

De jongere aanspreken

handboek
methode
jeugdreclassering

Versie december 2005
Adviesbureau Van Montfoort

Colofon

De jongere aanspreken; handboek methode jeugdreclassering

Uitgave

Maatschappelijk Ondernemers Groep

Admiraal Helfrichlaan 1

Postbus 3332

3502 GH Utrecht

telefoon: 030 298 34 34

fax: 030 298 34 37

www.mogroep.nl

Tekst

Bas Vogelvang (Adviesbureau Van Montfoort)

Ontwikkelteam

Bas Vogelvang, Lydia Jansen, Liesbeth Erfteimeijer, Monique van de Mortel en Marieke Bruggemann-Kluvers (Adviesbureau Van Montfoort), Marius van der Klei (Maatschappelijk Ondernemers Groep), Donneke Ooms (Bureau Jeugdzorg Stadsregio Rotterdam), Mariëtte van den Aardweg (Ministerie van Justitie).

Opdrachtgever

Ministerie van Justitie, Directie Justitieel Jeugdbeleid.

Contact

Marius van der Klei

beleidsmedewerker branche Jeugdzorg

e-mail: jeugdreclassering@mogroep.nl

Inhoud

Samenvatting en leeswijzer 10

---

1 Inleiding

- 1.1 Professionalisering van de jeugdreclassering 23
- 1.2 Opzet van het handboek 24
- 1.3 Begrippen 24

2 Context en visie

- 2.1 Context 26
  - 2.1.1 Antwoorden van de samenleving op jeugdcriminaliteit
  - 2.1.2 Jeugdreclassering als antwoord op jeugdcriminaliteit: doelgroep en modaliteiten
  - 2.1.3 Het juridisch perspectief van de jeugdreclassering
  - 2.1.4 Het inhoudelijke perspectief van de jeugdreclassering
  - 2.1.5 Methode Jeugdreclassering: basisregels en handreikingen
  - 2.1.6 Individuele trajecten
- 2.2 Visie 31
  - 2.2.1 Beschermen en bevorderen van participatie naast begrenzen en bewaken
  - 2.2.2 Pragmatisch en wetenschappelijk werken combineren
  - 2.2.3 Hoe combineerden jeugdreclasserders de perspectieven in het verleden?
  - 2.2.4 Op weg naar de methode
  - 2.2.5 De drie routes bij Toezicht en Begeleiding tot aan de zitting
- 2.3 What Works: zes beginselen 38

3 Diagnostiek

- 3.1 Inleiding 42
  - 3.1.1 Diagnostiek: samenwerking met de Raad en JJI 42
    - *Beschrijvende, verklarende en handelingsgerichte diagnostiek*
- 3.2 Doelen van de diagnostiekfase 43
  - 3.2.1 Wetenschappelijke route: doelen van diagnostiek 43
  - 3.2.2 Pragmatische route: doelen van diagnostiek 45
  - 3.2.3 Normatieve route: doelen van diagnostiek 46
- 3.3 Middelen voor de diagnostiekfase 47
  - 3.3.1 Wetenschappelijke route: middelen bij diagnostiek 47
    - *Eerst dossier, dan de eerste contacten*
    - *Dossiers als bronnen voor diagnostiek*
    - *Inhoudelijk voorbereiden van de eerste gesprekken*
    - *Plannen van de eerste gesprekken*
    - *Beoordeling van de informatie en het besluit tot aanvullende diagnostiek*
    - *Specifieke technieken voor diagnostiek en planvorming*
  - 3.3.2 Pragmatische route: middelen bij diagnostiek 51
    - *De samenwerkingsrelatie staat centraal*
    - *Leiding geven en uitdagen*
    - *De jeugdreclasserder is persoonlijk rolmodel*
    - *Specifieke middelen voor het versterken van de samenwerkingsrelatie*
    - *Informatie uit de wetenschappelijke en pragmatische route beïnvloedt elkaar*
    - *Overzicht voor planvorming op basis van de pragmatische route*
  - 3.3.3 Normatieve route: middelen bij diagnostiek 55
    - *De teammanager toetst de aanmelding*
    - *Contactlegging*
    - *Geen contact*
    - *Kaders stellen*
    - *Jeugdreclasserder is normatief rolmodel*
    - *Informatie geven*
    - *Instrueren*
    - *Aandachtspunten voor zorgverlening signaleren*
- 3.4 Basisregels voor de diagnostiek 60
  - 3.4.1 Methode 60
  - 3.4.2 Randvoorwaarden en organisatie 60

4 Planvorming

- 4.1 Inleiding 63
- 4.2 Doel fase Planvorming 63
  - 4.2.1 Wetenschappelijke route: doelen van planvorming 63
  - 4.2.2 Pragmatische route: doelen van planvorming 64
  - 4.2.3 Normatieve route: doelen van planvorming 64
- 4.3 Middelen fase planvorming 65
  - 4.3.1 Wetenschappelijke route: middelen voor planvorming 66
    - *Blauwdruk voor het Plan van Aanpak*
    - *Doelen*
    - *Effectieve (erkende) programma's/methodieken*
    - *Programma's koppelen aan delictgerelateerde criminogene factoren*
    - *Allochtone jongeren*
    - *Multimodale aanpak*
  - 4.3.2 Pragmatische route: middelen voor planvorming 69
    - *Voorzichtig met oplossingen in de aanloop naar het Plan van Aanpak*
    - *Gebruik maken van positieve factoren*
    - *Haalbare doelen voor de jeugdreclasseerder zelf*
    - *Onderhandelen met de jongere*
    - *Voorwaarden scheppen met ketenpartners*
    - *De vereiste hulp is nog niet beschikbaar*
  - 4.3.3 Normatieve route: middelen voor planvorming 72
    - *Recht op zorg en basisvoorzieningen, aanspraak op universele rechten.*
    - *Het plan tot in detail doornemen*
    - *Gevolgen van niet nakomen van de afspraken*
    - *Geen recidive*
    - *Controle*
    - *Ketensamenwerking vastleggen*
- 4.4 Basisregels Planfase 74
  - 4.4.1 Methode 75
  - 4.4.2 Randvoorwaarden en organisatie 76

5 Uitvoering

- 5.1 Inleiding 78
- 5.2 Doelen van de uitvoering 78
  - 5.2.1 Wetenschappelijke route: doelen van de uitvoering 78
  - 5.2.2 Pragmatische route: doelen van de uitvoering 78
  - 5.2.3 Normatieve route: doelen van de uitvoering 79
- 5.3 Middelen voor de uitvoering 79
  - 5.3.1 Wetenschappelijke route: middelen voor de uitvoering 79
    - *De intensiteit van de begeleiding*
    - *Werken aan de Big Four: essentiële doelen bij het terugdringen van delictgedrag*
    - *Case-management*
    - *Professionaliteit en integriteit van de jeugdreclasseerder zelf*
  - 5.3.2 Pragmatische route: middelen voor de uitvoering 82
    - *Prosociaal rolmodel zijn*
    - *Informatie vastleggen*
    - *Ingrijpen bij noodsituaties*
  - 5.3.3 Normatieve route: middelen voor de uitvoering 84
    - *Case-management*
    - *Vasthouden aan gemaakte afspraken met de jongere*
    - *Voorbereiden van de jongere op programma's*
    - *Volgen en evalueren van de uitvoering programma's met de jongere*
- 5.4 Basisregels uitvoering 85
  - 5.4.1 Methode 86
  - 5.4.2 Randvoorwaarden en organisatie 87

6 Evaluatie en afsluiting

- 6.1 Inleiding 88
- 6.2 Doel van evaluatie en afsluiting 89
  - 6.2.1 Wetenschappelijke route: doelen van evaluatie en afsluiting 89
  - 6.2.2 Pragmatische route: doelen van evaluatie en afsluiting 89
  - 6.2.3 Normatieve route: doelen van evaluatie en afsluiting 90
- 6.3 Middelen voor evaluatie en afsluiting 91
  - 6.3.1 Wetenschappelijke route: middelen voor evaluatie en afsluiting 90
    - *Visie op evaluatie en afsluiting*

- *Een nieuwe risicotaxatie*
  - *Geen hoog recidiverisico en een goede prognose*
  - *Evaluatie van de begeleiding door de jeugdreclassering*
  - *Continuïteit bieden*
- 6.3.2 Pragmatische route: middelen voor evaluatie en afsluiting 92
- *Wanneer laten jongere en ouders zien dat zij toe zijn aan afsluiten?*
  - *Onderhandelen en motiveren*
  - *Casemanagement*
  - *Afsluiten is afscheid nemen*
- 6.3.3 Normatieve route: middelen voor evaluatie en afsluiting 94
- *De teammanager toetst de evaluatie en afsluiting*
  - *Afspraak voor evaluatie*
  - *Kaders stellen*
  - *Jeugdreclasserender is normatief rolmodel*
  - *Zorgbehoefte en participatie*
  - *Informatie geven*
  - *Tussentijds beëindigen van de begeleiding*
- 6.4 Basisregels voor evaluatie en afsluiting 96**

Handreikingen

1 Criminogene factoren

- 1 Inleiding 99**
- *Definitie*
  - *Algemeen en specifiek*
  - *Statisch en dynamisch*
  - *Stabiel en acuut*
  - *Voorspellen van recidive*
- 2 Criminogene factoren 100**
- 2.1 Delictgeschiedenis
- 2.2 Huidige (laatste) delict en delictpatroon
- 2.3 Huisvesting en wonen
- 2.4 Opleiding, werk en leren
- 2.5 Inkomen en omgaan met geld
- 2.6 Relaties met gezin, familie en partner
- 2.7 Vrienden, kennissen en vrijetijdsbesteding
- *Jeugdbendes*
- 2.8 Druggebruik
- 2.9 Alcoholgebruik
- 2.10 Geestelijke gezondheid
- 2.11 Denkpatronen en gedrag
- *Kernovertuigingen als veranderbare factor*
- 2.12 Houding
- 2.13 Aanvullende – niet criminogene factoren
-

2 Analyseren van de beschikbare informatie in de diagnostiefase

---

- 1 Eerste analyse door teammanager of gedragsdeskundige 112
- 2 Analyse door de jeugdreclasserder 112
- 3 Effect van de informatie op de jeugdreclasserder 113

3 Vaste onderdelen van elk gesprekscontact 115

---

4 Leiding geven aan de jongere

- 1 Situationeel leidinggeven 117
- 2 Instrueren (stijl 1) 119
  - S1: instructiegesprek
  - S1: correctiegesprek
- 3 Overtuigen (stijl 2) 122
  - S2: overtuigingsgesprek
- 4 Coachen (stijl 3) 123
  - S3: coachingsgesprek
- 5 Delegeren (stijl 4) 124
  - S4: delegeren
- 6 Leiding geven aan jongeren met een verstandelijke handicap of psychiatrische stoornis 125

5 Motiveren van de jongere

- 1 Onvrijwillige transactie en motivatie 127
- 2 Basisstrategie 128
- 3 Het inschatten en beïnvloeden van de interne motivatie 129
- 4 Concrete gespreksthema's 132
  - *Positieve en negatieve kanten van het plegen van delicten*
  - *Jouw Dossiergegevens*
  - *Eerdere reclasseringservaringen en hulpverleningservaringen*
  - *Vooruitblikken*
  - *Belang en Vertrouwen*
  - *Balans Opmaken*
  - *Twintig Seconden*
- 5 Motivatie van de jongere en het Plan van Aanpak 134

6 Technieken voor aanvullende diagnostiek en planvorming

- 1 Bespreken van het delict 136
- 2 Actief in kaart brengen van het netwerk van de jongere: sociale omgevingsanalyse 137
  - 2.1 Informatiefase
  - 2.2 Contactfase
  - 2.3 Observatie en feedback
  - 2.4 Ondersteuning
- 3 Inventariseren van gezins- en opvoedingsrelaties: circulaire vragen en genogram 141
  - 3.1 Circulaire vragen
  - 3.2 Genogram: samen zoeken naar mogelijkheden voor verandering
- 4 Gericht zoeken naar bronnen van steun: uitzonderingen op de regel 144

7 De eerste gezinsgesprekken

- 1 Inleiding: waarom samenwerken met het gezin? 146
- 2 Voorbereiding 147
  - 2.1 Waarom
  - 2.1 Met wie en in welke volgorde
  - 2.2 Waar en in welke volgorde
- 3 Een samenwerkingsrelatie tot stand brengen 149
  - 3.1 Kunnen samenwerken en willen samenwerken
- 4 Gebruiken van weerstand 151
  - 4.1 Algemene aanwijzingen
  - 4.2 Specifieke aanwijzingen: 11 weerstandspatronen.
    - 1 *Ontkennen of zwijgen*

- 2 *Beschuldigen*
- 3 *Labelen*
- 4 *Zwak zijn*
- 5 *De Gedreven Ouder*
- 6 *Inductie*
- 7 *Vermijden*
- 8 *Woede/boosheid*
- 9 *Hulpeloos zijn*
- 10 *De leefomgeving*
- 11 *Van crisis naar crisis*

5 Verkennen van de criminogene factoren en sterke kanten in gezinsgesprekken 158

8 Middelen voor het verlichten van acute en praktische problemen

---

- 1 Interventies in een acute crisissituatie 160**
- 1.1 Kenmerken van een acute crisis
- 1.2 Interventies bij een acute crisis
- *Actief luisteren*
  - *Concreet hulp bieden*
  - *Tijd nemen*
- 2 Ingrijpende besluitvorming op basis van de eerst beschikbare informatie 165**
- 3 Verminderen van sociale isolatie 164**
- *Eerst de achtergronden nagaan*
  - *Daarna taakgericht werken aan nieuwe activiteiten*
  - *Contact verbeteren met diensten, school en instanties*
- 4 Hulp bij sociaalmateriële problemen 166**
- *Voordelen van praktisch helpen*
  - *Compenseren of activeren?*
- 5 Schuldhulpverlening 168**

9 Maken van een Plan van Aanpak

- 1 Volgorde 169**
- 2 Kansen op recidive en schade 169**
- 3 Responsiviteit: motivatie, mogelijkheden en leerstijl 171**
- *Motivatie*
  - *Mogelijkheden*
  - *Leerstijl*
- 4 Doelen 173**
- 5 Middelen 175**
- 6 Overeenstemming 175**

10 Effectieve programma's

- 1 Inleiding 176**
- 2 Effectiviteit van de jeugdreclassering 176**
- 3 Wat werkt niet of is zelfs contraproductief ? 177**
- *Doelen*
  - *Interventies*
- 4 Wat werkt wel? 177**
- 4.1 Effectieve interventies voor jongeren die niet zijn gedetineerd of in een residentiële behandelingsinrichting geplaatst.
- *Individuele begeleiding*
  - *Interpersoonlijke (sociale) vaardigheden*
  - *Gedragsinterventies*
  - *Multimodale aanpak*
- 4.2 Effectieve interventies voor jongeren in een JJI, residentiële behandelingsinrichting of (vak-)internaat.
- *Interpersoonlijke Vaardigheden*
  - *Teaching Family Homes*
  - *Gedragsinterventies*
  - *Buurtgebonden residentiële programma's.*
- 4.3 Jongeren met ernstige gedragsproblemen
- 4.4 Jongeren die zedendelicten plegen
- 4.5 Jongeren met een licht-verstandelijke handicap

11 Interventies door de jeugdreclasseerder als begeleider

- 1 **Gedragsinterventies** 187
  - *S-O-R-C: functionele analyse*
  - *Straf of boete*
  - *Uitdoven*
  - *Isolatie*
  - *Overcorrectie*
  - *Negatieve stimulus verwijderen of niet meer geven*
  - *Discriminatie training*
  - *Belonen van gewenst gedrag*
  - *Fading-out*
  - *Shaping*
  - *Imitatieleren*
  - *Chaining*
- 2 **Cognitieve interventies** 194
  - 2.1 Cognitief reflectieve interventies
  - 2.2 Aanleren van vaardigheden voor probleemoplossing
  - 2.3 Verheldering van het perspectief van het slachtoffer
- 3 **Gezinsinterventies** 197
  - 3.1 Bieden van praktische steun
  - 3.2 Communicatievaardigheden
    - *Verhelderen van misverstanden*
    - *Beurten verdelen*
    - *Positie Wisselen*
  - 3.3 Huisregels
  - 3.4 Feedback op het gedrag van de jongere
- 4 **Activering van het sociaal netwerk** 201
  - 4.1 Familieberaad
    - *Werkwijze in het kort*
    - *Een variant: het vriendenberaad*
    - *De winst van een Familieberaad*
  - 4.2 Herstelrecht

12 Casemanagement in de jeugdreclassering

- 1 **Kenmerken van Casemanagement** 204
- 2 **Casemanagement in de praktijk** 206
  - *De jongere zet leiding geven op het spel*
  - *Andere betrokken instanties zetten vraaggericht leiding geven op het spel*
- 3 **Uitgangspunten voor case-management in de jeugdreclassering** 207
  - *Gezamenlijke visie*
  - *Eén vertrouwensfiguur neemt de leiding*
  - *Een groeimodel voor samenwerking*
  - *Weerstand als metafoor*
- 4 **Model voor case-management in de jeugdreclassering** 209
  - 4.1 Model voor het vasthouden aan het delictgedrag als centraal aandachtspunt
    - *Activeren van jongere of gezinsomgeving [1]*
    - *Blokken van gezinspatronen [2]*
    - *Blokken van een patroon tussen jeugdreclasseerder en jongere of gezin [3]*
    - *Activeren van de jeugdreclasseerder [4]*
  - 4.2 Delictgericht samenwerken door medewerkers van betrokken instanties
  - 4.3 Consequenties op organisatieniveau
    - *Kies een passende besturingsfilosofie*
    - *Structureer het indicatie- en behandelingsoverleg*
    - *Organiseer samenwerkingsoverleg*

13 De zitting: gang van zaken en voorbereiding van de jongere

---

- 1 **De gang van zaken tijdens een zitting** 219
- 2 **Wie speelt welke rol op de zitting?** 221
- 3 **Vorbereiding van de jongere op de zitting** 224
  - *Faalangst?*
  - *Oorzaken en symptomen van faalangst.*
  - *Aanwijzingen bij faalangst*
  - *Calculerende jongeren*

14 De jongere toeleiden naar aanvullende hulp en zorg

- 1 **Waarheen toeleiden?** 226
  - 1.1 Voorliggende voorzieningen
  - 1.2 Geïndiceerde hulpverlening: zorgaanbieders
  - 1.3 [Voortgezet] Speciaal onderwijs
- 2 **Aandachtspunten bij toeleiding** 230
  - 2.1 Aanmelding van de jongere
  - 2.2 Intake / overdrachtsgesprek
  - 2.3 Informatieverstrekking

15 De Justitiële Jeugdinstelling en de jeugdreclassering

- 1 **Justitiële Jeugdinstellingen** 235
- 2 **STP, Work-Wise en Proefverlof** 237
  - 2.1 STP
  - 2.2 Work-Wise
  - 2.3 Proefverlof
- 3 **Nazorg** 241
  - 3.1 Wat is nodig bij nazorg?
  - 3.2 Wat doet de jeugdreclasserder?
    - *Beginnen in de JJI*
    - *Het vertrekplan*
    - *De thuissituatie*
    - *Oude vrienden en kennissen, en andere risicosituaties*
    - *Netwerkontwikkeling volgen*
    - *Afronding*

16 Jongeren met psychiatrische problematiek

- 1 **Gestoord gedrag of niet?** 244
- 2 **Depressie en suicidaliteit** 245
- 3 **Lichamelijke klachten met een psychische oorzaak** 248
- 4 **Stoornissen binnen het autistisch spectrum** 248
- 5 **Posttraumatische stressstoornis** 250
- 6 **Dwangstoornissen** 251
- 7 **Tics** 252
- 8 **Dissociatieve stoornissen** 253
- 9 **Psychosen in de puberteit** 255
  - 9.1 Schizofrenie
  - 9.2 'Puberteitspsychose' of 'korte psychotische stoornis'
  - 9.3 Manisch-depressieve psychose
  - 9.4 Psychosen als gevolg van genotmiddelen
- 10 **Eetstoornissen: anorexia nervosa en boulimia** 257
  - 10.1 Inleiding
  - 10.2 Uitingsvormen
- 11 **Persoonlijke stoornissen** 260
- 12 **Jongeren van ouders met psychiatrische stoornissen** 264

Literatuur 266

Hoofdstuk 1 Inleiding

De methode die in dit handboek wordt beschreven, is een antwoord op de vraag naar professionalisering van de jeugdreclassering. Verschillende onderzoekers hebben hierop aangedrongen, omdat de huidige werkwijze te versnipperd en niet wetenschappelijk onderbouwd was. Een eenduidige, *evidence-based* methode zorgt voor een maatschappelijk en politiek draagvlak voor de jeugdreclassering, geeft jeugdreclasserders gereedschap in handen om effectief te werken, en biedt de jongere die delicten pleegt vertrouwen en uitdaging.

Bij een methode hoort een eenduidig gebruik van begrippen. We voorzien daarom de begrippen interventie, middel, techniek, methodiek, programma, training, behandeling, en methode van een definitie.

Hoofdstuk 2 Context en visie

Jeugdreclasserders passen de methode jeugdreclassering toe in een context. Rond de jongere die vanwege een strafbaar feit met politie en justitie in aanraking is gekomen, heeft een aantal 'spelers' invloed op de vorm en inhoud van de bemoeienissen met deze jongere.

De meest 'brede' context is de samenleving, die aan de hand van wetgeving en andere landelijk beleid (bijvoorbeeld Jeugd Terecht) grote invloed heeft op individuele jongeren die delicten plegen. In deze context vinden we ook de wetenschap, die invloed uitoefent op de wetgeving en het beleid. De laatste decennia is de wetenschappelijke kennis over het ontstaan en terugdringen van delictgedrag gebundeld in de *What Works* beginselen.

Dichter bij de jongere vinden we de jeugdreclassering als één van de concrete antwoorden op jeugdcriminaliteit vanuit de samenleving, naast bijvoorbeeld Halt, de kinderrechter en de JJI. In deze context werken veel ketenpartners intensief met elkaar samen. Hierbij richt de jeugdreclassering zich op een specifieke doelgroep. Het gaat om ongeveer een kwart van de jongeren die met justitie in aanraking komt. Een lichte straf volstaat bij hen niet meer. Zij zijn 'zwaardere gevallen', die zonder ingrijpen waarschijnlijk verder in de criminaliteit zullen afglijden: hun recidivekans is niet langer laag, maar gemiddeld of hoog. Bovendien zijn er veel zorgen over de opvoeding en verdere ontwikkeling van deze jongeren. De jeugdreclassering is daarom een intensieve aanpak, met verschillende modaliteiten. Dit handboek gaat alleen in op de modaliteiten Hulp & Steun en Toezicht & Begeleiding. Er is daarnaast veel aandacht ingeruimd voor nazorg en samenwerking met JJI's. Op de modaliteiten ITB Harde Kern en ITB Criem gaat dit handboek niet in, omdat daarvoor al methoden beschreven zijn.

De jeugdreclassering is een integraal onderdeel van Bureau Jeugdzorg. Werken met deze groep jongeren is een specialisme dat een eigen plaats verdient binnen Bureau Jeugdzorg. De missie en visie van Bureau Jeugdzorg zorgen voor verbanden van de jeugdreclassering met andere afdelingen zich op strategisch, inhoudelijk en organisatorisch niveau.

De jeugdreclasserder werkt met jongeren in een gedwongen context. De jongere krijgt straf en moet zich aan allerlei voorwaarden en afspraken houden. Ook Toezicht en Begeleiding – in principe vrijwillig – is een vorm van begeleiding die zich sterk aan de jongere opdringt. Naast dit gedwongen kader – het juridisch of *normatief* perspectief – is er een *inhoudelijk* perspectief: de jongere heeft recht op participatie in een gezin, school, buurt en in de samenleving om zich ontwikkelen en zijn leven op te bouwen. De jongere is nog minderjarig, en daarom heeft de jeugdreclassering naast een juridische ook een pedagogische taak. De jeugdreclasserder moet beide taken in zijn werk combineren. Door de bedreigde participatie van de jongere te helpen opheffen, wordt ook de recidivekans kleiner. Om de participatie te bevorderen, moet de jeugdreclasserder in individuele trajecten met jongeren *evidence-based* methoden en middelen op maat inzetten: beproefde middelen, effectieve interventies. Daarnaast gebruikt de jeugdreclasserder een aantal middelen die niet altijd evidence-based zijn, maar gewoonweg

noodzakelijk om de begeleiding in gang te zetten en te houden: *pragmatische* middelen als onderhandelen, organiseren, omgaan met een crisis, beslissingen nemen, casemanagement. Dit zijn *practice-based* middelen.

Zo zien we drie routes die de jeugdreclasseerder met elke jongere tegelijk doorloopt in de fasen van diagnostiek, planvorming, uitvoering en evaluatie / afsluiting: een normatieve route, een wetenschappelijke route, én een pragmatische route. Zij zijn alle drie vereist. De normatieve en wetenschappelijke route zijn nodig om de juiste doelen en de weg daarheen vast te stellen. De pragmatische route effent de weg en beidt de beide andere routes belangrijke informatie en inzichten om op maat en verantwoord te kunnen werken. De drie routes vormen met de fasen van de begeleiding het skelet van de methode jeugdreclassering. Dit skelet wordt in dit handboek per fase 'ingevuld' in de hoofdstukken 3 tot en met 6. In elk hoofdstuk wordt verwezen naar *handreikingen* die dieper op thema's ingaan. De bespreking van elke fase sluit af met *basisregels* voor de jeugdreclasseerder, en basisregels voor de teammanager, gedragsdeskundige en het hogere kader van Bureau Jeugdzorg. De basisregels zijn de kern van de methode. Bij de implementatie van de methode zijn zij de piketpalen, bij de borging en kwaliteitszorg de hoekstenen.

De *What Works* beginselen zijn de leidraad voor de wetenschappelijke route van deze methode. Er zijn er zes:

1. Risicobeginsel: stem de intensiteit van de interventie af op de recidivekans en schadekans.
2. Behoeftenbeginsel: stem de interventie af op veranderbare criminogene factoren van de jongere.
3. Responsiviteitsbeginsel: kies effectieve interventies en laat deze aansluiten bij de motivatie, mogelijkheden en leerstijl van de jongere.
4. Professionaliteitsbeginsel: de jeugdreclasseerder is in staat om behoeften en methoden op elkaar af te stemmen.
5. Integriteitsbeginsel: voer de interventie volledig uit, zorg als management voor registratie en zonodig correctie hiervan.
6. Eigen-contextbeginsel: Voer de interventie bij voorkeur uit in de eigen sociale omgeving van de jongere.

Hoofdstuk 3 Diagnostiek

De Raad voor de Kinderbescherming en – indien de jongere is gedetineerd - de JJI doen voorwerk voor de jeugdreclasseerder. Zij voeren de beschrijvende en verklarende diagnostiek uit waar de jeugdreclasseerder op voortbouwt. Voor de handelingsgerichte diagnostiek – wat moet er gebeuren en hoe gaan we dat aanpakken– is de jeugdreclasseerder medeverantwoordelijk.

In de diagnostiefase worden de wetenschappelijke, pragmatische en normatieve route voor het eerst doorlopen. Elk van deze drie routes heeft in deze fase zijn eigen doelen en middelen.

Doelen van diagnostiek op de wetenschappelijke route

Op de wetenschappelijk route zijn er twee doelen. Doel 1 is bereikt wanneer is vastgesteld in welke mate bij de jongere criminogene factoren aanwezig zijn, wat het recidiverisico van de jongere is, wat de schaderisico's van de jongere zijn, wat de responsiviteit van de jongere is (waaronder zijn eigen wensen en hulpvragen), welke aanvullende zorg de jongere nodig heeft, wat op basis van bovenstaande punten de vereiste intensiteit van de begeleiding moet zijn tijdens het gehele traject en wat de vereiste mate en vorm(en) van controle tijdens de fase van planvorming moet(en) zijn. In handreiking 1 worden de begrippen criminogene factoren, recidiverisico, schaderisico's en responsiviteit toegelicht.

Doel 2 is bereikt wanneer de jongere de jeugdreclasseerder heeft ervaren als een professional, in die zin, dat de jeugdreclasseerder beschikt over *deskundigheid*. De jongere heeft de jeugdreclasseerder leren kennen als iemand die kennis van zaken heeft: *professionele* macht.

Voor het eerste doel bouwt de jeugdreclasseerder voort op het werk van de Raad voor de Kinderbescherming en eventueel JJI. Hij vult dit waar nodig met diagnostische instrumenten en /of informatie uit de pragmatische route aan (zie onder). Het doel is bereikt, als de jeugdreclasseerder voldoende bruikbare informatie heeft verzameld om te beginnen met een Plan van Aanpak, of - bij Toezicht & Begeleiding tot aan de zitting - een Eindrapport. Daarmee is meteen aangegeven, dat

de jeugdreclasseerder de wetenschappelijke route in deze fase snel kan afsluiten als de informatie van de Raad dat toelaat én de pragmatische route snel tot resultaten leidt.

Middelen voor diagnostiek op de wetenschappelijke route

De jeugdreclasseerder zet in de diagnostische fase de volgende middelen in:

1. Op het moment dat de jeugdreclasseerder de zaak krijgt toegewezen is de wetenschappelijke route leidend. Dat betekent concreet dat de jeugdreclasseerder éérs de beschikbare rapportages en dossiers leest en daarna pas contact legt en concreet aan de slag gaat met de jongere. Het lezen van het dossier is vooral nodig omdat de jeugdreclasseerder zich op de bekende feiten moet baseren voor een eerste inschatting van de recidivekans en schadekans. Gesprekken en observaties van de jeugdreclasseerder zijn, als het gaat om deze risicotaxaties, *aanvullend*. De eerste contacten verlopen bovendien efficiënter, omdat de jeugdreclasseerder al veel over de jongere heeft gelezen en niet alles hoeft na te vragen. Vanaf het eerste gesprek lopen de wetenschappelijke, pragmatische en normatieve route gelijk op.
2. De jeugdreclasseerder bereidt het eerste contact inhoudelijk voor. Twee zaken bepalen sterk de onderwerpen op de wetenschappelijke route tijdens de eerste contacten met de jongere, en eventueel ouders en/of andere betrokkenen: de feiten die de jeugdreclasseerder al bekend zijn en de resultaten van een risicotaxatie door de Raad. De jeugdreclasseerder plaatst deze informatie op de agenda (onderwerpen) van de eerste gesprekken met de jongere. Op deze agenda staan uiteraard ook onderwerpen vanuit de normatieve en pragmatische route.
3. De jeugdreclasseerder plant en voert de eerste gesprekken met de jongere en liefst ook de ouders. Hierop gaan diverse handreikingen uitgebreid in.
4. De jeugdreclasseerder beoordeelt de informatie die hij tot dan toe heeft verzameld en besluit eventueel aanvullende diagnostiek in te zetten. De jeugdreclasseerder kan - via de Raad voor de Kinderbescherming of het OM - aanvullende diagnostiek uitbesteden aan een gedragsdeskundige of een forensisch deskundige, of zelf uitvoeren (als het niet anders kan, want zijn tijd is beperkt). Bij het uitbesteden is erg belangrijk dat de deskundige zich beperkt tot wat de jeugdreclasseerder hem vraagt te doen. Het gaat er om: wat ontbreekt er nog om met het maken van een Plan van Aanpak te beginnen.
5. De jeugdreclasseerder kan ook zelf op beperkte schaal aanvullende diagnostiek doen (zie voor mogelijkheden de betreffende handreiking). Hierbij kan hij hiermee de diagnostiek met planvorming combineren. Het voorstellen en bespreken van doelen en programma's die de hij in gedachten heeft, levert hem immers nieuwe informatie op over de mogelijkheden, motivatie, en criminogene factoren van de jongere en anderen in de omgeving. Deze diagnostische informatie kan de jeugdreclasseerder ook nog gebruiken bij de afronding van het Plan van Aanpak.

Doelen van diagnostiek op de pragmatische route

Op de pragmatische route zijn er vier doelen. Het doel van deze fase is bereikt

1. wanneer duidelijkheid is ontstaan over de mogelijkheden van een werkrelatie met de jongere en andere betrokkenen;
2. wanneer acute belemmeringen voor de gehele begeleiding zijn opgeheven of tijdelijk buitenspel gezet;
3. wanneer de jongere de jeugdreclasseerder heeft ervaren als pro sociaal rolmodel, en
4. wanneer de jeugdreclasseerder de wijze waarop hij aan bovenstaande drie zaken heeft kunnen werken heeft gebruikt als materiaal voor de wetenschappelijke route en normatieve route.

Middelen voor diagnostiek op de pragmatische route

1. De jeugdreclasseerder zet bij de eerste contacten de samenwerkingsrelatie centraal. Het is essentieel dat een bereidheid om samen te werken met de jeugdreclasseerder vroeg tot stand komt en aanwezig blijft. De eerste contacten zetten hiervoor in belangrijke mate de toon. Handreiking 5 en 6 gaan in op de het vergroten van de motivatie van de jongere en het tot stand brengen van samenwerking met het gezin. In een aantal gevallen kan de samenwerkingrelatie later in de begeleiding uitgroeien tot een vertrouwensrelatie. Dit is niet noodzakelijk om effectief hulp te kunnen verlenen, maar kan de effectiviteit wel vergroten. De normatieve route kleurt altijd de samenwerkingsrelatie met de jongere in: de jeugdreclasseerder maakt duidelijk, dat delictgedrag niet wordt getolereerd. Het oude delictgedrag niet, en ook nieuw delictgedrag niet.

2. De jeugdreclasserder neemt een basishouding aan waarmee hij leiding geeft en de jongere uitdaagt, aanspreekt om te veranderen. In handreiking 4 worden verschillende stijlen van leidinggeven besproken die de jeugdreclasserder afhankelijk van de motivatie, het zelfvertrouwen en de competentie van de jongere kan inzetten.
3. De jeugdreclasserder presenteert zich door zijn gedrag als persoonlijk rolmodel voor de jongere.
4. De jeugdreclasserder heft acute en praktische belemmeringen op. Hij zet - zoveel mogelijk samen met de jongere en eventueel ouders - praktische hulp in. Dit heeft als neveneffect, dat de jongere (en ouders) ervaren dat de jeugdreclasserder zich daadwerkelijk gaat inzetten om iets aan de situatie te veranderen. Hij past ook bij een acute of chronische crisissituatie technieken vanuit de crisisinterventie toe, en technieken vanuit de systeemtherapie voor het brengen van rust en perspectief in een omgeving met angst en weerstand tegen verandering.

Doelen van diagnostiek op de normatieve route

Op de normatieve route zijn er in de diagnostiekfase vijf doelen. Deze zijn bereikt wanneer

1. de jongere en andere betrokkenen het vastgestelde juridische kader en de daarbij horende fasering, rechten en plichten kennen en begrijpen
2. de jongere de jeugdreclasserder heeft ervaren als iemand die beschikt over juridische macht, als iemand die de regels stelt en bewaakt en die aanspreekt en normeert,
3. de jongere zich houdt aan de aanwijzingen rond controle die door de jeugdreclasserder vastgesteld met behulp van informatie uit de wetenschappelijke route (risico's op recidive en schade) en pragmatische route (werkrelatie en acute belemmeringen),
4. de jeugdreclasserder op basis van informatie uit de wetenschappelijk route heeft vastgesteld of de jongere kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg, en
5. de jeugdreclasserder heeft hij vastgesteld of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen

Middelen voor diagnostiek op de normatieve route

1. De teammanager toetst de aanmelding van de jongere. Indien later blijkt dat de jongere toch niet in de doelgroep van de jeugdreclassering past, lossen de jeugdreclasserder en teammanager dit in overleg met de Raad op.
2. De jeugdreclasserder volgt het Protocol Jeugdreclassering voor het formeel afspreken van het eerste contact en volgt dit protocol ook bij het eventueel uitblijven / weigeren van contact.
3. De jeugdreclasserder stelt kaders en geeft leiding. Hij bepaalt de ruimte die de jongere krijgt bij de diagnostiek en later ook planvorming. Deze ruimte is vooral afhankelijk van de risicotaxatie. De jeugdreclasserder legt precies uit wat wel en niet onderhandelbaar is. Hij geeft duidelijke instructies (handreiking 4).
4. De jeugdreclasserder is normatief rolmodel: hij maakt duidelijk dat de samenleving, Justitie, en ook hij zelf het delictgedrag niet tolereren. De jongere moet weten dat hij altijd de keuze heeft tussen het wel en niet plegen van een delict. De jeugdreclasserder schat hierbij in of een directe of meer indirecte aanpak het beste is. Vooral allochtone jongeren kunnen meer gebaat zijn bij een meer algemene afkeuring van delictgedrag.
5. De jeugdreclasserder geeft de jongere informatie over het juridisch kader (het draaiboek), vertrouwelijkheid, zijn rollen als casemanager en begeleider, de verwachte rol van de jongere en het inwinnen van informatie bij derden. Dit is het éérste onderwerp van het eerste contact. De jeugdreclasserder vraagt de jongere ook expliciet naar zijn mening over het juridisch kader. Daarmee biedt de jeugdreclasserder de jongere een opening om zonder gezichtsverlies het gedwongen karakter te accepteren. De jongere kan zeggen: 'Het is niet omdat ik zo graag wil, maar omdat het gewoon moet'.
6. De jeugdreclasserder stelt vast of de jongere kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg. Ook moet hij vaststellen of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen. Wanneer de jeugdreclasserder deze zaken signaleert, heeft hij een opdracht als jeugdbeschermer.

Hoofdstuk 4 Planvorming

Doelen van planvorming op de wetenschappelijke route

1. De jeugdreclasseerder heeft een Plan van Aanpak vastgesteld, waarin de zes W's zijn vastgelegd:
  - Wat willen we bereiken? (Doelen);
  - Waarom willen we deze doelen bereiken? (Verantwoording doelen op basis van diagnostiek);
  - Waarmee gaan we de doelen bereiken? (Middelen: case-management, begeleidende activiteiten, programma's);
  - Wie zijn daarbij betrokken? (Middelen: taken en verantwoordelijkheden);
  - Waar gaan we het doen? (Middelen: context);
  - Wanneer gebeurt het? (Middelen: traject / draaiboek).
2. Het Plan van Aanpak houdt secuur rekening met alle zes What Works beginselen.
3. Jongeren en liefst ook de ouders/opvoeders hebben ingestemd in met het Plan van Aanpak. Een plan dat door hun wordt gesteund heeft meer kans van slagen.

Middelen voor planvorming op de wetenschappelijke route

1. De jeugdreclasseerder gebruikt de blauwdruk voor het Plan van Aanpak. Dit bevat:
  - samenvatting risico's;
  - samenvatting responsiviteit;
  - doelen en middelen voor criminogene factoren;
  - slachtoffervraagstukken;
  - overeenstemming met jongeren en eventueel ouders/opvoeders.
2. Een algemeen einddoel is altijd dat de jongere niet recidiveert. Bij het formuleren van specifieke einddoelen overweegt de jeugdreclasseerder altijd een aantal standaarddoelen voor de begeleiding, die zijn ontleend aan van wetenschappelijk onderzoek naar effectieve programma's voor het terugdringen van recidive.
3. Een programma dat de jeugdreclasseerder selecteert moet effectief zijn en bovendien bij de specifieke jongere aangrijpen op de veranderbare criminogene factoren die in hoge mate aanwezig zijn en bij de jongere gerelateerd zijn aan het delictgedrag. Er moet een heldere relatie tussen criminogene factor en programma liggen. Is die relatie niet helder, dan is het programma niet geïndiceerd.
4. De jeugdreclasseerder neemt in een Plan van Aanpak voor een allochtone jongere eventueel extra doelen en middelen op die bevorderen dat hij ook aan effectieve programma's kan / gaat meedoen.
5. De jeugdreclasseerder kiest voor een multi-modale aanpak en betreft daarom ook de ketenpartners in een zo vroeg mogelijk stadium bij de planvorming.

Doelen van planvorming op de pragmatische route

Er zijn vier doelen. Zij zijn bereikt wanneer het volgende zichtbaar is.

1. De jeugdreclasseerder heeft het Plan van Aanpak zoveel als mogelijk in samenwerking met de jongere en eventueel ouders ontworpen.
2. De jongere heeft de jeugdreclasseerder bij het ontwerpen van het Plan van Aanpak ervaren als prosociaal rolmodel, als iemand die respect verdient omdat hij respect geeft.
3. De jeugdreclasseerder heeft informatie over de responsiviteit van de jongere ingebracht in de wetenschappelijke route en normatieve route bij planvorming.
4. De jeugdreclasseerder heeft zich al tijdens de planvorming bij de ketenpartners geïnformeerd over de (waarschijnlijk) vereiste hulp of zorg.

Middelen voor planvorming op de pragmatische route

1. De jeugdreclasseerder is terughoudend met het al aanbieden van allerlei oplossingen voordat het Plan van Aanpak gereed is. Dit veroorzaakt verwarring.
2. De jeugdreclasseerder gaat actief op zoek naar sterke kanten van de jongere en bronnen van steun rond de jongere. Hij onderkent de problemen, maar stelt zich oplossingsgericht en positief op.
3. De jeugdreclasseerder let er op dat de doelen waaraan hij zelf als begeleider met de jongere zal gaan werken, voor hem haalbaar zijn.

4. De jeugdreclasserder onderhandelt met de jongere over de doelen en middelen, binnen het kader dat hij heeft gesteld. Daarbij gebruikt hij de techniek van principieel onderhandelen.
5. De jeugdreclasserder scheidt voorwaarden bij de ketenpartners om het Plan van Aanpak uit te voeren. Casemanagement begint al bij de planvorming !
6. De jeugdreclasserder neemt in het Plan van Aanpak activiteiten op om met de jongere een eventuele wachttijd te overbruggen. Hij laat jongere deze wachttijd thuis of bij familie overbruggen, tenzij de situatie dit niet meer toelaat.

Doelen van planvorming op de normatieve route

De vier doelen van deze fase zijn bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere en andere betrokken kennen en begrijpen de inhoud van het Plan van Aanpak.
2. De jongere heeft de jeugdreclasserder ervaren als iemand die de mogelijkheden om dwang toe te passen op een adequate en gepaste manier in het Plan van Aanpak heeft verwerkt.
3. Onder de plichten van de jongere die in het Plan van Aanpak staan, valt ook het zich houden aan de aanwijzingen rond controle. De jeugdreclasserder heeft deze aanwijzingen vastgesteld met behulp van informatie uit de wetenschappelijke route (risico op schade) en pragmatische route (werkrelatie en acute belemmeringen).
4. De jeugdreclasserder heeft eerder al vastgesteld of de jongere kwetsbaarheid vertoont die hem recht geeft op zorg, en of de jongere wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen. Is van één of beide sprake, dan zijn hiervoor doelen en middelen opgenomen in het Plan van Aanpak.

Middelen voor planvorming op de normatieve route

De middelen voor planvorming op de normatieve route komen vooral neer op het inbouwen van maatregelen in het plan om de jeugdreclasserder zijn controlerende en rapporterende functies te kunnen laten uitvoeren.

1. De jongere recidiveert niet. Dit doel wordt altijd in het Plan van Aanpak opgenomen.
2. Wanneer de jongere recht heeft op zorg, op toegang tot basisvoorzieningen en op bescherming van zijn universele rechten, neemt de jeugdreclasserder hierover doelen en middelen op in het Plan van Aanpak.
3. De jeugdreclasserder neemt controleafspraken op in het Plan van Aanpak. Dat is een opvoedende, beschermende taak van de jeugdreclasserder, waar de jongere recht op heeft. De grenzen zijn niet bedoeld als straf. Het is vooral bij de start van de uitvoering belangrijk dat de jeugdreclasserder intensief controleert.
4. De jeugdreclasserder neemt het (het na onderhandelingen uiteindelijke) Plan van Aanpak tot in detail met de jongere door. Dat geldt ook voor de gevolgen van het niet nakomen van afspraken.
5. De jeugdreclasserder legt in het Plan van Aanpak vast hoe hij de regie voert over de ketensamenwerking. Dat geldt ook voor controle-afspraken voor de jongere zelf (school, werk, thuiskomst, uitgaan, etc.) De controle oefent de jeugdreclasserder zelf uit, of hij legt in het plan met de jongere vast, wanneer hij daartoe met een ander contact opneemt. De jeugdreclasserder legt tenslotte ook in het plan een aantal contactmomenten vast voor overleg met de jongere. Op deze wijze kan hij ook van de jongere zelf horen hoe de programma's verlopen.

Hoofdstuk 5   Uitvoering

Het doel van de uitvoering is bereikt als de afgesproken doelen in het Plan van Aanpak zijn bereikt door de inzet van de gekozen middelen. Dit is het einddoel. Er is een aantal voorwaardelijk doelen waaraan de uitvoering moet voldoen, om tot dit einddoel te komen. We vinden deze voorwaardelijke doelen in de wetenschappelijke, pragmatische en normatieve route.

Doelen van uitvoering op de wetenschappelijke route

De doelen in deze fase zijn bereikt als sprake is van de volgende situatie:

1. De afgesproken werkzaamheden zijn uitgevoerd zoals in het Plan van Aanpak is vastgelegd. De programma's / interventies zijn uitgevoerd zoals werd beoogd.
2. De jongere en ouders hebben de uitvoering als één duidelijk samenhangend en continue traject ervaren.
3. De samenhang in het traject is tijdens de uitvoering overeind gebleven.

Middelen voor uitvoering op de wetenschappelijke route

Bij de uitvoering zet de jeugdreclasseerder op de wetenschappelijke route drie middelen in:

1. Hij past de intensiteit van de begeleiding aan de omstandigheden aan. Hij let hiervoor voortdurend op veranderingen van de kansen dat de jongere terugvalt in delictgedrag en / of gedrag dat hem zelf, anderen of het traject schade kan berokkenen. De jeugdreclasseerder anticipeert daar ook op, vooral kort na overgangen tijdens de begeleiding waarbij de jongere in nieuwe situaties of opnieuw in oude omgevingen moet functioneren. De jeugdreclasseerder moet dan het contact met de jongere en eventueel de controle intensiveren. Hij geeft intensief leiding (Handreiking 4) en motiveert de jongere - en ook de ouders - na een eventuele terugval (Handreiking 5). Hij investeert ook extra in het motiveren en ondersteunen van de ketenpartners bij het bedenken van mogelijke aanpassingen in het aanbod. Pas als dit niet mogelijk blijkt, of ook geen effect sorteert, moet de jeugdreclasseerder in overleg met Raad aan een ander aanbod denken.

Het getuigt van een professionele houding om op deze momenten met de teammanager of gedragsdeskundige, collega's in gesprek te gaan, en om nog eens na te gaan of de diagnostiek goed is geweest. Dit alles heeft zijn grens, waardoor de begeleiding soms ook vervroegd moet stoppen. Ook dan blijft staan, dat de jeugdreclasseerder het gedrag van de jongere mag afwijzen, maar nooit de persoon.

Als er vorderingen zijn op meerdere delictgerelateerde criminogene factoren, kan de jeugdreclasseerder de begeleiding minder intensief maken. Hij verliest echter nooit uit het oog dat terugval mogelijk is en dat hij het contact dan weer moet aanhalen en de betrokkenen (opnieuw) motiveren.

2. De jeugdreclasseerder werkt aan de doelen die op basis van wetenschappelijk onderzoek essentieel zijn bij het terugdringen van delictgedrag. Uitvoering van het Plan van Aanpak zal effectiever zijn, als de jeugdreclasseerder het case-management combineert met zelf hulp verlenen. Dit voorkomt dat de jeugdreclasseerder van centraal persoon steeds meer een toeschouwer wordt omdat hij verantwoordelijkheden in de keten deelt. De jeugdreclasseerder voert daarom waar mogelijk onderdelen van de begeleiding zelf uit, in de eigen omgeving. Daartoe zet hij drie middelen in, die in handreiking 11 uitgebreid worden besproken:
  - gedragsinterventies
  - cognitieve interventies
  - gezinsinterventies
  - activering van het sociaal netwerk
3. De jeugdreclasseerder bewaakt als begeleider en als case-manager niet alleen de professionaliteit en integriteit van het aanbod van derden, maar ook die van zichzelf. Hij staat open voor feedback en begeleiding, hij kan zijn handelen verantwoorden. Bij de interventies die hij pleegt, kan hij aangeven hoe zij voortkomen uit het Plan van Aanpak.

Doelen van uitvoering op de pragmatische route

De doelen zijn bereikt als sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere heeft de jeugdreclasseerder ook bij de uitvoering ervaren als een overtuigend prosociaal rolmodel.
2. De jeugdreclasseerder heeft de uitvoering van de wetenschappelijke en normatieve route praktisch (pragmatisch) ondersteund.
3. Informatie over deze praktische ondersteuning is door de jeugdreclasseerder vastgelegd, met het oog op de evaluatie. Waar nodig heeft deze ondersteuning al tijdens de uitvoering tot aanpassingen van de wetenschappelijke route of normatieve route geleid.

Middelen voor uitvoering op de pragmatische route

1. Prosociaal rolmodel zijn: De jeugdreclasseerder presenteert zich ook als persoon aan de jongere. Vooral de bejegening van de jongere door de jeugdreclasseerder, en zijn gedrevenheid, zijn de belangrijkste persoonlijke aspecten die hij de jongere kan tonen. Bejegening: de jeugdreclasseerder is als mens belangstellend. Hij laat de jongere zien, dat het hem aan het hart gaat dat de jongere aan zijn toekomst werkt en niet recidiveert. Gedrevenheid: de jeugdreclasseerder is prosociaal rolmodel door een energieke en creatieve aanpak.

2. Case-management: De jongere moet de jeugdreclasserder altijd ervaren als de professional die de regie voert. Hij staat niet altijd op de voorgrond, maar is altijd bereikbaar en is de eerst aangewezen contactpersoon bij problemen of onvoorziene situaties. De hoofdverantwoordelijkheid van de jeugdreclasserder in zijn rol als casemanager is dat hij de interactie van de jongere met zijn omgeving bevordert. Daar hoort ook de professionele omgeving bij (het aanbod door derden), en die omgeving is aan de What Works beginselen van integriteit en professionaliteit verbonden door het Plan van Aanpak. Het is de taak van de jeugdreclasserder om bij deze ketenpartners vast te stellen dat zij methodisch werken en zoals afgesproken werken en daarbij hulpverleners inzetten die daartoe in staat zijn. Hij houdt voortdurend contact, toont belangstelling, motiveert en inspireert hen.
3. De jeugdreclasserder legt de informatie over zijn praktische ondersteuning vast, met het oog op de evaluatie of voor tussentijdse aanpassingen in de wetenschappelijke route of normatieve route.
4. De jeugdreclasserder grijpt in bij noodsituaties. Middelen hiervoor worden beschreven in handreiking 8.

Doelen van uitvoering op de normatieve route

De doelen in deze fase zijn bereikt als sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere (en eventueel de ouders) hebben succesvol aanspraak gemaakt op hun recht op de beoogde programma's en begeleiding in het Plan van Aanpak.
2. Jongere en ouders hebben voldoende, duidelijke en tijdige informatie gekregen over de voortgang, kwaliteit en eventuele aanpassingen van de uitvoering.
3. De jongere is gestart met de afgesproken programma's, heeft deze volgens afspraak doorlopen en volgens afspraak afgerond. De jongere heeft zich aan de aanwijzingen voor controle gehouden.
4. De jongere heeft tijdens de uitvoering een flexibele maar consequente mate van controle ervaren, die overeenkwam met de vorderingen / achteruitgang, met het zich (al dan niet) houden aan afspraken en met onvoorziene gebeurtenissen.
5. De jongere heeft de jeugdreclasserder ook bij de uitvoering ervaren als een professional, als iemand die de regels stelt en bewaakt, en die aanspreekt en normeert.
6. De jongere is bij de uitvoering van de programma's / interventies aangesproken op zijn persoonlijke verantwoordelijkheid voor de keuze tussen delictgedrag en prosociaal gedrag, tussen niets doen of tegenwerken en investeren in verandering.

Middelen voor uitvoering op de normatieve route

1. Case-management: De jeugdreclasserder werkt samen, maar deelt nooit de juridische verantwoordelijkheid en hij draagt geen enkele verantwoordelijkheid geheel over aan derden.
2. De jeugdreclasserder past de regels en voorwaarden waaraan de jongere zich moet houden bij uitvoering van het Plan van Aanpak indien nodig consistent en met daadkracht toe. De jeugdreclasserder moet bij het confronteren van de jongere met mogelijke sancties altijd *ook* nagaan of de jongere de vaardigheden, motivatie en mogelijkheden heeft om anders te handelen. Om regels en voorwaarden consistent te kunnen toepassen, moet de informatie over de vorderingen en terugval van de jongere op orde zijn.
3. De jeugdreclasserder bereidt de jongere praktisch en emotioneel voor op het volgen van programma's, trainingen of behandelingen. Hij gaat in de contacten met de jongere en de ingeschakelde hulpverleners / begeleiders ook na, hoe het de jongere vergaat bij het doorlopen hiervan. De jeugdreclassering heeft hier een pedagogische taak. De jongere heeft hier recht op.

Hoofdstuk 6   Evaluatie en afsluiting

Kort gezegd is de evaluatie niets anders dan een herhaalde diagnostiek en planvorming, na een periode waarin een of meer programma's en interventies zijn toegepast. Het Plan van Aanpak was een tot in detail uitgewerkte voorspelling: 'Als we exact zó aan het werk gaan, zijn de kansen het grootst dat jij niet meer terugvalt in delictgedrag en (weer) aansluiting hebt gevonden bij de samenleving'. Aan het eind van de begeleidingsperiode blijkt de jeugdreclasserder op deze voorspelling terug. Hij kijkt daarbij niet alleen naar de jongere, maar ook naar de rol van andere betrokkenen, waaronder die van zichzelf.

Doelen van evaluatie en afsluiting op de wetenschappelijke route

Er zijn drie doelen. Zij zijn behaald als het volgende is gebeurd:

1. De jeugdreclasseerder heeft vastgesteld in hoeverre de doelen zijn behaald, wat de huidige recidivekans nu is, wat de huidige schadekansen nu zijn, wat op dit moment de huidige responsiviteit van de jongere en zijn directe omgeving is, én hij heeft deze vaststelling vergeleken met de vaststelling bij aanvang van de begeleiding.
2. De jeugdreclasseerder heeft vastgesteld of het Plan van Aanpak in de praktijk inderdaad heeft voldaan aan de What Works beginselen.
3. De jeugdreclasseerder heeft vastgesteld of het noodzakelijk is om de jongere verder te begeleiden - al dan niet door de jeugdreclassering. Zo ja, dan is er overeenstemming bereikt over een nieuw of aangepast Plan van Aanpak óf een verwijzing van de jongere.

Middelen voor evaluatie en afsluiting op de wetenschappelijke route

1. Een nieuwe risicotaxatie: De jeugdreclasseerder brengt de vorderingen (doelrealisatie) door middel van een combinatie van subjectieve meningsvorming én valide en betrouwbare meetinstrumenten in kaart.
2. De jeugdreclasseerder evalueert de begeleiding samen met de jongere en eventueel de ouders.
3. Op basis van de recidivekans en schadekansen, zijn inschatting van de vaardigheden van de jongere om zijn gedrag en achterliggende opvattingen blijvend te reguleren, en de overige vorderingen van de jongere besluit de jeugdreclasseerder tot het (laten) verlengen of stoppen van de begeleiding of tot een doorverwijzing.
4. De jeugdreclasseerder zorgt voor continuïteit bij een doorverwijzing. Hij bezoekt bijvoorbeeld samen met de jongere en eventueel ouders de nieuwe instelling en hij neemt eventuele zorgen over de jongere bij deze instellingen zoveel mogelijk weg.

Doelen van evaluatie en afsluiting op de pragmatische route

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. Het Plan van Aanpak is zoveel mogelijk samen met de jongere en eventueel ouders geëvalueerd.
2. De jongere heeft de jeugdreclasseerder bij het evalueren van het Plan van Aanpak ervaren als een professional en als pro sociaal rolmodel.
3. De jeugdreclasseerder heeft zich voorafgaand aan de evaluatie geïnformeerd over de voorwaarden en mogelijkheden bij de ketenpartners om de (waarschijnlijk) vereiste vervolghulp of -zorg te bieden.

Middelen voor evaluatie en afsluiting op de pragmatische route

1. De jeugdreclasseerder let op signalen van de jongere en eventueel ouders die aangeven dat zij toe zijn aan stoppen van de begeleiding. Hij gaat na wat hier achter zit: is er werkelijke vooruitgang of is er weerstand tegen (meer) verandering? Hij gaat over de signalen in gesprek.
2. De jeugdreclasseerder onderhandelt en motiveert bij het maken van een Evaluatie Plan van Aanpak of een Eindrapportage en het verzorgen van een verwijzing. Aanwijzingen hiervoor staan in de handreikingen 4, 5 en 7.
3. Het realiseren van nieuwe hulp / vervolghulp is ook een (laatste) aspect van casemanagement door de jeugdreclasseerder. Aanwijzingen hiervoor staan in Handreiking 14, Aanvullende hulp en zorg.
4. De jeugdreclasseerder praat met de jongere en eventueel ouders over het (komende) afscheid, omdat zij hier moeite mee kunnen hebben.

Doelen van evaluatie en afsluiting op de normatieve route

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere en andere betrokkenen kennen en begrijpen de inhoud en conclusies van de evaluatie en weten welke rechten en plichten zij aan de evaluatie kunnen ontleenen.
2. De jongere heeft de jeugdreclasseerder tijdens de evaluatie en afsluiting ervaren iemand die de mogelijkheden om dwang toe te passen op een adequate en gepaste manier in de evaluatie en afsluiting verwerkt.
3. De mate waarin en de manier waarop de jongere zich tijdens de uitvoering heeft gehouden aan de aanwijzingen rond controle, zijn bij een eventuele verlening van de begeleiding het uitgangspunt voor nieuwe afspraken met de jongere.

4. De jeugdreclasserder heeft op basis van informatie uit de wetenschappelijk route vastgesteld of de jongere (nog steeds) kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg. Ook heeft hij vastgesteld of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen. Waar nodig, heeft hij deze zorg of toegang helpen realiseren voordat de hij de begeleiding afsluit.

Middelen voor evaluatie en afsluiting op de normatieve route

Naast de formele middelen, die zijn opgenomen in het protocol jeugdreclassering, zet de jeugdreclasserder de volgende middelen in:

1. De jeugdreclasserder stelt opnieuw kaders. De ruimte die hij biedt, is afhankelijk van de herhaalde risicotaxatie.
2. De jeugdreclasserder is ook nu normatief rolmodel. De jeugdreclasserder zet de strijd over de regie van de betrekkingen ook bij de evaluatie opnieuw zelf in.
3. Het recidiverisico kan eventueel zijn afgenomen, maar van bedreigde participatie kan (nog) sprake zijn. De jeugdreclasserder verzorgt dan vanuit zijn taak als jeugdbeschermer toeleiding van de jongere naar voorliggende lokale voorzieningen of geïndiceerde vormen van zorg.

<i>Waar vind ik ...</i>	<i>... een antwoord</i>
<i>Waar vind ik informatie over de theorie? De methode jeugdreclassering moet immers gebaseerd zijn op een expliciet, empirisch gegrond veranderingsmodel.</i>	
Waar kan ik een beschrijving vinden van de jongeren voor wie de methode bedoeld is (door informatie over de hoogte van hun risico voor recidive en schade, hun criminogene tekorten en behoeften en hun leerstijl)?	§ 2.1.2 en Handreiking 2
Waar wordt aangegeven welke veranderbare risicofactoren de methode zal verminderen en welke beschermende factoren het zal versterken?	§ 4.3.1 en Handreiking 9
Waar kan ik vinden welke concrete gedragsverandering(en) er met de methode nagestreefd wordt?	§ 4.3.1 en Handreikingen 10 en 11
Waar kan ik lezen hoe deze gedragsverandering bereikt wordt? Waar wordt beschreven welke programma's, interventies en trainingen worden ingezet, en waarom juist deze?	Hoofdstuk 5, met name § 5.3, Handreikingen 4, 5, 10, 11 en 16
Waar wordt met wetenschappelijke argumenten aannemelijk gemaakt dat juist deze aanpak werkt (effectief is)?	§ 2.2 en § 2.3, Handreiking 10 en 11
<i>Waar vind ik informatie over de selectie van de jongeren voor wie de methode bedoeld is?</i>	
Waar staan de selectiecriteria?	§ 2.1.2
Waar vind ik de exclusiecriteria de onderbouwing daarvan?	§ 2.1.2
Waar worden de selectieprocedure en –methode beschreven?	Protocol Jeugdreclassering en § 3.3.1
Waar vind ik informatie over criteria en procedures voor uitsluiting van deelname nadat de methode is gestart?	§ 3.3.1
<i>Waar vind ik informatie over de dynamische criminogene factoren waarop de methode zich richt?</i>	
Waar wordt verantwoord waarom de methode zich juist op deze (combinatie van) dynamische criminogene factor(en) richt?	§ 4.3.1 en Handreiking 9
Waar kan ik lezen hoe de genoemde factoren met elkaar verbonden zijn?	Handreiking 1
Waar wordt aannemelijk gemaakt dat de (combinatie van) dynamische criminogene factoren waar de methode zich op richt, een relatie hebben met het criminele gedrag van de doelgroep?	Handreiking 1
Waar wordt uitgelegd op welke manier verbinding gemaakt wordt tussen de beïnvloeding van de criminogene factoren en de beoogde gedragsverandering?	§3.3.1 en Handreikingen 6 en 7
<i>Waar vind ik informatie over effectieve interventies, trainingen en programma's die in het kader van de methode jeugdreclassering ingezet kunnen worden ?</i>	
Waar worden deze interventies, trainingen en programma's beschreven?	Handreikingen 4 t/m 8, 10, 11, 15 en 16. Nadruk op 10 en 11.

<i>Waar vind ik ...</i>	<i>... een antwoord</i>
Waar wordt beschreven waarom de (combinatie van) gekozen methode(n) effectief is (zijn)?	§ 4.3.1
Op welke plek wordt aangegeven hoe de interventies, trainingen en programma's passen bij de manier waarop de deelnemers het best leren en gemotiveerd worden?	§ 2.3, en Handreikingen 5, 10 en 11
Waar kan ik informatie vinden om de keuze van een individueel programma of een groepsaanpak te verantwoorden?	Handreiking 10
De effectiviteit van de methode jeugdreclassering is nog niet aangetoond. Waar wordt op basis van wetenschappelijke literatuur aangegeven dat verwacht mag worden dat deze aanpak werkt?	§ 2.3
Waar wordt beschreven hoe de effectiviteit van methode jeugdreclassering getoetst kan worden?	§ 6.3.1. en § 6.4, en in de Evaluatiehandleiding
Waar kan ik lezen welke concrete meetbare effecten de methode (per fase) beoogt?	§ 4.2 en § 6.2, Handreiking 9
Waar vind ik informatie over vaardigheden en kennis? De methode moet immers bevorderen dat kennis en vaardigheden worden aangeleerd waarmee recidive van jongeren wordt voorkomen en zij een legaal bestaan kunnen opbouwen.	
Waar worden de beoogde gedragsveranderingen, en hoe zij worden aangeleerd, beschreven in termen van te realiseren vaardigheden en kennis bij de jongere?	§ 4.3.1 en Handreiking 4,5,10 en 11
Waar wordt aangegeven hoe de bedoelde gedragsveranderingen in relatie tot het delictgedrag staan?	Handreiking 1
Waar vind ik informatie over fasering, intensiteit en duur? In de methode moeten tijdschema's opgenomen zijn waardoor duidelijk wordt hoe maximaal effect op risicovermindering bereikt kan worden. Waar vind ik die?	
Waar wordt beschreven en onderbouwd uit hoeveel sessies van hoeveel uur (elke fase van) de methode bestaat?	Protocol Jeugdreclassering, § 4.3.3, § 53.1 en § 5.3.3
Waar wordt aangegeven wat de minimale en de maximale periode is die benodigd is voor de methode?	Protocol Jeugdreclassering, § 6.3.2
Waar wordt beschreven hoe de fasering, intensiteit en duur van de methode aansluiten bij de verschillende leerstijlen van de jongere, hun verschillende risiconiveaus en de verschillen in aanpak die zij nodig hebben?	§ 4.3.3 en § 5.3.3
Waar vind ik informatie over de consequenties voor de jongere van het niet voldoen aan de eindtermen van een bepaalde fase?	§ 6.3.1 en § 6.3.3
Als de methode vereist dat de jongere zelf opdrachten uitvoert, waar wordt dit dan beschreven?	§ 4.3.1, Handreikingen 4, 10 en 11.
Waar wordt ingegaan op de consequenties voor de jongere van het niet nakomen van afspraken?	§ 3.3.3, § 4.3.3, § 5.3.3. en vooral § 6.3.3
Waar vind ik informatie over motivatie en motivering?	
Waar kan ik lezen hoe bij de selectie van jongeren hun motivatie voor deelname wordt vastgesteld?	§ 2.3 en Handreiking 5
Waar wordt aangegeven hoe iedereen die bij de jongere is betrokken gemotiveerd wordt voor de methode en gemotiveerd gehouden wordt?	§ 3.3, handreikingen 7, 8, 12, 14 en 15.

<i>Waar vind ik ...</i>	<i>... een antwoord</i>
<i>Waar vind ik informatie over de continuïteit van de methode en samenwerking met ketenpartners?</i>	
Waar wordt aangegeven hoe de methode past in het totale traject van de jongere in en buiten de strafrechtketen?	§ 2.1, Handreikingen 12, 14 en 15
Waar is beschreven welke begeleiding de jongere krijgt tijdens de uitvoering van de methode en – als dat het geval is – bij de overgang van detentie naar de maatschappij?	Handreiking 15
Waar wordt beschreven hoe een soepele overdracht van de begeleiding wordt gegarandeerd en relevante kennis over de jongere wordt gedeeld?	Handreiking 14
Waar wordt aandacht gegeven aan nazorg en terugvalpreventie?	Handreikingen 14 en 15
<i>Waar vind ik informatie over onderhoud van de materiële en personele voorwaarden waardoor kan worden nagegaan of de methode in de praktijk goed werkt en wordt uitgevoerd zoals bedoeld is?</i>	Management- Handleiding en Opleidings-handleiding methode Jeugdreclassering
<i>Waar vind ik informatie over doorlopende evaluatie waardoor kan worden nagegaan wat het beste werkt en hoe naar aanleiding hiervan de methode verder ontwikkeld wordt?</i>	Evaluatie- handleiding methode jeugdreclassering

1.1 Professionalisering van de jeugdreclassering

Dit handboek is een methodebeschrijving voor de jeugdreclassering. Het is in de eerste plaats geschreven voor jeugdreclasserders. Gedragswetenschappers en teammanagers vinden in dit handboek veel informatie om de jeugdreclasserder bij zijn¹ werk te ondersteunen.

Aanleiding voor dit handboek was de constatering² dat er veel verschillende methodische uitgangspunten en attitudes in de jeugdreclassering bestaan. Dat maakt niet alleen het werken soms lastig en tijdrovend, maar ook staat dit een doorgaande professionalisering van het werk van de jeugdreclassering in de weg. Het volgende citaat van Hermanns en Van der Laan³ maakt dat goed duidelijk: 'Deze diversiteit heeft weliswaar de charme van de creativiteit en de eigenzinnigheid, maar is om een aantal redenen ongewenst. Zonder te streven naar overdreven standaardisering, protocollering en uniformiteit, moet iedere jongere kunnen rekenen op een vergelijkbaar aanbod, dat aan kwaliteitseisen voldoet, de steun heeft van de professionele organisaties en evidence-based is. Pas binnen deze grenzen kan de individuele jeugdreclasserder floreren.'

Professionalisering is voor de jeugdreclassering om drie redenen belangrijk:

1. In de eerste plaats voor een maatschappelijk-politiek en daarmee ook financieel draagvlak. De jeugdreclassering is verplicht de samenleving te laten zien dat men in staat is recidive⁴ terug te dringen, het aantal slachtoffers te verminderen, jongeren overall in ons land op basis van een gedeelde visie en met effectieve methodieken te helpen, en te tonen dat de samenleving elke euro terugverdient die zij in de jeugdreclassering steekt.
2. In de tweede plaats is deze professionalisering essentieel voor de jeugdreclasserders zelf. Wie in de jeugdreclassering werkzaam is, wil elke dag naar zijn werk gaan met het gevoel dat iets belangrijks te doen. Wie in de jeugdreclassering werkt, moet zijn werk kunnen baseren op heldere verwachtingen over wat wel werkt en wat niet werkt. Het is niet professioneel om te blijven werken met methoden en technieken waarvan niet bekend is of ze in staat zijn de doelen van de jeugdreclassering dichterbij te brengen. Voor wat wel werkt, moeten standaarden beschikbaar zijn waar je gezamenlijk naar toe kan werken. En als je dit bereikt, wordt je daarvoor beloond. De jeugdreclassering moet een lerende organisatie zijn, waarin jeugdreclasserders in de gelegenheid zijn, hun vaardigheden doorgaand te ontwikkelen.
3. Ten derde zijn er de jonge daders zelf. Voor hen moet de jeugdreclassering een organisatie zijn die hen uitdaagt om te veranderen. Een organisatie die zij kunnen vertrouwen, omdat men er professioneel werkt, met behulp van de best beschikbare methoden en technieken, binnen een kader waarin duidelijk is wat er van hun wordt verwacht. Een organisatie met mensen en middelen die jongeren aanspreken.

Het ontwikkelingsproces dat bij professionalisering van de jeugdreclassering komt kijken, moet starten met heldere uitgangspunten en standaarden, en een verzameling bruikbare en effectieve methoden en technieken. Als die beschikbaar zijn en als men ze consequent toepast, kunnen de effecten van het werk van de jeugdreclassering ook beter gemeten en waar nodig verbeterd worden. De samenleving, de jeugdreclasserders en de jongeren hebben daar recht op.

1 In dit handboek in verband met de leesbaarheid gekozen de mannelijke vorm.

2 Zie: Kruisink & Verwers (2002) en Hermanns & Van der Laan (2002).

3 2002, p.41.

4 In dit handboek verstaan we onder recidive: Alle nieuwe justitiecontacten, ongeacht de aard en ernst van de gepleegde misdrijven, behalve de strafzaken die eindigen in vrijspraak, een technisch sepot of een andere technische uitspraak (Wartna, 2005).

1.2 Opzet van dit handboek

Dit handboek geeft methodische invulling aan het Protocol Jeugdreclassering, door voor elke fase in het Protocol basisregels te geven voor een professionele standaard van werken in de sector jeugdreclassering.

Aan de hand van deze basisregels reiken we interventies en methodieken aan die de jeugdreclasserders kunnen ondersteunen om in het uitvoerend werk aan deze basisregels te voldoen.

Omdat er al aparte methodebeschrijvingen bestaan voor ITB-Criem en voor intensieve begeleiding van de harde kern, richt dit handboek zich op de modaliteiten 'Hulp & Steun' en 'Toezicht & Begeleiding'.

In hoofdstuk 2 schetsen we de omgeving van de jeugdreclassering en de invloed die deze omgeving op het werk van de jeugdreclasserders heeft (2.1). Eén van de contexten in deze omgeving is de visie op de methode: voor wie is de jeugdreclassering bedoeld en wat dient er in grote lijnen te gebeuren? De jeugdreclasserders moeten in de praktijk verschillende perspectieven met elkaar combineren: een normatief, wetenschappelijk en pragmatisch perspectief. In hoofdstuk 2 lichten we deze perspectieven toe en we geven aan hoe we het combineren daarvan in de methode zullen uitwerken.

Vanaf hoofdstuk 3 gaat het over de methode zelf. Per fase, diagnostiek (3), Plan van Aanpak (4), planuitvoering (5) en evaluatie (6), geven we aanwijzingen voor het werk van de jeugdreclasserders. Deze zijn compact gehouden. Bij een aantal aanwijzingen verwijzen we naar een Handreiking. Elke fase ronden we af met een opsomming van basisregels voor de jeugdreclasserders in de betreffende fase.

Naast basisregels voor de uitvoering formuleren we in de afsluitende paragraaf van elk hoofdstuk basisregels voor de organisatie, waarbij we ingaan op training en deskundigheidsbevordering, operationeel en strategisch management, contacten met ketenpartners en andere randvoorwaarden voor het werk van de jeugdreclasserders. Deze basisregels ontleen we aan de visie op de methode. De inhoud van het werk is dus bepalend voor de (vorm van) deze randvoorwaarden. Deze basisregels werken we niet verder uit, omdat dit handboek zich primair op het uitvoerend werk richt.

1.3 Begrippen

Voor een goed begrip omschrijven we hier de in dit handboek gebruikte begrippen 'interventie', 'middelen en technieken', 'methodiek, programma, training, behandeling' en 'methode'.

Interventie

Onder een interventie verstaan we iedere handeling of actie van de jeugdreclasserders in het kader van de hulpverlening die is gericht op de jongere of andere direct betrokkenen. Voorbeelden: een uitnodiging voor een gesprek, een vraag stellen in een gesprek, schoolbezoek controleren, de jongere een compliment maken omdat hij zich aan zijn afspraken heeft gehouden, enzovoort.

Middelen en technieken

Hier gaat het om een samenhangende verzameling handelingen in het kader van de hulpverlening die is gericht op de jongere of andere direct betrokkenen. Voorbeelden: onder de techniek 'feedback geven' vallen meerdere interventies, zoals het richten van de aandacht en het geven van complimenten. Het maken van een ecogram is een middel om samen met de jongere het sociaal netwerk in beeld te brengen. Het middel 'een aanwijzing geven' is een verzameling interventies om de jongere te motiveren zich aan de gestelde voorwaarden te houden.

Methodiek, programma, training, behandeling⁵

Deze begrippen liggen een abstractieniveau hoger dan losstaande middelen en technieken. We gebruiken ze in dit handboek door elkaar heen en ze veronderstellen steeds hetzelfde: Een samenhangend geheel van middelen en technieken in het kader van de hulpverlening en gericht op de jongere of zijn ouders, vanuit een bepaald theoretisch referentiekader en met een bepaalde systematiek. Voorbeelden: agressiebeheersingstraining, sociale vaardigheidstraining, multisysteem-therapie.

Methode

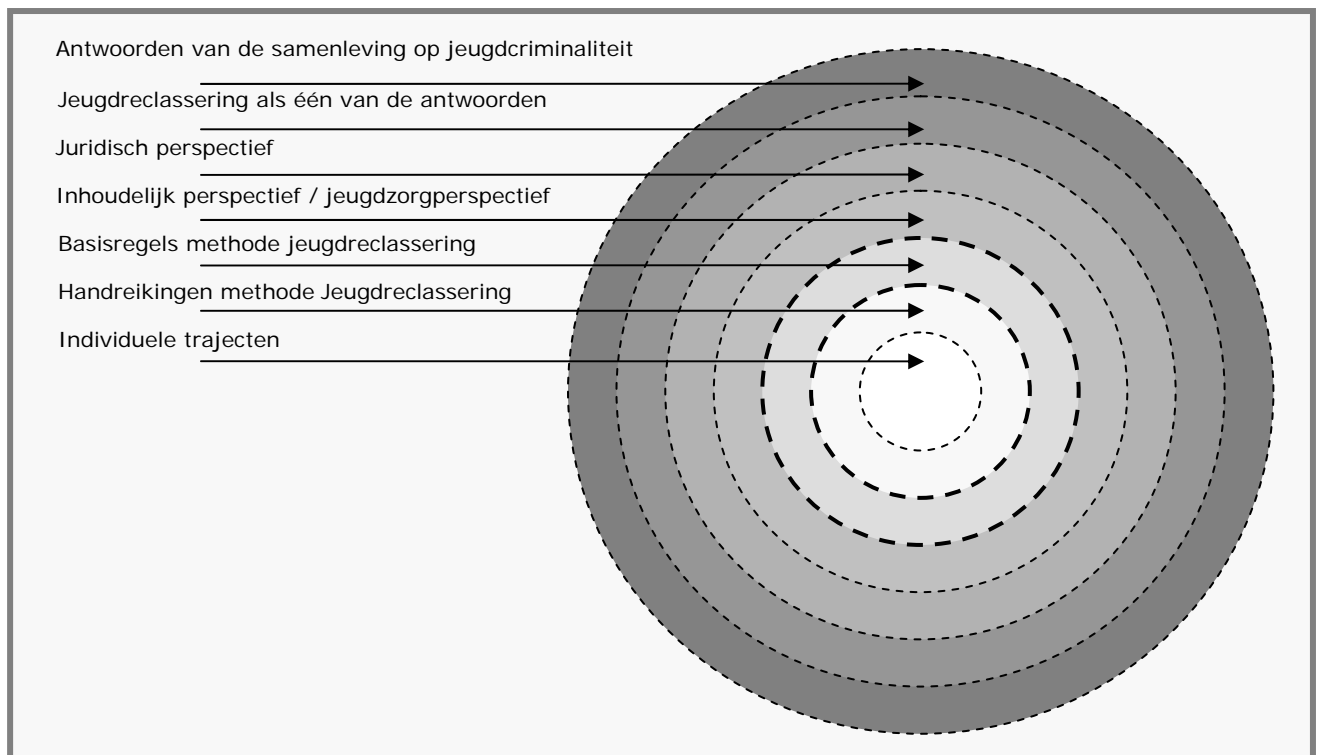
De methode ligt weer een abstractieniveau hoger. Het gaat hier om de systematische samenhang tussen methodieken, programma's, trainingen en behandelingen. De jeugdreclasserder ontwerpt deze samenhang met alle betrokkenen en zorgt voor een goede uitvoering van dit geheel, met als doel om de einddoelen met de jongere te kunnen bereiken. Daarbij doet hij sommige onderdelen zelf (als begeleider), voor andere onderdelen schakelt hij ketenpartners in (als case-manager) en hij rapporteert aan de Raad.

---

5 Methodieken, trainingen, programma's en behandelingen worden door de erkenningscommissie gedragsinterventies "*strafrechtelijke interventies*" genoemd. Daarbij gaat het uiteraard niet om één enkele interventie van een begeleider, maar om een interventie of ingreep in de criminele carrière van de jongere.

2.1 Context

De jeugdreclasseerder heeft niet alleen de jongere als klant. Er zijn veel andere 'klanten' en ook 'toeschouwers' die de jeugdreclassering ook tevreden moet stellen: de kinderrechter, de Raad voor de Kinderbescherming, de ouders/opvoeders, en op grotere afstand de wetenschap en de samenleving. Vanuit verschillende contexten zijn er diverse invloeden op de vorm, inhoud en concrete uitvoering van de methode jeugdreclassering. In deze paragraaf beschrijven we hoe we de methode in dit geheel moeten zien. We doen dit aan de hand van onderstaande afbeelding, waarbij we van 'van buiten naar binnen' werken. Alle contexten zijn daarbij voor de individuele jeugdreclasseerder relevant. Hij heeft in de dagelijkse praktijk met al deze contexten te maken, direct, of indirect.

2.1.1 Antwoorden van de samenleving op jeugdcriminaliteit

De meest 'brede' context is de samenleving. De samenleving geeft een antwoord op jeugdcriminaliteit. De reikwijdte van dit antwoord is groot: er zijn beleidslijnen en afspraken op landelijk niveau die tot op het niveau van individuele jongeren invloed hebben. Het antwoord is vrijwillig, gedwongen, preventief (voorkomend en erger voorkomend) of curatief (behandelend). De wijze waarop de samenleving antwoordt op jeugdcriminaliteit, is aan verandering onderhevig. Het vrijwillige kader heeft lange tijd in Nederland het primaat gehad bij de aanpak van jeugdcriminaliteit. Het idee daarbij was, dat meedoen aan preventieve of curatieve programma's op basis van vrijwilligheid beter is, omdat men dan meer gemotiveerd is. Op dit moment zien wetenschappers en beleidsmakers de aanpak van jeugddelinquentie vooral als een geïntegreerde

aanpak in het perspectief van een volksgezondheidsprobleem⁶. Hiermee bedoelen deze auteurs niet, dat jeugddelinquentie een ziekte of epidemie is, maar wel, dat we bij de aanpak van jeugddelinquentie veel kunnen leren van dit perspectief. Deze auteurs pleiten ervoor om bij het aanpakken van jeugdcriminaliteit meer te kijken naar risicofactoren (oorzaken / bevorderende omstandigheden) van delinquent gedrag en naar beschermende factoren die deze ontwikkeling tegengaan. Hoe vroeger / eerder deze kunnen worden vastgesteld, hoe beter, omdat dan gerichte preventieve acties mogelijk zijn. In een metafoor: onderzoekers wachten niet meer bij de put. Zij zijn kalveren gaan volgen, en gaan kijken waarom sommige kalveren verdrinken en andere niet. In de zogenoemde 'What Works benadering' bundelen onderzoekers de resultaten van deze zoektocht (deze lichten we in 2.3 toe).

Over deze beschermende en risicofactoren zijn de laatste decennia veel onderzoeksgegevens beschikbaar gekomen. Naast het aanpakken van delinquent gedrag zelf – het terugdringen van recidive - zijn hierdoor de mogelijkheden voor preventie van criminaliteit toegenomen. What Works is begonnen als wetenschappelijk onderzoek, maar is uitgegroeid tot een beleidslijn, een evidence-based maatschappelijk antwoord op jeugddelinquentie.

Deze benadering heeft eraan bijgedragen dat (vroeg en ongevraagde) bemoeienis, drang en dwang in de samenleving nu meer zijn gelegitimeerd.

2.1.2 Jeugdreclassering als antwoord op jeugdcriminaliteit: doelgroep en modaliteiten

De jeugdreclassering één van de schakels in een keten met vele instellingen die dit antwoord vanuit verschillende taken en bevoegdheden vormgeven. De jeugdreclassering richt zich daarbij op de volgende doelgroep:

Doelgroep jeugdreclassering.

Jongeren vanaf 12 jaar, die voor hun 18e één of meer delicten hebben gepleegd en vervolgens met Justitie in aanraking zijn gekomen.

- Zij verkeren in dusdanig risicovolle omstandigheden, dat (verder) afglijden naar crimineel gedrag verwacht wordt.
- Zij zijn in voorlopige hechtenis genomen of aan hen is een (on)voorwaardelijke vrijheidsstraf opgelegd.
- Zij krijgen verplicht of vrijwillig Nazorg aangeboden na een strafrechtelijke interventie (zij hebben bijvoorbeeld in een justitiële of behandelinrichting of de Glen Mills School gezeten).

De jeugdreclassering richt zich op de jongere, maar algemeen bekend en gedeeld is, dat betrokkenheid van de ouders / opvoeders onmisbaar is. Zij zijn een intermediaire doelgroep.

De indicatie voor jeugdreclassering is doorgaans gebaseerd op twee gelijktijdig voorkomende omstandigheden:

1. Een zodanig opeenstapeling van risicofactoren in de jongeren zelf en/of zijn opvoedings- en ontwikkelingsomstandigheden, dat delinquent gedrag een uitingsvorm is van een onderliggende bedreiging van de normale ontwikkeling van de jongere tot een adequaat zelfstandig functionerende volwassene. Bij vier of meer risicofactoren stijgt de recidivekans met (maximaal) 30%⁷
2. Onvoldoende vermogen van de jongere zelf, zijn opvoeders en opvoedingsomgeving om vorm en inhoud te geven aan een situatie die de bedreiging kan afwenden.

Het gaat hier om een deel van de jongeren die door de politie is doorgestuurd naar de Officier van Justitie (Casusoverleg met de Raad, OM en politie). Niet de hele groep die hier terecht komt (circa 32.000 per jaar) krijgt met de jeugdreclassering te maken. Voor een belangrijk deel van deze groep is een geldboete, een taakstraf of een andere voorwaarde bij een sepot voldoende als reactie op het strafbaar feit. Een kwart van de

6 Junger-Tas 2001; Loeber, Slot en Sergeant 2001

7 Het betreft onderzoek van Rutter, geciteerd in Hermanns en Van der Laan (2002)

groep (circa 6.000 per jaar) heeft echter meer begeleiding nodig. Alleen een transactie, of een taakstraf als voorwaarde bij een sepot biedt in die gevallen te weinig garanties dat de jongere niet opnieuw een strafbaar feit zal plegen.

De jeugdreclassering krijgt dus vooral te maken met de 'zwaardere' gevallen. Bijvoorbeeld met jongeren die tijdens het onderzoek, nog vóór de zitting, in voorlopige hechtenis worden genomen en met jongeren die door de rechter zijn gestraft met (voorwaardelijke) jeugddetentie.

Bij de keuze van interventies moet de jeugdreclasserder zich dus realiseren dat hij niet zomaar te maken heeft met jongeren die al dan niet toevallig een strafbaar hebben gepleegd, maar met een bijzondere groep waarover in de strafrechtketen veel zorgen bestaan. Die zorgen betreffen de ontwikkeling van de jongere, omdat hij op meer leefgebieden problemen heeft en de reële kans bestaat dat hij (nog verder) in de criminaliteit terecht komt.

Binnen de modaliteiten Hulp & Steun en Toezicht & Begeleiding (waartoe dit handboek zich beperkt), bestaan de volgende varianten:

Typend voor de maatregel van **Hulp & Steun** is dat een justitiële autoriteit deze oplegt: de rechter-commissaris, de raadkamer, de rechter of de Officier van Justitie. De maatregel heeft daarmee een gedwongen karakter. Als de jongere zich aan de Hulp & Steun onttrekt, heeft dit strafrechtelijke gevolgen. Zo kan bijvoorbeeld zijn voorlopige hechtenis - indien hij geschorst is - worden opgeheven of zijn voorwaardelijke jeugddetentie worden omgezet in een onvoorwaardelijke vrijheidsberoving.

De juridische basis voor de Hulp & Steun kent verschillende varianten:

- Hulp & Steun als voorwaarde van de Officier van Justitie voor niet verdere vervolging (voorwaardelijk sepot),
- Hulp & Steun als voorwaarde voor de schorsing van de voorlopige hechtenis,
- Hulp & Steun als voorwaarde bij een voorwaardelijke jeugddetentie of PIJ,
- Hulp & Steun bij het aanhouden van een strafzitting (bijvoorbeeld in afwachting van een persoonlijkheidsonderzoek van de jongere).

De opdracht tot **Toezicht & Begeleiding** heeft formeel geen gedwongen karakter. Het gaat niet om een maatregel die een justitiële autoriteit aan de jongere oplegt, maar om een verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming aan de jeugdreclassering om de jongere te begeleiden. De begeleiding is echter niet vrijblijvend. Het verzoek wordt namelijk gedaan in een strafrechtelijk kader door een partner in de strafrechtketen. Onttrekt de jongere zich aan deze vorm van begeleiding dan kan dat in een aantal gevallen leiden tot een zwaardere strafrechtelijke reactie.

Er zijn verschillende varianten van Toezicht & Begeleiding:

- Toezicht & Begeleiding op verzoek van de Raad of van de OvJ meteen nadat de politie het proces-verbaal heeft opgestuurd naar de OvJ en een melding heeft gedaan aan de Raad ('voorzorg'),
- Toezicht & Begeleiding tijdens en na een taakstraf,
- Toezicht & Begeleiding bij een voorwaardelijke invrijheidstelling,
- Toezicht & Begeleiding na een strafrechtelijke interventie ('nazorg').

Opmerkingen

- De Raad meldt alle jongeren bij de jeugdreclassering aan. Dit gebeurt op basis van het 'verwijzingsmodel' (vrijwillige begeleiding in de vorm van Toezicht & Begeleiding) of via het 'adviesmodel' (gedwongen begeleiding in de vorm van Hulp & Steun).
- We zien de laatste jaren een toename van nieuwe strafrechtelijke reacties op strafbare feiten (afdoeningsvarianten) zoals bijvoorbeeld nachtdetentie, elektronisch huisarrest en scholings- en trainingsprogramma's (STP's). In 2006 wordt de gedragsbeïnvloedende maatregel ingezet. De jeugdreclassering zal voor de begeleiding van jongeren in deze nieuwe afdoeningsvarianten steeds vaker worden ingeschakeld. Op dit moment valt nog niet goed te overzien of deze vormen van begeleiding een nieuwe modaliteit zullen gaan vormen binnen de taakstelling van de jeugdreclassering of dat zij kunnen worden ondergebracht bij de modaliteiten Toezicht & Begeleiding of Hulp & Steun.
- Vaak eerst Toezicht & Begeleiding: omdat het voor effectieve begeleiding belangrijk is zo snel mogelijk te beginnen, meldt men een jongere veelal onder het verwijzingsmodel aan. De jeugdreclasserder geeft dan minstens voorlopig vrijwillige begeleiding op verzoek van de Raad in afwachting van de strafzaak. Een dergelijke aanmelding krijgt de subsidietitel 'voorlopige opdracht'. Deze voorlopige opdracht duurt maximaal zes maanden (maar kan indien nodig op verzoek worden verlengd), en eindigt in ieder geval op de strafzitting. Een voorlopige opdracht kan worden omgezet in een Hulp & Steun maatregel, waardoor de begeleiding een verplichtend karakter krijgt. Dat gebeurt bijvoorbeeld als de OvJ Hulp & Steun oplegt als voorwaarde voor niet verdere vervolging als de rechter-commissaris of raadkamer de voorlopige hechtenis van een jongere schorst onder de voorwaarde van Hulp & Steun, of als de rechter aan een voorwaardelijke straf als voorwaarde Hulp & Steun verbindt. De status van de zorg verandert hierdoor. Bij de voorlopige opdracht is er een semi-gedwongen kader, maar bij een maatregel tot Hulp & Steun werkt de jeugdreclassering in een geheel gedwongen setting. De jeugdreclasserder mag dan ook de jongere verplichtende aanwijzingen mag geven over dagbesteding en deelname aan activiteiten.

Omdat Hulp & Steun en Toezicht & Begeleiding methodisch sterkere overeenkomsten vertonen, maken we in dit handboek in principe geen onderscheid tussen deze twee varianten. Daar waar het onderscheid methodisch wel relevant is, wijzen we er vanzelfsprekend op.

De jeugdreclassering is een onderdeel van **Bureau Jeugdzorg**. Het is geen geïsoleerde afdeling, maar integraal onderdeel van een veel grotere organisatie. De missie en visie van het Bureau Jeugdzorg gelden ook voor de jeugdreclassering. Er zijn inhoudelijke verbanden met de jeugdbescherming (gezinsvoogdij), die ook in een juridisch kader werkt met een gestructureerde methode. De ontwikkeling en landelijke invoering van het Deltaplan voor de gezinsvoogdij hebben bijvoorbeeld ook de jeugdreclassering gevolgen. Denk aan overeenkomsten in opleidingsthema's en de begeleiding van medewerkers. Ook met de jeugdhulpverlening van Bureau Jeugdzorg zijn er inhoudelijke verbanden, omdat deze werksoort ook de opvoeding en ontwikkeling van jongeren met een ambulante werkwijze ondersteunt. Daarnaast zijn er veel organisatorische verbanden met andere onderdelen van Bureau Jeugdzorg, bijvoorbeeld op het gebied van de werkprocessen rond screening, diagnostiek en indicatiestelling, rond preventie-activiteiten, en het personeelsbeleid. De jeugdreclassering en andere onderdelen kunnen zo voortbouwen op elkaars werk. Met de Raad – die de casusregie heeft - is de samenwerking intensief.

Binnen het Bureau Jeugdzorg positioneert de jeugdreclassering zich met een heel eigen doelgroep en ook een eigen methode: het terugdringen van recidive van jongeren door het werken aan delictgerelateerde en veranderbare criminogene factoren (zie paragraaf 2.3 voor uitleg van deze begrippen). Deze eigen positie is nodig, omdat het werken met delinquente jongeren een specialisme is. Vanuit deze positie worden alle mogelijke inhoudelijke en organisatorische verbanden gelegd die nodig zijn om de visie en missie van Bureau jeugdzorg te ondersteunen.

2.1.3 Het juridisch perspectief van de jeugdreclassering

De jeugdreclassering werkt in een *gedwongen* context: dat is, in formele (brede) zin, het moment waarop de Raad voor de Kinderbescherming de jeugdreclassering inschakelt tot en met de einddatum van strafrechtelijke afdoening cq. de datum waarop de proeftijd afloopt. De jeugdreclasserders rapporteert over datgene wat in het kader van de jeugdreclassering gebeurt, aan de Raad.

Voor deze specifieke context zijn regels opgesteld: wettelijke voorschriften waar jeugdreclasserders zich aan dienen te houden en formele regels (richtlijnen) voor de jeugdreclassering die in een protocol jeugdreclassering zijn vastgelegd. De wettelijke regels zijn bindend. Aan de richtlijnen in het protocol heeft de jeugdreclassering *zichzelf* als werksoort verbonden. Deze wettelijke regels en voorschriften kunnen we ook als een verzameling formele kwaliteitseisen voor het werk van de jeugdreclassering opvatten. Van deze regels en richtlijnen zullen jongeren die met de jeugdreclassering in aanraking komen direct invloed ondervinden.

Het juridisch perspectief en het inhoudelijk perspectief, dat we in de volgende paragraaf bespreken, vormen samen de visie op de jeugdreclassering. Deze visie komt in 2.2. uitgebreider aan bod.

2.1.4 Het inhoudelijke perspectief van de jeugdreclassering

Binnen de wettelijke regels en het protocol jeugdreclassering (de formele richtlijnen) moet de jeugdreclasserders aan de slag. Hier vinden we het *inhoudelijke perspectief* op het werk van de jeugdreclassering, bestaande uit een missie – wat zijn de belangrijkste uitgangspunten van de jeugdreclassering - en een visie – hoe kan de jeugdreclassering deze uitgangspunten in de praktijk op hoofdlijnen realiseren. De missie en visie zijn enkele jaren geleden door de MO-Groep geformuleerd⁸. De jeugdreclassering heeft naast vergelding en afschrikking een pedagogische missie. Straffen en afschrikken, maar ook helpen bij opvoeden. Het protocol jeugdreclassering⁹ (p.8, punt 6), stelt: *'De essentie van de jeugdreclassering valt te omschrijven als het bieden van een pedagogische interventie in het kader van een strafrechtelijke omgeving.'* Het visiedocument vertaalt deze missie (waartoe) naar een visie (hoe) op het aanpakken van jeugdcriminaliteit. Daarbij reikt het visiedocument het begrip 'bedreigde participatie' als werkmodel aan.

Bedreigde participatie is een opvatting over menselijke ontwikkeling: jongeren, *ook* jongeren die delinquent gedrag vertonen, ontwikkelen zich *door te participeren* in diverse sociale contexten als gezin, school, werk en vriendenkring. Jongeren isoleren of afsnijden van contexten beperkt of blokkeert hun mogelijkheden zich te ontwikkelen. Het ervaren en leren in die contexten biedt hen alternatieven voor delinquent gedrag om hun doelen te bereiken. De jongere die delicten pleegt, moet daarom zo veel mogelijk in deze contexten blijven participeren. Hieruit spreekt een positief, humanistisch mensbeeld: je gedrag valt niet goed te keuren, maar je hoort er nog steeds bij ons. Het gedwongen kader waarin dat plaatsvindt heeft daarbij wel de mogelijkheid om als *middel* gebruik te maken van sancties of andere vormen van afschrikken. Dit sluit aan op de grondslagen van ons jeugdstrafrecht.

In het werkmodel van bedreigde participatie plaatsen de auteurs allerlei theorieën die verklaren waarom jongeren delicten plegen. Vanuit die theorieën leiden zij verschillende risicofactoren af die bijdragen aan het ontstaan en voortduren van delinquent gedrag. Hierdoor dreigt de jongere af te haken en/of kansen te missen in diverse sociale contexten, zoals:

- Gezin: denk aan bedreigde participatie door uithuisplaatsing
- School: denk aan bedreigde participatie door uitval,
- Werk: bedreigde participatie door het niet kunnen vinden of houden van werk,
- En uiteindelijk ook het maatschappelijke leven, door detentie en uitsluiting.

Het begrip 'bedreigde participatie' is heel geschikt om al deze invalshoeken samen te brengen, omdat dit de pedagogische missie van de jeugdreclassering benadrukt: het gaat niet alleen om vergelding en afschrikking als doel, maar ook om het weer op gang brengen van de participatie van jongeren in zoveel mogelijk van die contexten. Daarbij is het belangrijk naar elk van deze

8 Hermanns en Van der Laan (2002)

9 Vedio (2000)

contexten zelf te kijken: ondersteunen zij de participatie van de jongere op een prosociale¹⁰ manier? Of is daar ook een interventie vereist?

Om participatie (weer) op gang te brengen sluit het visiedocument vervolgens aan bij de zogenaamde *What Works benadering*. Kort gezegd komt dit gedachtengoed er op neer, dat het terugdringen van nieuw delictgedrag (recidive) centraal staat. Niet het 'zo maar' op gang brengen van participatie door jongeren in allerlei contexten, maar gericht, door het in kaart brengen en aanpakken van juist dié factoren die aantoonbaar rechtstreeks met het plegen van delicten samenhangen. Niet 'zo maar', maar maatwerk. Hierop gaan we in 2.3 dieper in.

De afstemming tussen de juridische en inhoudelijke visie op de jeugdreclassering in het dagelijkse werk, is niet eenvoudig. In 2.2 gaan we daarom wat dieper op de visie op de jeugdreclassering in. Dat is vereist om tot duidelijke aanwijzingen te komen voor het handelen van de individuele jeugdreclasserders.

2.1.5 Methode Jeugdreclassering: Basisregels en Handreikingen

Vanuit de aanzetten voor een methode in het visiedocument komen we op de methode Jeugdreclassering zelf. Deze context staat heel dicht bij de jongere. Immers, de jeugdreclasserders die hem begeleidt, ontleent zijn handelen in de eerste plaats aan de methode.

In deze methode vertalen we het juridisch en inhoudelijk perspectief naar concrete aanwijzingen. Dat doen we op twee manieren: in de eerste plaats presenteren we een aantal basisregels (met een toelichting) voor het handelen. Deze regels zijn een landelijke standaard voor de kwaliteit van het handelen van jeugdreclasserders. Dit is het wenselijke niveau, ongeacht de invulling op lokaal niveau. In de tweede plaats werken we een aantal basisregels uit in Handreikingen, die meer concreet op het 'hoe' ingaan.

2.1.6 Individuele trajecten

In het centrum van de bemoeienis, staan de jongere, zijn netwerk en zijn jeugdreclasserders. Hier past de jeugdreclasserders de methode aan op de individuele jongere. Daarbij maakt de jeugdreclasserders lokale afspraken en hij benut lokale mogelijkheden. Het individuele traject moet een goed te verantwoorden toespitsing zijn van de methode. Of dat lukt, is niet alleen afhankelijk van de professionaliteit van de jeugdreclasserders, maar ook van de instroom van jongeren die passen bij de doelgroep van de jeugdreclassering, de begeleiding en faciliteiten die de organisatie hem biedt en de mogelijkheden om de jongere geschikte hulp te bieden.

2.2 Visie

De begeleiding van jongeren door de jeugdreclassering heeft een specifiek karakter, omdat deze zich afspeelt binnen een juridisch kader. Daarmee heeft de begeleiding een gedwongen (Hulp & Steun) of een semi-gedwongen (Toezicht & Begeleiding) karakter. Daarnaast is er een inhoudelijk perspectief of jeugdzorgperspectief. Daarom spreekt men wel van een 'dual karakter' en ook wel van een 'spagaat'. Beide termen suggereren dat jeugdzorg en strafrecht maar moeilijk zijn te verenigen. Hermanns en Van der Laan¹¹ spreken daarom liever van het 'hybride' karakter van de werksoort. 'Hybride' wil zeggen dat iets uit twee totaal verschillende elementen bestaat, maar dat zij wel te combineren zijn. Volgens Hermanns en Van der Laan kan de jeugdreclassering juist zijn kracht ontleen aan de combinatie van zorg en strafrecht. Ook Choy, Pont en Doreleijers¹² geven

---

10 In dit handboek verstaan we onder 'prosociaal gedrag' meer dan alleen het afzien van het plegen van delicten. In navolging van Trotter (1999) definiëren we dit als gedrag dat het tegendeel is van delinquent gedrag, zoals zorg en steun voor anderen, geweldloosheid, respect voor anderen (sekse, leeftijd, seksuele geaardheid, etniciteit), zelfstandig/zelfvoorzienend gedrag (zoals werk) en geen of gematigd gebruik van drugs en alcohol.

11 2002

12 2003

dit aan: zij noemen de gedwongen hulpverlening 'paradoxaal': 'gij zult hulp ontvangen is een gebod, maar hulp vragen moet uit jezelf komen'. Zij introduceren het concept 'moet-willige hulpverlening' om zorg en dwang te verbinden. Vertaald naar het werk van alledag betekent dit dat de jeugdreclasserders zich richten op het opvoeden en opgroeien van jongeren en daarbij waar mogelijk gebruik maken van de kaders die het strafrecht biedt. Al met al ontstaat dan een combinatie van duidelijke grenzen, heldere consequenties bij ongewenst gedrag en pedagogische kansen voor persoonlijke groei en ontwikkeling. De vraag is niet: 'wil je hulp?', maar: 'er komt hulp om er voor te zorgen dat je niet opnieuw strafbare feiten pleegt. Wij zoeken samen naar de hulp die daaraan kan bijdragen'

Nader beschouwd, is het hybride karakter toch complexer. Het gaat hier om twee belangrijke punten: ten eerste is het juridische perspectief niet *exclusief* strafrechtelijk, en in de tweede plaats heeft ook het jeugdzorgperspectief *zelf* een 'hybride' karakter. We werken deze punten uit in de volgende paragrafen.

2.2.1 Beschermen en bevorderen van opvoeding en ontwikkeling naast begrenzen en bewaken

Het juridische perspectief van de jeugdreclassering niet alleen strafrechtelijk. Het gaat niet alleen om mensen die delicten hebben gepleegd, maar ook om jongeren (kinderen soms nog) die nog niet volwassen zijn. Deze jongeren hebben er recht op om te worden beschermd – tegen anderen, maar ook tegen zichzelf - en om te worden ondersteund in hun ontwikkeling naar volwassenheid. Deze rechten zijn door de staat formeel erkend door de ondertekening van het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Als ouders of andere opvoeders dit recht niet, of niet voldoende kunnen of willen aanvaarden en vormgeven, dan grijpt de staat in. Dit is een fundamenteel *recht* van de jongere. Voor de jeugdreclassering betekent dit, dat het naast (strafrechtelijk) 'begrenzen en bewaken', gaat om 'beschermen en bevorderen' en om de balans of afweging tussen beide. Anders gezegd: de jeugdreclasserder moet *primair* jongeren die delicten plegen begrenzen en bewaken (als straf, en om erger / herhaling te voorkomen), maar wel zo hun ontwikkeling beschermt en bevordert. In dit handboek spreken we daarom van een *normatief* perspectief.

2.2.2 Pragmatisch en wetenschappelijk werken combineren

Niet alleen het juridisch perspectief, (ook) het inhoudelijke of jeugdzorgperspectief op de jeugdreclassering is niet eenduidig. Van Montfoort¹³ definieert binnen de jeugdzorg drie modellen om de relatie tussen de begeleider/hulpverlener (hier: de jeugdreclasserder als begeleider) en de cliënt te verhelderen.

1. In de eerste plaats onderscheidt hij een *dienstverlenend* of **pragmatisch model**: 'Dit model gaat uit van een in beginsel mondige persoon (cliënt), die een vraag stelt aan een deskundige. Deze moet goed kunnen luisteren en moet authentiek en waarachtig zijn in de interactie met de hulpvrager. Een centraal kenmerk van de professionele dienstverlening is, dat de cliënt en de begeleider/hulpverlener voortdurend onderhandelen over de verder te leveren diensten. Zij stellen de vraag steeds bij, op basis van de voortgang van de dienstverlening. Het verloop van dit traject is per definitie circulair: het begint met een vraag, die men verduidelijkt, men maakt een analyse, men onderzoekt de antwoorden, hetgeen weer leidt tot nieuwe vragen. De dienstverlening is dialooggestuurd in plaats van diagnosegestuurd. Het gaat hier in essentie om *vraaggericht werken*. Het handelen van de begeleider/hulpverlener is de uitkomst van onderhandelingen (...). Het is een pragmatisch model.'
Het pragmatische model is in het handelen van de jeugdreclasserder heel herkenbaar. Natuurlijk is het juridisch kader er, maar de jeugdreclasserder *onderhandelt* daarbinnen voortdurend: met de jongere, maar ook met anderen in de omgeving, en met betrokken instanties zoals OM en geïndiceerde hulpverlening. De onderhandelingen met de jongere

beginnen al met de vraag of de jongere zijn delictgedrag een probleem vindt of niet. Ook onderhandelt de jeugdreclasseerder bijvoorbeeld over punten die hij en die de jongere van belang vinden om te veranderen. Het pragmatische karakter is ook zichtbaar in de 'vliegende start' die de jeugdreclasseerder met de jongere maakt. Vanaf dag één is hij vaak al bezig met het helpen *organiseren* van bijvoorbeeld school of huisvesting. Dat zien we ook als een vorm van onderhandelen met de jongere: ik help jou zaken te regelen, zodat er een basis is waarop je met mij verder kunt samenwerken. Naast onderhandelen zien we dat de jeugdreclasseerder onder druk van de omstandigheden *beslissingen* moet nemen over of voor de jongere en diverse partijen en instellingen moet *op één lijn moet zien te krijgen*. Dit zijn pragmatische activiteiten, waarbij gezond verstand, creativiteit, doorzetten en realistisch denken belangrijke 'niet-wetenschappelijke' instrumenten zijn. De jeugdreclasseerder maakt bij dit alles gebruik van zijn (schat aan) ervaringskennis, hij zoekt de *dialogoog*, door in discussie te gaan over zijn perspectief en het perspectief van de jongere. De pragmatische route is niet primair *evidence-based* (gebaseerd op wetenschappelijk effectonderzoek), maar gebaseerd op de dagelijkse praktijk: de route is primair *practice-based*. De term primair is toegevoegd om aan te geven dat vanuit wetenschappelijk onderzoek wel enkele vuistregels en technieken aan te geven zijn voor zaken als case-management en praktische hulp.

2. In de tweede plaats is er het *medische model* of **wetenschappelijke model** voor de relatie tussen cliënt en hulpverlener/begeleider: 'De patiënt (lees: jongere) heeft een klacht of symptomen. De deskundige stelt vast wat de symptomen veroorzaakt (diagnose) en bepaalt vervolgens op welke manier dit kan worden opgelost (therapie of behandeling). Dit is een lineair schema, dat wil zeggen: eerst is er een klacht, dan wordt de diagnose gesteld en pas dan wordt de behandeling ingezet. Het is niet denkbaar, dat diagnose en behandeling door elkaar heen lopen, omdat de diagnose bepaalt welke behandeling is aangewezen¹⁴. Het is een wetenschappelijk model in die zin, dat wordt gezocht naar verbanden tussen oorzaken en gevolgen (...) Eveneens wetenschappelijk is de oriëntatie op de behandeling, in beginsel wordt gewerkt met behandeling waarvan in wetenschappelijk onderzoek is aangetoond dat ze effectief zijn. (...) Niet de persoon als subject staat voorop, maar de klachten en de symptomen. (...) Uiteraard is het belangrijk dat de begeleider de patiënt als subject benadert, (...) maar puur binnen het wetenschappelijke model is dit niet van belang, afgezien van de informatie over de klachten (...) die de patiënt zelf moet geven.' Ook in de jeugdreclassering is toepassing van dit wetenschappelijke model vereist. De jeugdreclassering moet immers delictgedrag als 'klacht' of 'symptoom' behandelen en moet daarbij *evidence-based* werken. Het is dan niet voldoende om alleen maar met de jongere te onderhandelen. De jeugdreclasseerder zal, op basis van de informatie die de jongere heeft (in woorden, houding en gedrag) ook moeten *voorschrijven* wat er moet gebeuren. Er is wel een dialoog met de jongere, en de jeugdreclasseerder streeft naar overeenstemming over het Plan van Aanpak, maar hij bepaalt uiteindelijk wat er gebeurt. De wetenschappelijke route is *evidence-based*: met behulp van gedragsinterventies die effectief gebleken zijn, en die de jeugdreclasseerder of een andere hulpverlener 'volgens het boekje' moet toepassen. Het gaat hier om kennis als macht, omdat hij de inzet van deze kennis ondersteunt met het juridisch kader. Bij toepassing van het wetenschappelijke model voor het begrenzen / bewaken van de jongere is vooral een goede toepassing van het What Works risicobeginsel en responsiviteitsbeginsel nodig (zie 2.3). Voor het beschermen / bevorderen van ontwikkeling zijn het werkmodel van bedreigde participatie nodig, en vanuit What Works alle beginselen.
3. Het **normatieve model** valt niet onder het jeugdzorgperspectief, maar onder het normatieve perspectief (zie 2.2.1). In dit eveneens lineaire model blijft de begeleider/hulpverlener uiteraard zoveel mogelijk in gesprek met de cliënt, maar 'ten aanzien van de te stellen norm en de eventuele juridische ingreep is er sprake van een monoloog'. Het gaat hier om juridische macht: gij zult hulp ontvangen. Choy, Pont en Doreleijers¹⁵ noemen dit de *regiefunctie* van de jeugdreclassering. We kunnen dit model *values-based* noemen, gebaseerd op waarden en

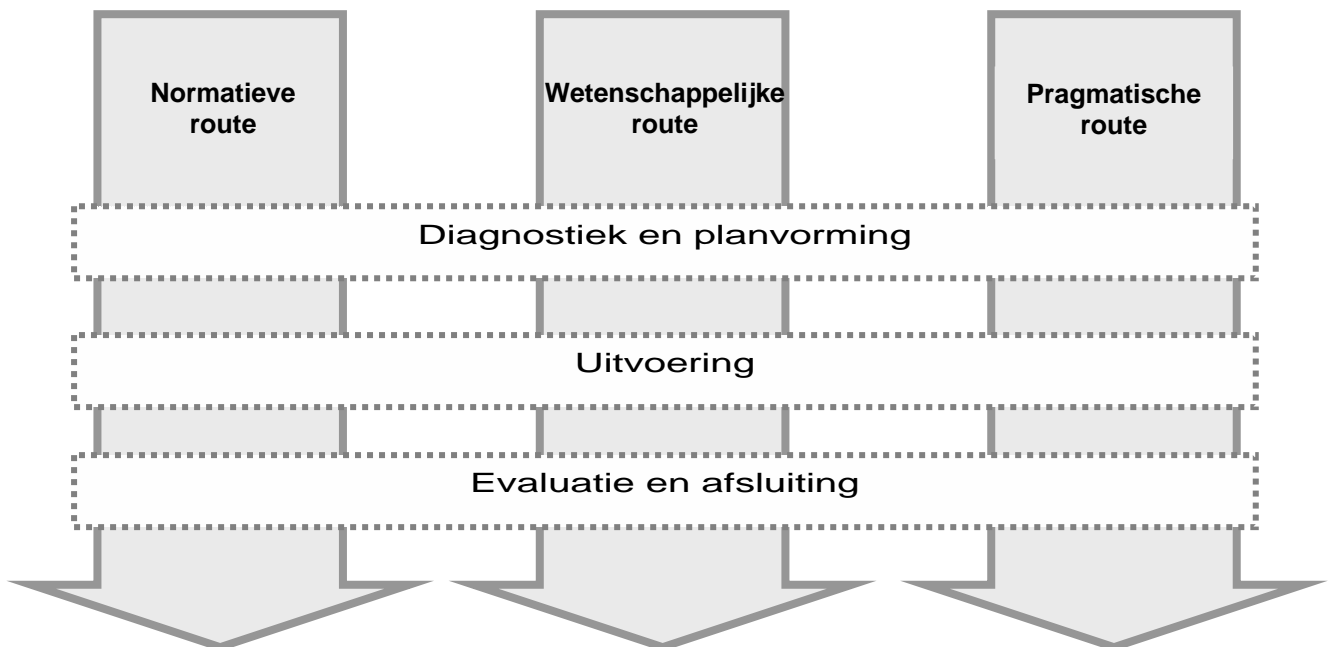
14 Dit wil niet zeggen dat er tijdens de diagnose geen dialoog is tussen cliënt en hulpverlener. Het gaat hier om het lineaire karakter: eerst klacht, dan diagnose, dan behandeling. Ook bij de *uitvoering* van de behandeling kan de hulpverlener zijn handelen steeds op de cliënt kan afstemmen, voor zover de methode dat toelaat. Na het lineaire diagnose-receptmodel kan er dus bij de uitvoering van dat recept ook sprake zijn van een circulair model.

15 2003

normen, die zijn vastgelegd in het wetboek van strafrecht en het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

In het jeugdzorgperspectief zien we dus zowel dienstverlening (pragmatisch handelen), als het gebruik van kennis als macht (wetenschappelijk handelen). Het karakter van de jeugdreclassering is daardoor niet alleen hybride in termen van strafrecht en jeugdzorg: ook *binnen* het jeugdzorgperspectief is er een hybride karakter door de combinatie van vraaggericht werken en evidence-based werken, van pragmatisch en wetenschappelijk handelen, van circulair en lineair werken. Deze hybride karakters zijn tot elkaar veroordeeld, maar we moeten ze zeker niet zien als onverenigbare tegenstellingen. Een 'stammenstrijd', bijvoorbeeld tussen de wetenschap en de praktische insteek, is niet nodig. De drie modellen zijn verenigbaar, door ze op te vatten als drie routes, hoofdwegen, waartussen verbindingswegen lopen.

De jeugdreclassereerder die een begeleidingscontact start met een jongere, begint op hetzelfde moment met het doorlopen van deze drie routes: een normatieve, wetenschappelijke en pragmatische route. **Zij zijn alle drie vereist.**

De normatieve route en wetenschappelijke route zijn vereist om de juiste doelen en de weg daarheen vast te stellen. De pragmatische, circulaire route is nodig om ervoor te zorgen dat de jeugdreclassereerder dit vertaalt *vanuit* en *naar* de dagelijkse praktijk. Een vertaling *vanuit* de dagelijkse praktijk, zodat hij de normatieve en wetenschappelijke routes kan *vaststellen en aanpassen* op basis van de unieke, eigen situatie en perspectief van de jongere. En een vertaling *naar* de praktijk, zodat hij de normatieve en wetenschappelijke voorschriften naar de jongere kan 'brengen', op een duidelijke, persoonsgerichte manier. Zodat de jongere datgene wat nodig is, ook accepteert en uitvoert. De pragmatische route is dus een verbinding, een *brug* voor – enerzijds - het stellen van de juiste vragen aan de perspectieven van wetenschap en recht op basis van hetgeen de jeugdreclassereerder meemaakt en ziet. Anderzijds is de pragmatische route de brug voor het vertalen van de antwoorden van de perspectieven van wetenschap en recht naar een pakkende boodschap in een taal die de jongere verstaat en die past bij de eisen die situatie op dat moment stelt.

De jeugdreclassereerder moet de drie routes tegelijkertijd bewandelen, waarbij de pragmatische route steeds voor de verbindingen zorgt.

In dit handboek geven we aan, hoe de jeugdreclassereerder dat kan doen. Naarmate de jeugdreclassereerder deze drie routes beter met elkaar leert verbinden, werkt hij steeds professioneler.

Samenvattend ontstaat dan het volgende schema:

	Juridisch perspectief	Inhoudelijk / jeugdzorgperspectief	
Eisen en omstandigheden → Hybride karakter ↓	Normatieve route (values-based)	Wetenschappelijke route (evidence-based)	Pragmatische route (practice-based)
Begrenzen én bewaken	Jeugdstrafrecht	What Works beginselen (risico en responsiviteit)	Leiding geven. Motiverende gesprekstechnieken.
Beschermen én bevorderen	VN-Verdrag inzake de rechten van het kind	What Works beginselen (alle) Bedreigde participatie	Case-management Outreaching, activerend werken. Voorbeeldfunctie.

2.2.3 Hoe combineerden jeugdreclasserders de perspectieven in het verleden?

De jeugdreclassering heeft tot nu toe voornamelijk de normatieve route als verbindend kader gehad. De wetenschappelijke route en de pragmatische route lieten in de praktijk een grote verscheidenheid aan gehanteerde methoden en middelen zien. Bij het normatieve kader was deze verscheidenheid ook niet mogelijk, omdat de procesgang in het jeugdstrafrecht en het daarop gebaseerde protocol jeugdreclassering deze route in hoge mate vastleggen.

De wetenschappelijke route kreeg in de jeugdreclassering tot op heden weinig aandacht. Er werden te weinig methoden en middelen ingezet die we op basis van onderzoek effectief of veelbelovend mogen noemen. De jeugdreclasserder maakte voornamelijk gebruik van een combinatie van de normatieve route en de pragmatische route: in de procesgang van het strafrecht werd met veel inzet 'hands-on' (handen uit de mouwen) gewerkt met jongeren, waarbij de jeugdreclasserder zijn handelen vorm gaf onder de druk van zowel de omstandigheden als de procesgang in het strafrecht. 'Wat werkt' stond vaak in de schaduw van 'wat moet' en 'wat kan'.

In de wetenschappelijke route vormt de inzet van het sociale-competentiemodel, GT-model of taakvaardigheidsmodel hierop een duidelijke uitzondering. Relatief veel afdelingen jeugdbescherming in Bureaus Jeugdzorg hebben dit model als methodisch kader ingevoerd. Dit model is veelbelovend, in die zin, dat wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat men gedragsproblemen kan terugdringen met een cognitief-gedragsmatige en stapsgewijze aanpak¹⁶. Er is nog geen onderzoek beschikbaar waaruit blijkt dat het model recidive helpt terug te dringen. Het is echter een waardevol model, omdat de jeugdreclasserder het duale karakter van de jeugdreclassering (begrenzen en beschermen / participatie bevorderen in de normatieve route) hierin kan combineren. Ook biedt het hem houvast door de stapsgewijze aanpak. Het model moet daarom in de methode jeugdreclassering zeker haar plaats behouden. Maar het is ook vereist dat we dit model in de methode in de bredere context van de What Works beginselen plaatsen en selectief, gericht toepassen. Daarvoor noemen we drie punten:

1. Het recidiverisico (zie paragraaf 2.3) moet bepalend worden voor de intensiteit (het aantal en de frequentie van sessies) waarmee men aan de hand van het sociale-competentiemodel met de jongere werkt.
2. De ontwikkelingsstaken en vaardigheden waarop de jeugdreclasserder zich met het sociale-competentiemodel richt, moeten overeenkomen met alleen die criminogene factoren die rechtstreeks met het delictgedrag en de schaderisico's samenhangen (zie paragraaf 2.3).

16 Konijn (2003)

3. Voor criminogene factoren die de jeugdreclasseerder niet (direct) met het sociale-competentiemodel aanpakt, zoals gezinsrelaties en middelengebruik, blijft de inzet van aanvullende, evidence-based programma's vereist. Op de wetenschappelijke route is 100% dekking van criminogene factoren door effectieve programma's nodig.

Voor de pragmatische route geldt hetzelfde als we zojuist opmerkten over het sociale-competentiemodel. Tot nu toe hebben jeugdreclasseerders heel pragmatisch enerzijds de jongere begrensd (om de procesgang van het jeugdstrafrecht te ondersteunen), en anderzijds zijn veiligheid beschermd en zijn ontwikkeling en participatie bevorderd. Zij gebruikten - en gebruiken - daarbij een groot aantal verschillende middelen en technieken (van methodieken kunnen we in deze route niet spreken), zoals middelen voor het creëren van werkrelatie, het stellen van kaders en grenzen, het signaleren van en omgaan met weerstanden bij de jongere en in het systeem, het motiveren van jongeren, en allerlei werkvormen om jongeren te activeren. Als basishouding zien we een 'no-nonsense' jeugdreclasseerder, een 'stevig persoon', die de leiding duidelijk in handen heeft. De jeugdreclasseerder is de baas, maar nodigt de jongere uit tot overleg. Hij stelt het juridische kader niet *ter* discussie, maar brengt dit *in* discussie door de jongere uit te nodigen openlijk over de gezagsrelatie in gesprek te gaan: 'Dit is een gegeven, dit is mijn opdracht, en ik nodig je uit om te overleggen hoe we dit gaan invullen.'

De inzet van al deze pragmatische middelen is steeds een persoonlijke keuze van de jeugdreclasseerder, die hij vaak in samenspraak met zijn teammanager of gedragsdeskundige neemt. Ervaringskennis en intuïtie spelen hierbij een grote rol. De pragmatische route is dus meestal zeker niet doelloos, maar een wetenschappelijke onderbouwing is er vaak niet. Bejegening en gedrevenheid staan centraal. Dat heeft ook schaduwkanten. Choy, Pont en Doreleijers¹⁷ concluderen: 'Door de gedrevenheid van de jeugdreclasseerder liggen 'veel' en 'teveel' soms dicht bij elkaar en kunnen er spanningsvelden ontstaan op persoonlijk, professioneel handelend en inhoudelijk gebied. Juist op dit punt zouden methoden (...) uitkomst kunnen bieden. (...) Vanuit een integrale benadering van methode en persoon moet het derhalve mogelijk zijn om (methodische) suggesties aan te dragen, waarmee 'te veel' vermeden kan worden'.

2.2.4 Op weg naar de methode

In de vorige alinea stelden we: de pragmatische route is dus meestal zeker niet doelloos, maar van een wetenschappelijke onderbouwing is er vaak niet. In dit handboek methode jeugdreclassering vindt deze (methodische) onderbouwing plaats, door de pragmatische route zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met niet alleen de normatieve route (daarvan was al sprake) maar ook de wetenschappelijke route.

In dit Handboek beperken we ons bij de normatieve route tot twee zaken:

- De fasering die in het protocol jeugdreclassering is aangegeven.
- De momenten waarop de jeugdreclasseerder de juridische macht in een interventie kan aanwenden om hiermee winst te behalen voor de wetenschappelijke of pragmatische route. Een voorbeeld is het *normeren* van het gedrag van de jongere door de jeugdreclasseerder.

De ruimte voor gedrevenheid, persoonlijke presentatie, ervaringskennis en intuïtie blijft in dit handboek voor de jeugdreclasseerder beschikbaar. Maar we vragen de jeugdreclasseerder wel om deze pragmatische middelen te plannen en te verantwoorden vanuit de What Works beginselen en te kiezen voor effectieve programma's. Op die manier verbindt hij de lineaire en circulaire modellen.

De kern van dit handboek methode jeugdreclassering is dus, dat de wetenschappelijke route wordt opgewaardeerd en zoveel als mogelijk de normatieve route en de pragmatische route gaat onderbouwen en ondersteunen. De wetenschappelijke route kan echter niet algemeen *leidend* worden. Dat gaat niet, omdat de normatieve route voor de jeugdreclasseerder de begeleiding al vastlegt in termen van de tijd / fasering en formaliteiten. De wetenschappelijke route kan echter wel leidend worden als het gaat om de *wijze waarop* de jeugdreclasseerder de diagnostiek, planvorming, uitvoering en evaluatie aanpakt. Dit betekent: de jeugdreclasseerder stelt het Plan

van Aanpak voor de jongere op één vaste, systematische wijze vast (waarbij hij ook pragmatische middelen inzet) en dit plan is leidend voor de keuze van zowel effectieve en veelbelovende programma's als (aanvullende) pragmatische middelen. Voor deze keuze, en voor de uitvoering en evaluatie, reiken we in dit handboek basisregels aan.

Om deze opwaardering van de wetenschappelijke route te ondersteunen zijn vormen van aansturing vereist door de teammanager (operationeel management) en facilitering door de instelling (organisatie- en strategisch management), die we in dit handboek ook aan basisregels verbinden.

2.2.5 De drie routes bij Toezicht en Begeleiding tot aan de zitting

De drie routes we die in de vorige paragraaf beschreven, zijn ook van toepassing wanneer de jeugdreclasseerder op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming de jongere Toezicht en Begeleiding biedt tot aan de zitting. Hierbij werkt hij weliswaar in een vrijwillig kader, maar de jongere voelt wel degelijk de druk om mee te werken. De jeugdreclasseerder maakt de jongere immers duidelijk dat zijn bereidheid om met hem samen te werken om problemen en hulpvragen in kaart te brengen en om zich aan de gedragsinstructies te houden, meewegen bij de zitting. Er is al juridische druk (de zitting) en de jeugdreclasseerder voegt hier persoonlijke druk aan toe. Vanzelfsprekend is ook bij deze modaliteit het VN-Verdrag inzake de rechten van het kind een uitgangspunt. Het juridisch kader is daarom ook hier van toepassing.

Bij het inhoudelijk perspectief ligt het wat ingewikkelder: de pragmatische route is vaak hectisch. Er is niet veel tijd. De jeugdreclasseerder moet veel referenten benaderen, veel dossiers doornemen en het plan van aanpak dan wel eindrapport moet op tijd klaar zijn. Hij moet de jongere op de zitting voorbereiden. Daarnaast zal hij, vaker dan bij de andere modaliteiten, te maken hebben met ontkennende jongeren. In deze voor de jongere niet vrijblijvende, soms onoverzichtelijk en hectische situatie moet de jeugdreclasseerder de wetenschappelijke route doorlopen. Het doel is daarbij niet, dat hij actief meehelpt aan recidive te voorkomen en participatie (weer) op gang te brengen. Het is juist de bedoeling hiervoor gedegen *voorwerk* te verrichten (dat hij eventueel na de zitting tot uitvoering brengt). Dat geeft de jeugdreclasseerder in zijn plan van aanpak dan wel eindrapport aan. Het gaat primair om assessment: diagnostiek en planvorming, en waar mogelijk al op kleine schaal werken aan veranderingen. De methodieken en middelen die hij daarbij gebruikt, dienen evidence-based te zijn.

2.3 What Works: zes beginselen

De What Works benadering is in de jaren-80 opgekomen als antwoord op het populaire negatieve geloof dat 'nothing works' bij het voorkomen van recidive en de rehabilitatie van delinquenten¹⁸: *'Niets helpt, laat maar zitten'*.

De pioniers van deze benadering – Canadese en Amerikaanse onderzoekers als Lipsey¹⁹, Bonta²⁰, Andrews²¹ en Gendreau²² – kwamen tot de ontdekking dat *sommige* programma's wel degelijk effect sorteerden bij *bepaalde* personen en hun omstandigheden. Daarbij verstonden zij onder 'wel degelijk effect' niet een algehele verbetering van de persoon en zijn omstandigheden (zoals in het perspectief van bedreigde participatie), maar *uitsluitend* het uitblijven van recidive: het niet meer optreden van het *delictgedrag*. Op deze wijze werden (en worden) de meer en minder effectieve programma's opgespoord.

De onderzoekers stelden dat de *matching* (koppeling) tussen *enerzijds* de hoogte van de recidivekans en de omstandigheden en persoonskenmerken die recidive bevorderen en *anderzijds* de intensiteit en de vorm van de begeleiding centraal aandachtspunt moest worden. De afgelopen twintig jaar is veel onderzoek verricht naar deze matching. Er is vooral gezocht naar kenmerken en omstandigheden met een *grote* voorspellende waarde, die bovendien *veranderbaar* (*dynamisch*,

---

18   Martinson (1974)
19   1992, 1995, 1998
20   1998, 2002
21   1995
22   1996

niet statisch) blijken in een methodiek / programma. Op deze wijze is een kennisbestand voor matching, voor 'What Works' opgebouwd.

Het onderzoek door de What Works benadering heeft geleid tot zes basisbeginselen voor het effectief terugdringen van recidive²³. Deze beginselen zijn een sterke wetenschappelijke basis voor het werken met jongeren die delicten plegen. De jeugdreclasseerder moet deze zes beginselen in de praktijk onderling verbinden. Onderzoek van Andrews e.a. toont namelijk aan, dat de meest succesvolle methodieken op basis van alle zes beginselen opereren en niet op een of enkele²⁴. Andrews doet op basis daarvan een forse uitspraak. Hij stelt, dat methodieken die *niet op zijn minst* op de eerste drie beginselen (risico, behoeften en responsiviteit) zijn gebaseerd, recidive zeker niet zullen terugdringen en eigenlijk een verspilling van geld en werk zijn.

1. Het **risicobeginsel** stelt aan de orde **wie** er behandeld moet worden. Het gaat hierbij om twee risico's of kansen: de **recidivekansen en de schadekansen**. We beginnen met de **recidivekansen**. Bij iedereen die met justitie in aanraking is gekomen door het plegen van een strafbaar feit, is er een bepaald risico op het opnieuw plegen daarvan. Bij sommigen is dat risico minimaal. Bij anderen groot. De reactie van justitie op het plegen van delicten moet passen bij de hoogte van dit recidiverisico. Hoe groter het risico, des te *intensiever* ook de aanpak moet zijn: langduriger, frequenter, indringender. Wie een jongere met een hoog recidiverisico onvoldoende intensief aanpakt, helpt hem van de wal in de sloot. Hij *vergroot* daarmee de kans dat deze jongere opnieuw 'in de fout gaat'. En het omgekeerde geldt ook: een *te intensieve* aanpak van jongeren met een *lage* recidivekansen verhoogt ook zijn kans op recidive. Dit is niet alleen kostbaar, het kan zelfs *averechts* werken, bijvoorbeeld door teveel aandacht, of omdat de jongere met een veel te zware doelgroep in contact komt. Dus: *if it ain't broke, don't fix it*. Voor een goede inschatting van dit risico is de klinische blik van een professional alleen onvoldoende. Ook de jeugdreclasseerder of raadsonderzoeker maakt op dit gebied naast goede inschattingen te vaak een verkeerde inschatting als hij zich hierbij niet laat ondersteunen door een goed, wetenschappelijk onderbouwd instrument. Deze voorspellingsfouten worden voor een groot deel voorkomen met een *actuariële* aanpak: onderzoekers verzamelen gegevens (zogenoemde *criminogene factoren*, zie punt 2) over grote aantallen jongeren. Zij volgen deze jongeren daarna in de tijd en gaan na of zij recidiveren. Vervolgens gaan zij met behulp van statistische technieken na welke criminogene factoren achteraf gezien deze recidive meer of minder voorspellen. Op basis daarvan ontwerpen de onderzoekers valide en betrouwbare *vragenlijsten voor risicotaxatie*. Het risicobeginsel benadrukt dat deze vragenlijsten moeten worden gebruikt als ondersteuning van de besluitvorming over de intensiteit van de aanpak. Bij de **schaderisico's** gaat het om drie punten. De eerste twee punten betreffen de kans dat de jongere fysieke of psychische schade toebrengt aan *slachtoffers* (eerste punt) en/of *zichzelf* (tweede punt). Voorbeelden zijn huiselijk geweld door jongeren, autorijden met teveel alcohol op, zelfverwonding of het niet innemen van medicijnen. Bij schade aan anderen gaat het doorgaans ook om delictgedrag. Bij schade aan zichzelf is dat niet noodzakelijk (een jongere kan zichzelf los van een delict schade aandoen, maar ook tijdens een delict zelf slachtoffer worden). De inschatting van deze kansen is erg belangrijk, en deze staat los van de inschatting van de kans op recidive! Het recidiverisico kan voor een jongere misschien klein zijn, maar de gevolgen in termen van schade kunnen ernstig zijn. Het derde punt betreft de kans op schade aan het *traject*: hier gaat het om de kans dat de jongere afspraken niet nakomt, voorwaarden negeert, ontvlucht, of agressief is tegen professionals (bijvoorbeeld de jeugdreclasseerder). Naarmate de schaderisico's duidelijker zijn, is eenvoudiger om vast te stellen in welke mate, en rond welke situaties er vormen van *controle* ingezet moeten worden om anderen te beschermen, de jongere tegen zichzelf te beschermen, of om een ononderbroken en vruchtbare begeleiding te kunnen garanderen. Ook de recidivekansen en de motivatie / houding van de jongere spelen bij deze overwegingen een rol. Dit wordt ook wel risicomangement genoemd. Doorgaans besluit de rechterlijke macht over het risicomangement. Binnen dit kader kan de jeugdreclasseerder aanvullende aanwijzingen geven of afspraken maken.
2. Het **behoeftebeginsel** stelt aan de orde **wat** het doel van de behandeling moet zijn om recidive te voorkomen. Daartoe moeten hulpverleners/begeleiders vooral de *veranderbare*

23 Andrews & Bonta (1998)

24 Andrews, Zinger, Hoge, Bonta, Gendreau & Cullen (1990)

criminogene factoren aanpakken die *rechtstreeks* samenhangen met het plegen van delicten. Criminogene factoren zijn kenmerken of omstandigheden die *kunnen* bijdragen aan het plegen van delicten. Voorbeeld hiervan zijn: de gevolgen niet overzien als kenmerk of armoede als omstandigheid. Criminogene factoren bespreken we in **Handreiking 1**.

Er is een onderscheid tussen *algemene* criminogene factoren die voor alle jongeren gelden, en *specifieke* criminogene factoren voor bepaalde typen delicten en jongeren: bij plegers van zedendelicten bijvoorbeeld, voor verslaafde jongeren, en jongeren met een persoonlijkheidsstoornis.

Een tweede belangrijk onderscheid is die tussen *statische* en *dynamische* criminogene factoren: statische factoren veranderen niet meer (zoals een handicap, of de eerder gepleegde delicten), of slechts in één richting (zoals de leeftijd). Dynamische criminogene factoren zijn wel veranderbaar, zoals een slechte huisvesting.

Binnen de dynamische criminogene factoren is er een derde onderscheid tussen *stabiele* factoren, die voor langere duur hun invloed doen gelden, en *acute* factoren die recidive in de nabije toekomst voorspellen, maar niet op de langere termijn. Voor de jeugdreclassering zijn de stabiele dynamische criminogene factoren de belangrijkste aangrijpingspunten. Daarbij benadrukken Andrews en Bonta²⁵ de 'Big Four' criminogene factoren, die recidive sterk voorspellen:

- a. Antisociale cognities: opvattingen, waarden, houdingen, rationalisaties en cognitief-emotionele toestanden als wrok, verzet, wanhoop of haat.
- b. Antisociaal netwerk.
- c. Antisociaal gedrag (nu en in het verleden). Ook verslavingsgedrag wordt hiertoe gerekend. Verslavingsgedrag is een sterke risicofactor
- d. Antisociaal persoonlijkheidscomplex, waaronder een agressief, egocentrisch, impulsief en/of ongevoelig temperament, psychopathie, een zwakke socialisatie en zwakke probleemoplossende vaardigheden.

'Reclasseringsbegeleiding zal zich in beginsel alleen moeten richten op die factoren die in directe relatie staan tot het crimineel gedrag', stelt het visiedocument van de jeugdreclassering²⁶. Onderzoek toont aan, dat beïnvloeding van deze veranderbare factoren in programma's inderdaad tot vermindering van recidive kan leiden²⁷. Hoewel de delictgeschiedenis en de persoonlijkheid als *statische*, niet meer te wijzigen factoren dus tegen de jongere kunnen spreken (omdat zij recidive sterk voorspellen), zijn deze factoren niet allesbepalend. Er zijn, ook bij een ernstige delictgeschiedenis en ernstige persoonlijkheidsproblemen, aangrijpingspunten voor het voorkomen van recidive te vinden.

3. Het **responsiviteitsbeginsel** gaat in op het **waarmee**, op de vorm van de vereiste behandeling: voor de aanpak van die factoren moet de jeugdreclasserender behandelingsprogramma's en behandelaars zoeken die passen bij de jongere. In *algemene* zin gaat het daarbij altijd om de keuze voor een programma waarvan bekend is dat zij criminogene factoren effectief veranderen: gedragsmatige en cognitief-gedragsmatige programma's scoren daarbij goed, vooral als de jongere actief kan werken aan het leren van concrete vaardigheden, die direct relevant en toepasbaar zijn in de dagelijkse sociale context (bijvoorbeeld in een werk- of stageomgeving en in de vriendenkring). Vooral voor jongere delinquenten is het van groot belang ook het familienetwerk hierbij te mobiliseren. Dit laatste is niet altijd mogelijk, maar moet wel altijd het uitgangspunt zijn bij het denken over een aanbod.

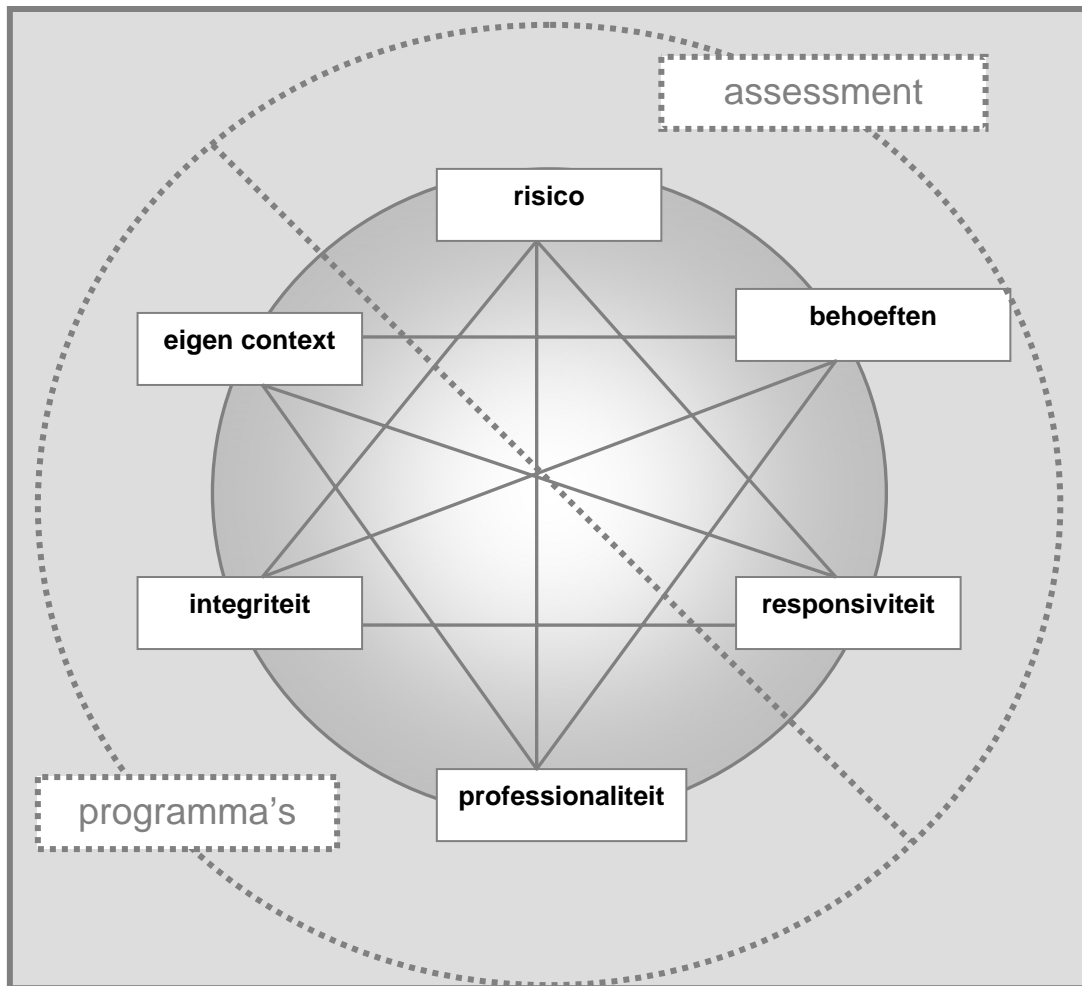
In meer *individuele* zin gaat het om drie zaken: de motivatie van de jongere, zijn stijl van leren en de (on-)mogelijkheden van zowel de jongere als zijn directe omgeving. Voorbeelden van deze (on)mogelijkheden zijn intelligentie, taalvaardigheid, doelen van de jongere zelf en sociale steun. Bij deze directe omgeving hoort ook de *behandelingsomgeving*. Een aanbod moet voor de jongere passend en aantrekkelijk zijn en er moet een goede samenwerkingsrelatie tussen de jongere en zijn begeleider(s)/hulpverlener(s) bestaan. De sekse en culturele achtergrond

25 1998

26 Hermanns & van der Laan (2002, p.22).

27 Andrews (1995), Andrews & Bonta (1998)

van de jeugdreclasserders kunnen hier overwegingen zijn. Vaak worden trainingen in groepen gegeven: de jongere moet in een groep kunnen functioneren, en een groep niet als te bedreigend ervaren en/of juist ernstig verstoren.

De rol van de klinische blik van de jeugdreclasserders mag dan bij het inschatten van het risico op recidive beperkt zijn, bij het vaststellen van de responsiviteit is deze blik van groot belang.

Deze eerste drie beginselen vormen een basis voor de *assessment*: de diagnostiek en planvorming met betrekking tot individuele jongeren. Op *assessment* gaan we in de laatste paragraaf nog wat dieper in, omdat hier de Raad voor de Kinderbescherming en de jeugdreclassering samenwerken in de keten. De volgende drie beginselen zijn de basis voor de *uitvoering* van de begeleiding van individuele jongeren: door de jeugdreclassering, in samenwerking met de ketenpartners.

4. Het **professionaliteitsbeginsel** benadrukt **wie** het programma toepast en de reclasseringsbegeleiding (methode) verzorgt. De begeleider of behandelaar moet voldoende professioneel zijn om in te kunnen schatten welke criminogene factoren van de van de jongere problematisch zijn en welke methoden hierbij wel of niet aansluiten. Ook voor de uitvoering van het programma moet voldoende professionaliteit aanwezig zijn. Hierbij spelen kennis, vaardigheden en houdingsaspecten een rol. Voor de jeugdreclasserders zijn deze aspecten uitgewerkt in competenties, die zijn opgenomen in het functieprofiel van de jeugdreclassering. Bij het kiezen van programma's die anderen uitvoeren, moet de jeugdreclassering vast kunnen stellen welke competenties hiervoor vereist zijn en of de begeleiders/hulpverleners hieraan voldoen. Een programma kan immers alleen effectief zijn bij een professionele uitvoering. De professional zal zich toetsbaar, navolgbaar en aanspreekbaar moeten opstellen. Zijn hierover twijfels, dan heeft het de voorkeur dit programma, of de professional niet in te schakelen, omdat deze mogelijk contraproductief werkt en hierdoor zelfs recidive kan bevorderen.

5. Het **integriteitbeginsel** stelt het **hoe** van de uitvoering aan de orde. Het beginsel benadrukt dat begeleiders/hulpverleners de gekozen programma's moeten uitvoeren volgens de oorspronkelijke opzet. Dit beginsel is alleen van belang, als eerst aan de eerste drie beginselen is voldaan (!).

Het integriteitsbeginsel wijst de jeugdreclasserder erop dat hij niet voor elke jongere op basis van uitsluitend zijn ervaringskennis een aparte aanpak moet ontwerpen. Natuurlijk heeft de jeugdreclasserder de vrijheid om accenten aan te brengen in de methode die hij hanteert. Werken op maat, een vraaggerichte houding, aansluiten bij de responsiviteit van de jongere, inspelen op onvoorziene situaties, zijn anders niet te realiseren. Waar het hier echter om gaat, is het belang om aan de doelen van het programma vast te houden en de onderdelen van een methode allemaal en in de beoogde volgorde uit te voeren. Zó zijn effectieve programma's ontworpen en in dié opzet is ook hun effectiviteit gebleken. Wie zich er niet aan houdt, drijft met programma af: '*programme drift*'. Het is bijvoorbeeld niet logisch om eerst een arbeidsplaats of woontraining te vinden voor een jongere met weinig sociale vaardigheden, om daarna pas een sociale vaardigheidstraining te doen.

Naast een uitvoering van een programma zoals dat oorspronkelijk bedoeld is, benadrukt het integriteitbeginsel ook de volgende factoren voor het terugdringen van recidive:

- de uitvoerder van het programma moet rolmodel zijn voor de te behalen doelen;
  - het programma is theoretisch goed onderbouwd en tot in detail uitgeschreven;
  - er is voldoende draagvlak en er zijn goede randvoorwaarden voor uitvoering van het programma in de instelling;
  - stafleden bevorderen, belonen en bewaken het vasthouden aan de beginselen van What Works door uitvoerend jeugdreclasserders;
  - de instelling volgt en evalueert de implementatie en uitvoering van het programma voortdurend.
6. Tenslotte is er het **eigen-contextbeginsel**, dat ingaat op **waar** programma's worden ingezet. Bij voorkeur gebeurt dit in de natuurlijke omgeving van de jongere: de jongere woont thuis, zelfstandig, in een pleeggezin of een instelling in een buurt. Hij bezoekt een school en is lid van een sportclub. Het onderling *verbinden* van de programma's met contexten als thuis, school, werk en vrijetijdsbesteding is hierdoor gemakkelijker. De jongere leert concrete vaardigheden (vanuit het responsiviteitsbeginsel belangrijk) in diverse situaties toe te passen. Het leven van alledag biedt de jeugdreclasserder allerlei ingangen voor de inzet van methodieken en technieken. Het 'ligt voor het oprapen'. Dit is voor de jongere zelf de meest relevante context. Dit vergroot de motivatie en de impact van de programma's. Het eigen-contextbeginsel heeft veel overeenkomst met het opheffen van bedreigde participatie. De jeugdreclasserder moet er bij het kiezen van een programma op letten of dit goed op de eigen context van de jongere is afgestemd.

Zoals we aangegeven hebben in 2.2. is bij toepassing van het wetenschappelijke model voor het begrenzen / bewaken van de jongere vooral een goede toepassing van het risicobeginsel en responsiviteitsbeginsel nodig. Voor het beschermen / bevorderen van ontwikkeling zijn alle What Works beginselen aan de orde.

3.1 Inleiding

Assessment door de jeugdreclassering bestaat uit twee onderdelen: diagnostiek (hoofdstuk 3) en planvorming (hoofdstuk 4). Voor een inleiding over assessment verwijzen we naar paragraaf 2.3.

Het doel van assessment in de *wetenschappelijke* route is tweeledig²⁸: in de eerste plaats het *samenstellen* van een beeld van de jongere in zijn specifieke omgeving, om (het patroon van) zijn delictgedrag zo goed mogelijk te begrijpen en het risico op herhaling daarvan vast te stellen. In de tweede plaats het *gebruiken* van dit beeld voor het vaststellen van doelen en van een plan om deze doelen te bereiken met behulp van effectieve programma's en interventies. Een goede assessment, op basis van de What Works beginselen, is de basis voor een effectieve jeugdreclassering. Zonder goede assessment reageren jeugdreclasserders teveel op losstaande gebeurtenissen, omdat zij hun interventies zonder planning uitvoeren²⁹.

Om dit doel bereiken, legt de jeugdreclasserder in de *pragmatische* route een werkrelatie en neemt hij praktische belemmeringen zoveel mogelijk weg. De planvorming is in deze route zoveel mogelijk een proces dat de jongere motiveert, activeert en waarbij wordt onderhandeld. In dit hoofdstuk krijgen daarom het tot stand brengen van samenwerking, motiveren, en de professionele houding van de jeugdreclasserder veel aandacht.

In de *normatieve* route stelt de jeugdreclasserder de kaders en hij bepaalt op welke gebieden de jongere recht heeft op aanvullende zorg en ondersteuning.

3.1.1 Diagnostiek: samenwerking met de Raad en JJI

In ons land voert de Raad voor de Kinderbescherming de diagnostiek uit die voorafgaat aan de uitvoering van een traject in de jeugdreclassering. Indien een jongere eerst een tijd in detentie moet doorbrengen en dan nazorg krijgt, heeft ook de justitiële jeugdinrichting een diagnose uitgevoerd. Zowel de Raad als JJI kunnen bovendien externe specialisten inschakelen voor aanvullende diagnostiek.

Er is dus altijd voorwerk verricht door derden en daarbij is altijd de Raad voor de Kinderbescherming betrokken geweest. De Raad behoudt ook tijdens de uitvoering van de jeugdreclassering en de evaluatie daarvan de regiefunctie. Zij gaat dus na, of de resultaten van diagnostiek door de jeugdreclasserder goed worden opgepakt, en controleert of diagnostiek – tussentijds en bij de evaluatie - goed is uitgevoerd.

Beschrijvende, verklarende en handelingsgerichte diagnostiek

De jeugdreclassering werkt in opdracht van de Raad. Zij heeft zelf geen formele taak om jongeren te selecteren, om de criminogene factoren bij jongeren vast te stellen en om het recidiverisico vast te stellen. Deze *beschrijvende diagnostiek* – 'wat is er aan de hand' - doen anderen. Dat geldt ook voor de *verklarende diagnostiek* – 'wat zijn de oorzaken van het delinquente gedrag en verbanden van dat gedrag met kenmerken en problemen van de jongere en zijn (directe) omgeving?' Hier doen de Raad en eventueel JJI uitspraken over.

Wat er aan de hand is en wat daarvan de oorzaken en verbanden zijn, moet de jeugdreclasserder wel *verifiëren*. Hij doet de diagnostiek niet over, maar checkt deze wel in gesprekken met de jongere, ouders en andere relevante personen. Waar nodig vult hij dit aan of nuanceert hij de diagnostiek.

---

28 Chapman & Hough (1998)

29 Reder, Duncan & Gray (1993). Zie ook paragraaf 2.2.3.

De jeugdreclasserder heeft dus bij de *beschrijvende* diagnostiek een eigen verantwoordelijkheid: hij moet de informatie zuiver gebruiken bij de planvorming. Vaak gaat deze verantwoordelijkheid nog verder: de jeugdreclasserder kan op dit moment (2005) doorgaans niet beschikken over een inschatting van het recidiverisico en het risico op schade³⁰. Het kan dus voorkomen, dat de jeugdreclasserder hier een eigen inschatting van moet (laten) maken. Ook zijn de problemen en sterke kanten van de jongere en zijn omgeving niet altijd in kaart gebracht als criminogene factoren (dus gerelateerd aan *delictgedrag*), maar onder meer algemene noemers, zoals 'leefgebieden' of 'ontwikkelingstaken' die begeleiders/hulpverleners ook bij niet-delinquente jongeren gebruiken voor een beschrijving van de situatie. Ook dan moet de jeugdreclasserder hier zelf een vertaling (laten) maken.

Bij de *verklarende* diagnostiek moet de jeugdreclasserder nagaan of de gegevens nog steeds relevant zijn en of zij gericht zijn op een verklaring van het delictgedrag. Eventueel moet de jeugdreclasserder zelf een inschatting (laten) maken van de mate waarin die leefgebieden *delictgerelateerd* zijn en gerelateerd aan een risico op *schade*. Alleen dan brengt de verklarende diagnostiek de jeugdreclasserder op het spoor van meer en minder geschikte aangrijpingspunten voor programma's.

Er ligt een *gemeenschappelijke* taak voor de jeugdreclassering en de Raad voor de Kinderbescherming en JJI als het gaat om *handelingsgerichte* diagnostiek: wat moet er gebeuren? De Raad voor de Kinderbescherming geeft hiervoor doorgaans aanwijzingen, maar het checken van deze aanwijzingen (er zal niet zelden een periode zijn verstreken wanneer de jeugdreclasserder contact legt) en de verdere concrete uitwerking in een Plan van Aanpak is een verantwoordelijkheid van de jeugdreclassering. Hoewel de OvJ of kinderrechter kan hebben aangegeven welke *modaliteit* is vereist bij deze jongere, ligt *binnen* die modaliteit nog open wat er precies moet gebeuren.

3.2 Doelen van de diagnostiekfase

3.2.1 Wetenschappelijke route: doelen bij diagnostiek

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie³¹:

- 1) Er is *vastgesteld*
  - a) in welke mate bij de jongere *criminogene factoren* aanwezig zijn;
  - b) wat het *recidiverisico* van de jongere is;
  - c) wat de *schaderisico's* van de jongere zijn;
  - d) wat de *responsiviteit* van de jongere is (waaronder zijn eigen wensen en hulpvragen);
  - e) welke *aanvullende zorg* de jongere nodig heeft en
  - f) wat op basis van bovenstaande punten
    - (i) de vereiste *intensiteit* van de begeleiding moet zijn tijdens het gehele traject;
    - (ii) de vereiste mate en vorm(en) van *controle* tijdens de fase van planvorming moet(en) zijn.
- 2) De jongere heeft de jeugdreclasserder ervaren als een professional, in die zin, dat de jeugdreclasserder beschikt over *deskundigheid*. De jongere heeft de jeugdreclasserder leren kennen als iemand die kennis van zaken heeft: *professionele* macht.

30 Op dit moment (2005) voldoet de diagnostiek die door de Raad voor de Kinderbescherming en andere ketenpartners wordt uitgevoerd op enkele punten nog niet aan de What Works beginselen. In dit handboek wordt door de jeugdreclassering echter een keuze gemaakt om het methodisch handelen mede op deze principes te baseren. Op basis van die keuze worden ook aan diagnostiek kwaliteitseisen verbonden. Momenteel beraden de Raad voor de Kinderbescherming en andere ketenpartners zich in het traject Screening en Risicotaxatie van Jeugd Terecht op aanpassing van de diagnostiek, waardoor de planvorming door jeugdreclassering volledig aan de What Works beginselen kan voldoen. In dit handboek wordt in de verdere tekst uitgegaan van deze nieuwe situatie. Ook beslissingen over de inzet van **nazorg** moeten worden gebaseerd op een gestructureerde beoordeling van de kans op terugval in het oude gedrag en de kans op recidive: de risicotaxatie. Op dit moment experimenteren verschillende instellingen met verschillende instrumenten die niet op elkaar aansluiten. Jeugd Terecht bereidt in het traject met deze ketenpartners de ontwikkeling van eenduidig risicotaxatieinstrument voor. Dit instrument zal door de instellingen ook worden gebruikt voor het bepalen van de passende behandeling en het nemen van besluiten rondom verlof en beëindiging van de sanctie.

31 Op basis van Vinke, Vogelvang, Erfteijmer, & Veldkamp (2004).

Voor het eerste doel bouwt de jeugdreclasseerder voort op het werk van de Raad voor de Kinderbescherming en eventueel JJI. Hij vult dit waar nodig met diagnostische instrumenten en /of informatie uit de pragmatische route aan (zie onder). Het doel is bereikt, als de jeugdreclasseerder voldoende bruikbare informatie over bovenstaande punten a t/m f heeft verzameld om te beginnen met een Plan van Aanpak, of - bij Toezicht & Begeleiding tot aan de zitting - een Eindrapport. Daarmee is meteen aangegeven, dat de jeugdreclasseerder de wetenschappelijke route in deze fase snel kan afsluiten als de informatie van de Raad dat toelaat én de pragmatische route snel tot resultaten leidt.

Toelichting

- Criminogene factoren lichten we toe in paragraaf 2.3 en in **Handreiking 1**. De jeugdreclasseerder moet altijd nagaan in hoeverre de Raad voor de Kinderbescherming aandacht heeft besteed aan de *Big Four*: antisociale cognities, een antisociaal netwerk, antisociaal gedrag en een antisociaal persoonlijkheidscomplex³² (zie paragraaf 2.3, punt 2).
- Het recidiverisico en de schaderisico's lichten we toe in paragraaf 2.3 onder punt 1. Het vaststellen van het recidiverisico is nodig om de intensiteit van de begeleiding te bepalen. De schaderisico's moeten in kaart worden gebracht om, in combinatie met het recidiverisico, te bepalen welke controlemogelijkheden worden ingezet.
- De *responsiviteit* bestaat uit drie elementen:
  - Bij de *motivatie* van de jongere gaat het om zijn bereidheid om daadwerkelijk te investeren in gedragsverandering. Hier vinden we ook de hulpvragen en wensen van de jongere zelf. Hoewel ook de voorinformatie van de Raad voor de Kinderbescherming en in dossiers belangrijk is, heeft de jeugdreclasseerder hier meer een eigen verantwoordelijkheid. De motivatie van de jongere is namelijk geen vaststaand kenmerk, maar een *keuze*, die de jeugdreclasseerder in het contact kan beïnvloeden. De jeugdreclasseerder moet hier zelf een investering doen en op basis daarvan vaststellen wat de motivatie van de jongere is. Het gaat daarbij om een vaststelling van de *fase van gedragsverandering* waarin de jongere zich bevindt bij *elk* van de criminogene factoren die bij de jongere in hoge mate aanwezig is³³. Deze fasen, beschreven door Prochaska en Diclemente, bespreken we in **Handreiking 5**, Motiveren van de jongere. Het is voor de jeugdreclasseerder van essentieel belang dit vast te stellen omdat dit bepaalt of hij voornamelijk in controle moet investeren, of dat hij met de jongere (al) meer op samenwerking en vrijheden kan inzetten. De motivatie van de jongere (de fase waarin hij zich bevindt) kan verschillen per criminogene factor: een jongere wil bijvoorbeeld aan zijn denkpatronen niets veranderen, maar hij wil wel graag gaan werken. De *reactie* van de jongere op de uitleg door de jeugdreclasseerder van het juridische kader is een goed middel om de motivatie van de jongere te peilen. We komen hierop terug bij de bespreking van de middelen in de diagnostiekfase in de volgende paragraaf en in Handreiking 5. Naast de schaderisico's en de recidivekans is dus ook de motivatie van de jongere bepalend voor de vorm en intensiteit van vormen van controle.
  - *Leerstijl*: welke vormen van leren passen goed bij de jongere en welke vormen zullen waarschijnlijk niet aanslaan? Is hij een doener of vooral een denker? Het gaat hierbij om informatie die zowel voor school/werk, als voor het kiezen van het juiste gedragsprogramma belangrijk is. Heeft het bijvoorbeeld zin om te kiezen voor een groepsaanpak of niet? Voor een praktische opleiding, of een meer theoretische? Vaak geeft dossierinformatie – wat sloeg aan, wat heeft bij deze jongere niet gewerkt – hierover informatie. De jeugdreclasseerder mag van de Raad voor de Kinderbescherming verwachten, dat deze informatie een grote rol heeft gespeeld bij het formuleren van aandachtspunten voor de jongere in het verslag. Maar ook de jeugdreclasseerder zelf heeft bij het vaststellen van de leerstijl een eigen verantwoordelijkheid. Hij zal bemerken welke aanpak bij de jongere meer en minder aanslaat en van daaruit conclusies kunnen trekken over de leerstijl.
  - *On-/Mogelijkheden*: welke mogelijkheden zijn zowel bij de jongere als in zijn omgeving aanwezig om aan het delictgedrag te werken? Welke onmogelijkheden zijn er en hoe ga je daarmee om? Hierbij is het van groot belang dat aandacht wordt geschonken aan de

32 Andrews & Bonta (1998)

33 De eis de criminogene factor ook *delictgerelateerd* moet zijn geldt hier niet, omdat het ook kan zijn dat de jongere gemotiveerd moet worden voor aanvullende zorg.

diversiteit van gezinnen, culturen en etnische achtergronden, religieuze en spirituele oriëntaties en seksuele geaardheid.

- *Sterke kanten / beschermende factoren* kunnen de jongere van delictgedrag weerhouden: rechtstreeks weerhouden, door bijvoorbeeld een vriendenkring die delictgedrag afkeurt. Indirect weerhouden, omdat zij de jongere van het plegen van delicten weg leiden, zoals bij een zinvolle dagbesteding. Bij sterke kanten gaat het in de wetenschappelijke route dus altijd om kanten die in relatie staan met *delictgedrag*.
  - Bij *kwetsbaarheid* gaat het om individuele kenmerken als zwakbegaafdheid of psychiatrische problematiek, die jongeren extra gevoelig kunnen maken voor criminogene factoren, zoals de invloed van leeftijdgenoten, of het uit de hand lopen van (experimenteren met druggebruik. Ook hier moet de jeugdreclasserder steeds een relatie met het delictgedrag leggen. Specifieke aandacht is hier vereist bij *meisjes*: hoewel zij een (veel) kleinere dadergroep vormen en minder vaak recidiveren, gaan er juist vaker ernstiger problemen schuil achter het delictgedrag.
- Kwetsbaarheid van de jongere, hierboven genoemd, kan betekenen de jongere *zorg* nodig heeft. Het kan zijn dat de kwetsbaarheid van een jongere helemaal niets met zijn delictgedrag te maken heeft. Omdat die kwetsbaarheid er is, heeft de jeugdreclasserder toch een verantwoordelijkheid. Het gaat om de normatieve route: de jongere heeft er als minderjarige recht op, dat de jeugdreclasserder hem beschermt tot aan de grenzen van de jeugdbescherming of in samenwerking met de jeugdbescherming.
  - De vereiste *intensiteit van de begeleiding* kan de jeugdreclasserder op basis van de verzamelde informatie voor het gehele begeleidingstraject vaststellen. Het gaat daarbij om de duur van het traject (voor zover de procesgang in het strafrecht dit toelaat), de frequentie van de contacten en de concentratie van de problemen / onderwerpen die de jeugdreclasserder tijdens de begeleiding aanpakt. Het gaat hier om uitgangspunten, die de jeugdreclasserder in het Plan van Aanpak uitwerkt in concrete activiteiten. De informatie uit de diagnostiekfase bepaalt de duur, frequentie en concentratie in hoge mate, en het is niet goed om daar in het traject vervolgens weer van af te wijken. De jeugdreclasserder kan echter de intensiteit en het type van de ingezette *controlevormen* niet al in de diagnostiekfase voor het gehele traject vaststellen. Vorderingen van de jongere, maar ook terugval, kunnen hem doen besluiten om controle te versoepelen of juist strakker aan te trekken. Op deze manier kan hij de controle gebruiken als onderdelen van een gedragsmatige aanpak: de jongere kan bijvoorbeeld worden beloond door de controle te versoepelen. Zeker bij een hoog schaderisico kan ook dit niet ondoordacht gebeuren, maar er is wel meer flexibiliteit mogelijk dan bij de intensiteit van de begeleiding.

3.2.2 Pragmatische route: doelen bij diagnostiek

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. Er is duidelijkheid ontstaan over de mogelijkheden van een werkrelatie (ook wel: 'functionele relatie' of 'minimale samenwerkingsrelatie') met de jongere en andere betrokkenen.
2. Acute materiële, formele of praktische belemmeringen voor het uitvoeren van diagnostiek, planvorming en uitvoering zijn opgeheven of tijdelijk buitenspel gezet.
3. De jongere heeft de jeugdreclasserder ervaren als een professional, in die zin, dat hij beschikt over *eigenheid, eerlijkheid en compassie*: de jongere heeft de jeugdreclasserder leren kennen als pro sociaal rolmodel, als iemand die respect verdient omdat hij respect geeft. Iemand die *persoonlijke* macht heeft.
4. De wijze waarop de werkrelatie tot stand komt, waarop de jeugdreclasserder acute belemmeringen helpt opheffen, en waarop de jongere reageert op de jeugdreclasserder als rolmodel, levert informatie op. Deze informatie is door de jeugdreclasserder gebruikt als materiaal voor de wetenschappelijke route en normatieve route.

Toelichting

De samenleving, in de context van de jeugdreclassering, dringt zich aan de jongere op in de vorm van een persoon: de jeugdreclasseerder. Hij geeft de boodschap door: wat jij doet, of hebt gedaan, tolereren we in Nederland niet en je ontvangt hulp om ervoor te zorgen dat het niet opnieuw gebeurt. Dit is de boodschap zoals uitgezonden, maar heel vaak ontvangt de jongere deze niet zo. Doorgaans beschouwt de jongere de jeugdreclasseerder minimaal als een bemoeial, of zelfs als een tegenstander, terwijl hij tegelijkertijd negatieve gevoelens over het gepleegde delict kan hebben. Deze negatieve gevoelens over het gepleegde delict zijn er niet altijd. Bijvoorbeeld wanneer de jongere vanuit zijn (sub-)cultuur normen hanteert die geen afkeuring van het delictgedrag bevorderen.

Wanneer de jeugdreclasseerder in deze beginsituatie (die we in 3.3 uitwerken) alleen maar kaders stelt en 'wetenschappelijke' vragen stelt, mist hij twee kansen:

1. Er ontstaat geen samenwerkingsrelatie met de jongere, waardoor de jeugdreclasseerder veel minder zicht heeft op wat er voor de begeleiding nodig en mogelijk is. De kans is groot dat de jeugdreclasseerder hiervan een verkeerd beeld ontwikkelt. De weerstand van de jongere neemt toe omdat de jeugdreclasseerder niet persoonlijk in hem investeert en hij alleen maar pressie ervaart. Is die investering er wel, dan leidt dat ook tot een meer betrouwbaar beeld van de jongere. Wanneer de jongere bijvoorbeeld vanuit zijn cultuur het delictgedrag niet veroordeelt, moet de jeugdreclasseerder doorvragen en met de jongere nagaan waarom hij gedrag laat zien dat anderen vanuit *zijn* cultuur wel veroordelen.
2. De jeugdreclasseerder verkleint de kansen op een succesvolle begeleiding als hij niet van meet af aan belemmeringen wegneemt voor die begeleiding. Dat is niet alleen een investering voor een samenwerkingsrelatie (zie 1), maar ook een kwestie van praktisch vooruitdenken. Wie gaat fietsen in ruig terrein, neemt ook reservebanden mee. Wie beseft dat de jongere na detentie geen huisvesting of dagbesteding heeft, helpt hem onmiddellijk bij het inschrijven bij een woningbouwvereniging of school.

Bij de gedragsveranderingen op de diverse gebieden waar de jongere voor staat, moeten we meer denken in termen van maanden, soms jaren, dan om de weken of dagen dat de diagnostiekfase duurt. De jeugdreclasseerder mag daarom in de diagnostiekfase niet rekenen op een (grote) ommekeer in de bereidheid van de jongere om zijn gedrag te veranderen. Dit heeft tijd nodig, maar hij kan dit proces wel versnellen door een juiste houding en toepassing van *motiverende gesprekstechnieken*. Hierbij kan de jeugdreclasseerder zijn houding variëren van volstrekt onbuigzaam en regisserend tot volgend en ondersteunend. Het gaat er om, de juiste houding op het juiste moment te kiezen. Daartoe is absoluut vereist dat de jeugdreclasseerder éérs vaststelt in welke *fase van gedragsverandering* de jongere zich bevindt op dat betreffende onderwerp (Deze fasen bespreken we in [Handreiking 5](#)). Pas dan kan hij het proces op de juiste manier versnellen. Een jongere kan bijvoorbeeld zeer gemotiveerd zijn om een opleiding te beginnen, maar wil er niet eens over nadenken om te stoppen met blowen. In alles fasen van de begeleiding, ook in de diagnostiekfase, is daarom een doel in de pragmatische route dat de jeugdreclasseerder de bereidheid peilt van de jongere op elk van de criminogene factoren waarbij verandering nodig is. Vanzelfsprekend doet hij dit altijd *binnen* het juridische kader en de regels die hij heeft gesteld. Op basis hiervan ziet de jeugdreclasseerder op welke gebieden de jongere meer zelf gemotiveerd is om aan de slag te gaan, en waar externe druk nodig is. Ook ziet hij in welke mate er controle van de jongere vereist is in de fase van planvorming.

3.2.3 Normatieve route: doelen bij diagnostiek

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere en andere betrokkenen kennen en begrijpen het vastgestelde juridische kader, de daarbij horende fasering en de daarbij horende rechten en plichten van zowel de jongere als de jeugdreclasseerder.
2. De jongere heeft de jeugdreclasseerder ervaren als iemand die beschikt over *juridische macht*, als iemand die de regels stelt en bewaakt en die aanspreekt en normeert.
3. De jongere houdt zich aan de aanwijzingen rond controle. Deze aanwijzingen zijn door de jeugdreclasseerder vastgesteld met behulp van informatie uit de wetenschappelijke route (risico's op recidive en schade) en pragmatische route (werkrelatie en acute belemmeringen).

4. De jeugdreclasseerder heeft op basis van informatie uit de wetenschappelijk route vastgesteld of de jongere kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg. Ook heeft hij vastgesteld of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen.

Toelichting

Het bereiken van het doel onder 1 is een wettelijke verplichting voor de jeugdreclassering. Tegelijk laat de jeugdreclasseerder hiermee de jongere en andere betrokkenen zien, dat hij transparant wil werken. Voor jongeren en andere betrokkenen draagt goede, heldere diagnostiek bij aan enthousiasme voor (bijvoorbeeld) gedragsverandering of werk. Om hen te motiveren zelf hieraan te werken, is het nodig dat de diagnostiek voor hen glashelder en relevant is, en hij deze zoveel mogelijk samen met de jeugdreclasseerder uitvoert. Niets is zo demotiverend en ineffectief als een schimmige diagnostiek, gevolgd door een behandelingsplanning waar de jongere zelf geen enkele inbreng in heeft gehad.

Bij punt 2 laat de jeugdreclasseerder zien dat hij, en niemand anders, de kaders vaststelt waarbinnen wordt gewerkt. De jeugdreclasseerder kan dit doel alleen bereiken als hij hierover geen enkel misverstand laat bestaan. Het gaat daarbij om meer dan het toepassen van regels uit het (wet)boekje: de jeugdreclasseerder moet ook het gedrag en de opvattingen de jongere ter discussie stellen (normeren) en de verwachting uitspreken dat de jongere zijn gedrag en opvattingen verandert (aanspreken). Het doel is dus pas bereikt als de jongere de jeugdreclasseerder *zelf* ziet als degene die de regels stelt, en niet 'het systeem', of 'Justitie'.

Punt 3 sluit aan op het vorige punt: de jeugdreclasseerder werkt in opdracht, stelt voor de jongere het kader vast (waarbij hij in opdracht werkt), maar doet dat niet lukraak. Er is binnen elk kader ruimte voor de jongere mogelijk is, maar hoeveel en op welke gebieden, is vastgesteld in de wetenschappelijke en pragmatische route.

3.3 Middelen voor de diagnostiekfase

Route

Dossier lezen

Voorbereiden eerste contacten

Eerste contacten

Eventueel: aanvullende diagnostiek (laten) uitvoeren en (indien mogelijk) combineren met planvorming

In de vorige paragraaf zijn de doelen van de diagnostiekfase besproken. In deze fase bespreken we hoe de jeugdreclasseerder ze kan bereiken.

3.3.1 Wetenschappelijke route: middelen bij diagnostiek

Eerst het dossier, dan de eerste contacten

Bij aanvang van deze fase –op het moment dat de jeugdreclasseerder de zaak krijgt toegewezen - is de wetenschappelijke route leidend. Dat betekent concreet dat de jeugdreclasseerder éérst de beschikbare rapportages en dossiers leest en daarna pas contact legt en concreet aan de slag gaat met de jongere. Het lezen van het dossier is een (grondige) voorbereiding op het eerste gesprek. Vervolgens lopen de wetenschappelijke, pragmatische en normatieve route gelijk op.

Diverse beginselen uit de What Works benadering vereisen deze aanpak. In de eerste plaats het risicobeginsel: op basis van een onjuiste of onzorgvuldige risicoanalyse kan de jeugdreclasserder de vereiste intensiteit van de aanpak niet goed vaststellen. Voor deze risicoanalyse is feitenkennis de basis. Zonder een goed beeld van de feiten baseert de jeugdreclasserder zijn oordeel alleen op subjectieve opvattingen en emoties van zichzelf en anderen. Het is dan niet mogelijk om een goede inschatting te maken van de risico's op recidive en de mogelijke schade die de jongere zichzelf of anderen zal veroorzaken. Voor deze feitenkennis is dossierinformatie de eerste en belangrijkste bron. Gesprekken en observaties van de jeugdreclasserder zijn, als het gaat om risicotaxatie, *aanvullend*.

Hetzelfde geldt voor het behoeften- en responsiviteitsbeginsel: hiervoor bieden de beschikbare dossiers en rapportage veel feitenmateriaal. Als dit betrouwbare, nog steeds geldige informatie is, kan de jeugdreclasserder deze gebruiken bij de eerste contacten: deze verlopen efficiënter, omdat de jeugdreclasserder al veel over de jongere heeft gelezen en niet alles hoeft na te vragen. Bovendien is het strategisch handiger: de jeugdreclasserder kan jongeren die calculeren en de halve waarheid vertellen, of zich niet alles precies meer weten te herinneren, tijdens de eerste contacten daarop al corrigeren. De jongere zet de jeugdreclasserder die de beschikbare informatie niet heeft gelezen gemakkelijker op het verkeerde been, en als gevolg daarvan komen de criminogene factoren en responsiviteit minder snel en minder duidelijk in beeld. De jongere beschouwt iemand die de feiten goed op een rij heeft ook eerder als deskundige, als iemand die kennis van zaken heeft.

Sommige werkers geven er de voorkeur aan zo'n eerste gesprek geheel 'open' in te gaan. Ze willen vooral nog niet teveel weten van het delict dat de jongere gepleegd heeft. Uit het voorgaande moet duidelijk geworden zijn dat dit een gemiste kans is.

De nadruk in bovenstaande tekst ligt op het belang van feitelijke informatie. Dit wil niet zeggen dat intuïtie en ervaring van de jeugdreclasserder niet belangrijk zijn, maar het gaat hier om de volgorde. Ervaring en intuïtie zijn vooral belangrijk *als de feiten al zijn verzameld*. Lijken de feiten bijvoorbeeld te wijzen op een beperkt recidiverisico, dan de jeugdreclasserder op basis van zijn ervaring tot een zwaardere inschatting komen. Hij *moet* deze zwaardere inschatting vervolgens toetsen in de gesprekken met de jongere en zijn omgeving. Als daar argumenten voor zijn, dan moet de jeugdreclasserder dat vooral doen. Maar draai de volgorde niet om: eerst een inschatting maken op basis van ervaring en intuïtie en deze vervolgens proberen te *bevestigen* aan de hand van feiten. Dit leidt tot een onbetrouwbare diagnose.

Dossiers als bronnen voor diagnostiek

Belangrijke bronnen in het dossier zijn het vroeghulpverslag, en de (samenvatting van) het Barorapport dat de *Raad voor de Kinderbescherming* over de jongere heeft opgesteld. Hierin vermeldt de Raad de resultaten van een risicotaxatie, indien deze heeft plaatsgevonden. Indien deze samenvatting in het dossier ontbreekt, moet de jeugdreclasserder die alsnog via de Raad achterhalen.

Een andere informatiebron is het dossier dat eventueel bij *Bureau Jeugdzorg* al aanwezig is over de jongere. Aan de hand hiervan krijgt de jeugdreclasserder een beeld van de hulpverleningsgeschiedenis.

Het is nuttig om het *proces-verbaal* van de politie ter inzage te vragen als de jeugdreclasserder geen helder beeld heeft van de strafbare feiten die de jongere heeft gepleegd en de omstandigheden waaronder dat is gebeurd (met vrienden, onder invloed van alcohol, enzovoort). Bij het gebruik van het proces-verbaal is het overigens nodig om na te gaan of de jongere voor de genoemde feiten *veroordeeld* is. Is dat (nog) niet gebeurd, dan zijn de feiten in het proces-verbaal minder 'hard' dan wanneer de jongere veroordeeld is. Tenslotte noemen wat: processtukken die eventueel van toepassing zijn, en informatie uit het cliënt-volgsysteem, voor zover van toepassing.

Bij het lezen van dossierinformatie is het belangrijk om te kijken naar aspecten die wijzen op sterke kanten bij de jongere of in de omgeving. Welke hulpvormen sloegen bijvoorbeeld in het verleden wél aan? Dit is slechts één aanwijzing uit een reeks aanwijzingen die we geven in **Handreiking 2**, Analyse van beschikbare informatie in de diagnostiefase. Hierin staat een aantal tips vermeld voor het lezen van een dossier.

Inhoudelijk voorbereiden van de eerste gesprekken

Twee zaken bepalen sterk de inhoudelijke onderwerpen tijdens de eerste contacten met de jongere, en later ouders en/of andere betrokkenen: de feiten die de jeugdreclasseerder al bekend zijn en – indien deze heeft plaatsgevonden – de resultaten van een risicotaxatie door de Raad. De jeugdreclasseerder plaatst deze informatie op de agenda (onderwerpen) van de eerste gesprekken met de jongere.

Het is goed deze onderwerpen vooraf op papier te zetten. Het is niet aan te raden om ze meteen al in een vaste volgorde op de agenda te plaatsen. Het verloop van de eerste contacten wordt namelijk niet alleen bepaald door de inhoudelijke onderwerpen. Ook het stellen van kaders (normatieve route) en het tot stand brengen van een werkrelatie en het verhelpen van acute belemmeringen voor de begeleiding (pragmatische route) staan immers op deze agenda (Zie **Handreiking 3**, Vaste onderdelen van elk gesprekscontact)

We raden de jeugdreclasseerder wel aan een lijst paraat te hebben van de inhoudelijke onderwerpen die hij ofwel openlijk moet bespreken, ofwel stilzwijgend observeren. Daarbij is de volgende indeling vereist:

1. Na een kennismaking geeft de jeugdreclasseerder altijd éérst de vereiste informatie over **juridisch kader**, draaiboek, rechten en plichten, en geheimhouding (normatieve route).
2. Hoofdonderwerp zijn altijd de **criminogene factoren** die bij de jongere in **hoge mate** aanwezig zijn of lijken, en die **bovendien gerelateerd** zijn of lijken aan het gepleegde **delict**. Voorbeelden hiervan zijn:
  - a. De delinquente vriendenkring waarmee in groepsverband het delict gepleegd werd.
  - b. Dakloosheid en geldgebrek die leidden tot winkeldiefstal.
  - c. Verveling (geen dagbesteding) en overmatig gebruik van drank en softdrugs die samengingen met het geweldsdelict.
  - d. Negatieve opvattingen van de jongere over bijvoorbeeld vrouwen, waarmee hij het gepleegde zedendelict bagatelliseert.

Deze factoren moeten in de eerste contacten altijd aan de orde komen, omdat hiermee wordt bepaald wat er tijdens de begeleiding moet worden **bereikt**. Het laatst gepleegde type delict is bij dit onderwerp leidend. De jeugdreclasseerder kan de factoren 'los' bespreken, of aan de hand van het laatste gepleegde delict. Dit laatste heeft de voorkeur:

- o Dit levert meer een gesprek op in plaats van een 'overhoring';
- o De jeugdreclasseerder krijgt hiermee ook zicht op de motivatie en mogelijkheden van de jongere;
- o Het is gemakkelijker om een verband te leggen met het delictpatroon, als de jongere in het verleden meer delicten gepleegd heeft;
- o Als de jeugdreclasseerder niet of nauwelijks aandacht besteedt aan het delict en meteen op de problemen van de jongere ingaat, dan kan de jongere de indruk krijgen dat de jeugdreclasseerder het gedrag 'niet zo erg vindt' en dat het dus ook 'niet zo erg is' als het wordt herhaald. Daarmee wordt de kern van de begeleidingstaak van de jeugdreclassering onderuit gehaald!

Op de bespreking van het delict gaan we dieper in in **Handreiking 6**, Technieken voor aanvullende diagnostiek en planvorming.

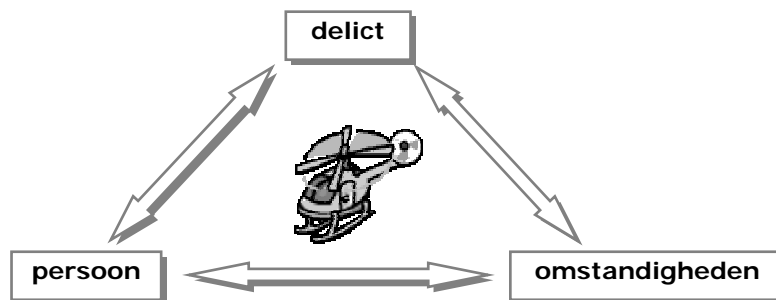
3. Er moet aandacht zijn voor **criminogene factoren** die wel in hoge mate aanwezig zijn, maar die **niet gerelateerd** lijken aan het delictgedrag. Hier kunnen (ernstige) problemen spelen die aanvullende zorg en ondersteuning vereisen.
4. In de derde plaats moet er aandacht zijn voor de kans op **schade** bij de jongere – schade bij zichzelf, bij anderen, en schade aan het komende traject. Daarbij kan het gaan om schade bij herhaling van het delict, maar ook om schade in algemene zin, bijvoorbeeld in het geval van zelfverwonding of gebruik van harddrugs. De jeugdreclasseerder kan deze aandacht voor schade meestal tegelijk bespreken met hoofdonderwerp 1 of 2, er kan immers overlap zijn tussen recidiverisico en de schaderisico's. Maar dat hoeft niet: bij een jongere kan van een bepaald delict de recidivekans heel laag zijn, maar als de jongere recidiveert is de schade misschien groot. Schade aan het traject kan de jeugdreclasseerder inschatten aan de hand van de responsiviteit van de jongere (zie punt 5), onder meer door het bespreken van eerdere ervaringen met (het afbreken) van hulpverlening of verblijf in een instelling. Het dossier bevat over dit laatste punt vaak informatie. De jeugdreclasseerder kan op basis van de schadekansen – samen met de jongere – de conclusie trekken wat er tijdens de begeleiding in elk geval moet worden **voorkomen**.

5. En tenslotte is vereist dat de jeugdreclasserder de **responsiviteit** van de jongere in beeld krijgt. Dat gebeurt zowel direct als indirect. Indirect krijgt de jeugdreclasserder tijdens de bespreking van het delict en diverse criminogene factoren, en tijdens de uitleg van de rechten en plichten van jongere, een beeld van zijn motivatie, mogelijkheden en sterke kanten, onmogelijkheden, kwetsbaarheid en leerstijl. Maar de jeugdreclasserder kan hier ook direct over spreken, bijvoorbeeld door te vragen welke vormen van hulpverlening in het verleden goed en minder goed hebben gewerkt, hoe de jongere aankijkt tegen de bemoeienis van de reclassering, welke sterke kanten hij van zichzelf kan opnoemen, enzovoort.

Ga bij de voorbereiding na, welke onderwerpen onder de omstandigheden vallen waarin de jongere verkeert (zoals huisvesting, school of werk, vriendenkring), en welke onderwerpen vallen onder de persoon van de jongere zelf (zoals vaardigheden, opvattingen, eventuele gedragsproblemen, et cetera).

In het sociaal-competentiemodel is deze indeling ook aanwezig. Onder de omstandigheden vallen de stress in de omgeving, en de zwaarte van de ontwikkelingstaken waar de jongere voor staat (deze zijn op te vatten als *verwachtingen* in de omgeving). Onder de persoonsgebonden onderwerpen vallen de pathologie (waaronder ook eventuele gedragsproblematiek), en de vaardigheidstekorten voor diverse ontwikkelingstaken, waaronder problemen met de zelfbepalingsvaardigheden. Positieve aspecten in het model zijn steun vanuit de omgeving, veerkracht bij de jongere en de vaardigheden waar de jongere reeds over beschikt.

Probeer alvast een beeld te vormen van de wijze waarop de persoon en de omstandigheden samenhangen en hoe zij een rol kunnen hebben gespeeld bij het plegen van het delict. Het is goed, deze 'helikopterview' vooraf aan het gesprek vast toe te passen en later, na de eerste gesprekken, nog eens te herhalen.

Plannen van de eerste gesprekken

Dossierinformatie is de basis, maar bevestiging en aanvulling van feitelijkheden door middel van gesprekken en observaties zijn belangrijk. Deze informatie komt, omwille van de betrouwbaarheid, liefst uit verschillende (van elkaar onafhankelijke) bronnen. Hoe meer bronnen de informatie bevestigen, des te zwaarder deze informatie mag wegen.

De jeugdreclasserder spreekt altijd als eerste met de jongere, al dan niet in bijzijn van de ouders. Dit is in de wetenschappelijke route niet per se noodzakelijk, maar wel in de pragmatische route en normatieve route. Op basis van de bovenstaande ordening (1 t/m 5) bepaalt de jeugdreclasserder welke betrokkenen hij nog meer wil spreken. Hoewel protocol jeugdreclassering niet aangeeft aan dat de ouders bij het eerste contact aanwezig moeten zijn, vraagt de jeugdreclasserder – zeker als de jongere nog thuis woont - wel de medewerking van de ouders. Dat hoeft niet betekenen dat zij er ook bij het eerste gesprek bij zijn of bij blijven. Wel maakt de jeugdreclasserder altijd met de ouders een afspraak voor een eerste contact.

Beoordeling van de informatie en het besluit tot aanvullende diagnostiek

In de wetenschappelijke route is de diagnostiekfase vooral een *check* van de samenvatting en risicotaxatie door de Raad, met als doel: kunnen we verder met de fase van planvorming? Zo nee, wat moeten wij nog verder uitzoeken?

De informatie die de jeugdreclasseerder tijdens de eerste contacten verzamelt, staat ook in dat licht. Wat wordt bevestigd? Wat lijkt anders? Wat is onduidelijk geworden of gebleven? Welke informatie kan hij nu al zonder problemen voor de planvorming gebruiken?

De jeugdreclasseerder moet tegenstrijdigheden, en ook feiten die niet in dossiers vermeld staan maar alleen in gesprekken of observaties van de jeugdreclasseerder naar voren zijn gekomen, met (veel) meer omzichtigheid gebruiken. Deze feiten zijn minder hard.

Het zal niet altijd mogelijk zijn om alle relevante informatie boven water te krijgen. Het gaat er om wat haalbaar en noodzakelijk is.

Als dat voor de *planvorming* noodzakelijk is, en niet om een andere reden, kan de jeugdreclasseerder bij tegenstrijdigheden en onduidelijkheden aanvullende diagnostiek (laten) doen. Bijvoorbeeld:

- Is er psychiatrische problematiek of zwakbegaafdheid? De jeugdreclasseerder moet dat weten voor hij een Plan van Aanpak kan maken.
- Bij middelengebruik: is er een echte verslaving ?

De jeugdreclasseerder kan - via de Raad voor de Kinderbescherming of het OM - aanvullende diagnostiek uitbesteden aan een gedragsdeskundige of een forensisch deskundige, of zelf uitvoeren (als het niet anders kan, want zijn tijd is beperkt). Bij het uitbesteden is de jeugdreclasseerder de opdrachtgever. Hij bepaalt welke informatie nog nodig is en communiceert dat ook op die manier met de deskundige. Daarbij is erg belangrijk dat de deskundige zich beperkt tot wat de jeugdreclasseerder hem vraagt te doen en (delen van) de diagnostiek van de Raad niet nog eens overdoet. Het gaat er om: wat ontbreekt er nog om met het maken van een Plan van Aanpak te beginnen.

Indien de jeugdreclasseerder de aanvullende diagnostiek zelf doet, kan hij hiermee de diagnostiek en planvorming combineren. Het voorstellen en bespreken van doelen en programma's die de hij in gedachten heeft, levert hem nieuwe informatie op over de mogelijkheden, motivatie, en criminogene factoren van de jongere en anderen in de omgeving. Deze diagnostische informatie kan de jeugdreclasseerder ook nog gebruiken bij de afronding van het Plan van Aanpak.

Specifieke technieken voor diagnostiek en planvorming

In **Handreiking 6** beschrijven we specifieke technieken voor zowel de aanvullingen op de diagnostiek als planvorming: de bespreking van het delict (-scenario), de sociale omgevingsanalyse, circulaire vragen, het genogram en het zoeken naar uitzonderingen op de regel. We noemen deze specifieke technieken hier, omdat de jeugdreclasseerder deze aanvullende technieken goed kan combineren met planvorming.

3.3.2 Pragmatische route: middelen bij diagnostiek

De samenwerkingsrelatie staat centraal

Het is essentieel dat de bereidheid om samen te werken met de jeugdreclasseerder vroeg tot stand komt en aanwezig blijft. De vorm en de inhoud van de *eerste* contacten zetten hiervoor in belangrijke mate de toon.

Tijdens deze eerste contacten staat daarom het werken aan een minimale samenwerkingsrelatie met de jongere, en eventueel de ouders, op de voorgrond. Het is niet goed mogelijk om met de jongere (en ouders) de situatie te verkennen als er niet eerst een minimale bereidheid is om dit te doen. De jeugdreclasseerder kan niet zakelijk beginnen met een inventarisatie als er geen rust is of geen bereidheid of mogelijkheid om te praten. De jeugdreclasseerder moet zich daarom rond de eerste contacten met de jongere en eventueel ouders steeds afvragen of zijn keuzen / overwegingen die samenwerkingsrelatie zullen bevorderen.

Voor allochtone jongeren is het oordeel van de ouders of familie over het delict en de gevolgen ervan doorgaans relevanter dan voor autochtone jongeren³⁴. Veel van de ouders houden zich echter juist meer afzijdig dan autochtone ouders, als gevolg van onbekendheid met het

34 Klooster, Van Hoek & Van 't Hoff (1999)

Nederlandse strafrechtstelsel, door schaamte en voor het redden van de familie-eer. Bovendien hebben allochtone ouders vaker hogere verwachtingen van detentiestraf. Dat zij zelf meedoen aan de hulp, is voor hen ook onbekend. De jeugdreclasserder moet zich daarom extra inspannen om deze ouders / familie bij de begeleiding te betrekken.

De jeugdreclasserder heeft een basis voor begeleiding gelegd, wanneer in elk geval de jongere minimaal aangeeft te willen meewerken aan het verkennen van de problemen. Op dat moment kan de jeugdreclasserder de wetenschappelijke route inzetten: het bespreken van de dossierinformatie en de vragen die daaruit naar voren komen.

Een andere benadering is vereist wanneer de jongere hieraan niet wil meewerken, of helemaal niet kan of wil erkennen dat een probleem is op een of meer gebieden. In dat geval zal de jeugdreclasserder duidelijke kaders moeten stellen en meer moeten normeren, controleren en toezicht houden. Daarbij is het heel belangrijk, niet voor een overdaad aan controle te kiezen. In **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere en **Handreiking 5**, Motiveren van de jongere, gaan we hierop dieper in.

In een aantal gevallen kan de minimale samenwerkingrelatie later in de begeleiding uitgroeien tot een vertrouwensrelatie. Dit is niet noodzakelijk om effectief hulp te kunnen verlenen, maar kan de effectiviteit wel vergroten. Dat is vooral het geval als het delictgedrag van de jongere samenhangt met gebrek aan vertrouwen in anderen / relaties, of juist het teveel vertrouwen stellen in anderen.

De normatieve route kleurt in *alle* gevallen de samenwerkingsrelatie met de jongere in: de jeugdreclasserder maakt duidelijk, dat delictgedrag niet wordt getolereerd. Het oude delictgedrag niet, en ook nieuw delictgedrag niet. Ook maakt hij de jongere meteen duidelijk dat hij excuses om het gedrag goed te praten of af te zwakken, zoals 'slachtoffer zijn van omstandigheden', niet accepteert. Maar daarbij moet het wel blijven. Verder moraliseren, preken of laten doorklinken van de eigen, ongeschreven 'Nederlandse' normen, is contraproductief.

Attitude: Leiding geven en uitdagen

Wat helpt het ontstaan een samenwerkingsrelatie: eerlijkheid, inzet, oprechte belangstelling, respect voor de jongere, zijn familie en zijn cultuur, openheid, aanpassen van het taalgebruik ('levellen'), prosociaal modelgedrag, humor wanneer dat gepast is. Achter deze gedragingen staan twee kernbegrippen die de professionele houding van de jeugdreclasserder goed samenvatten. Zij zijn de kern voor het tot stand brengen van een samenwerkingsrelatie: leiding geven en uitdagen.

De jeugdreclasserder geeft op een flexibele manier leiding. Hij past niet steeds één stijl toe, maar past zich aan de omstandigheden aan. In **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere, gaan we hierop in aan de hand van het model van situationeel leidinggeven. De flexibiliteit van de jeugdreclasserder heeft ook grenzen: hij past nooit een laissez-faire stijl toe. De jongere heeft het nooit helemaal voor het zeggen. De begeleiding is ook nooit autoritair, omdat een autoritaire stijl helemaal geen rekening houdt met het perspectief van de jongere. De jeugdreclasserder houdt daarmee wel rekening, bijvoorbeeld door de mogelijkheid met hem in gesprek te gaan, en door zijn pogingen om met de jongere te overleggen over een begeleiding op maat.

De ondertoon, de basishouding bij de begeleiding is steeds: uitdagend, met een luisterend oor. De jeugdreclasserder maakt opmerkingen als: 'Ik begrijp jou heel goed, maar wat jij wilt gaat toch niet door'³⁵. Deze houding past bij de cultuur van de straat. Jongeren, zeker als zij deel uitmaken van criminele groepen, zijn eraan gewend elkaar en buitenstaanders te beïnvloeden door middel van duidelijke taal, waarin zij hun macht tot uitdrukking brengen. Onderling kan dat hebben geleid tot intimidatie, dreiging, of zelf zelfs fysiek geweld om iets af te dwingen. Zo ver gaat de jeugdreclasserder uiteraard niet, maar duidelijke taal gebruikt hij wel degelijk.

Weidner³⁶ komt op basis van een onderzoek naar jongeren die agressieve delicten plegen tot de conclusie dat zij ook hun gedragsverandering het liefst zien als een overwinning door vechten en doorzetten, en juist niet als een vorm van opgeven: dat is voor zwakkelingen en lafaards. De jeugdreclasserder kan de jongere hierop aanspreken: 'Ik daag jou uit om je verandering van gedrag en houding als een uitdaging, als een gevecht te zien. Jouw succes kan een zelfoverwinning zijn.'

---

35 Gall (1997)

36 1994

De jeugdreclasserder die een jongere begeleidt, moet hem aanspreken op zijn niveau: hij moet (figuurlijk) met hem de strijd aangaan en hij moet - als rolmodel - zelf ook doorzetten. De jongere die deze autocratische stijl accepteert, staat dan ook niet te kijk als zwakkeling of lafaard (bijvoorbeeld ten overstaan van zijn oude vrienden). Hij ondergaat de begeleiding immers als een held.

Farrelly en Matthews³⁷ stellen: 'Om bij deze jongeren eruit te halen wat er in zit, om bij hen hun krachten en talenten te activeren, moet je op een provocerende manier het negatieve gedrag benadrukken. Je moet hem laten zien hoe belachelijk hij zich gedraagt, dat is het beste medicijn. Ze vatten pogingen om aardig en sympathiek over te komen op als een teken van zwakte'. Farrelly en Matthews noemen dit: duidelijk grenzen stellen met een hart.

De jeugdreclasserder moet bij deze basishouding de juiste intensiteit kiezen. Bij meer kwetsbare jongeren, zoals jongeren met een laag IQ of jongeren die gemakkelijk geïntimideerd zijn, moet de jeugdreclasserder dit niet overdrijven. Maar de jeugdreclasserder moet ook deze jongeren prikkelen. Hij mag hen niet (uitsluitend) als slachtoffer van de omstandigheden benaderen.

Bij allochtone jongeren kan een meer indirecte benadering zijn vereist. Het expliciet en direct aanspreken van de jongere op zijn delictgedrag, kan een tegenreactie geven. De jongere reageert agressief omdat hij zich in zijn respect en eer voelt aangetast. Zeker als de ouders aanwezig zijn, moet de jeugdreclasserder hiermee oppassen. Maar het uitgangspunt – de jongere uitdagen – blijft staan. De jeugdreclasserder kan meer indirect te werk gaan, bijvoorbeeld door de heldhaftige strijd te benoemen die jongeren in het algemeen kunnen voeren om er weer bovenop te komen, of door de jongere te vragen of hij een voorbeeld kent van een (niet-crimineel) familielid dat zich er weer bovenop heeft gevochten: *wie is jouw held?*

Door deze aanpak is de kans groter dat de jongere het prosociale, meegaande gedrag dat de jeugdreclasserder van hem verlangt, ervaart als *onderdeel* van zijn strijd om te veranderen. Daardoor is ook de kans groter dat dit gedrag internaliseert: het wordt onafhankelijk van de specifieke begeleidingssituatie, de jongere toont ook sociaal gedrag op momenten die niet met de begeleiding van de jeugdreclassering te maken hebben.

De jeugdreclasserder is persoonlijk rolmodel

De jeugdreclasserder fungeert in zijn contacten met de jongere als rolmodel. Dit ondersteunt het integriteitprincipe. Hij moet in zijn gedrag laten zien dat hij prosociale waarden hanteert: hij komt op tijd, ziet er verzorgd uit en rookt niet. Hij gaat - als hij te gast is - pas zitten als hij een stoel krijgt aangeboden. Hij komt zijn afspraken na. Hij maakt ouders duidelijk dat zij voor hun minderjarige jongere verantwoordelijkheid dragen. De jeugdreclasserder is duidelijk en soms streng, maar niet negatief. Hij straalt optimisme en hoop uit, geen desinteresse en wantrouwen. Nooit maakt hij de persoon van de jongere belachelijk, nooit handelt hij zonder respect ten opzichte van de jongere. Hij keurt het delictgedrag af, maar niet de jongere als persoon. Ook onder grote druk of bij (de zoveelste) teleurstelling laat de jeugdreclasserder deze houding niet varen. Een jeugdreclasserder mag heel boos op een jongere worden, maar altijd vanuit een houding van respect en compassie.

Specifieke middelen voor het versterken van de samenwerkingsrelatie

De jeugdreclasserder heeft naast het innemen van een professionele houding, de keuze uit drie specifieke middelen:

1. Motiverende gespreksvoering met de jongere. Zie **Handreiking 5**, met aanvullend een inleiding over motivatie.
2. Technieken vanuit de crisisinterventie en systeemtherapie voor het brengen van rust en perspectief in een omgeving met angst en weerstand tegen verandering, of bij een acute of chronische crisissituatie. Zie hiervoor **Handreikingen 6 en 7**.
3. Het zoveel mogelijk samen met de jongere verlichten / wegnemen van acute praktische problemen voor de diagnostiek en / of om de (latere) planvorming en uitvoering te vergemakkelijken. Aan het werk gaan met de zichtbare problematiek van dit moment. Bijvoorbeeld: een (tijdelijke) huisvesting helpen regelen, in de bres springen voor de jongere als hij zijn baan dreigt te verliezen, conflicten met school oppakken of vrijetijdsbesteding helpen regelen. Dit heeft als neveneffect, dat de jongere (en ouders) ervaren dat de jeugdreclasserder zich daadwerkelijk gaat inzetten om iets aan de situatie te veranderen: dit

---

37 Farelly & Matthews (1994)

kan de bereidheid om samen te werken vergroten. Let op: zo maar gaan helpen is hier niet aan de orde. Het moet gaan om problemen die de diagnostiek en planvorming bemoeilijken. Zie hiervoor [Handreiking 8](#).

Ad 1. Motiveren

Motivatie is geen statisch, feitelijk kenmerk van de jongere. Het is niet iets wat de jeugdreclasseerder van buitenaf kan vaststellen, omdat ook de omgeving de (mate van) motivatie bepaalt. De bereidheid van de jongere om mee te werken aan de diagnostiek, planvorming en uitvoering is zowel van de jongere afhankelijk als van de jeugdreclasseerder. De jeugdreclasseerder zelf kan, door de wijze waarop hij het gesprek voert, deze motivatie verhogen, maar ook verlagen. Het kader is en blijft gedwongen. De jeugdreclasseerder kan dat niet ontkenen of wegmoffelen. Maar hoe vervelend de jongere dat vindt, en hoe dat kader hem beperkt in het willen veranderen, dááaraan kunnen de jongere en jeugdreclasseerder *wel* werken. Aan het feit van het gedwongen kader valt niet te tornen, maar de jeugdreclasseerder kan er gaandeweg het contact aan bijdragen dat dit gegeven niet zo op de voorgrond blijft. Zie hiervoor [Handreiking 5](#).

Ad 2. Technieken vanuit de crisisinterventie en systeemtherapie

In een deel van de gezinnen ondersteunen de ouders (en ook andere gezins- of familieleden) de bemoeienis van de jeugdreclassering niet. Zij staan hier wantrouwend of afwerend tegenover. Ze voelen zich aangevallen, beschuldigd of zien het als een inbreuk in hun privé-sfeer. Zij kunnen ook boos of teleurgesteld zijn in de Raadsonderzoeker of andere medewerker van Justitie die ervoor heeft gezorgd dat de jongere bij de jeugdreclassering is aangemeld. Deze aanmelding kan het gezin als groot controleverlies ervaren, als een schande, als een onterechte bemoeienis of inbreuk.

Andere gezinnen verwelkomen de jeugdreclassering wel. Sommige ouders dringen er zelfs bij de rechterlijke macht of OvJ op aan. Maar in *zowel* afhoudende *als* meer verwelkomende gezinnen moet de jeugdreclasseerder rekening houden met ouders die zich machteloos voelen. Er is altijd machteloosheid tegenover de dagelijkse problemen en de toekomst van het gezin en soms dus ook tegenover de jeugdreclasseerder. De jeugdreclasseerder moet er daarom rekening mee houden, dat er in een deel van de gezinnen een acute crisis is ontstaan door de bemoeienis. In andere gezinnen kan deze crisis chronisch geworden zijn, omdat de jongere al vaak met justitie in aanraking is gekomen, of door andere gezinsproblemen.

Als er al hulpverlening in het gezin of voor de jongere aanwezig was, kan deze uit boosheid of teleurstelling door de justitiële bemoeienis zijn gestopt. Het gezin en/of de jongere kan dit (desondanks) als een groot verlies ervaren. Daarom mag de jeugdreclasseerder bij het eerste contact op geen enkele manier instemmen met beschuldigingen door de ouders richting medewerkers van Justitie, huidige of vroegere begeleiders/hulpverleners, en zelfs de huisarts of leerkrachten.

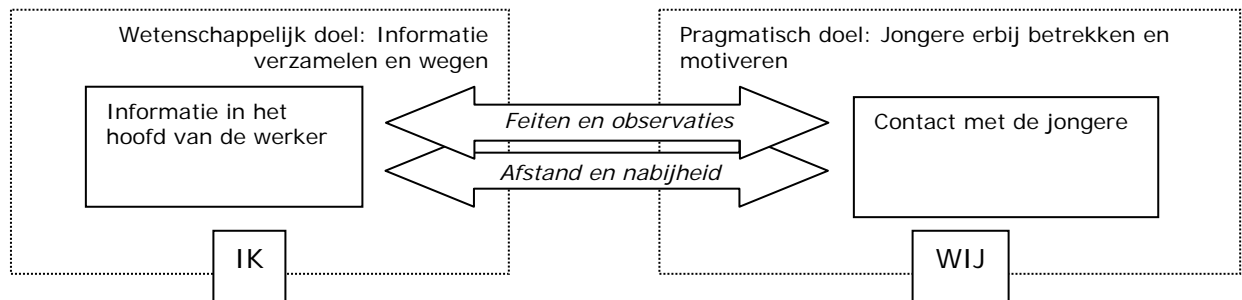
Sommige jongeren en ouders hebben *in het algemeen* weinig vertrouwen in anderen. Hiervan is vooral sprake als dit vertrouwen ernstig is aangetast door kindermishandeling, verwaarlozing, scheiding(en) van ouders, en scheiding(en) van ouders en jongeren (bijvoorbeeld door immigratie of uithuisplaatsing). Wantrouwen kan dan in het gezin de boventoon voeren. Het gezin als systeem kan het patroon hebben ontwikkeld de grens naar de buitenwereld gesloten te houden. Dit kan betekenen dat gezinsleden de jeugdreclasseerder van begin af wantrouwen. Niet zozeer omdat het een medewerker is van de Jeugdreclassering, maar omdat zij in principe elke buitenstaander wantrouwen. De gezinsgeschiedenis verdraagt geen pottenkijkers. Wat de jeugdreclasseerder in deze en bovenstaande situaties kan doen, wordt besproken in [Handreiking 7](#) (De eerste gezinsgesprekken, paragraaf 3: omgaan met weerstand)

Informatie uit de wetenschappelijke en pragmatische route beïnvloedt elkaar

Bovenstaande wekt misschien de indruk dat de jeugdreclasseerder enerzijds *afstand* (distantie) moet nemen om feitelijke, objectieve *informatie* in te winnen en af te wegen (de wetenschappelijke route) en anderzijds *nabijheid* moet zoeken om via het vormen van een *samenwerkingsrelatie* de motivatie te beïnvloeden (de pragmatische route). We kunnen de wetenschappelijke route en de pragmatische route echter niet op die manier scheiden, zij zijn onderling verweven. De

jeugdreclasserders gebruikt wat er plaatsvindt tijdens het (pragmatisch) samenwerken met de jongere uiteraard ook als informatie om (wetenschappelijke) conclusies aan te verbinden. Daarbij gaat het niet alleen om objectieve feiten (inhoudsniveau) maar ook om de afstand en nabijheid die de jongere laat zien (betrekkingsniveau).

Andersom gebruikt de jeugdreclasserders de (wetenschappelijke) informatie die hij bij de jongere of elders verzamelt ook voor de samenwerkingsrelatie die hij met de jongere nastreeft. Hij doet dat op inhoudsniveau, door met de jongere vooral een dialoog te zoeken over zaken die vanuit de wetenschap belangrijk zijn. En hij doet dat op betrekkingsniveau, door de afstand en nabijheid die hij zelf ten opzichte van de jongere inneemt. Deze houding is ook gekleurd door de wetenschappelijke informatie, bijvoorbeeld omdat de jeugdreclasserders zich realiseert dat bepaalde feiten heel ernstig zijn (bijvoorbeeld een delict waarbij erg veel geweld is gebruikt, of opmerkingen van de jongere over suïcide). In schema:

Wanneer je in dit schema de woorden 'werker' en 'jongere' verwisselt, ontstaat het schema gezien vanuit de (*interpunctie* van de) jongere. Zichtbaar is dan, dat de jongere met geheel andere doelen informatie kan inbrengen, verzamelen en wegen. Bovendien hoeft het erbij betrekken en motiveren van de jeugdreclasserders helemaal geen doel van de jongere te zijn. Wellicht gaat de jongere het contact wel aan met als doel: wat heb ik aan deze jeugdreclasserders, wat doet hij met de informatie die ik hem geef? Of: hoe kom zo snel mogelijk van hem af? Hoe kan ik deze jeugdreclasserders gebruiken? Hoe leg ik hem in de luren? De jeugdreclasserders mag nooit veronderstellen dat zijn agenda ook die van de jongere is. Dit heeft twee heel belangrijke implicaties voor het gebruiken van de informatie en het tot stand brengen van de relatie:

1. Naast informatie die de jongere wel geeft, moet de jeugdreclasserders proberen in te schatten welke informatie de jongere niet geeft en waarom dat zo is: welk doel heeft de jongere daarmee?
2. De jeugdreclasserders moet zich realiseren dat het nemen van afstand door de jongere of het zoeken van nabijheid vanuit de jongere een heel ander doel kan hebben dan (geen) inbreng willen hebben en (niet) gemotiveerd zijn voor verandering. Het kan bijvoorbeeld ook zijn, dat de jongere weinig vertrouwen heeft in anderen, of dat hij dit weloverwogen, berekenend doet.

Overzicht voor planvorming op basis van de pragmatische route

We begonnen deze paragraaf met de opmerking dat de samenwerkingsrelatie in de diagnostiekfase centraal staat. Wanneer de jeugdreclasserders begint met de planvorming, kan hij zijn observaties van de motivatie van de jongere afzetten tegen de inventarisatie van de criminogene factoren die in de wetenschappelijke route. Zie hiervoor punt 6 in **Handreiking 5**. Zo kan hij per criminogene factor aangeven in welk stadium van gedragsverandering de jongere zich bevindt. Voor de planvorming is dit essentieel voorwerk: op welke gebieden laat de jongere ambivalentie zien ten aanzien van verandering, waar laat hij actiebereidheid zien, en waar is de jongere weer teruggevallen na een eerdere poging? Als er (meer) actiebereidheid is ontstaan door praktische hulp en /of gezinsgesprekken, kan de jeugdreclasserders hierop bij de planvorming voortbouwen.

3.3.3 Normatieve route: middelen bij diagnostiek

De teammanager toetst de aanmelding

Omdat de teammanager eindverantwoordelijk is voor de begeleiding, moet hij de aanmelding toetsen. Hij moet overwegen of de jongere al dan niet in aanmerking komt voor de

jeugdreclassering en als dat niet het geval is, moet hij hierover met de Raad en zijn medewerkers overleg voeren.

De teammanager baseert deze toetsing op de informatie die hij van de Raad ontvangt. Het protocol jeugdreclassering geeft aan, welke informatie er minimaal moet liggen:

- vroeghulpverslag (voor zover van toepassing)
- rapportage basisonderzoek met bijbehorende indicatiestelling
- brief met verzoek tot toezicht en begeleiding / hulp en steun
- proces verbaal;
- eventuele van toepassing zijnde processtukken
- informatie uit het cliënt-volgsysteem voor zover van toepassing

In de praktijk komt het voor dat de jeugdreclasseerder merkt dat de jongere eigenlijk in het verkeerde traject zit. Dat valt in overleg met de teammanager en Raad en eventueel de rechterlijke macht op te lossen. De jeugdreclasseerder moet dit in een vroeg stadium bij de teammanager aangeven. Hij kan dan in de tussentijd een methodische oplossing zoeken. De teammanager blijft hiermee op de hoogte van mogelijke doelgroepverschuiving.

Contactlegging

Het Protocol Jeugdreclassering stelt (p. 21): 'De jeugdreclasseerder stuurt een brief naar de jongere en zijn ouders/opvoeders waarin hij onder andere afspraken inzake contactlegging vermeldt.' En: 'Bij voorlopige hechtenis neemt de jeugdreclasseerder binnen twee werkdagen na acceptatie contact op met de jongere in het huis van bewaring.'

Tot zover het protocol. Er valt echter meer te doen: het hoort bij de *pragmatische* route dat de jeugdreclasseerder ook met anderen (school, betrokken hulpverleners) in een zo vroeg mogelijk stadium contact legt. Dit bevordert een tijdige planvorming. Meedenken over het Plan van Aanpak bevordert ook bij deze betrokkenen medewerking bij de uitvoering. Contact met de werkgever van de jongere kan echter moeilijk liggen, vanwege het risico op baanverlies. Ook op school kan men zich zorgen maken als de jeugdreclassering belt. Als deze zorgen er zijn, moet de jeugdreclasseerder samen met de jongere naar de werkgever of schoolleiding gaan en open kaart spelen. Eventueel kan de jeugdreclasseerder daarvoor of daarna alleen een bezoek afleggen.

Geen contact

Komt er geen contact tot stand, bijvoorbeeld omdat de jongere en zijn ouders niet op de afspraak verschijnen, of omdat zij aangeven geen contact te wensen, dan onderneemt de jeugdreclasseerder nog minstens twee pogingen om alsnog contact te krijgen. Een of beide van die pogingen zijn een onaangekondigd bezoek. Lukt het dan nog niet, dan stuurt hij een brief (met ontvangstbevestiging) waarin hij de jongere en zijn ouders nogmaals uitnodigt voor een gesprek en waarin hij duidelijk aangeeft welke gevolgen het voor de jongere heeft als hij zich aan de begeleiding onttrekt.

Werkt ook deze brief niet, dan voert de werker overleg met zijn teammanager en er gaat een brief naar de opdrachtgever (Raad, OM, rechter-commissaris of rechter) over het niet slagen van het contact.

Kaders stellen

Bij de eerste contacten tussen de jeugdreclasseerder en de jongere en anderen in zijn omgeving is het belangrijk dat de jeugdreclasseerder kaders stelt. Hij is de gespreksleider en bepaalt de agenda. Hij heeft dit recht, in juridische zin, en hij moet dit onomwonden en duidelijk aangeven.

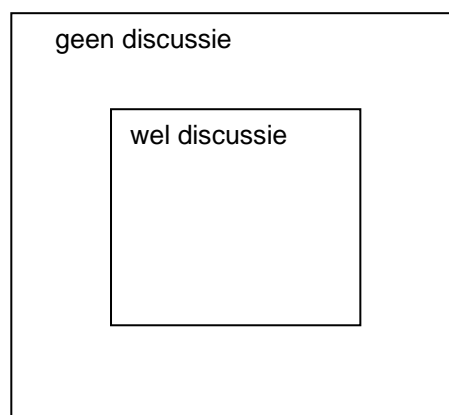
Hij bepaalt de grenzen

- waarbinnen men tijdens de gesprekken en andere activiteiten de risico's / problemen en sterke kanten in kaart brengt,
- waarbinnen hij met de jongere doelen en de middelen vaststelt (wetenschappelijke route), en
- waarbinnen het tot stand komen van de samenwerkingsrelatie met de jongere en ouders plaatsvindt (pragmatische route).

Hoeveel ruimte jongere en ouders krijgen, is primair afhankelijk van de risico-inschatting. Is er een hoge recidivekans, dan ligt het kader vrij vast en is er weinig speelruimte voor de jongere. Zelfs als de jongere gemotiveerd is en over veel sterke kanten beschikt! Is de recidivekans laag, dan kan de jeugdreclasseerder de jongere en zijn ouders meer ruimte geven voor eigen wensen en ideeën over begeleiding en zorgaanbod. Die ruimte vervalt weer, als de jongere niet gemotiveerd is, en als er grote kansen zijn op schade aan zichzelf, anderen, of het traject.

De jongere moet precies weten wat wel en wat niet onderhandelbaar is. Het onderscheid 'wel en geen discussie' is een handige kapstok om tijdens de eerste contacten aan de jongere uit te leggen waar de grenzen liggen waarbinnen de jongere kan onderhandelen. De jeugdreclasseerder kan – bijvoorbeeld tijdens de uitleg van het juridisch kader (zie onder 'Informatie geven' hieronder) - op een papier twee vakken tekenen en hierin met steekwoorden aangeven wat wel en niet onderhandelbaar is. Een andere mogelijkheid is het tekenen van een kader en binnen dat kader een open veld.

Jeugdreclasseerder is normatief rolmodel

De jongere moet de jeugdreclasseerder ervaren als iemand die niet alleen beschikt over juridische macht, maar die macht ook vanzelfsprekend, rechtvaardig en adequaat weet te gebruiken. De jongere moet de jeugdreclasseerder leren kennen als iemand die de regels stelt en bewaakt, en die aanspreekt en normeert.

Het is vooral bij de eerste contacten heel belangrijk dat de jeugdreclasseerder de jongere duidelijk maakt, dat het delictgedrag niet wordt getolereerd: de samenleving tolereert het niet, Justitie niet, en ook de jeugdreclasseerder zelf niet. Daarmee toont de jeugdreclasseerder de jongere dat hij een rolmodel wil zijn. Hij maakt de jongere ook duidelijk dat hij excuses om het gedrag goed te praten of af te zwakken niet accepteert, en dat hij altijd de keuze heeft tussen het wel en niet plegen van een delict. Praatjes, excuses en dergelijke van de jongere zijn nooit uitzonderingen op die regel. De jeugdreclasseerder geeft de jongere die calculeert, geen ingang. Bij dit alles moet de jeugdreclasseerder wel inschatten of een directe of meer indirecte aanpak het beste is. Vooral allochtone jongeren kunnen meer gebaat zijn bij een meer algemene afkeuring van delictgedrag en excuses, dan bij een heel directe, persoonlijke benadering. Bij de indirecte benadering weet de jongere natuurlijk heel goed dat het over hem gaat, maar hij lijdt geen, of minder gezichtsverlies.

De jeugdreclasseerder moet er rekening mee houden dat allochtone jongeren een andere beleving kunnen hebben van de strafmaat (als zij een straf opgelegd hebben gekregen)³⁸:

- Sommige jongeren zien de straf als een voortzetting van de achterstelling die zij in de samenleving ervaren: geen kansen en dan ook nog straf.
- Antilliaanse, Surinaamse en Marokkaanse jongens beoordelen – door de harde straatcultuur en autoritaire opvoeding – gebruik van geweld vaak lichter dan de jeugdreclasseerder. Dat leidt tot onbegrip over de straf.

Informatie geven

Informatie geven is het **eerste agendapunt** bij het eerste contact. Na een kennismaking om te ontgooien (waarbij kort over school, werk, hobby's wordt gesproken, of over de activiteiten en ervaringen in de JJI), geeft de jeugdreclasseerder als eerste de jongere *uitleg* over de jeugdreclassering.

De jeugdreclasseerder legt als *eerste* uit wat het vastgestelde **juridische kader** is, de daarbij horende fasering (draaiboek) en de daarbij horende rechten en plichten van zowel de jongere als de jeugdreclasseerder. Voor de jongere is dit nooit iets nieuws. Hij is er vanaf zijn jongste leeftijd al aan gewend dat er rechten in plichten zijn, bijvoorbeeld op school. De jeugdreclasseerder kan dat ook aangeven: *'Je weet dat er in de maatschappij overal regels zijn. Op school, in het verkeer, enzovoort. Voor mijn contact met jou geldt dat ook. Er zijn regels'*.

Het juridisch kader moet als eerste worden besproken. Pas daarna komen de problemen aan de orde. Hofstede, Suurmond en Van Nijnatten leggen uit waarom het niet effectief is met de problemen te beginnen: 'Dit suggereert in eerste instantie vrijblijvendheid terwijl de verhoudingen nog net geconstrueerd zijn. Het geeft de cliënt veel ruimte om zonder begrenzingen zijn verhaal te

38 Klooster, Van Hoek & Van 't Hoff (1999)

doen en het dwingt de gezinsvoogd (lees: jeugdreclasseerder) in een luisterende en begrijpende positie. Dit is op zich niet erg, maar wel als dat de *eerste* rolverdeling is die geconstrueerd wordt.³⁹ Er is volgens de auteurs nog een andere reden om meteen het juridisch kader in te zetten: Het eerste gesprek is nog een 'onschuldige fase'. 'Door meteen al het kader te bespreken positioneert de gezinsvoogd (jeugdreclasseerder) zich en maakt hij de weg vrij gezag ook in te zetten op momenten dat er om spant'.

Ook Choy, Pont en Doreleijers⁴⁰ stellen dat de jeugdreclasseerder de regie voert door de jongere zijn *draaiboek* uit te leggen. Het draaiboek zit in de hoofd van de werker. Het bevat duidelijke uitspraken over wat de jeugdreclasseerder gaat doen, waarom hij dat gaat doen, hoe hij dat gaat doen, welke te verwachten effecten er zijn, welke inspanningen hij van de jongeren verwacht, hoe hij zal handelen als de jongere deze inspanning niet levert, wanneer hij start, en hoe lang het gaat duren. Het draaiboek bepaalt dus de inhoud van contacten en definieert de betrekkingen. De jongere heeft het recht het draaiboek te beoordelen. De jeugdreclasseerder vraagt hem expliciet naar zijn **mening hierover**. Als de jongere dit uiteindelijk niet accepteert, dan heeft de context een draaiboek nodig waarin macht en controle centraal zullen staan.

De jeugdreclasseerder zet dus (in een 'onschuldige fase') zelf de strijd over de regie van de betrekkingen in gang. De jongere bepaalt hoe lang die strijd wordt volgehouden. De regie van de jeugdreclassering is er continu op gericht om de jongere zonder gezichtsverlies hieruit een uitweg te bieden.

De jeugdreclasseerder bespreekt daarna de **vertrouwelijkheid** van de contacten met de jongere. Hij kan geen geheimhouding garanderen, omdat hij aan de Raad rapporteert, en het aan andere instanties doorgeeft wanneer de jongere vertelt over zaken die anderen kunnen schaden en/of met vroegere, huidige of toekomstige delicten te maken hebben.

Aan de ene kant moet de jeugdreclasseerder het vertrouwen van de jongere winnen. Daarvoor moet de jongere er op kunnen vertrouwen dat zijn verhaal niet zomaar naar buiten gaat. Aan de andere kant is het ook een taak van de werker in de jeugdreclassering om over de voortgang van de begeleiding te rapporteren.

De werker werkt zichzelf in een fuik als hij geheimhouding belooft. Uiteindelijk kan hij deze belofte niet waarmaken. Dat schaadt het vertrouwen dat de jongere in de werker heeft. Openheid en duidelijkheid vormen hier de sleutel. De werker legt meteen in het eerste contact met de jongere uit dat hij verplicht is over de geboden begeleiding te rapporteren. Hij maakt vervolgens de afspraak met de jongere dat hij hem over iedere informatieverstrekking van te voren zal inlichten en dat hij rapportages die over hem gaan altijd eerst mag inzien en er zonodig commentaar op mag geven voordat ze naar de Raad of naar Justitie gaan.

De jeugdreclasseerder maakt een zelfde afspraak over het **inwinnen van informatie** over de jongere bij andere beroepskrachten. Hij spreekt met de jongere af dat hij het vooraf zal melden als hij bij anderen informatie over hem gaat vragen en dat de jongere achteraf wordt geïnformeerd over de uitkomsten van het besprokene.

Op die manier krijgt de begeleiding toch een relatief veilig karakter, omdat de jongere weet dat er niets buiten hem om gebeurt, terwijl toch vanaf het begin duidelijk is dat niet de jongere, maar de jeugdreclasseerder beslist welke informatie hij verzamelt en welke informatie naar 'buiten' gaat.

Een volgend belangrijk punt is, dat de jeugdreclasseerder aan de jongere uitlegt welke **rollen** hij heeft: hij is zowel case-manager als begeleider. Vaak neemt hij tijdens de begeleiding beide rollen tegelijk in. Daarom is belangrijk dat de jongere weet dat die twee rollen er zijn, dat ze tegelijkertijd aan de orde kunnen en zullen zijn, en weet welk gedrag bij welke rol hoort. De jeugdreclasseerder moet nagaan welke verwachtingen de jongere van beide rollen heeft. Dit om misverstanden hierover meteen uit de weg te kunnen ruimen. De verwachtingen van de jongere over de jeugdreclassering kunnen heel negatief zijn. Niet alleen omdat er sprake is van een gedwongen kader, maar ook omdat de jongere slechte ervaringen heeft met hulpverlening en de jeugdreclassering. De hulp was niet op maat, was niet of na lange tijd pas beschikbaar, hulpverleners waren niet echt geïnteresseerd, traag, slecht bereikbaar, of kwamen hun toezeggingen niet na. De jongere zal – niet ten onrechte - verwachten dat de huidige jeugdreclasseerder zich ook zo zal opstellen. De jeugdreclasseerder moet dit met de jongere

---

39 2000 (cursivering auteur)

40 2003

bespreken en aangeven dat de jongere andere, betere verwachtingen mag koesteren. Vooral over de beschikbaarheid van hulp of opvang mag de jeugdreclasseerder echter geen loze beloften doen.

Jeugdreclasseerders moeten niet alleen duidelijk zijn over hun eigen rol, maar ook duidelijkheid geven over de **rol van de jongere** zelf⁴¹. Zij gaan er wellicht te makkelijk van uit dat de jongere die rol wel begrijpt en dat het alleen nodig is hem het juridisch kader en (controle-)afspraken uit te leggen. Sommige jongeren hebben veel hulpverlening gehad en weten inderdaad precies wat hun rol is, maar dat geldt niet voor alle jongeren. Elke jongere - ook de 'doorgewinterde cliënt' - heeft instructie nodig over de bijdragen die van hem verwacht worden in de verschillende fasen. Ook moet de jeugdreclasseerder uitleggen hoe de jongere de rol van de jeugdreclasseerder als case-manager kan ondersteunen. De jeugdreclasseerder maakt opmerkingen als: jij kunt opschrijven, nadenken, checken, mij bellen, actief worden, enz. Bovendien moet de jeugdreclasseerder aangeven wat hij met die bijdragen van de jongere zal doen.

In zijn rol als case-manager zal de jeugdreclasseerder ook andere personen / instanties inschakelen. Voor de jongere moet helder zijn hoe dat in zijn werk gaat en wat dan de taken van de verschillende partijen zijn.

De jongere heeft recht op de informatie die we hierboven besproken hebben. De jeugdreclasseerder geeft deze informatie daarom zo vroeg mogelijk en in begrijpelijke taal. Vooral bij allochtone jongeren en hun ouders is dit belangrijk. De jeugdreclasseerder moet verifiëren of alles duidelijk is en zijn dat zij alles echt hebben begrepen. Dit door de jongere of ouder te vragen de informatie te herhalen of samen te vatten. Alleen 'heeft u het begrepen?' vragen is onvoldoende.

Hofstede, Suurmond en van Nijnatten⁴² geven hier de aanwijzing om de verschillende onderdelen van het verhaal in elementen op te delen en per stukje navraag te doen of de jongere het heeft begrepen. De jeugdreclasseerder legt dus (bijvoorbeeld) niet het juridisch kader in één keer uit, maar verdeelt dit in een aantal logische, korte onderwerpen. Na elk onderwerp volgt dan navraag of het is begrepen.

Als de jeugdreclasseerder met de jongere afspraken maakt, zet hij deze op papier- liefst in de eigen taal van de jongere - en zendt ze later per brief naar de jongere.

Pas na deze 'informatieronde' praten de jeugdreclasseerder en de jongere inhoudelijk over het delict, over andere problemen, de visie van de jongere op de situatie, enzovoorts.

De rolverheldering die de jeugdreclasseerder op bovengenoemde manier geeft, is overigens niet alleen normatief vereist. Er is ook ondersteuning vanuit de wetenschap, dat discussie met de jongere over het gedwongen kader en macht, over de rol als case-manager en begeleider, over de rechten en plichten, en over vertrouwelijkheid recidive voorkomt⁴³.

Instrueren

De informatie die de jongere krijgt, bevat deels instructies. De jeugdreclasseerder noemt zaken die de jongere moet doen en laten. Het geven van instructie is een specifieke techniek, die we apart bespreken in de **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere. In deze Handreiking bespreken we naast instrueren ook overtuigen en coachen van de jongere, en het delegeren van taken / activiteiten aan de jongere.

Aandachtspunten voor zorgverlening signaleren

De jeugdreclasseerder moet vaststellen of de jongere kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg. Een voorbeeld is depressie en suïcidale gedachten. Deze zijn zelden aan het plegen van delicten gerelateerd, maar vereisen natuurlijk zorg⁴⁴. Ook moet hij vaststellen of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen. Wanneer de

---

41 Hofstede, Suurmond & van Nijnatten (2000)

42 2000

43 Trotter (1999)

44 In hoofdstuk 1 wordt onder 'what works' op kwetsbaarheid van de jongere ingegaan. Zie in dit verband ook Handreiking 1: Criminogene factoren, met name de factoren "geestelijke gezondheid" en "aanvullende factoren".

jeugdreclasseerder dit signaleert, heeft hij een opdracht als kinderbescermer. Hij moet in de planvorming ook aan deze punten aandacht schenken, ook al zijn ze niet delictgerelateerd en zal hij niet zelf zich hiermee gaan bezighouden.

3.4 Basisregels voor de diagnostiek

3.4.1 Methode

In de vorige paragrafen zijn de doelen en middelen van de diagnostiekfase besproken. Deze kunnen we herleiden tot onderstaande basisregels voor deze fase.

Basisregel 1. Diagnostiek in de jeugdreclassering vereist informatie over het recidiverisico en schaderisico van de jongere, zijn criminogene factoren en de delictgerelateerdheid hiervan, zijn responsiviteit en zijn aanspraak op aanvullende zorg en ondersteuning.

Toelichting

Bij deze basisregel raken we de kern van het werk van de jeugdreclassering. Indien niet aan deze basisregel wordt voldaan, werkt de jeugdreclasseerder niet evidence-based.

Basisregel 2. Rapportage door de Raad en andere dossierinformatie zijn het uitgangspunt voor diagnostiek en planvorming. De jeugdreclasseerder zorgt waar nodig voor verificatie en aanvulling van deze informatie, vanuit verschillende bronnen.

Basisregel 3. Diagnostiek en planvorming zijn zo grondig mogelijk als de informatie op een gegeven tijdstip mogelijk maakt.

Toelichting

De jeugdreclasseerder moet bij het verzamelen van informatie grondig te werk gaan. Hij hoeft niet 'alles' over de jongere in kaart te brengen maar wel alle informatie die hij op basis van het risicobeginsel, het behoeftenbeginsel en het responsiviteitsbeginsel nodig heeft .

Basisregel 4. Methoden en materialen voor diagnostiek sluiten aan bij de diverse ontwikkelingsfasen van jongeren.

Toelichting

Deze basisregel richt zich op het responsiviteitsbeginsel. De jeugdreclasseerder sluit zoveel mogelijk aan bij de mogelijkheden en behoeften van de jongere. Hij zet middelen in die aansluiten bij de situatie van de jongere. Deze afstemming op de mogelijkheden van de jongere, kan er ook weer voor zorgen dat de relevante informatie naar boven komt en dat er dus een goede diagnose tot stand komt.

Basisregel 5. Diagnostiek is altijd een gezamenlijke activiteit van de jeugdreclasseerder met de jongere, en indien mogelijk ook met zijn ouders/opvoeders en met andere daarbij relevante instellingen (in overeenstemming met protocollen voor gegevensuitwisseling en met medeweten van de jongere).

Toelichting

De jeugdreclasseerder maakt een betrouwbaardere inschatting van de risico's , behoeften en responsiviteit als hij zijn bevindingen bespreekt met de jongere en liefst ook met zijn ouders of opvoeders. Bovendien zijn de eerste gesprekken met de jongere zelf ook een interventie. Tijdens deze gesprekken kan de jeugdreclasseerder niet alleen zijn informatie aanvullen en een reactie krijgen op hetgeen hij tot nu toe heeft gelezen en gehoord, hij kan deze contacten ook gebruiken om de responsiviteit van de jongere te verhogen. Responsiviteit is (binnen bepaalde grenzen)

beïnvloedbaar. Anders gezegd, de jeugdreclasseerder kan een jongere motiveren om mee te gaan doen aan de diagnostiek en de mogelijkheden daartoe voor de jongere verruimen.

Basisregel 6. Jeugdreclasseerders gebruiken taal die jongeren begrijpen. Daarmee legt hij het gebruik van informatiebronnen en instrumenten voor diagnostiek uit in taal die jongeren begrijpen. Hij checkt of zij de gegeven informatie begrepen hebben door die in eigen woorden te laten herhalen.

Toelichting

Deze basisregel komt voort uit het responsiviteitsbeginsel. Jeugdreclasseerders dienen zo met jongeren te communiceren dat zij hem begrijpen. Dit is bovendien een recht van de jongere. Een korte brief een paar dagen na het gesprek, geschreven in toegankelijke taal, is een goed hulpmiddel. In deze brief komen puntsgewijs de onderwerpen die besproken zijn zo concreet mogelijk aan de orde.

3.4.2 Randvoorwaarden en organisatie

Hiervoor hebben we de basisregels gegeven voor de jeugdreclasseerder. Ook voor de randvoorwaarden en de organisatie van het werk in de instelling (Bureau Jeugdzorg en de afdeling jeugdreclassering) zijn basisregels te geven. Om de jeugdreclasseerder in staat te stellen zich te houden aan de basisregels die gelden voor diagnostiek, moet aan de volgende basisregels worden voldaan:

Training

1. Jeugdreclasseerders en gedragswetenschappers krijgen specifieke training voor aanvullende diagnostiek en het tot stand brengen van een samenwerkingsrelatie. Zij worden aangemoedigd om deze professionaliteit voortdurend te ontwikkelen en worden daarvoor ook beloond.
2. Teammanagers en gedragsdeskundigen krijgen aanvullende of specifieke training voor situationeel leidinggeven aan jeugdreclasseerders en voor het signaleren en realiseren van randvoorwaarden die een goede aanvullende diagnostiek garanderen.
3. Teammanagers zorgen voor feedback van trainers/opleiders over de competenties van hun jeugdreclasseerders op het gebied van aanvullende diagnostiek.

Management

4. Teammanagers bevorderen de samenwerking met ketenpartners door primair jeugdreclasseerders zelf hiertoe te stimuleren, en indien vereist deze samenwerking zelf vast te leggen in afspraken over de verdeling van taken, verantwoordelijkheden en middelen.
5. Jeugdreclasseerders krijgen adequate supervisie en ondersteuning om aanvullende diagnostiek uit te voeren.
6. Er zijn duidelijke basisregels voor toedeling van zaken en caseloads.
7. Teammanagers en gedragsdeskundigen kennen en onderschrijven de inhoud van beschikbare modaliteiten van de jeugdreclassering.

Ontwikkeling

8. Een breed scala aan instrumenten voor aanvullende diagnostiek is beschikbaar om de complexiteit van risico's en behoeften van jongeren juist te weerspiegelen.
9. Protocollen voor gegevensuitwisseling met ketenpartners zijn ingevoerd en worden nageleefd. Teammanagers brengen ontbrekende diagnostiek bij ketenpartners ter sprake en helpen bevorderen dat die voor de jeugdreclasseerder beschikbaar is voorafgaand aan de begeleiding.

Monitoring en evaluatie

10. Er zijn systemen aanwezig om de kwaliteit van aanvullende diagnostiek te volgen en de jeugdreclasserders hierover te informeren.
11. De instelling registreert aantallen en typen aanmeldingen en ingezette modaliteiten continue en gebruikt deze informatie om de praktijk te verbeteren.

4.1 Inleiding

Assessment door de jeugdreclassering bestaat uit twee onderdelen, diagnostiek en planvorming. Deze onderdelen bespreken we in hoofdstuk 4 en 5. In dit hoofdstuk bespreken we de planvorming. Voor een inleiding over assessment en de relatie met de What Works beginselen verwijzen we naar paragraaf 3.4.

4.2 Doel fase Planvorming

4.2.1 Wetenschappelijke route: doel planvorming

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jeugdreclasserder heeft een Plan van Aanpak vastgesteld, waarin de **zes W's** zijn vastgelegd:

1. **W**at willen we bereiken? (Doelen)
2. **W**aarom willen we deze doelen bereiken? (Verantwoording op basis van diagnostiek)
3. **W**aarmee gaan we de doelen bereiken? (Middelen – activiteiten en programma's)
4. **W**ie zijn daarbij betrokken? (Middelen – taken en verantwoordelijkheden)
5. **W**aar gaan we het doen? (Middelen - context)
6. **W**anneer gebeurt het? (Middelen- traject / draaiboek)

Bij het 'waarmee' gaat het om twee zaken:

- De gerichte afzonderlijke activiteiten / programma's. Hierbij heeft de jeugdreclasserder ook een (deel)taak als begeleider van de jongere.
  - Case-management: de wijze waarop de jeugdreclasserder de afzonderlijke behandelingen en het traject coördineert.
2. Bij het 'waarmee' (de afzonderlijke activiteiten en het case-management) voldoet het Plan van Aanpak aan de volgende eisen:
    - De jeugdreclasserder sluit met zijn plan aan bij de hoogte van het recidiverisico en schaderisico van de jongere, door hierbij een overeenkomstige intensiteit van het aanbod en een overeenkomstige mate van controle van de jongere te kiezen. Het gaat hier om de duur van het traject (binnen de mogelijkheden van het strafrecht), de frequentie van de contacten en om de concentratie van de problemen / onderwerpen die hij tijdens de begeleiding aanpakt. De mate van controle van de jongere kan de jeugdreclasserder niet voor het *gehele* traject vaststellen. Hij neemt hiervoor in het plan een eerste richtlijn op, die geldig is tot aan de eerste moment waarop hij aan de Raad rapporteert, en hij geeft aan onder welke voorwaarden hij de controle van de jongere daarna zal aanpassen. Bij deze voorwaarden beschrijft hij concreet, observeerbaar gedrag.
    - Het plan richt zich in elk geval op de criminogene factoren die in hoge mate aanwezig zijn en die bij de jongere duidelijk gerelateerd zijn aan het delictgedrag.
    - Het plan speelt in op de responsiviteit van de jongere.
    - De gekozen programma's spelen zich zo veel mogelijk af in de eigen context van de jongere (gezin, werk, school, tijdens vrijetijdsbesteding) en professionele (daartoe opgeleide) hulpverleners voeren ze uit.
    - Het plan geeft indien nodig aan op welke gebieden de jongeren aanvullende zorg nodig heeft en hoe de jeugdreclasserder deze zorg realiseert.

3. De jongere en - liefst ook - de ouders/opvoeders hebben ingestemd in met het Plan van Aanpak. Een plan dat door hun wordt gesteund heeft meer kans van slagen.

4.2.2 Pragmatische route: doelen bij planvorming

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jeugdreclasserder heeft het Plan van Aanpak zoveel als mogelijk in samenwerking met de jongere en eventueel ouders ontworpen. Kaders hierbij zijn: de wetenschappelijk route (wat is er nodig), de ruimte die de ontstane samenwerkingsrelatie biedt om te onderhandelen en de vrijheid die het juridisch kader biedt om met de jongere te onderhandelen.
2. De jongere heeft de jeugdreclasserder bij het ontwerpen van het Plan van Aanpak ervaren als een professional, in die zin, dat hij beschikt over *eigenheid, eerlijkheid en compassie*: de jongere heeft de jeugdreclasserder leren kennen als pro sociaal rolmodel, als iemand die respect verdient omdat hij respect geeft.
3. De jeugdreclasserder heeft informatie over de wijze waarop de werkrelatie tot stand is gekomen, waarop de acute belemmeringen zijn opgeheven, en waarop de jongere tot nu toe op hem reageert als rolmodel. De jeugdreclasserder heeft deze informatie gebruikt om de keuze voor *programma's/interventies* en de voorlopig vereiste mate van *controle* van de jongere te *onderbouwen*. Anders gezegd: Hij heeft informatie over de responsiviteit van de jongere ingebracht in de wetenschappelijke route en normatieve route.
4. De jeugdreclasserder heeft zich al tijdens de planvorming geïnformeerd over de voorwaarden en mogelijkheden bij de ketenpartners om de (waarschijnlijk) vereiste hulp of zorg te bieden, en hij heeft waar mogelijk ondersteuning gegeven bij het verbeteren / aanpassen hiervan.

4.2.3 Normatieve route: doelen bij planvorming

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere en andere betrokken kennen en begrijpen de inhoud van het Plan van Aanpak, inclusief de daarbij horende rechten en plichten van de jongere, ouders, jeugdreclasserder en andere betrokkene.
2. De jongere heeft de jeugdreclasserder ervaren als een professional, in die zin, dat hij beschikt over *juridische macht*: als iemand die de mogelijkheden om dwang toe te passen op een adequate en gepaste manier in het Plan van Aanpak heeft verwerkt.
3. Onder de plichten van de jongere die in het Plan van Aanpak staan, valt ook het zich houden aan de aanwijzingen rond controle. De jeugdreclasserder heeft deze aanwijzingen vastgesteld met behulp van informatie uit de wetenschappelijke route (risico op schade) en pragmatische route (werkrelatie en acute belemmeringen).
4. De jeugdreclasserder heeft op basis van informatie uit de wetenschappelijk route vastgesteld of de jongere kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg. Ook heeft hij vastgesteld of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen. Is van één of beide sprake, dan zijn hiervoor doelen en middelen opgenomen in het Plan van Aanpak.

4.3 Middelen fase planvorming

Route

Dossier lezen

Vorbereiden eerste contacten

Eerste contacten

Eventueel: aanvullende diagnostiek

Plan van Aanpak

4.3.1 Wetenschappelijke route: middelen voor planvorming

Blauwdruk voor het Plan van Aanpak

Het Plan van Aanpak bevat altijd minimaal de volgende onderdelen:

Plan van Aanpak Jeugdreclassering: vereiste onderdelen

1. Samenvatting Risico's

Uitspraken over:

- Het risico op recidive van de jongere: laag, gemiddeld of hoog.
- Het schaderisico voor anderen of zichzelf
  - Bij gevaar voor zichzelf moet het plan altijd ingaan op de risico's van zelfverwonding, suïcide en het niet innemen van medicatie, als deze aan de orde zijn.
  - Bij het gevaar voor anderen moet het plan altijd ingaan op gevaar voor gezinsleden en familieleden, en op gevaar voor anderen die tot bepaalde groepen behoren die voor de jongere delictmotiverend zijn (bijvoorbeeld jonge kinderen, vrouwen, auto-/allochtonen, activisten of homoseksuelen.)
- Het schaderisico voor het traject: het niet nakomen van opgelegde voorwaarden of afspraken, afbreken van begeleiding/behandeling of agressief gedrag tegen de jeugdreclasserder of andere professionals.

Bij elk deze uitspraken kort aangeven hoe de informatie is verzameld.

2. Samenvatting Responsiviteit

Uitspraken over:

- Zaken die een relatie hebben tot het delict die de jongere zelf belangrijk vindt bij de begeleiding.
- De motivatie van de jongere: is de jongere niet, enigszins of sterk gemotiveerd.
- De motivatie van relevante betrokkenen in zijn directe omgeving, in elk geval de ouders / opvoeders.
- De mogelijkheden tot verandering bij de jongere en in zijn directe omgeving.
- Wat nodig is om de motivatie van de jongeren en andere betrokkenen – indien nodig - te vergroten.
- Factoren die verandering in de weg staan.
- Positieve factoren die verder ontwikkeld kunnen worden.
- De leerstijl van de jongere.

Bij elk deze uitspraken kort aangeven hoe de informatie is verzameld.

3. Plan van aanpak

3a. Doelen en programma's voor leefgebieden / criminogene factor(en).

Per doel:

- Betrokken leefgebied(en) / criminogene factor(en)
  - Bij criminogene factor(en) die niet-delictgerelateerd zijn, aangeven waarom hieraan wordt gewerkt (in voorwaardelijke zin) en wat de relatie is met een of meer wel delictgerelateerde factoren.
- Formulering van de doelstelling (voldoet aan SMART – zie basisregel 1 in paragraaf 4.4.1).
- Indicatie: korte - of lange-termijndoel, en volgorde waarin aan de doelen aan bod komen.
- Controle-afspraken en andere vormen van *risicomanagement* om aan het doel te kunnen werken (nadere invulling door de jeugdreclasserder van het juridisch kader dat al vastgelegd is of nog vastgelegd moet worden).
- Middel / programma ('s) / gedragsinterventie(s) om aan het doel te kunnen werken.

- Wie voert uit (instantie / persoon), verantwoordelijkheden, taakverdeling en afspraken over communicatie
- Evaluatie (wie en wanneer, met behulp van welke instrumenten).

3b. Slachtoffervraagstukken

Indien er een slachtoffer bij het delict is, hier aangeven of dit een rol speelt bij het Plan van Aanpak, en zo ja, hoe.

3c. Overeenstemming jongere en - indien gewenst - ouders /opvoeders

Aangeven of de jongere en eventueel ouders opvoeders:

- betrokken is / zijn geweest bij het ontwerpen van het Plan van Aanpak bepalen van de doelstellingen.
- het eens is / zijn met de gestelde doelen en programma's.
- gemotiveerd is / zijn om de gestelde doelen te behalen.

Bovenstaande toelichten.

In **Handreiking 9** wordt uiteengezet welke stappen de jeugdreclasserder bij het maken van een Plan van Aanpak exact moet doorlopen.

Doelen

Wetenschappelijk onderzoek naar effectieve programma's voor het terugdringen van recidive biedt de jeugdreclassering een aantal standaarddoelen, die de jeugdreclasserder voor de begeleiding van *elke* jongere moet overwegen. Onderzoekers⁴⁵ stellen voor om uit te gaan van de volgende vaste verzameling algemene en specifieke einddoelen, waarvan er minimaal één specifiek einddoel in het Plan van Aanpak zichtbaar moet zijn:

Plan van Aanpak Jeugdreclassering: doelen.

Algemeen einddoel:

Geen recidive. De jongere pleegt geen delicten meer.

Specifieke einddoelen:

- Reduceren van:
  - antisociale cognities: de jongere onderschrijft geen criminele waarden, maar waarden die zorg en steun voor anderen, geweldloosheid, respect voor anderen, zelfstandigheid en het afzien van druggebruik bevorderen;
  - antisociale vrienden;
  - afhankelijkheid van middelen.
- Versterken van:
  - affectie voor en communicatie met familieleden;
  - identificatie met prosociale rolmodellen;
  - zelfcontrole;
  - zelfmanagement, 'living skills' voor wonen, werk, zelfverzorging en financiën;
  - probleemoplossende vaardigheden.
- Vervangen van liegen, stelen en agressief gedrag door prosociale alternatieven. De jongere vertoont gedrag dat het tegendeel is van delinquent gedrag: zorg en steun voor anderen, geweldloosheid, respect voor anderen, zelfstandig/zelfvoorzienend gedrag (zoals werk) en geen druggebruik.
- Zodanig wijzigen van de kosten en baten van crimineel en niet-crimineel gedrag dat de jongere aan niet-crimineel gedrag de voorkeur geeft.

Onder de noemer zelfcontrole (zie punt b.) vallen meerdere vaardigheden⁴⁶:

- *Empathie*: het kunnen innemen van het perspectief (cognities, emoties, motieven) van de ander. (In de schoenen van een ander kunnen gaan staan).
- *Emotionele vaardigheden*: het kunnen benoemen, uiten en omgaan met negatieve emoties (vooral regulatie van agressie, woede, kicks / risico's willen ervaren en het zich aangetrokken / uitgedaagd worden door groepsdruk)

45 Andrews & Bonta (1998), Trotter (1999)

46 Zie Körner (2002)

- *Zelfreflectie*: nadenken over het eigen handelen, voorafgaand aan en na afloop van een reactie (de jongere is zich bijvoorbeeld bewust van zijn gevoeligheid voor groepsdruk).
- *Zelfsturing*: de jongere kan zichzelf belonen of bijsturen voor of na een reactie (Vooraf: 'hier moet ik niet aan meedoen' / 'nu moet ik doorpakken'. Na afloop: 'dat heb ik echt goed gedaan' / 'daar zat ik toch fout, dat moet anders')

In bovenstaande lijst zien we alleen doelen die zich op de jongere zelf richten. De ouders, of andere betrokkenen, zijn geen klanten. Op hen richt de jeugdreclasserder geen doelen. Bij het vaststellen van de *middelen* om de doelen te bereiken, komen zij uiteraard wel aan bod.

Doelen moeten altijd voldoen aan de SMART-eisen: zij zijn specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden. In **Handreiking 9**, Maken van een Plan van Aanpak, verklaren we deze begrippen.

Effectieve (erkende) programma's/methodieken

In 2005 is een Erkenningcommissie Gedragsinterventies ingesteld door het Ministerie van Justitie⁴⁷. Deze commissie voorziet vanaf 2006 alleen programma's die aantoonbaar effectief zijn op basis van empirisch wetenschappelijk onderzoek van een erkenning. De jeugdreclasserder kan dan in beginsel alleen erkende programma's in het Plan van Aanpak opnemen. De uitvoering van niet-erkende programma's zal door de uitvoerder zelf moeten worden bekostigd. In **Handreiking 10**, Effectieve programma's, geven we een overzicht van programma's waarvan bekend is dat zij effectief recidive en ernstige gedragsproblemen terugdringen.

Voorlopig is er nog geen een vast menu van erkende programma's. De jeugdreclasserder moet nu nog zelf bepalen of een programma, gelet op risico, behoeften en responsiviteit, ook voldoet aan eisen van effectiviteit. Het is raadzaam zich zoveel mogelijk te beperken tot deze programma's.

Uit (voornamelijk buitenlands) onderzoek komen de volgende vuistregels voor het beoordelen van effectiviteit van programma's / behandelingen naar voren:

1. Onzorgvuldige en ongerichte planvorming is contraproductief als het gaat om het terugbrengen van de recidivekans. Naarmate de kans op recidive toeneemt, moeten programma's zich sterker richten op de criminogene factoren.
2. De doelen en de inhoud van programma's moeten duidelijk zijn en ook duidelijk met elkaar samenhangen. De volgorde waarin de betrokkenen aan de doelen gaan werken, moet logisch zijn. Dit is vooral het geval bij programma's die werken aan zelfstandigheid en zelfverzorging van de jongere, of ervan uitgaan dat de jongere hiertoe in staat is. Het komt vaak voor, dat de jeugdreclasserder daaraan voorafgaand eerst aan meer basale sociale vaardigheden en probleemoplossende vaardigheden moet werken, of dat hij aandacht moet geven aan psychiatrische problematiek, verslaving, of losmakingsproblematiek.
Bij doelen op de lange termijn – zelfstandig gaan wonen, gaan werken – is het belangrijk om *termijnen* te noemen waarbinnen de jongere en jeugdreclasserder deze doelen kunnen realiseren. Wanneer zij bijvoorbeeld werken aan zelfstandig wonen, maar dit is volgens de jeugdreclasserder pas over een half jaar haalbaar, dan moet hij ook deze inschatting noemen. Dit voorkomt teleurstellingen bij de jongere die misschien uit het gesprek alleen heeft overgehouden dat hij ' binnenkort zelfstandig gaat wonen' en bij wijze van spreken al met de koffers klaar staat.
3. Veelal zijn sterk gestructureerde programma's (duidelijke regels en handhaving daarvan) die zich richten op gedragsverandering effectiever dan programma's met minder structuur.
4. Een succesvol programma richt zich vooral op gedrag, maar bevat ook componenten die zich richten op antisociale opvattingen en waarden van de jongere in relatie tot het gedrag. In dit verband: indien er slachtoffers bij het delict zijn, moet de jeugdreclasserder één of meer programma's kiezen die bij de jongere het bewustzijn van de gevolgen van het delict voor het slachtoffer vergroten.
5. Over het algemeen zijn behandelprogramma's in de eigen omgeving van de jongere succesvoller. Is een residentieel aanbod noodzakelijk (bijvoorbeeld omdat de jongere is gedetineerd of naar een internaat gaat), dan moet de jeugdreclasserder in de voorbereiding

47 Zie http://www.justitie.nl/Images/FolderErkenningscommissie_tcm74-81535.pdf

van dit aanbod structureel aandacht besteden aan de eigen omgeving van de jongere en hij moet in het plan een vorm van nazorg opnemen (contextbeginsel)

6. Succesvolle programma's worden uitgevoerd door beroepskrachten die getraind zijn in het uitvoeren van het betreffende programma (professionaliteitbeginsel)

Programma's koppelen aan delictgerelateerde criminogene factoren

Een programma dat de jeugdreclasseerder selecteert voor het Plan van Aanpak moet niet alleen effectief zijn, maar het moet ook bij deze specifieke jongere aangrijpen op de veranderbare criminogene factoren die

- a. in *hoge mate* aanwezig zijn en
- b. bij deze jongere gerelateerd zijn aan het *delictgedrag*.

Deze eis komt voort uit het behoeftenbeginsel. Er moet een heldere relatie tussen criminogene factor en programma liggen. Is die relatie niet helder, dan is het programma niet geïndiceerd. Zo zijn financiële problemen een criminogene factor. Blijkt echter dat een jongere die financiële problemen heeft alleen agressieve delicten pleegt (en daarbij geen personen van hun geld berooft), dan staat de criminogene factor bij deze jongere niet rechtstreeks in verband met het delictgedrag. Een budgetteringstraining is dus niet geïndiceerd. Er is dan wel een zorgbehoefte, namelijk structurele geldproblemen, maar - gelet op de kerntaak van de jeugdreclassering - zal het Plan van Aanpak zich niet primair daarop richten. De jeugdreclasseerder kan uiteraard in het Plan van Aanpak wel aangeven waar dat wel kan gebeuren, en de jongere adviseren hiermee contact te leggen.

Deze specifieke focus op delictgerelateerde criminogene factoren is geen kwestie van zuinigheid. Het is een afspiegeling van de kerntaak van de jeugdreclassering: het terugbrengen van de recidivekans. Bovendien kan een te royaal zorgaanbod contraproductief werken omdat het te intensief is voor de jongere en hij aan te veel zaken tegelijk moet werken.

In het voorbeeld van de jongere met het niet delictgerelateerde geldprobleem, is er alleen aanleiding om hieraan iets te doen als de jeugdreclasseerder de indruk heeft dat het oplossen hiervan een goede opstap is voor het delictgerelateerde aanbod. Zo is het denkbaar dat de jeugdreclasseerder deze jongere eerst helpt bij het vinden van een (bij)baan, bijvoorbeeld om hem te motiveren voor begeleiding. Is dat gelukt, dan is er wellicht meer motivatie ontstaan voor het werken aan delictgerelateerde problemen. Er kan dus wel in *voorwaardelijke* zin aan niet-delictgerelateerde factoren worden gewerkt. Dit moet goed zijn onderbouwd: de relatie met het werken aan delictgerelateerde factoren moet helder zijn.

Allochtone jongeren

Bij het kiezen van een geschikte aanpak voor allochtone jongeren signaleert Boone⁴⁸ twee problemen. In de eerste plaats zijn de toelatingseisen vaak te hoog voor deze jongeren. Denk hierbij aan taal, op tijd komen, het delict niet ontkennen, duidelijk gemotiveerd zijn, de groep niet verstoren. Ten tweede is de inhoud van het programma niet goed op hen afgestemd (Boone geeft het voorbeeld van een budgetteringscursus met alleen Nederlandse situaties. Nooit gaat het over het oplossen van een ereschuld aan de familie in Marokko of de torenhoge telefoonrekeningen naar Suriname).

Het advies dat Boone voor het eerste probleem geeft, is even simpel als doeltreffend: als de toelatingseisen te hoog zijn, dan is het behalen van die eisen het eerste doel van de begeleiding. De jeugdreclasseerder leert de jongere bijvoorbeeld afspraken te onthouden en op tijd te komen, of hij leert hem gedragsregels waardoor hij de groep niet langer verstoort. Het tweede probleem is lastiger. Als de jeugdreclasseerder voorziet dat de inhoud van een programma niet cultureel gevoelig is, kan hij proberen buiten de training of het programma om, de inhoud op de leefsituatie van de jongere toe te spitsen. Het is raadzaam dit als aparte activiteit expliciet in het Plan van Aanpak te vermelden. Dit vereist ook regelmatig overleg met de trainer of behandelaar. (Daarnaast is uiteraard overleg op managementniveau vereist om dit probleem in de training of het programma zelf op te lossen).

Multimodale aanpak

De jeugdreclasseerder moet de ketenpartners in een zo vroeg mogelijk stadium bij de planvorming betrekken. Onderzoek naar effectieve programma's wijst namelijk uit (zie **Handreiking 10**), dat effectief terugdringen van recidive niet alleen samenhangt met de inhoud van de programma's,

maar ook met de vorm waarin de jongere ze krijgt aangeboden. De meest effectieve aanpak is *multimodaal*; een *combinatie* van programma's in één methode, die aangrijpen op alle criminogene factoren die aandacht vereisen. Om dat te doen, is overleg, afstemming, combineren, en plannen vereist. Soms is dat een vanzelfsprekende zaak, omdat er samenwerkingsafspraken bestaan. Een voorbeeld hiervan is de samenwerking tussen jeugdreclasseerders en medewerkers van Work-Wise bij de planvorming. In andere gevallen moet de jeugdreclasseerder zelf het initiatief nemen om in de planfase contact te leggen met een mogelijke behandelaar.

Planvorming is ook een interventie richting ketenpartners. De jeugdreclasseerder kan de planvorming als middel benutten om hen informatie te geven, hun twijfels te bespreken, en om hun draagvlak en de inzet te vergroten. Daarmee wordt het (ook) het plan van de ketenpartners, en dat bevordert de samenwerking en inzet bij de uitvoering.

4.3.2 Pragmatische route: middelen voor planvorming

Voorzichtig met oplossingen in de aanloop naar het Plan van Aanpak

In de contacten na het eerste contact met de jongere geeft de jeugdreclasseerder de jongere (en eventueel ouders) regelmatig aan dat er Plan van Aanpak 'in de maak' is. Daar is niets op tegen, want dat maakt het proces voor de jongere en ouders duidelijk. Het is echter verwarrend wanneer de jeugdreclasseerder al oplossingen naar voren brengt voordat het Plan van Aanpak gereed is. Het is dan voor de jongere niet meer duidelijk wat er gebeurt met de informatie die hij aan de jeugdreclasseerder geeft. Wordt die informatie nog voor het Plan van Aanpak gebruikt, of kan hij nu al vernemen wat de oplossingen zijn? Hofstede, Suurmond en Van Nijnatten brengen dit als volgt onder woorden: 'De cliënt krijgt de indruk dat hij vrij kan vertellen wat volgens hem de problemen zijn, terwijl hij van de gezinsvoogd (lees: jeugdreclasseerder) diens oplossingen te horen krijgt. (...) Dit kan uitmonden in twee monologen: Een van de cliënt die zich niet gehoord voelt en die steeds maar weer wijst op de problemen die hij ervaart en een andere monoloog van de gezinsvoogd (jeugdreclasseerder) die almaar mogelijke oplossingen, beslissingen en adviezen herhaalt'.⁴⁹ Bovendien: deze aanpak staat lijnrecht tegenover de eis eerst de risico's, behoeften en responsiviteit in kaart te brengen voor met een oplossing te komen (wetenschappelijke route).

Gebruik maken van positieve factoren

Jeugdreclasseerders, jongeren en ouders zijn vaak vooral gericht op de problemen en de mislukkingen. Terwijl programma's en interventies die zich richten op wat wel goed gaat bij de jongere of in zijn netwerk, effectief kunnen zijn. Bovendien is het voor alle betrokkenen aantrekkelijk, motiverend om positieve factoren te benoemen, te versterken en op die manier succes te behalen: de oplossing had de jongere eigenlijk zelf al in huis.

Daarom besteedt de jeugdreclasseerder meteen bij de analyse van het dossier en ook in de contacten met de jongere aandacht aan de sterke kanten (veerkracht) van de jongere, steun in de omgeving (beschermende factoren) en al behaalde successen. Wat gaat wel goed? (school, bijbaan, contact met broer, zus, oom, grootvader, moeder, enzovoort). Welke problemen heeft de jongere zelf opgelost? Op welke veerkracht of steun wijst dat? Welke oplossingen bleken toen succesvol? Welk hulpverleningsaanbod sloeg eerder aan? Welke praktische hulp die de jeugdreclasseerder zelf heeft ingezet of ingeschakeld, sloeg aan? De jeugdreclasseerder benut deze successen bij het opstellen van het Plan van Aanpak. Hij gebruikt hierbij de volgende regels⁵⁰:

1. Als het niet stuk is, ga het dan niet repareren.
2. Als je eenmaal weet wat werkt, doe dat dan vaker.
3. Als het niet werkt, doe het dan niet nog een keer.

Haalbare doelen voor de jeugdreclasseerder zelf

In de uitvoeringsfase heeft de jeugdreclasseerder een beperkt aantal contacten met de jongere. Er zijn variaties mogelijk in de frequentie van de contacten, afhankelijk van de risico's op recidive en schade. De doelen waar de jeugdreclasseerder zelf met de jongere aan werkt, moeten in dit aantal contacten wel te behalen zijn. Als de jeugdreclasseerder bijvoorbeeld kiest voor het zelf uitvoeren van een gedragsinterventie, moet dat in de uitvoeringsfase te doen zijn.

---

49 2000
50 Berg (1994)

Onderhandelen met de jongere

De diagnostiek in de wetenschappelijk route geeft vooral aan wat er voor de jongere nodig is (risicotaxatie) en wat er mogelijk is (responsiviteit). Op basis van deze leidende informatie moet het Plan van Aanpak tot stand komen. De jeugdreclasseerder moet daarvoor altijd onderhandelen met de jongere. De onderhandelingen met de jongere hebben een ander karakter dan gesprekken met de ouders, andere betrokken of ketenpartners. De jeugdreclasseerder is immers geen gezinsvoogd. Hij is er voor de problemen van de jongere, niet van de ouders. Het juridisch kader is alleen van toepassing op de jongere, niet op de ouders of ketenpartners (met uitzondering van de Raad). De jeugdreclasseerder *vraagt* de ouders en ketenpartners om ondersteuning en *verlangt* van de jongere medewerking.

Onderhandelen zit tussen samenwerken en vechten in. De jeugdreclasseerder moet een tussenpositie innemen. Hij werkt niet volledig samen met de jongere bij de planvorming, omdat de wetenschappelijke route leidend is als inhoudelijke toetssteen, en omdat de normatieve route het draaiboek ook vastlegt. Er ligt al een kader. De jongere is het vaak met beide routes niet volledig eens. Hij heeft lang niet altijd dezelfde ideeën over het Plan van Aanpak. Er zijn dus tegengestelde belangen, die moeten worden overbrugd. Daarvoor is onderhandelen nodig.

De belangen zijn echter niet helemaal tegengesteld. Er is geen vechtsituatie: jij of ik, mijn plan of jouw plan. De machtsbalans ligt niet helemaal aan de kant van de jongere of de jeugdreclasseerder en daardoor zijn zij eigenlijk *afhankelijk* van elkaar. In die situatie is onderhandeling nodig. 'Onderhandelen is het voortdurend balanceren op het slappe koord tussen samenwerken en vechten, een voortdurende spanning tussen het zich te hard en te toegevend opstellen, te gesloten en te open, te dominant en te ingetogen, te koel en te vriendelijk'⁵¹.

De *toon* waarop de jeugdreclasseerder onderhandelt over het Plan van Aanpak, is ook afhankelijk van de samenwerkingsrelatie die tot nu toe is ontstaan. Er kan van intensief, bijna op gelijkwaardige voet worden vergaderd over het plan, tot aan verbaal vuurwerk, waarbij de jeugdreclasseerder de jongere stevig voor elk punt extern en extrinsiek moet motiveren (zie voor uitleg van deze begrippen [Handreiking 5](#), Motiveren van de jongere). Daar komt bij, dat de druk der omstandigheden (bijvoorbeeld de tijdsdruk in de normatieve route, het draaiboek), de jeugdreclasseerder soms gewoonweg geen keuze laat. Hij moet soms beslissen: we doen dit. Of: we doen het niet. Er zijn dus vele varianten mogelijk op het slappe koord, waarbij de jeugdreclasseerder zich soms voornamelijk hard moet opstellen en soms meer toegeeflijk kan zijn.

Voor het onderhandelen geven we de volgende vuistregels:

1. De jeugdreclasseerder maakt eerst duidelijk wat de agenda van het gesprek is: het Plan van Aanpak dat de komende tijd de leidraad zal zijn bij de begeleiding. Dat plan moet er inkort zijn. De jeugdreclasseerder legt de jongere uit welke voordelen een Plan van Aanpak heeft:
  - Doelen opstellen maakt voor iedereen duidelijk *waar* we wel en niet aan werken.
  - Middelen kiezen maakt voor iedereen duidelijk *hoe* we gaan werken en wie welke *taken* heeft. Er hoeft niet steeds onderhandeld te worden.
  - De jongere heeft er recht dat de jeugdreclassering precies met hem afsprekt wat hij en anderen gaan doen en wat hij moet bereiken. Immers, de jeugdreclassering rapporteert ook aan de Raad, of aan andere instanties en dit kan voor de jongere belangrijke gevolgen hebben. De jongere heeft als 'juridische partij', recht op een vastgelegd plan.
2. Vervolg daarna nooit met het voorstellen van een Plan van Aanpak als 'oplossing' die al bedacht is. Dit nodigt niet uit tot nadenken. De kans is groot dat de jongere zijn motieven en belangen helemaal niet naar voren brengt, of juist in een vechthouding schiet. Door meteen 'de oplossing' naar voren te brengen, omzeilt de jeugdreclasseerder eigenlijk de onderhandelingen. De jongere zal de jeugdreclasseerder als een mak schaap aanhoren, of meteen beginnen met het bedenken van tegenoplossingen. Hij luistert niet eens meer.
3. Beter is het, als de jeugdreclasseerder begint met aangeven waar hij mee zit. Aan de hand van feiten, observaties en indrukken geeft hij aan welke zorgen (risico's, responsiviteit) hij over de jongere heeft. De jeugdreclassering gebruikt voor deze informatie ook de term

---

51 Van der Meij (1994)

probleemanalyse. Gebruik daarbij *ik-boodschappen*: 'Ik heb..., ik zie ..., ik merk....Daarna nodigt hij de jongere uit om te vertellen hoe hij daar tegenaan kijkt. Zoals eerder aangegeven in de diagnostiekfase, is het ook hier belangrijk niet meteen het hele verhaal te doen, maar op te knippen in stukken. De jongere reageert anders alleen op slechts één of enkele onderdelen uit het hele verhaal. De jeugdreclasseerder luistert daarbij heel goed naar de standpunten, belangen en knelpunten die de jongere noemt. Hij helpt de jongere ook deze te verwoorden, en hij herhaalt ze ook of vat ze samen, zodat de jongere goed weet dat hij de jeugdreclasseerder hem begrijpt. Het is een valkuil, als de jeugdreclasseerder daarbij voor alle punten die de jongere noemt, meteen een oplossing aandraagt.

4. Pas nu kan de jeugdreclasseerder onderhandelen. Daarbij gaat het niet om het onderhandelen over posities: mijn plan of jouw plan. De jeugdreclasseerder en jongere zullen zich vastbijten in hun posities en 'hun ego raakt verbonden aan hun positie'⁵². Het brengt de samenwerkingsrelatie in gevaar. Aardig zijn en toegeven is ook geen oplossing. Ury en Patton geven aan, dat het bij elke onderhandeling eigenlijk om twee processen gaat:
  - a. het *onderwerp* (in ons geval: wat gaan we doen, wat komt er in het Plan van Aanpak te staan) en
  - b. de *procedure*, volgens welke spelregels worden de onderhandelingen eigenlijk gevoerd. Van dit tweede proces is men zich heel vaak niet bewust. Het is belangrijk dat de jeugdreclasseerder zich hier wel van bewust is. Elke zet die de jongere doet, kan de bestaande procedure bevestigen of tegengaan.

5. Een onderhandelingstechniek die aan beide processen recht doet, is *princiepelijk onderhandelen*⁵³. Deze vorm van onderhandelen bevat vier fundamenteën:
  - a. *Mensen*. De jeugdreclasseerder scheidt de mens (de jongere) van het probleem (er moet een Plan van Aanpak komen). De jongere bevindt zich in een gedwongen context, die veel emoties oproept, en hij kiest door dit gedwongen kader makkelijk zelf positie tegen de jeugdreclasseerder. Dit zijn menselijke zaken, die de jeugdreclasseerder moet scheiden van de onderhandelingen over het Plan van Aanpak. Zij moeten *vooraf aan de onderhandelingen* aandacht krijgen, door tijdens eerdere contacten met de jongere hierover in gesprek te gaan. De kans is dan veel groter dat de jeugdreclasseerder en de jongere gezamenlijk het probleem te lijf gaan en niet elkaar. Wees zo zacht mogelijk ten opzichte van de jongere, maar hard ten opzichte van het probleem.
  - b. *Belangen*. Concentreer je op belangen, niet op posities. Achter de posities liggen de werkelijke belangen van de jongere en jeugdreclasseerder. Deze zijn eerder in het gesprek (onder 3) naar voren gekomen.
 Voorbeeld: de jeugdreclasseerder en jongere zijn het niet eens over gezinsgesprekken. De jeugdreclasseerder wil dit wel, de jongere wil dit niet. Een impasse dreigt. In plaats van op de posities, moet de jeugdreclasseerder zich nu op de belangen concentreren. Waarom wil de jeugdreclasseerder wel: om de affectieve banden te versterken. Waarom wil de jongere niet: omdat hij zich kapot schaamt voor wat hij gedaan heeft. Als dit duidelijk is, kan naar een oplossing worden gezocht die beide belangen dient.
 Achter posities gaan veel meer belangen schuil dan alleen strijdige. In het zojuist genoemde voorbeeld hebben zowel de jongere als jeugdreclasseerder als belang, dat de jongere zich niet meer voor zijn ouders hoeft te schamen.
  - c. *Keuzes*. Zowel de jongere als jeugdreclasseerder staan onder druk. Voor de jongere staat veel op het spel. De jeugdreclasseerder dient zich aan de normatieve route te houden. Het is daarom aan te raden eerst de tijd te nemen om alle mogelijke oplossingen te bedenken en door te nemen, voor er een besluit valt. Door hier de tijd voor te nemen, is de kans veel groter dat er mogelijkheden voorbij komen die het belang van zowel de jongere als de jeugdreclasseerder dienen.
  - d. *Criteria*. De jeugdreclasseerder verlangt objectieve criteria. Het persoonlijke standpunt van de jongere om niet mee te doen of iets anders te willen is wel een argument, maar het is geen objectief criterium en daarom niet voldoende in de onderhandelingen. De jeugdreclasseerder moet aangeven dat er duidelijke normen zijn waaraan hij de diverse mogelijkheden aan afmeet. Dat zijn: de resultaten van diagnostiek (wetenschappelijke route), en de rechten en plichten van de jongere in het juridische kader (normatieve

52 Ury & Patton (1983)

53 Ury & Patton (1983)

route). Dit zijn de ijkpunten om de mogelijkheden te bespreken. Onder de resultaten van diagnostiek vallen ook zaken over de responsiviteit die met feiten te staven zijn. Bijvoorbeeld de wijze waarop de jongere tot nu met de jeugdreclasserder heeft samengewerkt, en eventuele steun die de jeugdreclasserder in het vooruitzicht heeft gekregen van ouders en andere betrokkenen. Dit punt – sta op criteria - toont overigens nogmaals aan, hoe belangrijk het is dat de diagnostiek (door de Raad en aanvullend door de jeugdreclassering) duidelijk aantoont wat de risico's en responsiviteit van de jongere zijn. Zonder gedegen diagnostiek is er geen goede basis voor onderhandelen.

Voorwaarden scheppen met ketenpartners

Bij het aanbod van ketenpartners kijkt de jeugdreclasserder niet alleen naar de aantallen ('is het er, of niet'), maar zeker ook naar de aansluiting van elk aanbod op de individuele risico's, kansen en responsiviteit van de jongeren. Is die aansluiting er, dan betekent dat echter nog niet dat het aanbod geschikt is. Het aanbod moet ook 'evidence based' zijn, dat wil zeggen: uit onderzoek is komen vast te staan dat dit aanbod effectief is om de ernst van de criminogene factor(en) waarop dat aanbod zich richt terug te dringen.

Handreiking 12 gaat in op casemanagement door de jeugdreclasserder. Het scheppen van voorwaarden tijdens de Planvorming is een van de eerste activiteiten van de jeugdreclasserder als casemanager. In **Handreiking 16** gaan we in op *duaal-casemanagement*, een bijzondere vorm van casemanagement bij de uitvoering van een STP.

De kwaliteit van het Plan van Aanpak is afhankelijk van de aanwezigheid van een zeker voorzieningenniveau: geschikte diensten, zorg, hulp, behandeling, die binnen en buiten de jeugdreclassering aanwezig zijn. Om dit waar te maken zijn 'partnerships', in stand gehouden door een actieve netwerkvorming, cruciaal. De teammanagers hebben voor het tot stand komen en blijven hiervan de verantwoordelijkheid.

Dit is niet alleen nodig voor een goede afstemming op individueel niveau (casusoverleg met ketenpartners), maar ook voor ontwikkelingen organisatie- of managementniveau. Ook planvorming vindt immers plaats op basis van de zes beginselen van What Works, en de jeugdreclassering kan samen met de ketenpartners de risico's en criminogene factoren van jongeren in de regio bestuderen en het daartoe *vereiste* aanbod naast het *beschikbare* aanbod leggen. Hierbij kunnen tekorten in het aanbod zichtbaar worden, maar ook overschot.

De vereiste hulp is nog niet beschikbaar

Het komt regelmatig voor dat de vereiste hulp nog niet beschikbaar is voor de jongere. In die situatie moet de jeugdreclasserder in het Plan van Aanpak activiteiten opnemen om met de jongere de wachttijd te overbruggen. Dit is vooral nijpend bij jongeren met ernstige gedragsproblemen en psychiatrische problematiek. Het heeft de voorkeur – tenzij dit echt te gevaarlijk is - om de jongere thuis of bij familie de wachttijd te laten overbruggen en niet voor korte tijd in een instelling te plaatsen. Dit doet doorgaans meer kwaad dan goed. De jeugdreclasserder kan beter met de jongere zelf een goede werkrelatie opbouwen en een steun in de rug zijn en hierbij een gedragsdeskundige, SPV-er of psychiater intensief consulteren. In **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere, geven we verschillende aanwijzingen om in deze situatie met de jongere te handelen.

4.3.3 Normatieve route: middelen voor planvorming

De middelen voor planvorming in de normatieve route komen vooral neer op het inbouwen van maatregelen in het plan om de jeugdreclasserder zijn controlerende en rapporterende functies te kunnen laten uitvoeren.

Recht op zorg, basisvoorzieningen en universele rechten.

Bij de planvorming moet de jeugdreclasserder nagaan of de doelen die hij in de wetenschappelijke route vaststelt, voldoende zijn om het recht van de jongere op zorg en toegang tot basisvoorzieningen te doen gelden. De jongere heeft bijvoorbeeld een psychiatrische stoornis of een lichamelijke handicap, die niet aan het delictgedrag is gerelateerd. Of hij heeft enorme schulden, die verder niets met het delict te maken hebben. Dit staat participatie in de weg. Daar is

wel zorg of hulp voor nodig. Het is de plicht van de jeugdreclasseerder deze zorg te helpen *realiseren*, en dus niet zijn plicht deze zelf te *bieden*. Dit geldt ook voor de basisvoorzieningen als huisvesting, school of werk en toegang tot openbare diensten (arbeidsbureau, bibliotheek, uitkeringsinstantie). Is de toegang van jongere op een of andere wijze belemmerd, dan maakt de jeugdreclasseerder het opheffen hiervan een doel in het Plan van Aanpak, maar hij voert deze activiteiten niet zelf uit.

Naast de zorg en basisvoorzieningen zijn er universele rechten van de jongere. De jongere heeft recht op zijn ouders of opvoeders, of 'nieuwe' opvoeders. Hij moet hen - en andere familieleden - kunnen zien, spreken en aanraken. De jongere mag niet worden achtergesteld of gediscrimineerd - bijvoorbeeld door andere jongeren of personeel in de JJI of het internaat - vanwege zijn afkomst, huidskleur, sekse, seksuele voorkeur of geloof. Hij mag niet worden mishandeld of verwaarloosd, of tegen zijn zin worden aangeraakt, opgesloten of medicatie toegediend krijgen⁵⁴. Hij heeft recht op ontspanning, sport en spel en niets doen als hij daar eens een keer zin in heeft. Hij heeft recht op medische voorzieningen en hulpmiddelen, frisse buitenlucht en de natuur, een eigen plek, een kamer of een deel van een kamer en op eigen bezittingen. Hij heeft recht op onderwijs, recht om te stemmen en zijn mening te laten horen. Hij heeft recht op privacy: hij mag alleen zijn, of alleen met een partner zijn. Deze zaken horen in principe thuis in de missie van de instelling, maar de jeugdreclasseerder moet de jongere indien dat nodig is op deze gebieden in bescherming nemen. Nooit mogen deze rechten in het kader van begeleiding of behandeling van de jongere worden afgenomen. Niet door de jeugdreclasseerder en niet door andere hulpverleners of instanties. De jeugdreclassering zegt 'gij zult hulp ontvangen'. Daar horen voor de jeugdreclassering ook plichten bij.

Het realiseren van één of meer van deze rechten voor de jongere is niet alleen een verplichting, het kan ook een sterk effect hebben op het zelfbeeld en de veranderingsmogelijkheden van de jongere. Deze rechten zijn niet alleen een uiting van beschaving, zij zijn ook basisvoorwaarden om de wetenschappelijke en pragmatische route goed te kunnen afleggen.

Het plan tot in detail doornemen

De jeugdreclasseerder moet het plan met de jongere tot in detail doornemen. De jeugdreclasseerder informeert de jongere volledig en in termen van concreet zowel gewenst als ongewenst gedrag, over de verwachtingen aan de jongere bij elk van de programma's / onderdelen in het Plan van Aanpak. Een essentieel onderdeel daarvan is dat de jeugdreclasseerder zich er van verzekert dat de jongere exact weet waar hij op welke momenten moet zijn en wat van die activiteit op dat moment het doel is. Ook informeert hij de jongere over de gevolgen van het niet voldoen aan de verwachtingen.

In dit verband kan de jeugdreclasseerder overwegen een weekschema voor de jongere op te stellen en af te stemmen met de politie in de wijk en het openbaar ministerie. Ook kan de jeugdreclasseerder een vertaling (laten) maken van de voorwaarden en regels waaraan de jongere zich moet houden. De jongere mag zich er nooit op kunnen beroepen dat hij deze informatie niet heeft gekregen of niet heeft begrepen. Het doornemen van het plan is een vorm van instructie. Zie daartoe ook **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere.

Gevolgen van niet nakomen van de afspraken

De jongere moet goed weten welke gevolgen het voor hem zal hebben als hij zich aan de gekozen interventies onttrekt of als hij zijn afspraken met de werker niet nakomt. Deze gevolgen moet de jeugdreclasseerder zo concreet mogelijk beschrijven (waarschuwing - een gele kaart - alsnog vervolging, opheffen schorsing voorlopige hechtenis, omzetting voorwaardelijke straf in een onvoorwaardelijke straf, enzovoort).

Geen recidive

Eén van de afspraken die de jeugdreclasseerder in een Plan van Aanpak *altijd* opneemt, is dat de jongere tijdens de begeleiding door de jeugdreclassering niet recidiveert. Hij begaat geen strafbare feiten. Dit is een eis. Gebeurt dit wel, dat zal de jeugdreclasseerder - afhankelijk van de aard en de ernst van het delict - de jongere een waarschuwing geven (eerst een gele kaart), of de begeleiding

---

54 Niet aanraken, opsluiten of gedwongen medicatie geven vervallen, als de jongere (en eventueel ouders) instemt met de regels van een instelling waar hij residentieel wordt geplaatst. De jeugdreclasseerder moet deze regels kennen en zelf ook nagaan of de universele rechten van de jongere niet worden geschonden, en hierover de discussie openen. Indien de jongere in een JJI verblijft, mag hij wel worden aangeraakt wanneer het gaat om veiligheid, controle en toezicht, en worden opgesloten. Hier zijn voorschriften aan verbonden die de jeugdreclasseerder goed moet kennen.

stoppen en dit rapporteren aan de Raad / casusoverleg (een rode kaart). Als de jongere tijdens de begeleiding een strafbaar feit pleegt en de jongere of andere hebben dit alleen bekendgemaakt aan de jeugdreclasseerder (politie of derden weten dit niet), dan overlegt de jeugdreclasseerder altijd met zijn teammanager en meldt hij dit in het casusoverleg.

Controle

Het maken van controleafspraken benadrukt het pedagogische karakter van de maatregel. De jongere heeft – tijdelijk – meer grenzen nodig om aan programma's mee te kunnen doen en om niet in situaties verzeild te raken die delictgedrag uitlokken. Dat is een opvoedende, beschermende taak van de jeugdreclasseerder, waar de jongere recht op heeft. De grenzen zijn niet bedoeld als straf. Bij de onderhandelingen over het Plan van Aanpak kan de jeugdreclasseerder dit aan de jongere uitleggen. Daarmee maakt hij de jongere duidelijk dat het niet zijn belang is om de jongere te straffen, wel om zijn opvoeding te ondersteunen: *'Ik doe dit niet om je pesten'*.

Over de frequentie van deze afspraken met de jongere kunnen we in het algemeen zeggen dat het belangrijk is om vooral bij de start van het aanbod de vinger intensief aan de pols te houden. Intensief houdt in: face-to-face contacten, tussentijds bellen en mailen, en de jongere zo laten merken dat de jeugdreclasseerder zijn betrokkenheid vertaalt in daden. Zijn de programma's eenmaal gestart en blijken jongere en jeugdreclasseerder tevreden over de voortgang, dan kan de tijd tussen twee contacten wat langer worden. Zeker als er op den duur wat minder contactmomenten zijn vastgelegd, is het zinvol om via de mail of de telefoon toch regelmatig contact te blijven houden met de jongere zelf en over de voortgang. Dan kan de jeugdreclasseerder zonodig tijdig ingrijpen als daar onverhoopt aanleiding voor is. Hierop gaan we in het volgende hoofdstuk uitvoeriger in

Ketensamenwerking vastleggen

Wanneer beroepskrachten van buiten de jeugdreclassering behandelprogramma's zullen uitvoeren, dan moet de jeugdreclasseerder in het Plan van Aanpak vastleggen hoe hij de regie hierover voert en hoe en wanneer hij controleert of zowel de jongere als deze beroepskrachten de afspraken nakomen. Hij legt vast met wie hij contact opneemt om te vernemen hoe het met de jongere en de voortgang van de programma's gaat.

Naast het volgen van programma's zal de jongere doorgaans naar school of werk gaan. Daarbij horen plaatsen, data en tijdstippen. De jeugdreclasseerder legt ook deze zaken vast als hij dat nodig vindt om goede controle te kunnen uitvoeren. In sommige gevallen maakt de jeugdreclasseerder met de jongere afspraken over tijden van thuiskomst, uitgaan en over plaatsen waar de jongere in zijn vrije tijd wel en niet zal vertoeven. Ook daarover kan de jeugdreclasseerder controleafspraken maken met de jongere. De controle oefent de jeugdreclasseerder zelf uit, of hij legt in het plan met de jongere vast, wanneer hij daartoe met een ouder, leerkracht, werkgever of bijvoorbeeld de buurtregisseur contact opneemt.

Daarnaast is het noodzakelijk dat hij in het plan een aantal contactmomenten vastlegt voor overleg met de jongere. Op deze wijze kan hij ook van de jongere zelf horen hoe de programma's verlopen.

4.4 Basisregels Planfase

In de vorige paragrafen zijn de doelen en middelen van de planfase besproken. Deze kunnen we herleiden tot onderstaande basisregels.

4.4.1 Methode

Basisregel 7. De jeugdreclasseerder maakt een keuze voor één of meer begeleidings- of behandelingsprogramma's op basis van de resultaten van diagnostiek die beantwoordt aan het risicobeginsel, behoeftenbeginsel en responsiviteitsbeginsel (zie ook basisregel 2)

Toelichting

Deze basisregel, die voortbouwt op basisregel 2, moedigt de jeugdreclasseerder aan om zijn 'poot' stijf te houden om op basis van de drie genoemde beginselen tot een keuze van programma's te komen. Het gebeurt nogal eens dat een jeugdreclasseerder, geconfronteerd met wachtlijsten en andere beperkingen in het aanbod, na de diagnostiekfase toch aanbodgericht gaat werken door een keuze te maken uit het bestaande aanbod en daarmee afwijkt van zijn aanvankelijke keuze. Dit gebeurt vanuit de wens om de jongere zo snel mogelijk te helpen. Dit is begrijpelijk, maar niet professioneel. Want de kans is aanwezig dat het verkeerde aanbod bij de jongere niet alleen niet helpt, maar zelfs contraproductief werkt. Er is niet voor niets veel tijd in de diagnostiek gestoken, daar ligt de basis voor een verantwoorde keuze van programma's voor de jongere.

Hoe dan om te gaan met wachtlijsten en andere beperkingen in het aanbod? Als het ook maar enigszins mogelijk is, dient de jeugdreclasseerder naast een eerste keuze van programma's een 'second best' keuze te maken zodat hij daar op over kan schakelen als de eerste voorkeur niet door kan gaan. Blijkt ook 'second best' niet mogelijk en is er geen derde programma te bedenken dat goed aansluit bij de uitkomsten van de diagnostiek, dan moet de jeugdreclasseerder wachten tot de eerste of tweede keuze wel gerealiseerd kan worden. Vooral bij een lange wachttijd zal de jeugdreclasseerder, in overleg met de jongere moeten bezien, op welke wijze zij deze zinvol kunnen invullen. Dergelijke problemen stelt de jeugdreclasseerder nadrukkelijk aan de orde bij zijn manager.

Basisregel 8. Programma's zijn evidence-based, richten zich primair op delictgerelateerde en dynamische criminogene factoren en richten zich daarbij zo veel als mogelijk op versterking van positieve factoren bij de jongere en zijn netwerk.

Toelichting

Deze basisregel vereist van de jeugdreclasseerder dat hij alleen effectieve of veelbelovende begeleidingsvormen inzet, waarvan uit onderzoek is gebleken dat zij daadwerkelijk recidive kunnen terugbrengen.

Basisregel 9. Beschikbare programma's zijn een afspiegeling van de diversiteit en individuele kenmerken van jongeren

Toelichting

In de eerste plaats houdt deze basisregel in, dat de jeugdreclasseerder de jongere, en indien mogelijk ook zijn ouders, altijd bij de planvorming moet betrekken. Omdat de planvorming gebaseerd is op risico's, behoeften en responsiviteit, moet het aanbod in de eigen regio divers genoeg zijn om aan deze beginselen te kunnen beantwoorden. Het aanbod moet maatwerk zijn, omdat de jeugdreclasseerder moet inspelen op het recidiverisico, op de criminogene factoren en op de mogelijkheden en beperkingen die de jongere heeft om te leren van een bepaald aanbod. Al is de totstandkoming van een divers aanbod niet de verantwoordelijkheid van een individuele jeugdreclasseerder, hij kan daar wel een bijdrage aan leveren door in zijn contacten met ketenpartners concreet te wijzen op 'gaten' in het aanbod die hij constateert als hij voor de jongere op zoek is naar een zorg- of begeleidingsaanbod.

Basisregel 10. Doelen in het Plan van Aanpak voldoen aan de SMART-basisregels: specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden.

Toelichting

Deze basisregel benadrukt verschillende What Works beginselen:

Behoeftenbeginsel: doelen moeten specifiek gericht zijn op delictgerelateerde criminogene factoren.

Professionaliteitsbeginsel: wat bij elk van die factoren moet worden bereikt, moet meetbaar zijn.

Responsiviteitsbeginsel: doelen moeten voor alle betrokkenen realistisch en acceptabel zijn.

Basisregel 11. In het Plan van Aanpak is een reeks gestructureerde afspraken met de jongere opgenomen.

Basisregel 12. Planvorming is altijd een gezamenlijke activiteit van de jeugdreclasserder met de jongere en indien mogelijk ook met zijn ouders of opvoeders en andere daarbij relevante instellingen (in overeenstemming met protocollen / afspraken voor samenwerking in de keten).

Toelichting

Zoals al aangegeven in de diagnostiekfase, kan de jeugdreclasserder ook de planvorming met de jongere opvatten als een interventie. Het doel is een Plan van Aanpak, maar de jeugdreclasserder kan de planvorming ook als middel benutten om de responsiviteit van de jongere te verhogen. De jeugdreclasserder motiveert hem om mee te doen aan de planvorming en onderhandelt met de jongere. Daarmee wordt het (ook) het plan van de jongere zelf. Dit bevordert de samenwerking en inzet bij de uitvoering.

Basisregel 13. Jeugdreclasserders gebruiken taal die jongeren en ouders begrijpen. Hij checkt bij hen nadrukkelijk of zij de gegeven informatie over (mogelijke) programma's en interventies, afspraken en verantwoordelijkheden in het Plan van Aanpak begrepen hebben.

Basisregel 14. Jongeren en hun ouders of opvoeders zijn op de hoogte van de beschikbare behandelings- en begeleidingsprogramma's.

Toelichting

Het is niet de bedoeling om de jongere en zijn ouders een totaaloverzicht te geven van het begeleidings- en zorgaanbod. Waar het bij deze basisregel om gaat, is dat de jeugdreclasserder de jongere en indien nodig zijn ouders informeert over programma's die hij – op basis van risico, behoeften en responsiviteit – geschikt acht. Zij kunnen alleen meepraten en eventueel een keuze maken als ze op de hoogte zijn van het programma-aanbod. Op de hoogte zijn betekent in dit verband dat ze zich een concrete voorstelling kunnen maken. Indien jongere of ouders de Nederlandse taal onvoldoende beheersen, zorgt de jeugdreclasserder voor een tolk, of een vertaling van de kernelementen van een programma.

4.4.2 Randvoorwaarden en organisatie

Er zijn ten aanzien van planvorming niet alleen basisregels te formuleren voor de jeugdreclasserder, maar ook voor de organisatie. Het gaat dan om basisregels waar de instelling (Bureau Jeugdzorg, afdeling jeugdreclassering) aan moet voldoen, om de jeugdreclasserder in staat te stellen zich te houden aan de basisregels die gelden voor de uitvoering.

Training

1. Jeugdreclasserders en gedragswetenschappers krijgen specifieke training voor planvorming. Zij worden aangemoedigd om deze professionaliteit voortdurend te ontwikkelen en worden daarvoor ook beloond.
2. Jeugdreclasserders en gedragswetenschappers zijn getraind in kennis over de theoretische basis, rationale, indicatiebasisregels, werkwijze en te verwachten resultaten van de modaliteiten in de jeugdreclassering en van elders beschikbare programma's.

3. Teammanagers en gedragsdeskundigen krijgen aanvullende of specifieke training voor situationeel leidinggeven aan jeugdreclasserders en voor het signaleren en realiseren van randvoorwaarden die een goede planvorming garanderen.
4. Teammanagers zorgen voor feedback van trainers/opleiders over de competenties van hun jeugdreclasserders op het gebied van planvorming.

Management

5. Jeugdreclasserders krijgen adequate supervisie en ondersteuning om planvorming uit te voeren.

Ontwikkeling

6. Een breed scala aan effectieve programma's is beschikbaar dat de complexiteit van risico's en behoeften van jongeren juist weerspiegelt. Beschrijvingen hiervan zijn opgenomen in een portfolio voor jeugdreclasserders en gedragswetenschappers.

Monitoring en evaluatie.

7. Er zijn systemen aanwezig om de kwaliteit van de planvorming te volgen en de jeugdreclasserders hierover te informeren.
8. De instelling brengt de aantallen en typen geïndiceerde programma's, en de beschikbaarheid hiervan in capaciteit en tijdigheid, continue in kaart en gebruikt deze informatie om het aanbod te verbeteren.

5.1 Inleiding

De uitvoering van het Plan van Aanpak betekent: concreet werken aan het bereiken van de vastgelegde doelen. Er is overlap met de voorgaande fasen van diagnostiek en planvorming, omdat de jeugdreclasseerder al de nodige interventies heeft gepleegd, aan korte-termijn oplossingen heeft gewerkt, en al afspraken met de jongere, ouders en ketenpartners heeft gemaakt én bewaakt. Het verschil is, dat de jeugdreclasseerder nu overstapt op een meer planmatige, systematische aanpak hiervan. Hierbij staan vanuit de What Works benadering de beginselen van integriteit, professionaliteit en de eigen context centraal in de wetenschappelijke route

In de uitvoeringsfase heeft de jeugdreclasseerder een beperkt aantal contacten met de jongere. Dit beperkt het aantal mogelijkheden voor de jeugdreclasseerder zelf om interventies / programma's die meer investering vragen, zelf uit te voeren. In het Plan van Aanpak is daar al rekening mee gehouden door de jongere hiervoor naar andere instellingen te verwijzen. De jeugdreclasseerder zal de uitvoering hiervan wel volgen, om vast te kunnen stellen of de begeleiders/hulpverleners de programma's uitvoeren zoals bedoeld, en of er voortgang is in het bereiken van de doelen.

De jeugdreclasseerder deelt dus taken en verantwoordelijkheden met ketenpartners. Sommige taken draagt hij geheel aan hen over. Daardoor is de uitvoering van het Plan van Aanpak een ingewikkeld en soms frustrerend gebeuren. Het lijkt soms of de aandacht bijna geheel uit moet gaan naar het bijeenharken en –houden van het professionele netwerk rond de jongere, in plaats van naar de jongere zelf. Het hoort echter bij de hoofdtak van de jeugdreclasseerder, en in dit hoofdstuk besteden we daarom ook ruim aandacht aan de jeugdreclasseerder als case-manager. In **Handreiking 12** gaan we hierop aanvullend in.

5.2 Doelen van de uitvoering

Het doel van de uitvoering is bereikt als de afgesproken doelen in het Plan van Aanpak zijn bereikt door de inzet van de gekozen middelen. Dit is het einddoel. Er is een aantal voorwaardelijk doelen waaraan de uitvoering moet voldoen, om tot dit einddoel te komen. We vinden deze voorwaardelijke doelen in de wetenschappelijke, pragmatische en normatieve route.

5.2.1 *Wetenschappelijke route: doelen van de uitvoering*

De doelen van de wetenschappelijke route in deze fase zijn bereikt als sprake is van de volgende situatie:

- De betrokken begeleidende / hulpverlenende instanties hebben hun werkzaamheden uitgevoerd zoals in het Plan van Aanpak is vastgelegd. De programma's / interventies zijn uitgevoerd zoals werd beoogd.
- De jongere en ouders hebben de uitvoering als één duidelijk samenhangend en continue traject ervaren. Zij hadden overzicht. Vooral 'gaten' tussen onderdelen / programma's komen niet voor.
- De samenhang in het traject is tijdens de uitvoering overeind gebleven.

5.2.2 *Pragmatische route: doelen van de uitvoering*

De doelen van de pragmatische route in deze fase zijn bereikt als sprake is van de volgende situatie:

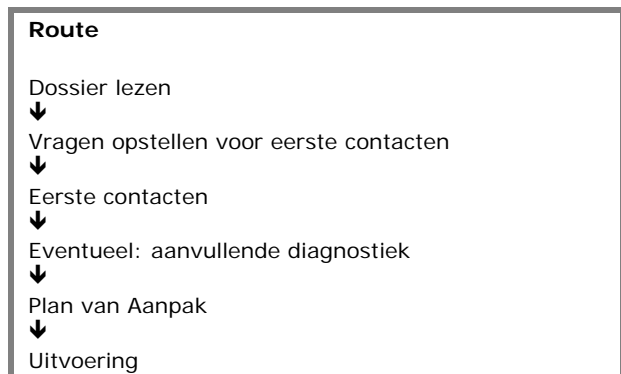
- De jongere heeft de jeugdreclasseerder ook bij de uitvoering ervaren als een overtuigend pro sociaal rolmodel, als een eerlijk, open en authentiek persoon die respect verdient omdat hij respect geeft. Iemand die *persoonlijke* macht heeft.
- De jeugdreclasseerder heeft de uitvoering van de wetenschappelijke en normatieve route praktisch (pragmatisch) ondersteund.
- Informatie over deze praktische ondersteuning is door de jeugdreclasseerder vastgelegd, met het oog op de evaluatie. Waar nodig heeft deze ondersteuning al tijdens de uitvoering tot aanpassingen van de wetenschappelijke route of normatieve route geleid.

5.2.3 Normatieve route: doelen van de uitvoering

De doelen van de normatieve route in deze fase zijn bereikt als sprake is van de volgende situatie:

- De jongere (en eventueel de ouders) hebben succesvol aanspraak gemaakt op hun recht op de beoogde programma's en begeleiding in het Plan van Aanpak. Dit betrof zowel de programma's en begeleiding die aan het delictgedrag waren verbonden, als de aanvullende zorg en de toegang tot basisvoorzieningen.
- Jongere en ouders hebben voldoende, duidelijke en tijdige informatie gekregen over de voortgang, kwaliteit en eventuele aanpassingen van de uitvoering.
- De jongere is gestart met de afgesproken programma's, heeft deze volgens afspraak doorlopen en volgens afspraak afgerond. De jongere heeft zich aan de aanwijzingen voor controle gehouden.
- De jongere heeft tijdens de uitvoering een flexibele maar consequente mate van controle ervaren, die overeenkwam met de vorderingen / achteruitgang, met het zich (al dan niet) houden aan afspraken en met onvoorziene gebeurtenissen. De (normatieve) mate van controle is tijdens de uitvoering afhankelijk geweest van de wetenschappelijke en pragmatische route.
- De jongere heeft de jeugdreclasseerder ook bij de uitvoering ervaren als een professional, als iemand die beschikt over *juridische macht*, iemand die de regels stelt en bewaakt, en die aanspreekt en normeert.
- De jongere heeft de uitvoering van de programma's / interventies als normerend ervaren. Dit houdt in, dat de jongere is aangesproken op zijn persoonlijke verantwoordelijkheid voor de keuze tussen delictgedrag en pro sociaal gedrag, tussen niets doen of tegenwerken en investeren in verandering.

5.3 Middelen voor de uitvoering

5.3.1 Wetenschappelijke route: middelen voor de uitvoering

In deze paragraaf bespreken we drie middelen

1. De aanpassing van de intensiteit van de begeleiding door de jeugdreclasseerder aan de omstandigheden.
2. Het werken aan de doelen die vanuit wetenschappelijk onderzoek essentieel zijn bij het terugdringen van delictgedrag.

3. Case-management tijdens de uitvoering, gericht op het bewaken van professionaliteit en integriteit.

De intensiteit van de begeleiding

De intensiteit van de begeleiding door de jeugdreclasseerder is **afhankelijk van het risico** dat de jongere terugvalt in delictgedrag en / of gedrag dat hem zelf, anderen of het traject schade kan berokkenen. Deze risico's kunnen kan tijdens de uitvoering veranderen. De jeugdreclasseerder moet hierop aansluiten. De jeugdreclasseerder peilt steeds hoe het met de vorderingen gaat en stemt de intensiteit van de begeleiding daarop af. Als het niet goed gaat met de jongere in een programma, nemen de risico's toe. De jeugdreclasseerder moet dan het contact met de jongere en eventueel de controle intensiveren. Ook moet hij ervoor zorgen dat de uitvoerders van het programma zich blijven inspannen, of meer inspannen, en de moed niet verliezen. Het stoppen van een programma door uitval van de jongere - door weglopen of onacceptabel gedrag – verhoogt het risico op recidive sterk. Daarom moet de jeugdreclasseerder vooral op mogelijke uitval anticiperen. Vooral kort na **overgangen** tijdens de begeleiding waarbij de jongere in nieuwe situaties of opnieuw in oude omgevingen moet functioneren, kan de jeugdreclasseerder terugval verwachten. De jongere gaat bijvoorbeeld weer thuis wonen na detentie, gaat bij een andere ouder of pleegouder wonen, gaat voor het eerst werken of weer naar school, of komt weer in contact met zijn oude vriendenkring. Op die momenten kunnen criminogene factoren en oude patronen hun invloed 'terugwinnen', omdat het aanpassingsvermogen van de jongere, zijn zelfvertrouwen en de steun in de omgeving op dat moment zwaarder op de proef worden gesteld. Denk aan de invloed van antisociale relaties of het appèl dat de nieuwe situaties op nieuwe vaardigheden en denkpatronen doen. Juist die momenten moet de jeugdreclasseerder met de jongere voorbereiden, en als het zover is moet de jeugdreclasseerder voor de jongere beschikbaar zijn.

Bij terugval zegt de jongere 'bekijk het maar'. Als dan de jeugdreclasseerder, de ouders en ketenpartners óók zeggen 'nu bekijk je het maar', verhogen zij daarmee ook de recidivekans en kans op schade. De consequentie is immers meestal een toename van de repressie: toch naar de JJI, of strengere/langduriger voorwaarden. Juist dan moet óók de intensiteit van de begeleiding en behandeling toenemen, om het risico op recidive te verkleinen. Wellicht strenger, maar altijd gekoppeld aan: 'niks bekijk het maar, nu bekijken we je nog meer'. Op dergelijke momenten voert de jeugdreclasseerder een **correctiegesprek** (Handreiking 4).

Om de jongere – en ouder – na terugval te motiveren toch weer aan de slag te gaan, is het essentieel dat de jeugdreclasseerder alleen het gedrag van de jongere afwijst en nooit de (persoon van) jongere zelf (zie in dit verband ook de fase van terugval in de Handreiking 5, Motiveren van de jongere). Dit kan voor de jeugdreclasseerder moeilijk op te brengen zijn, omdat hij veel in de jongere heeft geïnvesteerd, en dan gaat het toch niet goed. Dat geldt ook voor de ouders, die al veel langer in de jongere hebben geïnvesteerd, of sinds de komst van de jeugdreclasseerder weer intensief aan het werk zijn gegaan met hun zoon of dochter. Intensivering is echter dan de enige weg om recidive te voorkomen. Wie nu opgeeft, geeft de jongere op. En om zelf de moed niet op te geven is het eigenlijk een verplichting van de jeugdreclasseerder om juist dan met de teammanager of gedragsdeskundige, collega's en ketenpartners in gesprek te gaan en er niet van weg te lopen. Dat getuigt van een **professionele houding**. In dat verband kan de jeugdreclasseerder ook nagaan of de diagnostiek goed is geweest: werd bij deze jongere het recidiverisico niet te laag ingeschat, waardoor de begeleiding bij aanvang eigenlijk al te licht werd ingezet? Zijn bepaalde criminogene factoren onderschat? Is er echt goed gekeken naar de responsiviteit van de jongere?

Dit alles heeft zijn grens. Er is gedrag dat niet meer acceptabel is. De jeugdreclasseerder kan misschien met de regels van het protocol jeugdreclassering wel wat schipperen, maar hij kan er niet mee marchanderen. Dat helpt de jongere niet verder. De begeleiding moet dan vervroegd **stoppen**. Ook dan blijft staan, dat de jeugdreclasseerder het gedrag van de jongere mag afwijzen, maar nooit de persoon. En bij het vervroegd stoppen van de begeleiding heeft de jongere nog steeds de rechten in de normatieve route: recht op informatie die hij begrijpt, recht op toegang tot zorg en basisvoorzieningen, recht op bescherming.

Niet opgeven, maar eerst kijken naar intensivering of aanpassing geldt onverkort voor de betrokken **ketenpartners**, die onderdelen van het Plan van Aanpak uitvoeren. Als zij 'terugvallen'

en aangeven hun inzet te willen stoppen, is een extra investering door de jeugdreclasserder vereist om te achterhalen wat hiervan de reden is: komen de kenmerken van het programma en de behandelaars toch niet goed overeen met de responsiviteit van de jongere? Omdat een verbrokkeld aanbod ongunstig is voor de (effectiviteit van de) uitvoering, moet de jeugdreclasserder altijd eerst nagaan of hij het programma kan (laten) aanpassen om beter aan te sluiten. Kan de jongere wellicht in het programma van behandelaar of groep wisselen? Kunnen bijvoorbeeld oefeningen of tijdstippen worden aangepast? Deze aanpassing kan zover gaan als het integriteitbeginsel dat toelaat. Er zijn grenzen aan de flexibiliteit van een programma en van de behandelaars zelf. Pas als dit niet mogelijk blijkt, of ook geen effect sorteert, moet de jeugdreclasserder in overleg met Raad aan een ander aanbod denken. Hier gaan we dieper op in bij de bespreking van onderdeel 3 in deze paragraaf (case-management).

Als er **vorderingen** zijn op meerdere delictgerelateerde criminogene factoren, kan de jeugdreclasserder het contact wat minder intensief maken en de uitvoerders van de programma vragen om de jongere wat minder 'op de huid te zitten'. Indien mogelijk kan hij ook eens nagaan of de jongere naar in een volgende fase van het programma kan doorstromen. De jongere kan dan, in termen van situationeel leidinggeven, meer door de jeugdreclasserder worden **gecoached** of krijgt meer taken gedelegeerd. Zie daartoe de aanwijzingen in **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere. De jeugdreclasserder verliest echter nooit uit het oog dat terugval mogelijk is en dat hij het contact dan weer moet aanhalen en de ketenpartners (opnieuw) motiveren.

Werken aan de Big Four: essentiële doelen bij het terugdringen van delictgedrag

In paragraaf 4.2 werden vier specifieke doelen voor het terugdringen van recidive gepresenteerd. Bij vrijwel alle jongeren werkt de jeugdreclassering - afhankelijk van de risicotaxatie - aan één of meer van deze doelen. Incidenteel zal het voorkomen, dat het Plan van Aanpak van een jongere aan al deze doelen aandacht besteedt.

Uitvoering van het Plan van Aanpak zal effectiever zijn, als de jeugdreclasserder het case-management combineert met zelf hulp verlenen. Dit voorkomt dat de jeugdreclasserder van centraal persoon steeds meer een toeschouwer wordt omdat hij verantwoordelijkheden in de keten deelt. De jeugdreclasserder voert daarom waar mogelijk onderdelen van de begeleiding zelf uit, in de eigen omgeving.

Op dat 'waar mogelijk' wijzen we hier nog eens: de jeugdreclasserder heeft tijdens de uitvoering een beperkt aantal contacten met de jongere. Indien de betrokken criminogene factor(en) in hoge mate aanwezig zijn en bovendien delictgerelateerd en/of er is een aanzienlijk schaderisico, dan kan de jeugdreclasserder hier niet zelf hulp gaan verlenen. De jeugdreclasserder verwijst daarvoor (in het Plan van Aanpak) de jongere en eventueel ouders naar andere instanties. Hij heeft hier een taak als casemanager. Hierop gaan we bij punt 3 van deze paragraaf in. In andere gevallen kan de jeugdreclasserder wel zelf hulp verlenen. Hij kan aan vier bovengenoemde doelen werken met behulp van vier middelen:

- gedragsinterventies
- cognitieve interventies
- gezinsinterventies
- activering van het sociaal netwerk

In **Handreiking 11** 'Interventies door de jeugdreclasserder als begeleider', bespreken we deze vier interventies. Daarbij gaan we er, zoals gezegd, van uit dat het risico op recidive en schade van de jongere op de 'Big Four' gebieden gemiddeld is.

Professionaliteit en integriteit van de jeugdreclasserder zelf

De jeugdreclasserder past het principe van professionaliteit ook op zichzelf toe: hij staat open voor feedback en begeleiding, hij kan zijn handelen verantwoorden. Bij de interventies die hij pleegt, kan hij aangeven hoe zij voortkomen uit het Plan van Aanpak.

Verantwoording betekent ook: heldere en tijdige rapportage. De jeugdreclasserder kan er een gewoonte van maken, onmiddellijk na een contact een kort verslagje te maken. Hij heeft altijd een logboekje bij de hand. Desnoods spreekt hij zijn observaties, gedachten en te ondernemen acties in op de voicerecorder van zijn mobiele telefoon. In het openbaar vervoer biedt een laptop

uitkomst. Het gaat hier om het zo snel mogelijk vastleggen van de essentie. En ook al benut de jeugdreclasseerder deze tekst niet in de formele rapportage, zijn gedachten en emoties zijn verwoord en geordend.

De jeugdreclasseerder beschouwt een teambijeenkomst in de eerste plaats als een veilige plek voor professionele ondersteuning door zijn collega's. De jeugdreclasseerder mag van de teammanager, en met name van de gedragsdeskundige/werkbegeleider verwachten dat zij daarvoor zorgen. De teammanager is bij de jeugdreclassering weliswaar eindverantwoordelijke voor de begeleiding, maar hij laat het case-management aan de jeugdreclasseerder over⁵⁵. Afhankelijk van zijn ervaring en het zelfvertrouwen krijgt de jeugdreclasseerder leiding van de gedragsdeskundige, van ervaren collega's, en eventueel van de teammanager. Deze leiding varieert van directe instructies en ondersteuning tot coaching.

Integriteit van de jeugdreclasseerder betekent ook, dat hij doet wat hij belooft en dat ook van de ander verwacht. Dit vereist een vasthoudende en stipte benadering. Afspraken zijn afspraken. Als de jeugdreclasseerder zegt de jongere om twee uur 's middags te bellen, dan belt hij niet om tien over twee. Als de jeugdreclasseerder de jongere vraagt om twee uur te bellen en de jongere belt dan niet, dan onderneemt de jeugdreclasseerder onmiddellijk actie. De jeugdreclasseerder heeft hier een voorbeeldfunctie. Dat geldt ook voor zaken die meer tijd vergen, zoals het organiseren van een behandelplaats. Als daar enkele weken overheen gaan, houdt de jeugdreclasseerder tussentijds contact met de jongere en ouders.

Er zijn duidelijke afspraken over de bereikbaarheid van de jeugdreclasseerder. Als de jongere of ouders uit eigen initiatief bellen of op bezoek komen, moet de jeugdreclasseerder dat verwelkomen en belonen. Het houdt doorgaans in dat zij belang hechten aan de (bemoediging van de) jeugdreclasseerder.

Wanneer de jongere of ouders met vragen of verzoeken komen bij de jeugdreclasseerder, dan is het van groot belang dat de jeugdreclasseerder nagaat of de jongere of ouders deze ook aan anderen hebben gedaan en wat daarvan de eventuele resultaten zijn. De jeugdreclasseerder laat daarmee opnieuw zien dat hij de spil in de uitvoering is. Dat geldt ook in het geval dat de jeugdreclasseerder bemerkt dat betrokken ketenpartners afspraken met de jongere of ouders hebben gemaakt of hen toezeggingen hebben gedaan, die (eigenlijk) met jeugdreclassering overleg hadden vereist. Het is dan zaak, eerst onmiddellijk duidelijkheid naar de jongere en ouders te scheppen, en vervolgens met de betrokken ketenpartner overleg te voeren en zaken bij te stellen. Heel belangrijk is dan, dat de jeugdreclasseerder in het contact met de jongere of ouders wel het *gedrag* van de ketenpartner afkeurt, maar *nooit* de betrokkenheid of expertise van ketenpartner diskwalificeert: *'Hier is het in de communicatie misgegaan, en ik ga dat rechtzetten. Maar met hun goede bedoelingen is niks mis, en met hun kennis van zaken ook niet, Daar sta ik voor in'*. Zo voorkomt hij een wig in de gezamenlijke inspanning om de jongere niet te laten recidiveren.

5.3.2 Pragmatische route: middelen voor de uitvoering

In deze fase zetten de jeugdreclasseerder en derden voornamelijk wetenschappelijke middelen (interventies / programma's) in. Hij ondersteunt de uitvoering hiervan praktisch en normatief. Praktisch, pragmatisch gezien is de jeugdreclasseerder in deze fase vooral het verbindende element. Als persoonlijk rolmodel en als 'manus van alles'.

Prosociaal rolmodel zijn

De jongere moet de jeugdreclasseerder ook bij de uitvoering ervaren als een overtuigend sociaal rolmodel. In de wetenschappelijke route is daar al een en ander over gezegd, in het kader van het belonen van het gedrag van de jongere (zie **Handreiking 11**, onderdeel Gedragsinterventies). Het gaat hier om iets anders: de jeugdreclasseerder presenteert zich ook als persoon aan de jongere. Ook al vertelt de jeugdreclasseerder misschien weinig over zichzelf, hij laat de jongere toch zien wie hij is. Wat zijn wensen, verwachtingen, opvattingen zijn. Hij laat zien

---

55 Casusoverstijgend, zoals bij het maken van vaste afspraken over communicatie tussen BJZ en een JJI, liggen er wel taken voor de teammanager. Zie ook Handreiking 11.

wat hem beweegt en waar hij persoonlijk een hekel aan heeft. Of hij een meer open of meer gesloten persoonlijkheid is, enzovoorts. Dergelijke aspecten zijn niet te verstoppen, zeker niet voor de scherpe blik van een adolescent. De jeugdreclasseerder doet er verstandig aan ze te gebruiken om zijn interventies en begeleiding kracht bij te zetten. Vooral de bejegening van de jongere door de jeugdreclasseerder, en zijn gedrevenheid, zijn de belangrijkste persoonlijke aspecten die hij de jongere kan tonen.

Bejegening: de jeugdreclasseerder werkt voornamelijk met vaste interventies en programma's, maar is ook als mens belangstellend. Hij laat de jongere zien, dat het hem aan het hart gaat dat de jongere aan zijn toekomst werkt en niet recideert. De jeugdreclasseerder zegt bijvoorbeeld: *'Ik neem ook contact op omdat ik wil dat het goed met je gaat, niet alleen maar omdat je vandaag in mijn agenda staat'*.

Gedrevenheid: de jeugdreclasseerder is ook prosociaal rolmodel door een energieke en creatieve aanpak. Hij gaat met de jongere mee op pad. Als de jongere verhuist, dan bevordert hij niet alleen dat er vrienden zijn om te helpen, maar hij helpt zelf ook mee. Hij is niet te beroerd om samen met de jongere een klus in huis te doen, de rommel op te ruimen of een lunch te maken. De jeugdreclasseerder die zo te werk gaat, ondersteunt daarmee het inzetten van gedragsinterventies, cognitieve interventies en gezinsinterventies. Het concrete materiaal voor deze interventies ligt voor het oprapen, en door zijn inzet is hij tegelijk rolmodel.

Casemanagement

De jongere moet de jeugdreclasseerder altijd ervaren als de professional die de regie voert. De jeugdreclasseerder voert niet alle onderdelen van het Plan van Aanpak uit en staat daardoor niet altijd op de voorgrond. Maar zelfs op de achtergrond moet hij in de beleving van de jongere centraal staan. Hij is 24 uur per dag, 7 dagen per week bereikbaar. Tussentijds contact met de jongere is dus altijd mogelijk per telefoon, sms of e-mail. Daarnaast dient de werker duidelijk met de jongere af te spreken dat hij onmiddellijk contact met hem zoekt als er problemen zijn of de interventie anders loopt dan verwacht.

In het Plan van Aanpak is vaak met de jongere en ouders afgesproken dat één of meer een andere instanties / hulpverleners met hen aan een deel van de doelen gaan werken. Doorgaans gaat het hier om een specialisme dat de jeugdreclasseerder zelf niet kan uitvoeren. Een andere reden kan zijn, dat de criminogene factor waarop het doel aangrijpt dermate sterk aanwezig is, of een dermate groot risico op schade met zich meebrengt, dat een intensieve aanpak nodig is. De duur, diepgang en/of frequentie die daarbij komt kijken, kan de jeugdreclasseerder zelf niet opbrengen. Deze andere instantie / hulpverlener werkt volgens een vaste methode. De uitvoering van die methode is niet het werk van de jeugdreclasseerder. Echter, de jeugdreclasseerder heeft hier wel een belangrijke taak als case-manager.

De responsiviteit van de jongere is tijdens de uitvoering leidend voor het casemanagement door de jeugdreclasseerder. Hij is tijdens contacten alert op mogelijke significante veranderingen bij de jongere (zijn motivatie, mogelijkheden en leerstijl) en in zijn omgeving, met het oog op eventuele bijsturing van de uitvoering van het Plan van Aanpak door de jeugdreclasseerder zelf of door anderen.

De hoofdverantwoordelijkheid van de jeugdreclasseerder in zijn rol als casemanager is dat hij de interactie van de jongere met zijn omgeving bevordert. Daar hoort ook de professionele omgeving bij, en die omgeving is aan de What Works beginselen van integriteit en professionaliteit verbonden door het Plan van Aanpak. Het is de taak van de jeugdreclasseerder om bij deze ketenpartners vast te stellen dat zij methodisch werken en zoals afgesproken werken en daarbij hulpverleners inzetten die daartoe in staat zijn. De jeugdreclasseerder zal moeten nagaan of elk van de betrokken hulpverleners zich richt op de dynamische, delictgerelateerde criminogene factoren waartoe hij werd ingezet, en hen waar nodig moeten motiveren en bijsturen. Daarbij zet hij de jongere centraal en niet de jeugdreclassering.

De jeugdreclasseerder heeft daartoe al afspraken over het informeren over de voortgang in het Plan van Aanpak vastgelegd: op vaste momenten en ad hoc in bijzondere situaties. Tijdens de uitvoering kan de jeugdreclasseerder de partners hierop aanspreken.

Deze afspraken zijn het geraamte waarop de samenwerking tijdens de uitvoering rust. Maar er is ook vlees en bloed nodig. Deze ketenpartners zijn vooral bereid hun werk zo goed als mogelijk te doen, als zij niet het gevoel hebben dat de jeugdreclasseerder hen alleen maar controleert of alleen maar hun gang laat gaan. Er is maar één manier waarop de jeugdreclasseerder zijn taak als case-

manager goed kan volbrengen: voortdurend contact houden, belangstelling tonen, motiveren en inspireren. Dat kan via e-mail, maar face-to-face of telefonisch contact heeft de voorkeur. De jeugdreclasseerder kan en mag er nooit op vertrouwen dat de begeleiding van de jongere en eventueel zijn ouders door derden als vanzelf wel goed zal gaan, en dat hij er niet naar hoeft om te kijken tot het moment dat men formeel weer bij elkaar moet komen. Zeker als een begeleiding net is gestart, is intensief contact nodig. De jeugdreclasseerder kan beter een keer te vaak bellen, dan een keer te weinig.

Het is bijzonder zinvol om in het Plan van Aanpak een tussenevaluatie op te nemen. Het doel daarvan is om samen vast te stellen of er *inderdaad gebeurt* wat er is afgesproken, om te besluiten over aanpassingen in het traject, en ook dan om te motiveren en interveniëren. Hiermee moet de jeugdreclasseerder niet te lang wachten. Beter ten halve gekeerd....

De jongere krijgt tijdens en na afloop van de uitvoering van elk onderdeel van het Plan van Aanpak de gelegenheid zijn mening over (aspecten van) dat onderdeel naar voren te brengen. Deze gegevens moet de jeugdreclasseerder vastleggen voor zowel tussentijdse evaluaties als de formele eindevaluatie. Dit is nodig op basis van het responsiviteitsbeginsel: aanpassing, of een ander programma, moet beargumenteerd kunnen plaatsvinden, niet alleen op basis van de inschatting van de jeugdreclasseerder of ketenpartner.

Mogelijkheden zijn: informele gesprekken met de jeugdreclasseerder, en waar mogelijk gestructureerde feedbackformulieren en exit-interviews.

De jeugdreclasseerder moet zichzelf ook presenteren als de spil in de contacten tussen deze instellingen onderling, zodat men gezamenlijk vanuit één visie – terugdringen van het delictgedrag – blijft werken. In **Handreiking 11** – case-management door de jeugdreclasseerder – gaan wij hierop dieper in. Onderling contact tussen ketenpartners over de uitvoering van het Plan van Aanpak moet een jeugdreclasseerder niet delegeren. Het contact moet via hem lopen, of hij moet op zijn minst bij het contact betrokken worden. Alleen op die manier kan hij de jongere voortdurend voorzien van de juiste informatie.

De contacten met ketenpartners over de uitvoering liggen dus in principe op uitvoerend niveau. Het is belangrijk dat de leidinggevenden van alle ketenpartners hierop aansturen. Alleen bij ernstige knelpunten of vragen worden leidinggevenden ingeroepen. Hierop gaat **Handreiking 11** uitvoerig in. In **Handreiking 16** gaan we in op duaal casemanagement bij de uitvoering van een STP.

Informatie vastleggen

De jeugdreclasseerder legt ook de informatie over deze praktische ondersteuning vast, met het oog op de evaluatie of voor tussentijdse aanpassingen in de wetenschappelijke route of normatieve route.

Ingrijpen bij noodsituaties: hiervoor verwijzen we naar **Handreiking 8**, Middelen voor het verlichten van acute en praktische problemen.

5.3.3 Normatieve route: middelen voor de uitvoering

Case-management

De jeugdreclasseerder werkt samen, maar deelt nooit de juridische verantwoordelijkheid en hij draagt geen enkele verantwoordelijkheid geheel over aan derden. Dit is een niet onderhandelbaar onderwerp. Bij een afspraak over het tijdelijk delen van verantwoordelijkheid door een ketenpartner, kan deze partner ook externe deskundigheid inschakelen, maar dit dient binnen het Plan van Aanpak van de jeugdreclassering te gebeuren. Er is voor de jongere één plan, ook bij de uitvoering.

Vasthouden aan gemaakte afspraken met de jongere

De jeugdreclasseerder past de regels en voorwaarden waaraan de jongere zich moet houden bij uitvoering van het Plan van Aanpak indien nodig consistent en met daadkracht toe. Dit is niet alleen essentieel voor de uitvoering van programma's zoals beoogd (integriteitbeginsel), maar ook voor de geloofwaardigheid van de jeugdreclassering in de ogen van de rechterlijke macht, de Raad en de samenleving. Het zich niet houden aan regels en voorwaarden hoeft niet per se te leiden tot verwijdering van jongeren uit programma's. De jeugdreclasseerder kan dit ook in constructieve zin

gebruiken. De jeugdreclasseerder wijst de jongere er op dat het opnieuw verbreken van afspraken ernstige consequenties kan hebben. Daarmee wijst hij hem op zijn verantwoordelijkheid. Hij mag dat alleen doen, als de jongere die verantwoordelijkheid ook aankan. De jeugdreclasseerder moet dus altijd bij het confronteren van de jongere met mogelijke sancties ook nagaan of de jongere de vaardigheden, motivatie en mogelijkheden hiertoe heeft: *‘Wat heb je er voor nodig om je aan deze afspraak te houden? Heb jij dat al in huis, of kun je daar wat steun bij gebruiken? Van wie?’*.

Om regels en voorwaarden consistent te kunnen toepassen, moet de informatie over de vorderingen en terugval van de jongere op orde zijn. Hiervoor zijn twee argumenten:

1. Als (bijvoorbeeld) de kinderrechter hieraan consequenties wil verbinden, moet hij dit kunnen baseren op feiten.
2. Om consequenties hieraan te verbinden, moet de jeugdreclasseerder niet alleen naar het unieke gedragsmoment kijken, maar naar de gehele situatie. Is dit een incident, of is er een patroon? Als de dossiers van de jeugdreclasseerder en ketenpartner niet op orde zijn, kan een beslissing de jongere tekort doen, of de jongere komt er onterecht mee weg.

Vorbereiden van de jongere op programma's

De jongere heeft in juridische zin recht op de programma's die in het Plan van Aanpak zijn opgenomen. De jeugdreclasseerder is ervoor verantwoordelijk dat jongere succesvol aanspraak maakt op dit recht. Nogmaals, niet de ketenpartner die het programma uitvoert is hiervoor verantwoordelijk, maar de jeugdreclasseerder. Dit is de afspraak die hij met de Raad heeft gemaakt.

Dit betekent niet alleen het regelen van een (behandel-)plek, maar ook het wegnemen van mogelijke belemmeringen voor de jongere om aan het programma of behandeling mee te doen. Denk bijvoorbeeld aan vervoer, aanmeldingsformulieren en andere documenten. En ook zorgen en angsten moeten ter sprake komen: het is jammer als een jongere niet komt opdagen voor een eerste groepsbijeenkomst, omdat nooit over zijn angst is gesproken voor de groep voor schut te gaan (zie in dit verband de aanwijzingen voor het omgaan met faalangst in de **Handreiking 13**, Vorbereiden van de jongere op de zitting).

Dat wil niet zeggen dat de jeugdreclasseerder alles voor de jongere moet regelen. Het kan zinvol zijn de jongere opdrachten te geven, in het kader van zelfredzaamheid en het omgaan met diensten en instanties: *‘Jij moet daar maandag zijn. Hoe ga je dat regelen? Ik bel je donderdag om te horen wat je daarvoor hebt bedacht’*. Uiteindelijk is echter de jeugdreclasseerder er verantwoordelijk voor deze belemmeringen weg te nemen. Als het voor een jongere te ingewikkeld wordt, moet de jeugdreclasseerder inspringen. Als het bij voorbaat al te lastig lijkt, doen de jeugdreclasseerder en jongere het samen.

Volgen en evalueren van de uitvoering programma's met de jongere

De jeugdreclasseerder gaat in de contacten met de jongere en ook de ingeschakelde hulpverleners / begeleiders na, hoe het de jongere vergaat bij het doorlopen van diverse programma's. Ook na afloop van deze programma's doet hij navraag. Dit zijn geen formele evaluaties, maar steekproeven van de jeugdreclasseerder om vast te stellen of de jongere enerzijds voldoende wordt beschermd en anderzijds voldoende wordt geactiveerd. Gooien we de jongere niet voor de leeuwen? Is het niveau van een groep of opleiding niet veel te hoog of te laag? *‘Als je nieuwe baan pas rond het middaguur begint, is het dan wel zo slim om tot half twaalf in je bed te liggen?’* De jeugdreclasseering heeft ook een pedagogische taak. Daar horen beschermen en activeren bij.

5.4 Basisregels uitvoering

In de vorige paragrafen zijn de doelen en middelen van de uitvoering besproken. Deze kunnen worden herleid tot onderstaande basisregels voor deze fase. De basisregels zijn concrete uitwerkingen van de beginselen van professionaliteit, integriteit en het werken in de eigen context. Een Plan van Aanpak dat is opgesteld op basis van de beginselen van risico, behoeften en responsiviteit, heeft alleen een kans van slagen als iedereen het uitvoert zoals beoogd. De uitvoering vereist mensen die de juiste houding, kennis en vaardigheden bezitten om dat te doen. De jeugdreclasseerder heeft hier een eigen verantwoordelijkheid die boven de verantwoordelijkheid

van de betrokken instanties uitgaat. Hij moet het initiatief nemen en bijsturen als dat nodig is. Afspraken hierover moeten al in het Plan van Aanpak zijn opgenomen. Tegelijkertijd 'lopen' de beginselen van risico, behoeften en responsiviteit tijdens de uitvoering gewoon door. Wanneer deze veranderen, past de jeugdreclasseerder de uitvoering van het plan tussentijds aan.

5.4.1 Methode

Basisregel 14. Na een eerste, vaak meest intensieve periode waarin aan de kortetermijndoelen centraal staan, voert de jeugdreclasseerder met alle betrokkenen een tussenevaluatie uit om eventueel vereiste aanpassingen in het Plan van Aanpak te constateren en door te voeren.

Basisregel 15. Bij aanvang en tijdens de uitvoering van het Plan van Aanpak informeert de jeugdreclasseerder de betrokken begeleiders / behandelaars over zijn wensen en zorgt hij ervoor dat zij hem tijdig en volledig informeren over de aanwezigheid en vorderingen van de jongere.

Basisregel 16. Tijdens de uitvoering van het Plan van Aanpak houdt de jeugdreclasseerder met de jongere zodanig contact, dat hij hierin continuïteit ervaart. Hij is altijd bereikbaar.

Basisregel 17. De contacten die de jeugdreclasseerder heeft met de jongere combineert hij waar mogelijk met het zelf uitvoeren van (onderdelen van) programma's: als het mogelijk is, doet de jeugdreclasseerder het zelf.

Basisregel 18. Tijdens de uitvoering van het Plan van Aanpak bereidt de jeugdreclasseerder de jongere op alle onderdelen / programma's grondig voor en hij neemt bij de jongere praktische belemmeringen en eventuele weerstanden als angsten en zorgen hierover weg.

Basisregel 19. De jongere krijgt tijdens en na afloop van de uitvoering van elk onderdeel van het Plan van Aanpak de gelegenheid zijn mening over (aspecten van) dat onderdeel naar voren te brengen

Basisregel 20. De regels en voorwaarden waaraan de jongere zich moet houden bij uitvoering van het Plan van Aanpak, past de jeugdreclasseerder indien nodig consistent en met daadkracht toe.

Basisregel 21. De jeugdreclasseerder bewaakt de uitvoering van elk onderdeel van het Plan van Aanpak en de samenhang van deze onderdelen voortdurend. Waar nodig stelt hij dit bij.

Basisregel 22. Supervisie - georganiseerd of zelf uitgevoerd - van de jongere door de jeugdreclasseerder is het meest intensief op de momenten waarop de kans op herhaling van het delictgedrag het grootst is.

Basisregel 23. De jeugdreclassereerder is in staat om afhankelijk van de omstandigheden een meer ontspannen of meer krachtige houding aan te nemen.

5.4.2 Randvoorwaarden en organisatie

In deze paragraaf presenteren we basisregels aangegeven voor de randvoorwaarden en organisatie rondom uitvoering en evaluatie van het Plan van Aanpak van de jeugdreclassering. Aanvullende aanwijzingen zijn opgenomen in de **Handreiking 12**, Casemanagement

Training

1. Jeugdreclassereerders en gedragswetenschappers krijgen specifieke training voor uitvoering van het Plan van Aanpak (leiderschap, vergadertechniek, interventies). Zij worden aangemoedigd om deze professionaliteit voortdurend te ontwikkelen en worden daarvoor ook beloond.
2. Teammanagers en gedragsdeskundigen krijgen aanvullende of specifieke training voor situationeel leidinggeven aan jeugdreclassereerders en voor het signaleren en realiseren van randvoorwaarden die een goede planuitvoering garanderen.
3. Teammanagers zorgen voor feedback van trainers/opleiders over de competenties van hun jeugdreclassereerders op het gebied van planuitvoering.

Management

4. Managers van de jeugdreclassering en van elke betrokken instelling evalueren gezamenlijk de uitvoering van plannen van aanpak in een strategisch partnerschap. Indien nodig, kunnen de managers van elk van de partijen elkaar aanspreken op hun prestaties en elkaar vragen (meer) verantwoordelijkheid te nemen.
5. Jeugdreclassereerders krijgen adequate supervisie en ondersteuning om het Plan van Aanpak uit te voeren.
6. Teammanagers stimuleren, organiseren en bewaken strategische partnerschappen van ketenpartners met de jeugdreclassering. Zij doen dit door primair jeugdreclassereerders zelf hiertoe te stimuleren, en indien vereist deze samenwerking zelf vast te leggen in afspraken over de verdeling van taken, verantwoordelijkheden en middelen.

Ontwikkeling

7. Protocollen voor samenwerking met ketenpartners tijdens de planuitvoering zijn vastgelegd, ingevoerd en worden nageleefd. Men spreekt elkaar aan op niet naleven daarvan.

Monitoring en evaluatie

8. Er zijn systemen aanwezig om de kwaliteit van de uitvoering te volgen en de jeugdreclassereerders hierover te informeren.
9. De instelling (afdeling jeugdreclassering) brengt het daadwerkelijk gebruik van geïndiceerde programma's, uitval van jongeren en tussentijdse vorderingen bij elk van de programma's continue in kaart en gebruikt deze informatie om zowel de assessment als uitvoering te verbeteren.

Route

Dossier lezen

Vragen opstellen voor eerste contacten

Eerste contacten

Eventueel: aanvullende diagnostiek

Plan van Aanpak

Uitvoering

Evaluatie Plan van Aanpak en verlenging

of

Eindrapportage, toeleiding naar zorg en afsluiting

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we de formele evaluatie van het begeleidingstraject. Formeel houdt in: een evaluatie in het kader van het protocol jeugdreclassering. De jeugdreclasserder heeft met de jongere en andere betrokkenen een traject doorlopen, waarop hij nu met de jongere terugblijkt. Dit traject bestond uit een aantal gescheiden fasen: assessment (diagnostiek en planvorming), en uitvoering. In de voorgaande hoofdstukken hebben we de activiteiten van de jeugdreclasserder steeds gebaseerd op onze visie: de What Works beginselen. In deze laatste fase, de evaluatie, doen we dat ook.

Kort gezegd is de evaluatie niets anders dan een *herhaalde assessment*, na een periode waarin op basis van een éérste assessment een of meer programma's en interventies zijn toegepast. Bij het maken van het Plan van Aanpak en bij de uitvoering van de programma's is de jeugdreclasserder ook zelf betrokken geweest. Dat maakt de evaluatie anders dan de eerste assessment, waarbij de jeugdreclasserder en de jongere elkaar nog moesten leren kennen, en waarbij de jeugdreclasserder op basis van dossierinformatie en enkele gesprekken moest vaststellen hoe (eventuele) tot nu toe aangeboden programma's bij de jongere hadden aangesloten. De jeugdreclasserder moest eigenlijk op basis van de aangeboden en zelf verzamelde informatie een *voorspelling* doen over:

- a. de kansen op recidive en schade door de jongere,
- b. de kans van elke criminogene factor op het veroorzaken of bijdragen aan die mogelijke recidive en/of schade,
- c. het effect van in te zetten programma's om die kansen (a en b) te doen keren of afnemen en
- d. de kans dat deze programma aansluiten bij de mogelijkheden, leerstijl en motivatie van de jongere.

Op basis van deze voorspellingen is zoveel als mogelijk samen met de jongere en andere betrokkenen een Plan van Aanpak ontworpen. Dit Plan van Aanpak was een tot in detail uitgewerkte voorspelling: 'Als we exact zó aan het werk gaan, zijn de kansen het grootst dat jij niet meer terugvalt in delictgedrag en (weer) aansluiting hebt gevonden bij de samenleving'. Op basis van deze aannames is er met de uitvoering gestart. Nu het eind van de begeleidingsperiode nadert, blikt men terug. Daarbij kijkt de jeugdreclasserder niet alleen naar de jongere, maar ook naar de rol van andere betrokkenen, waaronder die van zichzelf.

Tijdens de uitvoering zijn er doorgaans ook tussentijdse, informele evaluaties. De jeugdreclasseerder blijkt bijvoorbeeld met de jongere terug op een training die net is afgesloten of op de eerste maand waarin de jongere stage heeft gelopen. Deze informele evaluaties komen in dit hoofdstuk niet aan de orde. We verwijzen daarvoor naar **Handreiking 4** (zie: instructiegesprek of correctiegesprek) en **Handreiking 11** (zie : feedback geven aan de jongere).

6.2 Doel van evaluatie en afsluiting

6.2.1 Wetenschappelijke route: doelen van evaluatie en afsluiting

Het doel van de evaluatie en afsluiting is in deze route bereikt, als sprake is van de volgende situatie.

- A. De jeugdreclasseerder heeft vastgesteld:
1. in welke de mate criminogene factoren op dit moment aanwezig zijn (anders gezegd: *in hoeverre zijn de doelen behaald?*);
  2. wat de huidige recidivekans nu is;
  3. wat de huidige schadekansen nu zijn;
  4. wat op dit moment de huidige responsiviteit van de jongere en zijn directe omgeving is.
- En hij heeft deze vaststelling *vergeleken* met de vaststelling bij aanvang van de begeleiding.
- B. De jeugdreclasseerder heeft vastgesteld in welke mate en op welke manier het Plan van Aanpak in de praktijk inderdaad:
1. heeft aangesloten bij de hoogte van het recidiverisico;
  2. zich heeft gericht op de criminogene factoren die in hoge mate aanwezig waren en bij de jongere duidelijk gerelateerd waren aan het delictgedrag;
  3. heeft ingespeeld op de responsiviteit: de leerstijl van de jongere, de motivatie van de jongere en andere direct betrokkenen, en de (on)mogelijkheden bij de jongere en zijn omgeving, en
  4. is nagevolgd door de jeugdreclasseerder, door de jongere, andere direct betrokkenen en de door de jeugdreclasseerder ingeroepen begeleiders / behandelaars.
- C. De jeugdreclasseerder heeft - op basis van A - vastgesteld of het noodzakelijk is om de jongere verder te begeleiden - al dan niet door de jeugdreclassering. Als deze noodzaak er is, is er met de jongere en - liefst ook - de ouders overeenstemming bereikt over een nieuw of aangepast Plan van Aanpak óf een verwijzing van de jongere. Het plan of de verwijzing bouwt voort op de informatie uit A en B: de noodzaak, de mogelijkheden en de opgedane ervaringen in de uitvoering.

6.2.2 Pragmatische route: doelen van evaluatie en afsluiting

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. Het Plan van Aanpak is zoveel mogelijk samen met de jongere en eventueel ouders geëvalueerd. Kaders hierbij zijn geweest: de wetenschappelijk route (wat was er nodig), de ruimte die op dit moment aanwezig is om met de jongere te onderhandelen, en de vrijheid die het juridisch kader biedt om met de jongere te onderhandelen.
2. De jongere heeft de jeugdreclasseerder bij het evalueren van het Plan van Aanpak ervaren als een professional en als pro sociaal rolmodel.
3. De jeugdreclasseerder heeft zijn observaties en opvattingen over de werkrelatie met de jongere tijdens de uitvoering, de manier waarop tijdens de uitvoering belemmeringen zijn opgeheven, en de wijze waarop de jongere op hem heeft gereageerd als rolmodel, gebruikt om zijn evaluatie van het Plan van Aanpak te onderbouwen. Het gaat hier om informatie en opvattingen over de responsiviteit van de jongere die hij in deze fase de wetenschappelijke route en normatieve route inbrengt.

4. De jeugdreclasseerder heeft zich al enige tijd voorafgaand aan de evaluatie geïnformeerd over de voorwaarden en mogelijkheden bij de ketenpartners om de (waarschijnlijk) vereiste vervolghulp of -zorg te bieden en hij heeft waar mogelijk ondersteuning gegeven bij het verbeteren / aanpassen hiervan.

6.2.3 Normatieve route: doelen van evaluatie en afsluiting

Het doel van deze fase is bereikt wanneer sprake is van de volgende situatie:

1. De jongere en andere betrokkenen kennen en begrijpen de inhoud en conclusies van de evaluatie. Het is hen ook duidelijk welke rechten en plichten de jongere, ouders, jeugdreclasseerder en andere betrokkenen aan de evaluatie kunnen ontleen.
2. De jongere heeft de jeugdreclasseerder tijdens de evaluatie en afsluiting ervaren als een professional, in die zin, dat hij beschikt over *juridische macht*: als iemand die de mogelijkheden om dwang toe te passen op een adequate en gepaste manier in de evaluatie en afsluiting verwerkt.
3. De mate waarin en de manier waarop de jongere zich tijdens de uitvoering heeft gehouden aan de aanwijzingen rond controle, zijn bij een eventuele verlening van de begeleiding het uitgangspunt voor nieuwe afspraken met de jongere.
4. De jeugdreclasseerder heeft op basis van informatie uit de wetenschappelijk route vastgesteld of de jongere (nog steeds) kwetsbaarheid vertoont die weliswaar niet aan het delictgedrag is gerelateerd, maar die hem wel recht geeft op zorg. Ook heeft hij vastgesteld of de jongere in een achterstandssituatie verkeert omdat hij wordt belemmerd in de toegang tot basisvoorzieningen. Waar nodig, heeft hij deze zorg of toegang helpen realiseren voordat de hij de begeleiding afsluit.

6.3 Middelen voor evaluatie en afsluiting

6.3.1 Wetenschappelijke route: middelen voor evaluatie en afsluiting

Visie op evaluatie en afsluiting

Evalueren en afsluiten van de begeleiding is geen bureaucratisch gebeuren, maar een interventie op zich met een mogelijk sterk effect. Een goede evaluatie en afsluiting kan het resultaat van de inspanning verankeren. Een slordige of onverschillige evaluatie en afsluiting kan veel van de gemaakte vorderingen weer teniet doen. De jeugdreclasseerder neemt deze visie als uitgangspunt bij de start van deze laatste fase.

Een nieuwe risicotaxatie

Bij de evaluatie brengt de jeugdreclasseerder de vorderingen (doelrealisatie) door middel van een combinatie van subjectieve meningsvorming én valide en betrouwbare meetinstrumenten in kaart. De jeugdreclasseerder herhaalt hier eigenlijk het basisonderzoek dat in eerste instantie door de Raad werd uitgevoerd en hij rapporteert de resultaten hiervan aan de Raad.

Het is onvoldoende om op basis van uitsluitend subjectieve meningsvorming de begeleiding te evalueren. De jeugdreclasseerder moet de risicotaxatie herhalen of laten herhalen door de Raad⁵⁶, omdat de risico's op recidive en schade de basis vormen voor de intensiteit van (nieuwe, volgende) programma's bij een eventuele herindicatie.

Geen hoog recidiverisico en een goede prognose

De jeugdreclasseerder kan alleen tot afsluiten van de bemoeienis door de jeugdreclassering besluiten, als het recidiverisico niet langer hoog is. Is dat nog wel het geval, dan moet de jeugdreclassering, indien dit tot de mogelijkheden behoort, de begeleiding (laten) verlengen. Bij een *laag* recidiverisico moet de jeugdreclassering de begeleiding (laten) afsluiten.

Bij een *gemiddeld*, of *redelijk* recidiverisico moet de jeugdreclasseerder een afweging maken en in overleg gaan met de gedragsdeskundige of teammanager. Het kan zijn, dat er een gemiddeld risico werd geconstateerd bij aanvang en dat daar nog steeds sprake van is. In dat geval moet de

---

56 Besluitvorming hierover wordt in 2006 genomen door Jeugd Terecht in het traject Screening en Risicotaxatie

jeugdreclassering de begeleiding (laten) verlengen. Als er echter verbeteringen zichtbaar zijn en deze zetten zich ook in de optiek van de jeugdreclasserder en andere betrokkenen in de nabije toekomst door, dan kan de jeugdreclasserder overwegen de begeleiding af te ronden. Wat houdt dit concreet in:

- de jongere beschikt in de eerste plaats over voldoende vaardigheden om zijn gedrag en achterliggende opvattingen blijvend te reguleren, of hij is duidelijk op weg in deze richting
- de jongere heeft in elk geval op de gebieden huisvesting, opleiding / werk en inkomen, vrijetijdsbesteding en het afzien van middelengebruik een vaste basis of een zeker uitzicht hierop. In beide gevallen kijkt de jeugdreclasserder ook naar de steun die de jongere in zijn omgeving krijgt om dit vol te houden, en naar de noodzaak van een of meer aanvullende programma's van voorliggende lokale voorzieningen of geïndiceerde vormen van zorg. Als de recidivekans niet meer hoog is, de jongere nog niet alle doelen bereikt heeft, maar hier – met steun of aanvullende hulp - naar op weg is, kan de jeugdreclasserder afsluiten. Hij laat de jongere daarmee zien dat hij vertrouwen heeft in de ontwikkeling van de jongere. Is de aanvullende steun of hulp er niet, dan is afsluiten niet mogelijk zonder een interventie in het sociaal netwerk en / of een zorgvuldige doorverwijzing.

Evaluatie van de begeleiding door de jeugdreclassering

Voor de evaluatie maakt de jeugdreclasserder een aparte afspraak met de jongere en ouders op kantoor. Dit benadrukt het formele karakter. Het Plan van Aanpak is bij de evaluatie de leidraad.

Aandachtspunten bij het gesprek zijn:

1. Richt de aandacht vooral op het verschil tussen het gedrag en de situatie van de jongere *toen* en het gedrag en de situatie van de jongere *nu*. De herhaalde risicotaxatie is hier het agendapunt.
2. Leg vooral nadruk op de gemaakte vorderingen en de inspanningen die de jongere en ouders daartoe gedaan hebben. De herhaalde risicotaxatie is ook hier het agendapunt.
3. Ga met de jongere en ouders na, welke nieuwe of verbeterde vaardigheden en opvattingen en welke nieuwe situaties in de toekomst van pas komen, behulpzaam zullen zijn.
4. Ga met de betrokkenen na welke problemen er nog wel liggen en probeer vast te stellen wat er nodig is om deze te verbeteren. Kunnen de nieuwe / verbeterde vaardigheden hier ook op termijn van pas komen, of is er iets anders, iets nieuws nodig? De jeugdreclasserder moet op dit punt concreet en duidelijk zijn. Hij geeft allerlei voorbeelden van doelen en middelen.
5. De jeugdreclasserder maakt concrete afspraken over vervolghulp en verwijzingen en legt deze vast. Dit vereist onderhandeling (zie pragmatische middelen).
6. De jeugdreclasserder helpt de betrokkenen gevoelens van afscheid te herkennen en te verwoorden (zie 'afscheid nemen' onder pragmatische middelen).
7. De jongere en ouders krijgen een verslag van de evaluatie.

Continuïteit bieden

Ook bij afsluiting van de begeleiding en doorverwijzing moet de jongere de hulp ervaren als een eenheid. De jeugdreclassering stopt er weliswaar mee, maar de hulp gaat gewoon door, of er is een nieuwe hulpvorm die zich aandient. De jeugdreclasserder brengt de nieuwe betrokken hulpverleners of begeleiders exact op de hoogte van het proces tot nu toe: de samenwerkingsrelatie, de risico's, de doelen, middelen en gemaakte vorderingen, en de nog liggende doelen. Vaak gebeurt dat nog op papier: de jeugdreclasserder vult het intakeformulier van de nieuwe instelling in. Er is dan alleen een papieren continuïteit. Veel beter is het, als de jeugdreclasserder samen met de jongere en eventueel ouders de nieuwe instelling bezoekt en de nieuwe hulpverlener(s) een of enkele malen ontmoet, rondkijkt en in een gespreksvorm de jongere overdraagt. Zo voorkomt de jeugdreclasserder dat de professionals (waaronder hijzelf) al van alles hebben uitgewisseld voordat de jongere zelf aan bod komt. Bij voorkeur vindt dit gesprek op de nieuwe instelling plaats, om de verandering te benadrukken. Deze 'warme overdracht' is voor de jeugdreclasserder het uitgangspunt.

Het is mogelijk dat hulpverleners van instellingen voor jeugd-GGZ of jeugdhulpverlening enige onrust voelen als er een jongere wordt aangemeld die (ernstige) delicten heeft gepleegd. Tijdens intakegesprekken leidt dit soms tot preken of moraliseren door deze hulpverleners (eventueel ondersteund door de ouders), of de jongere krijgt onmiddellijk de huisregels en sancties voorgeschoteld. Dit kan bij jongeren veel weerstand oproepen: *'Wat denkt die gast wel. Dat ik een kind ben? Ik heb hier geen zin meer in.'*

Angst is een slechte raadgever, betrouwbare informatie een goede. Juist op die momenten is het nuttig om de resultaten van de herhaalde risicotaxatie en de 'ups en downs' van het begeleidingsproces dat met de jongere is doorlopen, rustig door te nemen. Dit leidt vanzelf tot een inventarisatie van punten waar de nieuwe hulpverleners zich wél en géén zorgen over hoeven te maken. Zij kunnen dan veel meer overdacht een besluit nemen over de jongere en de jeugdreclasseerder heeft een betere uitgangspositie om met hen te onderhandelen (zie pragmatische route). Voor de jongere en ouders biedt dit geheel - een gesprek op basis van de eigen evaluatie - de ervaring van continuïteit en zorgvuldigheid.

6.3.2 Pragmatische route: middelen voor evaluatie en afsluiting

Wanneer laten jongere en ouders zien dat zij toe zijn aan afsluiten?

De jeugdreclasseerder kan er op diverse manieren op 'geattendeerd' worden dat de jongere, ouders en eventueel andere betrokkenen ervaren 'klaar' te zijn met de begeleiding. Daarmee is niet gezegd dat ook de jeugdreclasseerder het hiermee eens is.

1. De jongere of ouder kan dit gewoon zeggen tegen de jeugdreclasseerder.
2. De jongere doet pogingen het contact te stoppen:
  - de jongere komt niet meer op tijd of niet meer op afspraken
  - de jongere neemt zelf veel minder, of helemaal geen contact meer op met de jeugdreclasseerder
  - de jongere is terughoudend, afstandelijk tegenover de jeugdreclasseerder: hij belt niet terug, hij zegt 'ik heb maar even de tijd', of hij is kortaf aan de telefoon.
3. De jongere begint zelf met het oplossen van oude of nieuwe problemen die niet in het Plan van Aanpak staan vermeld.
4. De jongere praat over problemen en doelen in de voltooid verleden tijd. Dit wijst er op dat in elk geval de *beleving* van het probleem door de jongere in positieve zin is veranderd.

Wanneer de betrokkenen praten over stoppen, of zij geven andere signalen, moet de jeugdreclasseerder nagaan wat hier achter zit: is er werkelijke vooruitgang (die zich ook heeft vertaald in behaalde doelen, een lager recidiverisico, meer participatie) Of is het weerstand tegen verandering, die zich uit in weglopen voor de jeugdreclasseerder?

De duur van de uitvoering tot nu toe is een belangrijke maatstaf. Als deze signalen *vroeg* tijdens de begeleiding voorkomen, kan de jeugdreclasseerder er van uitgaan dat de jongere nooit echt heeft gekozen voor het Plan van Aanpak. Hij zal moeten corrigeren en opnieuw motiveren.

Als de uitvoering ongeveer *halverwege* is en tot nu toe redelijk tot goed verlopen, wijzen deze signalen er op dat er een probleem of situatie bij is gekomen waar de jongere (of soms ouder) niet met de jeugdreclasseerder over wil praten. De jeugdreclasseerder vraagt dit na bij de jongere of anderen en richt hier dan de aandacht op: dit is vraaggericht werken. Hij kan daarna het plan weer oppakken.

Als de uitvoering tegen het *eind* loopt en alleen de signalen 2 t/m 4 komen voor, dan laat de jongere de jeugdreclasseerder op een *indirecte* manier zien dat hij wil stoppen. Het kan een teken van respect zijn dat de jongere dit niet openlijk tegen de jeugdreclasseerder zegt. Als inderdaad de doelen (vrijwel) zijn behaald, is het essentieel dat de jeugdreclasseerder op dat moment de evaluatie en afsluiting bespreekbaar maakt door middel van *feedback geven en belonen*. Dit is belangrijk voor het vertrouwen van de jongere in de waarde van zijn *eigen* inschatting dat het goed gaat en daarmee voor zijn zelfvertrouwen. De jeugdreclasseerder verstevigt daarmee ook de overtuiging bij de jongere dat er resultaten zijn behaald, en hij geeft de jongere impliciet toestemming om zich emotioneel los te maken van hem als rolmodel en wellicht vertrouwenspersoon.

Onderhandelen en motiveren

Voor het maken van een Evaluatie Plan van Aanpak of een Eindrapportage⁵⁷ en het verzorgen van een verwijzing naar een nieuwe / andere instelling voor vervolghulp, verwijzen we naar het thema 'onderhandelen' in hoofdstuk 4 (pragmatische middelen) en **Handreiking 5**, Motiveren van de jongere. De jongere en ouder(s) kunnen ook moeite hebben met nieuwe instellingen en hulpverleners, omdat er onzekerheid is over hun doelen, werkwijze en de mensen zelf. Zoals aangegeven in **Handreiking 7** (De eerste gezinsgesprekken, punt 4, Omgaan met weerstand) gaat het hier opnieuw om een vorm van controleverlies. De jeugdreclasseerder kan nagaan welke vorm de jongere en/of ouders laten zien en hierop reageren aan de hand van de gegeven aanwijzingen.

Casemanagement

Het realiseren van nieuwe hulp / vervolghulp is ook een (laatste) aspect van casemanagement door de jeugdreclasseerder. We verwijzen naar **Handreiking 14**, Aanvullende hulp en zorg, voor aanwijzingen hiervoor. Wel benadrukken we hier het volgende:

1. Indien de jeugdreclassering de begeleiding niet verlengt, maar er wel aanvullende zorg en hulp nodig is, moet de jeugdreclasseerder het model in **Handreiking 12**, Case-management, toepassen om de *hulpvraag* van de jongere als centraal aandachtspunt te behouden (en niet langer het delictgedrag).
2. De jeugdreclasseerder vervalt als centraal coördinerende professional. Wie neemt deze taak over? De jeugdreclasseerder moet afspraken hierover zelf maken.

Afsluiten is afscheid nemen

De relatie van de jeugdreclasseerder met de jongere, en vaak ook met de ouders, gaat stoppen. Ook al heeft de betrokkenheid van de jeugdreclasseerder een gedwongen karakter, toch kunnen jongere en andere gezinsleden weerstand hebben tegen dit afscheid. Veel jongeren en ook ouders ervaren het afscheid nemen van mensen als *separatie*. Dit kan eventuele vroegere separaties, vroeger 'in de steek gelaten zijn', weer doen opleven. Dit is te vergelijken met een *rouwproces*. Twee factoren bepalen de mate waarin jongere en ouders het moeilijk kunnen hebben met het afscheid nemen van de jeugdreclasseerder:

1. De mate waarin de jeugdreclasseerder de jongere en ouders dierbaar is. Dit hangt sterk samen met de mate waarin de begeleiding op een sterke, positieve manier in hun leven heeft ingegrepen.
2. De wijze waarop het afscheid tot stand komt. Een plots en onvoorbereid afscheid is veel minder gunstig dan een goed voorbereid en begeleid afscheid. Bij een rouwproces is dit ook zo. Plots verlies leidt tot een 'shock', voorbereid verlies betekent dat jongere en ouders al kunnen beginnen met afscheid nemen voordat de jeugdreclasseerder is weggevallen.

Jongere en ouders kunnen op verschillende manieren reageren wanneer zij afscheid moeten nemen. Hierin vallen de volgende fasen te onderscheiden:

Protestfase: ontkenning, het contact geheel verbreken, of boosheid/woede (ook richting jeugdreclasseerder).

Wanhoopsfase: 'wat moet ik dan alleen?' 'ik heb je nog hartstikke nodig' 'je ziet toch wel dat er niets verbeterd is?' Jongere en ouders kunnen angstig worden, opnieuw in een crisis te komen, nieuwe problemen naar voren brengen. Vooral voor jongeren en ouders die negatieve ervaringen hebben opgedaan met afscheid nemen en het verbreken van contact (zoals bij scheiding van de ouders of bij uithuisplaatsing), kan het aanstaande vertrek van de jeugdreclasseerder veel losmaken.

Verwerkingsfase: jongere en ouders beseffen, overzien en aanvaarden het afscheid. Er is een motivatie om (weer) ergens (anders) naar toe te gaan, nieuwe banden aan te knopen.

Praten over het (komende) afscheid is altijd nodig:

1. *Van bedekt naar open*: de jeugdreclasseerder signaleert dat de jongere en ouders in bedekte termen over de eindigheid van de begeleiding praten, en bijvoorbeeld vragen stellen als 'hoe moet dat dan als...'. (zie eerder in deze paragraaf).
2. *Het protest mag er zijn*: ontkenning of woede zijn niet gericht op de jeugdreclasseerder persoonlijk, maar op de onmacht tegenover het onvermijdelijke afscheid. De

---

57 Een Evaluatie Plan van Aanpak is aan de orde als er nieuwe hulp dient te komen terwijl de jeugdreclassering ook nog doorgaat. Als er vervolghulp dient te komen, maar de jeugdreclassering houdt zelf op, dan is er sprake van Eindrapportage.

jeugdreclasseerder buigt het *'jij bent een ellendeling'* om naar *'afscheid nemen is ellendig'*. Hij geeft aan, dat het goed is om dergelijke emoties te ervaren. Ze horen erbij. Hij benadrukt sterk de bereikte resultaten als gevolg van de inspanning door de jongere en andere betrokkene. Hij spreekt zijn vertrouwen uit dat de jongere ook zonder de begeleiding de nieuwe vaardigheden kan toepassen of de nieuwe overtuigen kan bewaren zonder de hulp van de jeugdreclasseerder.

3. *Wanhoop mag er zijn*: de jeugdreclasseerder neemt geen afscheid van een jongere die vlak voor de afsluiting van de begeleiding *echt opnieuw* in crisis raakt of achteruit lijkt te gaan in functioneren. Is deze crisis over, dan praat de jeugdreclasseerder hierover met de jongere en ouders na. Hij zet de crisis in het licht van het komende afscheid en neemt met het hen nogmaals de positieve veranderingen door die de afgelopen tijd zijn bereikt.
4. *Verwerking: afsluiten is een promotie*. De jeugdreclasseerder stopt doorgaans omdat er niet veel of ernstige problemen meer zijn. Afscheid betekent dus ook: er is hard gewerkt, er is een en ander bereikt, er is een begin gemaakt en jij kunt het verder aan. De jeugdreclasseerder gaat met het jongere en ouders na wat de nieuwe uitdagingen zijn.

Ook de weerstand bij de jeugdreclasseerder zelf kan een rol spelen: iedereen heeft ooit afscheid moeten nemen. Sommige jeugdreclasseerders hebben zelf professionele hulp gehad en kunnen van hieruit aanvoelen wat het betekent om van een begeleider/hulpverlener/vertrouwensfiguur afscheid te (moeten) nemen.

De jeugdreclasseerder let vooral op emoties als: ik 'verraad' de jongere door nu weg te gaan, schuldgevoel, schaamte. De jeugdreclasseerder bespreekt deze eerst met de teammanager of gedragsdeskundige, later met de jongere. Hij laat daarmee zien dat hij als professional ook emotioneel investeert in de jongere.

Dat geldt ook voor de gevoelens van trots op zichzelf en de jongere, het voldane gevoel iets afgerond te hebben en iets van elkaar geleerd te hebben, wellicht op elkaar gesteld te zijn geraakt. De jeugdreclasseerder deelt deze gevoelens met de jongere. Ook zo laat hij zien dat hij emotioneel heeft geïnvesteerd. Hij kan zelfs aangeven dat hij eerst twijfels had over de jongere, maar dat hij het bij het verkeerde eind heeft gehad.

De afloop is niet altijd zoals we hierboven hebben geschetst. Een deel van de jongeren is nu gewoon klaar met de jeugdreclassering en zijn blij ervan verlost te zijn. Zij verbreken het contact meteen en nemen geen contact meer op: *no goodbyes*.

6.3.3 Normatieve route: middelen voor evaluatie en afsluiting

De teammanager toetst de evaluatie en afsluiting

Omdat de teammanager eindverantwoordelijk is voor de begeleiding, moet hij de evaluatie en eventuele verwijzing(en) toetsen. Indien er twijfels zijn, moet hij hierover met de Raad overleg voeren. De teammanager baseert deze toetsing op de informatie die hij van de jeugdreclasseerder ontvangt.

Afspraak voor evaluatie

De jeugdreclasseerder stuurt een brief naar de jongere en (eventueel) de ouders/opvoeders waarin hij hen uitnodigt voor het evaluatiegesprek.

Kaders stellen

Zeker bij de evaluatie is het belangrijk dat de jeugdreclasseerder (opnieuw) kaders stelt. Hij bepaalt de grenzen waarmee men samen de vorderingen, stagnaties, inspanningen en risico's en sterke kanten opnieuw in kaart brengt en bespreekt, waarbinnen hij met de jongere en ouders terugblijkt op het plan van aanpak en vooruitblijkt naar de toekomst. Hoeveel ruimte jongere krijgen, is afhankelijk van de herhaalde risicotaxatie. Is er een hoge recidivekans, dan ligt het kader vrij vast en is er weinig speelruimte voor de jongere. Is de recidivekans klein, dan geeft de jeugdreclasseerder meer ruimte voor eigen wensen en ideeën over aanvullende begeleiding en zorg.

Jeugdreclasseerder is normatief rolmodel

Zoals ook bij de voorgaande fasen moet de jongere de jeugdreclasseerder ervaren als iemand die niet alleen beschikt over juridische macht, maar die macht ook vanzelfsprekend, rechtvaardig en adequaat weet te gebruiken. Ook bij de evaluatie moet de jongere precies weten wat wel en wat niet onderhandelbaar is. De jeugdreclasseerder zet de strijd over de regie van de betrekkingen dus ook bij de evaluatie opnieuw zelf in. De jongere bepaalt hoe lang die strijd wordt volgehouden.

Zorgbehoefte en participatie

Ook wanneer er voldoende reden is om de begeleiding door de jeugdreclassering af te ronden, kan de jongere behoefte hebben aan *zorg*. Dat geldt zowel voor jongeren met een laag als gemiddeld recidiverisico aan het eind van de begeleiding. Het is goed mogelijk dat er op een of meer levensgebieden van de jongere nog steeds problemen zijn, die hem of haar niet zozeer in de gevarezone brengen van het opnieuw plegen van een delict, als wel de kwaliteit van leven van de jongere verlagen. Denk aan zaken als psychiatrische of medische problematiek, die bij deze individuele jongere niet gerelateerd is aan het plegen van delicten, maar die wel zijn toekomstperspectief negatief beïnvloedt. Er is dan altijd vervolghulp nodig.

Het recidiverisico kan dan wel zijn afgenomen, maar van *bedreigde participatie* kan (nog) sprake zijn. In deze situaties is het succesvol toeleiden van de jongere naar voorliggende lokale voorzieningen of geïndiceerde vormen van zorg vereist. Dat is vanuit de visie van What Works strikt gezien niet nodig, maar de jeugdreclasseerder moet de jongere er bij afsluiting bij ondersteunen om zijn participatie in de samenleving te vinden of hervinden. Ook al is die ondersteuning niet direct een preventie van nieuw delinquent gedrag.

Informatie geven

De jongere heeft recht op de volgende informatie tijdens de evaluatie: de jeugdreclasseerder informeert de jongere over

- zijn bevindingen van de uitvoering van het Plan van Aanpak door hemzelf, de jongere en de andere betrokkenen;
- de mate waarin hij vindt dat de doelen zijn bereikt.

Dit zijn beide onderwerpen van discussie. De jeugdreclasseerder geeft na deze discussie aan wat hij aan de Raad gaat rapporteren, waarom de begeleiding door de jeugdreclassering stopt en wat er daarna eventueel binnen het strafrechtelijk kader nog kan of gaat gebeuren.

Ook geeft de jeugdreclasseerder de jongere informatie over mogelijkheden van vervolghulpverlening. Hij biedt in principe altijd aan hier met de jongere een kijkbezoek af te leggen.

Wanneer de jeugdreclasseerder in zijn rol als case-manager vervolghulp of -zorg zal inschakelen, maakt hij de jongere duidelijk hoe dat in zijn werk gaat. Tenslotte moet de jeugdreclasseerder uitleggen hoe de jongere zelf de jeugdreclasseerder hierbij kan ondersteunen.

De jeugdreclasseerder geeft deze informatie daarom zo vroeg mogelijk en in begrijpelijke taal. Als hij met hen afspraken maakt, zet hij deze op papier gezet en zendt ze later per brief aan de jongere toe.

Tussentijds beëindigen van de begeleiding

Het niet nakomen van afspraken door de jongere kan voor de jeugdreclasseerder aanleiding zijn het traject voortijdig te stoppen. De jongere pleegt bijvoorbeeld opnieuw een delict, of komt voortdurend op afspraken niet opdagen. Menger en Kregtig⁵⁸ maken in dit verband onderscheid tussen afspraken die 'essentieel en kaderstellend zijn voor het traject' en afspraken 'waarvan het vervelend is dat de jongere ze niet nakomt en waaraan wel een consequentie moet worden verbonden, maar die niet meteen het traject in gevaar brengen'. Zij geven bij dit laatste het voorbeeld dat het voor jongeren die gewend zijn laat op te staan, te zwaar kan zijn meteen vanaf de start 's morgens op tijd te komen. Dit moet dan een eerste leerdoel zijn.

Menger en Kregtig adviseren eerst na te gaan of sprake is van onwil (sjoemelen, grenzen uitproberen) of onmacht (de stap is te groot). De jeugdreclasseerder kan ook zijn intuïties en vermoedens uiten: *'Ik heb het idee dat je liegt, al kan ik dat niet bewijzen'*. Dit 'houdt de communicatie open' en zorgt ervoor, dat de werker zich niet door uitsluitend zijn vermoedens laat leiden.

---

58 2001, p.43

De jeugdreclasseerder kan de jongere in overleg met de teammanager een waarschuwing geven (gele kaart). Dit gebeurt op kantoor om de ernst te benadrukken. Hij past hier het correctiegesprek toe als er sprake is van onmacht, en het overtuigingsgesprek als sprake is van onwil (zie **Handreiking 4**, Leiding geven aan de jongere). Na een gele kaart kan alleen een rode kaart volgen: het traject wordt dan echt stopgezet. Menger en Kregtig geven daarom de suggestie de gele kaart na (bijvoorbeeld) drie maanden weer in te trekken als de jongere zich aan de afspraak houdt of zich duidelijk daarvoor inzet om dat te doen.

Voor het werkelijk stopzetten van het traject is overleg met de teammanager en gedragsdeskundige/werkbegeleider nodig. Stoppen is nodig als onwil steeds onwil blijft, ook na een gele kaart, en als de jongere opnieuw een delict pleegt dat zwaar genoeg is om te moeten stoppen (hierbij is dus speelruimte: wat is de voortgang van het gehele traject?). De teammanager is eindverantwoordelijk voor het nemen van dit besluit. De rechtsgang wordt dan vervolgd. De jeugdreclasseerder moet alle betrokkenen - inclusief de ouders - onmiddellijk mondeling en daarna schriftelijk informeren.

6.4 Basisregels voor evaluatie en afsluiting

Voor de evaluatie en afsluiting gelden in principe dezelfde basisregels als in de diagnostiek en planfase. Er vindt immers een herhaling van de assessment plaats.

We herhalen hier de basisregels vanuit hoofdstuk 4, aangepast voor de evaluatiefase. Voor de toelichtingen verwijzen we naar hoofdstuk 4. De laatste basisregel is nieuw: dit betreft de afsluiting van de begeleiding door de jeugdreclassering. De basisregels voor (herhaalde) planvorming herhalen we hier niet, want deze zijn exact gelijk aan de basisregels in hoofdstuk 5.

Basisregel 25. Evaluatie in de jeugdreclassering vereist een nieuwe vaststelling van de kansen op recidive en schade door de jongere, zijn (statische en dynamische) criminogene factoren, zijn responsiviteit en de mogelijkheden voor begeleiding / behandeling in de eigen context.

Basisregel 26. De jeugdreclasseerder verzamelt informatie vanuit verschillende bronnen, verifieert deze en vult deze waar nodig aan.

Basisregel 27. Methoden en materialen voor evaluatie sluiten aan bij de diverse ontwikkelingsfasen van jongeren.

Basisregel 28. Evaluatie is altijd een gezamenlijke activiteit van de jeugdreclasseerder met de jongere, en indien mogelijk ook met zijn ouders of opvoeders en met andere daarbij relevante instellingen (in overeenstemming met protocollen voor gegevensuitwisseling).

Basisregel 29. Jeugdreclasseerders gebruiken taal die jongeren begrijpen. Hij legt het gebruik van informatiebronnen en instrumenten ten bate van evaluatie uit in taal die jongeren begrijpen. Hij checkt bij hen nadrukkelijk of zij de gegeven informatie begrepen hebben.

Basisregel 30. Afsluiting en eventuele doorverwijzing zijn primair gebaseerd een niet langer hoog recidiverisico en secundair op de noodzaak van aanvullende zorg voor de jongere en de toegang tot basisvoorzieningen.

Handreikingen Methode Jeugdreclassering

---

1. **Criminogene factoren**
2. **Analyseren van de beschikbare informatie in de diagnostiekfase**
3. **Vaste onderdelen van elk gesprekscontact**
4. **Leiding geven aan de jongere**
5. **Motiveren van de jongere**
6. **Technieken voor aanvullende diagnostiek en planvorming**
7. **De eerste gezinsgesprekken**
8. **Middelen voor het verlichten van acute en praktische problemen**
9. **Maken van een Plan van Aanpak**
10. **Effectieve programma's**
11. **Interventies door de jeugdreclasserder als begeleider**
12. **Case-management in de jeugdreclassering**
13. **Vorbereiding van de jongere op de zitting**
14. **Aanvullende hulp en zorg na afsluiting**
15. **De Justitiële Jeugdinstelling en de jeugdreclassering**
16. **Jongeren met psychiatrische problematiek**

1 Inleiding

Definitie

Criminogene factoren zijn kenmerken of omstandigheden die *kunnen* bijdragen aan het plegen van delicten. We kunnen criminogene factoren ook omschrijven als risicofactoren die herhaling van delictgedrag meer waarschijnlijk maken. In bovenstaande definitie staat het woord kunnen cursief gedrukt, omdat het kenmerk of de omstandigheid weliswaar in zijn algemeenheid de recidivekans vergroot, maar niet voor elke jongere. We zien dit ook bij kindermishandeling. Wanneer jongeren in hun jeugd mishandeld zijn, is er een *grotere* kans dat zij dit later bij hun eigen kind ook doen. Maar *zeker* is dat niet. De kans is alleen groter, en daarom is het zinvol om preventieve activiteiten te richten op ouders die als kind die zelf mishandeld zijn. Dezelfde redenering gaat op bij criminogene factoren: is een factor in hoge mate aanwezig, dan vergroot dat de recidivekans en is aandacht vereist. Dat geldt dubbelop als deze factor niet alleen in het leven van de jongere in hoge mate aanwezig is, maar óók gerelateerd is aan zijn delictgedrag. In een voorbeeld: armoede bij een jongere verdient aandacht. Armoede bij een jongere die uit geldgebrek iets heeft gestolen, verdient dubbel zo veel aandacht.

Algemeen en specifiek

Er zijn *algemene* criminogene factoren, die voor alle jongeren gelden. Daarnaast zijn er voor bepaalde typen delicten en jongeren ook *specifieke* criminogene factoren aanwijsbaar: bij plegers van zedendelicten bijvoorbeeld, voor verslaafde jongeren en jongeren met een persoonlijkheidsstoornis.

Statisch en dynamisch

Een tweede belangrijk onderscheid is dat tussen *statische* en *dynamische* criminogene factoren. Statische factoren veranderen niet meer of slechts in één richting. Enkele voorbeelden :

- reeds gepleegde delicten / strafblad
- plaats in de kinderrij
- geslacht
- temperament
- leeftijd
- gezinsgeschiedenis
- sommige handicaps en ziektes
- life events (zeer positieve en negatieve meegemaakte gebeurtenissen)

Dynamische criminogene factoren zijn wel veranderbaar, zoals een slechte huisvesting, gedrag en financiële schulden.

Stabiel en acuut

Ten derde is er onderscheid tussen *stabiele* factoren, die voor langere duur hun invloed doen gelden, en *acute* factoren die recidive in de nabije toekomst voorspellen, maar niet op de langere termijn. Voor de jeugdreclassering zijn de stabiele dynamische criminogene factoren de belangrijkste aangrijpingspunten.

Voorspellen van recidive

Niet elke criminogene factor draagt even sterk bij aan het totale risico dat een jongere loopt om te recidiveren. Om de kans op recidive goed te voorspellen, moet de bijdrage van elk van de criminogene factoren apart worden gewogen. Hiervoor is de klinische blik van een professional (zoals een gedragsdeskundige of forensisch psychiater) onvoldoende. Deze professionals zijn experts in het doorgronden van het delictscenario, de dynamiek waarmee de jongere tot zijn delict is gekomen. Maar als het gaat om een voorspelling van mogelijke herhaling, voorspelt een *actuariële* aanpak dit risico veel beter: er worden gegevens over de criminogene factoren verzameld over grote aantallen jongeren. Zij worden daarna in de tijd gevolgd, om te observeren of zij recidiveren of niet. Vervolgens gaan de onderzoekers met behulp van statistische technieken

na, welke criminogene factoren achteraf gezien de recidive meer of minder voorspellen. Op basis daarvan worden valide en betrouwbare *vragenlijsten voor risicotaxatie* gemaakt⁵⁹ die – als we kijken naar de jeugdreclassering - door de Raad voor de Kinderbescherming of een andere ketenpartner worden gebruikt.

Er zijn diverse indelingen van criminogene factoren gemaakt. Voor de jeugdreclassering maken we gebruik van de indeling die de volwassenreclassering in Nederland ook gebruikt⁶⁰.

1.	Delictgeschiedenis
2.	Huidige / laatste delict en delictpatroon
3.	Huisvesting en wonen
4.	Opleiding werk en leren
5.	Inkomen en omgaan met geld
6.	Relaties met partner, gezin en familie
7.	Vrienden, kennissen en vrijetijdsbesteding
8.	Druggebruik
9.	Alcoholgebruik
10.	Geestelijke gezondheid
11.	Denkpatronen, gedrag en vaardigheden
12.	Houding

2 Criminogene factoren

2.1 Delictgeschiedenis

Het voorspellen van toekomstig crimineel gedrag blijft lastig. Toch weten we uit grote onderzoeken onder jongeren die delicten plegen (vooral onderzoek in Canada en het Verenigd Koninkrijk) dat het verleden belangrijk is wanneer je wilt voorspellen wat er in de toekomst zal gaan gebeuren. Dit onderzoek toont aan dat crimineel gedrag in het verleden in grote mate het criminele gedrag in het heden bepaalt en daarmee ook de kans op recidive in de toekomst. Het zou bijna onmogelijk zijn om een goede voorspelling te doen inzake de kans op recidive als we niets zouden weten over het (criminele) verleden van een jongere⁶¹. Het criminele verleden van de jongere moet daarom altijd in kaart worden gebracht.

De recidivekans neemt toe bij:

- het aantal eerder gepleegde delicten (hoe hoger het aantal, des te groter de kans op recidive); en
- het aantal eerder opgelegde veroordelingen (hoe hoger het aantal, des te groter de kans op recidive).

Bovenstaande geldt nog sterker indien iemand al op jonge **leeftijd** zijn of haar eerste delict pleegde:

- de leeftijd ten tijde van het eerste delict (hoe jonger, des te groter de kans op recidive, waarbij de leeftijdsgrens voor 'jong' in de meeste onderzoeken bij 12 à 13 jaar ligt);
- de leeftijd ten tijde van het eerste politiecontact (hoe jonger, des te groter de kans op recidive).

Naast justitieel verleden en leeftijd behoort ook **sekse** tot de risicofactoren met het sterkste voorspellende vermogen ten aanzien van recidive bij jongeren. Onderzoeken tonen consistent aan

59 Zie bijv. Andrews & Bonta (1996); Boer, Kropp & Webster (1997/2001).

60 Vinke, Vogelvang, Erfteijer & Veltkamp (2004)

61 Zie bijvoorbeeld: Gendreau, Little & Coggin (1996); Cornish & Clarke (1975); Andrews & Bonta (1983); May (1999).

dat daders van het mannelijk geslacht een groter risico lopen om crimineel gedrag te continueren. Maar ook identificeert de wetenschappelijke literatuur ook de zogenaamde 'gender-paradox': het verschijnsel dat achter de groep met de laagste prevalentie van delinquent gedrag - de meisjes - mogelijk grotere problemen schuil gaan.

Twee recente WODC-onderzoeken treffen een vrij sterk verband tussen **etniciteit** en recidive aan. Daders geboren op de Nederlandse Antillen of Aruba en in Marokko laten de hoogste recidivepercentages zien, gevolgd door Surinaamse jongeren. Daders van Nederlandse afkomst recidiveren gemiddeld en Turkse jongeren gemiddeld tot beneden gemiddeld.

Diverse onderzoeken tonen aan dat daders van *ernstiger* delicten vaker recidiveren, terwijl hun criminele carrière langer duurt en meer delicten omvat. Onder ernstiger delicten vallen in deze onderzoeken in ieder geval de geweldsdelicten tegen personen.

Een tweetal recente onderzoeken van het WODC laat een sterk verband tussen het *type delict* en het risico van recidive zien:

- De kans op algemene recidive blijkt het grootst na een vermogensdelict met geweld, gevolgd door vermogensdelicten zonder geweld (vooral *inbraak*).
- Recidive bij agressiedelicten is gemiddeld het laagst na een zeden-, verkeers-, of opiumwetdelict.
- De speciale recidive, waarbij het nieuw gepleegde delict van hetzelfde type is als bij de oorspronkelijke zaak, is het hoogst onder plegers van vermogensdelicten zonder geweld en daders van agressiedelicten.
- Met betrekking tot de aard van het gepleegde delict wordt stelt het WODC ook, dat betrokkenheid bij verschillende vormen van misdaad een verhoogd risico op toekomstig (ernstig) delictgedrag met zich mee lijkt te brengen.

2.2 Huidige (laatste) delict en delictpatroon

Deze criminogene factor is een apart onderdeel van de delictgeschiedenis. Het gaat hier om het laatst gepleegde delict. Een meer grondige analyse hiervan biedt extra zicht op de kans dat de jongere opnieuw de fout ingaat. Het gaat hier om het type, de zwaarte (ernst) en het directe gevaar van het gepleegde delict waarvoor de jongere werd veroordeeld, en het patroon waarvan dat laatste delict eventueel een onderdeel was. Onderzoek toont aan dat jongeren die delicten plegen die veroordeeld zijn voor inbraak een hogere kans op recidive hebben dan zij die veroordeeld zijn voor een seksueel delict⁶². Bij de analyse van het huidige delict kijkt men ook gekeken naar bijkomende factoren (wapens, geweld, slachtoffers, seksuele aspecten), bevorderende omstandigheden en de directe aanleiding (trigger) tot het delict.

Het delictscenario (het 'verhaal' rond het laatst gepleegde delict) speelt bij deze criminogene factor ook een rol. Daarbij gaat het niet om de recidivekans, omdat onderzoek niet voldoende heeft aangetoond dat het delictscenario direct samenhangt met het inschatten van de kans op recidive. Het doornemen van het scenario is echter voor de planning van de begeleiding wel erg belangrijk. Dit verhaal geeft veel inzicht in de manier waarop de jongere tot het plegen van delicten is gekomen, de situatie die tot het delict heeft geleid en de betekenis die het delictgedrag heeft voor de jongere. Dit alles speelt bij het exact plannen van de begeleiding een rol.

Het type delict dat de jongere pleegt, hangt gedeeltelijk samen met zijn culturele achtergrond (Bovenkerk & Yesilgöz 1999). Boone (2002) van het onderzoek als volgt samen: 'Zo zijn Turkse daders relatief oververtegenwoordigd bij agressieve delicten, Surinaamse delinquenten zijn naar verhouding vaak te vinden in de kleinschalige handel in drugs, Antilliaanse jongeren komen opmerkelijk vaak met politie en justitie in aanraking vanwege het steken met messen en Marokkaanse delinquenten maken zich relatief vaak schuldig aan diefstal en diefstal met geweld.'(p.17).

2.3 Huisvesting en wonen

Huisvesting is een belangrijke factor wanneer het gaat om het inschatten van de kans op recidive. Het gaat er hier om hoe en waar de jongere woont en met wie hij samenleeft wanneer hij niet

---

62 Taylor (1999)

gedetineerd is. Dit is één van de meest dynamische en te beïnvloeden leefgebieden van een jongere. Bovendien hangt de huisvesting in sterke mate samen met de kans op recidive en ten uitvoerlegging van een voorwaardelijke straf (Carlisle, 1996). Zo is de kans dat iemand terugvalt in delictgedrag groot wanneer hij geen vaste woonruimte heeft, vaak van woonomgeving wisselt of in een omgeving woont die voor hem aanleiding geeft voor crimineel gedrag. Gebrekkige huisvesting is ook een indicator voor sociale uitsluiting of isolement.

Uit recent onderzoek (Van den Braak e.a. 2003)⁶³ blijkt dat bijna de helft van alle gedetineerden na afloop van detentie nog niet weet waar hij gaat wonen of problemen verwacht. Dit laat zien hoe belangrijk het is om tijdig goede huisvesting te regelen, in het kader van nazorg.

2.4 Opleiding, werk en leren

Deze factor gaat in op het opleidingsniveau en de werkgerelateerde vaardigheden van de jongere. Daarbij zijn belangrijk: het verleden, de huidige situatie en houdingsaspecten. Het heden, omdat opleiding werk en leren dynamische factoren zijn waarvan bekend is dat ze samenhangen met delictgedrag enerzijds, maar anderzijds ook heel goed te beïnvloeden zijn in een interventie. Schoolbezoek, ook in het verleden, moet worden bekeken omdat onderzoek naar criminele carrières van vooral jongens laat zien dat schoolproblemen een voorspeller zijn van later crimineel gedrag⁶⁴. Daarbij gaat het om:

- een lage schoolmotivatie;
- een negatieve attitude ten opzichte van school;
- weinig binding aan school ervaren;
- spijbelgedrag
- slecht functioneren op school;
- slechte resultaten en schooluitval; en
- een geschiedenis op het gebied van speciaal onderwijs.

Gendreau, Coggin en Little⁶⁵ benadrukken dat goed functioneren op dit gebied, recidive voorkomt. Daarmee blijkt dat er niet alleen een samenhang is tussen opleiding, werk en financiën, maar ook tussen deze gebieden en het sociaal functioneren. Positieve veranderingen op het gebied van werk of opleiding blijken de kans op recidive te verminderen. Dat laatste geldt ook voor het alfabetiseren van jongeren die weinig tot geen lees-, reken en schrijfvaardigheden bezitten.⁶⁶

Onderzoek laat eenduidig zien dat werkloosheid in hoge mate samenhangt met een groot kans op recidive. Werkloosheid is duidelijk een criminogene factor.⁶⁷ De relatie is hier niet zo helder: Andrews en Bonta⁶⁸ laten weliswaar duidelijk zien dat werkloosheid of (ontbreken van) opleiding/diploma's vaak voorkomt bij daders, maar er is lang niet in alle gevallen een *directe relatie* tussen het werkloos zijn en het delictgedrag aan te tonen. Wel biedt werkloosheid en het niet hebben van een (zinvolle) dagbesteding meer kansen om delicten te plegen, al dan niet ingegeven door geldgebrek en verveling (ten gevolge bijvoorbeeld van het niet werken). Vooral vermogendelicten zijn daarom aan werkloosheid gerelateerd, maar ook blijkt werkloosheid samen te hangen met het plegen van gevaarlijke delicten en geweld.⁶⁹ Vooral op het gebied van seksuele delicten is er een sterke relatie tussen werkloosheid en het opnieuw plegen van een seksueel delict.⁷⁰

De responsiviteit is bij deze factor ook belangrijk: aandacht is vereist voor de geschiktheid van de huidige of gewenste werksituatie in relatie tot het gepleegde delict. Neem het voorbeeld van werken als portier in een discotheek terwijl er een strafblad is op het gebied van geweldsdelicten of drugshandel. Een ander voorbeeld is de jongere die verdacht/veroordeeld is voor een seksueel delict en die een stage bij een kinderdagverblijf wil lopen. In beide voorbeelden groeit de kans op recidive door een niet geschikte werksituatie of opleiding.

---

63 Van den Braak e.a. (2003).

64 vgl. Loeber (1998); Tremblay (1998).

65 1996

66 Clark (1998).

67 MacKensie(1997); May (1999).

68 1996

69 Klassen & O'Connor (1989).

70 Straus (1979); Straus, Gelles & Steinmetz (1980); O'Brien (1971).

2.5 Inkomen en omgaan met geld

Deze factor gaat in op de bronnen van inkomsten de jongere heeft, en of dit bronnen zijn die hij zelf heeft, of hij voor zijn financiën afhankelijk is van anderen of van criminele activiteiten. Onderzoek laat zien dat een slechte financiële situatie vaak aanleiding vormt tot het herhalen van delictgedrag.⁷¹ Ook blijkt een slechte financiële situatie het risico op huiselijk geweld te vergroten. Financiële druk kan op de lange termijn leiden tot zelfverwondend gedrag en (poging) tot zelfmoord.⁷²

Daarom is het belangrijk om te inventariseren hoe de situatie van de jongere is op financieel gebied: komen inkomsten en uitgaven overeen? Zijn er schulden of vergoekt de jongere geld? Vooral de relatie tussen het delict en de manier waarop de jongere omgaat met zijn inkomen/budget is belangrijk. Is er voldoende geld om de levensstijl die hij graag wil, te handhaven? Kan hij omgaan met het geld dat men heeft?

Problemen met inkomen en geld zijn vaak een indicator voor een algemeen onhandige of verkeerde manier van omgaan met problemen waardoor de kans op recidive groter wordt.

Tot slot: de factoren werk en inkomen zijn ook seksespecifiek. Vooral voor mannen is in onze samenleving hebben van (goed) betaald werk een van de belangrijkste punten waaraan zij hun succes en status als man afmeten. Jongeren die geen werk hebben, of nog nooit werk hebben gehad, moeten terugvallen op andere middelen om status af te dwingen, bijvoorbeeld door macho-gedrag, agressief gedrag, of door het goedpraten en ophemelen van het delictgedrag.

2.6 Relaties met gezin, familie en partner

Deze factor gaat in op de kwaliteit van de hechte relaties die een jongere in zijn leven is aangegaan (met uitzondering van vrienden en kennissen, die een aparte factor zijn). We benadrukken dat veel onderzoekers concluderen dat gezinsfactoren vooral ook een belangrijke functie als protectieve factor⁷³ kunnen hebben: positieve gezins- en opvoedingsomstandigheden (zoals een goede relatie met de ouders, goede communicatie in het gezin en goede supervisie door ouders) gaan (het voortduren van) delinquent gedrag duidelijk tegen. Belangrijk voor het inschatten van het recidiverisico is daarom de mate waarin er in de directe omgeving van de jongere hechte banden zijn met niet-criminele gezins- of familieleden en met een niet-criminele partner,

Uit veel onderzoek⁷⁴ komt ook naar voren dat de relaties van de jongere met zijn ouders/opvoeders sterk kunnen bijdragen aan het ontstaan van delictgedrag. Daarbij gaat het om:

- een slechte communicatie tussen ouder en jongere;
- een geringe mate van supervisie;
- kindermishandeling,
- delinquentie in het gezin (vooral criminaliteit van broers)
- middelenmisbruik door ouders,
- een niet-intacte gezinsstructuur; denk hierbij ook aan:
  - de immigratiegeschiedenis
  - gezinshereniging
  - scheiding
  - uithuisplaatsing
- de leeftijd van de moeder ten tijde van de geboorte van de jongere.

Deze laatste drie factoren worden echter minder consistent met een verhoogd risico op recidive in verband gebracht.

Horne en Sayger⁷⁵ zetten een aantal onderzoeken op een rij die duidelijk maken dat afwijzing door ouders, inconsistente en/of harde discipline door ouders, veelvuldige wisseling van opvoeders, de afwezigheid van een vader, ouders met antisociale persoonlijkheidsstoornissen, en alcohol- en druggebruik een duidelijk relatie hebben met het ontstaan van antisociaal en delinquent gedrag.

71 Raynor, Roberts, Kynch & Merrington (1999); May (1999).

72 O'Brien (1971); Mirrlees-Black (1999).

73 Protectieve factoren zijn factoren die samenhangen met een latere afwezigheid of afname van delinquent gedrag bij jongeren. Een variabele is protectief wanneer de kans op niet-recidiveren verhoogd wordt als de factor aanwezig is.

74 Zie voor een overzicht Vinke, Vogelvang, Erfteijer en Veltkamp (2004)

75 1990

Hazani en Nahari⁷⁶ toonden aan, dat niet zozeer de (positieve) kwaliteit van het netwerk van vrienden en leeftijdgenoten van de jongere bepalend is voor het tegengaan van delinquent gedrag, maar de mate waarin *ook volwassenen, vooral familieleden*, deel uitmaken van dat netwerk. Als die volwassenen ontbreken, neemt de kans op delinquent gedrag duidelijk toe. McCord, Widom en Crowell⁷⁷ concluderen dat de combinatie van slechte relaties met de eigen familie en negatieve voorbeelden in de vriendenkring (waarin geen volwassenen aanwezig zijn) het ontstaan van delinquent gedrag waarschijnlijk maken. Naarmate de banden met vrienden hechter zijn, is deze kans groter: 'Het effect van deviante leeftijdgenoten op delinquent gedrag is groter wanneer jongeren geloven dat deze leeftijdgenoten delinquent gedrag goedkeuren, wanneer deze banden sterker zijn, als zij veel tijd met hen doorbrengen, en indien zij ervaren onder druk gezet te worden door deze vrienden om aan delinquent gedrag mee te doen'⁷⁸.

Ook blijkt uit onderzoek naar ontwikkeling van criminaliteit van volwassenen dat jeugdervaringen voorspellend zijn voor latere criminele handelingen⁷⁹. Hierbij komt hetzelfde beeld naar voren: vooral discontinuïteit in verzorging in de (vroege) jeugd (evt. internaatsverleden), het ontbreken van een hechtingsfiguur en het ontbreken van een sociaal rolmodel blijken voorspellers voor later delictgedrag.⁸⁰ Onderzoek laat ook zien dat er een samenhang is tussen zeer negatieve jeugdervaringen (bijvoorbeeld misbruik, mishandeling) en het gevaarsrisico voor zichzelf en anderen.⁸¹ Enkele voorbeelden:

- Volwassenen die een geweldsdelict plegen, blijken vaak geen of slechte relaties in de jeugd gehad te hebben.⁸²
- Brandstichters lopen een verhoogd risico op suïcide en zelfverwondend gedrag. Zij komen relatief vaak uit een verwaarlozende of minder stabiele gezinssituatie.⁸³
- Huiselijk geweld komt het meest voor in gezinnen waar de dader een gewelddadige jeugd gehad heeft. Zij die getuige zijn geweest van huiselijk geweld, lopen risico later geweld te gaan gebruiken in relaties.⁸⁴
- Volwassenen die seksuele delicten plegen hebben doorgaans geen vaste partner.⁸⁵ Verkrachters blijken vaak slachtoffer van misbruik geweest te zijn.⁸⁶ Volwassenen die pedofiele delicten plegen, blijken vaak verwaarloosd te zijn, uit instabiele, pedagogisch onmachtige gezinnen te komen.⁸⁷

2.7 Vrienden, kennissen en vrijetijdsbesteding

Vrienden en kennissen spelen een belangrijke rol bij het al dan niet herhalen van delictgedrag. De manier waarop een jongere sociaal functioneert en de aard van het sociale netwerk (bijvoorbeeld wel/niet crimineel) zijn beide belangrijk om in te kunnen schatten wat het risico op herhaling van het delict gedrag is. Onderzoek toont aan dat jongeren die een sociaal netwerk (vrienden en kennissenkring) hebben in het criminele circuit, vaker recidiveren en vaker opnieuw worden veroordeeld.⁸⁸ Jongeren die een grote hoeveelheid tijd doorbrengen met andere daders vallen vaker in herhaling.⁸⁹ Het omgekeerde gaat ook op: hoe sterker een netwerk zonder criminele contacten, hoe kleiner de kans dat de jongere recidiveert. Het netwerk kan dus een beschermende functie vervullen en ertoe bijdragen dat de jongere niet recidiveert.

Niet alleen de aard en de omvang van het netwerk zijn belangrijk. Hoe de jongere zich in dit netwerk beweegt en hoe hij sociale contacten aangaat en onderhoudt moet ook meegewogen worden. Buitensporig sensatie zoeken, grote risico's nemen om een behoefte aan opwindning te bevredigen en gemakkelijk meelopen met anderen zijn eveneens zaken waarvan is aangetoond dat zij bijdragen aan het al dan niet recidiveren van een jongere.

76 2003

77 2001

78 McCord, Spatz Widom & Crowell (2001)

79 Loeber (1998); Tremblay (1998); Herbert (1987)

80 Herbert(1987); Tremblay (1998); Loeber (1998)

81 Browne (1989); Rutter (1985, 1988, 1989, 1990); Rolf e.a. (1990); Ten Berge (1998)

82 Tardiff, (1984); Lattimore et al (1995)

83 Barker (1994) Stewart & Culver (1982); Baars, Uffing en Dekkers (1990); Baars (1997)

84 Roy (1982); Rosenbaum & O'Leary (1981)

85 Quinsey, Rice & Harris (1995); Hanson (2001)

86 Groth (1990)

87 James & Neil (1996); Seghorn et al. (1987)

88 O.a. van Raynor, Kynch, Roberts & Merisson (2000).

89 Sutherland & Cressey (1970).

Ineffectief gebruik van de vrije tijd betreft het niet meedoen aan georganiseerde activiteiten, zoals een sportclub, veel tijd spenderen aan passieve en niet-constructieve activiteiten zoals televisie kijken, en het niet hebben van persoonlijke interesses of hobby's, Ineffectief gebruik van vrije tijd, en het aantal avonden per week dat een jongere in afwezigheid van supervisie door volwassenen buitenshuis doorbrengt, zijn vrij sterke voorspellers van recidive (hoe hoger de ineffectiviteit dan wel het aantal avonden buitenshuis, des te groter de kans op recidive).

- **Jeugdbendes**

Naar schatting 75% van de jongeren pleegt delicten in groepsverband⁹⁰. Daarbij gaat het vaak om ernstiger en meer delicten. Indien de jongere in groepsverband delicten heeft gepleegd, is het daarom van groot belang na te gaan tot welk type groep hij behoort. Ferwerda en Kloosterman⁹¹ onderscheiden drie typen groepen: hinderlijke, overlastgevende en criminele. Jongeren uit hinderlijke groepen plegen lichte vergrijpen en worden doorgaans niet naar de jeugdreclassering verwezen.

Overlastgevende groepen vormen het tweede type. Deze groepen tellen veelal tussen de tien en twintig leden. Vaak betreft het jongeren die voortijdig op school zijn afgehaakt én werkloos zijn. De jongeren zijn vaker van verschillende etniciteit. Dit type jeugdgroep opereert minder wijkgebonden. Ze gaan regelmatig uit en gebruiken fors alcohol, maar ook softdrugs, XTC en speed. Ze raken vaker betrokken bij openlijke geweldpleging en lichte mishandeling (soms met gebruik van wapens). Overlastgevende jeugdgroepen zijn hechter dan hinderlijke groepen en bestaan gemiddeld vier jaar. Jongeren die een centrale of leidende rol spelen, worden vaker als zodanig (h)erkend door de andere leden van de groep. Naast weinig wisselingen is er ook een geringe instroom.

Criminele groepen zijn het derde type. Deze groepen bestaan uit gemiddeld dertig leden, er is een brede spreiding in leeftijd: de jongste leden zijn ongeveer 12 jaar, de oudste leden zijn boven de 20. Qua opleidingsniveau scoren ze extreem laag. Een substantieel deel komt niet veel verder dan het basisonderwijs of volgt speciaal onderwijs. Velen zijn werkloos. De samenstelling van dit type jeugdgroep is vaak etnisch gemengd of volledig allochtoon (Marokkaans, Turks of Antilliaans). Dit type jeugdgroep heeft de grootste actieradius; ze opereren soms zelfs regionaal en landelijk. De reden hiervoor is deels het bezoeken van diverse uitgaanscentra, deels zijn er criminele redenen. Alcohol- en druggebruik zijn breed ingevoerd. Daarnaast handelt dit type jeugdgroep professioneel in drugs. De meerderheid heeft een wapen (veelal een steek- of stootwapen) en dat wordt in voorkomende gevallen ook gebruikt. Ze scoren hoog op alle vormen van hinderlijk gedrag, maar plegen ook zwaardere criminaliteitsvormen zoals handel in drugs, zwaardere geweldpleging en geweldpleging met diefstal.

Het merendeel van deze groepen heeft weinig tot geen structuur, er is relatief veel wisseling, zonder duidelijke leiders of hiërarchische structuur. Een klein aantal jeugdgroepen blijkt zich duidelijker als collectief te manifesteren. Ze hebben een duidelijkere structuur en hiërarchie, beslissingen worden meer afgewogen tegen het collectief belang.

Het is belangrijk om op te merken dat jeugdbendes ook sociale doelen hebben. De groep streeft naar gezelligheid, doet aan sport, hangt een beetje rond, viert feest, zorgt voor elkaar en beurt elkaar op. Er zijn echter ook duidelijk antisociale, criminele doelen.

- *Uiterlijk is belangrijk*

Bendeleden kunnen hetzelfde type kleding dragen (kleuren, merken) en andere gemeenschappelijke uiterlijkheden en communicatievormen kiezen (kapsel, tattoo's, handgebaren, graffiti), maar noodzakelijk is dit niet om van een bende te kunnen spreken.

- *Macht wordt afgedwongen*

De meeste bendeleden zijn gesteld op macht, status ('juice'). De hiërarchie in de groep wordt doorgaans door bedreiging, manipulatie, chantage en daadwerkelijke agressie en gevechten ingesteld en bewaakt. Macht hebben in de 'buitenwereld' speelt ook een rol: bendeleden geven aan het prettig te vinden bij anderen (buurtbewoners en leden van andere bendes) angst en respect op

---

90 Schuyt (1993)

91 2004; zie ook Beke, van Wijk en Ferwerda (2000)

te roepen, een reputatie te hebben van iemand waarmee je maar beter rekening kunt houden.

- *Geld telt*

De status van het bendelid wordt verhoogd door materieel bezit. Het gaat hier om goederen die voor de meeste jongeren in de buurt onbereikbaar zijn via de gewone weg. Dit oefent vooral op de jongste leden en op hen die deel zouden willen uitmaken van de bende sterke aantrekkingskracht uit, zeker als er cadeautjes worden uitgedeeld. Wordt een jongere echter daadwerkelijk lid van een criminele groep, dan is dit gepaai vaak over: je bent 'lid voor het leven', en niet naleven van regels of bevelen heeft ernstige gevolgen.

- *De Drie R's*

Voor goed begrip van de bendementaliteit zijn de 'Drie R's' van de bendecultuur van belang: *Reputation*, *Respect* en *Revenge/Retaliation* (wraak).

1. Reputatie is een hoofdzorg van elk bendelid. Je reputatie betreft niet alleen jezelf als individu, maar ook de bende als geheel. In de meeste groepen is de reputatie van een lid direct gekoppeld aan de macht (*juice*) die hij heeft verworven, en dan vooral door de *manier waarop* hij deze macht heeft verworven. Een bendelid zal om zijn reputatie te bevestigen, zijn activiteiten als heldendaden naar voren brengen.
2. Respect. Elk bendelid *eist* door anderen met respect behandeld te worden, niet alleen zelf, maar ook de bende, de familie en de buurt et cetera. Sommige bendes gaan nog verder en eisen dat leden van *andere* bendes *nooit* met respect behandeld mogen worden (*disrespect*: 'dis' door middel van handgebaren, of met een ijsskoude blik aanstaren, *stare-down*). Wie dit niet doet, riskeert een afstraffing door eigen bendeleden. Een reactie op 'dis' kan niet achterblijven: wraak.
3. Wraak: in de bendecultuur is het *onmogelijk* dat een uitdaging *niet* wordt beantwoord. De reputatie ligt dan te grabbel. Veel agressie tussen bendes is het gevolg van 'dis'. Vaak heeft dit als oorzaak dat een bendelid moest vluchten voor een grote groep rivalen, om daarna terug te komen met andere bendeleden om zijn reputatie te herstellen (meteen, of na een grondige voorbereiding). Een tweede belangrijke reden voor wraak zijn mislukte drugdeals of vooropgezette *ripdeals* om elkaar drugs, geld of wapens afhandig te maken.

- *Erbij willen horen*

De kenmerken van jeugdbendes die in de definities in deze paragraaf voorbijkwamen, geven al enigszins aan *waarom* de jongere er voor kiest lid te worden van een criminele groep:

- o de wens een identiteit te ontwikkelen en te hebben;
- o de wens om regels en discipline te ervaren;
- o het gevoel ergens bij te horen;
- o de wens nabij te zijn, anderen lief te willen en kunnen hebben;
- o financiële motieven.

De bendecultuur wordt in de media (tv, films, muziek, literatuur) nogal rooskleurig voorgesteld. Vooral de *gangsta-rappers* worden als rijk, machtig en populair geafficheerd, terwijl hun teksten naast machogedrag ook geweld (moord) en afwijzing van de bestaande maatschappelijke orde aanmoedigen. Voor jongeren zijn deze artiesten belangrijke rolmodellen: kleding en taalgebruik worden door veel Nederlandse jongeren overgenomen.

- *Geen keus hebben.*

Er zijn ook negatieve redenen om bij een bende te (blijven) horen:

- o angst (de bende biedt bescherming);
- o haat en intolerantie tegenover andere groepen (ras, seksuele voorkeur et cetera);
- o armoede;
- o kansarm zijn, geen perspectief zien;
- o gedwongen worden: jongeren worden lid van een bende om van de voortdurende intimidatie en pesterijen af te komen (die uiteraard bedoeld zijn de jongen over de streep te halen).

- *Zelfwaardering*

De jeugdbende, oefent een grote aantrekkingskracht uit omdat hier (wel) loyaliteit wordt ervaren. Men conformeert zich mede aan de geldende normen in deze groep, omdat dit conformeren met geweld en intimidatie wordt afgedwongen. De mogelijkheid om (alsnog) in de jeugdbende

zelfwaardering te ervaren, is voor jongeren een belangrijke factor voor de gevoeligheid voor groepsdruk⁹². Anders gezegd, jongens die al een positief zelfbeeld hebben, zijn veel minder geneigd lid te worden van een jeugdbende. Van Stapele stelt⁹³: 'Ze worden geen lid van een bende omdat ze daartoe worden gedwongen, maar ze doen dat uit eigen beweging. Voor de jongens biedt de bende houvast in een bedreigende omgeving. Zij zeggen zich als eenling niet veilig te voelen' (p. 83).

2.8 Druggebruik

Onder drugs verstaan we alle stimulantia, medicijnen en psychofarmaca. Aandacht voor (mogelijk) druggebruik is bij **alle** jongeren die delicten plegen nodig omdat studies aantonen dat druggebruik en de kans op recidive sterk samenhangen.⁹⁴

Druggebruik gaat voor jongeren die delicten plegen vaak samen met persoonlijkheidsproblematiek ('co-morbiditeit'). In die situaties zal er een verhoogd gevaarsrisico zijn voor de jongere zelf of voor de mensen om hem heen.⁹⁵ Op drugverslaving van jongeren en aanwijzingen voor de jeugdreclasserder bij het vermoeden of bestaan hiervan, gaan we in Handreiking 16 uitgebreid in.

2.9 Alcoholgebruik

Deze factor kijkt naar *recent* alcoholgebruik en de relatie daarvan met het delict. Het feit dat alcohol geassocieerd is met andere soorten delicten dan druggebruik, zorgt ervoor dat dit naast druggebruik een aparte factor is. Vooral geweldsdelicten en verkeersdelicten worden vaak onder invloed van alcohol gepleegd. Op alcoholverslaving bij jongeren en aanwijzingen voor de jeugdreclasserder bij het vermoeden of bestaan hiervan, gaan we in Handreiking 16 uitgebreid in.

2.10 Geestelijke gezondheid

Geestelijke gezondheid omvat de psychologische factoren die samenhangen met de kans op recidive. Het gaat erom hier om hoe de jongere in het leven staat, wat voor zelfbeeld hij heeft en of er psychische problemen zijn. Psychische problemen zijn aan de orde als een psychische of psychiatrische conditie de jongere in zijn of haar functioneren beperkt. Voorbeelden hiervan zijn depressiviteit, reactie op acuut psychotrauma, persoonlijkheidsproblematiek, zelfverwondend of zelfdestructief gedrag. Op psychiatrische problemen van jongeren en aanwijzingen voor de jeugdreclasserder bij het vermoeden of bestaan hiervan, gaan we in **Handreiking 16** uitgebreid in. Over het algemeen geldt dat de samenhang tussen geestelijke gezondheid en recidive niet heel erg sterk is. Voorbeelden van factoren waarvan we op grond van onderzoek weten dat ze een rol kunnen spelen bij recidive zijn bijvoorbeeld het niet goed om kunnen gaan met stress, depressie, psychologische en psychiatrische problemen.⁹⁶ Deze factoren op zich voorspellen geen recidive, maar zij dragen wel bij tot het in stand houden van gedragspatronen van bepaalde groepen ouders.

Ook al voorspellen psychische stoornissen delinquent gedrag niet sterk, ze komen bij delinquentie jongeren wel vaak voor: de prevalentie van psychische stoornissen is onder criminele jongeren hoger dan onder jongeren in de algemene bevolking. Dit blijkt ondermeer uit twee inventarisaties van het voorkomen van psychische stoornissen onder jongeren in justitiële jeugdinrichtingen (JJI's). In een studie van Doreleijers werd een inventarisatie gedaan onder jongeren in preventieve hechtenis⁹⁷. Hieruit bleek dat 77% van de jongeren 1 of meer diagnoses had volgens de DSM-III-R:

- 67% van de jongeren had een gedragsstoornis (conduct disorder);
- 11% een stemmingstoornis;

92 Wolfgang en Ferracuti (1967)

93 2003

94 bv. May (1999); Raynor, Kynch & Merrington (2000)

95 Monahan & Steadman (1996)

96 Gendreau, Little & Coggin (1996)

97 Doreleijers (1995)

- 14% ADHD en
- 16% middelenmisbruik.

Vreugdenhil⁹⁸ concludeert dat 90% van de jongeren, voornamelijk jongens, in een JJI een psychische stoornis heeft (waarbij overigens ook gedragsstoornissen onder de psychiatrische stoornissen werden gerekend). Het gaat hier zowel om internaliserende (angst, depressie) als externaliserende stoornissen (ADHD en andere gedragsstoornissen). Ook middelenmisbruik en verslaving aan psychoactieve middelen worden in dit onderzoek frequent vastgesteld. Veel jongens vertonen een combinatie van psychische stoornissen (*co-morbiditeit*), bijvoorbeeld psychotische stoornissen in combinatie met middelenmisbruik, gekoppeld aan een lage intelligentie. Ook deze maakt duidelijk dat psychische stoornissen veelvuldig voorkomen in justitiële inrichtingen.

Vrij sterke voorspellers van recidive zijn:

- de aanwezigheid van een antisociale persoonlijkheidsstoornis (psychopathie); en
- een geschiedenis van relatief minder ernstige psychopathologie (zoals stress- of angstklachten).

De resultaten omtrent de invloed van depressie op recidive zijn niet eenduidig. Ernstige pathologie (zoals psychose en suïcidaliteit) of psychiatrische behandelingen in het verleden blijken niet significant geassocieerd te zijn met recidive. Wel worden *ingrijpende levensgebeurtenissen* (zoals uithuisplaatsingen) als risicofactoren voor recidive geïdentificeerd.

2.11 Denkpatronen, vaardigheden en gedrag

Deze factor gaat in op de manier waarop de jongere omgaat met zaken die hij in het dagelijks leven tegenkomt.

Denken en emoties: onderzoek toont aan dat een aanzienlijk aantal ouders verschillende cognitieve tekorten heeft, die samenhangen met de kans op recidive⁹⁹. Hieronder vallen een tekort in de impulscontrole, een rigide denkpatroon / overtuigingen, een tekort in probleembesef en onvermogen om het perspectief van de ander in te nemen. Daarnaast zijn rationalisaties (emoties over het delictgedrag met logische argumenten onderdrukken) en cognitief-emotionele gemoedstoestanden, zoals woede, wanhoop, wrok en verzet sterke voorspellers van recidive bij jongeren. Voor het terugdringen van delictgedrag is deze criminogene factor daarom van groot belang. Tenslotte is een laag intelligentieniveau, en dan vooral een laag verbaal IQ, een factor die in de literatuur vrij consistent in verband wordt gebracht met een verhoogd risico op recidive.

Vaardigheden: onderzoekers signaleren bij jongeren die recidiveren significant vaker een gebrek aan sociale vaardigheden en probleemoplossende vaardigheden¹⁰⁰.

Gedrag: de aanwezigheid van de diagnose 'conduct disorder' (gedragsstoornis) is een vrij sterke voorspeller van recidive. Ook is er een sterke relatie tussen impulsief, boos en agressief gedrag en bepaalde zware delicten¹⁰¹.

• Kernovertuigingen als veranderbare factor

Denken en emoties, vaardigheden en gedrag zijn begrippen die onderling veel overlap hebben. Het zijn aspecten van het handelen door de jongere die op elkaar ingrijpen. Wanneer het gaat om agressief en antisociaal gedrag, brengen verschillende onderzoekers bovenstaande problemen met elkaar in verband. De rode draad is hierbij de manier waarop de jongere informatie vanuit alledaagse situaties opneemt, verwerkt en omzet in een reactie¹⁰². Hierbij spelen drie zaken een rol: automatische gedachten en gevoelens, kernovertuigingen en beschikbare vaardigheden of steun. Bij de automatische gedachten en gevoelens treden als eerste, onmiddellijk op bij de jongere en kunnen zijn gedrag in hoge mate bepalen. Zij zijn niet reflexmatig (lichamelijk bepaald), maar kunnen wel het verdere gedrag sturen zonder dat de jongere zich dat realiseert. Een voorbeeld¹⁰³: een leerling vraagt een klasgenoot waar zijn zus gisteravond was. De eerste gedachte van de klasgenoot is: 'ze willen mijn zus belachelijk maken', en hij reageert agressief.

98 2003

99 Ross & Fabiano (1985).

100 Ross & Fabiano (1985).

101 Novaco (1997).

102 Bartels (2001); Orobio de Castro (2000); Crick & Dodge (1994)

103 Ontleend aan Bartels (2001)

Van jongeren met agressieve gedragsproblemen is bekend, dat zij selectief waarnemen: vaker dan andere jongeren gaan zij er snel - en meestal ten onrechte - van uit dat de ander vijandige bedoelingen heeft, en zij reageren hierop gemakkelijker agressief

Automatische gedachten en gevoelens zijn verbijzonderingen van *kernovertuigingen* van de jongere. Voorbeelden hiervan zijn: 'Niemand is te vertrouwen, je hebt geen vrienden', 'Je moet er op slaan voor je zelf wordt gepakt', of 'Je moet altijd doen wat de leider zegt', 'Ik heb gekozen: ik pleeg delicten en als ik moet zitten heb ik pech gehad.'

Kernovertuigingen bestaan uit:

- de belangrijkste elementen van iemands *zelfbeeld*;
- belangrijkste elementen van iemands *beeld van anderen*, de wereld en het leven;.
- *kernstrategieën* van de jongere (die de jongere als eerste vertaalt naar een mogelijke respons).

Door Crick en Dodge¹⁰⁴ is aangetoond dat agressieve jongeren in alle zes fasen van sociale-informatieverwerking de informatie zo verwerken dat de kans op agressief gedrag steeds groeit. Door Van Manen¹⁰⁵ is dit model succesvol vertaald naar alle probleemgedragingen:

1. **encoderen**: de jongere neemt de informatie van de omgeving waar en vertaalt deze in een betekenisvolle structuur. Jongeren met gedragsproblemen richten zich op minder informatie (selectieve aandacht), waardoor de kans op een foute interpretatie (zie 2) groeit. Automatische gedachten en gevoelens dringen hier al op de voorgrond. De jongere richt zich vooral op situationele informatie en sensationele tekens, en daarbij vooral op de laatst verkregen informatie. Andere informatie, zoals het belang van de ander, of het karakter van de ander, weegt de jongere niet mee.
2. **representeren**: de jongere interpreteert de betekenis van de informatie en relateert deze aan de doelen van de persoon (de ander). Agressieve jongeren richten zich hier vooral op vijandige informatie: de ander zal het wel vijandig bedoelen. De jongere moet hier sociaal en emotioneel perspectief nemen, maar begrijpt niet alle emoties en gedachten van de ander. Hij kan zich slecht verplaatsen.
3. **respons genereren**: de jongere ontwerpt in gedachten responsen (mogelijke reacties op de informatie) en plaatst ze (alvast) in het motorisch geheugen. Jongeren met gedragsproblemen bedenken hier minder oplossingen en minder adequate oplossingen. Zij zien eerder een voordeel in een agressieve of antisociale repons (bijvoorbeeld dreigen, omkoperij, of het gevoel van de ander manipuleren) en waarderen die ook hoger dan leeftijdgenoten. Bovendien, als deze repons niet goed uitwerkt, hebben deze jongeren meer moeite met het bedenken van een nieuwe respons. We zien hier, dat naast automatische reacties en kernovertuigingen de *beschikbare vaardigheden* een rol spelen bij het kiezen van een reactie. En we zien ook, dat het weinig zin heeft alleen aan deze vaardigheden te werken als vooral de kernovertuigingen niet veranderen.
4. **keuze van een respons**: hier moet de jongere alvast vooruitzien: wat zullen de gevolgen zijn? Deze jongeren overzien dit minder goed en zijn er meer van overtuigd dat zij met agressief of antisociaal gedrag hun doel wel zullen bereiken. De jongere kiest daarom eerder voor deze respons.
5. **uitvoering van de geselecteerde respons**: de uitvoering van veel wél sociaal gedrag van deze jongeren schiet tekort.
6. **evalueren**: de jongere evalueert het resultaat vooral egocentrisch. Heeft het mij wat opgeleverd? Over de negatieve gevolgen voor een ander maakt de jongere zich niet of nauwelijks druk. Het zelfbeeld van de jongere verandert hierdoor niet.

Bij delinquente jongeren met gedragsproblemen kunnen de *kernovertuigingen* tot een denkpatroon leiden dat ook wel 'criminal logic' of 'antisocial logic' heet. Omdat de jongere keer op keer in zijn leefomgeving negatieve, krenkende gebeurtenissen meemaakt, niet in de laatste plaats ook als gevolg van het delictgedrag zelf, ontstaan kernovertuigingen die crimineel gedrag rechtvaardigen:

Op het gebied van relaties, vertrouwen in anderen:

---

104 1994
105 2001

*'ik ben een slachtoffer',
'ik krijg geen kansen',
'ik heb het recht om wraak te nemen',
'mijn woede is geheel terecht / ik heb niets goed te maken',
'blanke Nederlanders en Marokkanen zijn bij voorbaat niet te vertrouwen',
'niemand zorgt voor mij en daarom moet ik pakken wat ik pakken kan'.*

Op het gebied van zelfvertrouwen:

*'ik speel niets klaar, ik ben een loser'
'ik kan alles aan, niemand hoeft mij iets uit te leggen'
'steeds als ik iets durf, mislukt het toch'.*

Op het gebied van verantwoordelijkheid en zorg:

*'ieder voor zich: als jij neervalt, dan zoek je het maar uit'.
'ik kan overleven / erbij horen door mijn eigen wensen opzij te schuiven'*

Deze kernovertuigingen zien we ook bij jongeren die andere delicten plegen (vermogensdelicten, seksuele delicten). Zij vormen een geheel met de *normen en waarden* van de jongere, en daardoor zijn de kernovertuigingen van een jongere sterk afhankelijk van zijn *gewetensontwikkeling* of *morele ontwikkeling*. Deze hangt op haar beurt nauw samen met de *hechtingspatronen* die in de loop van de tijd zijn ontstaan¹⁰⁶. Negatieve uitkomsten van diverse ontwikkelingsfasen zijn vaak debet aan het ontstaan van disfunctionele automatische gedachten en gevoelens en kernovertuigingen. In cognitief-gedragsmatige behandelingen hebben als hoofddoel: een toename van adequate en positieve automatische gedachten en gevoelens, en kernovertuigingen. Vooral de kernovertuigingen zijn daarbij belangrijk, omdat zij meer zijn *verankerd* in de persoon en het gedrag (de responsen) in hoge mate over allerlei *verschillende* situaties kunnen beïnvloeden. De jongere die ervan overtuigd is dat een ander hem helemaal niet vanzelfsprekend slecht gezind is, dat agressief gedrag (of ander delictgedrag) niet loont, maar elkaar helpen wel, en dat het goed is om even te overwegen wat je doet, voor je er meteen 'invliegt', bezit een kernovertuiging die hem in veel situaties uit de problemen houdt.

Bij allochtone jongeren die hun cultuur (en daarop gebaseerde normen) aanhalen als excuus van hun gedrag, speelt bovenstaande een grote rol.

Het is duidelijk geworden, dat het aanbod van gerichte programma's om denkpatroon, gedrag en vaardigheden aan te pakken de recidivekans verkleint.¹⁰⁷ Vaak zal een verbetering op het gebied van denken, gedrag en vaardigheden eveneens zorgen voor verschuivingen op andere gebieden zoals het vinden van werk, een huis, een relatie behouden en dergelijke.

2.12 Houding

Wat is de houding van de jongere tegenover het delict, de maatschappij, criminaliteit in het algemeen? Wat is zijn houding tegenover interventie en beoogde verandering? Attitudes oftewel houdingen zijn lastig meetbaar. Toch is de houding van de jongere een belangrijke factor bij het inschatten van de recidivekans. Vooral een pro-criminele houding blijkt een adequate voorspeller te zijn van het breken van voorwaarden en het recidiveren in het algemeen.¹⁰⁸

Het gaat hier met name om de aanwezigheid van een *antisociale attitude*: normen en waarden die delinquent gedrag ondersteunen en vergoelijken en conventionele waarden en normen afwijzen.

Andrews¹⁰⁹ stelt dat de houding van de dader één van de belangrijkste factoren is die bijdraagt aan recidive en daarom - wil je recidive terugdringen - altijd inzet moet zijn van de interventie door justitie.

Specifieke aandacht moet er zijn voor vijandigheid, niet willen erkennen van persoonlijke grenzen van anderen (bijvoorbeeld van slachtoffers) aangezien dat met een verhoogd risico op geweldsdelicten samengaat.

---

106 Beck & Freeman (1990).

107 Bartels, Schuurmsma & Slot (2001)

108 Raynor & Kynch (2000)

109 1995

2.13 Aanvullende – niet criminogene factoren

Voor het maken van een Plan van Aanpak is het nodig enkele aanvullende factoren te onderzoeken, die niets te maken hebben met het voorspellen van delictgedrag, maar die wel belangrijk zijn om het plan goed op maat te maken. Denk hierbij aan:

- Gezondheidsfactoren en lichamelijke beperkingen (epilepsie, astma/cara, verminderde mobiliteit,).
- Medicijngebruik.
- Religieuze of andere culturele zaken;
- Lopende opleiding, training, bestaand werk;
- Zorgtaken voor familieleden of (wellicht) eigen kinderen.

Handreiking 2

Analyseren van de beschikbare informatie in de diagnostiekfase

---

De informatie in diagnostiekfase komt uit verschillende bronnen:

- De aanmelder: Raad voor de Kinderbescherming.
- Mogelijk een meer uitgebreid dossier, waarin informatie opgenomen kan zijn uit verschillende bronnen, zoals:
  - Politie (Proces-verbaal)
  - Forensisch deskundigen (onderzoeken)
  - Bureau Jeugdzorg (AMK, jeugdbescherming, vrijwillige hulp)
  - Jeugdhulpverlening of Jeugd-GGZ (verslagen, evaluaties)
  - Justitiële Jeugdinrichting (verslagen, evaluaties)
  - De jeugdreclassering zelf, indien de jongere eerder hiermee contact heeft gehad (verslagen, evaluaties).

1 Eerste analyse door teammanager of gedragsdeskundige

Vaak besluit niet de jeugdreclasserder, maar de teammanager of gedragsdeskundige welke jeugdreclasserder de zaak oppakt. Zij zijn de eersten in de jeugdreclassering die op basis van de feitelijke informatie een visie ontwikkelen (en al dan niet op schrift stellen). Als zij de zaak aan de jeugdreclasserder doorgeven, betekent dit dat zij geen contra-indicaties zien voor begeleiding door de jeugdreclassering en zij vinden de zaak geschikt voor de jeugdreclasserder - of in elk geval niet ongeschikt voor de jeugdreclasserder. Zij hebben de competenties van de diverse jeugdreclasserders in beeld en hebben nagedacht over een match tussen jongere en jeugdreclasserder, of zij hebben dat *niet* kunnen doen omdat er wachtlijst is en de werkdruk hoog is. Zij hebben soms voor zichzelf al een richting en invulling aan de begeleiding gegeven. De visie over de jongere, over de koppeling van de jongere aan de jeugdreclasserder, en over de invulling van de begeleiding moeten zij aan de jeugdreclasserder uitleggen. De jeugdreclasserder mag deze visie aan een kritische blik onderwerpen. Hij mag letten op de volledigheid, de juistheid en genuanceerdheid van de informatie, de emotionele beladenheid ervan. Hij mag vragen stellen en vraagtekens plaatsen. Er mogen verschillen van mening bestaan, maar visies en verwachtingen moeten dan wel eerst zijn verhelderd.

2 Analyse door de jeugdreclasserder

Het helpt de jeugdreclasserder vragen te stellen over de manier waarop de Raad voor de Kinderbescherming, de Justitiële Jeugdinrichting en andere betrokkenen de informatie presenteren.

- Hoe volledig is de informatie?

De jeugdreclasserder moet zich afvragen wat exact men met tijdsaanduidingen ('sinds kort', 'al enige tijd') bedoelt en uit welke kenmerken een bepaald omschreven gedrag of een bepaalde situatie bestaan. Een Proces-verbaal gaat bijvoorbeeld alleen in op het gepleegde delict, veel andere informatie zal daar niet in voorkomen, of slechts ter illustratie van het delict. De jeugdreclasserder moet zich afvragen wat er (mogelijk) ontbreekt. Het verdient aanbeveling dat de jeugdreclasserder steeds weer nagaat wat deze aanmelders precies bedoelen met bepaalde termen en daar zo nodig naar vraagt.

- Hoe duidelijk en / of genuanceerd is de informatie?

Is het feitelijk, of emotioneel beladen? Het dossier kan stukken bevatten met verschillende bronnen: een proces-verbaal, een brief van een school, een psychiatrisch of medisch onderzoeksrapport, een interview met de jongere, etc. Bij het lezen van die stukken kan men

letten op de bronnen en hun doelen of 'winst', de volledigheid, de juistheid en genuanceerdheid van de informatie en de emotionele beladenheid ervan. Informatie kan onjuist of ongenueanceerd zijn. Wat is 'zelden of nooit?' en wat is 'vaak?' Waaruit bestaat beschreven gedrag als 'agressie' of 'druggebruik'? Wat betekenen gebruikte medische en psychologische termen precies? De Raad voor de Kinderbescherming en/of Justitiële Jeugdinrichting kan bijvoorbeeld stellen dat er 'al' of 'pas' twee jaar signalen zijn van gedragsproblemen. Daarmee geeft de Raad aan hoe ernstig zij de situatie inschatten.

- Zoek naar het delictgedrag

De jeugdreclasseerder probeert uit de stukken op te maken wat delictgedrag precies inhoudt, probeert een delictscenario te construeren en gaat na welke criminogene factoren duidelijk, mogelijk, of waarschijnlijk niet aan het delictgedrag gerelateerd zijn. Elke onduidelijkheid, onvolledigheid of tegenstrijdigheid in het dossier betekent voor de jeugdreclasseerder, dat hij dit in gesprekken met de jongere en andere betrokkenen moet nagaan.

- Let op positieve aspecten

In rapporten worden veelvuldig alleen problemen en hun oorzaken vermeld. Daarom moet de jeugdreclasseerder zeker ook letten op de positieve aspecten in de opvoeding of gedrag die wel worden genoemd of die mogelijk ontbreken. Dergelijke positieve elementen (verborgen parels) kunnen bouwstenen zijn voor een veranderingproces.

- Historische analyse.

Analyse van historische informatie in het dossier is mogelijk op drie niveaus:

- o Individueel niveau: Men kan nagaan hoe het ontwikkelingsverloop van de jongere en de ouders tot nog toe geweest is, welke ingrijpende gebeurtenissen zijn voorgekomen, enzovoort.
- o Gezinstsysteem-niveau: Op dit niveau kan men nagaan hoe het gezin als geheel gefunctioneerd heeft en welke relatievorming gezinsleden onderling en met het sociaal netwerk hebben gehad. Ook kan men nagaan hoe dit bij de verschillende generaties is geweest.
- o Niveau van (tijdelijk) betrokken instanties: Om zich een beeld te vormen van de mogelijkheden van de verschillende gezinsleden, kan men nagaan welke instellingen zich met het gezin hebben beziggehouden. Welke rol hebben de betrokken diensten en instanties voor het gezin als geheel en voor de verschillende gezinsleden afzonderlijk hebben (gehad)? Wie heeft er toegang en wie niet? Waarom?

Vooral bij een historische analyse is een mogelijke valkuil dat men voor waar aanneemt wat er geschreven staat. Een kritische blik blijft nodig.

Samengevat zijn er voor het goed analyseren van dossierinformatie zes invalshoeken vereist:

1. welke bronnen zijn er;
2. wat zijn feiten;
3. wat zijn belevingen, meningen en oordelen;
4. wat zijn vragen;
5. wat zijn mogelijkheden;
6. wat is de rode draad.

3 Effect van de informatie op de jeugdreclasseerder

Bij de jeugdreclasseerder kunnen al emoties of meningen/visies bestaan voordat de informatie is bestudeerd, of naar aanleiding van de informatie in het dossier:

- Het dossier. Een dik dossier kan reacties oproepen. Er heeft blijkbaar al eerder bemoeienis plaatsgevonden. Conclusies over de ernst van het probleem en het mogelijk in herhaling vallen (recidiveren) van betrokkenen zijn dan snel getrokken.
- De overdracht door de teammanager of gedragsdeskundige. Een andere bron voor emoties en meningen/visies voordat de informatie is bekeken, zijn de opmerkingen vooraf van de teammanager of gedragsdeskundige die de jeugdreclasseerder de zaak overhandigt. Als de teammanager bijvoorbeeld terloops aangeeft dat dit een eenvoudige zaak is, kan de jeugdreclasseerder zich daar onbewust op instellen. Hij kan de complexiteit niet willen zien en de diagnostiek en planvorming daardoor verwaarlozen. Hij kan zich ook belemmerd voelen om aan de teammanager of gedragsdeskundige vragen over de zaak te stellen, omdat de

begeleiding immers zo gemakkelijk zou zijn. Iedere opmerking kan van invloed zijn op de jeugdreclasserder, hoe bemoedigend zij ook bedoeld is. Als de jeugdreclasserder zich daarvan bewust is kan hij beïnvloeding van die opmerkingen onder ogen zien, waarmee hij de invloed kan relativeren.

- Primaire emoties en gedachten. De gevoelens en meningen/visies, die de jeugdreclasserder bij het tot zich nemen van de eerste informatie heeft, kunnen hevig, talrijk en divers zijn. Gepleegde delicten, de gevolgen daarvan voor slachtoffers, maar ook de houding van de jongere tegenover het delict, kunnen dit oproepen. Het verdient aanbeveling deze emoties en meningen/visies op te schrijven of anderszins te verwoorden. Dit kan sturing van de diagnostiek en planvorming voorkomen. Men moet vervolgens stilstaan bij de vraag waarom er dergelijke gevoelens en gedachten over de zaak zijn.
- Het is erg belangrijk dat jeugdreclasserders de *bronnen* van emoties en meningen/visies van elkaar weten te onderscheiden. Externe bronnen (bijvoorbeeld een forensisch onderzoeksrapport) zeggen meer over de zaak. Bij interne, meer persoonlijke bronnen (zoals een ouder) kunnen ook persoonlijke aspecten van de jeugdreclasserder een rol gaan spelen, zoals de eigen culturele herkomst en de persoonlijke geschiedenis. Jeugdreclasserders nemen een professionele houding in door deze subjectieve aspecten met anderen te delen en aan anderen te toetsen.

Handreiking 3

Vaste onderdelen van elk gesprekscontact

Los van de interventie of methodiek en los van de fase van begeleiding, bevat een gesprek dat de jeugdreclasserder voert altijd vaste onderdelen. Choy, Pont en Doreleijers¹¹⁰ spreken in dit verband van de schijf van vijf. Het gaat om de volgende vijf schijven: legitimatie, context, proces, verantwoording en evaluatie. Vaste onderdelen structureren het gesprek en maken het transparant voor de jongere. Dat maakt het voor de jeugdreclasserder makkelijk om controle over het gesprek te houden.¹¹¹

1 Legitimatie

Met legitimatie bedoelen we dat de jeugdreclasserder duidelijk het gedwongen kader aangeeft waarbinnen de begeleiding - en dus ook dit gesprek - zich afspeelt, en dat hij beschrijft welk doel het gesprek dient. Bijvoorbeeld: 'Veertien dagen geleden hebben we samen een Plan van Aanpak opgesteld. Ik heb daarna alles op papier gezet en het plan aan je toegestuurd. Vandaag wil ik graag je reactie daarop horen, zodat mijn chef het plan volgende week definitief kan goedkeuren'. De jeugdreclasserder hoeft het gedwongen kader in de loop van de begeleiding niet altijd meer nadrukkelijk aan te geven, maar er moet altijd wel aandacht voor zijn. Als de jongere op kantoor komt, kan de jeugdreclasserder bijvoorbeeld zeggen: 'Mooi zo, je bent op tijd. Dat is de bedoeling', of 'Mooi dat je er bent, maar een kwartier te laat is gewoon te laat. Wat is er gebeurd?'.

2 Context

Voor goede communicatie is het ook nodig dat duidelijk is welke rollen de gespreksdeelnemers vervullen en welke rechten en plichten aan deze rollen verbonden zijn. Dit wordt de context van het gesprek genoemd. Zo moet de jeugdreclasserder duidelijk maken dat hij niet alleen een begeleidende taak heeft maar ook verplicht is om te rapporteren aan justitiële autoriteiten en dat deze rapportage gevolgen kan hebben voor een op te leggen straf.

3 Proces

De jeugdreclasserder plaatst het gesprek in het geheel van de begeleiding en brengt het in verband met het doel van de begeleiding. Anders gezegd: de jeugdreclasserder moet in het gesprek aangeven in welke fase de begeleiding zich bevindt en welk verband er bestaat tussen dit gesprek en het Plan van Aanpak. Bijvoorbeeld: 'We hebben in het plan afgesproken dat we gericht op zoek gaan naar werk. Jij hebt aangegeven dat je graag een weekendbaan in een supermarkt zou willen hebben. Vandaag wilde ik met je bespreken welke stappen jij moet zetten om bij Albert Heijn aan de slag te kunnen en welke hulp je daarbij van mij nodig hebt'. Ook Hofstede, Suurmond en Van Nijnatten¹¹², die de effectiviteit van communicatie tussen cliënten en *gezinsvoogden* onderzochten, benadrukken het proces. Hun bevindingen zijn ook voor de jeugdreclasserder relevant. Zij stellen dat er altijd een agenda moet zijn: 'Zonder agenda ontstaat er vaak een gevecht om een topic te initiëren en de boodschap aan de ander over te brengen'. En 'Het hoeft geen enkel probleem te zijn om ter plekke een nieuwe agenda op te stellen. Wel komt het de communicatie ten goede wanneer de gezinsvoogd de cliënt laat weten dat de agenda wordt uitgebreid of aangepast. (... Ook) blijkt het zinvol de cliënt naar zijn agenda te vragen. Ten eerste maakt de gezinsvoogd de cliënt op deze manier medeverantwoordelijk voor (de uitkomst van) het gesprek. Ten tweede kan de gezinsvoogd beter de gespreksonderwerpen plannen. Ten derde is er minder kans dat de gezinsvoogd onderbroken wordt in zijn beurten'.

---

110 2003

111 Hofstede, Suurmond en van Nijnatten (2000)

112 2000

4 Verantwoording

Het gesprek tussen jeugdreclasserder en jongere is niet zomaar een gesprek 'bij de koffie'. De jeugdreclasserder zet zijn kennis en kunde in om tot een goed gesprek te komen, dit wil zeggen een gesprek dat er uiteindelijk toe bijdraagt dat de jongere niet opnieuw strafbare feiten pleegt. Dit element wordt 'verantwoording' genoemd. Het duidt er op dat de jeugdreclasserder achteraf voor zichzelf kan aangeven waaruit zijn professionele bijdrage aan het gesprek heeft bestaan. Hij moet, minstens aan zichzelf, uit kunnen leggen waarom hij bepaalde onderwerpen wel of niet ter sprake heeft gebracht en waarom hij heeft gereageerd zoals hij heeft gereageerd. Door middel van verantwoording dwingt de jeugdreclasserder zichzelf om naar zijn professionele aandeel in het gesprek te kijken en zijn eigen professionaliteit daarmee kritisch onder ogen te zien.

5 Evaluatie

Als laatste element is er de evaluatie. Een jeugdreclasserder moet de effecten van zijn handelen en de resultaten van de zorg telkens opnieuw beoordelen en ook bereid zijn hierover een oordeel van de jongere en of zijn ouders te vragen. Deze evaluatie is vervolgens weer een belangrijke aanzet voor het volgend gesprek.

Ook de samenvatting die de jeugdreclasserder aan het einde van ieder gesprek van het besprokene geeft, is een evaluatie. Hofstede, Suurmond en Van Nijnatten¹¹³: 'Hierdoor wordt voor beide partijen duidelijk wat er is besproken en hoe beiden het hebben begrepen'. In deze samenvatting vat de jeugdreclasserder het besprokene kernachtig samen en hij brengt dit ook in verband met een of meer doelen uit het Plan van Aanpak.

Een samenvatting van het gesprek bevat naast conclusies altijd opmerkingen over het verloop van het gesprek zelf en de rol die de jongere en andere betrokkenen daarin hebben gehad. De jongere, heeft bijvoorbeeld bij aanvang van het gesprek weinig zelfvertrouwen om met een opleiding te beginnen, maar dit vertrouwen groeit tijdens het gesprek. Bij de evaluatie benadrukt de jeugdreclasserder deze verandering. De conclusie van het gesprek is dan weliswaar belangrijk ('we gaan het met deze opleiding toch proberen'), maar het feit dat de jongere zich gesterkt voelt, is waarschijnlijk voor de jongere van veel groter belang: het staat veel dichterbij en het is een zelfoverwinning. De jeugdreclasserder kan veranderingen in houding, gedrag, of toon bij jongere en anderen *tijdens* het gesprek voor de evaluatie van het gesprek benutten. 'Eerst had je daar helemaal geen oren naar. Nadat ik het had uitgelegd, kreeg je een andere mening'. Dit is een goede techniek om concreet te laten zien dat er wel veranderingen mogelijk zijn, dat er wel hoop is, of dat er juist nog een pas op de plaats gemaakt moet worden.

In deze Handreiking gaan we in op situationeel leidinggeven. Deze methodiek is breed toepasbaar tijdens de begeleiding door de jeugdreclassering.

1 Situationeel leidinggeven

Het denken over leidinggeven is tegenwoordig grotendeels geënt op de theorie van het situationeel leidinggeven. Deze theorie – en de bijbehorende techniek - is het resultaat van onderzoek naar effectief leidinggeven. Onder effectief verstaan we hier dat degene die leiding *krijgt*, zijn taken en verantwoordelijkheden goed oppakt en daarin niet vastloopt of juist verveling ervaart. Degene die leiding *geeft* heeft dit bereikt door een juiste balans tussen controle en overlaten te kiezen, en omdat hij de juiste mate van sociaal-emotionele ondersteuning biedt. Ook de jeugdreclasserder probeert dit bij de jongere te bereiken.

Hersey en Blanchard vatten in 'Situationeel Leidinggeven'¹¹⁴ het resultaat samen van onderzoek naar effectief leidinggeven¹¹⁵. Een eerste belangrijke conclusie uit dit onderzoek is geweest, dat effectiviteit van leidinggeven niet afhankelijk is van *persoonskenmerken*. Er is geen eenduidige profielschets van de 'ideale' leider te maken op basis van bijvoorbeeld zijn mate van dominantie, gevoeligheid en uiterlijke verschijning. Een tweede belangrijke conclusie is geweest, dat een bepaalde *stijl* van leidinggeven niet meer of minder effectief is. Zij onderscheiden de volgende stijlen:

- autoritair: de jeugdreclasserder heeft een grote mate van controle over de doelen, de besluitvorming en de activiteiten van de jongere .
- democratisch: duidelijke participatie van de jongere in de processen van sturing en besluitvorming.
- permissief / laissez faire: de jeugdreclasserder ontplooit weinig activiteiten: de jonger bepaalt in hoge mate zijn eigen richting.

Bij bestudering van deze stijlen in de praktijk bleek weer, dat niet één van deze stijlen te benoemen was als ideaal in alle omstandigheden. Elke stijl werkt soms heel goed, maar in een andere situatie leidt deze niet tot medewerking van de jongere.

Uit het onderzoek bleek verder, dat leiderschapsgedrag vooral terug is te voeren op twee karakteristieken, *taakgericht* en *persoonsgericht gedrag*:

- De taakgerichte benadering is gericht op het structureren van zaken.
- De persoonsgerichte benadering is juist meer gericht op sociaal-emotionele en relationele factoren.

Door Hersey en Blanchard zijn beide kenmerken gecombineerd in de theorie van het situationeel leidinggeven. Zij bouwen voort op de verschillende stijlen van leidinggeven en stellen dat het van *omgevingsfactoren* afhangt, welke stijl effectief is op welk moment. In de theorie worden vier typen van leiderschap uitgewerkt en daarbij de *situatie* waarin zij het meest effectief zijn.

Omdat geen enkele stijl in alle situaties effectief is, is het belangrijk dat de jeugdreclasserder met alle stijlen overweg kan. Natuurlijk is het zo, dat niet iedereen elke stijl even makkelijk kan toepassen: iedereen heeft een voorkeursstijl, een stijl die hem het beste ligt. Om ook de

---

114 2001

115 Het gaat hier om effectief leidinggeven in het algemeen, en niet specifiek aan jongeren die delicten hebben gepleegd. Situationeel leidinggeven is dus geen onderdeel van de wetenschappelijke route, het is voor dit handboek geen evidence-based werkwijze. Het is een werkwijze voor de pragmatische route, ontleend aan onderzoek over leidinggeven in het algemeen. In deze handreiking wordt de werkwijze toegespitst op jongeren.

beheersing te krijgen over de andere stijlen is het belangrijk dat de jeugdreclasseerder weet welke stijl zijn voorkeursstijl is en wanneer die effectief is. Hij kan dan leren om in andere situaties voor een alternatieve stijl te kiezen.

Hersey en Blanchard delen de verschillende stijlen van leidinggeven in met behulp van twee dimensies die het gedrag van leidinggevendenden kenmerken. Deze dimensies zijn 'sturing' en 'ondersteuning'.

Sturing is taakgericht gedrag van de jeugdreclasseerder. Het is de mate waarin de jeugdreclasseerder zich bezighoudt om rollen te definiëren, zegt wat er gedaan moet worden, en waar, wanneer en (als er meer dan één persoon aan te pas komt) door wie taken moeten worden verricht als:

- doelstellingen bepalen;
- organiseren;
- tijdslijnen vaststellen;
- richting geven en
- controleren.

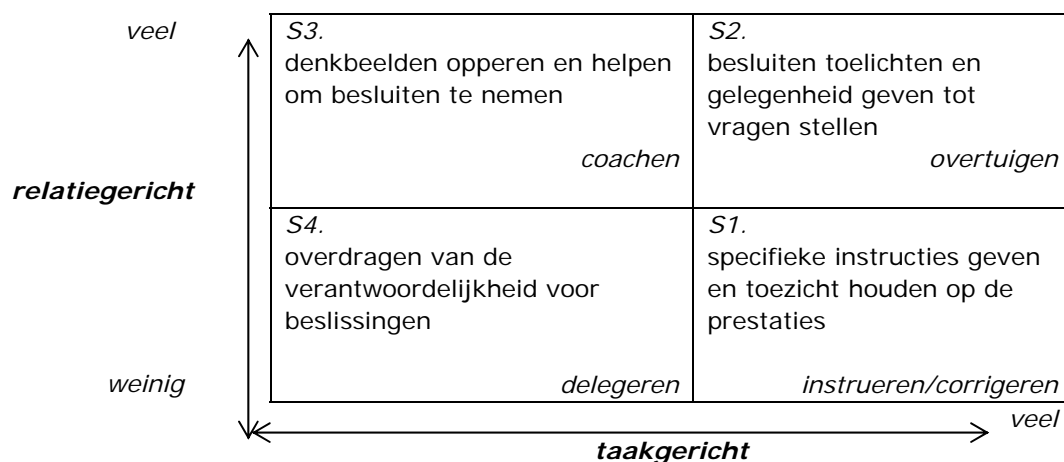
Ondersteuning is relatiegericht gedrag van de jeugdreclasseerder. Het is de mate waarin de jeugdreclasseerder in meer dan één richting communicatie onderhoudt, goed luistert, de communicatie bevordert en sociaal-emotionele ondersteuning verleent. Kortom:

- het verlenen van steun;
- communicatie;
- samenwerking bevorderen;
- actief luisteren en
- relationele feedback geven.

We nemen nu eerst de vier stijlen nader onder de loep, waarna we ze koppelen aan de omgevingsfactoren. Hersey¹¹⁶ noemt als omgevingsfactoren vooral de 'taakrijpheid' en de motivatie van de jongere. Anders gezegd: Wat kan de jongere al wel, wat nog niet, en hoe gemotiveerd is hij om aan verandering te werken?

In onderstaand schema zijn de stijlen van leiderschap aangegeven. Het eerste schema toont het gedrag van de jeugdreclasseerder, het tweede de competentie van de jongere: zijn bekwaamheid motivatie en zekerheid (de belangrijkste omgevingsfactor).

Gedrag van de jeugdreclasseerder

Competentie van de jongere

<i>laag</i>	<i>Middelmatig</i>		<i>hoog</i>
<i>R1.</i>	<i>R2.</i>	<i>R3.</i>	<i>R4.</i>
onbekwaam en niet gemotiveerd of onzeker	onbekwaam en gemotiveerd, enigszins zeker	bekwaam en niet gemotiveerd, enigszins zeker	bekwaam en gemotiveerd en zeker

2 Instrueren (stijl 1)

Deze stijl is van toepassing bij jongeren die niet bekwaam en niet gemotiveerd of onzeker zijn. We spreken van *instrueren*, omdat de jeugdreclasseerder de jongere zegt wat hij moet doen en waar, wanneer en hoe het moet gebeuren. De jeugdreclasseerder moet voorzichtig zijn met de dosering van ondersteunend gedrag omdat de jongere dit kan uitleggen als toegeeflijkheid, slapheid of het belonen van onvoldoende prestaties !

Deze stijl is vooral van bij de start van de begeleiding, bij de start van nieuwe interventies of programma's tijdens de uitvoering, en vooral bij jongeren die helemaal niet gemotiveerd zijn om hun gedrag te veranderen. Let op: de jongere die niet direct wil meewerken, kan niet alleen ongemotiveerd zijn, maar ook onzeker. Het is belangrijk dat de jeugdreclasseerder bij de jongere peilt, waarom hij voor een taak, activiteit of afspraak terugdeinst. Ziet hij het belang niet, of durft hij niet?

Sturing	veel.
Ondersteuning	weinig.
Besluitvorming	de jeugdreclasseerder heeft het besluit reeds genomen.
Kernwoorden	instrueren, loodsen, dirigeren, positioneren, opdracht geven.
Effectief	bij het stellen van kaders en in noodsituaties waar de jeugdreclasseerder snel moet handelen.
Ineffectief	iemand kent de klus al van haver tot gort.

S1: Instructiegesprek

De jeugdreclasseerder voert een instructiegesprek met jongeren die aan het begin staan van een activiteit of taak. Indien de jongere niet gemotiveerd is om er aan te beginnen, maar de jeugdreclasseerder acht dit wel nodig, heeft een instructiegesprek ook het karakter van een opdracht. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de jongere zich aan de voorwaarden moet houden die de OvJ heeft gesteld. In dit doet de jeugdreclasseerder niet veel aan ondersteuning. Dat geldt ook, als de jongere erg onzeker is. De jeugdreclasseerder beperkt zich ook dan tot instructie van kleine stappen en laat de jongere zo eerst wat aan zelfvertrouwen winnen. Voorbeeld: De jongere wil zelfstandig gaan wonen, maar heeft geen idee hoe dit aan te pakken. Daardoor onderneemt hij geen stappen en overweegt hij toch maar thuis te blijven wonen, ook al is dat een ongunstige situatie. De jeugdreclasseerder moet hier instrueren: hoe meld je je aan bij een kamerverhuurbedrijf?

Vorbereiding

De jeugdreclasseerder gaat eerst voor zichzelf goed na:

- Wat de taak / activiteit precies inhoudt.
- Welk resultaat hij en/of de jongere moet bereiken.
- Welke hulpmiddelen waar aanwezig zijn.
- Met wie hij moet spreken.
- Hoe lang de uitvoering kan duren.
- Wat de betekenis is van de taak / activiteit is voor de organisatie.
- Welke mogelijkheid er is om de jongere de taak / activiteit te demonstreren

Het gesprek

Het geven van instructies bestaat uit de volgende stappen:

Opening:

1. Doel: geef eerst aan wat de jongere weet en moet doen na dit gesprek / deze instructie. Dit is een 'samenvatting vooraf'. *Ik ga je nu een aantal dingen uitleggen. Als ik daarmee klaar ben, dan weet je .....*
2. Legitimering: geef kort aan waarom de jongere deze informatie krijgt en waarom hij deze plichten heeft. *Ik leg je dit nu uit, omdat .....*
3. Procedure: de jeugdreclasseerder geeft aan wat hij in het gesprek gaat doen. *Eerst zal ik..., dan zal ik..., daarna, ... en tenslotte ....*
4. Vraag de jongere expliciet om een reactie. *Is dit duidelijk? Wil je vooraf nog iets zeggen?*
5. Toets eerst wat de jongere al weet, of kan, zijn basiskennis. *Eerst wil ik weten, wat je al hebt gehoord van de rechter / raadsonderzoeker. Welke informatie heb je al gehad over de jeugdreclassering?*

Kern:

6. Geef de informatie / instructies in brokjes, gericht op het gewenste gedrag van de jongere, aansluitend op zijn/haar basiskennis. Toets steeds of de jongere het begrijpt en/of zelf kan, door om *herhalingen* te vragen of om de jongere te vragen het zelf te doen. De vraag 'heb je dit begrepen' is dus onvoldoende.
7. Geef feedback op leermomenten. Signaleer en benadruk dat de jongere stappen verder komt, beloon dit.
8. Herhalen. Geef een herhaling indien nodig
9. Samenvatten. Geef een totaaloverzicht aan het eind

Afsluiting:

10. Terugkoppeling naar het doel zoals tijdens de opening verwoord. Vraag expliciet: *Ik verwacht dat je deze informatie onthoudt en je aan de afspraken houdt. Kun je dat, of is daar meer voor nodig? Wat?*
11. Afspraken over terugkoppeling. Vertel de jongere wanneer er opnieuw een (formeel) gesprek is over de afspraken, het zich (niet) houden aan die afspraken en de gevolgen daarvan.

Valkuilen bij het geven van informatie / instructies:

- ✓ Geen contact houden, zodat de jeugdreclasseerder niet ziet waar en wanneer de jongere afhaakt.
- ✓ Beginnen bij wat de jeugdreclasseerder zelf interessant of belangrijk vindt, in plaats van wat de jongere aan informatie nodig heeft om zich goed aan afspraken te houden.
- ✓ Basiskennis van de jongere niet peilen.
- ✓ Jezelf niet voorbereiden (het is voor jou namelijk glashelder).
- ✓ Schoolmeesterstoontje aanslaan.
- ✓ De ander het wiel laten uitvinden.

S1: Correctiegesprek

De jeugdreclasseerder voert een correctiegesprek wanneer de jongere zich niet aan een taak of afspraak heeft gehouden. De jeugdreclassering heeft ook een controlerende taak. Als bij controle blijkt, dat de jongere zich niet aan de afspraak houdt, moet de jeugdreclasseerder op een zo effectief mogelijke manier ingrijpen. Hij moet de breuk herstellen. Bij een slecht uitgevoerde correctie, kan hij de breuk vergroten. Het is daarom van groot belang dat de jeugdreclasseerder het gesprek voert aan de hand van onderstaande stappen, in de aangegeven volgorde. De voorbeelden we die in onderstaande tekst geven, horen bij een stevige, strenge correctie. De jeugdreclasseerder zwakt ze af als het gaat om een opdracht of afspraak die de jongere zich in samenspraak met de jeugdreclasseerder heeft gesteld.

1. Voorbereiding

- a. Informatie verzamelen. Het moet voor de jeugdreclasseerder volkomen duidelijk zijn, dat een correctie nodig is. Er mag over deze informatie geen enkel misverstand bestaan voordat een correctiegesprek plaatsvindt. Indien een leerkracht bijvoorbeeld zegt 'hij was er vandaag niet', dan moet de jeugdreclasseerder ook nagaan, of de jongere ook wist waar

- hij moest zijn en dat hij er vandaag moest zijn. Blijkt dat niet het geval, dan is er met de instructie van de jongere iets mis gegaan. Het kan zijn, dat de jeugdreclasseerder er tijdens een gesprek met de jongere zelf achter komt dat de jongere zich niet aan de afspraak heeft gehouden. Ook dan moet de correctie pas volgen als de jeugdreclasseerder echt heeft kunnen vaststellen dat het om een afwijking van de regel / afspraak gaat.
- b. Nauwkeurig bepalen welke instructie/correctie. De jeugdreclasseerder stelt liefst vooraf vast, welke instructie / correctie vereist is. Het is niet overtuigend dat tijdens het gesprek zelf te bedenken.
2. 'Ouverture': de jeugdreclasseerder geeft aan dat er iets nagegaan / gecheckt moet worden, en misschien gecorrigeerd. Hij biedt structuur door een agenda/aangeven gespreksvolgorde te noemen: *'Ik wil iets met je bespreken dat ik heb gehoord van ....., namelijk..... Ik wil eerst nagaan of het klopt. Als het klopt, is er een probleem en dan bespreek ik met jou de gevolgen.'* Als de jongere meteen ontkent of een excuus heeft: *'Ik heb het gehoord en ik kom daar op terug, maar we doen het op mijn manier, met mijn volgorde.'*
  3. Norm/procedure/werkwijze stellen: dit is de bedoeling. *'De afspraak die ik met jou gemaakt heb / de opdracht die ik je heb gegeven was .... '*
  4. Afwijking verifiëren: klopt het, dat dit niet klopt? Zijn we het daarover eens? *'Wat ik heb gehoord / gezien / gelezen is echter, dat je..... Dat was niet de afspraak / opdracht, dat ben je met me eens?'*
  5. Belang van de norm aangeven / onderstrepen. *'De afspraak / opdracht heb ik niet zo maar gegeven. Er zit een reden achter, de herhaal ik hier nog eens:.....'*
  6. Aangeven dat afwijking niet acceptabel is. *'Je hebt je niet aan de afspraak / opdracht gehouden en dat accepteer ik niet.'* *'Ik spreek met jou iets af en jij doet het niet. Dat kan ik niet laten lopen'*. Sommige afwijkingen van de afspraak / opdracht zijn ernstiger van aard. De jeugdreclasseerder moet deze meteen melden bij de Raad voor de Kinderbescherming en/of andere betrokken instanties. De jeugdreclasseerder zegt dat op dit moment.
  7. Gewenste gedragsverandering (en eventueel: gevolgen) aangeven. *'Ik wil daarom dat, je het volgende doet:....'* De jeugdreclasseerder herhaalt hier de stappen bij een instructie.
  8. Oorzaken/achtergronden/oplossingen met de jongere nagaan. De jeugdreclasseerder doet dit dus pas, als de nieuwe afspraak (punt 7) al gemaakt is. Het kader moet eerst weer vast liggen, voor er daarbinnen ruimte is voor discussie. De jeugdreclasseerder kan ook overwegen hier helemaal niet over te praten. Hij geeft de jongere gewoon een nieuwe opdracht en laat het daarbij, met als ondertoon: *'Laat jij het eerst maar zien, dan praten we wel verder'*. Dit is een riskante manier van werken, omdat de jeugdreclasseerder daarmee aangeeft dat zijn ondersteuning afhangt van de wil van de jongere om zich aan de afspraak te houden. De jeugdreclasseerder maakt zich daarmee – paradoxaal genoeg - afhankelijk van de jongere. Het heeft daarom de voorkeur dat de jeugdreclasseerder met de jongere nagaat waarom de afspraak / opdracht mis is gelopen. Hierbij kan de jeugdreclasseerder motiverende gespreksvoering toepassen (zie Handreiking @).
  9. Afsluiten door vertrouwen in de toekomst uit te spreken. Bij een correctiegesprek biedt de jeugdreclasseerder weinig ondersteuning. Deze afsluiting is wél een ondersteuning. Het vertrouwen dat de jeugdreclasseerder uitspreekt, moet wel op feiten zijn gebaseerd. Een opmerking als *'Ik weet dat je het kunt'*, is zinloos als de jeugdreclasseerder niet kan aangeven waarom hij dat weet.

Tenslotte: Niet elke jeugdreclasseerder die een correctiegesprek moet voeren, vindt dat gemakkelijk. Sommigen vermijden dit liever. Hofstede, Suurmond en Van Nijnatten¹¹⁷ maken hierover de volgende opmerking: 'Toch is het aan te bevelen geschilpunten te bespreken omdat

1. zo de posities van de partijen worden gevormd;

2. cliënt en gezinsvoogd (lees: jeugdreclasseerder) dan weten wat ze aan elkaar hebben;
3. discussie bijdraagt aan betrokkenheid en participatie van de cliënt en
4. omdat het een stap kan zijn naar persoonlijk gezag.

Wanneer meningsverschillen niet worden besproken dan blijven ze ondergronds voortbestaan. De cliënt lijkt in te stemmen maar het betreft een tijdelijke, oppervlakkige of vage instemming. ' Met het vierde punt (persoonlijk gezag) wordt bedoeld: Een correctiegesprek is ook een middel voor de jeugdreclasseerder om zich als normatief rolmodel te presenteren.

3 Overtuigen (stijl 2)

Deze stijl is van toepassing bij jongeren die met een taak of vaardigheid enige vorderingen hebben gemaakt, en enigszins gemotiveerd en zeker van zichzelf zijn (op motivatie gaan we in Handreiking 5: motiveren van de jongere). We spreken van *overtuigen* omdat de jeugdreclasseerder hier nog steeds duidelijk sturing geeft en richtlijnen verstrekt.

De jeugdreclasseerder gebruikt hier geen stap voor stap instructies meer, maar legt de jongere het waarom uit van een taak of vaardigheid, en licht meer toe over de achtergronden en keuzes daarbij. Hij biedt ook meer relationele ondersteuning. Zo probeert de jeugdreclasseerder de jongere te overtuigen achter de taak of vaardigheid te gaan staan.

Deze stijl is goed toe te passen wanneer de jongere bereid is zijn gedrag of situatie te veranderen en daarnaast positief reageert op ondersteuning.

Sturing	veel.
Ondersteuning	veel.
Besluitvorming	de jeugdreclasseerder neemt het besluit na een dialoog en/of toelichting.
Kernwoorden	overtuigen, uitleggen, verhelderen, overreden.
Effectief	iemand die een nieuwe taak krijgt, daar zin in heeft, maar toch wat onzeker is en behoefte heeft aan instructie en ondersteuning
Ineffectief	intensieve begeleiding geven aan iemand die het klappen van de zweep kent en beslissingen voor hem/haar nemen.

S2: Overtuigingsgesprek

De volgende stappen zijn vereist om jongeren te begeleiden die hun taak / opdracht enigszins beheersen, daartoe redelijk gemotiveerd en enigszins zeker van zichzelf zijn. Voorbeeld: de jongere woont sinds enkele dagen zelfstandig. Hij heeft er zin in, maar is er ook onzeker over. Gaat het allemaal lukken? De jeugdreclasseerder moet hier overtuigen.

1. De jeugdreclasseerder stelt eerst het kader. Hij geeft (opnieuw) duidelijk aan wat de taak / opdracht is en wat er moet gebeuren. Hij geeft ook aan waarom hiervoor is gekozen en vraagt de jongere dit (nogmaals) te bevestigen. Dit is nodig, omdat de jongere bij een meer 'open' start, ('hoe staat het er mee?'), de gelegenheid krijgt aangeboden te klagen, zich terug te trekken, excuses naar voren te brengen, et cetera.
2. De jeugdreclasseerder laat de jongere daarna binnen het kader eventueel stoom afblazen. Als er problemen/weerstanden naar voren komen, neemt hij die serieus.
  - a. Niet bagatelliseren (valt wel mee). Het valt namelijk *niet* mee.
  - b. Niet ontkennen (dat mag geen punt zijn) Het is namelijk *wel* een punt.
  - c. Maar: het kader ligt vast.
3. Aanpak: Een combinatie van instructie en ondersteuning.
  - a. Vragen en doorvragen. Discussie over de taak / opdracht zelf vermijden. Het staat namelijk vast. De jeugdreclasseerder herhaalt desnoods de verwachtingen.
  - b. Luisteren en samenvatten
  - c. Vaststellen van het kernprobleem (of kernproblemen). De jeugdreclasseerder probeert na te gaan welke instructies of ondersteuning vereist zijn om de jongere verder te helpen. Ideeën die hij hierover heeft, verifieert hij eerst bij de jongere.)
  - d. De jeugdreclasseerder zoekt samen met de jongere naar oplossingen.
  - e. De jeugdreclasseerder biedt ondersteuning aan: *'Wat heb je hier voor nodig en hoe ik je*

daarbij helpen?'

4. Spreek vertrouwen uit.

De afsluitende opmerking bij het correctiegesprek is ook van toepassing op het overtuigingsgesprek.

4 Coachen (stijl 3)

Deze stijl is van toepassing als de jongere op een bepaald gebied wel bekwaam is, maar nog onzeker is, of niet zo gemotiveerd is. Bij deze stijl hoort, dat de jeugdreclasseerder veel overlegt met de jongere. Beiden leveren een aandeel in het richting geven en sturen. De belangrijkste taak van de jeugdreclasseerder bestaat uit het aanmoedigen van de inbreng en betrokkenheid van de jongere. Coachen is voor de jeugdreclassering van groot belang. De hierboven besproken stijlen instrueren, corrigeren en overtuigen hebben nog een sterk taakgericht karakter. De jeugdreclasseerder 'loopt achter de jongere aan en duwt hem vooruit'. Bij coachen lopen de jeugdreclasseerder en de jongere samen op. Dit is de beste situatie die de jeugdreclasseerder als leidinggevende kan bereiken. De jongere zit niet langer bij de jeugdreclasseerder 'in de klas', maar zij onderzoeken samen mogelijkheden, proberen samen alternatieven uit. De jeugdreclasseerder laat *onderdelen* van taken of activiteiten aan de jongere zelf over (de planning, voorbereiding, uitvoering), maar houdt de vinger goed aan de pols. Dat past bij de adolescentiefase, waarin jongeren op veel gebieden moeten leren zelfstandig te zijn.

Deze stijl werkt het beste wanneer jongeren de nodige kennis en bekwaamheid wel heeft voor het uitvoeren van een taak, maar te weinig zelfvertrouwen bezitten om de volledige verantwoordelijkheid op zich te nemen. Zij zullen positief reageren op aanmoediging en ondersteuning.

Sturing	weinig
Ondersteuning	veel
Besluitvorming	de jeugdreclasseerder en de jongere nemen het besluit, of de jongere neemt zelf het besluit na aanmoediging van de jeugdreclasseerder
Kernwoorden	overleggen, aanmoedigen, meewerken, overeenkomen
Effectief	iemand die de taak kent en toch onzeker is aanmoedigen
Ineffectief	voor een jongere die voor een geheel nieuwe taak / project staat een stimulerend, aanmoedigend verhaal houden

S3: Coachingsgesprek

Coaching is vereist wanneer de jongere de taak / activiteit al redelijk tot goed beheerst, maar nog ondersteuning nodig heeft. De motivatie 'zakt wat in', of er is onzekerheid over de vraag of het allemaal wel goed gaat. Voorbeeld: De jongere woont nu twee maanden zelfstandig en het gaat tot nu eigenlijk best goed. Hij belt de jeugdreclasseerder op met een vraag om hulp voor iets wat eigenlijk een kleinigheid is. Op zo'n moment moet de jeugdreclasseerder coachen. Stappen:

1. Beeldvorming

Wat is *het* probleem?

Van het probleem naar *jouw* probleem → wat is *jouw* probleem?

Waarom vind jij het lastig? Waarom kom jij er niet uit? Waarom heb jij geen tijd?

Waarom heb jij geen zin? Waarom heb jij een probleem met die leerkracht / collega?

De jeugdreclasseerder benadrukt: Wat jouw (aandeel in het) probleem is, kun jij ook oplossen.

2. Oordeelsvorming

De jeugdreclasseerder overlegt met de jongere over de vraag: Welke opties heb je om jouw probleem op te lossen?

3. Besluitvorming

De jeugdreclasseerder laat de jongere kiezen: *'Welke oplossing kies je?'*

Vaardigheden in het S3 gesprek

- Luisteren.
- Samenvatten.
- Doorvragen.
- Van 'autobiografisch' luisteren naar empathisch luisteren: *niet gesloten doorvragen naar feiten, maar reflectief luisteren: gevoel en gedachten van de jongere benoemen, zoeken naar beweegredenen, nieuwsgierig zijn naar de jongere.*
- Confronteren: De jeugdreclasseerder mag best aangeven dat een oplossing die de jongere voorstelt niet haalbaar is, dat hij voor de gemakkelijkste weg kiest, et cetera.

Vermijden:

- Oplossingen slijten
- Adviseren
- Oordelen

De jongere die al zo competent is dat hij kan worden gecoached, heeft hier niets aan. Het ondermijnt het zelfvertrouwen van de jongere wanneer de jeugdreclasseerder (ongevraagd) eigen ideeën naar voren schuift. De boodschap is immers: jij hebt toch nog hulp nodig op dit gebied.

5 Delegeren (stijl 4)

Deze stijl is van toepassing als de jeugdreclasseerder een poging doet een jongere met een hoog niveau van bekwaamheid te beïnvloeden. De jongere is bovendien gemotiveerd en zeker van zijn zaak. We spreken van *delegeren*, omdat de jeugdreclasseerder de verantwoordelijkheid voor het nemen en uitvoeren van besluiten aan de jongere overdraagt.

Deze stijl werkt goed wanneer een jongere op een bepaald gebied ook tot resultaten komt als hij zijn eigen gang kan gaan.

Sturing	weinig.
Ondersteuning	weinig (!!).
Besluitvorming	de jongere neemt zelf het besluit.
Kernwoorden	delegeren, observeren, bewaken, verzorgen.
Effectief	een jongere die bewezen heeft een taak goed te kunnen uitvoeren zijn gang laten gaan
Ineffectief	een jongere de pas in begeleiding is, aan laten modderen

S4: delegeren

Delegeren is mogelijk wanneer de jongere een taak of activiteit helemaal beheerst en hiervoor voldoende motivatie en zelfvertrouwen heeft. Delegeren betekent echter *niet* dat de jeugdreclasseerder geen zicht meer houdt op het functioneren van de jongere op dat gebied. Ook delegeren is een vorm van leiding geven. Er is nog steeds een kader waarbinnen de jongere (zelfstandig) functioneert.

Voorbeeld: De jongere woont vijf maanden zelfstandig. De jeugdreclasseerder heeft de afgelopen maanden samen met hem hard gewerkt aan dit doel. De jeugdreclasseerder heeft hier als begeleider geen taak meer. Het doel is behaald, of er is geen enkele twijfel dat de jongere ook de laatste stappen gaat zetten. Bemoeienis is niet nodig, de jongere weet de weg als er toch iets mocht voorvallen. Hij moet echter als case-manager wel over enkele weken aan de Raad rapporteren hoe het zelfstandig wonen van de jongere er voor staat. Dat kader is er nog wel.

De 7 stappen bij het delegeren

1. De jeugdreclasseerder maakt de jongere duidelijk dat hij delegeert. Hij markeert dit moment (en benoemt het uiteraard als een stap voorwaarts. Delegeren is een beloning voor de jongere!). *Ik ga dit aan jou overlaten.*
2. Welke taak / wat moet de jongere bereiken? De jeugdreclasseerder herhaalt hier nog eens wat de oorspronkelijk taak / doelstelling was, die hij aan de jongere delegeert. Dit zijn nu de *voorwaarden* waaronder hij delegeert: *'Ik hoef hier verder als begeleider geen aandacht aan te besteden, als je op de volgende weg voortgaat: .....'*

3. Waarom dit moment? De jeugdreclasseerder benadrukt de competentie van de jongere. *'Je kunt het en je bent ook gemotiveerd.'*
4. Welke verantwoordelijkheden krijgt de jongere? De jeugdreclasseerder noemt hier exact, wat de jongere voortaan zelf kan besluiten, ondernemen, of het betreffende gebied. *'Ik hoef niet meer op giroafschriften te zien dat je de huur en energie hebt betaald. Ik vertrouw daar nu op. Ik zal ook niet meer nagaan of je het toilet schoonhoudt. Dat laatste is een hele opluchting, dat mag je best weten.'*
5. Geef de beperkingen aan. *'Ik weet dat je burens geen gemakkelijke lui zijn. Er zijn een paar conflicten over geluidsoverlast geweest, die we hebben besproken. Je weet hoe je het moet aanpakken. Maar hier blijf ik nog wel een blik op houden. Ik blijf dit wel ter sprake brengen. Dat is nog wel een zaak van ons. Voordat ik mijn begeleiding kan stoppen, moet ik de Raad nog informeren over de huur en de energie. Ik kom daar dus ook nog 1 keer op terug. Het toilet laat ik zitten.'*
6. Regel de terugkoppeling over de voortgang / vooruitgang. Er moet ruimte voor coaching blijven! *'Als er iets is: je weet me te vinden. En zoals ik al zei, ik kom er zelf over een tijd ook op terug.'*
7. De jeugdreclasseerder vertelt anderen wat hij aan de jongere gedelegeerd heeft. *'Ik wil voorkomen dat er misverstanden ontstaan. Ik vertel dus ook aan je ouders en de woningbouwvereniging wat ik net met je heb afgesproken.'*

6 Leiding geven aan jongeren met een verstandelijke handicap of psychiatrische problematiek

De eerste en belangrijkste regel bij leiding geven aan deze jongeren is, dat de jeugdreclasseerder minder op zelfstandigheid van de jongere moet rekenen. Zij zullen voor een belangrijk deel altijd afhankelijk blijven van hulpverlening, begeleiding of zorg. De jeugdreclasseerder mag daarom niet van deze jongeren verwachten dat zij gecoached kunnen worden of taken / opdrachten gedelegeerd kunnen krijgen (S3 en S4). De jeugdreclasseerder moet zich beperken tot instrueren, corrigeren, en overtuigen/motiveren, omdat hun competentie laag of hooguit middelmatig zal blijven.

Dit brengt ons meteen op de tweede belangrijkste regel: de jeugdreclasseerder moet veel meer dan bij normaal begaafde jongeren en jongeren zonder psychiatrische problemen het sociaal netwerk activeren om *samen* leiding te geven aan de jongere. S1 en S2 gesprekken voert de jeugdreclasseerder daarom zo veel mogelijk in *aanwezigheid* van ouders of andere direct betrokkenen. Het is raadzaam dat de jeugdreclasseerder vooraf aan hen uitlegt hoe deze gesprekken in zijn werk gaan, en hen tijdens het S1 of S2 gesprek vraagt hoe zij de jongere kunnen ondersteunen.

Afspraken en instructies geeft de jeugdreclasseerder niet alleen mondeling, maar ook op papier, liefst in de vorm van een afbeelding, bijvoorbeeld een duidelijke en compacte stappenkaart.

Bij mondelinge uitleg moet de jeugdreclasseerder bij LVG-jongeren zijn taalgebruik aanpassen. Deze jongeren hebben weinig abstractievermogen. Daarom moet de jeugdreclasseerder zich absoluut beperken tot concrete voorbeelden.

Verbale zelfinstructie is een belangrijk middel voor LVG-jongeren om concrete voorbeelden ook in daarop lijkende situaties, zonder aanwezigheid van de jeugdreclasseerder, toe te passen (generalisatie). De jeugdreclasseerder laat daarom de jongere de afspraken of instructies vaak woordelijk herhalen. Ook later tijdens de begeleiding vraagt hij de jongere ze letterlijk te herhalen.

De doelen die de jeugdreclasseerder in het Plan van Aanpak stelt moet hij ten aanzien van de criminogene factor 'Denken, gedrag en vaardigheden' beperkt houden. Bij de meeste LVG-jongeren

is een haalbaar doel, dat zij 'stop, denk na' hebben aangeleerd voor situaties die aanleiding kunnen geven tot delictgedrag, en hebben geleerd dan in de omgeving steun te zoeken (bijvoorbeeld door een ouder te bellen). Vervolgens neemt de jeugdreclasseerder met de jongere een aantal concrete situaties door om dit te oefenen. Het is belangrijk de jongere te helpen lichamelijke reacties / arousal te leren herkennen als signaal voor 'stop, denk na'. Verbetering van zelfreflectie, sociale perspectiefname, probleemoplossende vaardigheden en kritisch / moreel redeneren zijn doelen die de jeugdreclasseerder met de meeste LVG-jongeren niet moet nastreven.

In handreiking 10 (paragraaf 4.5) gaan we dieper in op het begeleiden van LVG-jongeren. In handreiking 15 doen we dat voor jongeren met psychiatrische problemen.

Deze Handreiking bespreekt een aantal aandachtspunten voor het motiveren van de jongere voor gedragsverandering. Centraal hierbij staat de techniek van motiverende gespreksvoering. Hierbij gaan we vooral in op toepassing in de diagnostiekfase en planvormingfase, maar de techniek is ook in de andere fasen bruikbaar.

In de vorige Handreiking bespreken we het situationeel leidinggeven. Daarbij bespreken we vier stijlen van leidinggeven die de jeugdreclasseerder afhankelijk van de omstandigheden kan toepassen. Twee van deze stijlen, *overtuigen* en *coachen*, hebben duidelijke overeenkomsten met motiverende gespreksvoering, het thema in deze Handreiking. In deze Handreiking wijzen we hierop waar dat vereist is.

1 Onvrijwillige transactie en motivatie

We kunnen jeugdreclasseringswerk opvatten als een onvrijwillige transactie.

Transactie: Zowel jongere als jeugdreclasseerder zullen proberen met zo weinig mogelijk middelen zoveel mogelijk van hun eigen doelen te bereiken.

Onvrijwillig: zij doen dat in een wettelijke (gedwongen) context en een context waarin de professionele normen van de jeugdreclasseerder en de normen uit de leefwerelden van de jongere, zijn cultuur, familie, buurt een rol spelen. Bij aanvang van het contact kan de jeugdreclasseerder een jongere bijna altijd in twee opzichten niet als een vrijwillige klant beschouwen:

1. hij is toegewezen, formeel door de rechter of OvJ gestuurd en
2. hij is door anderen onder druk gezet om zijn problemen te erkennen, erover te praten en zijn gedrag te veranderen.

Hierbij is er machtsongelijkheid: de jeugdreclasseerder heeft meer macht om zijn doelen te bereiken dan de jongere.

Juist omdat de jeugdreclasseerder meer macht heeft, kan de 'schuld' voor het weigeren van de jongere om aan de begeleiding mee te doen, niet meer bij (alleen) de jongere worden gelegd. Het gedwongen kader draagt daar ook aan bij. De jeugdreclasseerder kan vanuit deze kijk weerstand ook niet langer opvatten als statische eigenschap, een persoonlijkheidskenmerk van alleen de jongere. En – in het verlengde hiervan - is dus ook motivatie om mee te doen ook niet 'iets' wat de jongere 'heeft of niet heeft'. Motivatie is een kenmerk van de *interactie* en niet van de jongere! Choy, Pont en Doreleijers¹¹⁸ brengen het zo onder woorden: 'De expert-positie kan nooit door de werker worden opgeëist, maar kan alleen worden verworven via de dialoog in de relatie'. Motivatie is daarmee een veel dynamischer begrip. De jongere kan overtuigd raken van de argumenten van de jeugdreclasseerder, of had alleen nog een zetje nodig. Het is dan de kwaliteit van zijn inbreng in de interactie, die de doorslag geeft.

Het gaat er om, dat jeugdreclasseerder tijdens de diagnose, planvorming, uitvoering, evaluatie en nazorg op zo'n manier met de jongere spreekt, dat de doelen van elk van die fasen ook de doelen van de jongere worden. Bij *congruentie van doelen* zien we gemotiveerde jongeren.

De jongere staat onder druk. Hij heeft vrijheid verloren en er is bovendien de 'lotscontrole': als je niet meewerkt, beslissen anderen (nog meer) voor jou¹¹⁹. De motivatie van de jongere om te veranderen is door deze druk vrijwel altijd *extern* – de jongere voegt zich, omdat anderen dat willen, niet omdat hij dat zelf zo graag wil – of de motivatie is *afwezig* en de jongere werkt tegen of vlucht weg. De motivatie is bij aanvang zelden *intern*: de jongere doet mee, omdat hij dat zelf wil. De motivatie van de jongere is naast *extern*, doorgaans ook *extrinsiek*: Hij doet mee, omdat hem dat iets oplevert in *buitenwereld* (zoals een tevreden jeugdreclasseerder, een baan, een diploma, of een wijkagent die niet ingrijpt). De motivatie is bij aanvang zelden *intrinsiek*: De jongere doet niet mee omdat hij zich daar zelf *innerlijk* beter, bekwaamer, sterker door wil voelen. Een interne en

---

118 2003, p.65
119 Trotter (1999)

intrinsieke motivatie is prachtig, maar de jeugdreclasserder mag daar zeker bij aanvang van de begeleiding bij de jongere absoluut niet van uitgaan. Een jongere die extern en extrinsiek gemotiveerd is, biedt al een prima startpunt. Het is niet ongebruikelijk dat er tijdens de begeleiding ook interne en intrinsieke motivatie ontstaat.

Bijvoorbeeld: Een jongere heeft toegang gekregen tot een baan door zich aan de aanwijzingen van de jeugdreclassering te houden (extern) en dat levert hem salaris op (extrinsiek). Na enkele weken wil hij die baan zelf houden (intern) en hij is ook gaan ervaren hoe prettig het is om actief in een werkomgeving bezig te zijn (intrinsiek).

Motivatie	Intern: <i>zelf willen</i>	Extern: <i>wens van anderen / omstandigheden</i>
Intrinsiek: <i>innerlijke winst</i>	Ik wil het zelf en het kan een positieve beleving van mijzelf opleveren.	Ik doe het omdat anderen, of de omstandigheden dit van mij verlangen. Het kan een positieve beleving van mijzelf opleveren.
Extrinsiek: <i>uiterlijke winst</i>	Ik wil het zelf en het kan me iets uit de buitenwereld opleveren.	Ik doe het omdat anderen, of de omstandigheden dit van mij verlangen. Het kan me iets uit de buitenwereld opleveren.

In deze situatie – de jongere is niet of nauwelijks intern en intrinsiek gemotiveerd – moet de jeugdreclasserder de eerste contacten leggen. Daarmee staat de jeugdreclasserder ook onder druk. Hij moet zijn werk doen met een jongere die zich gestuurd voelt, en die doorgaans weinig bereidheid toont om te spreken over zijn problemen en mee te denken over mogelijkheden tot verandering. En dat is nu juist de agenda van de jeugdreclasserder.

Deze uitgangssituatie betekent een mogelijke beperking van de kwaliteit van de diagnostiek, planvorming en uitvoering. Immers, als de jongere niet wil praten of onjuiste informatie geeft, of niet meewerkt, is de jeugdreclasserder veroordeeld tot het trekken van conclusies op basis van (alleen) andere bronnen: het dossier, eigen indrukken, gesprekken met referenten. Het gevaar bestaat dan, dat de diagnose niet scherp is en dat het Plan van Aanpak niet goed past bij de problemen en sterke kanten van de jongere. Bovendien is er minder kans dat de jongere gemotiveerd is om met het Plan van Aanpak in zee te gaan, omdat hij er zelf niet bij betrokken is geweest. Het is zijn plan niet.

Er zijn echter ook openingen: Het kader is en blijft gedwongen, de jeugdreclasserder kan dat niet ontkennen of wegmoffelen. Echter, hoe vervelend de jongere dat vindt en hoe dat kader hem *beperkt* in het willen veranderen, *daaraan* kunnen de jeugdreclasserder en jongere wel werken. Het gevoel vrijheid verloren te hebben is immers subjectief en dat geldt ook voor de subjectieve beleving van de lotscontrole. Aan het feit van de toewijzing valt niet te tornen, maar de jeugdreclasserder kan er gaandeweg het contact aan bijdragen dat dit gegeven niet zo op de voorgrond blijft.

Hoe de jeugdreclasserder hieraan kan werken, is het onderwerp van deze Handreiking.

2 Basisstrategie

Hoewel het dossier hierover al enige informatie kan bevatten, zijn de eerste gesprekken toch de belangrijkste informatiebron om de motivatie bij de jongere te peilen en te veranderen. In deze gesprekken moet de jeugdreclasserder ook de thema's bespreken waarover het dossier nog geen informatie geeft of die verhelderd moeten worden. De jeugdreclasserder kan beide zaken combineren, maar daartoe is wel vereist dat hij eerst de volgende basisstrategie toepast. Let op: de motivatie van de jongere kan per onderwerp verschillen.

1. Peilen van interne motivatie Als de jeugdreclasserder bemerkt dat de jongere in het gesprek over een onderwerp wil praten, de problemen niet ontkent, of zelfs aangeeft dat hij de huidige situatie wil veranderen, kan hij de *interne* motivatie (verder) peilen. De jongere *twijfelt* in dat geval over veranderen – hij is *ambivalent*, weegt de voor- en nadelen tegen elkaar af – of hij *wil* echt veranderen en heeft wellicht al een concreet beeld bij de situatie die na de verandering zal ontstaan. In deze situatie kan de jeugdreclasserder de techniek van motiverende gespreksvoering gebruiken, die we in paragraaf 3 van deze Handreiking bespreken. De jeugdreclasserder moet rekenen op sociaal wenselijke antwoorden van sommige jongeren bij het toepassen van

motiverende gespreksvoering. Een jongere immers kan ook, calculerend, doen alsof hij erg gemotiveerd is, bijvoorbeeld om gevangenisstraf te ontlopen. Motiverende gespreksvoering 'prijkt' hierdoor heen, en ook uit het dossier kan blijken dat hij al enkele eerdere, mislukte, begeleidingen achter de rug heeft. Dit moet de jeugdreclasseerder dan meewegen en in het gesprek aan de orde stellen.

2. Grenzen van motiveren Als de jongere weinig toeschietelijk is, ontkent, contact vermijdt, anderen beschuldigt, verbaal agressief is, of anderszins laat blijken 'geen zin te hebben' in een gesprek over het thema dat de jeugdreclasseerder aan de orde stelt¹²⁰, kan de jeugdreclasseerder het beste het volgende doen: Wél altijd eerst kort proberen te peilen of de jongere *intern* gemotiveerd is om te veranderen, maar bij het uitblijven van een reactie overstappen op het volgende: De jeugdreclasseerder informeert de jongere over de situatie waarin hij zich nu bevindt en confronteert hem de (vrijwel) onvermijdelijke gevolgen van een halsstarrige, tegenwerkende, of vermijdende houding. Zeker als het hier een delictgerelateerde criminogene factor betreft, is het noodzakelijk hier de grens te trekken. De jongere krijgt het slechte scenario voorgeschoteld en krijgt daarmee de keuze. De jeugdreclasseerder peilt hiermee de gevoeligheid bij de jongere voor *externe* motivatie: willen veranderen, omdat anderen dat willen. Er is hier vaak nog geen wilsbesluit om te veranderen, soms niet eens van nadenken over veranderen. Vaak is dit calculeren: meedoen om erger te voorkomen. Toch kan dit als startpunt voor verdere motivering voldoende zijn. Op basis van externe motivatie kan de jongere (later) toch nieuw gedrag aanleren en hier ook een interne motivatie voor ontwikkelen (ik doe het omdat ik het zelf wil). Om afspraken te maken, gebruikt de jeugdreclasseerder instructiegesprekken en corrigerende gesprekken (zie vorige Handreiking). Choy, Pont en Doreleijers (2003) voegen hieraan toe, dat het 'moeten' voor de jongere ook een oplossing kan zijn voor het 'dilemma van niet willen en niet kunnen'. Zij stellen dat de meeste jongeren eigenlijk wel willen veranderen, maar dat het voor hen te krenkend is om te erkennen dat zij dat eigenlijk niet *kunnen*. Om deze krenking niet te ervaren, kiezen zij er hardnekkig voor niet te willen (ook al willen zij eigenlijk wel). De oplossing uit dit dilemma is, dat de jongere gewoon moet. Hij heeft een excuus: Ik kan gaan werken aan het *kunnen*, omdat het moet.

In de daarop volgende contacten blijft de jeugdreclasseerder de jongere vooral instrueren en corrigeren, maar hij voegt daar ook iets aan toe:

1. Hij bekrachtigt (beloont) *elke vorm* van prosociaal gedrag. Als de jongere bijvoorbeeld op tijd op een afspraak verschijnt of een afspraak met een leerkracht maakt, is dat (nog) extern gemotiveerd. De jeugdreclasseerder beloont dat ook extern: '*Ik ben als jeugdreclasseerder tevreden over jou*'. Maar hij voegt daar altijd aan toe: '*Jij mag je er ook tevreden over voelen. Ik heb hier respect voor.*' De jeugdreclasseerder verbindt zo de externe motivatie van de jongere aan een interne motivatie.
2. Ten tweede identificeert de jeugdreclasseerder elke vorm van prosociaal gedrag en elke zelfmotiverende uitspraak (zie paragraaf 3) van de jongere en benoemt dit. Langs deze twee wegen wakkert de jeugdreclasseerder de ambivalentie van de jongere (die eerst aangeeft helemaal niet te twijfelen aan *niet* veranderen), verder aan. De jeugdreclasseerder houdt de jongere strak aan de afspraken, maar geeft hem tegelijk de boodschap mee, dat er ook voordelen aan wel veranderen zijn verbonden.

3 Het inschatten en beïnvloeden van de interne motivatie

Om de motivatie van de jongere voor verandering goed vast te kunnen stellen – en daarmee dus de beïnvloedbaarheid van de jongere – is communicatie met de jongere vereist. Motivatie is namelijk geen kenmerk dat statisch is en dat de jeugdreclasseerder in het dossier kan 'lezen' of bij de jongere kan observeren (het is er wel of niet). Motivatie is dynamisch, veranderbaar. De jeugdreclasseerder moet *in de interactie* met de jongere vaststellen of hij uitspraken doet die wijzen op het nadenken over, een verlangen naar, of een reeds genomen besluit tot gedragsverandering. De jeugdreclasseerder moet technieken gebruiken die deze uitspraken

---

120 De jongere bevindt zich in het stadium van *voorbekouwing* – zie verder in deze Handreiking.

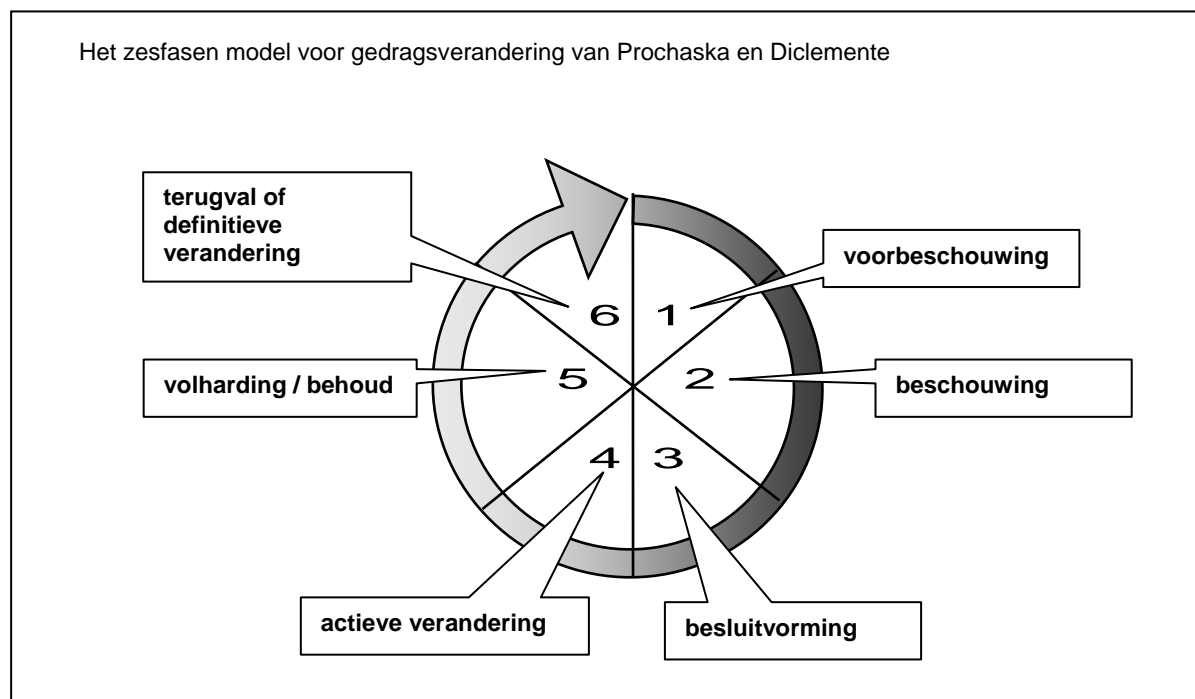
uitlokken. Wanneer de jeugdreclasserder dat niet doet, doet de jongere deze uitspraken niet. Wanneer de jeugdreclasserder deze technieken niet goed toepast, neemt de motivatie verder af. Deze uitspraken zijn de ingangen voor een dialoog met de jongere, waarbij de jeugdreclasserder een directieve opstelling kiest.

Deze specifieke technieken zijn gebaseerd op de uitgangspunten van Motivational Interviewing (motiverende gespreksvoering)¹²¹:

- motivatie tot verandering komt vanuit de jongere en wordt niet van buitenaf opgelegd
- motivatie is geen vaststaande eigenschap van de jongere maar een wisselend product van de interactie tussen jongere en jeugdreclasserder
- het is de taak van de jongere en *niet* van de jeugdreclasserder om uitdrukking te geven aan en een oplossing te zoeken voor de eigen ambivalentie
- proberen iemand te overtuigen is geen effectieve strategie om iemands ambivalentie op te lossen
- de stijl en de sfeer zijn over het algemeen kalm en uitnodigend van karakter
- de jeugdreclasserder is directief in het bijstaan van de jongere, die de eigen ambivalenties onderzoekt en oplost
- de verhouding is meer een partnership dan een rolverdeling als tussen deskundige en onwetende

Voor een goede inschatting van de motivatie van de jongere is vereist dat jeugdreclasserder het gesprek met de jongere op basis van deze uitgangspunten voert. De jeugdreclasserder gaat tijdens het toepassen van deze uitgangspunten na of de jongere tijdens het gesprek zelf tot *zelfmotiverende uitspraken* komt, of dat de jeugdreclasserder deze hem/haar tijdens het gesprek heeft kunnen *ontlokken*. Het gaat hierbij om uitspraken over:

- Zelfwaardering. Dit is de belangrijkste uitspraak, de hoeksteen van verandering: *ik ben in staat en ik ben het waard om te veranderen*.

- Bezorgdheid over het eigen gedrag (en de gevolgen daarvan).
- Eigen competenties/krachten/mogelijkheden van de jongere.
- Kennis over problemen en oplossingen bij de jongere.
- Verlangen om te veranderen bij de jongere.

Niet elke jongere zal deze uitspraken doen. Dit is sterk afhankelijk van de *fase van gedragsverandering* waar de jongere zich in bevindt. Motiverende gespreksvoering is gebaseerd op het zesfasen model voor gedragsverandering van Prochaska en Diclemente¹²²:

121 Rollnick & Miller (1995, 2002).

1. **Voorbeschouwing.** De jongere denkt niet na, of wil niet nadenken, over zijn problemen, sterke kanten en zijn wensen en mogelijkheden om zijn delictgedrag te veranderen. Dit blijkt uit een of meer van de volgende gedragingen:
  - a. *In discussie gaan met de jeugdreclassseerder.* De jongere daagt de jeugdreclassseerder uit, door middel van:
    - i. Zeggen dat het niet klopt wat de jeugdreclassseerder zegt
    - ii. De autoriteit en/of expertise van de jeugdreclassseerder in twijfel trekken.
    - iii. Verbale agressie
  - b. *Onderbreken van de jeugdreclassseerder:*
    - i. Er dwars doorheen praten
    - ii. Afbreken/afkappen van de jeugdreclassseerder
  - c. *Afwijzen:* de jongere laat merken dat hij niet over problemen wil nadenken, wil meewerken, verantwoordelijkheid wil nemen of naar advies wil luisteren, door middel van:
    - i. Anderen de schuld geven
    - ii. Het oneens zijn ('ja, maar...')
    - iii. Zichzelf vrijpleiten, excuses aandragen
    - iv. Zeggen dat problemen of gevaren hem niet raken (onkwetsbaarheid)
    - v. Minimaliseren, relativeren van problemen en gevaren
    - vi. Pessimisme, moedeloze houding
    - vii. Aarzelen, twijfelen aan het nut van...
    - viii. Weigeren
  - d. *Negeren:*
    - i. De jongere let niet op.
    - ii. De jongere geeft geen antwoord
    - iii. De jongere geeft inhoudsloze antwoorden geven of antwoorden die niet passen bij de vraag
    - iv. De jongere gaat over iets anders praten

De jeugdreclassseerder zaait als reactie hierop twijfel. Hij probeert het gevoel bij de jongere te vergroten over de risico's en problemen van het huidige gedrag (niet willen meedoen aan de diagnostiek, planvorming, programma's / behandelingen). Hierbij gaat de jeugdreclassseerder geen strijd aan en hij 'dreigt' de jongere niet. Wel geeft hij informatie over de gevolgen van het huidige gedrag. Alleen dan kan de jeugdreclassseerder concluderen dat er bij deze jongere geen bereidheid tot verandering is.

Zoals eerder aangegeven, dient de jeugdreclassseerder hier maar even bij stil te staan en gezien de tijd over te stappen op het ontwikkelen van externe motivatie.

2. **Beschouwing:** De jongere denkt wel na over de gevolgen van zijn delictgedrag. Hij gaat hierover het gesprek wel aan, maar kan ook nog calculeren: wat levert dit me op? De jeugdreclassseerder probeert de balans te laten doorslaan. Hij vergroot voor de jongere de winst van veranderen en de risico's van niet veranderen, en hij probeert bij de jongere zelfmotiverende uitspraken te ontlokken. Meer niet: forceren, pushen, paaien, dreigen of anderszins weerstand oproepen op dit moment is *fataal*. De jeugdreclassseerder moet tijdig stoppen en de jongere 'met zijn ambivalentie laten zitten'.
3. **Besluitvorming:** de jongere besluit tot gedragsverandering. Hij zegt te willen veranderen. Hij wil meedoen aan programma's. Hij heeft er een concrete voorstelling van. Deze jongere lijkt gemotiveerd, dus beïnvloedbaar voor gedragsinterventies. Het is wel nodig om na te gaan of dit calculerend gedrag van de jongere is. De jeugdreclassseerder kan daartoe bijvoorbeeld navragen of de jongere zich al heeft geïnformeerd over een programma, zich er een voorstelling van heeft gemaakt, of zelfs al stappen heeft voorbereid.
4. **Actieve verandering:** de jongere werkt actief mee bij het in kaart brengen van de problemen, sterke kanten en het nagaan van mogelijkheden om gedrag te veranderen. De

jeugdreclasserder helpt de jongere hierbij. De jongere is gemotiveerd voor gedragsinterventies. Hij calculeert niet. In deze fase zijn de stijlen *overtuigen* en *coachen* van situationeel leidinggeven aan de orde.

5. **Volharding / behoud:**. De jeugdreclasserder helpt de jongere terugval aan te zien komen en strategieën klaar te hebben in geval dat nodig is. Hier zijn, vanuit situationeel leidinggeven, *coachen* en *delegeren* aan de orde.
6. **Terugval (of definitieve verandering)**. De jeugdreclasserder ondersteunt de opnieuw door het proces te gaan en helpt voorkomen dat de jongere wordt gedemoraliseerd door de terugval. De jeugdreclasserder beschuldigt of veroordeelt niet. Voor jongeren die herhaaldelijk met justitie in aanmerking komen is dit belangrijk. Beschuldigen of veroordelen zullen *zeker niet* leiden tot motivatie bij de jongere om tot gedragsverandering te komen.

In *elke fase* van gedragsverandering zijn de volgende basistechnieken van groot belang:

- Luister reflectief, vermijdt 'roadblocks' die bij de jongere de weerstand verhogen. (R)
- Stel open vragen (O). Vuistregel: nooit meer dan 2 gesloten vragen na elkaar!
- Ondersteun, bevestig (B)
- Geef samenvattingen (S)

Samengevat: ROBS.

4 Concrete gespreksthema's

Om zelfmotiverende uitspraken te ontlocken en ambivalentie te vergroten kan de jeugdreclasserder gericht over iets gaan praten, al naar gelang de mogelijkheden die de jongere en de tijd hem bieden:

Positieve en negatieve kanten van het plegen van delicten

Het gespreksthema is hier een inventarisatie van de positieve en negatieve kanten van het plegen van delicten. Dit strategie is vooral belang in fase 2, Beschouwing: de jongere denkt in deze fase wel na over zijn delictgedrag en is er ambivalent over. Door de voor- en nadelen openlijk te bespreken voorkomt de jeugdreclasserder dat hij het delictgedrag labelt als een probleem terwijl de jongere het niet alleen/uitsluitend als een *probleem* ziet. Een dergelijke labeling vergroot de weerstand bij de jongere alleen maar, het leidt tot discussies over de vraag of het nu een probleem is of niet. Meestal worden jongeren immers geconfronteerd met de eis dat zij moeten veranderen, zelden wordt hen gevraagd te vertellen wat het voordeel van hun gedrag is. Het nagaan van de positieve kanten van het plegen van delicten kan heel vruchtbaar zijn en is voor de jongere vaak verassend. Dit verlaagt weerstand en kan makkelijker leiden tot een inventarisatie van hetgeen *inderdaad wel* een probleem is.

De jeugdreclasserder neemt eerst alle *goede* dingen (de voordelen) van het delictgedrag met de jongere door. De negatieve kanten komen nog niet ter sprake. Na een samenvatting van de positieve kanten, stapt de jeugdreclasserder over op de meer negatieve kanten. Hij bespreekt deze *tot in detail*, waarbij de jeugdreclasserder naar zo veel mogelijk (gedrags-) voorbeelden vraagt. Bijvoorbeeld: *'Je zegt dat het plegen van delicten je ouders heeft beïnvloed. Vertel me eens over een keer wanneer dat gebeurde'*. Nadat dit gebied geheel is verkend, vat de jeugdreclasserder opnieuw samen en hij *benadrukt* hierbij alle eventuele zelfmotiverende uitspraken van de jongere. De *kern* is hier, de negatieve kanten *niet als een probleem te benoemen*. Deze conclusie moet de jongere *zelf* trekken. De volgende tabel kan bij dit gesprek behulpzaam zijn:

	Voordelen	Nadelen
Delicten plegen		
Geen delicten meer plegen		

Een alternatief voor deze aanpak is een combinatie met de reclasserings- en begeleidingsgeschiedenis van de jongere. De jeugdreclasserder vraagt bij de jongere om de *voordelen en nadelen* te noemen die hij, op grond van zijn ervaringen, aan deze begeleiding verbindt. Het doel hiervan is de jongere de ruimte te geven zijn hart eens te luchten over de

nadelen van begeleiding en hier respect voor te tonen. Dit maakt het makkelijker voor de jongere om de *voordelen* van begeleiding te accepteren.

Jouw Dossiergegevens

De jeugdreclasseerder geeft de jongere hierbij feedback op zijn gedrag. Dit kan in de vorm van dossiergegevens (informatie over het gepleegde delict, of onderzoeksresultaten). Door deze voor te leggen, maar niet als 'bewijs van een probleem', kan de jeugdreclasseerder nagaan wat de jongere wel en niet problematisch vindt aan zijn situatie. In dit verband zullen jongeren vaak zeggen dat zij 'het wel aankunnen' (bijvoorbeeld relatieproblemen, of alcoholgebruik). Dit duidt op de fase van voorbeschouwing. De jeugdreclasseerder kan de jongere dan *vragen* of het goed is dat informatie geeft over de gevolgen van doorgaan op de huidige voet, en uitleggen dat er een grens is aan 'het wel aankunnen'. Er komen dan al gauw verschillen naar voren tussen de informatie van de jongere en de informatie van de jeugdreclasseerder (dossiergegevens, testresultaten, gevolgen van 'zo doorgaan'). De jeugdreclasseerder kan deze, met behulp van ROBS (!), verder verkennen met de jongere. Daarbij is de rolverdeling dat de jeugdreclasseerder *informatie* geeft, en de jongere hieraan *betekenis/waarde* toekent.

Eerdere reclasseringservaringen en hulpverleningservaringen

Indien bekend zijn deze een belangrijke bron van informatie. Het is belangrijk dat de jeugdreclasseerder met de jongere nagaat wat er in het verleden al is gedaan aan gedragsverandering en met welk resultaat. Dit geeft zich op de mogelijkheden voor gedragsbeïnvloeding.

Het wegen van deze gegevens is lastig. Een mislukking in het verleden mag niet leiden tot het definitief 'afschrijven' van de jongere. Maar er zijn ook momenten waarop de jeugdreclasseerder moet zeggen: 'Deze keer geef ik jongere geen kans, de jongere moet nu inzien dat hij voor het aanbieden van een gedragsinterventie eerst het besluit moet nemen dat hij wil veranderen'.

Als hulpmiddel geven we hier een aantal thema's op dit gebied waaruit de jeugdreclasseerder kan afleiden hoe de ervaringen van de jongere tot nu toe zijn. Elke keer als bij de bespreking van een van deze thema's, blijkt dat de jongere hier niet of nauwelijks informatie over kan geven, of uit dossierinformatie blijkt een negatief resultaat, duidt dit op een niet succesvolle aanpak in het verleden¹²³:

1. Kent de jongere de inhoud nog van eerdere begeleiding en hulp?
2. Welke vaardigheden heft de jongere in de vroegere begeleiding geleerd?
3. In hoeverre heeft de jongere zich in het verleden opengesteld voor de begeleiding / behandeling (niet passief ondergaan)?
4. Hoeveel vertrouwen heeft de jongere in begeleiding en hulp in het algemeen?
5. Welke kennis vanuit begeleiding en hulp heeft de jongere opgedaan?
6. Is er bij de jongere begrip over (oorzaken van) delictgedrag en delictscenario's ontstaan?
7. Woonde jongere alle sessies bij vroegere hulp en begeleiding bij? Onttrok hij zich er niet aan? Participeerde hij, zette hij zich in, engageerde hij zich echt?
8. Speelde de jongere een storende rol bij vroegere hulp en begeleiding (bijvoorbeeld in groepsbehandeling of bij taakstraffen) ?
9. Was de vroeger hulp en begeleiding geschikt en op maat voor deze jongere?

Vooruitblikken

De jeugdreclasseerder vraagt de jongere twee keer in de toekomst te kijken. Eerst de toekomst als hij op dezelfde weg doorgaat als nu, zonder ook maar enige verandering. Waar sta je dan, over 5, of 10 jaar? De tweede toekomst is de toekomst als – met de nadruk op *als* – de jongere zou besluiten zijn gedrag te veranderen. Hoe zou de toekomst er dan uitzien? De kunst is nu om *niet* de ene toekomst tegen de andere uit te spelen, maar alleen de informatie naar de oppervlakte te krijgen en de jongere te vragen op deze beide beelden commentaar te geven.

Belang en Vertrouwen

Voor dit thema is vereist dat de jongere redelijk tot goed in staat is tot zelfreflectie. De jeugdreclasseerder vraagt de jongere hoe belangrijk verandering voor hem is, en hoeveel vertrouwen hij er in heeft dat hem dit gaat lukken. Vervolgens verkent de jeugdreclasseerder bij de jongere de *redenen* waarom verandering (niet) belangrijk voor hem is, hoe die in verband staan

---

123 Serin & Kennedy (1997)

met de diverse levensgebieden, en welke dingen er zijn *gebeurd* waardoor deze verandering op *dit moment nu (niet) zo belangrijk lijkt*. De jeugdreclasserder dezelfde benadering rond het *vertrouwen* van de jongere om werkelijk te veranderen. Verschillende pogingen van de jongere in het verleden om te veranderen zullen hierbij aan bod komen, en de jeugdreclasserder kan met de jongere nagaan wat er voor nodig zou zijn om deze keer wel te slagen.

Balans Opmaken

Dit is een thema dat sterk lijkt op 1, maar hier ligt de nadruk op toekomstig gedrag. De jeugdreclasserder vraagt de jongere aan te geven wat de voor- en nadelen zijn van *wel* veranderen. Daarna vraagt hij hem te vergelijken met de voor- en nadelen van *niet* veranderen. Daarna vraagt de jeugdreclasserder de jongere welke van de twee het meest overeenkomt met zijn idealen, maar daarbij goed te kijken naar zijn voorkeur voor ervaringen (*'Dat zijn je idealen, maar zijn dat ook de dingen die je leuk vindt om te doen in het leven?'*). De jeugdreclasserder kan de jongere uitleggen dat hij kan *kiezen* uit verschillende levensstijlen en daarmee voor een deel kunnen *bepalen* wie zij willen worden.

Twintig Seconden

De 20-seconden interventie is gericht op situaties waarin de jeugdreclasserder erg weinig tijd heeft en een (mogelijk) weerbarstige jongere zal spreken. De jeugdreclasserder geeft in (ongeveer) 20 seconden een korte en directe boodschap en laat vervolgens het besluit aan de jongere. Dit is de enige vorm van motivational interviewing waarbij de jongere ook een direct advies aangereikt krijgt. De tijdsdruk is hier debet aan. In de boodschap verpakt de jeugdreclasserder altijd 5 elementen:

- feedback
- eigen verantwoordelijkheid
- keuzemenu
- empathie
- eigen kracht

Een voorbeeld:

'Dus, Barry, laat ik het zo zeggen. Je bent nu voor de vierde keer in verzekering gesteld en ik heb het idee dat dit je aan het denken heeft gezet over het plegen van diefstallen (feedback). Ik maak me er wel zorgen over dat je volgens mij nog niet denkt aan stoppen met je verslaving (feedback). Als je het mij vraagt zou je moeten stoppen en andere manieren accepteren om aan geld te komen (advies). Je weet dat die er zijn, ik heb je daarover verteld (keuzemenu) en ik denk dat je daarvan kan profiteren (eigen kracht). Maar de keuze is echt aan jou (eigen verantwoordelijkheid). Ik weet dat je dit heel moeilijk vindt (empathie), maar ik ga niet voor jou beslissen. Wat zeg je er van, Barry?'

5 Motivatie van de jongere en het Plan van Aanpak

De belangrijkste aangrijpingspunten in het Plan van Aanpak zijn de criminogene factoren die:

- in hoge mate aanwezig zijn
- delictgerelateerd zijn,
- door de jongere worden *erkend*,
- bij de jongere in het gesprek leiden tot *zelfmotiverende* uitspraken (zie volgende paragraaf) en
- aangrijpingspunten / mogelijkheden bieden (zoals duidelijk is geworden uit de gesprekscontacten).

Voorbeeld: Winston heeft zijn vriendin ernstig mishandeld onder invloed van alcohol. Hij heeft dit bekend en geeft aan dat hij moeite heeft zich te beheersen als hij veel gedronken heeft en dit toch wel als een probleem ervaart. Op het gebied alcohol – en wellicht ook relaties – ligt dus een duidelijk aangrijpingspunt.

Ook belangrijk, maar op 'het tweede plan', zijn *mogelijke* aangrijpingspunten voor gedragsbeïnvloeding: Deze zijn *delictgerelateerd*, maar worden *niet* gesteund door zelfmotiverende uitspraken van de jongere in het gesprek. Ook eerdere ervaringen vanuit reclasseringscontacten wijzen niet op mogelijkheden. *Wel* geeft de jongere blijk van gevoeligheid voor externe motivatie.

Voorbeeld: Christophe heeft zijn vriendin ernstig mishandeld onder invloed van alcohol. Hij heeft dit bekend, maar neemt niet de hele verantwoordelijkheid op zich en ontkent dat hij een probleem heeft met

alcohol. 'Maak je niet druk, ik heb het wel onder controle'. De jeugdreclasseerder zegt 'daar zal de rechter heel anders over denken, die houdt helemaal niet van de combinatie drank en losse handjes'. Christophe schikt hiervan en krabbelt terug. Op het gebied alcohol – wellicht ook relaties - ligt hier een mogelijk aangrijpingspunt.

Voorbeeld: August heeft zijn vriendin ernstig mishandeld onder invloed van alcohol. Hij ontkent dit en wil helemaal niet over zijn drankgebruik praten. De jeugdreclasseerder legt August voor, dat hem hierdoor een vrijheidsstraf boven het hoofd hangt, waardoor hij zijn stage zou kunnen verliezen. Bij zijn toezegging om aan een agressiebeheersingstraining en verslavingsprogramma deel te nemen is die dreiging er ook, maar de rechter-commissaris zal dan veel meer met de huidige stage van August rekening houden. Een schorsing onder voorwaarden is dan mogelijk. August zwijgt even en zegt dan 'oké, als het zo moet, goed dan'. Op de gebieden alcohol en impulsiviteit/beïnvloedbaarheid liggen hier mogelijke aangrijpingspunten.

1 Bespreken van het delict

Het verhaal van de jongere is belangrijk om een inschatting te maken van de criminogene factoren van de jongere die direct verband houden met het delictgedrag. Op grond van het behoeftenbeginsel uit de What Works benadering moet de jeugdreclasserder met zijn Plan van Aanpak vooral inspelen op juist die criminogene factoren.

De jongere heeft zijn delictverhaal meestal al vaker moeten vertellen, bijvoorbeeld aan politie en justitie. Om te voorkomen dat de jongere denkt dat hij opnieuw wordt verhoord, is het belangrijk dat de jeugdreclasserder de jongere het verschil duidelijk maakt: *'Politie en justitie stellen jou hebben je naar het strafbaar feit gevraagd om te kijken of je veroordeeld kunt worden. Ik wil jouw verhaal ook horen, maar dan vooral om te kijken, hoe ik je kan helpen om er voor te zorgen dat je niet opnieuw in de fout gaat'*¹²⁴.

Het is raadzaam dat de jeugdreclasserder het delict al tijdens het eerste contact bespreekt, maar pas nádat hij de jongere informatie heeft gegeven over de jeugdreclassering en het gedwongen kader / de maatregel heeft toegelicht. Als de ouders bij het eerste contact ook aanwezig zijn, moet de jeugdreclasserder een afweging maken of zij ook bij delictbespreking aanwezig zijn. Niet voor alle jongeren is het immers vanzelfsprekend om tijdens het eerste contact al over het gepleegde delict te praten, en al helemaal niet als de ouders daar bij zijn. Schaamte, wantrouwen, of calculerend gedrag zijn hiervan enkele mogelijke redenen. De jeugdreclasserder nodigt de jongere uit om over het delict te praten, maar de jongere moet daartoe op dat moment gemotiveerd zijn: bereid, in staat en in de gelegenheid. Is de jongere dat nog niet, dan geeft de jeugdreclasserder aan dat hij dat op een later tijdstip wel wil doen, en hij valt terug op motiverende gespreksvoering. De samenwerkingsrelatie staat immers tijdens het eerste contact centraal.

Dat geldt ook voor de kleine categorie de jongeren die het delict ontkennen. In dat geval doet de jeugdreclasserder er geval verstandig aan om niet met de jongere in discussie te gaan over schuld of onschuld maar voorlopig een neutrale positie in te nemen. Hij laat de keuze bij de jongere.

Bij het delictverhaal moet de werker zicht krijgen op de volgende aspecten¹²⁵:

Motieven

Waarom heeft de jongere een strafbaar feit gepleegd? Had hij geld nodig? Kon hij geen weerstand bieden aan vrienden? Had hij het gevoel ergens 'recht' op te hebben of 'wraak' te moeten nemen? Handelde hij uit woede? Was hij gekrenkt? Werd er druk op hem uitgeoefend?

Planning

Heeft hij het feit van te voren voorbereid en er lang over nagedacht? Als er een planning vooraf was, heeft hij dan nog getwijfeld, wie of wat heeft hem over de streep getrokken? Heeft hij met iemand over zijn plannen gesproken? Heeft hij over de gevolgen nagedacht en over de reacties van zijn vrienden en van zijn familie, over een mogelijke straf?

Als er geen sprake was van planning maar van impulsief gedrag: Was hij boos? Voelde hij zich bedreigd? Wist hij achteraf wat hij gedaan had? Wat voelde hij daarna?

Herhaling

Was dit strafbaar feit de eerste keer? Zo nee, welke delicten pleegde hij eerder? Welke reacties volgden er toen en nu? In welk opzicht was deze keer anders dan de voorgaande keren?

Reacties omgeving

---

124 Choy, Pont & Doreleijers (2003)

125 op basis van Choy, Pont & Doreleijers (2003)

Hoe hebben ouders, broers en zussen, vrienden, docente en anderen gereageerd op zijn strafbaar feit? Welke reacties raakten hem wel of niet?

Reactie op de straf(bedreiging)

Hoe vindt hij het dat zijn daad is uitgekomen? Aan wie ligt dit? Hoe werd hij door de politie behandeld? Wat vindt hij van de strafbedreiging?

Afkeuring van het delict

Bij het delictverhaal moet de jeugdreclasseerder twee dingen tegelijk doen: open en uitnodigend zijn zodat de jongere zijn delictverhaal gaat vertellen en tegelijk duidelijk maken dat hij het delict afkeurt. Ervaringen bij ITB Criem hebben werkers duidelijk gemaakt dat een expliciete afkeuring van het delictgedrag nodig is om de jongere (en zijn ouders) duidelijk te maken dat het delict niet wordt getolereerd. Óók als het om een 'licht' delict gaat. Daarbij is wel de toon van de jeugdreclasseerder van belang als het een allochtone jongere betreft. Een Nederlandse normatieve basishouding kan heel gemakkelijk bij het afkeuren van het delict impliciet doorklinken. Dat mag, als het geschreven normen zijn, zoals opgenomen in het wetboek van strafrecht. Maar de eigen, ongeschreven normen hebben hier geen plaats. Choy, Pont en Doreleijers¹²⁶ noemen aanvullend de volgende punten voor de bespreking van het delict met de jongere. Het gaat hier om zowel statische, algemene kenmerken van de jongere die van invloed zijn op zijn vermogen om zijn verhaal te doen (de eerste twee punten), als om dynamische, acute factoren die rechtstreeks te maken hebben met gepleegd hebben van een delict (de overige punten).

- vermogen taal te (re)produceren
- woordvindingsprobleem
- constructie van het gebeurde door de jongere
- motivatie om te praten
- emotionele reactie op het gepleegd hebben van een delict
- voorgaande reacties op zijn verhaal
- psychische toestand

2 Actief in kaart brengen van het netwerk van de jongere: Sociale omgevingsanalyse

Activiteiten met de jongere zijn een goed middel om een beeld samen te stellen en tot planvorming te komen. De sociale omgevingsanalyse is zo'n middel. Deze methodiek, ontwikkeld door de Instapmethoden (Nieuwe Perspectieven, T-Team voor thuisloze jongeren)^{127 128}, bespreken we hier apart omdat de jeugdreclasseerder hiermee gelijk met de planvorming ook de mogelijke steun vanuit het netwerk activeert. Anders gezegd: Aan het What Works beginsel van de *eigen context* wordt al tijdens de assessment beantwoord.

Het doel van de sociale omgevingsanalyse is een zo compleet mogelijk beeld te verkrijgen van de vroegere, huidige en gewenste sociale leefomgeving van de jongere.

Een sociale omgevingsanalyse bestaat uit twee fasen: Informatiefase en contactfase.

2.1 Informatiefase

- De jeugdreclasseerder introduceert bij de jongere het bolletjesschema (zie volgende bladzijde). Het invullen van het bolletjesschema samen met een jongere heeft als effect dat hij inzicht krijgt in zijn eigen leefwereld, leefsituaties en relaties. Ook krijgt hij op deze manier overzicht over het verloop van zijn leven.

---

126 2003
127 van Susteren & Melissen (2002)
128 van der Laan (2002)

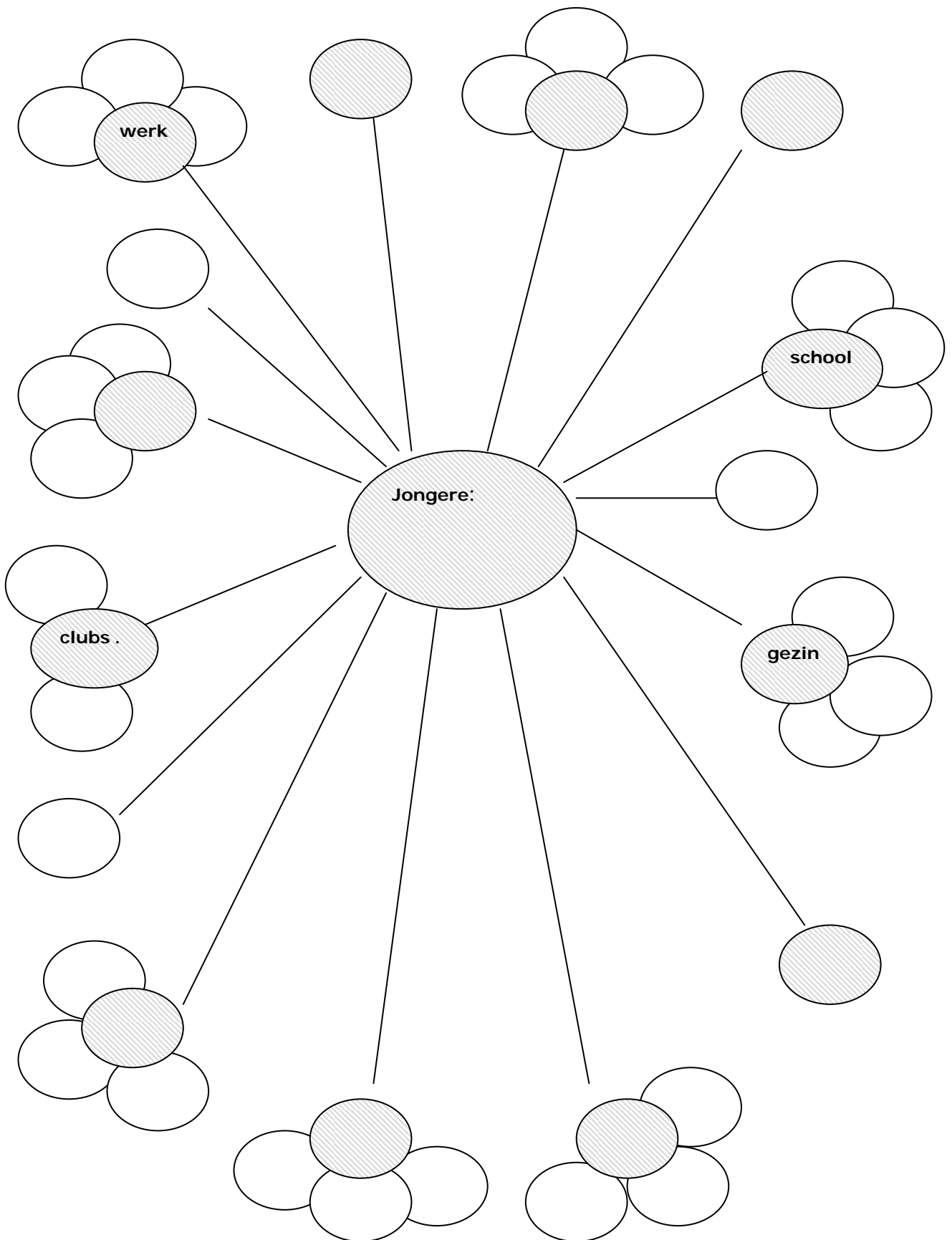
- De jeugdreclasseerder legt de jongere in het kort de bedoeling van het bolletjesschema uit, en vertelt dat hij daarna (in de contactfase) aan de hand van het schema (in de regel) samen met de jongere (en eventueel met andere, bijvoorbeeld een ouder), de verschillende contacten in hun eigen omgeving gaat bezoeken.
- De jeugdreclasseerder vraagt de jongere al zijn 'vindplaatsen' van contactpersonen te noemen zoals: gezin, familie, school, werk, hulpverlening, vrije tijd, gezondheid, vrienden enz. De jeugdreclasseerder brengt de contactpersonen in het bolletjesschema onder.
- De jeugdreclasseerder vraagt door over feitelijke gegevens en omstandigheden.
  - Feitelijke informatie is bijvoorbeeld: naam, adres, grootte van het gezin enz.
  - Contextinformatie omschrijft de omstandigheden waarin de jongere zich bevindt. Hierbij komen ook aspecten uit het verleden naar voren. Elke context heeft een ontstaansgeschiedenis. Een jongere zit op een bepaalde school, heeft bepaald werk, heeft bepaalde vrienden of contacten met bepaalde familieleden omdat dat zo is gegroeid. Bij het inventariseren van deze contacten en hun context, krijgt de jeugdreclasseerder veel zicht op sterke en zwakke kanten van de jongere zelf en van de contactpersonen. De jeugdreclasseerder krijgt zicht op dingen die goed gaan, die niet gerepareerd hoeven te worden en wellicht elders ook toepasbaar zijn dingen die niet goed gaan, die niet voor herhaling vatbaar zijn. Hier kan de jeugdreclasseerder ook informatie uit het dossier aan de jongere voorleggen, of technieken gebruiken als zoals een tijdbalk of levenslijn.
- De jeugdreclasseerder vraagt de jongere aan te geven hoe hij elke relatie waardeert en waarom. Dit wordt in het bolletjesschema aangegeven met een +, - of +/- . Relaties die de jongere positief waardeert én die ook volgens de jeugdreclasseerder in positieve zin bijdragen aan het functioneren en de relatievorming van jongeren noemen we VIP's (Very Important Person) of vertrouwenspersonen. VIP's worden apart aangemerkt in het bolletjesschema.
- Hoe is de richting van het contact met VIP's? Is dit éénrichtingsverkeer, dus vooral van de jongere naar VIP of vooral van VIP naar jongere? Of is er tweerichtingsverkeer? Het kan ook zijn, dat VIP's die vroeger actief waren, niet meer actief zijn. Het contact is verbroken of staat op een laag pitje. Het is mogelijk dat jongeren geen of minder contact met een VIP hebben omdat er belemmeringen voor hem zijn die hem ervan weerhouden om daar naar terug te gaan. Doe hier navraag.
- Het is belangrijk op te passen voor *schimmel* VIP's. Dit zijn vertrouwenspersonen voor jongeren waarvan echter duidelijk wordt dat zij niet bijdragen aan verbetering van het gedrag of de omstandigheden van jongeren of dat zelfs tegenwerken.
- De jeugdreclasseerder inventariseert wensen en verwachtingen van de jongere over de VIP's. Hij kan hierbij eventueel werken met *doelkaarten* die zich vooral op sociale contacten en sociale vaardigheden richten.

Het is voor de informatieverzameling erg belangrijk dat de jeugdreclasseerder vervolgens in het sociaal netwerk *zelf checkt*, hoe de contactpersonen – vooral de VIP's - aankijken tegen de ervaringen en verwachtingen van de jongere. Daarom gaat de jeugdreclasseerder zelf ook met deze contacten in gesprek. Daarbij is het volgende belangrijk:

1. De jeugdreclasseerder vraagt altijd toestemming aan de jongere om in het netwerk aanvullende informatie te verkrijgen.
2. De jeugdreclasseerder legt contact met familie, plaatser, school, groepsleider en dergelijke vraagt vooral na welke positieve vaardigheden en kenmerken de jongere heeft.
3. Tijdens de informatieverzameling vervangt de jeugdreclasseerder negatieve labels die contacten aan de jongere geven zoveel mogelijk door positieve.
4. Uiteraard koppelt de jeugdreclasseerder alle informatie terug naar de jongere ter bevestiging van de verkregen informatie en ook om hen het gevoel te geven dat er niets buiten hen om gebeurt.
5. Het is van groot belang om de verzamelde informatie niet alleen uit te wisselen met de jongere en de contacten, maar ook met andere hulpverleners. Zo ontstaat een basis voor een goede samenwerking. Dit heeft bovendien als doel dat de jongere niet elke keer opnieuw zijn verhaal hoeft te doen.

Bolletjesschema

Gearceerde vlakken: hoofdcategorie; Witte vlakken: naam netwerklid

2.2 Contactfase

De jeugdreclasseerder vervolgt de sociale omgevingsanalyse na de informatieverzameling met een contactfase. Het blijft dus niet bij gesprekken. De jeugdreclasseerder *bezoekt samen* met de jongere contacten in het netwerk en bij instanties. Het is uiteraard nodig eerst het doel van dit contact vast te stellen. Daarbij is de informatie die de jeugdreclasseerder bij het eerste contact heeft verzameld en uitgewisseld, heel belangrijk. Wat wil de jongere doen / bereiken op basis van die informatie?

- informatie uitwisselen, het zelf nog eens horen of uitleggen?
- een probleem of conflict proberen op te lossen?
- steun vragen of aanbieden?
- of gewoon het contact weer herstellen?

Het is belangrijk dat de jeugdreclasseerder aanmoedigt, dat de ouders/opvoeders de jongere hierbij ondersteunen. De jeugdreclasseerder licht elke ondersteuning of positieve opmerking van een gezinslid op dit gebied er uit (bijvoorbeeld 'wat goed dat je weer eens met die leraar gaat praten') en belooft deze nadrukkelijk!

Bij het contact, gesprek, doet de jeugdreclasseerder twee dingen: hij *observeert* en *steunt* de jongere.

2.3 Observatie en feedback

Observatie is nodig om de jongere na afloop feedback te geven. De jeugdreclasseerder beschrijft het waarneembare gedrag van de jongere, maar geeft ook aan wat hij op basis van dat gedrag meent te kunnen concluderen over:

- de normen, waarden en grenzen van de jongere,
- zijn sociale en presentatievaardigheden en
- de hantering van zijn eigen problematiek.

Anders geformuleerd: *'Ik heb gezien dat je tijdens het gesprek ....., betekent dat dat je .....*' De jeugdreclasseerder geeft hierbij zowel positieve als negatieve feedback, maar benadrukt vooral datgene dat kan worden herhaald, wat goed gaat.

a. Geven van positieve feedback.

1. Begin met een inleidende, globale, positieve opmerking.
2. Zeg dan nauwkeurig wat je goed vindt.
3. Geef een 'waarom'.

b. Geven van negatieve feedback.

1. Geef een positieve en stimulerende opmerking.
2. Maak een inleidende opmerking waaruit blijkt dat je er toch een opmerking over hebt.
3. Zeg dan nauwkeurig wat je niet goed vindt.
4. Zeg nauwkeurig wat wel een mogelijkheid zou zijn om in dat geval te doen.
5. Geef een 'waarom'.
6. Ga na of de jongere het begrepen heeft.

Als de jongere de observatie beaamt, kan de jeugdreclasseerder op het onderwerp doorgaan, door met de jongere na te gaan waarom hij zich tijdens het contact zo heeft gedragen. Verdeel daartoe de observatie in 5-G's.

- Wat was de *gebeurtenis / situatie* waarin het gedrag plaatsvond?
- Wat waren de *gedachten* van de jongere?
- Wat waren de *gevoelens* van de jongere?
- Wat was het *gedrag*? Wat deed de jongere, of wat deed hij *juist niet*?
- Wat zijn de *gevolgen*? Waar leidt het gedrag toe?

2.4 Ondersteuning

De jeugdreclasseerder gaat tijdens het contact vooral op zoek naar mogelijkheden om positieve informatie te benadrukken of naar voren te brengen. Positieve labels werken immers motiverend. De jeugdreclasseerder vermijdt dus negatieve labels.

De jeugdreclasseerder stuurt erop aan dat het gesprek vooral over het huidige gedrag / functioneren gaat en over de motivatie van de jongere om iets met dit contact te bereiken. Dit is namelijk concreet en waarneembaar. Vroegere situaties zijn alleen van belang als achtergrondinformatie.

De jeugdreclasseerder bevordert tweerichtingsverkeer. Hij probeert aan te sturen op een samenwerkingsrelatie, die zowel de jongere als de VIP's aanspreekt. De jeugdreclasseerder stelt zich als een coöperatieve jeugdreclasseerder en bemiddelaar op. Vanuit een aansprekend begin moeten er realistische stappen gedaan worden.

Wat van de jongere verwacht kan worden en wat hij aankan is maatgevend voor zijn functioneren en het behalen van zijn doelen in het contact.

3 Inventariseren van gezins- en opvoedingsrelaties: Circulaire vragen en Genogram

3.1 Circulaire vragen

Indien de jeugdreclasseerder met de ouders/opvoeders of in breder familieverband met de jongere gesprekken voert tijdens de assessment, is het bespreken van een 'waslijst van problemen' met of over de jongere in de meeste gevallen geen productieve benadering. Dit lijkt meer op een ondervraging, of een interview. Er dient een *interactie* tussen de gezinsleden op gang te komen, zodat de jeugdreclasseerder zicht krijgt op de zwakke en sterke kanten en oplossingsmogelijkheden in gezinsverband, de saamhorigheid en het aanpassingsvermogen. Bovendien kan het zeker in migrantgezinnen niet gebruikelijk zijn om individueel een eigen visie of mening te verkondigen. Er is dan een andere manier van gespreksvoering nodig.

Circulair interviewen is daartoe een middel. De jeugdreclasseerder brengt een uitwisseling tussen gezinsleden op gang door het stellen van circulaire vragen, ook wel circulair interviewen genoemd. Het is *niet* de bedoeling dat de jeugdreclasseerder zich hiermee in de rol van gezinstherapeut plaatst. Het gebruik van circulaire vragen moet zich nadrukkelijk beperken tot het verzamelen van informatie. Het gaat hier immers om assessment.

De jeugdreclasseerder kan de volgende vijf typen vragen benutten. Kernbegrippen in deze vijf standaardvragen zijn:

- specifieke, nauw omschreven situaties/omstandigheden;
- ga alleen in op het gedrag / de interactie tussen gezinsleden . Laat vragen naar betekenisgeving achterwege
- veranderingen in gedrag van gezinsleden en de aanleiding daarvan;
- verschillen tussen gedrag (rangorde).

1. *Vragen over interactie:* wie reageert met/op wie onder welke omstandigheden. De jeugdreclasseerder analyseert de observeerbare *reacties* op elkaar en niet de gevoelens en interpretaties. Natuurlijk zijn deze wel aanwezig. Het gaat er nu juist om dat gezinsleden *van een afstand* naar hun onderlinge gedrag kijken, zodat de stereotiepe gevoelens en (voor-)oordelen die daarbij horen worden losgeweekt. Bijvoorbeeld: *'Als Tariq niet luistert, zoals U zegt, waar luistert hij dan niet naar? En naar wie luistert hij dan niet? Luistert hij nooit, of alleen in bepaalde situaties niet? Maakt het verschil wie erbij zijn? Hij luistert niet, maar wat doet hij dan wel? Wat doet U als Tariq niet luistert? Doet Uw partner dat ook? Hoe reageert Tariq daarop?'* Enzovoort.

2. *Vragen over verschillen in gedragingen en niet over verschillen in individuele eigenschappen.* Ook hier weer: van een afstand kijken naar wat er gebeurt, en niet zozeer naar wat daarvan de oorzaak zou kunnen zijn. Bijvoorbeeld: *'Uw partner hoor ik zeggen dat U anders op Tariq reageert wanneer hij niet luistert. Klopt dat? Wat doet U dan? Wat is het effect daarvan op Tariq?'*
3. *Vragen over rangschikking van gedragingen tijdens interacties tussen gezinsleden.* Met deze vragen komt de jeugdreclasseerder op het spoor van de gezinsleden die patronen dragen, aanjagen of in stand houden. Nog steeds ligt hier de nadruk op het gedrag. Bijvoorbeeld: *'Als Tariq niet luistert, wie van U reageert dan het eerst? En wie als tweede? Wie reageert niet? Wie van U laat het meest zien dat hij of zij hier boos over is? Wie laat zien dat het hem of haar niet zoveel uitmaakt?'*
4. *Vragen over gedrag dat een verandering in de relatie aangeeft als gevolg van belangrijke gebeurtenissen.* Een onderzoek naar het gedrag tussen gezinsleden voor en na deze gebeurtenissen. Bijvoorbeeld: *'Ik heb begrepen dat U twee jaar geleden bent gescheiden van Uw eerste man. Vindt U dat Tariq voor die tijd meer luisterde en daarna minder?'*
5. *Vragen over gedragsverschillen in hypothetische omstandigheden.* Bijvoorbeeld: *'Hoe zou Tariq reageren als U wel zou laten zien dat U erg boos bent over zijn gedrag?'*

Het is bij de vragen belangrijk dat de jeugdreclasseerder *alle* betrokkenen steeds aan het woord laat komen om op de gestelde vraag een antwoord te geven. Vandaar de term 'circulair' interviewen.

De jeugdreclasseerder geeft daarbij steeds een samenvatting van één of meer van de reeds gegeven antwoorden, vooral als die informatie bevatten over de persoon die nu aan bod is om te spreken: *'Hij zegt dit over U, zij zegt dat, maar wat vindt U daarvan'* of *'wat zou .... daarvan vinden?'*

De jeugdreclasseerder heeft dus duidelijk de regie in handen. Hij zorgt er voor dat het gesprek steeds weer terugkomt bij hem, als degene die samenvat, doorgeeft, reacties vraagt. Hij neemt zelf een neutrale positie in, een houding van participatie, verwondering, respect en verantwoordelijkheid.

Enkele voorbeelden:

Aan vader: *'Volgens uw vrouw maakt u zich niet zo druk als Tariq niet luistert, maar wat vindt u daarvan?'*

Aan Tariq: *'Moeder zegt dat je beter naar haar luisterde voordat ze twee jaar geleden ging scheiden van je vader. Wat vind jij daarvan?'*

Als gezinsleden niet willen meedoen aan het gesprek of afwezig zijn, kan de jeugdreclasseerder ook aan andere gezinsleden vragen in hun plaats de gevraagde mening, beleving of verklaring van dat gezins- of familielid naar voren te brengen. *'Als .... hier zou zijn, wat zou hij dan zeggen?'*

Het stellen van circulaire vragen brengt de gezinsstructuur duidelijk in kaart. De jeugdreclasseerder kan observeren welke interactiepatronen zich herhalen in het gezin en hoe zij aan het delictgedrag gerelateerd zijn.

Ook geeft het stellen van circulaire vragen het gezin inzicht in hun interactiepatronen en kan aanleiding geven de interactie anders te laten verlopen. Circulair interviewen geeft dus ook inzicht in de *responsiviteit* van de gezinsstructuur.

3.2 Genogram: samen zoeken naar mogelijkheden voor verandering

Elke jongere, elke ouder, elk gezin is ingebed in een generaties oude familiegeschiedenis. Het genogram is een grafische afbeelding van het familiesysteem door de jaren heen. Dit maakt lasten, rolverdelingen, gebeurtenissen, leef- en relatiepatronen inzichtelijk. Het genogram is niets anders dan eens stamboom waaraan gegevens zijn toegevoegd: biologische en andere relaties, geboortelanden, migratie/verhuizingen/verspreidingen, culturele achtergronden, belangrijke familiegebeurtenissen, beroepen, sterfgevallen, rolverdelingen, informatie over wie goed en niet

goed met wie kon opschieten en communicatiepatronen. Voor het tekenen van een genogram worden de stamboom vaste symbolen gebruikt¹²⁹.

Het genogram biedt de jeugdreclasseerder vooral informatie over de *relatievorming* in het gezin. Toepassing van het genogram is daarom als aanvullende diagnostiek mogelijk indien de jeugdreclasseerder meer zicht wil krijgen op de criminogene factor Relaties. Het genogram biedt mogelijkheden om:

- het delinquente gedrag van de jongere in relatie te brengen met belangrijke gebeurtenissen bij anderen, met loyaliteiten gezagsverhoudingen in het systeem. De jeugdreclasseerder vraagt zich bijvoorbeeld af of de problemen die de jongere met zijn ouders of familie heeft delictgerelateerd zijn, en besluit hier het genogram als onderzoeksmiddel in te zetten. Hij let daarbij vooral op conflicten, geïsoleerde posities van jongeren, gebrek aan supervisie, en het ontstaan van gedragproblemen na belangrijke gebeurtenissen zoals scheiding of uithuisplaatsing. Belangrijk is om na te gaan of de jongere wellicht hechtings- of identificatiefiguren heeft verloren, die hij mist en/of idealiseert. Met een genogram kan de jeugdreclasseerder een weergave van heden en verleden maken. Het biedt hem daardoor mogelijkheden om over de eisen, wensen en verwachtingen van ouders voor hun eigen kinderen (meerdere generaties) informatie in te winnen.
- vast te stellen waar aangrijpingspunten voor verandering liggen. De jeugdreclasseerder kan een genogram maken om op zoek te gaan naar beschermende factoren in het gezin die de jongere verder afglijden kunnen helpen voorkomen. De jeugdreclasseerder let hierbij op relaties met familieleden die voor de jongere een bijzondere positieve betekenis hebben. Deze kunnen mogelijk als rolmodel dienen of als mogelijkheid voor een time-out als de conflicten thuis te hoog oplopen.

Belangrijk: Bij het maken van een genogram is het uitgangspunt voor de jongere en ouders altijd, te kijken naar mogelijkheden voor verandering in het hier en nu. De jeugdreclasseerder moet het genogram ook zo aan hen presenteren.

Het gaat er bovendien om, vast te stellen wat er exact in het verleden allemaal gebeurd is. Het gaat om het vinden van aangrijpingspunten voor planvorming, om werkpunten om recidive en schade te voorkomen, niet om een biografie.

Bij het maken van een genogram en gezinskaart zijn de volgende vier vragen behulpzaam om aan oplossingen te blijven denken¹³⁰:

1. Hoe kijkt de jongere naar zijn ouders?
  - Als er positieve punten zijn: hoe komt het, dat jij deze punten hebt overgenomen?
  - Als er negatieve punten zijn: hoe komt het dat jij die niet hebt overgenomen? Wat heb jij anders gedaan?
2. Waar liggen de huidige banden en hulpbronnen? Hoe verlopen bezoeken, wie zijn sleutelfiguren.
3. Wat vindt de familie van de relaties van de jongere?
  - Als er positieve punten zijn, zijn dit mogelijke hulpbronnen
  - Als er negatieve punten, conflicten zijn, zijn er wellicht zorgen in de familie, en is er voor de jongere misschien aanleiding om op een meer constructieve manier contact te willen hebben.
4. Heeft de jongere een gevoel van autonomie? Op welke gebieden? Zo ja, hoe komt het dat de jongere daarin is geslaagd? Zoek naar tekens van onafhankelijkheid en vergroot deze uit.

Het genogram is niet alleen een goed middel om informatie in te winnen, maar kan het gesprek ook structuur geven. Als jongeren, gezinnen en / of de jeugdreclasseerder moeite hebben om overzicht te houden en stap voor stap te werken, is het genogram daar behulpzaam bij.

---

129 Zie www.genopro.com/genogram_components/default.htm
130 Berg (1994)

Bovendien geeft dit de ouders en jongeren (weer eens) iets anders te doen dan praten. Men is samen aan het werk, aan tafel, op papier. Het genogram maakt veel informatie overzichtelijk door de visuele presentatie. Dat maakt het makkelijker om te onthouden wat er tijdens het bezoek is gezegd.

Een genogram kan bij gezinsleden veel los maken. Een grafische weergave van het gezin kan grote zeggingskracht hebben, meer dan het gesproken woord.

Dit geldt vooral voor migrantgezinnen. Veel migrantgezinnen leven in wij-culturen: het welzijn en het leed van de groep, de familie, is sterk gerelateerd aan het welzijn en het leed van elk familielid afzonderlijk. Een beeld of tekening van het lief en leed van de gehele familie kan daarom een sterk effect hebben. In de Nederlandse ik-cultuur staat het individu meer centraal. Een ouder of jongere zal ook het genogram, gezinskaart of ecogram vooral vanuit afzonderlijke individuen bekijken. Toch kan het genogram ook in Nederlandse gezinnen veel losmaken.

Vier afsluitende opmerkingen¹³¹:

1. Nooit zomaar beginnen. Het vereist een training vooraf om met gezinsleden een genogram te maken.
2. Bij het in kaart brengen van het systeem is de jongere of ouder de deskundige. Eigen ideeën of gevolgtrekkingen moet de jeugdreclasseerder altijd checken. De jeugdreclasseerder zal immers zelf ook het genogram interpreteren: hij zit erbij en heeft zelf naast nieuwe vragen ook de nodige ideeën. Hij moet deze ideeën altijd delen met de gezinsleden. Hij moet dit bespreekbaar maken of vragen om verheldering.
3. Tijdens het tekenen vragen de jongere en ouder zich vaak af wie belangrijk voor hem/haar is, met wie men over bepaalde zaken (nog) moet praten, wie zou kunnen helpen en advies kunnen geven. Doelen die dan heel ver weg leken, zoals contact met familie of verwerking van individuele problematiek, kunnen daardoor een onmiddellijke prioriteit krijgen. Dat kan tot positieve verandering leiden, maar de jeugdreclasseerder moet inschatten of deze vaak impulsieve plannen wel realistisch zijn en/of op het juiste moment vallen..
4. Gebruik een genogram niet bij gezinsleden met psychiatrische problematiek en gezinsleden die veel verliezen hebben geleden. Bij twijfel kan de jeugdreclasseerder afspreken dat hij of het gezinslid bij te zware/lastige vragen zal stoppen.

4 Gericht zoeken naar bronnen van steun: uitzonderingen op de regel

Het vragen naar *opzettelijk en toevallige uitzonderingen*¹³² is een concrete en handige manier om met jongeren naar sterke kanten en oplossingsmogelijkheden te zoeken. Uitzonderingen zijn momenten waarop een probleem had kunnen optreden, maar dat gebeurde niet.

Bij deze techniek luistert de jeugdreclasseerder naar uitzonderingen die de jongere (of ouder/opvoeder) zelf noemt. Bekijk deze uitzonderingen in detail en vergroot ze uit:

1. Opzettelijke uitzonderingen die de jongere zelf in gang zette, zoals *'ik besloot toen om er maar niets van te zeggen om geen ruzie te krijgen'*. De opdracht is hier duidelijk: de jongere weet wat hij moet doen, dus de jeugdreclasseerder kan hem aanmoedigen dit te herhalen. Misschien is er extra steun nodig om dit te herhalen? Ga er naar op zoek.
2. En er zijn uitzonderingen die toevallig waren, zoals *'deze keer bleef hij heel rustig en hij deed het zonder morren, ik weet ook niet waarom'*. Hier gaat de jeugdreclasseerder na welke gedragspatronen rond die uitzondering anders waren: wie was anders, wanneer was het anders, hoe was het anders, waar was het anders (let hier op de context thuis – school – elders!) en waarom was het anders dan anders?

Het opsporen en uitzoeken van wat anders was, kan leiden tot het vinden van wegen om tot oplossingen te komen. Dat wil niet zeggen dat de oplossing er al is. Daar is actie van de jongere,

---

131 Vogelvang (1999)

132 Berg (1994)

ouders, of wellicht anderen voor nodig. En misschien is daar meer steun bij nodig, of het wegnemen van een bron van stress. Neem dergelijke zaken op in het plan.

1 Inleiding: waarom is samenwerken met het gezin nodig?

Deze handreiking gaat in op het voorbereiden van de eerste gezinsgesprekken, en het voeren van deze gesprekken.

Tijdens de eerste gesprekken werkt de jeugdreclasseerder aan de samenwerkingsrelatie (pragmatische route) en verkent hij de criminogene factoren en responsiviteit (wetenschappelijke route). De jeugdreclasseerder richt zich hierbij ook op positieve aspecten (bronnen van steun) in de situatie. Voordat deze inhoudelijk zaken aan bod komen, moet de jeugdreclasseerder aangeven wat de taak en rol van de jeugdreclassering is, wat de rechten en plichten van de jongere zijn en wat de komende procesgang inhoudt (normatieve route). Het is in principe mogelijk dat de jeugdreclasseerder de ouders / opvoeders hier helemaal niet, of slechts zijdelings bij betreft. Waarom is het toch nodig om hen bij de begeleiding te betrekken?

Voor een antwoord op deze vraag grijpen we terug op Handreiking 1, paragraaf 2.6, waarin we de criminogene factor Relaties bespreken. Deze factor gaat in op de kwaliteit van de hechte relaties die een jongere in zijn leven is aangegaan (met uitzondering van vrienden en kennissen, die een aparte factor zijn). De conclusies over deze criminogene factor zijn heel duidelijk:

1. Gezinsfactoren hebben een belangrijke functie als beschermende factor: een goede relatie met de ouders, goede communicatie in het gezin en goede supervisie door ouders gaan (het voortduren van) delinquent gedrag duidelijk tegen. Dat geldt ook de mate waarin gezins- en familieleden deel uitmaken van het sociale netwerk van de jongere. Als deze volwassenen ontbreken, neemt de kans op delinquent gedrag duidelijk toe.
2. Anderzijds laat veel onderzoek zien dat de relaties van de jongere met zijn ouders/ opvoeders sterk kunnen bijdragen aan het ontstaan van delictgedrag. Daarbij gaat het vooral om:
  - een slechte communicatie tussen ouder en jongere;
  - een geringe mate van supervisie;
  - kindermishandeling,
  - delinquentie in het gezin (vooral criminaliteit van broers)

De jeugdreclasseerder die de ouders / opvoeders bij de begeleiding betreft, laat het mes dus aan twee kanten snijden: hij kan beschermende factoren benutten en risicofactoren aanpakken. Als er in het gezin geen delictgerelateerde criminogene factoren in hoge mate aanwezig zijn, dan is er nog steeds geen reden om de ouders buiten beeld te houden: zij kunnen immers dan van begin af aan worden gemotiveerd om verder afglijden van de jongere te voorkomen.

Werken met jongere en ouders betekent, dat de jeugdreclasseerder *stysteemgericht* werkt. Hij kijkt naar de manier waarop het gezin als groep functioneert en hoe de onderlinge relaties zijn, en probeert hierin verbetering te brengen (zelf, of door inzet van een gezinsgerichte behandeling). Als begeleider wordt hij voor een korte periode deel van dit systeem. Hij staat er met één been in en één been buiten. Om dit te doen en vol te houden, is training en begeleiding nodig. Jeugdreclasseerders die hierin niet zijn opgeleid, beperken zich daarom vaak tot alleen de jongere. Dat is begrijpelijk, maar niet terecht. De effectiviteit van de begeleiding van de jongere kan met ondersteuning door de ouders sterk toenemen. Niet alleen heeft de jongere hier recht op, ook voor de ouders en jeugdreclasseerder zelf is dit winst.

2 Voorbereiding

Omdat de jongere de bemoeienis van de jeugdreclassering vaak niet op prijs stelt, is de toon al gezet voor het eerste contact plaatsvindt. Dat geldt soms ook voor de ouders. Daarom is een goede voorbereiding van de eerste contacten noodzakelijk. De jeugdreclasseerder moet tactisch zo kiezen dat het de grootste kans biedt tot een samenwerkingsrelatie te kunnen komen met zowel de jongere als zijn ouders.

De reacties van de jongere en ouders op de jeugdreclasseerder tijdens de eerste gesprekken geven veel informatie over de responsiviteit. Wanneer de voorbereiding door de jeugdreclasseerder helemaal niet past bij de jongere en ouders, krijgt hij wellicht ten onrechte de indruk dat men niet gemotiveerd is, of dat er maar weinig mogelijkheden zijn. Anderzijds moet de jeugdreclasseerder er uiteraard rekening mee houden dat jongeren en ook de ouders niet gemotiveerd kunnen zijn¹³³. Ook daarop moet hij zich voorbereiden.

Doel van de voorbereiding is een uitspraak over met *wie waar en in welke volgorde* de jeugdreclasseerder met de jongere en de ouders contact legt, *waarover* de jeugdreclasseerder informatie zal verzamelen en *hoe* hij die informatie zal verzamelen.

Aandachtspunten zijn de veiligheid van de jongere én van de jeugdreclasseerder.

2.1 Met wie en in welke volgorde

Bij het afwegen wie de jeugdreclasseerder vraagt bij de eerste contacten aanwezig te zijn, zijn de volgende punten belangrijk:

- *De jeugdreclasseerder legt altijd het eerst contact met de jongere en ouders.* De jongere en de ouders beschikken over de meest relevante informatie, en de ouders zijn degenen die niet alleen opvoedingsverantwoordelijkheid dragen, maar ook heel veel kunnen betekenen voor het in gang zetten van een veranderingsproces. De jeugdreclasseerder die bijvoorbeeld weinig of niet met de ouders overlegt, maar des te meer met de leerkracht, huisarts of de eigen gedragsdeskundige, draait rondjes. Andere betrokkenen dienen zich meestal vanzelf aan wanneer de eerste contacten zijn gelegd. De jeugdreclasseerder krijgt dan snel een beeld van degenen die hij in familieverband, in de kennissenkring of bij diensten/instanties moet benaderen. Het is daarbij belangrijk dat de jeugdreclasseerder meldt dat hij met anderen contact zal hebben, al hoeft hij hiervoor geen toestemming te hebben. Dat bevordert een sfeer van openheid, eerlijkheid.
- *Niet meteen bij iedereen informatie verzamelen.* Het is niet de bedoeling om meteen met derden rond het gezin uitvoerig in gesprek te gaan. De jeugdreclasseerder is dan niet meer systematisch bezig. Bovendien is het nodig dat de jeugdreclassering in elk geval met de jongere en indien mogelijk meteen ook ouders een basis legt. De andere betrokkenen kunnen nog wel even wachten. De jeugdreclasseerder kan zijn vermoedens of observaties dan alleen toetsen aan informatie die al bekend is en ze dus alleen maar bevestigen. Hij moet dus informanten in reserve houden.
- *Wie eerst, wie later.* Volgorde:
  1. De jongere is altijd aanwezig bij het eerste contact. Wanneer de jeugdreclasseerder alleen met alleen de ouders begint, is vaak geen aansluiting met de jongere meer mogelijk. De jongere is bovendien degene die afwijkend gedrag vertoont of beschuldigd wordt. Meestal is de omgeving reeds tegen hem gekeerd en wantrouwt de jongere iedereen, inclusief de jeugdreclasseerder. Vertrouwen winnen van de jongere is in veel gevallen cruciaal ten aanzien van verdere mogelijkheden. Bovendien is het voor de jeugdreclasseerder moeilijker de jongere onbevooroordeeld tegemoet te treden als hij tevoren allerlei negatieve verhalen over hem gehoord heeft;

---

133 Bij Functional Family Therapy is bij start van de behandeling zelfs een aanname van de behandelaar dat het gezin *niet* gemotiveerd is.

2. Het moment waarop de jeugdreclasseerder de eerste contacten met de ouders heeft, is sterk afhankelijk van de leeftijd van de jongere. Choy e.a. adviseren jongeren vanaf 15 jaar altijd eerst alleen te spreken, om te benadrukken dat de jeugdreclasseerder de jongere voor het delictgedrag verantwoordelijk acht. Ook als zij graag bij het eerste contact willen zijn (dat is een goed teken), kunnen zij beter eerst even in de wachtkamer blijven. De jeugdreclasseerder let ook op eventuele actuele conflicten zijn en op een mogelijke bedreiging van de veiligheid van de jongere. Afhankelijk hiervan bepaalt de jeugdreclasseerder – eventueel met de teammanager - wanneer hij contact opneemt om een eerste afspraak te maken. Een vuistregel daarbij is, dat de jeugdreclasseerder dit contact zo vroeg mogelijk legt. De jeugdreclasseerder die te lang met alleen de jongere aan de slag gaat en de ouders niet betreft, kan zowel mogelijk belangrijke informatie voor de diagnostiek missen, als kansen missen om steun van de ouders te verwerven bij de uitvoering. Vooral als ouders het min of meer al opgegeven hebben met de jongere, is het zaak hier niet in mee te gaan door met contact leggen te wachten.
  3. Indien de jongere eerst alleen is gesproken, moet de jeugdreclasseerder doorgaans daarna de ouders benaderen. De criminogene factor 'relaties' is immers vaak in hoge mate aanwezig, en het gaat bovendien om de ouders, het is hun kind, zij maken zich waarschijnlijk de meeste zorgen. Echt noodzakelijk is deze volgorde echter niet. Als de jongere al uithuisgeplaatst is, moet de jeugdreclasseerder overwegen of hij uit praktisch oogpunt niet eerst met de pleegouder of een groepswerker of gedragsdeskundige van de instelling gaat praten.
  4. Derden (hulpverleners, leerkracht) waar de jeugdreclasseerder aanvullend informatie van nodig heeft.
- *Samen of apart.* De jeugdreclasseerder moet alle betrokkenen benaderen om een compleet beeld te verkrijgen. Dat wil niet zeggen dat hij de gesprekken met verschillende betrokkenen tegelijk moet voeren. Afhankelijk van diverse factoren, zoals de loyaliteiten in het gezin, de cultuurbepaalde rolpatronen (bijvoorbeeld de man-vrouwverhouding) en de mate waarin men in staat is zonder al te veel verwijten en beschuldigingen te communiceren, moet de jeugdreclasseerder kiezen wie hij apart spreekt en wie samen. De jeugdreclasseerder mag er bij het maken van deze keuzen niet van uit gaan, dat iemand meer zal vertellen indien hij hem of haar alleen spreekt. Het tegenovergestelde kan het geval zijn! De jongere kan het alleen spreken met de jeugdreclasseerder opvatten als niet loyaal zijn aan het gezin of de familie, als iets wat je schuldig en verdacht maakt. Bij gesprekken in gezinsverband zijn er meer mogelijkheden voor de jeugdreclasseerder om te observeren hoe de machtsverhoudingen in het gezin liggen. De jeugdreclasseerder kan de gezinsleden tijdens deze gesprekken vragen op elkaars observaties en meningen te reageren. Een nadeel van gesprekken in gezinsverband is dat het gezin als geheel zichzelf kan weerhouden om een samenwerkingsrelatie met de jeugdreclasseerder aan te gaan. Het gezin keert zich dan tegen de jeugdreclasseerder (ruzie maken, afkraken), of hult zich in een vluchthouding (niets zeggen, oppervlakkig blijven, de jongere of een ander de schuld blijven geven). De jeugdreclasseerder kan er daarom ook voor kiezen met gezinsleden apart te spreken en hen te motiveren de problemen nader te verkennen. Hij moet er dan wel rekening mee te houden dat deze benadering minder rechtstreeks is dat andere gezins- of familieleden dit kunnen afkeuren of anderszins bestraffen.

2.2 Waar en in welke volgorde

- *De thuissituatie heeft de voorkeur.* De jeugdreclasseerder moet proberen de jongere en ouders in de thuissituatie (voor jongeren soms: eigen woonsituatie) te spreken wanneer dit ook maar enigszins mogelijk (en dus ook veilig) is.
  - Naar het gezin toegaan komt jongeren en ouders die minder motivatie om met de jeugdreclasseerder samen te werken letterlijk en figuurlijk tegemoet. Naar het Bureau Jeugdzorg 'moeten' komen kan een averechts effect hebben op de bereidheid om samen te werken.
  - De bemoeienis krijgt een minder beladen of ingrijpend karakter.
  - Het ontmoeten van de betrokkenen op 'hun eigen terrein', in de natuurlijke context van het gedrag, geeft een meer reëel beeld van hun gedrag en van de hun woon- en leefsituatie.
- Wanneer de jongere in verschillende 'thuissituaties' verblijft, bijvoorbeeld na echtscheiding of in migrantgezinnen (gedeelde opvoeding door bijvoorbeeld moeder, oma en/of andere

familieleden), is er altijd één 'voogdij-thuis'. Daarnaast zijn er één of meer plekken waar de jongere ook vaak is of woont. Ook een JJI of residentiële instelling kan deze plek zijn. Op elk van die plekken kunnen betrokkenen wonen die zich met de opvoeding van de jongere bezig moeten houden of zich hiervoor verantwoordelijk *voelen*, en/of die zich daarmee *daadwerkelijk* bezighouden. De situatie kan in dat geval complex zijn. In het volgende voorbeeld is het bijvoorbeeld moeilijk te bepalen waar de eerst contacten plaats moeten vinden: *Johnny – opgepakt voor een beroving - woont niet bij zijn moeder, maar bij Lorraine. Dit is door oma zo beslist. Johnny noemt haar 'tante', maar zij is een nicht van Johnny. Af en toe slaapt Johnny bij zijn alleenstaande moeder. Johnny ziet zijn vader zelden, maar vader overlegt wel met oma als dat nodig is. Vader heeft in dat opzicht veel over de opvoeding van Johnny te zeggen.*

3 Een samenwerkingsrelatie tot stand brengen

Samenwerking met de jongere en ouders (en eventueel nieuw te betrekken personen) is niet alleen nodig tijdens de eerste contacten, maar ook tijdens het vervolg van de begeleiding. Het is essentieel dat de bereidheid om samen te werken tot stand komt en aanwezig blijft. De vorm en de inhoud van de eerste contacten zetten hiervoor in belangrijke mate de toon. Zeker met de ouders / verzorgers is het al vroeg tot stand brengen van een samenwerkingsrelatie heel belangrijk. Zij zijn direct verantwoordelijk voor de opvoeding, beschikken over de belangrijkste, meest relevante informatie en zijn in de meeste gevallen nog niet gehoord.

Het is niet mogelijk om een vaste 'agenda' aan te geven voor de eerste contacten tussen gezin en jeugdreclasseerder. Wel dienen de volgende zaken aan de orde te komen:

- Verduidelijken van de functie en positie (macht en mogelijkheden) van de jeugdreclasseerder en de jeugdreclassering;
- Verhelderen van het doel van en werkwijze tijdens het contact en het verloop van de gehele bemoeienis;
- Verhelderen van de positie van de jongere en de ouders tijdens de bemoeienis.
- Inventariseren van de beleving en verklaring van de gezinsleden van de bemoeienis van de jeugdreclassering.
- Bespreking van de dossierstukken van de Jeugdreclassering voor de Kinderbescherming en eventueel JJI. Kunnen de betrokkenen zich hierin vinden? Waarom wel, niet?
- Inventariseren van de bereidheid en mogelijkheden om samen te werken. Wordt er samengewerkt en hoe verloopt die samenwerking? Dit punt mag zeker niet impliciet blijven. De bemoeienis van de jeugdreclassering is niet vrijblijvend. Als het gezin toestemt, maakt de jeugdreclasseerder met hen vervolgspraken. Als het gezin niet verder wil, zal de bemoeienis toch doorgang vinden. De jeugdreclasseerder kan dan aangeven dat het daarmee moeilijker wordt de belangen van de ouders en jongere goed te blijven afwegen. Dit belangrijke punt werken we hieronder verder uit.
- Bij het afsluiten van de eerste contacten is van groot belang, dat de jeugdreclasseerder aangeeft dat hij de moeite en dilemma's van de gezinsleden heeft begrepen. De jeugdreclasseerder geeft bij afsluiting aan dat hij toekomst ziet en dat verandering mogelijk is, maar *alleen* indien hij daarvoor duidelijke en aanwijsbare punten kan aanvoeren.

3.1 Kunnen samenwerken en willen samenwerken

• Kunnen

De jeugdreclasseerder peilt en vergroot waar nodig de mogelijkheden van de betrokkenen om samen te *kunnen* werken. De verhouding draagkracht versus draaglast van de betrokkenen bepaalt deze mogelijkheden. Concreet bepaalt deze verhouding of men a) in de gelegenheid en b) in staat is / over de vaardigheden beschikt om met de Jeugdreclassering samen te werken. Een rol speelt - *bijvoorbeeld* - of de ouders Nederlands spreken, of er telefoon is, of men nuchter en aanspreekbaar is, of men voldoende energie heeft, en of er iemand op de wat jongere kinderen kan passen als de jeugdreclasseerder de ouders uitnodigt om op het bureau te komen praten.

Goed activeren, maar vooral compenseren zodat de jongere en ouders lucht en ruimte hebben om samen te werken, kan de samenwerkingsrelatie veel goed doen. Kaplan¹³⁴ stelt: *Your car can be your greatest intervention*. De jeugdreclasseerder mag best compenserende activiteiten inzetten. Hij laat daarmee ook aan de jongere en ouders zien, dat hij bereid is zich voor een goede oplossing in te zetten. Erg belangrijk is het, dat de jeugdreclasseerder de jongere of ouders altijd *toestemming* vraagt om belemmeringen op te heffen. De ouders of jongere kunnen het namelijk als een regelrechte belediging en betutteling ervaren wanneer de Jeugdreclassering, die zich toch al met hen bemoeit, ook nog eens ongevraagd dingen voor hen gaat regelen.

Activeren is erop gericht de ouders tot handelen aan te zetten. De jeugdreclasseerder probeert uit te vinden of en rond welke thema's dat mogelijk is.

Tussen activeren en compenseren bestaat soms een spanning, zoals in de volgende dilemma's.

- *De jeugdreclasseerder compenseert als hij naar het huis van een alleenstaande moeder met drie kinderen toegaat, omdat het voor haar lastig naar het bureau van de Jeugdreclassering te komen. Hij activeert als hij de moeder toch naar het bureau laat komen, om haar aan te laten tonen dat zij zich voor de jongere wil inzetten.*
- *De jeugdreclasseerder compenseert als hij de jongere belt en activeert als hij hem een brief stuurt met de vraag om op te bellen.*

De jeugdreclasseerder moet afhankelijk van de situatie de afweging tussen compenseren en activeren maken. Het heeft altijd de voorkeur om een *combinatie* van activeren en compenseren te kiezen, wanneer er belemmeringen zijn voor het ontstaan van samenwerking. Dus: de jeugdreclasseerder neemt een belemmering weg, maar de ouders of jongere moeten ook iets doen. De jeugdreclasseerder zorgt bijvoorbeeld voor vervoer, maar dan komen de ouders en jongere wel naar het bureau van de Jeugdreclassering.

Een belangrijk aspect van de draagkracht om samen te werken is de *informatie* die de betrokkenen hebben over het doel en de werkwijze van de bemoeienis van de jeugdreclasseerder. Wat weten zij daar al van? Wat vinden zij daar van? Het is voor de gezinsleden veel gemakkelijker om in te spelen op datgene wat de jeugdreclasseerder wil bereiken en hoe hij dat wil gaan doen, als hij hen daarover inlicht en onjuiste informatie of visies van gezinsleden over de jeugdreclassering nuanceert.

Allochtone ouders zijn vaak niet op de hoogte van wat er in de Nederlandse samenleving van ze wordt verwacht. Men denkt dat de sociale controle buitenshuis streng is, maar in werkelijkheid is dat vaak niet zo. Ook weten de ouders vaak niet wat de school of clubs van hen verwachten. De jeugdreclasseerder moet deze informatie respectvol geven. Dus niet 'even uitleggen', maar benoemen dat het vanuit de cultuur van de ouders eigenlijk logisch is dat men andere verwachtingen heeft, en toestemming vragen deze te mogen nuanceren of aan te vullen¹³⁵.

Meer middelen om aan het kunnen samenwerken te werken presenteren we in de Handreiking 'Hulp bij acute en praktische problemen'.

• **Willen**

Naast het kunnen, moet de jeugdreclasseerder ook het *willen* samenwerken vergroten. De Jeugdreclassering heeft vaak niet het vertrouwen van de jongere en/of ouders. Het gedwongen kader van de Jeugdreclassering gaat moeilijk samen met vertrouwen. Om toch een samenwerkingsrelatie aan te gaan, beschikt de Jeugdreclassering over een ander middel dan een vertrouwensrelatie, namelijk de legitimatie om de jongere aan te spreken op zijn gedrag. Dit lukt niet altijd: Het kan gebeuren dat de jeugdreclasseerder echt niet in gesprek kan komen en geen basis kan leggen. In dat geval zal de diagnostiek niet echt betrouwbaar en valide zijn.

Omdat de Jeugdreclassering zich in veel gevallen 'opdringt' aan de jongere - en daarmee ook aan de ouders - associëren zij de komst van de jeugdreclasseerder met controleverlies. Zij ervaren de jeugdreclasseerder als iemand die meer macht heeft. Hij is een bedreiging. Dit geldt soms sterker voor allochtone ouders, omdat zij niet gewend zijn dat een overheidsinstantie zich met de opvoeding bemoeit.

---

134 1986
135 Kregtig (2004)

Het is essentieel om een meer evenwichtige en symmetrische relatie met tot stand te brengen. Belangrijkste middel daartoe is rekening te houden met de *angst* van de jongere en ouders. Wanneer men hieraan voorbijgaat, komt een samenwerkingsrelatie niet tot stand. De angst van de jongere en ouders heeft twee vormen: angst voor de consequenties van de *bemoeienis* van de jeugdreclasseerder, en angst voor *veranderingen*. De laatste angst heeft als bron, dat men vaak niet denkt te *kunnen* veranderen.

Deze angsten komen tot uitdrukking in diverse weerstandsvormen, die we in drie typen kunnen indelen: *vluchten*, *vechten*, en de jeugdreclasseerder *inzuigen* in de bestaande gezinspatronen (inductie). De jongere en/of ouders vluchten voor of vechten tegen de jeugdreclasseerder, meestal in overdrachtelijke zin, maar soms letterlijk. Van weerstand spreken we ook bij inductie: het zoeken van (zeer) veel nabijheid bij de jeugdreclasseerder. Ook dan kunnen we van weerstand spreken, omdat de betrokkene de jeugdreclasseerder op diverse manieren 'aan zijn kant' probeert te krijgen, waardoor veranderingen kunnen uitblijven. In termen van het model met de fasen van gedragsverandering van Prochaska en DiClemente (Handreiking 5), gaat het hier om uitdrukkingvormen van *voorbekouwing*.

Voor het opbouwen van een werkrelatie is het daarom van essentieel belang dat de jeugdreclasseerder actief aandacht besteedt aan de balans waarin de betrokkenen afstand (van hem) nemen en nabijheid (bij hem) zoeken. Voor het werken met deze balans geven Kaplan¹³⁶, en Kagan & Schlosberg¹³⁷ aanwijzingen. Deze zijn gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Kies voor wat het angstniveau bij ouders en jongere reduceert.
- Kies voor wat ouders en jongere duidelijkheid geeft.
- Kies voor wat ouders en jongere zoveel controle als mogelijk over de situatie laat ervaren.

Deze uitgangspunten komen sterk overeen met de aanwijzingen in handreiking 5 om de jongere in de fase van *bekouwing* te helpen. We werken ze verder uit in de volgende paragraaf van deze Handreiking.

4 Gebruiken van weerstand

4.1 Algemene aanwijzingen

Om adequaat te reageren op pogingen om bemoeienis en verandering tegen te gaan, zijn drie technieken belangrijk: het innemen van een 'one-down-positie', 'meersydig partijdig zijn' en 'reparenting'. Het overeenkomstige van deze technieken is dat hiermee de jongere en ouders de ervaring kunnen krijgen weer enige controle over de situatie te hebben.

- *De 'one-down positie'*: De jeugdreclasseerder brengt de pogingen van gezinsleden om voor de jeugdreclasseerder of voor elkaar te vluchten of tegen de jeugdreclasseerder of elkaar te vechten, onder woorden. Hij benoemt wat hij ziet. De jeugdreclasseerder verwoordt weerstand, maar veroordeelt dit nooit. Doet hij dit wel, dan neemt hij een one-up positie in, waarin hij boven de andere gaat staan en met gezinsleden een strijd aangaat. Wanneer de jeugdreclasseerder het nalaat om weerstand te verwoorden gaat hij erin mee en is ontstaat een two-down positie: de gezinsleden voelen zich gecontroleerd en de jeugdreclasseerder neemt in deze situatie niet het voortouw. Daarna biedt hij de jongere en ouders keuzemogelijkheden aan door hen te informeren over de mogelijkheden van samenwerking, en *wacht* hij op een reactie.
- *Meersydige partijdigheid*: De jeugdreclasseerder let actief op de belangen, wensen en mogelijkheden van alle gezinsleden, andere betrokkenen, en ook van zichzelf als persoon en als vertegenwoordiger van Justitie. Vanuit die positie is hij actief door de belangen van de één nadrukkelijk te benoemen en te verdedigen, wanneer de belangen van de ander teveel de boventoon voeren.
- *'Reparenting'*: De jeugdreclasseerder komt tegemoet aan de wensen van gezinsleden voor nieuwe hoop, perspectief, troost, en aanmoediging. Hij laat zien dat hij gelooft in het gezin en neemt bij twijfels en ambivalenties het voortouw, hakt knopen door en gaat een directief

---

136 1986

137 1989

optreden niet uit de weg wanneer dat nodig is. Hij is geen 'kind met de kinderen'. De jeugdreclasseerder laat zien dat hij niet vlucht of vecht voor het gezin, wanneer het gezin hem teleurstelt of in een crisis geraakt.

Wanneer de jeugdreclasseerder deze technieken toepast, merken de jongere en ouders dat zij inbreng kunnen hebben in het verdere verloop van de bemoeienis. Hierdoor ervaren gezinsleden (en ook familieleden) dat de jeugdreclasseerder nieuwsgierig is naar hun verhaal en visie. Dit is een teken van respect. Men vindt de eigen waardigheid weer terug. Men voelt zich minder machteloos en angstig en is daardoor eerder bereid tot samenwerking.

Met behulp van deze drie technieken kan de jeugdreclasseerder de betrokkenen helpen op een andere manier naar de huidige situatie te kijken, dan met boosheid, weerstand, schuldgevoelens en angst.

In de adviezen van Lindsey (1979) zijn het innemen van een one-down positie, meerzijdige partijdigheid en re-parenting herkenbaar. Lindsey geeft aan dat de emoties hun oorsprong vinden in de vaak jarenlange ervaring dat het niet is gelukt in de situatie verbetering aan te brengen. De teleurstelling en woede hierover projecteren zij op de jeugdreclasseerder. *'Het is de schuld van de jeugdreclasseerder dat wij bang, boos, schuldig en teleurgesteld zijn'*. Deze projecties kunnen zij dan bevechten. Lindsey stelt dat de jeugdreclasseerder deze projectie kan doorbreken door tijdens de eerste contacten een verandering aan te brengen. Hij kan deze verandering benutten als hefboom voor het motiveren van de gezinsleden om samen te werken. Een concrete, haalbare, en erg belangrijke verandering die de jeugdreclasseerder kan aanbrengen, is het *veranderen van de toon van het gesprek*. Dit maakt het mogelijk om de betrokkenen op een andere manier naar de huidige situatie te kijken. Om de toon van het gesprek te veranderen adviseert Lindsey:

- De jeugdreclasseerder moet luisteren naar ieders verhaal, waarbij hij de verleiding weerstaat om dit af te kappen, erop te reageren of scheidsrechter te zijn. Het weerstaan hiervan impliceert dat de jeugdreclasseerder zich bewust is van zijn valkuilen in het voeren van gesprekken met gezinsleden.
- De jeugdreclasseerder legt na het luisteren snel een relatie met de depressie, schuld- en angstgevoelens die achter de woede liggen. De jeugdreclasseerder luistert tussen de regels door naar de gevoelens en peilt of deze gevoelens in het gezin leven en bereikbaar en bespreekbaar zijn. De jeugdreclasseerder moet eerst goed inschatten of het gezin dit aankan, door de kwetsbaarheid van elk gezinslid in te schatten.

4.2 Specifieke aanwijzingen: 11 weerstandspatronen

Voor Kagan & Schlosberg (1989) is 'controle' het centrale thema bij de eerste contacten met het gezin cq. de ouders. Zij onderscheiden een aantal vormen van weerstand, waarmee de jongere en/of ouders proberen de controle weer terug te winnen. Deze controle is immers gedeeltelijk verdwenen. Niet alleen de jongere, ook het gezin staat onder druk. De jongere heeft vrijheid verloren en als hij niet meewerkt, besluiten anderen (nog meer) voor hem. Dit legt een druk op het gehele gezin. Er is (een nieuwe) reden voor het gezin om zich machteloos, schuldig, boos, angstig te voelen. Om dit niet te ervaren, en om de bron van deze externe controle machteloos te maken, zetten de jongere en ouders onderstaande weerstandspatronen in. De jeugdreclasseerder beantwoordt deze patronen steeds met een specifieke one-down positie, meerzijdige partijdigheid, en re-parenting.

Vormen van weerstand (voorbeschouwing)	Voorbeeld:
Ontkennen Beschuldigen Labelen Zwak zijn De Gedreven Ouder Inductie Vermijden Woede/boosheid	<i>geen probleem / ik kan het wel aan het komt door.... / als hij maar niet ..... hij is gestoord / het zit in hem druk nou niet zo door als ik het niet doe gebeurt er niets we mogen jou wel, dus doe dat niet sorry, ik moest even ergens heen jij weet er toch niks van</i>

Hulpeloos zijn De leefomgeving Van crisis naar crisis	<i>dat heeft toch geen zin / hou toch op rotzooi, stank, lawaai, hitte/kou, ongedierte, gevaar we zitten nu écht vreselijk in de nesten</i>
---	---

Hoe kom je als jeugdreclasseerders op het spoor welk van de weerstandpatronen die de jongere en ouders inzetten? En hoe ga je dan te werk? Bij het identificeren van een weerstandsvorm en het kiezen van een strategie geldt steeds het volgende:

1. Ga er van uit dat je als jeugdreclasseerder het *gevoel oppakt* dat bij de jongere en / of ouders leeft. Als de jeugdreclasseerder bijvoorbeeld bang of kwaad wordt, is er een kans dat iemand in het gezin bang of kwaad is. De jeugdreclasseerder kan dit navragen: Is er iemand bang dat er iets ergs gebeurt? Bij wie, hoe dan? Is er iemand kwaad? Als de jeugdreclasseerder bij zichzelf bemerkt dat hij zich verveelt, geen interesse heeft, of zich machteloos voelt, vraagt hij dat na: Heeft er iemand de hoop opgegeven? Denk je dat verandering mogelijk is?
2. Naast gevoelens die hun basis hebben in het gezin (no. 1 t/m 11) zijn er natuurlijk ook bij de jeugdreclasseerder gevoelens die afkomstig zijn vanuit persoonlijke angsten, wensen, en weerstanden. De jeugdreclasseerder moet goed onderscheid maken tussen emoties bij zichzelf en emoties van gezinsleden. Eigen emoties benoemt hij niet.
3. Hypothesevorming: De jeugdreclasseerder gaat na wat de *functie* van de weerstand kan zijn in de *relatie* tussen hem en het gezin. Ben ik ongewenst? Wil men het mij op een akkoordje gooien?
4. De jeugdreclasseerders kiest een of meer specifieke strategieën op basis van deze hypothese(n). Deze strategieën bespreken we hieronder.

1. Ontkennen of zwijgen. Deze vorm van weerstand is het hardst en het gemakkelijkst: *'Er is niks gebeurd'*, *'Er is niets aan de hand'*, *'Waar heb je het over?'*. Of men zegt eenvoudigweg niets. De jongere of ouder doet dit om moeilijke vragen te vermijden en de eigen waardigheid te bewaren. De jeugdreclasseerder voelt boosheid, ongeloof, en het gevoel de waardigheid te hebben verloren, geen respect te ontmoeten. De strategie die de jeugdreclasseerder kan toepassen gaat uit van het gegeven dat men met het ontkennen de eigen waardigheid wil bewaren. Daarom blijft de jeugdreclasseerder respect tonen voor iemand die ontkent, maar hij blijft de kwestie als 'ernstig' benoemen.

De jeugdreclasseerder kan zich als deskundige opstellen en opmerkingen maken als *'Dit soort dingen kunnen gebeuren als mensen onder spanning staan. Het is niet altijd makkelijk om er over te praten'* en dan voorzichtig naar de omstandigheden rond de kwestie vragen. De jeugdreclasseerder maakt degenen die niet willen praten duidelijk dat het *'OK is om niets te willen vertellen'*.

2. Beschuldigen. Deze vorm van weerstand heeft als functie om de angst voor verandering of voor herhaling van negatieve gebeurtenissen (zoals een nieuwe arrestatie) af te leiden naar een duidelijk aanwijsbare *oorzaak* die men kan *bevechten*. Beschuldigen is daarom een meer subtiel vorm van ontkenning. De gevoelens bij de jeugdreclasseerder zijn ook hetzelfde als bij ontkennen of zwijgen. Beschuldigingen kunnen gericht zijn tegen personen in of buiten het gezin.

- a. Buiten het gezin: *'Het is die wijkagent (leraar, etc.), die is gewoon een blok aan mijn been'*. Als strategie kan de jeugdreclasseerder kiezen voor meezijdige partijdigheid: *'Het kan best zijn dat je hem een blok aan je been vindt, maar het is zijn werk om in de buurt op te letten. Hij let daarom ook op jou want hij maakt zich zorgen over de veiligheid in de buurt'*
- b. Binnen het gezin komt het beschuldigen neer op *scapegoating*: de zondebok aanvallen. Eén van de kinderen heeft het allemaal gedaan (en dat klopt - gezien het gedrag - meestal ook wel!) en krijgt daarom de schuld. De strategie is hier dat de jeugdreclasseerder zich niet laat inpakken: *'Ik kom hier geen scheidsrechter spelen'*. De jeugdreclasseerder moet hier contact maken met alle gezinsleden, hen vragen naar de druk (stressoren) die op hun schouders ligt, en deze druk openlijk erkennen. Ook de zondebok wordt erkend in zijn positie: *'Dat lijkt me niet leuk zeg, om dat allemaal aan te horen'*, *'Altijd de pineut, leuk is anders lijkt mij'*.

3. Labelen. Deze weerstand lijkt sterk op beschuldigen. Ook hier kan men een duidelijk aanwijsbare 'oorzaak' bestrijden. Labelen en beschuldigen lopen vaak door elkaar heen. Voorbeelden: 'Ze is zwak'. 'Hij is ziek'. 'Ze is gestoord'. 'Het zit gewoon in hem'. 'Hij heeft een

agressief karakter, dat komt van zijn moeders kant'. 'Hij is pas dertien, maar niemand durft hem nog iets in de weg te leggen, geloof mij maar'.

Het effect van labeling is, dat men machteloos is om hierin verandering aan te brengen. Eigenlijk zegt men: '*Alleen specialisten kunnen hier helpen*'. Het gezin is dus niet verantwoordelijk en kan 'machteloos' blijven toezien hoe de gelabelde wordt gerepareerd.

Gevoelens bij jeugdreclasserder: Boosheid, machteloosheid.

Strategie voor de jeugdreclasserder: De crux is, dat men zich van een deskundige afhankelijk heeft gemaakt. Deze deskundige kan dus ook aangeven dat de *oorzaak* van dat label in de *bijdrage van alle gezinsleden* gezocht moet worden. De jeugdreclasserder ontkracht daarom het label niet (dan neemt hij een one-up positie in), maar benoemt de zaak als serieus, als een ernstige kwestie. Dan vraagt de jeugdreclasserder na: '*Wat is er tot nu toe precies aan gedaan door derden, en wat hebben jullie hieraan proberen te doen?*'. De jeugdreclasserder moet de ouders toestemming vragen om met deze derden contact op te nemen.

Het is belangrijk dat de jeugdreclasserder dit doet, en de beschikbare onderzoeksrapporten bestudeert. De jeugdreclasserder kan de jongere en/of ouders desnoods goed informeren over deze rapporten. Hij vermijdt hiermee ook mogelijke conflicten met deze derden.

De jeugdreclasserder kan de al aanwezige en nieuwe rapporten benutten om aan te tonen dat er (ook) van een gezinsprobleem of opvoedingsprobleem bestaat: de deskundige heeft het immers gezegd.

Onderzoek door derden kan dus soms ook een goed middel zijn om weerstanden bij de jongere of zijn ouders te verminderen. Het geeft een objectieve basis voor alle betrokkenen om in zich in te zetten om herhaling van het delictgedrag te voorkomen.

4. Zwak zijn. Bij deze weerstandsvorm geeft een gezinslid zichzelf een label. '*Ik heb mezelf soms niet onder controle, hoor*'. '*Jut me nou niet op want dan word ik nerveus*'. '*Ik heb een zwak gestel*'. Met andere woorden: Als jij aan mijn problemen komt en ik stort in elkaar (of pleeg opnieuw een delict) dan is het jouw schuld.

Gevoelens bij de jeugdreclasserder: 'Ik ga dit tot een goed einde brengen met hard werken. Ik moet erg lief blijven.' De jeugdreclasserder ervaart angstige lichamelijke reacties die erop wijzen dat er een ramp staat te gebeuren. Of: de jeugdreclasserder voelt zich gehanteerd.

Strategieën:

1. De jeugdreclasserder benoemt zijn gevoelens: '*Ik denk dat ik heel voorzichtig moet zijn. Zeg het me wanneer ik teveel vraag*'. '*Ik ben bang dat je een inzinking krijg als ik je vraag wat ik je wil vragen*'. Dus: *one-down*. Daarna is het met deze vorm van weerstand een kwestie van de lange adem. Gezinsleden zullen langzaam de aangeboden controle aannemen en het inventariseren van de criminogene factoren en steunbronnen is dan mogelijk. Gebeurt dit niet, dan de jeugdreclasserder de jongere en ouders confronteren met de 'ramp' die zeker zal gebeuren als er niets verandert.
2. De jeugdreclasserder geeft duidelijk aan dat hij zich in kan leven in de situatie van de jongere of ouder(s): '*Als ik zoveel sores had, zou ik het ook moeilijk hebben*'. Het (verder) inventariseren van de stressoren volgt hierop.

Teveel toevertrouwen: Sommige jongeren of ouders vertellen de jeugdreclasserder meteen 'alles' en schrikken daar zo van dat ze het contact weer willen verbreken ('*Daar heb je die man weer aan wie ik alles heb verteld*'). Strategieën:

1. Het niet zover laten komen. Het is belangrijk dat de jeugdreclasserder signaleert dat de jongere of ouder gaat 'ontremmen', dit benoemt, en dit afhoudt.
2. Op tijd stoppen. De jeugdreclasserder kan dit alleen doen als hij in het relaas van de jongere of ouder op een natuurlijke wijze een 'punt kan zetten'. De jeugdreclasserder kan dan bijvoorbeeld zeggen: '*Je hebt al zoveel verteld, zullen we een volgende keer hierover verder praten?*' Wanneer een 'natuurlijk punt zetten' niet mogelijk is, kan de jeugdreclasserder de jongere of ouder niet afkappen. Hij richt dan blijvend de aandacht tot het relaas is gedaan. De boodschap van beide strategieën is: We hebben nu een basis voor samenwerking. Het probleem hoeft niet vandaag opgelost. Er is tijd. En ook: Ik heb respect voor de problemen.

5. De Gedreven Ouder. De gedreven ouder 'redt' het gezin door overal zijn of haar dempende en verzachtende activiteiten op te leggen: '*Als ik het niet doe gebeurt er nooit iets. Leuk is anders, elke dag die slungel uit zij bed proberen te krijgen, maar wat moet je?*' De gedreven ouder bemoeit zich overal mee, praat overal tussendoor, ontkracht pogingen van anderen, bijvoorbeeld door dingen 'over te doen'. De gedreven ouder heeft alles al geregeld voordat er om is gevraagd. Vaak

zijn de moeders de gedreven ouder. Een verzorgende, traditionele rol past bij deze weerstandsvorm. Deze ouders werken als bezetenen *om maar niet stil te staan*. In hun jeugd hebben gedreven ouders meestal vergeefs geprobeerd hun ouders te tonen dat zij hun liefde waard zijn. Nu zetten zij in hun gezin alles op alles om dat wel voor elkaar te krijgen, maar effect is averechts: Partner of jongere voelen zich opzij gezet of zij profiteren van deze ouder. De partner van de gedreven ouder wordt vaak door de schoonouders gediskwalificeerd: onze zoon/dochter is ook geen goede partner 'waard'. Niet zelden is deze partner alcohol/drugsverslaafd of gehandicapt. De verslaving wordt ontkend, zodat de verslaafde kan worden 'verzorgd'. Onderstimulering van de kinderen/jongeren en verzorgingsrituelen rond symptoomgedrag horen bij het beeld van de gedreven ouder.

Gevoelens bij de jeugdreclasseerder: Machteloosheid en agressie. *'Ik kan mijn werk niet doen'. 'Ik zou dat mens wat kunnen aandoen'.*

De strategie is hier: Valideren van de rol van de gedreven ouder: *'U weet dat het beste, U kent uw kind immers precies.'* De jeugdreclasseerder kiest dan een specifiek onderwerp waar de gedreven ouder zich zorgen over maakt, en vraagt de anderen *'wie zou hierover ook bezorgd moeten zijn?'*. Hiermee kan de jeugdreclasseerder bereiken dat het niet alleen de gedreven ouder is, die als 'almachtige' beslist om al dan niet met de jeugdreclasseerder samen te werken.

6. Inductie. De jeugdreclasseerder wordt in de (te) warme woning binnengelaten, en verwelkomd met koffie en broodjes. Iedereen komt erbij zitten en kijkt hem verwachtingsvol aan. De bouwier gaat meteen op zijn schoot zitten. Lastige vragen - de contacten met politie en zo - slikt de jeugdreclasseerder liever nog maar even in. Positieve kanten in het gezin zijn meteen zichtbaar! Negatieve kanten negeert de jeugdreclasseerder al gauw. Zoals: Ze lachen je toe, maar ze zien er slecht uit. Het huis is warm, maar in beroerde staat. De bouwier op je schoot heeft vlooiën. Het resultaat: De grens van het gezin met de buitenwereld is weer intact.

Gevoelens bij de jeugdreclasseerder: *'Ze houden van me. Ik mag hier de goede moeder of de sterke vader zijn. Wat een fantastisch werk heb ik toch'.* De jeugdreclasseerder ervaart angst om de jongere of ouders weer kwijt te raken. Later raakt de jeugdreclasseerder gefrustreerd geeft hij zijn inspanningen op.

Strategie: Vooral in deze gezinnen is overleg met begeleiders nodig. De jongere of ouders spreken de jeugdreclasseerder immers aan op behoeften die wij allemaal hebben: geliefd zijn, niet alleen staan, nodig zijn in tijden van nood. De jeugdreclasseerder moet afstand blijven houden en steeds op zijn qui-vive blijven. Hij dient steeds het doel voor ogen te houden: het delictgedrag, de criminogene factoren, en de sterke kanen aan de orde stellen.

De jeugdreclasseerder kan ook de grens *benutten* die het gezin om zich probeert dicht te houden door de jeugdreclasseerder in het gezin op te nemen tegen 'de buitenwereld'. Die buitenwereld bestaat ook uit *uitspraken* van andere betrokkenen over het gezin, zoals de Raadsonderzoeker of Officier van Justitie. De jeugdreclasseerder kan die uitspraken laten doorklinken, en aangeven het daar wel of niet mee eens mee te zijn, en de mening van de gezinsleden hieromtrent te vragen. De jeugdreclasseerder kan ook openlijk twijfelen (dat is: afstand nemen): *'Aan de ene kant (zegt)...., maar aan de andere kant (zegt)....., hoe denkt U daarover?'*

7. Vermijden. Voor ontkennen is nog een soort 'moed' nodig: Je kijkt iemand aan en zegt 'het is niet zo'. Vermijden is primitiever: hard weglopen, vluchten. Men blijft in een andere kamer zitten of komt niet bij een afspraak opdagen.

Gevoelens bij de jeugdreclasseerder: Woede, afwijzing, zich opgejaagd voelen (*'Ik moet mijn werk toch doen'*), walging (*'Wat een lafaard'*). Tenslotte neemt de jeugdreclasseerder het vermijden over.

Strategie: Wanneer jongere of ouders bij de eerste contacten afwezig zijn of niet bij het gesprek willen komen (op hun kamer blijven zitten bijvoorbeeld), moet de jeugdreclasseerder dit respecteren als een *bijdrage van dat gezinslid het gezinsevenwicht te bewaren*. De jeugdreclasseerder mag vragen, maar *nooit* eisen dat allen aanwezig zijn. De jeugdreclasseerder kan de aanwezigen wel vragen aan de afwezige(n) door te geven dat zij hem missen, omdat hun mening belangrijk is. Dit kan vooral bij afwezige vaders effect hebben: zij worden op hun status aangesproken. Een mogelijke reactie kan dan zijn: *'Ja maar hij hoeft er toch niet bij te zijn?'* De jeugdreclasseerder moet niet doordrammen maar stellen: *'Tja, hij zal zelf wel weten wanneer het hier veilig / belangrijk genoeg is om wel te komen'*. Of: *'Ik houd er niet van om beslissingen te moeten nemen wanneer ik belangrijke betrokkenen niet heb gehoord.'*

8. Woede/boosheid. Sommige gezinnen ventileren bij het eerste bezoek *alleen woede en vijandigheid* richting jeugdreclasseerder. De gezinsleden kennen de jeugdreclasseerder nog helemaal niet, dus dit kan onmogelijk persoonlijk bedoeld zijn. De jeugdreclasseerder moet deze woede en vijandigheid daarom opvatten als metaforen:

- Begrijpt de jeugdreclasseerder wel hoe kwaad wij zijn? Wij laten hem dat nog eens even goed merken.
- Kan onze woede de jeugdreclasseerder misschien hier weggagen? Kan hij onze problemen dus niet aan?
- Gaat de jeugdreclasseerder ons ook weer zeggen wat wij moeten doen? We laten alvast merken daar niet van gediend te zijn.

De jeugdreclasseerder dient deze woede en vijandigheid in de eerste plaats te benoemen. Daarmee laat hij zien dat hij hier niet voor wegloupt. De jeugdreclasseerder dient ook aan te geven dat hij toch graag wil blijven om tot een uitwisseling te komen over de zorg die er over de kinderen bestaat.

Lindsey¹³⁸ geeft aan dat deze sterke uitingen van emoties in eerste instantie de indruk wekken, dat deze personen met de jeugdreclasseerder een machtsstrijd aangaan: 'Ik doe niet wat jij zegt, jij doet wat ik zeg'. Lindsey vervolgt met de constatering, dat de relatie die de jeugdreclasseerder tijdens de eerste contacten de jongere en ouders aanbiedt nog ongedefinieerd, structuurloos en vormloos is. Men heeft elkaar nog niet leren kennen. Het is deze vormloosheid die deze emotionele reacties aanzwengelt. Lindsey stelt, dat de individuele en gezinsgeschiedenissen hieraan bijdragen: 'De woede is een resultaat van eerdere mislukte pogingen om de persoonlijke grenzen en de grenzen in en rond het gezin duidelijk vast te stellen, en hierdoor hebben de gezinsleden onvoldoende ervaring met het veilig kunnen uiten van sterke emoties als schuldgevoel, het gevoel te hebben gefaald en schaamte'.

Het uiten van deze gevoelens neemt toe wanneer de jeugdreclasseerder een onduidelijk begrensde relatie aangaat. De jongere en ouders voelen zich meestal machteloos tegenover hem en zoeken naar mogelijkheden om controle terug te winnen. Een mogelijkheid daarvoor is de jeugdreclasseerder bang te maken.

Wat kan de jeugdreclasseerder doen? De veiligheidsbeleving van de jeugdreclasseerder hoeft niet altijd overeen te komen met de werkelijke veiligheidsbedreiging. Als de jeugdreclasseerder uit veiligheidsoverwegingen kiest voor een gesprek met de jongere of ouders op het bureau, ondanks een kleine kans op geweld, leidt zijn overmatige angst het vormgeven van het eerste contact. Dat is niet de bedoeling. Jongeren of ouders bij wie de intentie of soms ook de mogelijkheden ontbreken om gewelddadig te worden, zullen ervaren dat de jeugdreclasseerder hen op het matje roept, wanneer hij erop staat dat zij naar het bureau komen.

De jeugdreclasseerder kan de ervaring van veiligheid die hij heeft ook zelf beïnvloeden. Door een goede kennis van het protocol veiligheid dat beschikbaar *moet* zijn, en door overleg met de teammanager / gedragsdeskundige. En tijdens het gesprek door zijn presentatie en taalgebruik. Hiermee kan de jeugdreclasseerder zowel agressie uitlokken, als een agressieve situatie sussen. Belangrijk hierbij is, dat de jeugdreclasseerder niet probeert zijn angst te verbloemen door 'niet te laten merken dat hij bang is'. Juist omdat hij bang is kan hij dit slecht maskeren. Ook raden we af dat de jeugdreclasseerder zich koel en afstandelijk als deskundige opstelt. Daardoor schuift de jeugdreclasseerder immers de emoties van de jongere en ouders als niet-ter-zake-doende terzijde. De jongere en ouders zullen dan nog meer moeite doen om de jeugdreclasseerder ervan te overtuigen dat zij wel furieus, verdrietig, of terneergeslagen zijn.

Veel beter is het in het gesprek alle emoties serieus te nemen en te benoemen, en steeds de nadruk te blijven leggen op het vinden van een oplossing. De jeugdreclasseerder houdt daarbij steeds vast aan de zorgen rond de jongere als centraal gespreksonderwerp. Dit is het thema om tot elkaar te komen.

De jeugdreclasseerder kan, wanneer hij inschat dat enige relativisering van de situatie mogelijk is, de jongere en ouders vragen: 'Hoe kom jij / komt U zo snel mogelijk weer van mij af?'. Humor kan veel spanning wegnemen, maar de jeugdreclasseerder moet hier voorzichtig mee omgaan. In migrantgezinnen kan een grap of luchtige opmerking van de jeugdreclasseerder niet worden begrepen of worden uitgelegd als een poging te familie belachelijk te maken.

9. Hulpeloos zijn. Wanneer de jongere of ouders 'hulpeloosheid' als weerstandsvorm hanteren, komt een houding van 'niets heeft toch zin, dus zeg het maar' naar voren in opmerkingen, lichaamstaal, besluiteloosheid, apathie. Dit is een weerstandsvorm waarop de jeugdreclasseerder alert dient te zijn: Immers, met deze houding 'beveelt' de jongere of ouder de jeugdreclasseerder hen te zeggen wat zij moeten doen. Daarmee wordt de jeugdreclasseerder meteen een tegenstander, iemand die zit te pushen, iemand die het gezin opjaagt.

Gevoelens bij de jeugdreclasseerder: Grote betrokkenheid (de jeugdreclasseerder gaat in de weer om oplossingen aan te dragen, die vervolgens allemaal worden afgekeurd), of overnemen van de hulpeloosheid: De jeugdreclasseerder gaat ook hulpeloos op de bank zitten.

Strategie: De jeugdreclasseerder moet zijn gevoel verwoorden: *'Wat een toestand zeg, het lijkt me dat jullie daar moe van zijn.'* Wanneer jongere of ouders volharden in een apathische houding, kan de jeugdreclasseerder hen irriteren, prikkelen, uitdagen, door het herdefiniëren van de functie van hulpeloosheid. De jeugdreclasseerder stelt in dat geval vast, dat het hulpeloos en besluiteloos zijn dient als bescherming of opoffering om niet over zaken te hoeven praten: *'Misschien moeten we er maar mee leren leven dat dit niet wordt opgelost, er zit niets anders op.'* Of: *'Het lijkt gewoon te ernstig / te moeilijk / teveel gevraagd voor hem. Misschien moeten we hem maar met rust laten?'* De hulpeloosheid wordt opnieuw gedefinieerd als een machtig middel, en de hulpeloze is een soort held. Dit kan de hulpeloze of andere gezinsleden zo boos maken dat samenwerking mogelijk wordt.

10. De leefomgeving. Heel angstige gezinnen houden de buitenwereld buiten door hun woning zo onaantrekkelijk of gevaarlijk mogelijk te laten zijn.

Gevoelens bij de jeugdreclasseerder: Angst voor huiduitslag, infectie, voedselvergiftiging, HIV-besmetting of insectenbeten. Als er wapens of honden, enge beesten of donkere trappen in huis zijn: angst voor verwonding of dood. Walging: *'wat voor soort mensen woont hier.* Woede: *'dat doe je kinderen/jongeren toch niet aan'.* Boosheid: *Die keiharde housemuziek is bedoeld om mij uit te dagen.*

Strategie: De jeugdreclasseerder negeert dit *niet*. Hij gaat hierop in, en denkt niet: *'Als ze zich beter voelen ruimen ze de boel wel op, eerst dus maar even doorbijten, even mijn normen opzij zetten.'* Daarmee belooft hij immers het gedrag. De jeugdreclasseerder laat zijn ongemak duidelijk blijken, en kan hier de nodige dramatiek bij toepassen: Hoesten bij luchtjes. *'Ik voel me niet op mijn gemak. Bijt die hond echt niet?' 'Kan ik dit drinken?' 'Word ik niet ziek van die vuilnis?' 'Ik krijg oorpijn van die muziek'.* . Wanneer de jeugdreclasseerder blijft twijfelen, of wanneer het echt gevaarlijk of te lawaaierig is, dan zegt hij: *'Zo kan ik niet werken, ik ben niet op mijn gemak. Doe er alsjeblieft iets aan.'* (Honden in een andere ruimte zetten, wapens opbergen, TV uitzetten). Tijdens de verkenning van aandachtsgebieden kan de jeugdreclasseerder de jongere of ouders vragen of zij nooit worden gebeten, ziek worden, gewond raken, hoofdpijn krijgen van de herrie, huiduitslag hebben. *'Is het niet vreselijk vervelend om steeds vlooiënbulen te hebben?'* Alle gezinnen zullen dit bevestigen.

11. Van crisis naar crisis. De dramatiek en actie, de adrenaline van een crisissituatie houdt het gezin bezig. 'Over andere zaken kunnen we het nu niet hebben. Wij hebben wel wat anders aan ons hoofd!' De oorlog wordt nooit gewonnen, er is altijd wat. Deze weerstandsvorm is vaak verweven met hulpeloos zijn. Met het verward zijn in een crisis, *test* het gezin de jeugdreclasseerder: Blijft hij bij ons, of loopt hij hard weg? Kan hij de intensiteit van onze problemen wel aan, of wordt hij bang en verdwijnt hij weer?

Gevoelens bij de jeugdreclasseerder: Zich overdonderd voelen en meteen iets willen doen: *'Dan wordt het misschien rustig en kan ik weer werken'.* De strategie die de jeugdreclasseerder hier toepast, is: Bij de jongere en/of ouders blijven, niet weglopen, alleen de hoognodige concreet-materiële hulp bieden of helpen regelen (huis, vervoer) als antwoord op deze 'test'. De jeugdreclasseerder laat hiermee het gezin zien: Ik word hier niet warm of koud van. Ook hier dient de jeugdreclasseerder zijn gevoel te verwoorden: *'Het is zo uitputtend dat we maar aan één ding tegelijk moeten werken. Maar het is ook spannend.'* Hierdoor accepteert het gezin de jeugdreclasseerder.

Superoplossingen: Weer andere ouders komen tijdens het eerste contact met rigoureuze oplossingen, om de pijn van 'echte' verandering te vermijden, en ook meteen van de bemoeienis van de jeugdreclasseerder af te zijn. De ouders geven bijvoorbeeld aan dat het 'toch maar beter is' als de jongere 'meteen uit huis gaat, en dan liefst naar een heel streng internaat'.

Mogelijkheden:

1. De jeugdreclasserder vraagt de ouders dan even te wachten met zulke verregaande beslissingen. *'Misschien krijgt U daar spijt van en dan voelt U zich misschien nog slechter'*.
2. Paradoxe interventie: De oplossing doortrekken naar een concrete mogelijkheid. De jeugdreclasserder antwoordt bij een vraag om uithuisplaatsing van de jongere bijvoorbeeld *'Goed, op welke termijn? In de stad of liever op het platteland?'*. In veel gevallen zullen ouders aangeven dat dit 'toch' te ver gaat. Hierop kan de jeugdreclasserder proberen een gesprek over de gevoelens van onmacht en wanhoop te openen. Op die gevoelens is immers de wens tot uithuisplaatsing gebaseerd, niet op een wens van de ouders om de jongere werkelijk uit huis te plaatsen. Wanneer de ouders echter stellig blijven in hun beslissing, weet de jeugdreclasserder ook waar hij aan toe is. Let op: Het is geen eenvoudige zaak om een paradoxale interventie goed toe te passen. De jeugdreclasserder moet goed weten waar hij aan begint, omdat hij de ouders eigenlijk bewust manipuleert. Wanneer de jeugdreclasserder zijn gezicht hierbij niet in de plooi weet te houden, of anderszins onecht overkomt, kan hij het leggen van een basis met de betrokkenen geheel op het spel zetten.

5 Verkennen van de criminogene factoren en sterke kanten in gezinsgesprekken

Wanneer er in de eerste gezinsgesprekken ruimte is ontstaan om de problemen en hulpvragen van de jongere en de ouders te bespreken, staan de jongere en het delictgedrag centraal. De jeugdreclasserder moet immers het delictgedrag van de jongere exact verkennen, verklaren, en er een oplossing voor zoeken. Tijdens de verkenning van de diverse criminogene factoren en sterke kanten stelt de jeugdreclasserder zijn vragen steeds zo, dat de antwoorden naar dit centrale aandachtspunt te herleiden zijn: wat heeft dit met het delictgedrag te maken, en met het voorkomen van herhaling?

Tijdens deze verkenning zorgt de jeugdreclasserder voor aanvulling van ontbrekende feiten, ideeën, meningen, en visies van alle betrokkenen, en hij verduidelijkt de reeds aanwezige. Hij kan hierbij kiezen voor een meer lineaire aanpak, of voor het gebruik van contextuele vragen (zie 'Circulair interviewen' in Handreiking 6).

Hierdoor ontstaat er een completer beeld en een stevige(r) basis voor het goed formuleren van een Plan van Aanpak.

Het is gesprekstechnisch het beste, om altijd met het delictgedrag zelf te beginnen. Wanneer er beschuldigingen richting jongere zijn, respecteert de jeugdreclasserder in eerste instantie dit patroon, door hierover aan de jongere en over de jongere vragen te stellen. Dus ook wanneer de jongere de rol van *zondebok* op zich heeft genomen, respecteert men dit, door hier eerst de aandacht op te richten.

Bovendien is de aanleiding voor de bemoeienis van de jeugdreclassering geweest, dat er zorg is om de jongere. Daarom begint de jeugdreclasserder met het gedrag, de ontwikkeling en de eventuele bijzondere kenmerken van de jongere.

Een tweede aspect dat altijd aandacht vereist, is het opvoeden door / de relatie met de ouders. De jeugdreclasserder kan de overstap van de jongere naar de relatie / het opvoeden maken door te vragen welke positieve en negatieve *invloeden* er vanuit de jongere op het opvoeden zijn, en vice versa. *'Wat heeft de beroving door Arthur met U als ouders gedaan?' 'U bent Sanne dus steeds strenger gaan straffen. Wat had dat voor effect op haar?'*

Vervolgens kunnen, steeds met een herleiding naar het centrale punt, overige aandachtsgebieden de revue passeren:

- eerdere contacten met justitie,
- huisvesting en wonen,
- financiën en omgaan met geld,
- opleiding en werk,
- relaties/vriendschappen en vrijetijdsbesteding,
- drugs en alcoholgebruik,

- geestelijke gezondheid,
- gedrag, vaardigheden en denkpatronen,
- en de houding van de jongere tegenover de samenleving, het plegen van delicten, en de bemoeienis van de jeugdreclassering.

Wanneer de jeugdreclasseerder met de ouders over de opvoeding en hun relatie met de jongere spreekt, komen zij zelf nadrukkelijk aan bod. Hier is het belangrijk vast te houden aan de (mogelijke) relatie met het delictgedrag van de jongere, en dit niet te 'vergeten' bij het (al te diep) ingaan op hun eigen geschiedenis en persoonlijk functioneren. Het is voor het tot stand brengen van samenwerking belangrijk dat de jeugdreclasseerder de (soms jarenlange) inzet en teleurstellingen van ouders hoort, en dat hij hen hierin steunt, maar hij mag de relatie met het delictgedrag niet vergeten.

Handreiking 8

Middelen voor het verlichten van acute en praktische problemen

Deze Handreiking beschrijft enkele methodieken en technieken die jeugdreclasserders kunnen toepassen bij acute en praktische problemen. Zij kunnen deze inzetten om de samenwerkingsrelatie met de jongere te vormen of verbeteren, en om de jongere te helpen voorbereiden op meer intensieve en/of langduriger hulp.

De jeugdreclasserder kan de methodieken en technieken die we hier presenteren in alle fasen van de begeleiding toepassen. Hij kan hiermee in korte tijd succes behalen. Dat is voor de motivatie van jonger en of ouders belangrijk.

Vooraf in de fasen van diagnostiek en planvorming kan praktische hulp de ervaring geven dat het, ondanks misschien de onoverzichtelijke 'brij' van problemen, toch mogelijk is hieruit een draad te pakken en tot een oplossing te komen. De manier waarop de jeugdreclasserder hierbij te werk gaat, is oplossingsgericht. Hij herhaalt en bouwt uit wat al werkt. Hij doorbreekt of blokkeert wat niet heeft gewerkt.

1 Interventies in een acute crisissituatie

1.1 Kenmerken van een acute crisis

Bij een acute crisis is het voor de jongere, het gezin, de mensen daaromheen, en ook voor andere al betrokken hulpverleners, niet langer mogelijk om de spanning die vaak al langere tijd aanwezig is, op te vangen. Deze spanning kan heel snel zijn opgelopen, bijvoorbeeld door een sterfgeval, een vechtpartij, een arrestatie, een ontslag. We noemen dit een 'shock' crisis. In andere gevallen is de crisis het resultaat van langduriger proces, waarbij een relatief kleine aanleiding – een jongere komt alweer een afspraak niet na -- de druppel doet overlopen. De mogelijkheden zijn dan uitgeput. Het gedrag bij een 'shock' crisis en 'uitputtingscrisis' is verschillend.

	Shock crisis	Uitputtingscrisis
Jongere of ouder	Een plotselinge en dramatische verandering in gedrag, gevoel, denken en lichamelijke reacties. Agitatie, verwardheid, labiliteit	Een geleidelijke afname van het functioneren: terugtrekken, onverschilligheid, afvlakken van gevoelens, vermoeidheid, tot niets meer komen
Gezin	Een plotselinge en dramatische verandering in gedrag tussen gezinsleden: geweld, vluchtgedrag, misbruik, grimmige conflicten	Een geleidelijke afname van het functioneren: terugtrekken uit de buitenwereld, grenzen tussen ouders en kinderen vervagen, gevoel van hopeloosheid.

Een crisis treedt niet makkelijk op. Maar als het gebeurt, is het raak. Van een 'kwetsbare toestand' belandt men in een 'totale ontredning'

Een acute crisis is een tijdelijke toestand van een of meer individuele gezinsleden. Als niemand ingrijpt, gaat het ook weer over. Het kost echter meer tijd voor het gezinslid om er alleen overheen te komen en het dagelijks leven weer op te pakken. Langer dan een maand duurt een crisis echter zelden.

Individuele gedragskenmerken:

- Agitatie, ongeduld, impulsiviteit
- Doelloze activiteit, rondlopen, nutteloze en doelloze handelingen verrichten
- Onbeweeglijkheid, terugtrekken in zichzelf, zichzelf isoleren.
- Gebruik van drugs, alcohol, medicijnen
- Gevaarlijk, schadelijk of bedreigend gedrag. Gezinsleden kunnen extreme pogingen doen om de problemen op te lossen, zoals suicidepogingen, vluchten, gijzeling of andere vormen van chantage, of extreem geweld.

Emotionele kenmerken:

- Ongecontroleerde huilbuien, woede-uitbarstingen en angstaanvallen
- Overgevoeligheid, heel snel geraakt zijn
- Labiliteit, snelle veranderingen van emoties
- Vervlakking van gevoelens, gezinslid lijkt afgestompt, leeg, hol.

Kenmerken van het denken:

- Gezinslid kan alleen nog maar denken aan de problemen en de oplossing hiervoor.
- Gedachten razen voortdurend door, gezinslid kan zich niet concentreren of focussen op één gedachte of idee.
- Gezinslid kan maar aan één idee of oplossing denken en kan dit niet loslaten.
- Gezinslid interpreteert informatie niet goed en trekt verkeerde conclusies.
- Het besef van tijd en het dag- en nachtritme kunnen wegvallen.
- Het gezinslid ervaart deze toestand als iets wat niet bij hem of haar past. Achteraf beschrijft men het vaak als een boze droom, een nachtmerrie. Men is vervreemd van zichzelf.

Gezinskenmerken bij acute crisis:

- Functioneren: De draagkracht lijkt in het gezin weg te vallen: Rollen, taken, regels, afspraken in het gezin vallen weg. Gezinsleden komen ze niet meer na. Verplichtingen naar elkaar en naar de buitenwereld worden ook niet nagekomen. Het gezin staat stil, is als verlamd, of laat juist een niet of nauwelijks te stoppen, uitputtende dadendrang zien om uit de problemen te komen. De veiligheid van kinderen kan in dat geval acuut in gevaar komen. De hygiëne in huis wordt verwaarloosd, niet meer van belang gevonden, of het wordt voor een gezinslid juist een houvast om hier voortdurend mee bezig te zijn.
- Relatievorming: Men heeft het zo lang met elkaar geprobeerd, volgehouden, dat men het met elkaar niet langer 'ziet zitten'. Er ontstaat een sterk wens om afstand te nemen van elkaar. Men zoekt meer mogelijkheden voor zichzelf, eigen rechten, 'het is genoeg geweest zo'. Dit gaat gepaard met een 'knal': ruzie, agressie, verwijten, elkaar in de steek laten, elkaar vernederen, mishandelen, schelden, vechten, weglopen, en uiteindelijk: eenzaamheid en eventueel schuldgevoelens. Bij een crisis is vaak zichtbaar, dat na deze 'knal' de afstand al snel te groot wordt. De problemen zijn immers niet opgelost. Bij wie moet ik zijn? Er ontstaat angst voor verlaten, eenzaamheid, 'niemand zijn', 'er niet bij bijhoren' Men gaat het 'goedmaken', om 'er weer bij te horen', om 'weer iemand te zijn'. Een gezinslid dat een ander heeft mishandeld of verwaarloosd, gaat schuld bekennen, boete doen, verwennen, rechten toekennen. Het slachtoffer kan medelijden krijgen, zich ook eenzaam voelen, en zijn of haar rechten weer opgeven. Binnen korte tijd kan dit patroon van afstand en nabijheid zich meerdere malen herhalen. Het is vooral hierom, dat de jeugdreclasserder in geval van een acute crisis snel bij de jongere of het gezin op bezoek moet gaan.

Het Chinese karakter voor 'crisis' heeft als tweede betekenis 'kans'. Dit houdt in dat een crisis kansen biedt om tot nieuwe relatievorming en nieuwe aanpassing te komen. Een crisis is als een leegte of vacuüm: men kan deze opvullen of 'afdekken' met 'meer van het oude', maar ook met iets nieuws. In gezinnen in acute crisis valt het tijdsbesef weg, de routine valt weg, het vanzelfsprekende valt weg. Structuren en patronen zijn in deze leegte voor meer verandering vatbaar dan gewoonlijk. Dat is een spannende, uitdagende, soms angstige zaak: je bent je houvast kwijt. Maar het kan tegelijk een opluchting zijn: er is nu de mogelijkheid een hoop ballast overboord te gooien, om nieuwe kansen voor verandering te pakken. Sommige ouders of jongeren krijgen daarom de slappe lach, als er enige ontspanning is opgetreden.

De vraag is dan: welke verandering? Welke nieuwe afspraken moeten we maken? Wat moeten we dan leren? Hoe moeten we dan wel met elkaar omgaan? En welke schepen verbranden we misschien daarbij? Voor deze oplossingen kan een gezin in crisis zich openstellen voor de buitenwereld. Op zo'n moment kan een gezin gemotiveerd met de jeugdreclasserder aan het werk gaan. De jeugdreclasserder kan dan veel bereiken, maar hij moet ook rekenen op terugval. De oude patronen om problemen op te lossen of met elkaar om te gaan, waarmee het gezin soms jarenlang heeft geworsteld, zijn niet zonder slag of stoot verdwenen. Het is daarom belangrijk om na een crisis op korte termijn een resultaat te boeken. Bij terugval kan de jeugdreclasserder dan wijzen op de geboekte winst en het gezin opnieuw motiveren.

1.2 Interventies bij een acute crisis

Bij een deel van de jongeren / gezinnen die de jeugdreclasserder voor de eerste maal bezoekt is er een acute crisis, als gevolg van een shock of door uitputting.

Soms zijn zij al door een medewerker van Bureau Jeugdzorg bezocht (bijvoorbeeld van een Crisisteam). Indien mogelijk gaat de Jeugdreclasserder dan samen met deze medewerker naar de jongere of het gezin. In andere gevallen weet de jeugdreclasserder vooraf niet dat de jongere of het gezin in acute crisis verkeert. Het is daarom belangrijk dat de hij de diverse bovengenoemde signalen en symptomen van een acute crisis kent, om ook zelf tot het besluit te kunnen komen dat hiervan sprake is, en dat er crisisinterventie plaats moet vinden voordat er aan iets anders kan worden gedacht of gewerkt.

De belangrijkste regel bij crisisinterventie is, dat de jeugdreclasserder *geen* uitspraken en handelingen doet die de situatie verder doen **escaleren** of opnieuw doen opblazen. Hij kan beter niets zeggen dan iets verkeerd zeggen. Een gouden regel is: tel tot drie voor je spreekt. Of SNAP: Stop Now And Plan.

Andere regels voor de jeugdreclasserder zijn:

- Hij zegt of impliceert nooit dat het gezin (mede) door eigen toedoen in de problemen is geraakt.
- Hij kiest geen partij.
- Hij laat niets te raden over aan de gezinsleden. Hij zegt stap voor stap waarvoor hij komt en wat hij voorstelt als agenda. Gezinsleden in crisis letten veel scherper dan gewoonlijk op wat een begeleider/hulpverlener doet. Zij signaleren *alles* wat zij doen. De jeugdreclasserder benoemt dus *alles* wat hij doet, legt uit waarom hij dat doet en benoemt alle expressies en emoties die hij waarneemt en voelt bij de gezinsleden. Dit geeft houvast en neemt wantrouwen weg.
- De jeugdreclasserder spreekt het eerst met het gezinslid dat het meest emotioneel is, ook als het een kind is. Als dit gezinslid zich heeft teruggetrokken, bijvoorbeeld in een andere kamer, vraagt hij toestemming om contact te hebben. 'Wat is er gebeurd?' is vrijwel altijd een goede beginvraag.
- Als gezinsleden erg geagiteerd en emotioneel zijn, kan het soms helpen ze te vragen naar verschillende kamers te gaan. De jeugdreclasserder spreekt dan eerst met degene die het meest ontdaan is.
- De jeugdreclasserder vraagt toestemming om de radio, TV zachter te zetten of uit te zetten. Hij vraagt ook dat men huisdieren – die ook op de sfeer reageren - in een andere kamer zet. Hij vraagt toestemming om de gordijnen open te doen en misschien het raam wat open te zetten. Hij stelt eventueel voor samen met een van de gezinsleden naar de keuken te gaan om thee te maken.
- Hij blijft rustig en onspannen. Zijn houding is: ik raak niet van de kook door deze situatie. Ik blijf er rustig onder, kom maar met je verhaal, ik ben nieuwsgierig.
- Als gezinsleden drugs of alcohol gebruikt hebben, is het vaak niet goed mogelijk een gesprek te hebben. De jeugdreclasserder probeert de mensen te kalmeren en gaat daarna weg nadat hij een afspraak gemaakt heeft. Hij laat dit op papier achter, met zijn telefoonnummer.

In crisissituaties is de kans vergroot dat de **veiligheid** van de jeugdreclasserder in het geding is. Door Bureaus Jeugdzorg zijn protocollen ontwikkeld om met (mogelijk) onveilige situaties om te gaan. We verwijzen hier naar deze protocollen, en geven slechts enkele basisregels:

- Indien vooraf onduidelijk is of de situatie veilig is, overweeg dan met een collega te gaan.
- Als de situatie niet veilig is, ga dan onmiddellijk weg. Als je al bij aankomst en bij binnenkomst merkt of voelt dat de situatie niet veilig is, ga dan niet verder dan de deur of de hal.
- Neem meteen contact op met de teammanager als je vindt dat de situatie voor jou of voor de gezinsleden acuut onveilig is.

Actief luisteren is de belangrijkste vaardigheid bij crisisinterventie¹³⁹. Hierbij staat het reflecteren van gevoelens centraal. De jeugdreclasseerder luistert naar datgene wat 'achter' de woorden schuilt, de onuitgesproken emoties en belevingen. Hij geeft deze terug in de vorm van een vraag, en nooit in de vorm van een stelling: mensen in acute crisis zijn gevoelig voor het 'invullen' van hun emoties door anderen. Bijvoorbeeld: 'wat een verhaal zeg, ik kan me voorstellen dat je erg geschrokken en verdrietig bent, is dat zo?'

Door dit te verwoorden doet de jeugdreclasseerder twee dingen: Hij checkt of zijn indrukken kloppen – waardoor hij laat zien dat het verhaal van het gezinslid hem interesseert, en hij helpt het gezinslid om de gevoelens onder woorden te brengen. Het gezinslid voelt zich daardoor begrepen, en daardoor wordt hij - in verreweg de meeste gevallen - rustiger. Het vraag en antwoord spel dat zo ontstaat, helpt het gezinslid weer grip te krijgen op het verhaal, en dat is de basis om weer beslissingen te kunnen nemen.

Een andere belangrijke tip bij actief luisteren naar mensen in crisis, is dat de jeugdreclasseerder – als hij gesloten vragen stelt - vooral vragen stelt die het gezinslid met 'ja' kan beantwoorden, en niet met 'nee'. 'Ja' antwoorden activeren het gezinslid meer dan 'nee'. In een crisis ziet iemand vaak geen hoop of uitweg meer. Wie dan steeds vragen stelt waarop je met 'nee' moet antwoorden, helpt diegene onbedoeld nog dieper in de put.

De jeugdreclasseerder moet er op voorbereid zijn dat het (eindelijk....) zich begrepen voelen bij gezinsleden veel kan losmaken. Er kan - nu pas - veel verdriet worden geuit, waar eerst geen ruimte voor was door alle inspanning om de problemen toch eerst nog zelf op te lossen. Troosten van gezinsleden is dan vereist. Huilen is een teken dat zij zich ontspannen, en (letterlijk en figuurlijk) weer meer lucht hebben.

Concreet hulp bieden in een crisissituatie is een andere, belangrijke interventie. Dit kan een middel zijn in hectische momenten waarin 'gewone' gesprekstechnieken niet meer geschikt lijken om tot een gesprek kunnen komen. Concreet hulp bieden is pas mogelijk als er enige rust is gekomen, dus niet bij heftige emoties of conflicten.

Door iets praktisch te doen, kan de jeugdreclasseerder de jongere of ouders helpen weer terug te gaan naar de realiteit. Daarna is er vaak een opening om weer tot zaken te komen. Het gaat om zaken als samen opruimen of iets te eten maken, de jongste kinderen naar bed brengen of met de auto naar familie brengen, boodschappen doen, medicijnen ophalen, iemand van de familie of de werkgever opbellen. De jeugdreclasseerder vraagt hiervoor altijd toestemming, hij doet dit nooit zomaar uit eigen beweging. Zo maar gaan opruimen kan bijvoorbeeld erg beledigend zijn. Het gezin kan denken dat de jeugdreclasseerder ze hulpbehoevend vindt en denkt dat men niet meer tot opruimen in staat is.

Tijd nemen Indien de rust is teruggekeerd en de jeugdreclasseerder bemerkt dat de gezinsleden een gesprek aankunnen, kan hij hiermee een begin maken. Hierbij is zijn inschatting van groot belang: hij is misschien nog niet moe, maar het gezin kan pas de vermoeidheid echt gaan voelen als de rust is teruggekeerd. Hij maakt daarom eventueel voor de volgende dag een afspraak.

Reflectie is nodig als de crisis is geweken. De jeugdreclasseerder maakt achteraf voor zichzelf, en met de gedragsdeskundige een analyse waardoor de crisis is ontstaan, en hoe deze de volgende keer kan worden voorkomen. Daarbij kan het gaan om:

- Vaardigheden of ondersteuning van de jongere of ouders om een nieuwe crisis te voorkomen. De jeugdreclasseerder gaat na hoe hij deze in de begeleiding kan inbrengen.
- Nieuwe afspraken met ketenpartners of een aanmelding bij een nieuwe vorm van zorg of hulp. Een crisis kan grote gevolgen hebben in termen van case-management. De winst van een crisis kan een toename van *responsiviteit* zijn: de afspraken en de beschikbare zorg of hulp zijn meer op maat van de jongere en zijn gezin.

---

139 In andere gesprekken die de jeugdreclasseerder voert, is actief luisteren niet altijd het aangewezen middel. Dat geldt vooral voor gesprekken waarin hij informatie moet geven, instructies moet geven en kaders moet stellen.

2 Ingrijpende besluitvorming op basis van de eerst beschikbare informatie

Het is mogelijk, dat de jeugdreclasseerder al in een heel vroeg stadium beseft dat de veiligheid van de jongere, ouders of andere gezinsleden acuut bedreigd wordt. De schaderisico's zijn dan hoog. Eerst moet hij dan het (mogelijke) slachtoffer uit de omgeving (laten) halen waar het direct gevaar loopt. Daarbij moet de jeugdreclasseerder zich altijd realiseren of het ook nodig is dit gezinslid naar een beschermde omgeving te brengen, van waaruit hij niet kan worden aangevallen of meegenomen. Het lijfelijk van elkaar scheiden van gezinsleden is vooral voor de jongere een traumatische gebeurtenis. De jeugdreclasseerder moet dit zo mogelijk vermijden. Veel beter is het, de jongere niet naar huis te laten terugkeren wanneer hij tijdelijk niet bij de ouders is, bijvoorbeeld op school, of in het ziekenhuis. Het mag duidelijk zijn dat een dergelijk ingrijpen voor de ouders in hun beleving een ontvoering van hun kind betekent, hetgeen tot grote woede en angst kan leiden. Dit doet het opbouwen van een werkrelatie geen goed. In deze gevallen is het belangrijk dat de jeugdreclasseerder zich realiseert dat er naast woede bij deze ouders ook grote bezorgdheid om hun kind kan zijn. Vragen als 'waar en bij wie is mijn kind nu?', 'wat wordt er met mijn kind gedaan en aan mijn kind gevraagd?' zullen opkomen. Deze bezorgdheid om de jongere is ook de ingang die de jeugdreclasseerder heeft om met de ouders toch een basis te leggen.

Naast acute, zeer bedreigende situaties is er een grijs gebied met 'gemiddelde' schaderisico's. Een paar voorbeelden:

- De jongere krijgt thuis wel eens een tik, maar er worden geen wonden of blauwe plekken geconstateerd.
- De jongere wordt onvoldoende gestimuleerd om zichzelf te verzorgen.
- De jongere vecht wel eens met een jongere broer.
- De jongere drinkt een paar keer per maand flink veel alcohol.
- De jongere wordt elke dag uitgescholden door zijn vader.
- De jongere is een paar keer in de week 's avonds voor de ouders onvindbaar.

Hier staat de jeugdreclasseerder ook voor een dilemma bij het vormgeven van het eerste contact. Hij moet een afweging maken tussen de jongere tijdelijk uit huis plaatsen of het voorkomen hiervan. Het is belangrijk om dit dilemma met de teammanager en eventueel een gedragsdeskundige of jurist te overleggen. In dit 'grijze gebied' kan men verkeerde beslissingen nemen. Het is daarom belangrijk beslissingen gezamenlijk te nemen, en niet op eigen houtje.

Een richtlijn is dat de veiligheid van de jongere belangrijker is dan de traumatische ervaring gescheiden te worden van de ouders. Wanneer men echt het gevoel heeft te moeten kiezen uit twee kwaden, heeft het de voorkeur te kiezen voor scheiding van de ouders, omdat de jongere dan in ieder geval geen lichamelijke schade of ontbering ondergaat.

De jeugdreclasseerder die zich afvraagt het misschien beter is de jongere toch maar thuis te laten omdat anders het opbouwen van een werkrelatie met de ouders helemaal niet zal lukken, bevindt zich op een hellend vlak. Immers, de jeugdreclasseerder gebruikt dan jongere als middel om een goede relatie met de ouders te ontwikkelen.

In geen geval mag de jeugdreclasseerder voorstellen de jongere tijdelijk uit huis te plaatsen om de ouders en jongere een 'shokeffect' te geven, waarbij hij beoogt het delictgedrag te stoppen door de betrokkenen te laten schrikken. Het kan zeker gewenst ouders of jongere te laten schrikken, maar het is uit den boze gezinsleden daarvoor te gebruiken. In geen geval mag de jeugdreclasseerder een jongere als breekijzer voor het gedrag van de ouders benutten, of andersom.

3 Verminderen van sociale isolatie

Wanneer is sprake van sociale isolatie?

We kunnen hiervan spreken als een combinatie van onderstaande zaken zichtbaar is:

- De jongere heeft geen contact met ouders en familie (door conflicten, of door het verwateren van de banden)
- De jongere heeft geen partner, geen vriend(inn)en of slechts één vriend(in)
- De jongere komt niet veel buiten

- De jongere weet niet of nauwelijks wat er in de buurt, stad en samenleving speelt
- De jongere heeft geen werk of volgt geen opleiding
- De jongere neemt geen initiatieven om deze situatie te veranderen
- De jongere maakt een hulpeloze, afhankelijke indruk

Eerst de achtergronden nagaan

Psychiatrische problematiek: een aantal psychiatrische stoornissen gaat samen met sociale isolatie, omdat de jongere zich door de stoornis actief terugtrekt uit de sociale omgeving en/of door deze omgeving wordt 'vergeten' of buitengesloten. Het is altijd nodig na te gaan of sociaal geïsoleerde jongere psychiatrische problemen hebben. Zie Handreiking 15.

Omstandigheden: een aantal omstandigheden werken sociale isolatie in de hand:

- De jongere of zijn ouder/opvoeders hebben geen of (erg) lage inkomsten, waardoor allerlei activiteiten voor hem niet mogelijk zijn
- De jongere wordt gepest of gediscrimineerd
- De jongere is recentelijk teruggekeerd uit een JJI of residentiële instelling en is zelfstandig en/of in een andere regio gaan wonen
- De jongere is recentelijk in Nederland komen wonen (immigratie, vluchteling)
- De jongere is chronisch lichamelijk ziek, vermoed, of is gehandicapt
- De jongere heeft de verantwoordelijkheid voor zorgtaken in het gezin
- De jongere houdt sociale contacten af in verband met zijn delictverleden (bijvoorbeeld door openstaande schulden of bedreigingen)

Zelfbeeld: Bij sociale isolatie komt het vaak voor dat de jongere een negatief zelfbeeld heeft. Vaak geven zij zichzelf de schuld van alles wat verkeerd gaat. De jeugdreclasserder kan zich als deskundige opstellen: *'veel jongeren die problemen hebben met justitie, zijn gestressed en kunnen somber worden, dat komt veel voor'*. Met andere woorden: een cognitieve benadering: 'Je bent niet inadequaar, maar je zit in stressvolle omstandigheden. Je somber voelen is geen schande'. De jeugdreclasserder brengt de stressvolle omstandigheden exact in kaart, om er vervolgens aan te werken. Slaat hij het werken aan het zelfbeeld over, dan zal de jongere niet van de begeleiding profiteren en zich vaak hulpeloos blijven gedragen.

Daarna taakgericht werken aan nieuwe activiteiten

Activiteit betekent in de meeste gevallen: contact met anderen. Vraag actief na welke verwachtingen de jongere van contact met anderen heeft. Deze zijn vaak niet realistisch:

- *ze vindt me toch niks*
- *ik ga meteen vier keer per week*
- *ik kan het niet zeggen als ik iemand aardig vind*
- *ik kan er niet tegen als iemand kritiek levert.*

Maak deze verwachtingen realistisch. Weer vanuit je positie als deskundige. Bepaal vanuit het kader welke contacten van de jongere wel en niet wenselijk zijn.

De jongere kiest de activiteit die het meest voor hem/haar betekent. Spreek nadrukkelijk de activiteiten af, desnoods op papier. Dit is de moeilijkste stap omdat de jongere vaak vindt dat zijn/haar behoeften niet tellen.

Contact verbeteren met diensten, school en instanties

Veel problemen van gezinnen met school, diensten, instanties, komen voort uit onzekerheid bij de jongere over hun rol, bijvoorbeeld t.a.v. de school. Hoe moet ik mij opstellen? Wat zijn mijn rechten en plichten?

Informatie geven en de beeldvorming verbeteren vermindert deze onzekerheid. Goede informatie over en weer is nodig om aan verbetering van het contact te kunnen werken. Het heeft immers geen zin een jongere aan te leren hoe een gesprek met een ambtenaar of leerkracht te laten voeren als deze leerkracht de jongere een asociaal en ruziezoekend type vindt, en de jongere de leerkracht een respectloze vent.

Informatie over en weer kan op twee manieren worden uitgewisseld:

1. De jongere contact laten opnemen.
2. De Jeugdreclasserder belt of spreekt de betrokkene, en geeft de informatie door.

Daarna kan de Jeugdreclasseerder overstappen op het versterken van de *vaardigheden* van de jongere om zijn sociale omgeving adequaat te beïnvloeden. Het is belangrijk om dit als Jeugdreclasseerder te doen als er hier mogelijkheden zijn. Immers, alleen maar *overnemen* van dit contact, 'zaken voor de jongere regelen', kan tot afhankelijkheid leiden.

De kunst is hier een *goede combinatie te vinden tussen activeren en overnemen*. De Jeugdreclasseerder kan de 'arena' helpen voorbereiden waarin de jongere kan leren.

Om de jongere steeds bij het beïnvloeden van de omgeving te betrekken kan de Jeugdreclasseerder kleine stukken gedragstherapie toepassen:

- *modeling/voordoen*
- *oefenen*
- *aanmoediging*
- *de jongere gaandeweg steeds zelfstandig het contact laten hebben*

Met onderstaand schema kan de Jeugdreclasseerder bepalen waar hij kan insteken om het contact te verbeteren. Hashimi¹⁴⁰ benadrukt *per situatie* naar het stadium te kijken waar de jongere zich in bevindt, en daar te beginnen. In het eerste stadium is de overlap met crisisinterventie duidelijk (zie paragraaf 1 van deze handreiking).

Ook geeft Hashimi aan dat de jeugdreclasseerder zorgverlening nooit conditioneel – onder voorwaarden - mag bieden. De jeugdreclasseerder mag dus op basis daarvan niet bijvoorbeeld van de jongere 'eisen' dat hij 'dus nu ook' zijn vaardigheden gaat ontwikkelen. De crux is het voor de jongere *aantrekkelijk* te maken deze vaardigheden te verbeteren.

Stadium 1: Noodsituaties en gedesorganiseerde, soms verwarde jongeren.	Stadium 2: Jongeren met tekort aan informatie en probleemoplossende vaardigheden	Stadium 3: Jongeren waarbij basisvaardigheden voor probleemoplossing aanwezig zijn, maar die onzeker zijn of aarzelen.	Stadium 4: Jongeren kunnen zelfstandig een strategie bedenken en uitvoeren.
Zorgverlening door de jeugdreclasseerder.	Samen met de jongere tot overeenstemming komen over hoe het volgende probleem aan te pakken.	De Jeugdreclasseerder draagt voor het probleem verschillende oplossingen aan.	De Jeugdreclasseerder geeft informatie, steun en aanmoediging en laat de jongere het probleem zelf oplossen.
Uitleg hierover aan het gezin; wat doe ik en waar dient dit voor.	Taken verdelen: wat doet de Jeugdreclasseerder, wat doet de jongere.	De jongere kiest hieruit een oplossing en voert de benodigde taken uit, met steun en aanmoediging door de Jeugdreclasseerder.	
Vraag de jongere zelf ook oplossingen te bedenken en vraag deze na.			
Jeugdreclasseerder is verantwoordelijk	Jeugdreclasseerder en jongere in gelijke mate verantwoordelijk	Jongere meer verantwoordelijk dan de Jeugdreclasseerder	Jongere vrijwel geheel verantwoordelijk

4 Hulp bij sociaalmateriële problemen

Voordelen van praktisch helpen

Veel jongeren hebben criminogene tekorten of zorgvragen rond de sociaalmateriële omstandigheden: wonen en huishouding, financiën, werk en school. Deze problemen zijn vaak urgent, en jongeren kunnen er enorm mee geholpen zijn als de Jeugdreclasseerder hierbij praktische ondersteuning biedt.

Ingaan op deze problemen biedt bovendien goede mogelijkheden om een relatie met de jongere en ook de ouders te ontwikkelen. De Jeugdreclasseerder laat al bij het begin van de begeleiding zien, dat hij echt wat te bieden heeft.

Door praktische hulp te bieden is de jeugdreclasseerder ook rolmodel:

- Er is genoeg gepraat: nu gaan we aan de slag. Sommige jongeren zijn er mee gebaat dat de jeugdreclasseerder gewoon de eerste stappen zet om zelf actief te worden.
- Het bieden van praktische hulp biedt een goede gelegenheid voor *imitatieleren* bij het aanleren van nieuw gedrag en het verbeteren van de *probleemoplossende vaardigheden* van de jongere. Zie Handreiking 11 (Interventies door de jeugdreclasseerder als begeleider), paragrafen 1 en 2.2.

Altijd moet de jeugdreclasseerder, voor hij praktische hulp biedt, hiervoor toestemming vragen aan de jongere, en eventueel de ouders.

Compenseren of activeren?

Compenseren, zorg verlenen, is het *overnemen* van een of meer taken door de jeugdreclasseerder. Dit kan tijdens contacten, maar ook tussen contacten in plaatsvinden. De jeugdreclasseerder moet hier heel voorzichtig mee omgaan. Het doel van de begeleiding is immers dat hij de jongere vooral *activeert* om te investeren in gedragsverandering rond de delictgerelateerde criminogene factoren. Een taak helemaal van de jongere *overnemen* staat daar ver vanaf.

Voor de jeugdreclasseerder kan het dus een dilemma zijn *hoeveel* hij overneemt. Alleen zorgverlening kan tot afhankelijkheid leiden, en alleen maar hulpverlening kan te lang gaan duren. Dat is niet motiverend.

Er is daarom wanneer mogelijk een combinatie nodig. We kunnen dit een principe noemen: '*Zorgverlenen met het oog op hulpverlenen*', is hier de gouden regel. Als de jongere zelf niets onderneemt is het niet de bedoeling om de eigen verantwoordelijkheid de jongere over te nemen. De jeugdreclasseerder biedt zo veel mogelijk zorg als mogelijk en nodig is, en bekijkt steeds of hij de jongere kan activeren om mee te doen, mee te denken, mee te gaan.

De volgende aspecten zijn belangrijk bij de afweging om zorg te verlenen, om dingen tijdelijk uit handen van de jongere te nemen:

- De mate van paniek over het onderwerp.
- De mate waarin het punt acuut is.
- De mate waarin het een ernstige en delictgerelateerde criminogene factor betreft.
- De status die het onderwerp voor de jongere heeft. *Pas op met zo maar overnemen!*
- De mate waarin de ouders en bredere familie openstaan voor het accepteren van zorg
- De mondigheid van de jongere.
- Het inzicht van de jongere.
- Intuïtie, het gevoel van de jeugdreclasseerder: hier moet ik zorgen, hier moet ik dat niet doen.
- Is er een relatie tussen persoon en omstandigheden? Is er bijv. een relatie tussen stress/klachten en dreigend ontslag?
- Moet de jeugdreclasseerder *vooraf* aan het verlenen van zorg voorwaarden stellen en consequenties verbinden? (Moet bijv. eerst de verslaving onder controle zijn voor je aan schulden gaat werken?)

In onderstaande tabel zijn enkele voorbeelden opgenomen van zorgverlenende activiteiten.

	Tijdens contacten	Tussen contacten door
Huishouding en financiën	Schoonmaken, opruimen, repareren, bouwen. Budget vaststellen.	Schuldsanering/aflossingsregeling. Regelen huishoudelijke goederen .
Verzorging	Koken, koffie/thee zetten.	Herstellen/verbeteren van contacten met huisarts, tandarts, etc. Verzorgen van kleding.

Contacten met instanties	Voor de jongere bellen, formulieren invullen, het woord voeren tijdens bezoeken aan school, instanties, diensten.	Idem als tijdens contacten. Vooral contacten met de school, werkgever, en andere betrokken hulpverleningsinstanties.
---------------------------------	---	--

5 Schuldhelpverlening

Schuldhelpverlening is een specifieke combinatie van activeren en compenseren.

Iedereen heeft schulden. Hulp is nodig wanneer deze problematisch zijn. Schuldhelpverlening is noodzakelijk wanneer sprake is van *schuldaccumulatie*: De schulden nemen alleen maar toe. Vaste lasten worden zo hoog dat het *besteembare inkomen*, voor de alledaagse behoeften, te laag is. De jongere schort rekeningen op of gaat nieuwe schulden aan om oude te betalen. Tenslotte kan hij niet meer betalen.

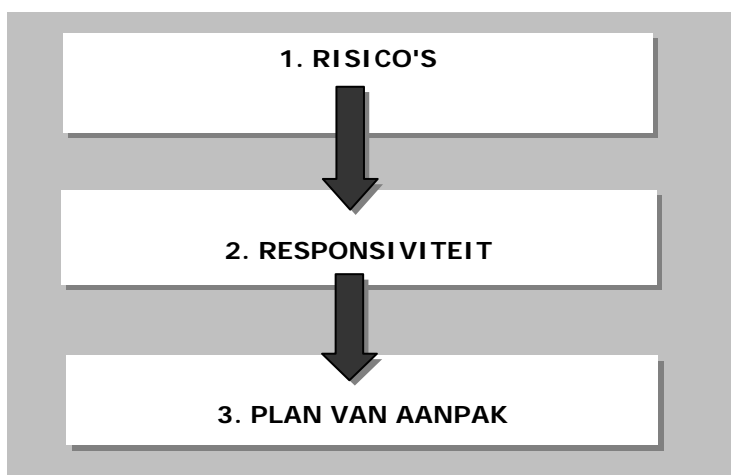
De Jeugdreclasserder kan een keuze maken uit verschillende vormen van schuldhelpverlening. Hij kan - gezien de tijd onderstaande vormen niet altijd zelf uitvoeren. Wel kan hij altijd inschatten wat voor de jongere een oplossing kan zijn:

1. **Schuldbemiddeling**: De schuld is niet te hoog. De Jeugdreclasserder legt contact met de betrokken instanties. Doel: uitstel of gespreide betaling van gehele schuld.
2. **Saneren**:
  - Saneren *met* afkoop: De schuld is nog wel door de jongere af te lossen. Eén nieuwe lening reduceert dan vele schulden tot één schuld.
  - Saneren *zonder* afkoop: De schuld is niet meer af te lossen: Een deel wordt kwijtgescholden, de rest wordt met één nieuwe lening afbetaald.
3. **Onderhandelen** met schuldeisers
4. **Budgethelp**:
  - Een budgetadvies: eenmalig financieel advies (brochures)
  - Budgetbegeleiding: gedragsverandering, beter omgaan met geld. Een overweging is hier, of de Jeugdreclasserder hiervoor voldoende tijd heeft met de jongere het.
  - Budgetbeheer: derden beheren de financiën van de jongere.

1 Volgorde

Bij het maken van een Plan van Aanpak doorloopt de jeugdreclasserder altijd de volgende drie stappen:

1. De jeugdreclasserder begint weer met een overzicht van de verschillende kansen op recidive en schade. Bij het Plan van Aanpak moet ook dit het uitgangspunt blijven, om aan de doelstelling – recidive terugdringen – te kunnen beantwoorden. De kansen op recidive en schade zijn leidend voor beantwoording van de vraag: *Wat is er nodig*.
2. Voordat de jeugdreclasserder het Plan van Aanpak doelen en middelen formuleert, beschrijft hij de responsiviteit van de jongere: *Wat is er mogelijk*. Eerst in zijn/haar eigen optiek en *daarna* in de optiek van de jeugdreclasserder.
3. Dan volgen doelstellingen en de indicaties voor concrete programma's.

Bij het doorlopen van de drie stappen maakt de jeugdreclasserder gebruik van het onderzoek door de raad voor de Kinderbescherming en eventueel JJI. Hij integreert deze informatie in het Plan van Aanpak. Wat de jongere krijgt aangeboden, filtert de jeugdreclasserder dus eerst door de inschatting van de kansen op recidive, schade en de geconstateerde responsiviteit. De What Works beginselen komen alleen zo tot hun recht.

2 Kansen op recidive en schade

Allereerst kijkt de jeugdreclasserder naar de uitkomst van de (afname van het instrument voor) risicotaxatie: wat is de recidivekans voor deze jongere? Welke criminogene factoren dragen vooral aan die kans bij? Wat zijn de schadekansen? Deze kansen bepalen wat er voor de jongere *nodig* is.

Voor het plan van aanpak gelden de volgende richtlijnen:

1. Kijk eerst naar de **totale recidivekans**, de algemene kans dat jongere recidiveert. Is deze laag, gemiddeld of hoog?
  - Bij jongeren in de laag-risicogroep wordt niet in gedragsverandering geïnvesteerd om recidive te voorkomen.

- Bij jongeren in de midden- en hoog-risicogroep wordt wel in gedragsverandering geïnvesteerd om recidive te voorkomen. De hoog-risicogroep krijgt de meest intensieve programma's aangeboden.

Indien de jeugdreclasseerder hierover een andere mening heeft moet hij dit aangegeven en motiveren, en hierover samen met de teammanager of gedragsdeskundige een besluit te nemen.

2. Kijk vervolgens naar de **verschillende criminogene factoren**. Wat is het profiel van deze jongere? Welke factoren zijn in hoge mate aanwezig en bovendien delictgerelateerd? Als er in gedragsverandering geïnvesteerd moet worden (zie besluit onder 1), gaat hier altijd de meeste aandacht naar uit. Neem verandering van deze factoren op als doelen in het Plan van Aanpak. Ga bij elk van deze doelen ook na, of er vooraf een *motiveringstraject* is vereist om de jongere te activeren, en/of er in *voorwaardelijke* zin wellicht praktische hulp of zorgverlening vereist is.

Met het afronden van stap 1 en 2 heeft de jeugdreclasseerder bepaald wat er *bereikt moet worden*.

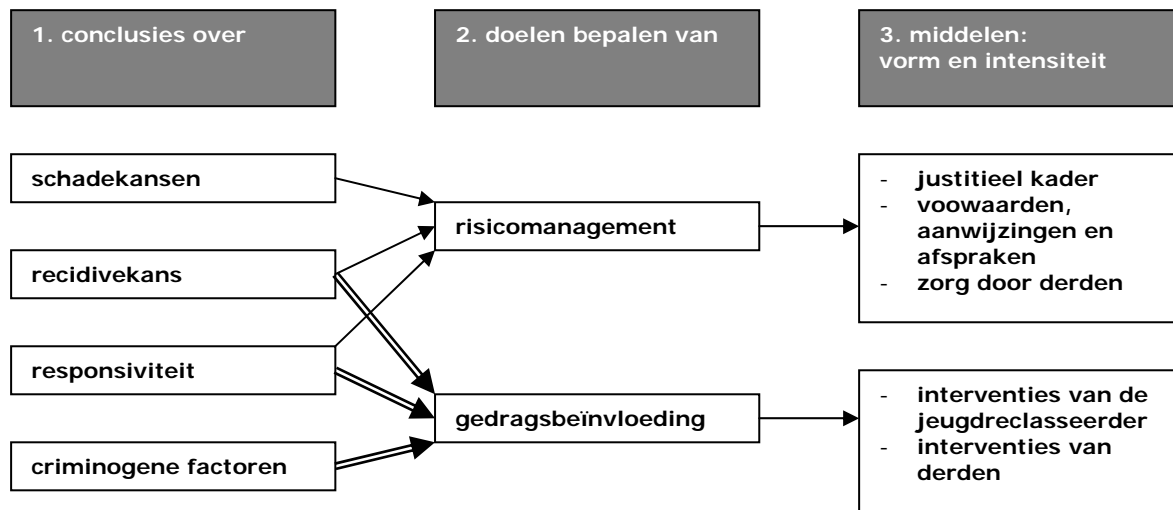
3. Vervolgens staat de jeugdreclasseerder stil bij de **schadekansen**. Dit zijn er drie, zoals besproken in hoofdstuk 2 (paragraaf 2.3, onder risicobeginsel): de kans op schade aan anderen, zichzelf, of het begeleidingstraject. Op basis hiervan bepaalt de jeugdreclasseerder welke vormen en welke intensiteit van controle zijn vereist tijdens de begeleiding (risicomangement). Daarbij laat hij nog twee andere punten meewegen: de recidivekans (met name bij veelplegers is veel controle vereist), en de motivatie / houding van de jongere om te veranderen (zie paragraaf 3 in deze handreiking. Is de motivatie laag, dan is meer controle vereist) Het gedwongen kader dat door de rechterlijke macht is vastgesteld (of dat de jeugdreclasseerder aan de rechterlijke macht adviseert) is al een vorm van controle. De jeugdreclasseerder kan *hierbinnen* variëren met aanwijzingen en afspraken. Hij kan in het Plan van Aanpak bovendien aangeven onder welke voorwaarden hij deze controle meer of minder intensief inzet, bijvoorbeeld bij het behalen van korte-termijndoelen of wanneer de jongere zich een tijdlang aan de afspraken houdt.

Met het afronden van stap 3 heeft de jeugdreclasseerder bepaald wat er *voorkomen moet worden*. Nu kunnen middelen worden gekozen. In onderstaand schema is nogmaals afgebeeld welke conclusies leiden tot de doelen ten aanzien van risicomangement en gedragsbeïnvloeding, en tot welke type middelen dit aanleiding geeft¹⁴¹.

Naast het voorkomen van recidive kan de jongere (aanvullende) *zorg of hulpverlening* nodig hebben. De jeugdreclasseerder kan dit ook in de indicatiestelling aangegeven. Indien wel in gedragsverandering wordt geïnvesteerd, kan de jeugdreclasseerder overwegen (delen van) deze aanvullende zorg of hulp zelf uit te voeren. Bij geen investering in gedragsverandering om recidive te voorkomen, is dit doorgaans niet het geval. De jeugdreclasseerder verwijst de jongere dan door.

---

141 gebaseerd op Reclasing Nederland (2005)

3 Responsiviteit: motivatie, mogelijkheden en leerstijl

De kansen op risico en schade geven aan, wat *nodig* is voor de jongere. Nu geeft de jeugdreclasserder in het Plan van Aanpak aan wat er *mogelijk* is met de jongere.

Motivatie

Eerst beschrijft de jeugdreclasserder hier de zaken die een relatie hebben tot het delict, en die de jongere ook belangrijk vindt bij de begeleiding. Het gaat hier om problemen die delictgerelateerd zijn, waarover de jongere zich zorgen maakt en waar hij verandering in wil brengen.

Daarnaast geeft de jeugdreclasserder aan, of er problemen zijn waar de jongere geen begeleiding bij wil, die hij zelf niet delictgerelateerd vindt, of waar hij zich zelfs geen zorgen over maakt. Hierover kan de jeugdreclasserder concluderen dat de jongere *op dit moment* niet slechts mondjesmaat gemotiveerd is. In het Plan van Aanpak moet de jeugdreclasserder aangeven wat nodig is om motivatie van de jongere te vergroten. Daarbij baseert de jeugdreclasserder zich op de fasen van verandering in het model van Prochaska en Diclemente. Zie daarvoor Handreiking @. Bij elke criminogene factor stelt de jeugdreclasserder vast in welke fase de jongere zich bevindt. De jeugdreclasserder vermeldt in deze cel de taken die vereist zijn om bij elk van die problemen de jongere te helpen zijn motivatie te versterken. Daarbij kan het dus per criminogene factor anders liggen. Het kan gaan om:

- fase 1 - de jongere helpen het probleem te beseffen of te erkennen;
- fase 2 – de ambivalentie bij de jongere rond veranderen vergroten, een doorbraak helpen optreden;
- fase 3 – de jongere helpen bij het nemen van zijn besluit (steunen, op een rij zetten, kracht geven) en het plannen van de begeleiding;
- fase 4 – de jongere ondersteunen bij het volgen van diverse programma's, of het samen met de jongere werken aan verandering;
- fase 5 – de jongere helpen vol te houden na de gedragsverandering, het is zaak om terugval te voorkomen;
- fase 6 – de jongere is teruggevallen in oud gedrag, het is zaak om hem te ondersteunen bij het verwerken/relativeren hiervan, en in gang zetten van een nieuwe poging.

Mogelijkheden

Vervolgens beschrijft de jeugdreclasserder naar de mogelijkheden tot verandering, door te beschrijven welke factoren de vereiste verandering in de weg staan of juist ondersteunen. De jeugdreclasserder gaat hierbij in op drie zaken:

- De jongere zelf: Ziekte, handicaps, en andere beperkingen, zoals psychiatrische problematiek, niet kunnen lezen, schrijven of rekenen, maar ook en het niet erkennen of beseffen van problemen op bepaalde gebieden (fase 1 van de gedragsverandering);

- De omgeving van de jongere, waarin personen of situaties verandering kunnen tegengaan. Denk hierbij aan huisvesting, de werkgever of opleiding, schuldeisers, relaties met ouders, partners of familie, en een delinquente vriendenkring;
- De instellingen die hulp of zorg kunnen bieden: ook hier kunnen belemmeringen liggen voor verandering, zoals wachtlijsten of contra-indicaties.

Filip, McDaniël en Schene (1996) geven de volgende aanwijzingen voor het verbinden van een geschikte hulpvorm aan de mogelijkheden van de jongere en zijn omgeving:

A. Overweeg **individuele gesprekscontacten / training** bij:

- Jongeren met sterk geïnternaliseerde emoties over zichzelf, die met handelingen door anderen te maken hebben. Jongeren met bijvoorbeeld sterke schuldgevoelens, of sterk wantrouwen.
- Jongeren die nooit hechte relaties met anderen zijn aangegaan.
- Jongeren met gedrag dat een groepsbehandeling teveel zal verstoren.

B. Overweeg **groepsbehandelingen / -trainingen** bij jongeren die:

- Moeite hebben met sociale relaties, maar geen verstorend gedrag vertonen
- Weinig sociale vaardigheden hebben – en de groep is gericht op verbetering hiervan
- Veel afweer laten zien, zoals het beschuldigen van anderen (projectie) of gedrag dat het tegengesteld is aan hoe zij zich voelen
- Baat hebben bij confrontatie door leeftijdgenoten

C. Overweeg **gezinsbehandeling/-begeleiding** bij:

- Communicatieproblemen in het gezin (ruzies, vermijding van contact, verbrokkelde communicatie)
- Geweld tussen ouders en kinderen en niet verwerkte trauma's in de gezinsgeschiedenis.
- Chaotische gezinnen (onduidelijke of afwezige taken en verantwoordelijkheden, steeds achter de feiten aanlopen, gebrek aan leiding en supervisie)
- Gezinnen met rigide patronen (gezinsleden passen regels, taken, verantwoordelijkheden niet aan de omstandigheden aan, maar blijven 'hangen' aan hetzelfde, de jongere krijgt bijvoorbeeld te weinig vrijheid voor zijn leeftijd).

D. De jeugdreclasserder kan ondersteuning door **vrijwilligers of thuiszorg** overwegen bij jongeren en ouders die kwetsbaar zijn, waardoor de mogelijkheden van de jongere om te profiteren van een behandelingsaanbod worden verzwakt. Hierbij gaat het om:

- Jongeren en ouders die angstig zijn en (eerst) een steunend, niet-bedreigend sociaal contact nodig hebben.
- Jongeren en ouders die voor ondersteuning sterk en langdurig afhankelijk zijn van een sociaal netwerk, bijvoorbeeld als gevolg van een ontwikkelingsachterstand, handicap of organische stoornis.
- Jongeren die baat hebben bij *modeling*: voorbeeldgedrag op gebieden die belangrijk zijn om van een behandelingsaanbod te profiteren.

E. Overweeg een vorm van **dagopvang of dagbehandeling** voor jongeren die:

- Baat hebben bij minder contacten thuis (bijvoorbeeld door conflicten of te zware taken, verwachtingen, of in het kader van loskomen van de ouders)
- Baat hebben bij sociale en / of lichamelijke stimulering.
- Baat hebben bij een vol en gestructureerd dagprogramma.
- Meer dan gemiddeld controle / toezicht nodig hebben.
- Uit gezinnen afkomstig zijn waarin de ouders onder veel en/of zware taken gebukt gaan, waaronder in elk geval de opvoeding van de jongere zelf.

F. Overweeg tenslotte **pleegzorg of opname in een residentiële behandelingsomgeving** voor jongeren die:

- In acuut gevaar verkeren.
- Thuis niet langer welkom zijn.

- Uit gezinnen afkomstig zijn waarbij de ouder(s) voor langere duur in een ziekenhuis of andere instelling opgenomen worden, en er geen opvang in de familie voorhanden is.

De jeugdreclasseerder mag pas uithuisplaatsing overwegen als alle mogelijkheden voor de jongere om thuis of in familieverband te blijven wonen zijn onderzocht, met een negatief resultaat.

Bij de **positieve factoren** die verder ontwikkeld kunnen worden let de jeugdreclasseerder vooral op leefgebieden waarop de jongere relatief goed functioneert. Zeker als de jongere dit zelf bevestigt, biedt dit mogelijkheden. *Minimaliseer de risico's, maximaliseer de mogelijkheden.*

Leerstijl

Tenslotte beschrijft de jeugdreclasseerder in deze stap de leerstijl van de jongere: is hij meer een doener of meer een denker? Het is de bedoeling dat de jeugdreclasseerder hier bij het kiezen van het programma hier rekening mee houdt.

Doener

De doener werkt doelgericht, kan met mensen opschieten en wil tastbare resultaten. Hij is graag betrokken bij een proces en voert het liefst plannen uit. Hij richt zich eerder op de informatie van anderen dan op zijn eigen analytische capaciteiten. Hij kan zich aanpassen, en heeft uitdaging en spanningsvolle situaties nodig, die om keuzes vragen; veel afwisseling in werkvormen; plaats voor humor, plezier en ontspanning; feedback op eigen actie; sfeer en contact is belangrijk; vrijheid om snel te reageren.

Denker

De denker legt de nadruk op de samenhang tussen zaken. Zijn kracht is logica, nauwkeurigheid en denken in heldere, abstracte begrippen. Denkers proberen vanuit modellen naar de werkelijkheid te redeneren. Optimale leeromgeving: duidelijke doelen en helder programma; gelegenheid om naar achtergronden te vragen; de uitdaging van de confrontatie met complexe vraagstukken; orde en rust. Een denker wil gelegenheid om zelf bezig te zijn en de zaken in eigen kaders te plaatsen.

Het vereiste voorwerk is nu verricht. De jeugdreclasseerder weet wat nodig en mogelijk is. Hij kan nu doelen formuleren en hier programma's bij kiezen.

4 Doelen

Bij het beschrijven van doelen werkt de jeugdreclasseerder met de SMART-basisregels. Doelen zijn Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Resultaatgericht en Tijdgebonden.

- **Specifiek:** Beschrijf het doel in termen van een observeerbare handeling, gedrag, prestatie of situatie. Koppel dit aan een hoeveelheid, aantal, frequentie of percentage. Dit laatste punt is van het grootste belang. Voorbeeld: 'Dirk gaat naar school' lijkt specifiek, maar is het niet. Er ontbreekt een frequentie. Beter is: 'Dirk gaat minimaal 3 hele dagen per week naar school'. Niet specifiek genoeg: 'Hans neemt zijn medicatie'. Goed: 'Hans neemt dagelijks (om zes uur) zijn medicatie'.
- **Meetbaar:** Er moet een betrouwbaar systeem, methode of procedure bestaan waarmee de jeugdreclasseerder en jongere kunnen vaststellen of het doel bereikt is. Of Dirk drie dagen of meer naar school gaat, kan door de school worden vastgesteld. Of Hans dagelijks zijn medicatie inneemt, is lastiger meetbaar. Gewoon vragen aan Hans is niet betrouwbaar. Hans kan ook doen alsof hij zijn medicatie inneemt, en zijn medicatie weggooien. Hier moet op het gedrag van Hans worden gelet, of met urinecontrole gewerkt worden. Door beide te combineren, wordt het nog betrouwbaarder.
- **Realistisch:** Is het doel haalbaar? Leidt het tot een uitvoerbaar plan met aanvaardbare inspanningen? Kunnen de betrokkenen de gevraagde resultaten daadwerkelijk beïnvloeden? Hebben ze voldoende knowhow, capaciteit, middelen en bevoegdheden? Dit is belangrijk, want

een onbereikbaar doel motiveert mensen niet. Het doel 'Kees heeft over 2 weken een stageplaats' is voor de jeugdreclasseerder niet realistisch als het doorgaans veel meer moeite kost om een stageplaats te helpen regelen. Het doel 'Dirk haalt zijn eindexamen in 2006' is bijvoorbeeld niet realistisch voor Dirk als hij door schoolverzuim al teveel achterstand heeft opgelopen.

Een te makkelijk doel is ook niet interessant, omdat het niet uitdaagt en geen bevrediging oplevert. Het beste is doelen te stellen die net boven het niveau van de jongere liggen en die ongeveer 50% kans van slagen hebben. Als de jongere het gevoel heeft dat hij iets extra's moet doen om het doel te bereiken dan voelt hij zich trots en dat geeft energie voor nieuwe doelen. De jongere moet een SMART-doel zien als een project, niet als een taak. Durf een uitdaging aan te gaan!

Een realistische doelstelling moet rekening houden met de werkelijkheid. Geen enkele jongere kan 100% aan één doel werken. Er zijn altijd andere activiteiten, onverwachte gebeurtenissen en afleidingen.

Moeilijk bereikbare doelstellingen kun je opsplitsen in kleinere haalbare subdoelstellingen. De tussentijdse resultaten geven telkens nieuwe energie.

Soms wordt de 'R' in SMART ook wel uitgelegd als 'Relevant'. Een haalbare en zinvolle doelstelling is motiverend en maakt energie los.

- **Acceptabel:** Het doel moet aanvaardbaar zijn, er moet draagvlak voor zijn. Het moet in overeenstemming zijn met de belangen van de jongere en de jeugdreclasseerder. De jongere en jeugdreclasseerder zijn bereid zich te verbinden aan de doelstelling. De jeugdreclasseerder kan het draagvlak vergroten door jongere en eventueel ouders actief te betrekken bij het kiezen en formuleren van de doelen, en hen daarbij zo veel mogelijk inspraak te geven als mogelijk. Vooral korte-termijndoelen moeten zo veel mogelijk met de jongere en eventueel ouders worden bepaald.

Soms wordt de 'A' in SMART ook wel uitgelegd als 'Aanwijsbaar'. Daarmee wordt bedoeld dat duidelijk moet zijn wie wat moet doen om het doel te bereiken. En een andere uitleg voor de 'A' is 'Activerend' of 'Actiegericht': het doel moet uitnodigen tot actie en energie losmaken. De doelstelling moet positief geformuleerd zijn. Er moet een actieplan zijn. Maar let erop dat een SMART-doel een bepaald resultaat voorschrijft, niet een inspanning.

- **Tijdgebonden:** Dit is de eenvoudigste eis. Wanneer beginnen we met de activiteiten? Wanneer zijn we klaar? Wanneer is het doel bereikt? Een SMART-doelstelling heeft een duidelijke startdatum en einddatum. Korte-termijndoelen moeten SMART zijn. Bij lange-termijndoelen is dat niet altijd mogelijk. De tijdslimiet is in combinatie met de eis dat een doel realistisch moet zijn, heel belangrijk. Jongeren – vooral allochtone jongeren - hebben een voorkeur voor programma's die hen een toekomstperspectief bieden¹⁴².

Over toekomst gesproken: SMART is wel de leidraad bij het Plan van Aanpak, maar het is *niet* het motto van de jeugdreclassering. De beroemde toespraak '*I have a dream*' van Martin Luther King was niet SMART (want niet meetbaar, niet tijdgebonden). Maar het was wel een briljante toespraak, zeer inspirerend en activerend. Wie het onbekende wil verkennen kan niet specifiek zijn. Meetbare resultaten leiden tot calculerend gedrag. Acceptabele doelen zijn niet confronterend. Realistische doelen zijn niet ambitieus. Tijdgebonden doelen hebben een beperkte houdbaarheid. SMART is een nuttige checklist. Maar het legt ook beperkingen op die waardevolle doelstellingen uitsluiten voor jongeren, en ook voor de samenwerkingsrelatie van de jongere met de jeugdreclasseerder. Laat SMART geen doel op zich zijn. Pak de jongere zijn dromen niet af.

Voor elk doel geeft de jeugdreclasseerder aan:

- Of het doel voor de korte of lange termijn geldt;
- Welk(e) programma('s) en andere activiteiten voor het behalen van het doel worden ingezet;
- Wie de programma(s) en andere activiteiten uitvoert, en
- Door / met wie, wanneer en hoe het doel wordt geëvalueerd.

---

142 Klooster, Van Hoek & Van 't Hoff (1999)

De jeugdreclasseerder hoeft doelen niet voor elke criminogene factor apart te beschrijven. Als het mogelijk is, kunnen zij worden gecombineerd in één doel.

Enkele doelen die met de jongere kunnen worden gesteld, dragen niet bij aan het terugdringen van de kans op recidive (hoewel zij in andere hulpvormen wel geschikte doelen kunnen zijn). Om deze reden worden deze doelen ook wel de *non-criminogene factoren* genoemd¹⁴³:

1. Vaag gedefinieerde emotionele of persoonlijke problemen.
2. Individuele zelfwaardering (kan leiden tot jongeren die delicten plegen én zichzelf hoog waarden).
3. Fysieke activiteiten als doel op zich.
4. Toename van cohesie / saamhorigheid onder *uitsluitend* antisociale leeftijdgenoten.
5. Respect tonen voor antisociale denkpatronen van de jongere.

5 Middelen

De jeugdreclasseerder kiest als middelen bij de doelen a) activiteiten die hij zelf uitvoert met de jongere en als case-manager en b) programma's of behandelingen waar hij de jongere naar verwijst (indicatie).

Na het 'waarom', - de diagnostische informatie - en het 'wat' - de doelen - komen programma's en activiteiten naar voren die mogelijk geschikt zijn. Andere vallen af. Maar zijn de programma's die overblijven in deze situatie wel bruikbaar? Daarover stelt de jeugdreclasseerder de volgende vragen:

- Kunnen deze programma's goed gebruik maken van de positieve factoren die bij de jongere verder ontwikkeld kunnen worden?
- Zijn er belemmerende factoren, in termen van motivatie en risico voor zichzelf en anderen, slachtoffers?
- Past het programma wel bij de leerstijl en de culturele achtergrond van de jongere?
- Zijn er slachtoffervraagstukken die van invloed kunnen zijn? Denk aan thuissituatie, vrijetijdsbesteding of woonomgeving van de jongere

Op basis van de antwoorden op deze vragen besluit de jeugdreclasseerder uiteindelijk voor één of meer programma's en hun onderlinge samenhang.

6 Overeenstemming

Tot slot moet er in het Plan van Aanpak aandacht zijn voor de overeenstemming die bereikt is tussen jeugdreclasseerder en jongere over het programma en de wijze van uitvoering. Hier betreft de jeugdreclasseerder de ouders ook bij, zeker als het gaat om toestemming voor minderjarigen. Deze overeenstemming is het resultaat van onderhandelingen met de jongere en ouders.

---

143 McGuire, Kinderman & Hughes (2002)

1 Inleiding

Aan het begin van deze handreiking past enige bescheidenheid. Er is wel een en ander bekend over de effectiviteit van behandelprogramma's voor jongeren met delinquent gedrag, maar deze informatie is beperkt tot enkele typen / groepen jongeren en enkele typen delicten.

Dit heeft als oorzaak, dat er nog maar een beperkt aantal werkelijk goede programma-evaluaties is uitgevoerd. Er zijn wel veel programma's, maar deze zijn nog niet, of niet goed geëvalueerd.

Een aantal jeugdreclasseerders in de jeugdreclassering, en ook kinderrechtters geloven, dat zij de effectiviteit van een programma zelf heel goed kunnen inschatten, bijvoorbeeld door met deelnemers te spreken of te observeren wat men in het programma doet. Deze informatie is echter oppervlakkig, en onbetrouwbaar. Een jongere kan aardig en beleefd gedrag vertonen bij zo'n gesprek, maar dit kan snel zijn verdwenen als hij opnieuw te maken krijgt met, bijvoorbeeld, de invloed van een antisociale vriendenkring.

De effectiviteit van een programma is pas duidelijk na een follow-up onderzoek naar (in elk geval) het recidivepercentage van een representatieve groep jongeren die het programma heeft gevolgd, welke zijn vergeleken met het percentage bij een jongeren in een geschikte controlegroep.

Recidive is de minimaal vereiste variabele, maar aanvullend kan worden gekeken naar variabelen die de participatie van de jongere in de samenleving in kaart brengen, zoals het behalen van schooldiploma's, of het hebben van een baan.

Naast deze gegevens moet er een complete beschrijving beschikbaar zijn van de procedures en methodieken / interventies van het programma. Beleidsmakers en andere jeugdreclasseerders kunnen anders niets aanvangen met de resultaten van het effectonderzoek.

Voor een definitief oordeel over een programma, moet deze evaluatie minstens eenmaal zijn herhaald. Een positief effect dat één onderzoek aantoonst, kan wellicht toch aan toeval, een heel goed team van jeugdreclasseerders, of andere bijzondere oorzaken worden toegeschreven. Ook een slechte, contraproductieve begeleiding van de controlegroep kan hiervan de oorzaak zijn. Het beste oordeel kan worden geveld als er een reeks onderzoeken is geweest, die onderling worden vergeleken in een meta-evaluatie. Hierbij worden de verschillen tussen de selectiemethoden van jongeren en de onderzoeksopzet gecontroleerd.

2 Effectiviteit van de jeugdreclassering

Begeleiding door de jeugdreclassering

- bestaat meestal uit een verzameling programma's onder regie van de jeugdreclasseerder,
- waarbij de jeugdreclasseerder de samenhang tussen en de uitvoering van elk van de programma's bewaakt,
- en waarbij de jongere zich aan een aantal regels en voorwaarden moet houden.

Op de achtergrond is er de dreiging met strengere, meer repressieve maatregelen, voor het geval de jongere zich niet aan de opgelegde regels houdt.

In de praktijk van alledag heeft de jeugdreclasseerder niet veel tijd tot zijn beschikking om het gedrag van elke jongere zelf te bewaken, en om veel invloed te hebben op het dagelijks leven van elke jongere. In de meta-analyse van Lipsey (hoofdstuk 2), was bijvoorbeeld 'reguliere jeugdreclassering', de *enige* methode die in vergelijking met controlegroepen geen enkel positief verschil liet zien in termen van recidive. Dit onderzoek toonde ook aan, dat het verlagen van caseloads en ook intensieve vormen van jeugdreclassering, niet in een toename van effect van de jeugdreclassering resulteren. Let wel, het gaat hier nog steeds om jeugdreclassering die *geen* aanvullende programma's door derden inschakelt. Gebeurt dat wel, dan worden positieve

resultaten zichtbaar. Wat dan naar voren komt als effectief, was een combinatie van supervisie die zo intensief *kan* zijn als op elk moment wenselijk is, in combinatie met het inschakelen van programma's die zich richten op *combinaties* van dynamische criminogene factoren bij de jongere en in zijn omgeving. Daarbij komen vooral gedragsmatige programma's en programma's gericht op vaardigheden naar voren, die men samen met de jongere en zijn ouders / familie uitvoert.

3 Wat werkt niet of is zelfs contraproductief?¹⁴⁴

Het *uitsluitend straffen* van jongeren, bijvoorbeeld door 'kale detentie' of elektronisch toezicht zonder verdere begeleiding, heeft geen effect op recidive. Integendeel, deze interventies zijn verbonden met een toename van de recidivekans¹⁴⁵. Ook het *gaandeweg steeds strenger straffen* heeft geen effect op het terugdringen van recidive.

Onderzoekers melden een *toename* van recidive bij programma's die vrijwilligers inzetten om delinquente jongeren te begeleiden, individuele therapie van jongeren waarbij niet op het delictgedrag zelf wordt ingegaan, en afschrikkingprogramma's als gevangenisbezoek ('dit staat je te wachten...') of programma's die jongeren de gevolgen van hun daden op slachtoffers (nog eens) onder ogen brengen.

Toename van recidive wordt ook gemeld vanuit programma's waarbij de behandelaars jongeren in groepen bijeen zetten die *niet* worden gesuperviseerd of gestructureerd, waarbij zij negatieve invloed van anderen / negatieve groepsdruk tolereren, en waarin jongeren met te uiteenlopende recidiverisico's bijeen worden geplaatst¹⁴⁶. Ervaringsleren ('*wilderness training*') is niet effectief, tenzij de jongeren binnen deze programma's gedragstraining van met een hoog professioneel en/of individuele therapeutische begeleiding krijgen aangeboden¹⁴⁷. Tenslotte: Het aanbieden van beroepstraining zonder perspectief op een baan verhoogt de recidivekans.

4 Wat werkt wel?

Specifieke kenmerken van programma's die effectief recidive terugdringen zijn verschillend voor wel en niet gedetineerde jongeren en voor verschillende typen delicten.

4.1 Effectieve interventies voor jongeren die niet zijn gedetineerd of niet in een residentiële behandelingsinrichting zijn geplaatst.

We beperken ons hier tot programma's voor jongeren die doorgaans veel en/of ernstige misdrijven hebben begaan.

In *algemene* zin moeten we eerst over ambulante programma's opmerken, dat de manier waarop, en de plaats waar ze worden uitgevoerd, hun effect sterk beïnvloedt. Het gaat daarbij om¹⁴⁸:

- de mate waarin de staf en uitvoerders van het programma de achtergronden, doelen en inhoud begrijpen en ondersteunen;
- het opleidingsniveau en de vaardigheden van de trainers / uitvoerders
- de beschikbare middelen en de verhouding met andere werkzaamheden
- de selectie van geschikte / beoogde deelnemers, met behulp van een goed instrument of protocol,
- de mate waarin door de staf wordt gecheckt of het programma zo wordt uitgevoerd als is bedoeld.

---

144 Greenwood (1996)

145 McGuire (2002)

146 De behandelingsprogramma's van de Glen Mills School en Den Engh vallen hier niet onder. Deze groepen zijn wel gestructureerd. Dat wil niet zeggen dat zij effectief zijn, omdat onderzoek dit nog moet uitwijzen. Daarentegen kan niet worden gezegd dat hun opzet zodanig is dat kan worden verwacht dat de programma's recidive bevorderen.

147 Wilson & Lipsey (2000)

148 Goldstein, Glick, Carthan & Blancero (1994); Goldstein & Glick (2001); Leschied, Bernfeld & Farrington (2001); Lösel (2001), Friendship, Blud, Erikson & Travers (2002)

In de tweede plaats passen de meer effectieve ambulante programma's aanvullende strategieën toe om uitval van jongeren te voorkomen. Vooral bij ambulante programma's is dat namelijk een probleem. Strategieën zijn onder andere:

- deelname / aanwezigheid van de jongere verbinden aan privileges of andere beloningen.¹⁴⁹
- regelen van transport of andere ondersteuning om de jongere naar de instelling / trainingslocatie te krijgen.¹⁵⁰
- programma's aanbieden op plaatsen die voor jongeren makkelijk bereikbaar zijn.¹⁵¹

We kijken nu meer specifiek naar programma's. Een meta-evaluatie van 117 onderzoeken¹⁵² bracht het volgende aan het licht:

- Het is vooral het programma waar het om draait; leeftijd, sekse en etniciteit van de jongere zijn variabelen van minder groot belang.
- De meest succesvolle programma's zijn individuele begeleiding, training in interpersoonlijke vaardigheden, en (cognitieve) gedragsinterventies. Deze programma's kunnen recidive tot 40% terugdringen. Voor jongeren die wél zijn gedetineerd, is individuele begeleiding veel minder effectief.

We zetten de meest effectieve programma's op een rij.

Individuele begeleiding

- Reguliere begeleiding door de jeugdreclassering, gecombineerd met begeleiding door goed opgeleide vrijwilligers. (Moore, 1987).
- Multisysteemtherapie en Functional Family Therapy: de jongere wordt in gezinsverband behandeld¹⁵³

Interpersoonlijke (sociale) vaardigheden

- Gebruik van rollenspel en video om jongeren zichzelf te zien vanuit het gezichtspunt van de andere. Aangevuld met een training in interpersoonlijke vaardigheden¹⁵⁴.
- Een intensief begeleid 10-daags verblijf als voorbereiding op uitvoering van individuele projecten of buurtprojecten¹⁵⁵.

Gedragsinterventies

- Gezinsbehandeling vanuit een leertheoretisch perspectief als voorwaarde bij schorsing¹⁵⁶.
- Gedragsinterventie op basis van een contract met de jongere¹⁵⁷.

---

149 Goldstein, Glick, Carthan & Blancero (1994)
150 Henggeler, Schoenwald, Borduin, Rowland & Cunningham (1998)
151 Edwards, Schoenwald, Henggeler & Strother (2001)
152 Lipsey & Wilson (1998)
153 Borduin et al. (1990)
154 Chandler (1973).
155 Delinquency Research Group (1986)
156 Gordon, Graves, and Arbuthnot (1987)
157 Jessness et al (1975)

Multimodale aanpak

- Begeleiding door de jeugdreclassering met behulp van diverse technieken, waarbij elke jongere niet minder dan 4 en niet meer dan 12 interventies ontving¹⁵⁸.
- Intensieve begeleiding door de jeugdreclassering gedurende 3 maanden, gevolgd door 9 maanden A vervolghulpverlening¹⁵⁹.
- Intensief case-management door de jeugdreclassering waarbij de jongere een reeks interventies op maat krijgt aangeboden¹⁶⁰.

4.2 Effectieve interventies voor jongeren in een JJI of residentiële behandelinrichting / (vak-)internaat.

Algemene opmerkingen:

- Programma's die al langere tijd in de instelling 'draaien', en goed in het regime zijn geïntegreerd, zijn doorgaans effectiever.¹⁶¹
- Het uitvoeren van programma's kan in de instelling goed worden ondersteund met een gedragsreguleringsstelsel voor alle jongeren, maar alleen als dat stelsel zelf ook onderdeel is van een integraal beleid¹⁶². Voorbeelden hiervan zijn Equip, Work-Wise en het programma van de Glen Mills School.

Specifieke programma's: Hiervoor werd door Lipsey en Wilson¹⁶³ een meta-evaluatie van 83 onderzoeken uitgevoerd. Deze jongeren hadden alle ernstige misdrijven gepleegd of vertoonden gedrags dat opname en intensieve supervisie noodzakelijk maakte.

De sterkste effecten werden gevonden bij trainingen op het gebied van interpersoonlijke vaardigheden, en bij therapeutische gezinstehuizen (Teaching Family Homes). Hierbij is reductie van recidive van 30-35% mogelijk

Minder hoge, maar duidelijke effecten waren aanwezig bij gedragsinterventies en multi-modale programma's

Interpersoonlijke Vaardigheden

- Jongeren in een residentiële instelling annex school ontvingen in 6 weken 12 sessies van 1 uur training in interpersoonlijke vaardigheden¹⁶⁴.
- ART: Agression Replacement Training (30 sessies in 10 weken)¹⁶⁵.
- Het 'Social Interactional Skills Program' is een gestructureerd programma dat jongeren traint in het zelf identificeren van negatieve sociale stimuli¹⁶⁶.

---

158 Morris (1970)
159 Browne (1975)
160 Weisz et al (1990)
161 Lipsey & Wilson (1998)
162 Hollin, Epps & Kendrick (1995)
163 1998
164 Spence and Marzillier (1981)
165 Glick and Goldstein (1987)
166 Shivrattan (1988)

Werken met **groepen jongeren** die delicten plegen moet voldoen aan enkele voorwaarden, om recidive effectief terug te dringen. Ferguson¹⁶⁷ stelt, op basis van een meta-analyse van groepswork met jongeren die delicten plegen, dat deze programma's wel effectief zijn indien er sprake is van pro sociaal modelgedrag, positieve bekrachtiging van pro sociaal gedrag, en het aanleren van probleemoplossende vaardigheden. Feldman¹⁶⁸ rapporteert over een groepsprogramma voor jongeren met antisociaal gedrag waarbij positieve effecten werden bereikt door het ondernemen van pro sociale activiteiten onder leiding van een ervaren leeftijdgenoot als leider. Ook Konijn¹⁶⁹ concludeert: 'Onderzoek wijst uit dat jongens die bij leeftijdgenoten worden geplaatst die allen antisociaal gedrag vertonen, geen vooruitgang laten zien. Terwijl jongens die in een groep worden geplaatst samen met jongens die geen afwijkend gedrag hebben, wel verbeteren¹⁷⁰. Qua problematiek gemengde groepen verdienen dus de voorkeur'.

Ackers¹⁷¹ betoogt dat bovendien de *identificatie* met een pro sociale groep kan leiden tot recidivevermindering. Anders gezegd: niet alleen pro sociaal modelgedrag en beloning van dit gedrag, ook de *aantrekkelijkheid* van een groep die dit gedrag voorstaat, kan leiden tot het terugdringen van delinquent gedrag.

Teaching Family Homes

- Een door getrainde ouders geleid huis in een gewone buurt biedt 6 tot 8 jongeren gedragsinterventies¹⁷². Een variant werkt met behulp van een beloningssysteem¹⁷³.

Gedragsinterventies

- Een 12 weken durend cognitief trainingsprogramma met behulp van discussiegroepen met 10-14 jongeren¹⁷⁴.
- Een programma waarin jongeren vaardigheden wordt geleerd om met dagelijkse stress om te gaan. Aandacht voor omgaan met woede en frustratie, zelfreflectie, en een persoonlijke 'woedeladder' met zes treden¹⁷⁵.
- Meisjes in een jeugdgevangenis worden getraind in gedragsbeïnvloedingstechnieken, en vervolgens ingezet als mentoren voor nieuwelingen¹⁷⁶.

Buurtgebonden residentiële programma's.

- Een meisjeshuis biedt juridische hulp, persoonlijke begeleiding, opleiding en steun bij het zoeken naar werk¹⁷⁷.
- Idem, voor zowel jongens als meisjes¹⁷⁸.
- Idem, waarbij jongeren door middel van een systeem van groepsdiscussie worden behandeld, en waarbij de jongere stapsgewijs meer verantwoordelijkheden krijgt¹⁷⁹.

---

167 1982, geciteerd in Trotter (1999)

168 1983

169 2003, p. 51

170 Kazdin (1997)

171 1994

172 Kirigan et al. (1982)

173 Wolf, Phillips & Fixson (1974)

174 Guerra and Slaby (1990)

175 Schlicker & Horan (1981)

176 Ross and McKay (1976)

177 Minnesota Governor's Commission on Crime Prevention and Control (1973)

178 Auerbach (1978)

179 Allen-Hagen (1975)

Multiple Services

- Een multimodaal programma waarbij jongere opleiding, therapie, en werkervaring krijgen aangeboden¹⁸⁰.
- Een centrum voor jongeren die na detentie terugkeren in de samenleving en hier opvang, opleiding, ondersteuning bij het zoeken van werk, en vaardigheidstraining¹⁸¹.

4.3 Jongens met ernstige gedragsproblemen¹⁸²

We verschuiven hier de aandacht van al dan niet gedetineerde of residentieel geplaatste jongeren naar het type gedragsprobleem. Konijn¹⁸³ concludeert hierover het volgende: Bij jongeren met agressief en delinquent gedrag of antisociaal gedrag is er vaak co-morbiditeit, een combinatie van de gedragsstoornis met andere problemen zoals depressie, angststoornis of ADHD. Duidelijk effectief zijn de trainingen voor ouders van jongens met ernstige gedragsproblemen, gebaseerd op de sociale leertheorie. Hierover zijn alle onderzoekers het eens. Deze trainingen kunnen zowel individueel als groepsgewijs worden gegeven; groepen zijn echter kosten-effectiever.

Voor jongeren met een oppositionele stoornis leidt een oudertraining in combinatie met een training probleemoplossende vaardigheden voor de jongen waarschijnlijk tot het beste resultaat. Ook voor agressieve en delinquent jongens is een dergelijke combinatie werkzaam. Daarnaast zijn er aanwijzingen voor de effectiviteit van de training woedebeheersing (*anger control*), die ook Nederlandse behandelaars op diverse plaatsen toepassen.

De effectiviteit van cognitieve gedragsinterventies bij jongeren hangt samen met de leeftijd, de groepssamenstelling en getroffen maatregelen om uitval te voorkomen. De cognitieve gedragstrainingen zijn voor adolescenten effectiever dan voor jongere (basisschool) kinderen.

Groepen met jongens met verschillende problemen laten meer verbetering zien dan groepen met alleen jongens met antisociaal gedrag. Om uitval te voorkomen kan men de gezinsleden van de jongen die een training volgt informeren over de doelen, de werkwijze, de voordelen die het voor hen heeft als hij de cursus afmaakt en de eventuele obstakels die er in de cursus zijn. Worden dergelijke maatregelen niet getroffen dan zullen de jongens met de ernstigste problemen eerder geneigd zijn af te haken en zal de training voor hen niet tot de gewenste resultaten leiden. Maken zij de cursus af dan is er grote kans dat het resultaat ook voor hen positief is.

Belangrijke conclusie is dat ouder- en gezinsparticipatie aan de effectiviteit van de (cognitieve) behandeling van jongens met antisociaal gedrag verhoogt. Naast oudertraining kunnen daarom vormen van gezinstherapie, bijvoorbeeld multisysteemtherapie (MST), waarschijnlijk effect hebben. Functionele gezinstherapie (Functional Family Therapy) kan positieve effecten hebben op de communicatie in het gezin zodat men elkaar beter kan begrijpen, kan steunen als er moeilijkheden zijn en samen kan zoeken naar oplossingen. Grootste belemmering voor de effectiviteit van gezinstherapie is voortijdige uitval; specifieke maatregelen zullen dit moeten voorkomen. MST zou effectief kunnen zijn omdat het zich op meerdere determinanten en systemen tegelijkertijd richt.

Ernstige vormen van gedragsproblemen zijn multi-causaal; er is niet één oorzaak van de problemen aan te wijzen. De therapie dient dan ook multi-focaal te zijn, met andere woorden: te focussen op meerdere aspecten van het leven van de jongen. Programma's voor de jongen (bijvoorbeeld het verbeteren van de probleemoplossende vaardigheden of de woedebeheersing) worden gecombineerd met gezins- en ouderprogramma's (waaronder als het nodig is ook relatietherapie), programma's op school (adviesing van de leerkracht) en in de vrije tijd (actieve bemoeienis met de vrijetijdsbesteding en de relaties met leeftijdgenoten). Van MST is de

---

180 Thambidurai (1980)

181 Seckel and Turner (1985)

182 Konijn (2003)

183 2003

verbetering van gedrag en gezinscommunicatie na twee tot vier jaar nog steeds aanwezig. Voor jongens die vele malen recidiveerden en een intensieve aanpak nodig hebben, is een therapeutisch pleeggezin mogelijk effectief. De pleegouders zijn getraind in de principes van gedragsverandering volgens de sociale leertheorie en zijn zowel therapeut als belangenbehartiger voor de jongen. Ook hier is de verbetering na twee jaar nog in stand gebleven. Bovendien blijkt een therapeutisch pleeggezin minder kostbaar dan een opname in een andere residentiële voorziening.

4.4 Jongeren die zedendelicten plegen¹⁸⁴.

Zedendelinquenten zijn zeer verschillend, zowel wat betreft gepleegd delict (aanranding, verkrachting, incest), en de ernst daarvan, als wat betreft oorzaken en motieven. De daders hebben een andere ontwikkelingsgeschiedenis, en kunnen verschillende psychiatrische ziektebeelden vertonen. Een onderscheid is ook dat tussen jongere en volwassen plegers. Veel jongere plegers zullen zich niet verder ontwikkelen tot volwassen zedendelinquent. Behandeling moet zich dan ook richten op de tekorten/behoefte die specifieke daders vertonen. Programma's die gegeven worden, hebben een aantal zaken gemeen. Zij zijn cognitief-gedragstherapeutisch van aard, en gericht op het delict. Belangrijke onderdelen zijn het vergroten van empathie, het bestrijden van cognitieve vervormingen en afwijkende seksuele voorkeuren, aandacht geven aan ontkenning en minimalisering. Het zijn vaak groepsbehandelingen. Zij trachten de delinquenten meestal terugvalpreventiestrategieën bij te brengen. Dit gebeurt door de wijze waarop de delinquent tot zijn delict komt, het zogenoemde delictscenario, samen met hem te achterhalen, en dan mogelijkheden te onderzoeken en te oefenen dit gedrag te doorbreken. Bij het delictscenario gaat het om het vaststellen van gevoelens, gedachten en gedragingen die uiteindelijk tot het delict leiden. In Nederland heeft de cognitief-gedragsgerichte benaderingswijze ingang gevonden. Interventies worden ambulante, dan wel intramuraal gegeven. Zij worden gegeven door Riagg's, Rutgers Consult, reclassering en forensische poliklinieken, in behandelinrichtingen voor jongeren, en in tbs-inrichtingen. Er zijn kortdurende en langdurende interventies. Bij korter durende interventies gaat het bijvoorbeeld om een cursus in het kader van een leerstraf. Langdurende interventies houden veelal een vorm van behandeling in, en zijn veelal gemodelleerd naar Amerikaanse voorbeelden. Over het effect van deze interventies is weinig empirisch vastgesteld. Recidiveonderzoek heeft nauwelijks plaats gehad.

Onderstaand overzicht geeft een samenvatting van effectieve methoden die gericht zijn op jongeren met ernstige antisociale en delinquentie gedragsproblemen¹⁸⁵:

Algemeen:

- multimodaal: meerdere programma's, gericht op gericht op jongere, gezin, familie, school, vrije tijd etc (betrekken van het netwerk)
- gericht op gedrag/vaardigheden en op cognities /emoties
- individuele behandeling / begeleiding zo mogelijk in combinatie met controle van de jongere
- aandacht voor nazorg (waarin terugkomsessies) en terugvalpreventie
- trainer is pro sociaal rolmodel

Jongere:

A. Werken met groepen alleen onder bepaalde condities:

- programma en begeleiders zijn gericht op pro sociaal modelgedrag, positieve bekrachtiging van pro sociaal gedrag, en het aanleren van probleemoplossende vaardigheden.
- plaats jongeren die antisociaal gedrag vertonen samen met jongeren die geen of veel minder afwijkend gedrag vertonen
- werk met subgroepen, en bevorder de identificatie met een aantrekkelijke pro sociale subgroep (die beschikt over formele status en privileges).

184 Beenackers (2001)

185 Bijl, Beenker, Vogelvang & Veltkamp (2005)

B. Vaardigheidstraining op gedragsmatige basis (actief betrekken van de jongere i.p.v. passieve informatieoverdracht). Concreet:

- Interpersoonlijke vaardigheden (bijvoorbeeld communicatie)
- Sociale vaardigheden
- Cognitieve vaardigheden
- Anti-agressietraining
- Probleemoplossingvaardigheden

C. Programma's gericht op het veranderen van antisociale houdingen (attituden) en gevoelens

D. Verminderen van contact met antisociale leeftijdgenoten en bevorderen van pro sociaal contact

Ouders / gezin:

Gedragstraining voor ouders / mediatietraining in combinatie met bevorderen van ouderlijk toezicht, zoals Functional Family Therapy, Multi System Therapie.

4.5 Jongeren met een licht verstandelijke handicap

Er is geen bewijs is voor een oorzakelijk verband tussen verstandelijke vermogens en criminaliteit. Wel zijn er onderzoeken die aantonen dat LVG-jongeren een verhoogd risico lopen om delicten te plegen:

- De prevalentie van *uitdagend gedrag* bij mensen met een lager intelligentieniveau varieert tussen de 30 en 60%, hetgeen ongeveer 3 tot 5 keer zo hoog is als in de populatie normaal begaafden.¹⁸⁶
- Santamour en West¹⁸⁷ geven aan dat personen met intellectuele beperkingen vaker impulsieve misdaden plegen, waardoor zij een grotere kans lopen om voor hun overtreding te worden opgepakt.
- De relatie die ook wel tussen criminaliteit en een lager intelligentieniveau wordt gelegd, is dat criminaliteit vaker voorkomt in situaties van armoede en sociale isolatie, en in situaties waarin sprake is van frustratie over herhaald falen. Personen met een lager intelligentieniveau hebben hiermee relatief vaker te maken en hebben zodoende een verhoogd risico om in de criminaliteit terecht te komen.¹⁸⁸

De rode draad in veel studies is dat verstandelijk gehandicapten vooral problemen lijken te hebben met hogere orde cognitieve functies, zoals informatie verwerken, organiseren, plannen en het afremmen van reacties op (irrelevante) stimuli. Daarnaast hebben zij problemen met sociale cognities (kennis, gedachten en interpretaties van sociale situaties) Deze beide functies zijn in het sociale verkeer van cruciaal belang¹⁸⁹.

In sociale situaties is de boodschap vaak impliciet en is het noodzakelijk het perspectief van een ander te herleiden. Een belangrijke schakel in het sociale proces is dan ook het vermogen van mensen zich in de positie van een ander te verplaatsen: perspectief nemen.¹⁹⁰ LVG-jongeren hebben moeite met het snel verwerken van informatie, en zij hebben een beperktere aandachtspanne dan hun normaal begaafde leeftijdgenoten¹⁹¹ en hun denktempo ligt lager. Uit onderzoek van Van Nieuwenhuijzen¹⁹² komt daarnaast naar voren dat LVG-jongeren weliswaar evenveel informatie waarnemen als normaal begaafde jongeren, maar dat zij zich meer focussen op letterlijk gesproken en negatieve informatie. Naast dit differentiatieprobleem is ook het vermogen tot ordenen en rangschikken van informatie beperkt. Dit maakt het proces van sociale informatieverwerking extra kwetsbaar, omdat juist in sociale situaties de informatie zelden 'netjes' binnenkomt. Bovendien gaan LVG-jongeren minder efficiënt om met de integratie van nieuwe en bestaande informatie¹⁹³.

186 Došen (1990)

187 1982

188 Endicott (1991)

189 Endicott (1991)

190 Crick & Dodge (1994)

191 Van Nieuwenhuijzen, Wijnroks & Vermeer (2000)

192 2004

193 Luciana & Nelson (1998)

Niet alleen de informatie komt minder efficiënt binnen en wordt minder efficiënt verwerkt, er zijn ook beperkingen in de probleemoplossing. Uit de beperkte studies naar sociale informatieverwerking bij LVG-jongeren blijkt dat deze jongeren verschillen in sociale informatieverwerking in vergelijking met hun normaal begaafde leeftijdgenoten. Zij zijn minder accuraat in de interpretatie van intenties van anderen en interpreteren responsen vaker vijandig dan normaal begaafde kinderen.¹⁹⁴

Bij voldoende tijd kunnen LVG-jongeren uit drie verschillende oplossingen (agressief, passief, assertief) wel degelijk adequate oplossingen herkennen en selecteren. In hun gedrag echter laten zij minder de assertieve en vaker agressieve of passieve oplossingsvaardigheden zien. Dit doet de vraag rijzen of zij hun kennis over probleemoplossingsvaardigheden wel gebruiken bij het uitvoeren van gedrag. Uit nadere analyses blijkt inderdaad dat deze jongeren hun kennis van adequate oplossingen niet gebruiken tijdens het uitvoeren van gedrag. De oorzaak is nog niet precies duidelijk. Een mogelijke verklaring is dat ze door een gebrek aan controle van de emoties en impulsen direct doen wat in hen opkomt, zonder eerst na te denken over de gevolgen ervan¹⁹⁵. Het gebrek aan controle is waarschijnlijk te verklaren vanuit emoties die ze niet kunnen onderdrukken, en vanuit ideeën en opvattingen die zij hebben ontwikkeld door eerdere ervaringen en opvoeding. Het is dan van belang deze hardnekkige ideeën te achterhalen en deze proberen te veranderen zodat ook probleemoplossingsvaardigheden en daarmee het gedrag mogelijk veranderen.¹⁹⁶ Verder onderzoek hiernaar is echter nog nodig.

Verstandelijk gehandicapte justitiabelen zijn daarnaast vaker 'volgers', gemakkelijk beïnvloedbaar door anderen. Omdat zij vaak niet de volle consequenties van hun daden kunnen overzien, kunnen zij gemakkelijk worden overgehaald om dingen te doen die anderen niet zouden doen¹⁹⁷.

Valenkamp¹⁹⁸ concludeert over *behandelprogramma's* voor verstandelijk gehandicapte justitiabelen het volgende:

Naar behandelprogramma's bij verstandelijk gehandicapte justitiabelen is weinig en nauwelijks degelijk onderzoek gedaan. Hoewel de resultaten hoopgevend zijn, is het nodig om uit te wijken naar studies naar behandelstrategieën bij niet-delinquente jongeren met lager intelligentieniveau. Ook binnen dit veld is de degelijkheid van de studies beperkt. Over het algemeen zijn de onderzoeksgroepen zeer klein of het betreffen case studies. Controlegroepen worden niet standaard in de onderzoeken betrokken. Wat zijn de resultaten:

- De onderzoeksliteratuur toont met name studies van programma's binnen de *gedragsmatige* aanpak. Het overzicht laat zien dat binnen de gedragsmatige benadering sprake is van een oververtegenwoordiging van externe managementprocedures: het gedrag aan- of afleren door middel van externe beloning, straf, of voorbeelden. Dit is weliswaar waardevol op de korte termijn, maar men leert er de verstandelijk gehandicapten niet de vaardigheden mee die op de lange termijn nodig zijn.
- In de jongere literatuur is steeds meer aandacht voor *psychotherapeutische therapieën* bij mensen met verstandelijke handicap. Met name wordt onderzoek gedaan naar de cognitief-gedragsmatige aanpak (in veel mindere mate naar de psychodynamische benadering). De resultaten zijn hoopgevend, echter het beperkte aantal degelijke studies maakt ook voor cognitieve gedragstherapie een harde conclusie voorbarig.
- Twee technieken binnen de cognitief-gedragsmatige aanpak die bij verstandelijk gehandicapte personen worden gebruikt zijn *zelfmanagement* (uitgaande van cognitieve tekorten in de informatieverwerking) en de *cognitieve therapie* (uitgaande van cognitieve verstoringen). De onderzoeksresultaten naar het effect van deze technieken zijn over het algemeen veelbelovend.
- De *generalisatie* van het geleerde is bij personen met verstandelijke handicap een belangrijk aandachtspunt. Bij externe managementprocedures is deze generalisatie beperkt. Interne managementprocedures lijken meer effectief. Hierbij is het van belang dat de jongere leert

---

194 Gomez & Hazeldine (1996)
195 Van Nieuwenhuizen (2004)
196 Van Nieuwenhuizen (2004)
197 Endicott (1991)
198 Valenkamp, in press

ervaren dat hij zelf controle op de situatie kan uitoefenen en dat hiermee gunstige resultaten geboekt kunnen worden. Over de lange-termijn resultaten van cognitieve-gedragstherapie kunnen we nog geen eenduidige conclusie trekken. Het betrekken van de eigen leefomgeving *bij de training* van de LVG-jongere wordt genoemd als meerwaarde voor het bewerkstelligen van transitie van het geleerde naar de eigen leefomgeving op de langere termijn. De generalisatie gaat personen met milde of gemiddelde verstandelijke handicap naar verwachting beter af dan personen met ernstige of zware verstandelijke handicap. De taalvaardigheid speelt hierbij een rol. Een ondersteunende omgeving draagt ook bij aan de generalisatie.

Begeleiding van LVG-jongeren

LVG-jongeren hebben meer moeite dan anderen met leren en onthouden, vooral als het gaat om abstracte zaken. Met het korte- en langetermijn geheugen van LVG-jongeren is niet veel mis. Doen de taken echter een beroep op het werkgeheugen (tegelijktijd vasthouden van informatie tijdens het uitvoeren van cognitieve vaardigheden) dan wordt dit een ander verhaal. De combinatie van minder efficiënte opslag, minder snel denktempo, minder efficiënt zoekproces en daarmee verhoogde kwetsbaarheid voor afleidende prikkels, lijkt te kunnen verklaren waarom licht verstandelijk gehandicapte jongeren er zo vaak net naast zitten, terwijl zij de (deel-)vaardigheden wel in huis lijken te hebben¹⁹⁹. Er is daarom een simpel, eenduidig aanbod van niet te veel stimuli nodig wanneer de jeugdreclasseerder de jongere iets wil uitleggen.

Het werkgeheugen is ook noodzakelijk om *nieuwe vaardigheden en kennis* te ontwikkelen²⁰⁰. Wanneer de informatie eenmaal verwerkt is, blijft deze bij LVG-jongeren net zo lang en net zo goed opgeslagen in het lange termijn geheugen als bij personen met een gemiddelde intelligentie. Uitdaging is dus, rekening houdend met de beperkingen in het werkgeheugen, ervoor te zorgen dat de benodigde vaardigheden in het lange termijn geheugen komen. De materie moet 'inslijpen', veel herhaling van de stof en oefeningen is hiervoor een voorwaarde.

De jeugdreclasseerder moet bij het aanbieden van informatie en opdrachten rekening houden met de *egocentrische leerstijl* van LVG-jongeren: de jongere wil leren wat duidelijk nut heeft om zelfstandig het alledaagse leven te hanteren. Het moet concreet dichtbij zijn in tijd en ruimte, en gericht op de eigen emotionele beleving²⁰¹. Dat komt ook de transfer van het geleerde naar de eigen context ten goede. Immers, niet alleen het verwerven van de vaardigheden vergt veel aandacht wanneer het gaat om verstandelijk gehandicapten, ook het *oproepen* van de benodigde geleerde vaardigheden op het juiste moment is een punt van aandacht. Sociale situaties zijn wat betreft het informatiegehalte per definitie complex. Wil men dat het geleerde generaliseert, dan moet men ook met deze complexiteit rekening houden. Het gebruik van zo realistisch mogelijke oefensituaties bevordert dit. Ook zijn er *cues* nodig, die een persoon kan gebruiken in de werkelijke leefomgeving, opdat hij zich herinnert het geleerde te gebruiken. Kernachtig, op een aansprekende manier gebruik van *zelfinstructie* is hiervoor een belangrijk middel.

LVG -jongeren hebben vaak meer moeite om te verwoorden wat er in hen leeft en wat ze voelen. Daardoor zijn ze soms niet goed in staat te vertellen over hun ervaringen of belevingen. Veel hulpverleners gaan ervan uit, dat mensen kunnen praten over hun problemen en dat die gesprekken heilzaam kunnen zijn. Voor de groep verstandelijk gehandicapten gaat dat niet altijd op.

DesNoyers Hurley e.a.²⁰² beschrijven de didactische aanpassingen voor personen met verstandelijke handicaps die in de psychotherapeutische literatuur het meest frequent worden beschreven, en waarvoor overeenstemming bestaat. Onderstaande tabel geeft de aanpassingen weer, alsmede aspecten die in voorgaande zijn behandeld.

---

199 Collot d'Escury & Ponsioen (2004)
200 Hulme en MacKenzie (1992)
201 Timmers-Huigens & Damen (2005)
202 1998

Belangrijke aanpassingen van leiding geven en begeleiding van LVG-jongeren

Aanpassing	Beschrijving / voorbeeld
Simplificatie	Afname van complexiteit in technieken; interventies onderverdelen in kleinere delen, kortere tijdsduur van sessies; geef overzicht van wat gaat komen; beperk het aantal personen in een groep; aanbieden van concreter materiaal en herhaling.
Taal	Afname niveau van woordenschat, zinsstructuur en aandachtsspanne. Beperking tot het behandeling van een gedachte per keer; gebruik korte zinnen; gebruik simpele woorden; bouw pauzes in zodat de jongere informatie in zich op kan nemen, kan verwerken en erop kan reageren. Wees erop alert dat de jongeren niet gewend is te interrumpen en uitleg te vragen of aan te geven dat de conservatie te complex is. Check daarom regelmatig het begrip en verhelder zo nodig.
Egocentrische leerstijl	De jongere wil leren wat duidelijk nut heeft om zelfstandig het alledaagse leven te hanteren, concreet dichtbij in tijd en ruimte en gericht op de eigen emotionele beleving.
Activiteiten	Vergroot het aantal actieve technieken om verandering en leren te verdiepen; gebruik visuele of helder uitgelegde huiswerk-aanwijzingen om na de sessie of het gesprek mee naar huis te nemen.
Ontwikkelingsniveau	Integreer het ontwikkelingsniveau in de presentatie van technieken en materiaal. Het gebruik van technieken geschikt voor jongere kinderen kan geschikt zijn; non-verbale technieken, speltherapie en creatieve therapie. Het gebruik van kindgeoriënteerde technieken is niet overal geaccepteerd. Echter de aanpassing van sommige technieken binnen een meer volwassen-georiënteerd raamwerk voor LVG-jongeren is bruikbaar vanuit praktisch oogpunt.
Directieve methoden	Vanwege cognitieve beperkingen moet men directiever zijn; geef een overzicht van de behandelingsdoelen, voortgang, geef extra visuele cues. Verschaf structuur door op vast tijdstip af te spreken, met dezelfde persoon, geef overzicht van de tijdsduur van sessies, wat de agenda is, met bijgaande visuele ondersteuning. De structuur van elke sessie moet helder zijn en concreet worden gepresenteerd. Ook de vragen die aan de personen worden gesteld moeten niet vaag, maar direct en concreet zijn. Wees alert op sociaal wenselijke antwoorden op vragen van een te hoog abstractieniveau (Hoe voel je je?).
Flexibele methoden	Pas gebruikelijke technieken aan om aan te sluiten bij het cognitieve niveau en gebrek aan vooruitgang. Maak gebruik van meerdere modaliteiten.
Betrek verzorgers	Gebruik familie, ondersteunende hulpverlening ter ondersteuning van verandering. Voeg oefeningen of herhalingen toe voor thuis waarbij hulpverleners of familie een rol spelen.
Overdracht	Verhelder de relatie in heldere, concrete termen; anders ziet de persoon de jeugdreclasseerder al snel als 'vriend' of mogelijke romantische partner. Ook andersom speelt overdracht een rol van jeugdreclasseerder richting jongere, vanuit ouderlijk, beschermend gezichtspunt. Deze reacties doen zich snel en sterk voor, vanwege de afhankelijkheidsbehoefte van de jongere. Voor jeugdreclasseerders is supervisie in dit opzicht verhelderend.
Empowerment	De LVG-jongere moet geholpen worden de handicap te begrijpen, maar dient ook de mogelijkheden waarover hij beschikt te aanschouwen. Een positief zelfbeeld moet worden ondersteund. Zorg voor succes/ervaringen.
Feedback	Feedback vragen om je ervan te verzekeren dat aangeboden materie begrepen is.
Herhaling	Herhaling van het geleerde is essentieel. Inslijpen is voorwaarde voor aanleren.
Stapsgewijs	Aan te leren materie onderverdelen in componenten zodat op elk kan worden gefocust.
Concentratie	Concentratie is beperkt. Kortere aandachtsspanne, eerder afgeleid door prikkels. Houdt hiermee rekening bij inrichting agenda, gesprek, en ruimte.

1 Gedragsinterventies

Gedragsinterventies zijn gebaseerd op het leertheoretisch perspectief. Dit perspectief bevat de volgende theorieën en modellen²⁰³:

- leertheorieën,
  - klassiek conditioneren (de jongere koppelt aangeboren reacties – bijvoorbeeld een vluchtreactie - aan stimuli in de omgeving)
  - operant conditioneren (de jongere leert gedrag aan of af door de gevolgen die het heeft in de omgeving)
  - de sociale leertheorie (de jongere leert gedrag door observatie en imitatie van gedrag van anderen)
- de cognitieve benadering, waarbinnen gevoelens en gedachten ook als 'gedrag' worden opgevat.
- gedragsmodellen waarin bovenstaande wordt gecombineerd, zoals het model voor informatieverwerking door jongeren met agressief en antisociaal gedrag in Handreiking 1 (criminogene factor Denkpatronen, gedrag en vaardigheden).

Aspecten van leertheorieën en de cognitieve benadering vinden vaak hun plek in een gedragsmodel. Er is dus overlap tussen de verschillende modellen en theorieën. De cognitieve benadering bespreken in deze paragraaf onder het volgende kopje.

De belang van het leertheoretisch perspectief voor de jeugdreclassering is tweeledig:

1. Het delictgedrag, en het gedrag dat hiermee samenhangt, is aangeleerd. Het kan dus ook worden *afgeleerd*.
2. Naast het afleren van gedrag is het mogelijk alternatief gedrag *aan te leren*, waardoor het delictgedrag en de daarmee samenhangende gedragingen overbodig worden. Dit tweede punt is belangrijk omdat het delictgedrag een functie heeft voor de jongere. Het levert hem (naast negatieve ook) positieve gevolgen op. Uitsluitend afleren van gedrag heeft dus zelden zin.

S-O-R-C: functionele analyse

Het leertheoretisch perspectief gebruikt de begrippen stimulus (afgekort S - aanleiding in de omgeving), respons (afgekort R - reactie van de jongere) en consequenties (afgekort C- gevolgen voor de jongere). De gevolgen zijn ook een nieuwe stimulus. Het basale uitgangspunt is: Als de reactie winst oplevert, zal de jongere zijn reactie herhalen. Is er geen stimulus, of geen winst, of zelfs een negatief gevolg, dan zal de jongere met dit gedrag stoppen. Hierbij zijn twee opmerkingen belangrijk:

- Lang niet elke jongere die wordt gestraft omdat hij delicten pleegt, houdt daarmee op. Het effect van deze vorm van straffen is niet sterk, omdat er een groot verschil in de tijd is tussen het delictgedrag en de straf, omdat de straf waarschijnlijk niet opweegt tegen de winst van het delictgedrag, en omdat hij geen alternatief gedrag kent. Daarom zal het effect van het belonen van prosociaal gedrag meer effect hebben op de jongere.
- Het model gaat uit van éérst een oorzaak, en dan pas een gevolg (delictgedrag). Bij jongeren die seksuele of agressieve delicten plegen, lijkt het of zij soms helemaal geen aanleiding nodig hebben. Zij roepen het gedrag zelf op. Bij nadere beschouwing blijkt er toch vaak een aanleiding te vinden. Het kan daarbij gaan om stimuli die de jongere zelf 'meeneemt' naar elke nieuwe omgeving. Een jongere kwaad van huis weggaat, en met een boze stemming over straat loopt, heeft als extra stimulus bijvoorbeeld alleen nog een steen en een winkelruit nodig, en de verwachtingsvolle blikken van zijn vrienden. Het is daarom voor de jeugdreclasserder zinnig om onderscheid te maken tussen stimuli die op de achtergrond steeds 'meedraaien' (*distale* stimuli), en een directe aanleiding in de omgeving (*proximale* stimuli). Het heeft niet

---

203 Bartels (2001)

zoveel zin om alleen aan de aantrekkingskracht van de steen en winkelruit te werken, als er niets gebeurt met de ruzies thuis en statusgevoeligheid van de jongere.

Naast de begrippen S, R, C is er een vierde begrip, dat vooral in de cognitieve benadering wordt gebruikt: De O van Organisme, die na de S wordt geplaatst: S-O-R-C. Dit zijn persoonsgebonden factoren zoals intelligentie, ziekte, attitudes / kernovertuigingen, verwachtingen, motivatie en vermoeidheid. Het gaat hier zowel om statische, niet-veranderbare factoren, als om veranderbare factoren. Deze laatste factoren zijn dezelfde als de distale stimuli, die reacties van de jongere kunnen 'triggeren'. Het is voor het overzicht handiger, om onder S alleen de proximale stimuli te verstaan.

Met het S-O-R-C schema kan de jeugdreclasseerder een *functionele analyse* maken van het (delictgerelateerde en problematische) gedrag van de jongere. Tijdens de uitvoeringsfase kan de jeugdreclasseerder zelf het gedrag van de jongere observeren, of – als de jongere daartoe in staat en bereid is – hem vragen een observatieschema bij te houden.

Het maken van een functionele analyse vindt vaak niet in de eerste weken van de uitvoering plaats. De jeugdreclasseerder besteedt doorgaans eerst veel aandacht aan meer praktische problemen. Als hier enige stabiliteit in is gekomen, kijkt de jeugdreclasseerder met de jongere naar de achterliggende patronen waardoor hij in de problemen raakt.

Hier onder is een observatieschema ingevuld voor de jongere Theo. In de eerste rij door Theo zelf. In de tweede rij trekt de jeugdreclasseerder conclusies:

Tijd en plaats	S: Wat ging aan het gedrag vooraf	O: gedachten, emoties, verwachtingen, motivatie	R: Gedrag	C: Gevolgen, positief, neutraal en negatief	Andere informatie
<i>Theo: Ik liep om 1 uur 's nachts met 3 vrienden over straat.</i>	<i>We zagen een stoeptegel voor een winkelruit liggen. Bart zei tegen mij 'smijt die tegel man!'.</i>	<i>Ruzie met mijn ouders, ik was het huis uit gelopen en had ook wiet gerookt.</i>	<i>Ik smeede de stoeptegel door de ruit en we renden weg. We hoorden de man van de winkel schreeuwen.</i>	<i>Het was een kick en Bart vindt mij nu een toffe gast. Ik dacht, die man van de winkel is wel verzekerd. Die man had mij herkend en ik werd door mijn ouders en de wijkagent uit bed gehaald. Ik stond goed voor schut.</i>	
Jeugdreclasseerder: <i>'s Nachts, met vrienden, zonder supervisie door ouders of positieve rolmodellen.</i>	<i>Mogelijkheden op straat voor vandalisme / vernieling. Aanmoediging door vrienden.</i>	<i>Jongere heeft thuis conflicten en loopt dan weg. Krijgt van vrienden wiet om te kalmeren. Wil stoer gevonden worden.</i>	<i>Vernieling.</i>	<i>Kick. Status bij vrienden (Bart) Rationaliseren. Schaamte tegenover ouders. Politiecontact.</i>	<i>Winkelier deed aangifte. Heeft ook Bart herkend. Bart geeft Theo de schuld.</i>

Van groot belang voor een goede functionele analyse is, dat de jeugdreclasseerder bij de jongere precies nagaat wat de winst van het gedrag (C) is. Dit is namelijk niet altijd duidelijk. Verhoef en Mevissen²⁰⁴ geven hiervan twee goede voorbeelden:

- Een time-out voor een autist lijkt een straf, maar het is een beloning.
- Een jongere die zich in detentie (of op straat) verveelt, kan onrust gaan stoken. De negatieve aandacht die hij daarmee krijgt, is nog altijd beter dan verveling. Het is een beloning.

De jeugdreclasserder kiest op basis van de functionele analyse voor een gedragstechniek. Er zijn drie doelen, en twee vormen²⁰⁵:

Doelen:

- o ongewenst gedrag laten afnemen
- o gewenst gedrag laten toenemen
- o nieuw gedrag aanleren

Vormen

- o werken met de stimuli voorafgaand aan het gedrag
- o werken met de consequenties na het gedrag

In schema:

	Werken met consequenties	Werken met stimuli vooraf
Ongewenst gedrag laten afnemen	<ul style="list-style-type: none"> • Straf of boete: negatieve consequentie geven • Uitdoven: geen positieve consequentie meer geven, winst wegnemen • Isolatie: mogelijkheid om winst te ervaren wegnemen • Overcorrectie: negatief effect op de omgeving goedmaken en iets extra's geven • Discriminatie training: ongewenst gedrag in onjuiste situatie niet belonen 	<ul style="list-style-type: none"> • Negatieve stimulus verwijderen of niet meer geven
Gewenst gedrag laten toenemen	<ul style="list-style-type: none"> • Belonen van gewenst gedrag • Discriminatie training: gewenst gedrag in de juiste situatie belonen 	<ul style="list-style-type: none"> • Fading-out: gewenst gedrag onder controle van minder duidelijke stimuli brengen
Nieuw gedrag aanleren	<ul style="list-style-type: none"> • Shaping: nieuw gedrag opsplitsen in stappen en deze belonen • Imitatieleren: voordoen en na laten doen • Chaining: gedragsketens vormen 	<ul style="list-style-type: none"> • Fading-out: nieuw gedrag onder controle van minder duidelijke stimuli brengen

De beschrijvingen die we hieronder van de gedragstechnieken geven zijn gericht op normaal begaafde jongeren en jongeren zonder psychiatrische problemen. De jeugdreclasserder moet de technieken aanpassen voor LVG-jongeren en jongeren met psychiatrische problemen. Zie hiervoor Handreiking 10 (paragraaf 4.5) en Handreiking 15). We sluiten onderstaande bespreking af met een overzichtstabel met toepassingsmogelijkheden. Hierin is aangegeven of de techniek ook voor LVG-jongeren en jongeren met psychiatrische problemen overwogen kan worden.

Straf of boete

De jeugdreclasserder beschikt niet over veel mogelijkheden om te straffen. Een middel dat hij wel kan hanteren, is het (laten) verscherpen van controle en – in het uiterste geval – het stopzetten van de begeleiding en de jongere hiervan de gevolgen laten ondervinden. Een andere mogelijkheid die jeugdreclasserders soms toepassen is, de jongere zelf zijn gedrag te laten bepalen en hem 'tegen de lamp te laten lopen', in de hoop dat hij meer probleembesef krijgt. Deze vorm van 'zelf veroorzaakte straf' gaat in tegen de opdracht van jeugdreclassering om de jongere te beschermen. Bovendien zijn aan straf veel nadelen verbonden:

- De straf moet onmiddellijk na het ongewenste gedrag gegeven worden. Dat is in de meeste gevallen voor de jeugdreclasserder onmogelijk (Hij kan niet 's nachts met Theo meegaan).
- Straf leidt bij de jongere tot verschil maken tussen situaties waarin hij wel en geen straf krijgt. De jongere zal gedrag verbergen waarvoor de jeugdreclasserder hem zou kunnen straffen (Theo vertelt de jeugdreclasserder niet meer dat hij 's nachts over straat loopt).
- De jongere koppelt de straf en situatie waarin hij straf krijgt. Als de jeugdreclasserder de jongere op kantoor straft, zal de jongere de jeugdreclasserder en het kantoor gaan vermijden.
- Wanneer de jeugdreclasserder straf zonder daarnaast gewenst gedrag te belonen, laat hij zelf ongewenst gedrag zien. De jongere kan dat overnemen.
- Straf kan een negatief zelfbeeld versterken of veroorzaken, waardoor gewenst gedrag minder snel optreedt: *'ik kan toch niets goed doen'*.

205 Cladder (1980)

- De jongere leert alleen wat hij niet moet doen, niet wat hij wel moet doen.

Het is beter straf te vermijden. In elk geval moet de jeugdreclasseerder straf combineren met positieve aandacht op momenten dat het ongewenste gedrag niet optreedt, en de nadruk leggen op goed gedrag.

Bij een *boete* levert de jongere voor ongewenst gedrag iets in. Dit gebeurt vaak in een beloningssysteem, zoals het sociale-competentiemodel. Twee opmerkingen:

- Goed gedrag moet de moeite waard blijven. Daarom moet de jongere altijd meer kunnen verdienen dan inleveren. Steeds meer boetes bij ongewenst gedrag is zinloos.
- Het werken met boetes is alleen geschikt voor jongeren die al zelfstandig de afweging kunnen maken of zij wel of geen boete willen riskeren. De jeugdreclasseerder gaat eerst na of het werken met boetes past bij de responsiviteit van de jongere.

Uitdoven

De jeugdreclasseerder gaat na, door welke positieve gevolgen het ongewenste gedrag in stand blijft, en voorkomt vervolgens dat de jongere die gevolgen kan ervaren. Bij Theo zijn dat: de kick en de status. De jeugdreclasseerder kan met Theo in gesprek gaan over alternatieven om kicks te ervaren, en over Bart, die hem wel 'een toffe gast' vindt, maar hem de volgende dag net zo gemakkelijk de schuld geeft. De jeugdreclasseerder zaait hier twijfel en laat de uitdoving daarmee over aan de zelfreflectie van Theo. Uitdoving duurt lang (vaak enkele maanden) en is op de lange termijn niet zo effectief²⁰⁶. Op de korte termijn kan het ongewenste gedrag zelfs een tijd toenemen, voordat het afneemt.

Isolatie

Op het ongewenste gedrag volgt direct isolatie in een saaie, niet beangstigende ruimte. De jongere kan hierdoor het positieve effect niet ervaren. Voor de jeugdreclasseerder is deze techniek vrijwel niet toepasbaar. De jeugdreclasseerder kan ook niet tijdens contact op kantoor zelf even weglopen wanneer de jongere ongewenst gedrag laat zien. De jongere kan dat ook als een beloning ervaren. Alleen wanneer duidelijk is dat de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart, kan de jeugdreclasseerder dit wel doen. Hij moet dit altijd combineren met uitleg over gewenst gedrag, en dit belonen.

Overcorrectie

De jongere moet het effect van zijn ongewenst gedrag op de omgeving goedmaken en daarbij meteen ook goed gedrag oefenen. Dit middel is veel effectiever dan uitdoving²⁰⁷, en de jeugdreclasseerder kan dit goed toepassen. In het geval van Theo kan de jeugdreclasseerder Theo laten meebetalen aan een nieuwe winkelruit, en dit combineren met een goed voorbereid bezoek aan de winkelier om zijn excuses aan te bieden.

Overcorrectie is ook aanwezig bij herstelrecht, of Echt Recht bijeenkomsten. Deze interventie vindt in Nederland steeds meer ingang. Jongere en zijn familie ontmoeten het slachtoffer en zijn familie, en volgens een vast protocol worden afspraken gemaakt over de manier waarop de jongere de schade kan herstellen. Het is doorgaans de familie zelf, die dan bedenkt hoe de jongere tegelijk ook gewenst gedrag kan oefenen.

Negatieve stimulus verwijderen of niet meer geven

Gedrag de jongere kan een reactie zijn op een stimulus die hij als positief of negatief ervaart. In het geval van Theo zijn de steen, de winkelruit, en de aanmoedigingen positieve stimuli. Maar er zijn ook negatieve stimuli aanwezig. Deze vinden we bij de O (organisme) als distale stimuli: Er is ruzie thuis geweest, en deze is niet opgelost omdat Theo is weggelopen. Theo heeft ook wiet gerookt, wellicht om de spanning wat te dempen, maar dat maakte hem ook meer beïnvloedbaar. De jeugdreclasseerder kan in de begeleiding hierop de aandacht vestigen. Wanneer door gezinsinterventies de ruzies afnemen, wordt Theo deze negatieve stimulus *niet meer gegeven*. Er is dan ook minder reden om wiet te roken. In meer ernstige gevallen kan de jeugdreclasseerder overwegen de negatieve stimuli helemaal te *verwijderen* door voor Theo een andere verblijfplaats te zoeken. Dit kan een geschikte korte-termijn oplossing zijn, maar de effecten van

---

206 Duker (1993)

207 Duker (1993)

uithuisplaatsing kunnen als nieuwe negatieve stimuli voor voortzetting van het ongewenste gedrag zorgen. De oude stimuli – de ruzies thuis - zijn bovendien onopgelost.

Daarnaast wil Theo graag stoer gevonden worden door zijn vrienden. Dat lijkt een positieve stimulus om een steen te gooien, maar kan ook met een negatief zelfbeeld te maken hebben. De jeugdreclasseerder kan dit nagaan en met Theo aan een positief zelfbeeld werken.

Discriminatie training: ongewenst gedrag in onjuiste situatie niet belonen, gewenst gedrag in de juiste situatie wel belonen.

De jeugdreclasseerder leert de jongere het gewenste gedrag alleen te laten zien in situaties waar dat kan. Hij leert bijvoorbeeld Theo in de thuissituatie beter te overleggen met zijn ouders. Dat is gewenst gedrag, maar het is ongewenst om in de klas met de leerkracht op die manier in discussie te gaan. Na de les kan het wel, maar dan is meer voorzichtigheid en respect vereist.

Bij discriminatie training moet de jongere altijd exact weten wat het gewenste gedrag is en hij moet daartoe de vaardigheden bezitten. Zo niet, dan moet de jongere dit als nieuw gedrag aanleren.

Belonen van gewenst gedrag

Belonen is een sterk middel. Het kan gaan om belonen van gewenst gedrag dat de jongere zelf, spontaan laat zien, of om gewenst gedrag dat jeugdreclasseerder van de jongere verlangt.

In het eerste geval moet de jeugdreclasseerder bij het belonen precies aangeven *waarom* hij de jongere beloont: *'Ik hoor dat je gisteravond naar cursus bent geweest. Ik vind dat heel goed van je, want ik weet dat je vrienden ook een feestje hadden'*. Niet: *'Goed dat je er vandaag bent'*, maar *'Goed dat je op tijd op deze afspraak komt. Ik merk dat je onze afspraken serieus neemt'*.

In het tweede geval moet de jeugdreclasseerder de jongere eerst exact uitleggen wat het gewenste gedrag is. *'Als je de medewerker op het uitzendbureau ontmoet, dan doe je het volgende. Je zegt, 'hallo, ik ben Theo'. Je geeft hem een hand en je kijkt hem daarbij in de ogen. Daarna wacht je tot de medewerker zegt waar je kunt gaan zitten'*.

De jeugdreclasseerder kan de jongere sociaal belonen met prijzen, glimlachen, aanraken, of door het verminderen van controle en meer vrijheden. Ook materiële beloning is mogelijk. De jeugdreclasseerder kan de jongere bijvoorbeeld pas ondersteunen bij het vinden van een woning als gewenst gedrag (bijvoorbeeld zelfverzorging en financiële vaardigheden) eerst is aangeleerd. Ook brieven en rapportages kunnen een beloning voor de jongere zijn. De jeugdreclasseerder laat de jongere persoonlijke, positieve aantekeningen over de jongere lezen, of wijst hem op positieve punten in een brief aan de Raad voor de Kinderbescherming. Een persoonlijk aan de jongere gericht, informele aanmoedigingsbrief kan een sterk effect hebben.

Het is *niet* adequaat om een jongere die niet meewerkt een beloning te geven, in de stille hoop dat hij dan wel gaat meewerken. De jeugdreclasseerder kan een jongere die niet op kantoor wil komen, niet belonen door dan maar eens af te spreken in de MacDonalds. Het effect zal averechts zijn, omdat hij de jongere juist beloont voor niet meewerken of tegenwerken.

Aparte aandacht verdienen *prosociale opmerkingen* van de jongere. Onderzoek van Andrews²⁰⁸ toonde aan, dat het belonen van opmerkingen die het *tegendeel* zijn delinquent gedrag recidive helpt voorkomen. Het gaat om opmerkingen over zorg en steun aan anderen, geweldloosheid, respect voor anderen, zelfstandig/zelfvoorzienend gedrag (zoals werk) en geen druggebruik. Het belonen van prosociale opmerkingen heeft alleen effect als de samenwerkingsrelatie met de jongere goed is. Jeugdreclasseerders bereikten in dit onderzoek goede samenwerkingsrelaties door middel van empathie en reflectief luisteren (elementen in motiverende gespreksvoering).

Wanneer de jongere antisociale / criminele overtuigingen verwoordt, moet de jeugdreclasseerder deze onmiddellijk ter discussie stellen. Voorbeelden: *'De spullen lagen daar gewoon voor het oprapen en iedereen deed mee.'*, *'Eén keertje kan geen kwaad'*, *'Zoals ze gekleed was, man, ze vroeg er zelf om'*. De jeugdreclasseerder mag deze opmerkingen niet belonen door er niet op te reageren. Hij geeft dan een vrijbrief. Het is noodzakelijk om een geloofwaardig rolmodel te blijven. De jeugdreclasseerder moet hardop zeggen het hiermee niet eens te zijn. Hij kan ook aangeven dat de opmerking voor de jongere alleen maar een lapmiddel is om zich beter te voelen (rationalisatie). De jeugdreclasseerder moet hier oprecht en stellig zijn. Ter discussie stellen met een glimlach werkt niet.

De jeugdreclasseerder is het met de boodschap van de jongere duidelijk oneens, maar hij kan wel aangeven dat hij begrip heeft voor de situatie waarin de jongere deze antisociale denkbeelden

ontwikkelt. *'Het is ook niet makkelijk. Als je als Marokkaan een winkel binnenkomt, richten alle ogen zich op jou. Maar wat je net hebt gezegd is toch niet OK'.*

Het is niet altijd duidelijk of een opmerking werkelijk pro sociaal is. Bijvoorbeeld: *'Ik gebruik geen cocaïne meer. Alleen nog wiet, om te ontspannen'.* Of: *'Meisjes moeten ook een goede schoolopleiding krijgen, maar ze moeten wel doen wat de man zegt.'* Hier geldt, dat de jeugdreclasseerder alleen het pro sociale deel moet belonen (geen cocaïne, goede schoolopleiding), maar het andere deel niet. Hij stelt dat ter discussie.

De jeugdreclasseerder die alleen maar antisociale opmerkingen ter discussie stelt, wordt in de beleving van de jongere de politieagent van zijn gedachten. Trotter²⁰⁹ adviseert een balans te zoeken met het belonen van pro sociale opmerkingen. Hij stelt: Voor elke negatieve reactie dient de jeugdreclasseerder vier keer een pro sociale opmerking te belonen.

Fading-out: gewenst of nieuw gedrag onder controle van minder duidelijke stimuli brengen

De jeugdreclasseerder laat extra aanwijzingen (extra duidelijk, extra vaak) om het gewenste gedrag te bevorderen, steeds meer achterwege. Het is bijvoorbeeld niet meer nodig dat de jeugdreclasseerder aan elke keer Theo uitlegt hoe hij een medewerker van een bureau moet begroeten. Dat is mogelijk, omdat andere stimuli het gewenste gedrag meer bevorderen, zoals binnenkomen en je jas uitdoen in een nieuwe werkomgeving.

Dit geldt ook voor de jeugdreclasseerder zelf, die met de jongere allerlei plaatsen bezoekt (school, thuis, etc). De aanwezigheid van de jeugdreclasseerder is eerst voor de jongere een noodzakelijke stimulus om gewenst gedrag te oefenen. Later is die aanwezigheid steeds minder vereist. De jeugdreclasseerder *vervaagt* zichzelf bewust, maar blijft wel beschikbaar. Er is een grote overeenkomst met *coaching* van de jongere (zie Handreiking leiding geven aan de jongere)

Shaping: nieuw gedrag opsplitsen in stappen en deze belonen

Het nieuwe gedrag (doelgedrag) wordt opgesplitst in kleine stappen die haalbaar zijn, maar niet al te gemakkelijk. Elke stap wordt geoefend, en succes wordt beloond. Voor het oefenen is instructie nodig. Gebruik hierbij het instructiegesprek in de Handreiking 'Leiding geven'.

Als het doelgedrag sterk genoeg aanwezig is, kan de jeugdreclasseerder overgaan op af en toe belonen.

Een goed voorbeeld zijn de ruzies bij Theo thuis. De jeugdreclasseerder kan Theo en zijn ouders leren overleggen, door deze vaardigheid in stappen op te splitsen. Attent zijn en luisteren, een boodschap ontvangen en hier iets aan toevoegen, zijn bijvoorbeeld basiselementen die de jeugdreclasseerder met het hele gezin of eerst zelf met Theo kan oefenen. Later kan de jeugdreclasseerder overstappen op gezinsgesprekken, en elementen als overleg en conflicthantering toevoegen. In Handreiking 8 bespreken we het helpen opheffen van sociale isolatie van de jongere, aan de hand van het schema van Hashimi. Dit is een goed voorbeeld van shaping.

Imitatieleren: voordoen en na laten doen

De jeugdreclasseerder doet het gewenste gedrag eerst voor en vraagt de jongere het na te doen. Dit is een 'levend instructiegesprek'. Voor imitatieleren moet er een samenwerkingsrelatie zijn tussen jongere en jeugdreclasseerder. De jongere is gemotiveerd om het 'ook zo' te willen doen. Wanneer de jongere de jeugdreclasseerder imiteert, is er een kans dat hij fouten maakt. De jeugdreclasseerder moet aangeven dat het niet erg is om fouten te maken. Doorgaan, en het anders proberen, levert meestal resultaat op. Gaat het echt niet, dan is de taak de lastig, en valt het te overwegen om *shaping* toe te passen, of de taak zelf te verlichten.

Bij *modeling* of *observatieleren* imiteert de jongere de jeugdreclasseerder ook, maar niet op verzoek van de jeugdreclasseerder. De jongere observeert, dat het gedrag van de jeugdreclasseerder positief effect heeft (bijvoorbeeld op de jongere zelf), en hij doet dit na. De jeugdreclasseerder is dan *rolmodel* voor de jongere. Modeling vindt vanaf de eerste contacten al plaats. De jeugdreclasseerder kan dit effect aanzienlijk versterken door steeds te *benoemen* wat hij doet en waarom hij dat doet. Trotter²¹⁰ voegt daar aan toe, dat ook *zelfontsluitende opmerkingen* van de jeugdreclasseerder dit effect kunnen versterken. Dit betekent, dat de jeugdreclasseerder de

---

209 1999
210 1999

jongere zaken uit zijn privé-leven vertelt, die echt belangrijk zijn voor de begeleiding. Als hij bijvoorbeeld gescheiden is, en de ouders van de jongere zijn dat ook, dan kan de jeugdreclasseerder dat benoemen. Het is waarschijnlijk minder relevant om te praten over favoriete tv-programma's, tenzij bijvoorbeeld geweld op TV een goede ingang voor een gesprek lijkt. Zelfontsluiting door de jeugdreclasseerder kan bij de jongere zelfontsluiting uitlokken, en dit kan de aanleiding zijn voor waardevolle gesprekscontacten. Er is dan echte discussie in plaats van strijd om de problemen op te lossen.

Imitatieleren, modeling en zelfontsluiting zijn ook geschikt als interventies om ouders nieuwe opvoedingsvaardigheden te leren.

Chaining: gedragsketens vormen

Chaining is omgekeerde shaping. De jeugdreclasseerder begint met het laatste stapje in de keten, werkt terug naar de eerste stap. Chaining is daarom niet mogelijk bij vaardigheden die steeds complexer worden. Een goed voorbeeld is een nieuwe vrijetijdsbesteding. Het is voor jongeren niet motiverend om te beginnen met het zoeken van een club in de gouden gids. Het is handiger, als de jeugdreclasseerder eerst voor de jongere regelt dat hij een keer kan invallen bij een wedstrijd in de buurt, en sportkleding voor die gelegenheid kan lenen. Later dient de jongere zijn kleding zelf te regelen, en weer later helpt de jeugdreclasseerder hem een geschikte club te vinden. Een tweede voorbeeld is het voeren van een telefoongesprek door de jongere: de jeugdreclasseerder voert eerst zelf het woord en geeft in dat gesprek de jongere kort de telefoon om een of meer vragen te beantwoorden. Later dient de jongere zelf deze persoon te bellen, tenslotte moet hij zelf uitzoeken wie hij het beste ergens over kan bellen.

Wanneer kan de jeugdreclasseerder deze technieken inzetten? Onderstaande tabel geeft hiervoor de belangrijkste aanwijzingen. In tabel geven we ook aan of de techniek overwogen kan worden voor LVG-jongeren (**L**) en jongeren met psychiatrische problemen (**P**)

Straf: beter vermijden, altijd combineren met (méér) belonen van gewenst gedrag.
Boete: alleen bij jongeren die afweging kunnen maken of zij wel of geen boete willen riskeren. Winst moet de méér moeite waard blijven voor de jongere. P
Uitdoving: alleen bij jongeren die redelijk tot goed in staat zijn tot zelfreflectie. Duurt lang (vaak enkele maanden) en is op de lange termijn niet zo effectief.
Isolatie (jeugdreclasseerder verbreekt kort het contact): alleen wanneer de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart, en altijd combineren met belonen van gewenst gedrag.
Overcorrectie: sterke interventie, alleen bij toepasbaar bij jongeren die het delict bekennen, die in staat zijn tot schuldbesef of het ervaren van schaamte, en wanneer ook het slachtoffer hieraan wil meewerken. L
Negatieve stimuli niet meer geven of verwijderen: voor het verbeteren van functioneren of relaties in situaties (bijvoorbeeld gezin, school, groep) die emoties, spanning, misverstanden oproepen en daardoor aanleiding geven tot delictgedrag. Goede aanvullende mogelijkheid, altijd nagaan of tegelijkertijd het gedrag zelf van de jongere kan / moet worden aangepakt. L P
Discriminatie training: jongere moet vaardigheden reeds bezitten om in de juiste situatie het gewenste gedrag te laten zien. Dit dus eerst nagaan omdat de training anders vermagert tot het niet belonen van negatief gedrag. L P
Belonen van gewenst gedrag: sterk middel, door jeugdreclasseerder goed en vaak toepasbaar. Geef exact aan waarom er wordt beloond en beloon vooral prosociale opmerkingen. L P
Fading out: aanvullende techniek bij het aanleren van vaardigheden of ondersteunen van de jongere. Afhankelijk van de vorderingen en zelfvertrouwen van de jongere. L P
Shaping: reserveren voor aanleren van nieuw gedrag dat de jongere slecht of helemaal niet beheerst. Jongere moet enigszins gemotiveerd zijn omdat de jeugdreclasseerder werkt met (eerst) kleine stappen. Combineren met belonen. L P
Imitatieleren: sterk middel. Alleen wanneer de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart. Eventueel bij een ander prosociaal rolmodel. Oefenen en jongere helpen fouten te tolereren. L P
Observatieleren: aanvullend middel. Alleen wanneer de jongere de jeugdreclasseerder echt als rolmodel ervaart. Jeugdreclasseerder benoemt zichzelf en maakt zelfontsluitende opmerkingen. P
Chaining: alleen bij vaardigheden die niet steeds complexer worden. Goed middel om jongere 'mee te krijgen' in een activiteit. L P

2 Cognitieve interventies

Met cognitieve interventies kan de jeugdreclasseerder invloed uitoefenen op de denkpatronen en houding van de jongere (zie Handreiking 1, bij de bespreking van de criminogene factoren 'Denkpatronen, gedrag en vaardigheden' en 'Houding'). Bij deze criminogene factoren zijn de *kernovertuigingen* van de jongere het belangrijkste, omdat de jeugdreclasseerder vooral hierop invloed kan hebben. Deze kernovertuigingen vinden we in het S-O-R-C schema in de O van Organisme.

De jeugdreclasseerder kan geen cognitieve (gedrags-) *therapie* uitvoeren, omdat deze vorm te intensief is voor reguliere begeleiding. De kern van de begeleiding door de jeugdreclasseerder is gedragsmatig. Deze kern kan de jeugdreclasseerder ondersteunen met cognitieve interventies, die hij vooral richt op de delictgerelateerde kernovertuigingen van de jongere.

Cognitieve interventies kunnen niet worden toegepast bij licht verstandelijk gehandicapte jongeren en (andere) jongeren met een beperkt vermogen tot zelfreflectie. Bij deze jongeren moet de jeugdreclasseerder gedragsmatig werken, de vereiste zorg en basisvoorzieningen helpen realiseren, en kijken waar mogelijkheden liggen om de emoties en gezichtspunt van het slachtoffer voor de jongere te verhelderen.

In Handreiking 1 geven we bij de criminogene factor 'Denken, vaardigheden en gedrag' aan, dat er drie typen kernovertuigingen zijn, waarmee jongeren hun crimineel gedrag kunnen rechtvaardigen: Op het gebied van relaties/ vertrouwen in anderen, op het gebied van zelfvertrouwen, en op het gebied van verantwoordelijkheid en zorg.

Om op de kernovertuigingen invloed uit te oefenen, kan de jeugdreclasseerder het gedragsmatig werken ondersteunen met drie typen cognitieve interventies:

1. cognitief reflectieve interventies
2. aanleren van vaardigheden voor probleemoplossing
3. verheldering van emoties en gezichtspunt van het slachtoffer (empathietraining)

2.1 Cognitief reflectieve interventies

Cognitief reflectieve interventies zijn door het Amerikaanse gevangeniswezen ontworpen om in 3 tot 6 minuten een interventie te plegen die invloed heeft op de denkpatronen van een gedetineerde. De jeugdreclasseerder kan deze interventie zonder bezwaren toepassen. Het doel van de interventie is, dat de jongere een verband ervaart tussen zijn innerlijke wereld, zijn gedrag, en de gevolgen. De interventie is niet meer dan dat: de jeugdreclasseerder vraagt de jongere even stil te staan bij deze verbanden. Hij laat het trekken van conclusies hierover aan de jongere zelf over.

De techniek²¹¹ bestaat uit vier stappen:

1. observatie van het gedrag van de jongere
2. nadenken over het denkpatroon van de jongere
3. plannen van de interventie
4. interventie
5. reflectie

Stap 1. Observatie van het gedrag van de jongere

De jeugdreclasseerder is in aanwezigheid van de jongere. Hij observeert allerlei gedrag. Hieruit kiest hij een gedrag waarop hij wil ingaan. Het is het uiteindelijke doel, dat de jeugdreclasseerder

---

211 National Institute of Corrections (2001)

ingaat op de meest problematische gedragingen van de jongere. Bij aanvang van de begeleiding, of om te oefenen, kan de jeugdreclasseerder ook minder ernstig gedrag kiezen. Alle gedrag is geschikt. Ook klein gedrag, zoals een korte frons of glimlach van de jongere.

Stap 2. Nadenken over het denkpatroon van de jongere

De jeugdreclasseerder doorloopt drie deelstappen:

2a: Hij gaat na wat dit gedrag bij hem oproept. Hij beantwoordt de vraag: *Wat doet dit gedrag met mij in termen van gedachten en emoties?*

2B: De jeugdreclasseerder bedenkt wat de jongere op dit moment zou kunnen denken en voelen. Dit is uiteraard een hypothese.

2C: De jeugdreclasseerder vergelijkt het eigen denken en het mogelijke denken van de jongere. Hij stelt vast: als ik hierop wil reageren, welke emoties, intenties en gedachten kan ik daar dan het beste zelf bij gebruiken? Klopt dat wel bij de motivatie die ik momenteel ervaar? De jeugdreclasseerder kiest het juiste *frame of mind*. Hij ziet bijvoorbeeld af van de motivatie de jongere op zijn nummer te zetten of teveel in bescherming te nemen.

De tweede deelstap is niet de makkelijkste. De jeugdreclasseerder moet eerlijk zijn tegenover zichzelf. Een niet geschikt *frame of mind* kan de interventie teniet doen en het probleemgedrag versterken. De stap geeft echter ook ontspanning. De volgende tips zijn behulpzaam bij het kiezen van de geschikte gedachten en emoties.

- Geduld: Sta rustig stil bij de eigen denkprocessen. Probeer niet onmiddellijk het probleem op te lossen. Bedenk dat de jongere het meest gebaat is bij een interventie die hem zijn denkpatroon helpt verbinden met zijn gedrag. Dat leidt immers tot interne motivatie om (verder) te veranderen.
- Keuze: Bedenk dat de jongere moet kiezen tussen pro sociaal en delictgedrag. De jeugdreclasseerder heeft hier alleen de taak de jongere een spiegel voor te houden. Het is zinloos de jongere in de richting van een conclusie te duwen. De jongere moet dit zelf doen.
- Nieuwsgierigheid: De jeugdreclasseerder bedenkt: *Ik wil deze jongere echt helpen een verband te ontdekken. Wat zou hier nu precies achter dit gedrag zitten?*
- Zelfbevestiging: De jeugdreclasseerder bevestigt voor zichzelf dat hij een professional is die weet wat hij doet. *Hoe kan ik mijn expertise nu inzetten?*
- Verantwoordelijkheid: De jeugdreclasseerder bedenkt dat hij de verantwoordelijkheid heeft de jongere bij het denkpatroon te laten stilstaan. *Dit is mijn werk. Mijn interventie kan voor deze jongere heel waardevol zijn.*

Het succes van de toepassing van een cognitief reflectieve interventie staat of valt met een juiste *'frame of mind'* bij de jeugdreclasseerder. De jongere is anders niet bereid naar het eigen denkpatroon te kijken. Een juiste *frame of mind* betekent dat niet alleen de jongere van de interventie leert, maar de jeugdreclasseerder zelf ook.

Stap 3. Plannen van de interventie

De jeugdreclasseerder beantwoordt voor zichzelf de volgende vraag:

Hoe kan ik, op basis van wat ik van deze jongere weet, het beste een open, eerlijke communicatie met hem beginnen? En hoe ga ik dan verder? Wat zeg of doe ik dan om het gedrag van de jongere op tafel te leggen, en voor hem de deur te openen naar het denkpatroon daar achter? Bijvoorbeeld:

'Ik zag daarnet dat je .... (gedrag) ..... en ik ben benieuwd / bezorgd .... (motivatie) .... om te weten wat er eigenlijk precies gebeurde. Wat dacht je eigenlijk, misschien .... (cognitie) ... of wat voelde je eigenlijk, misschien ... (emotie) ?

4. Stap 4. Interventie

De jeugdreclasseerder voert zijn plan uit. Een voorbeeld:

Jeugdreclasseerder maakt vriendelijk contact, zegt: *Ik zag net dat je nogal kwaad voor je uit keek toen je hoorn op de haak legde.*

Jongere: *Nou en?* De jongere voelt aankomen dat de jeugdreclasseerder er iets over wil zeggen. Misschien wel een negatief oordeel?

Jeugdreclasseerder: *Ik was gewoon nieuwsgierig.*

Jongere: *Waarom ben jij nieuwsgierig?* De jongere test het vertrouwen.

Jeugdreclasseerder: *Nou, als ik kwaad ga kijken, dan weet ik dat er heel wat aan de hand is.*

Jongere: *En wat dan nog?* Opnieuw vertrouwen testen.

Jeugdreclasseerder: *Wat was er nou aan de hand?*

Jongere: *Mijn vriendin zit te zeuren aan mijn kop. Die bitch.* (De jeugdreclasseerder moraliseert niet, laat dit gewoon zo! Tijdens deze interventie corrigeert de jeugdreclasseerder deze antisociale opvatting niet. Hij benoemt deze eventueel later wel.)

Jeugdreclasseerder: *Dus wat dacht je dan, toen je hoorn op de haak deed?*

Jongere: *Wat gaat jou dat aan, man.*

Jeugdreclasseerder: *Ik was gewoon nieuwsgierig.*

Jongere: *Nou, ik dacht dat .....* (de jeugdreclasseerder luistert heel aandachtig)

Jeugdreclasseerder: *Ik begrijp het. En wat voelde je daarbij?*

Jongere: *Nou, dat .....* (de jeugdreclasseerder luistert heel aandachtig)

De jeugdreclasseerder stap over op stap 5.

Stap 5. Reflectie

De jeugdreclasseerder herhaalt het patroon dat zojuist naar voren is gekomen hardop, behalve het gedrag zelf, vraagt de jongere het gedrag aan te vullen, en laat het daarbij.

Jeugdreclasseerder: *OK, dus als je .... denkt, en als je je .... voelt, wat gebeurt er dan?*

Jongere: *Dan voel ik tegelijk kwaadheid en pijn.*

Jeugdreclasseerder: *Bedankt, nu snap ik het.... (pauze).... Interessant....*

De jeugdreclasseerder laat het hierbij en probeert verder niets op te lossen.

Deze interventie heeft – na herhaalde toepassing – op de jongere het volgende effect:

- de jongere leert zelfreflectie, en zelfbewustzijn
- de jongere gaat inzien dat er een verband is tussen intern gedrag en extern, observeerbaar gedrag
- na herhaaldelijke interventie begint de jongere interne risicopatronen te ontdekken
- de jongere accepteert verantwoordelijkheid voor zijn eigen, interne dialoog: *ik doe dit mezelf aan*
- de jongere beseft dat gedragsverandering sterk afhangt van verandering van zijn innerlijke dialoog
- de jongere beschouwt de jeugdreclasseerder als steun bij deze ontwikkeling en zal hem op termijn ook uit eigen initiatief bij gesprekken hierover betrekken

De jeugdreclasseerder kan bovenstaande interventie ook benutten bij **allochtone jongeren** die hun cultuur (en daarop gebaseerde normen) aanhalen als excuus van hun gedrag. Jeugdreclasseerders kunnen zich misbruikt voelen als een jongere zijn cultuur als excuus aanvoert voor bijvoorbeeld het ondergeschikt houden van vrouwen of heling van goederen. Dit gedrag komt voort uit kernovertuigingen die de jeugdreclasseerder ter discussie mag stellen met een cognitieve interventie. Gedrag dat dus bijvoorbeeld wijst op discriminatie van vrouwen, kan voor de werker aanleiding zijn voor een cognitieve interventie. De werker kan ook direct met de jongere hierover in gesprek gaan: *'Hoe komt het, dat jij dat deel van jouw cultuur wel hebt overgenomen, en anderen niet?'*²¹²

2.2 Aanleren van vaardigheden voor probleemoplossing

Onderzoek van Andrews²¹³ toont aan, dat het *samen* oplossen van problemen door de jeugdreclasseerder en de jongere tot afname van recidive leidt. Bij de onderhandelingen over het Plan van Aanpak kan de jeugdreclasseerder de jongere bij geschikte problemen al het aanbod doen deze samen op te lossen. Daarbij is belangrijk dat de jeugdreclasseerder de jongere het probleem laat verwoorden, en ook de manier waarop zij het samen gaan aanpakken. In die termen plaatst de jeugdreclasseerder het ook in het Plan van Aanpak. De jeugdreclasseerder kan hier al een cognitieve interventie doen, door te *verwoorden* hoe het probleem is ontrafeld, hoe verschillende oplossingen de revue hebben gepasseerd, hoe de oplossing is gekozen, hoe en in welke volgorde zij de diverse onderdelen gaan aanpakken.

Bij de gezamenlijke aanpak ondersteunt de jeugdreclasseerder de jongere met aanmoediging, belonen, en zelf actie ondernemen. Hij komt terug op het gemaakte plan en 'denkt hardop' bij het eventueel aanpassen van het plan. Hij wacht, en staat niet meteen met een antwoord klaar. Zo is hij ook rolmodel.

---

212 Boone (2002)

213 1979

Wanneer tijdens de uitvoering nieuwe problemen aandacht vereisen, grijpt de jeugdreclasserder terug op dit stramien:

- welke problemen zijn er, en wat zijn de gevolgen?
- wat zijn de meer en wat de minder ernstige problemen?
- keuze van volgorde om aan de problemen te werken wat eerst, wat later?
- wat is het doel bij elk van de problemen?
- wat zijn de tussenstappen, welke middelen en welke taakverdeling horen daar bij?
- hoe houden we het vol als we aan het werk gaan, en wat is de tactiek als het niet lukt?

2.3 Verheldering van het perspectief van het slachtoffer

Tijdens diagnostiek en planvorming kan jeugdreclasserder nagaan hoe jongere tegen slachtoffer aankijkt, zijn of haar perspectief kan verwoorden, of excuses aandraagt. Dit laatste geeft zicht op de kernovertuigingen van de jongere over de relaties met anderen, en de jeugdreclasserder kan dit beïnvloeden met cognitief reflectieve interventies.

De vaardigheid van de jongere om zich in de gedachten, intenties en emoties van de ander te verplaatsen, is iets anders dan een kernovertuiging. Het gaat om de vaardigheid van de jongere om uit de context, woorden, en het non-verbale gedrag van de ander af te leiden wat deze voelt, denkt en wil.

3 Gezinsinterventies

Onderzoek naar het effectief terugdringen van recidive (zie Handreiking 11), geeft aan, dat interventies in gezinnen met jongeren die delicten plegen, zich moet richten op de volgende vier thema's:

1. praktische ondersteuning
2. communicatievaardigheden van ouders en jongere
3. ontwerpen/aanpassen van huisregels voor de jongere en hieraan vasthouden
4. feedback op het gedrag van de jongere

De jeugdreclasserder moet zich zeker op deze thema's richten als het delictgedrag van de jongere gerelateerd is aan de relatievorming en het functioneren van het gezin.

Om deze interventies te kunnen doen, moet er ook met de ouders en andere gezinsleden eerst een samenwerkingsrelatie zijn ontwikkeld. In Handreiking 7 (de eerste gezinsgesprekken), geven we hiervoor aanwijzingen.

3.1 Bieden van praktische steun

Zie hiervoor Handreiking 8.

3.2 Communicatievaardigheden

De jeugdreclasserder kan in het gezin op diverse manier werken aan het verbeteren van de communicatievaardigheden.

Verhelderen van misverstanden

De jeugdreclasserder kan in het bijzijn van alle gezinsleden misverstanden onmiddellijk signaleren en dit ook verbinden aan een instructie of oefening (*'Dit is nou een goed voorbeeld. We doen een herhaling, maar dan met de volgende spelregels ...'*). Verhoef en Mevissen²¹⁴ geven de volgende voorbeelden:

- Woorden die meer dan één betekenis hebben;
- Lichaamstaal die op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden;
- Vage termen, generalisaties, indirectheid.

---

214 1997

- De jeugdreclassereerder kan misverstanden helpen voorkomen door:
- Over en weer verduidelijken en toelichten (zie Beurten verdelen, hieronder).
- Voor zichzelf spreken (ik-boodschappen in plaats van *'men vindt...'*, of *'het is toch zo, dat iedereen ...'*)
- Duidelijk, specifiek, concreet zijn.
- Transacties afmaken.
- Vragen stellen, bedoelingen en verwachtingen achterhalen.
- Het oneens kunnen zijn zonder zich persoonlijk buiten spel gezet te voelen.
- Niet dreigen, niet eisen.

Beurten verdelen

De jongere en ouders wisselen elkaar in een gesprek af. De jeugdreclassereerder stelt de regels vast (gebruikt hierbij het Instructiegesprek in Handreiking 4): De jongere of ouder begint, en spreekt maximaal een minuut. De ander herhaalt / vat samen wat is gezegd, en reageert hier op. Jongere en ouders herhalen dit 10 tot 15 minuten. Onderbreking en schreeuwen zijn niet toegestaan. De jeugdreclassereerder kan ook eerst met de ouder of jongere een demonstratie geven. Wat zich bij deze beurtverdeling vaak afspeelt, is dat een of beide partijen onmiddellijk een *oplossing* wil voorleggen of meteen wil *reageren* als antwoord op het gepresenteerde probleem. Daarbij gaat men te snel voorbij aan andere boodschappen die in de halve minuut zijn doorgegeven, zoals uitingen van zorg, teleurstelling, een aanbod van steun, of een positieve kijk op de zaak. De jeugdreclassereerder is er vooral op attent, dat de ander ook deze aspecten herhaalt, voor hij met een oplossing of reactie komt. Hij benadrukt, dat de ander zich hierdoor veel meer begrepen voelt: *'Pas wanneer jij goed herhaalt wat hij denkt, wat hij voelt en wat hij wil, is het duidelijk dat jij hem echt begrijpt'*. Dit helpt doorgaans aanzienlijk om de sfeer op te klaren. Vaak noemen ouders en jongeren vooral het feit dat men elkaar beter begrijpt, van grotere waarde dan de oplossing of afspraak zelf. Het gesprek gaat over inhoudelijke zaken (inhoudsdimensie), maar door de groei van wederzijds begrip, en het *benoemen* hiervan door de jeugdreclassereerder, wordt ook de relatie versterkt (betrekkingsdimensie).

De jeugdreclassereerder kan de ouder en jongere ook opdrachten geven om de komende tijd deze oefening te herhalen. Hou het hierbij luchtig. Hier volgen enkele voorbeelden:

- De jongere en/of ouder noemt de leukste drie dingen die hij vandaag op school / werk meemaakte.
- De jongere en/of ouder vertellen elkaar, welke twee TV-programma's zij het leukst vinden, en welke twee het meest vreselijk, en waarom.

Positie Wisselen

Als variant op 'circulair interviewen' kan de jeugdreclassereerder met jongeren en ouders een rollenspel doen. Hierbij spelen de ouder en de jongere elkaar na: Ouder speelt jongere, jongere speelt ouder. Kies een thema. Zij verwisselen van stoel, en brengen eerst hun wensen en standpunten naar voren, en ze zoeken daarna samen naar een oplossing vanuit hun rol. Deze variant is vooral geschikt als de jongere zich tijdens de gesprekken kinderachtig en niet actief opstelt. Hij of zij is duidelijk in passief verzet, en vaak kunnen ze hun (irritante) ouder daarbij heel goed naspelen. Dat wordt hiermee benut. Introduceer deze variant door het te presenteren als een speciale methode waarvan je verwacht dat die in deze situatie kan werken. Het effect van dit spel is, dat ouder en jongere van elkaar het 'eigen' standpunt horen, gezien door het perspectief, door de bril van de ander. Zij leggen hiermee een basis om de communicatie te verbeteren. Er is wel een klein aantal voorwaarden om dit te kunnen doen: De gezinsleden moeten wel enig inzicht hebben in het standpunt en de wensen van de ander. Het is niet de bedoeling dat men dat ter plekke verzint. Ook moet er bereidheid zijn om mee te werken en te komen tot een oplossing, vooral de jongere moet inzien dat de problemen niet alleen maar aan de ander liggen. Ook de fasering is belangrijk: de jeugdreclassereerder moet de stappen goed doorlopen. Oefen dit middel eerst (vergeet hierbij ook de introductie niet), bijvoorbeeld in intervisie of tijdens de casuïstiekbespreking.

Als *oefenmateriaal* kan de jeugdreclassereerder het ontwerpen en zich houden aan de huisregels nemen (!). Dit laatste kan bij jongere en ouders de nodige spanning oproepen, omdat hier vaak al een flinke strijd over gevoerd is.

Bij het oefenen komen deze emoties opnieuw op. Dat kan ook bij andere thema's het geval zijn (werk zoeken, kostgeld, afspraken met justitie). Beter is het, eerst met meer neutrale onderwerpen te oefenen, en daarna op huisregels over te stappen. Als de jeugdreclasseerder vermoedt dat ook over de meer lastige onderwerpen de emoties toch hoog kunnen oplopen, neemt hij eerst maatregelen om dit te kunnen ondervangen:

- de jeugdreclasseerder kan met een ouder afspreken dat hij zwijgend de kamer uitloopt als het hem of haar even te veel wordt;
- de jeugdreclasseerder kan de ouder of jongere een eenvoudige ontspanningsoefening leren;
- hij kan de ouders vragen of zij een familielid of bekende, waarvan zij weten dat hij een kalmerende aanwezigheid heeft, bij het gesprek komt;
- maak een 'Plan B' voor situaties waarin conflicten hoog oplopen. Regel vooraf opvang voor de jongere bij familie, vrienden of burens als 'time-out'. Hierbij zorgt de jeugdreclasseerder ervoor dat de jongere de time-out niet als beloning ervaart ('*Ruzie? Dan ga ik toch lekker bij oom Ton op de bank liggen?*'). De time-out is kort (niet langer dan 2 dagen), niet erg comfortabel (*Oom Ton maakt geen extra lekker ontbijt en gaat niet met de jongere naar het pretpark*), en de jeugdreclasseerder heeft intensief contact met de jongere en ouders om een nieuwe gesprek bij terugkeer van de jongere te begeleiden.

3.3 Huisregels

De jeugdreclasseerder kan het ontwerpen en afspreken van huisregels als concreet thema koppelen aan het werken aan de communicatievaardigheden. Voorbeelden zijn

- Tijden van opstaan, eten, thuiskomen.
- Opbellen als afspraken wijzigen
- Huishoudelijke taken: opruimen, schoonmaken, vuilnis, en dergelijke.
- Op jongere kinderen passen of ze ergens brengen en ophalen.
- Privé-bezittingen en de eigen kamer van zowel jongere als ouders.

3.4 Feedback geven

Ouder en jongere kunnen in een oefensituatie leren elkaar op een adequate manier positieve en negatieve feedback te geven op hun gedrag. Zij passen hierbij in feite in samenwerking met de jeugdreclasseerder op elkaar eenvoudige vormen van gedragsinterventies toe. Het is belangrijk dat de ouder en jongere eerst leren elkaar positieve feedback te geven. In het gezin heeft het daar vaak lange tijd aan ontbroken: er wordt alleen nog gereageerd op negatief gedrag. Daarna is het toch belangrijk dat de jeugdreclasseerder de ouder leert te geven ook feedback op *delictgerelateerd* gedrag dat de ouder *zelf* kan observeren. De jongere laat zich bijvoorbeeld aan de telefoon ompraten om toch nog even naar buiten te gaan om 12 uur 's avonds.

1 Ontvangen van feedback

a. Ontvangen van positieve feedback.

1. Luister naar de ander, val niet in de rede.
2. Neem het compliment of de waardering met een vriendelijke opmerking in ontvangst.
3. Stel vragen als niet duidelijk is wat de ander precies bedoelt.
4. Laat de ander overgaan op een volgend onderwerp; soms is positieve feedback een opstapje naar negatieve feedback.

b. Ontvangen van negatieve feedback.

1. Luister naar de ander, val niet in de rede. Probeer - ondanks mogelijke protestreacties van jezelf - de voornaamste punten uit wat de ander zegt vast te houden.
2. Laat zien dat je luistert, bijv. door je gelaatsuitdrukking of een korte samenvatting van wat de ander zegt.
3. Stel vragen als niet duidelijk is wat de ander precies bedoelt.
4. Plaats een positieve, afsluitende opmerking.

2 Geven van feedback

a. Geven van positieve feedback.

1. Begin met een inleidende, globale, positieve opmerking.
2. Zeg dan nauwkeurig wat je goed vindt.
3. Geef een 'waarom'.

b. Geven van negatieve feedback.

1. Geef een positieve en stimulerende opmerking.
2. Maak een inleidende opmerking waaruit blijkt dat je er toch een opmerking over hebt.
3. Zeg dan nauwkeurig wat je niet goed vindt.
4. Zeg nauwkeurig wat wel een mogelijkheid zou zijn om in dat geval te doen.
5. Geef een 'waarom'.
6. Ga na of de ander het begrepen heeft.

Alternatieven voor het leren van feedback zijn mogelijk: De jeugdreclasseerder kan met de ouder de principes van belonen en het correctiegesprek doornemen (zie Handreikingen Gedragsinterventies en Leiding geven aan de jongere), dit voordoen in het bijzijn van de ouder, en dit met de ouder oefenen.

3.5 Allochtone gezinnen

Kregtig²¹⁵ geeft in de Methodiekbeschrijving ITB Criem belangrijke aanwijzingen voor het toepassen van gezinsinterventies in allochtone gezinnen. Voor de methode Jeugdreclassering gelden zij onverkort, met als aantekening, dat ITB Criem zich doorgaans sterker op het gezinsfunctioneren richt dan de reguliere Jeugdreclassering.

1. Regels van de ouders respecteren. De jeugdreclasseerder moet niet te snel voor de jongere met de ouders onderhandelen onder het motto 'in Nederland doen we dat anders'. De jeugdreclasseerder kan wel de moeite benoemen voor de jongere om zich aan de regels thuis en buitenshuis te houden. De normen van de ouders zijn de ingang voor mogelijke verandering: wat willen zij met de regel bereiken?
2. Begrip hebben voor de overlevingsstrategie. Er is in allochtone gezinnen heel vaak weinig geld. De jeugdreclasseerder moet oppassen met opmerkingen als 'dan gaat hij toch gewoon naar een sportschool?'
3. Conflicten helpen oplossen. Bij het verhelderen van misverstanden en oplossen van conflicten moet de jeugdreclasseerder begrijpen dat de ouders een gebrek aan kennis, binding en netwerken in de samenleving kunnen hebben, en daardoor de wensen en het gedrag van de jongere altijd niet begrijpen. Dit is een extra bron van mogelijke conflicten, en dus niet direct een aanwijzing dat de ouders minder goede opvoeders zijn. Het is daarom raadzaam na te gaan of een vertrouwd, gezaghebbend familielid bij het gesprek kan zijn. Een oudere broer of zus is ook mogelijk. Deze begrijpt de misverstanden vaak goed en heeft gezag om te bemiddelen. De jeugdreclasseerder zelf moet in elk geval:
  - doorvragen tot hij snapt wat in de cultuur gebruikelijk is.
  - voorkomen dat de ouders gezichtsverlies lijden

---

215 2004

- indirect kunnen communiceren
4. Contacten tussen ouders en andere contexten tot stand brengen. De jongere kan ouders en bijvoorbeeld een leerkracht tegen elkaar uitspelen. De jeugdreclasserder moet in een zo vroeg mogelijk stadium de contacten die voor de jongere essentieel zijn, maken of herstellen, door met de ouders mee te gaan. Dit geldt vooral voor contacten in contexten die aan het delictgedrag zijn gerelateerd (zie ook in deze handreiking paragraaf 4, Activeren van het sociaal netwerk).
  5. Oog hebben voor mogelijk traumatische ervaringen. Ouders en jongere kunnen in het land van herkomst, vooral als zij vluchteling / asielzoeker zijn, een posttraumatische stress stoornis hebben ontwikkeld. De jongere kan door de gebeurtenissen die de ouders meemaakten zelf ook grote problemen hebben: secundaire traumatisering. De jeugdreclasserder moet eventueel voor de ouders of jongere passende behandeling zoeken en hij mag van getraumatiseerde ouders niet veel inzet verwachten.
  6. Inschakelen van religieuze of culturele organisaties. Deze zijn voor de ouders laagdrempelig.
  7. Cursussen en trainingen. De jeugdreclasserder kan de ouders toeleiden naar opvoedingscursussen of inburgerings-/taalcursussen.

4 Activering van het sociaal netwerk

In Handreiking 8 gaan we in op het helpen opheffen van sociale isolatie van de jongere. Daarbij activeert de jeugdreclasserder het sociaal netwerk, of hij helpt dit netwerk stap voor stap vorm te geven. In deze paragraaf gaan we in op andere mogelijkheden voor activering van steun vanuit het sociaal netwerk.

4.1 Familieberaad

Gezinnen en familienetwerken hebben de mogelijkheid een plan voor de toekomst te ontwikkelen in een Familieberaad. Een Familieberaad is een alternatieve, krachtige manier om tot een advies te komen.

De werkwijze beoogt gezinnen, hun (groot)families en andere niet-professioneel betrokkenen in het netwerk te activeren zelf een plan te formuleren. De jongere staat centraal in dit plan: Het plan bestaat uit voorwaarden en afspraken om voor de jongere een veilige situatie te creëren, waarin ontwikkeling mogelijk is, en waarin hij minder gemakkelijk terugvalt in delictgedrag.

De jeugdreclasserder moet het inzetten van een Familieberaad overleggen met (uiteraard) de jongere en het gezin. Overwegingen daarbij zijn:

- haalbaarheid
- tijd (het organiseren kan enige tijd duren)

Hieronder gaan we kort in op deze methode.

Werkwijze in het kort

Een onafhankelijke coördinator (facilitator, geen hulpverlener, bijvoorbeeld van de Eigen Kracht centrale), organiseert het Familieberaad. Deze spreekt dezelfde taal en heeft dezelfde culturele achtergrond als het gezin. De coördinator bereidt de conferentie voor door de feiten te verzamelen, hij verkent het netwerk (inclusief de professionals), informeert allen over het Familieberaad en nodigt hen uit deel te nemen. Hij zoekt een advocaat voor de jongere, een voorzitter en een secretaris. De jongere en ouders hebben vetorecht over deze genoemde punten.

- In de eerste fase beschrijven de jeugdreclasserder, en andere betrokken hulpverleners en/of raadsmedewerkers ten overstaan van de familie de zorg die zij hebben over de jongere, op basis van concrete feiten. Zij geven een overzicht van de feiten uit onderzoek en benadrukken hun verplichtingen. De familie krijgt de vragen op schrift. Andere informanten geven een beeld van de situatie van de jongere. Eventuele afwezigen kunnen hun mening op papier of video inbrengen. Familie en vrienden kunnen om toelichting en verduidelijking vragen. De

professionals presenteren nadrukkelijk geen plan, maar wel wat ze als hulp in de aanbieding hebben.

- Hierna krijgt de familie in de tweede fase de gelegenheid zonder de aanwezigheid van derden te overleggen (tenzij de familie er nadrukkelijk om vraagt dat een professional ook aanwezig is). Doel in deze 'private time' is het formuleren van een actieplan dat de zorg kan wegnemen. Een voorzitter leidt het overleg. Hij is door de jongere en ouders gekozen, tenzij zij hiertoe niet bij machte zijn. In dat geval kiest de familie uit hun midden een voorzitter. De voorzitter bewaakt de doelstelling, waarin de jongere centraal staat. Heeft de jongere bescherming en verzorging nodig? Controle? Wat zijn de bronnen? Wie is waar verantwoordelijk voor? Wat als dit plan niet lukt? Op welke wijze wordt tussentijds stilgestaan bij het plan? Men moedigt de jongere zelf aan zoveel mogelijk mee te doen aan de besluitvorming, die immers zijn leven direct zal beïnvloeden. Voor jongeren die hun wensen moeilijk kenbaar kunnen maken treedt een van de betrokkenen uit het overleg op als zijn advocaat.
- In de derde fase koppelt de familie dit plan terug aan de coördinator en de andere betrokken professionals. Zij moeten het plan accepteren, tenzij zij duidelijk kunnen aantonen dat het plan de veiligheid en de rechten van de jongere en het terugdringen van delictgedrag niet kan garanderen. In dat geval trekt de familie zich terug en *herformuleert* het plan. Indien alle betrokkenen het plan accepteren worden de eventueel daarbij vereiste dienstverlening en / of programma's uit de jeugdzorg of andere sectoren georganiseerd. De ECK is voorbij, evenals de rol van de coördinator. De professionele jeugdzorg ondersteunt - wanneer men daarom vraagt - de uitvoering en evaluaties van het plan.

Een variant: het vriendenberaad

Bij conflicten tussen ouders en jongeren kan de jeugdreclasserder een vriendenberaad organiseren. Hierbij wordt door jongere en zijn/haar vrienden en vriendinnen gezamenlijk gezocht naar oplossingen voor de conflicten in huis. De jongere krijgt hierbij emotionele steun (herkenning van conflicten met ouders) en adviezen, maar kan aan de andere kant ook worden geconfronteerd met wat hij/zij daar zelf aan kan doen.

Voorbeeld:

Een 15-jarig meisje is van huis weggelopen en verblijft bij haar vriendin. De jeugdreclasserder weet dat zij veel vriendinnen heeft die regelmatig contact met haar hebben, en ook bij de ouders van de vriendin langskomen. Zij legt het idee van een vriendenberaad aan het meisje voor, die dit idee accepteert. Tijdens het beraad vertellen de vriendinnen over hun eigen ervaringen met conflicten thuis, en hoe zij dan met hun ouders omgaan. Het meisje beseft dat zij niet de enige is met conflicten thuis. Zij ziet ook in wat haar eigen aandeel is in de problematiek, en besluit weer thuis te gaan wonen. Zij vraagt daarbij om intensief ambulante begeleiding. Haar vriendinnen zullen haar ondersteunen bij terugkeer naar huis.

De ouders zijn achteraf blij met dit initiatief. Zij zeggen nu ook een positiever beeld te hebben van de vriendinnen van hun dochter. Ze maken met de ouders van de vriendin een afspraak om elkaar te ontmoeten.

De winst van een Familieberaad

1. Het uitgangspunt van een Familieberaad is, dat jongeren, gezinnen en familienetwerken zelf primair verantwoordelijk zijn voor hun problemen. Zij zijn daarom ook primair verantwoordelijk voor het bedenken van een oplossing, en bovendien zijn zij vaak het best in staat deze oplossing zelf uit te voeren en / of daarbij de meest geschikte hulp te vragen.
2. In de praktijk blijken families en hun netwerken veel inventiever en flexibeler te zijn in het formuleren van oplossingen. Er is in de familie een reservoir aan kennis, ervaring en motivatie aanwezig voor het oplossen van problemen in de familie. De creativiteit, die zij hebben om oplossingen te creëren, kunnen buitenstaanders nooit evenaren. Als een familie zelf met eventuele andere voor hen belangrijke personen een oplossing en bijbehorend plan bedenkt voor een ontstane problematische opvoedingssituatie, dan is dat het optimaal haalbare.
3. De aanpak vergroot de autonomie van gezinnen en families.
4. Indien men in het plan alsnog een beroep moet doen op dienstverlening en / of voorzieningen is het draagvlak hiervoor groter en daarmee groeit de kans van slagen. Hierdoor kan de samenwerking tussen jongeren/gezinnen en hulpverlening sterk verbeteren.

4.2 Herstelrecht

Alleen indien de jongere verantwoordelijkheid wil nemen voor het delict, kan de jeugdreclasserder een herstelconferentie laten organiseren. Hij doet dit niet zelf, maar laat dit over aan een coördinator (bijvoorbeeld van de Echt Recht centrale). Zowel jongere als het slachtoffer dienen meteen herstelconferentie in te stemmen. Iedereen die door het gebeurde is geraakt mag deelnemen. Tijdens de bijeenkomst vraagt de coördinator de jongere wat hij gedaan heeft, wie hij denkt dat er geraakt is en op welke wijze. Daarna vraagt de coördinator aan het slachtoffer en familie om te vertellen wat hen is overkomen en hoe het gebeurde hen geraakt heeft. Daarna vraagt hij aan de familie van de jongere hetzelfde. Vervolgens nodigt hij de jongere uit op dit alles te reageren. Door dit delen van gevoelens en gedachten over het gebeurde wordt de negatieve betrokkenheid minder en komt er ruimte voor iets anders. Een herstelplan wordt ingezet door de vraag aan het slachtoffer hoe hij of zij zou willen dat deze bijeenkomst afloopt. Men spreekt hier met elkaar over en iedereen kan suggesties aandragen. Zo maken de deelnemers een plan met afspraken. Nadat overeenstemming is bereikt, beëindigt de coördinator het formele deel van de bijeenkomst en zet de afspraken op papier. Alle deelnemers ondertekenen dit herstelplan. In het laatste informele deel kunnen de deelnemers persoonlijk met elkaar spreken. Deze fase is van belang voor een (nieuwe) integratie van de jongere in de familie en het sociale netwerk.

1 Kenmerken van casemanagement

In de jeugdzorg wordt onderscheid gemaakt tussen toegangsfuncties, die alle bij Bureau Jeugdzorg zijn ondergebracht, en uitvoeringsfuncties, die vooral door opnemende voorzieningen worden verzorgd. De toegangsfuncties zijn:

- aanmelding
- screening
- diagnostiek
- indicatiestelling
- zorgtoewijzing
- plaatsing en *case-management*

Het samenspel tussen Bureau Jeugdzorg en de opnemende voorzieningen als uitvoerders van de zorg valt onder de functie *casemanagement*. De Projectgroep Toegang, waarin de functies en bijbehorende 'systeemeisen' ontworpen zijn, geeft hiervan de volgende definitie²¹⁶:

'De activiteiten van de plaatser om *te komen tot* passende diagnostiek en indicatiestelling, *begeleiding* van de cliënt, *opstellen* van het hulpverleningsplan, *effectuering* van de toegewezen zorg, *bewaking* van continuïteit en samenhang, *evaluatie* en *herindicatie*.

We zien in deze definitie alle toegangsfuncties weer terug, maar nu in de vorm van een *traject*. Doel van casemanagement is, dat de cliënt tijdens het contact met de hulpverlening het *overzicht behoudt*, door de bomen het bos nog kan zien. De casemanager zorgt daarvoor, als een gids, of loods. Een hoop regelwerk, zo lijkt het. Wat verstaan we daar nu onder? Een tweede 'definitie' van de projectgroep geeft hierover duidelijkheid: 'Het BJz houdt in de gaten of alle afspraken worden nagekomen'²¹⁷

Waarom moet dit 'in de gaten' gehouden worden? We zien dit in de doelstelling van Regie in de Jeugdzorg: Regie in de jeugdzorg is gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de toeleiding tot de zwaardere zorgvormen, om te verhinderen dat kinderen in instellingen verblijven waar de goede zorg niet beschikbaar is, om te voorkomen dat jongeren onnodig lang moeten wachten op de goede zorg, om te voorkomen dat jongeren het verblijf in zorgvoorzieningen beëindigen omdat ze de zorg niet ervaren als antwoord op hun vraag, en om de doelmatigheid en doeltreffendheid van de sector als geheel te vergroten.

Wanneer de casemanager de 'afspraken in de gaten houdt', is hij dus gericht op snel beschikbare, goede zorg, die de jongere en ouders ervaren als een geschikt hulpantwoord, die efficiënt wordt gegeven, effectief is, en tot tevredenheid leidt .

Van de functie case-management bestaan twee varianten:

1. Casemanagement als basisfunctie in het toeleidingstraject

Deze variant is voor alle cliënten beschikbaar die Bureau Jeugdzorg op grond van (alleen) screening doorleedt naar niet vrij toegankelijk hulp. De casemanager is hierbij de gids voor de cliënt. Bij deze variant horen vijf basistaken:

- a. Beoordelen: inschatten van de zorgbehoefte van de cliënt. Hier vallen (zelf uitgevoerde en aanvullende) diagnostiek en indicatiestelling onder.
- b. Plannen: opstellen van een samenhangend hulpverleningsplan, op basis van indicatiestelling en toewijzingsbesluit.
- c. Schakelen: regelen van het benodigde zorgaanbod. Behartigen van de belangen van de cliënt bij het onderhandelen over de zorg, en daadwerkelijk de plaatsing effectueren.

---

216 2000, p.32

217 2000, p.10

- d. Volgen: bewaken van de voortgang en samenhang van de hulp. De casemanager staat daarbij alleen op afstand als deze coördinerende taak is overgenomen door de aanbieder van de zorg.
- e. Toetsen: evaluatie van de hulp en aangeven van het vervolg. De casemanager overlegt eventueel met het zorgtoewijzingsorgaan.

Bij de activiteiten a. b. en c. is het de verantwoordelijkheid van de casemanager om vraaggericht te werken. Bij d. en e. is een nauwe afstemming tussen Bureau Jeugdzorg en de opnemende voorzieningen vereist. Bij alle activiteiten, a t/m e, gaat het bij vraaggericht werken om het volgende²¹⁸:

- aansluiten bij vragen, behoeften, belevingen, ervaringen en oplossingen van cliënten zelf
- versterken van de mogelijkheden, vaardigheden en eigenwaarde van cliënten
- activeren van cliënten in het zelf verbeteren van de situatie
- samenwerken met cliënten bij alle stappen in het hulpverleningsproces

1. Casemanagement als ambulante ondersteuningsvorm

Extra ondersteuning van de cliënt als aanvulling op de basisvariant, welke verder gaat dan alleen de toeleiding. Deze 'plusvariant' is het standaard aanbod aan cliënten in de jeugdbescherming / maatregelhulp, omdat de jeugdbeschermer de wettelijke verantwoordelijkheid heeft de belangen van de cliënt te behartigen en de cliënt te ondersteunen (begeleiden, motiveren en adviseren). Bij deze juridische context hoort een pakket van juridische voorschriften, die zijn vastgelegd in de Wet op de Jeugdhulpverlening, het burgerlijk wetboek, het burgerlijk procesrecht, het administratief recht en administratief procesrecht (met name de Awb en Wet persoonsregistraties), het strafrecht en strafprocesrecht. Deze voorschriften zijn ondergebracht in protocollen.

Om een oplossing te bereiken, voert de jeugdreclasseerder de hulp meestal niet (geheel) zelf uit. Hij is in de plusvariant ook de regisseur (casemanager), die hulp 'inkoopt' van instellingen voor jeugdhulpverlening, pleegzorg en jeugd-GGZ. Hij onderhandelt over de hulp die het meest geschikt lijkt, zorgt in samenspraak met de instellingen dat hulp op gang komt, en bewaakt de voortgang. De Raad geeft de jeugdreclasseerder formeel opdracht dit te doen, en controleert deze activiteiten. De Raad let daarbij niet op alles wat de jeugdreclasseerder doet. Er zijn vaste momenten en vaste documenten afgesproken om dit efficiënt te laten verlopen. Dit is vastgelegd in het protocol voor samenwerking tussen de Raad en de jeugdreclassering.

De plusvariant van casemanagement vereist, in tegenstelling tot de basisvariant, meer begeleiden, motiveren en adviseren van de cliënt door de casemanager. In de jeugdreclassering vraagt dit werk om speciale methodieken, omdat de jeugdreclasseerder zowel begeleider is als controle houdt. In het document 'Perspectief op jeugdreclassering' wordt de visie op deze combinatie uiteengezet. Vooral bij het stellen van kaders en het scheppen van voorwaarden te stellen spreekt de jeugdreclasseerder de jongere aan. Dit vereist veel vaardigheden voor effectieve communicatie: de jeugdreclasseerder moet de leiding nemen, de agenda trekken en de werkelijkheid voor de jongere en ook de ouders voorspelbaar maken.

De hoofdverantwoordelijkheid van de jeugdreclasseerder in zijn rol als casemanager is, samengevat, dat hij de interactie van de jongere met zijn omgeving bevordert. Daar hoort ook de professionele omgeving bij. Het Plan van Aanpak verbindt die omgeving aan de What Works beginselen van integriteit en professionaliteit.

Voor de uitvoering van STP's en Proefverlof is door de jeugdreclassering en JJI's een samenwerkingsmodel ontwikkeld met de naam *duaal casemanagement*. We verwijzen hiervoor naar Handreiking 16.

---

218 Welling (2000); Berg (1994); Kaplan (1986)

2 Casemanagement in de praktijk

Moeilijk behandelbare, ´weerbare´ jongeren stellen het bovengenoemde formele kader en de visie op het werk als jeugdreclasseerder danig op de proef. De jongeren die bij de jeugdreclassering terecht komen, hebben ernstige problemen. De gezinnen waar zij vandaan komen doorgaans ook. Ook met deze jongeren is een vraaggericht werken vereist, en tegelijk leiding geven. Ook andere betrokken instanties moeten vraaggericht (blijven) samenwerken, terwijl de mogelijkheden van de jongere en vaak ook het gezin gering zijn, en de jongere of andere gezinsleden op voet van oorlog leven met een of meer van deze instanties.

Als casemanager is de jeugdreclasseerder gericht op snel beschikbare, goede zorg, die jongere en ouders ervaren als een geschikt hulpantwoord, die efficiënt wordt gegeven en effectief is. Dat betekent: een langdurig traject, orde helpen scheppen in chaos, heel veel regelen, prioriteiten stellen, kleine stappen zetten, en op jezelf blijven letten, niet opbranden, blijven geloven.

De jongere zet vraaggericht leiding geven op het spel

De uitvoering van casemanagement wordt vooral op de proef gesteld, omdat de jeugdreclasseerder *zelf*, als persoon op de proef wordt gesteld. De jongere daagt hem herhaaldelijk uit om de combinatie van vraaggericht werken en leiding geven los te laten. De jongere en/of het gezin doet dat ook bij andere instanties. Wanneer dat lukt, staat ook de vraaggerichte samenwerking tussen de betrokken instanties en hun gezamenlijk leiding over het proces op het spel. Hoe verloopt dit proces?

Jongeren die met de jeugdreclassering in aanraking komen zijn doorgaans al eerder, soms als jong kind al, met hulpverlening / jeugdbescherming in contact gekomen. Met het netwerk van hulpverlenende instanties is niet zelden een langdurige geschiedenis van mislukkingen geschreven. Eigenlijk is er geen vertrouwen meer in hulpverleners, zelfs als deze zich betrokken tonen. Waarom zou je jezelf aan een ander toevertrouwen? Waarom zou ik verantwoordelijkheid nemen, ook al dringt de jeugdreclasseerder daarop aan?

Jongeren en/of de ouders in deze gezinnen neigen ertoe, deze processen met nieuwe hulpverleners te herhalen. De jeugdreclasseerder kan de volgende in rij zijn. Men maakt zich opnieuw te afhankelijk, vlucht weg, of vecht tegen de jeugdreclasseerder.

- Koos heeft geen idee welke vragen uit de brei van problemen geschikt zijn om mee te beginnen. Hij zegt ´geen idee, zeg jij het maar, regel jij het maar´. Maar op de lange termijn verandert er weinig of niets.
- Achmed draagt punten aan die de jeugdreclasseerder moet ´regelen´, maar die niet in verband staan met het delictgedrag. ´Als jij nou een huisje voor me regelt, komt alles in orde´.
- Ricardo komt vaak niet opdagen op een afspraak. Hij roept ´sorry, sorry, vergeten´, en straalt uit dat het helemaal geen zin meer heeft om in hem te investeren.

Op deze wijze wordt de jeugdreclasseerder persoonlijk op de proef gesteld. Jeugdreclasseerder zijn hier gevoelig voor. Je doet je best, je gelooft in jongeren en gezinnen, in je eigen capaciteiten als begeleider, en daar sta je dan alleen, in de steek gelaten, miskend, of zelfs ´schuldig´. Een gemakkelijke conclusie is dan ´de jongere is niet gemotiveerd´ of zelfs ´onbehandelbaar´.

Of: De jeugdreclasseerder gaat (veel te) hard aan het werk voor de jongere. Hij regelt van alles en nog wat en doet dit met liefde, maakt soms overuren. ´Het is fijn dit allemaal te kunnen doen voor deze mensen, en eigenlijk schandig dat sommige instanties zo tegenwerken´.

Het is als case-manager in de jeugdreclassering belangrijk dat de jeugdreclasseerder zelf, of zijn collega's, beducht zijn op deze processen. Zij zetten een uitvoering van goed casemanagement op het spel.

Andere betrokken instanties zetten vraaggericht leiding geven op het spel

Jongere en gezinnen herhalen dit patroon bij elke instantie. In de professionele samenwerking tussen jeugdreclasseerder en andere betrokken instanties (lees: individuele hulpverleners) kunnen deze processen een impasse veroorzaken bij het samen ontwerpen en uitvoeren van een effectief hulpaanbod. Dit valt onder meer te constateren aan de hand van onderstaande punten:

- De hulp aan de jongere is versnipperd. Vele instanties houden zich met de jongere bezig, en soms weet men niet van elkaars betrokkenheid af. In extreme gevallen houdt elke instantie zich met slechts één symptoom bezig.
- Er is sprake van opeenstapeling van hulp voor dezelfde problemen.
- Alle hulp is sterk georiënteerd op individuele problematiek, en niet op systeemproblematiek.
- Zowel ouders als behandelaars zijn ambivalent over de mogelijkheden de jongere thuis op te voeden.
- Jongere en ouders worden volstrekt gescheiden van elkaar behandeld.
- De hulp is onvoldoende gericht op terugkeer naar huis of een ander lange-termijn perspectief, noch op inbedding van de jongere in het eigen of een nieuw sociaal netwerk.
- Doelen zijn niet praktisch, haalbaar ('workable').
- Er zijn ongeplande acties van individuele instanties, zonder overleg, vaak naar aanleiding van crisissituaties.
- Er is onduidelijkheid, misverstanden, conflicten rond de verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen jeugdreclasserders en andere betrokken instanties. Niet de jongere zelf, maar de instanties verschansen zich achter de belangen van respectievelijk de jongere, de ouders, de werkgever, de school, de pleegouders, enzovoort.
- De instanties ondernemen geen pogingen om de hulp zoveel mogelijk in één persoon te concentreren.
- Er zijn conflicten van de jongere en /of ouders met een of meer instanties.
- Er is een langzame, sluipende verwijdering gaande tussen jongere, ouders en instanties.

De jeugdreclasserders kan voorkomen dat deze symptomen ontstaan, en kan – als het toch gebeurt - zijn leiding over het proces weer terugwinnen. Hoe dat werkt, bespreken we in volgende paragraaf.

3 Uitgangspunten voor casemanagement in de jeugdreclassering

Gezamenlijke visie

Een onmisbare voorwaarde is een gemeenschappelijke visie, ingebed in zowel de organisaties als in hun onderlinge contacten. Deze visie betreft uitgangspunten voor de hulp die de jongere zal krijgen, uitgangspunten voor de samenwerking die daarbij vereist zal zijn, en uitgangspunten voor het opnieuw zoeken van afstemming op het moment dat de afspraken op de proef worden gesteld, hetzij door de jongere, hetzij door het gezinssysteem, hetzij door de instellingen zelf.

Eén vertrouwensfiguur neemt de leiding

Kaplan²¹⁹ stelt dat de eerste aandacht uit moet gaan naar het tot stand brengen van een betrouwbare relatie met één buitenstaander, verbonden aan één instelling. De rest – eventueel andere hulpverleners - komt later. Voor het werken in de context van de jeugdbescherming heeft dit belangrijke implicaties: het is de jeugdreclasserders, en *niemand anders*, met wie de jongere én de ouders als eerste een vertrouwensrelatie moet ontwikkelen. Voor de jeugdreclasserders is dat lastig, omdat de jongere (en ook de ouders) vaak niet het vertrouwen hebben dat bij vrijwillige hulpverlening wel aanwezig is. Het gedwongen kader en de specifieke verantwoordelijkheid van de jeugdreclassering gaan moeilijk samen met vertrouwen. Daarom kunnen we bij aanvang beter van een *samenwerkingsrelatie* spreken. Deze kan tot een vertrouwensrelatie uitgroeien, maar dat lukt niet altijd en is voor een goed casemanagement ook niet noodzakelijk.

De jeugdreclasserders vraagt de jongere een samenwerkingsrelatie aan te gaan om de aandacht te richten op de bezorgdheid over het delictgedrag en op mogelijkheden om deze zorg weg te nemen. De jeugdreclasserders nodigt de ouders uit om hem te helpen op deze vragen een antwoord te vinden. Dit uitgangspunt wijkt af van het idee, dat alle begeleiders en hulpverleners die bij een gezin betrokken zijn, ook allemaal 'eigenaar van het probleem' zijn, en dat het oplossen van het probleem daarom een 'gezamenlijke verantwoordelijkheid' is. In discussies tussen begeleiders/hulpverleners *over* (niet *met*) het gezin worden dergelijke uitspraken wel gedaan. Het is een onjuiste opvatting, omdat de *jongere* de eigenaar is van het probleem, en niemand anders.

---

219 1986

Wanneer de jeugdbescherming betrokken is, is deze wel *mede*-verantwoordelijk het probleem op te lossen. Andere betrokken instellingen hebben, samen met de jeugdreclassering, de verantwoordelijkheid om *samen te werken*. En als er samenwerkingsproblemen zijn, is *dat* een gezamenlijk probleem. Maar voor het delictgedrag, en alles wat daarmee samenhangt, is men niet samen verantwoordelijk.

Hierbij sluiten de 'kenmerken van goed samenspel tussen cliënt en hulpverlener' van Verbeek²²⁰ goed aan (Hierin zijn door ons de termen cliënt en hulpverlener' vervangen door jongere en jeugdreclasserder):

1. De leefwereld, de specifieke zorgbehoeften, doelstellingen van jongeren zijn het absolute uitgangspunt voor de zorg.
2. De jongere en jeugdreclasserder cliënt en zorgverlener maken keuzes zoveel mogelijk samen en doen dit in open overleg.
3. Conflicten worden op een voor beiden bevredigende manier in overleg en zonder dwang opgelost.
4. De jeugdreclasserder werkt op een manier waar hij achter kan staan, gegeven de eigen achtergrond, deskundigheid en opvattingen.
5. De jongere neemt een eigen verantwoordelijkheid voor alle belangrijke beslissingen rond de begeleiding die hij krijgt.

Wanneer de jeugdreclassering de regie voert, wil dat niet zeggen dat deze tot op uitvoerend niveau aanstuurt wat andere instellingen en begeleiders/hulpverleners doen. Maar wel, dat de jeugdreclassering als eerste een samenwerkings- of vertrouwensrelatie met de jongere en eventueel ouders ontwikkelt en op basis daarvan, als casemanager, de inzet van hulpverlening in grote lijnen bewaakt aan de hand van een Plan van Aanpak. Laat de jeugdreclasserder dit na, dan bestaat de kans dat de jongere met vijf, zes, zeven hulpverleners tegelijk een vertrouwensrelatie ontwikkelt. De jeugdreclasserder treft niet zelden jongeren en gezinnen aan die na een 'carrière' in de jeugdhulpverlening met een dergelijk groot aantal hulpverleners aan het werk zijn. Op dat moment is absoluut vereist dat de jeugdreclasserder de leiding neemt. Het vormen van een samenwerkings- of vertrouwensrelatie vraagt op dat moment om concrete interventies.

Wanneer de weerstand bij de jongere en /of ouders groot is, en de mogelijkheden tot verandering gering lijken, is het cruciaal een goede samenwerking te realiseren en te opereren vanuit dezelfde visie. In de samenwerking mag geen ruis ontstaan. Anders gaat men elkaar verwijten, dat de zorg niet van goede kwaliteit is, dat men afspraken niet is nagekomen of verkeerde besluiten heeft genomen. Jongeren en ook ouders kunnen dit 'uitspelen'. Dat lukt het gezin echter niet bij een gezamenlijke visie dat:

- het soms *niet* kunnen samenwerken met een jongere of gezin een onderdeel is van je werk, en
- dat van daaruit de jongere nog wel zo veel mogelijk verantwoordelijk gehouden en gesteld mag worden ('het is hier geen winkel van u vraagt en wij draaien').

Een groeimodel voor samenwerking

Voor samenwerking onder leiding van de jeugdreclassering is een groeimodel een vereiste. Uitgangspunt van dit model is dat de jongere is vastgeraakt in een rigide patroon waaruit hij zelf niet meer weet te ontsnappen. De jongere doet op elk moment het beste wat hij kan, het gezin doet dat ook, men volgt uit overlevingsdrang de beste opties²²¹.

Dit groeimodel betekent niet, dat betrokken instanties alle problemen van de jongere meteen als 'gezinsprobleem' moeten opvatten, en ook niet dat men altijd alle gezinsleden moet betrekken bij het behandelen van alle problemen. Wanneer bijvoorbeeld bij de jongere ADHD is geconstateerd, moet de jeugdreclasserder eerst vaststellen of hulp aan alleen de jongere kan volstaan. Ook dan gaan zij uit van een groeimodel. Dat kan zelfs een verlichting voor het gezin betekenen.

Het is dus niet wenselijk er meteen een 'gezinsprobleem' van te maken. Dat is afhankelijk van de mate waarin eventuele aanwezige problemen met het opvoeden, tussen de ouders, of delictgedrag

---

220 1999
221 Berg (1994)

van ouders, broers of zussen samenhangen met het delictgedrag van de jongere. Wanneer dat het geval is, moet de jeugdreclasseerder (niet schromen om) van een gezinsprobleem (te) spreken. Op dat moment verdient het nog sterker aanbeveling om van een groeimodel voor het gehele gezin uit te gaan. **Juist nu mag de jeugdreclasseerder het gezinsprobleem niet 'opknippen' door van de pathologie (van het kind en andere gezinsleden) uit te gaan.** Een groeimodel biedt overzicht en houvast. Daarbinnen kan de jeugdreclasseerder, pragmatisch, aan individuele problematiek werken. Een voorbeeld van een dergelijke benadering zijn de ontwikkelingstaken voor ouders met jonge kinderen²²².

Vanuit het groeimodel volgt, dat de samenwerking zich richt op gezond gezinsfunctioneren om de jongere vooruit te helpen. In het gezin richt men zich op groei op zowel instrumenteel niveau (taken, vaardigheden) als emotioneel niveau, waardoor aan de interne behoeften van gezinsleden wordt voldaan. De hulp streeft er naar dat de relatie van het gezin met de externe omgeving coöperatief en productief is, op zijn minst neutraal, maar niet negatief²²³.

De exacte inhoud van de hulpvraag (de 'diagnose') bevordert de kwaliteit van de samenwerking niet. Groei, het samen in gang zetten en bewaken van een veranderingproces in het gezin, bevordert die samenwerking wel. Groei is het verbindende element voor de samenwerking van de jongere en eventueel ouders met de jeugdreclasseerder en de andere voorzieningen.

Weerstand als metafoor

De manier waarop de jongere en eventueel ouders laten zien (nog) niet te willen veranderen (voorbeschouwing of ambivalentie, zie hiervoor de Handreiking motiveren) laat ons zien in welke fase van gedragsverandering zij staan. Deze fase moet éérst voor de jeugdreclasseerder, en later ook voor de andere betrokken hulpverleners, het startpunt zijn om een samenwerkings- / vertrouwensrelatie te ontwikkelen en van daaruit de jongere en eventueel ouders voor verdere verandering te motiveren. De jeugdreclasseerder en hulpverleners kunnen de weerstand gebruiken. Daartoe moeten zij het gedrag zien als een metafoor. In de Handreikingen 'motiveren' en 'de eerste gezinsgesprekken; gebruiken van weerstand' bespreken we diverse vormen van weerstand van respectievelijk individuele jongeren en gezinssystemen en hierbij reiken we de jeugdreclasseerder strategieën aan.

4 Model voor casemanagement in de jeugdreclassering

Om samenwerking tussen betrokken instanties te bevorderen en vast te houden, met het oog op het terugdringen van recidive en het bevorderen van participatie, maken we onderscheid tussen twee hoofdklassen van strategieën, *blokkeren* en *activeren*²²⁴. Jeugdreclasseerders en andere begeleiders/hulpverleners kunnen beide strategieën op de jongere en eventueel ouders richten om verandering mogelijk te maken. Hierop gaan we in 4.1 in.

Teammanagers, gedragsdeskundigen of collega's kunnen *dezelfde* twee hoofdstrategieën richten op de jeugdreclasseerder zelf, met het oog op advies of bijstelling van de interventies richting gezin, of richting samenwerking met andere instanties. Dit beschrijven we in 4.2

4.1 Model voor het vasthouden aan het delictgedrag als centraal aandachtspunt.

De responsiviteit van de jongere is tijdens de uitvoering leidend voor het case-management door de jeugdreclasseerder. Hij is tijdens contacten alert op mogelijke significante veranderingen bij de jongere (zijn motivatie, mogelijkheden en leerstijl) en in zijn omgeving, met het oog op eventuele bijsturing van de uitvoering van het Plan van Aanpak door de jeugdreclasseerder zelf of door anderen. Daarbij kan het gaan om blokkeren of activeren.

De keuze voor blokkeren of activeren is afhankelijk van de *reacties* van de jongere op de instabiliteit en stress die tijdens de begeleiding optreedt. Hier gaat het bijvoorbeeld om het feit dat

222 Slot & Spanjaard (1996)

223 Kaplan (1986)

224 Vogelvang (2001)

de hulp in een gedwongen kader plaatsvindt, interventies waar jongere of ouders het mee oneens zijn, tegenstrijdige visies van jeugdreclasserder en andere professionals, en reacties op het gedrag van de jeugdreclasserder of andere begeleiders hulpverleners. Het kan daarbij gaan om reacties van de jongere die afhankelijkheid en chaos in de hand werken, of gedrag dat juist verwijdering, scheiding, uitstoting van elkaar in de hand werkt. Dit leidt tot het volgende model:

Interventie gericht op →	Jongere of gezinsomgeving	Jeugdreclasserder zelf
Verandering van responsiviteit als reactie op instabiliteit en stress ↓		
Kluwen van jongere, gezin, jeugdreclasserder en instanties: Afhankelijkheid, chaos, overbetrokkenheid, uitputting.	Activeren van de jongere of de gezinsomgeving (1)	Blokkeren van het patroon tussen jongere of gezin en jeugdreclasserder (3)
Vluchten of vechten: Los zand, versnippering, of verwijten en uitstoting.	Blokkeren van het patroon bij de jongere of in het gezin (2)	Activeren van de jeugdreclasserder (4)

Model met interventies om flexibel en delictgericht samenwerken te bevorderen

In onderstaande tekst werken we de vier strategieën nader uit. Vervolgens stappen we over op de samenwerking tussen medewerkers van betrokken instanties.

Activeren van jongere of gezinsomgeving (1)

Het activeren van de jongere of het gezin is van de vier interventiemogelijkheden het meest bekend. Dit wordt ook wel *empowerment* genoemd. Het gaat er bij deze strategie om, *reeds aanwezige* positieve, sterke elementen *met* de jongere op het spoor te komen, en deze te benutten als basis voor het vormen van een werkrelatie en op gang brengen van veranderingen in dynamische criminogene factoren. Anders gezegd: de jeugdreclasserder vindt positieve aspecten en aanwezige motivatie en spreekt deze responsiviteit aan.

Het gaat hierbij om de steun en veerkracht en reeds geleerde vaardigheden in het sociaal-competentiemodel. Daarnaast gaat het om de (wellicht zwakke, maar wel functionele) gezinspatronen als in huis geldende regels, gemaakte afspraken of taakverdelingen, functionele grenzen, enzovoorts. Ook de sociale omgeving kan rond het gezin worden geactiveerd om een steunende rol te vervullen: familie, school / kinderopvang en de buurt zijn hierbij het meest voor de hand liggend.

Om hieraan concreet uitwerking te geven, staan jeugdreclasserders vele technieken ter beschikking, zoals motiverende gesprekvoering, situationeel leiding geven, en het genogram.

Colapinto²²⁵ stelt dat activeren vooral nodig is in gedesorganiseerde en verwaarlozende gezinnen, omdat stressfactoren in het gezin én vanuit de omgeving de nog wél positieve, functionele patronen chronisch bedreigen. Er zijn wel mogelijkheden, er kunnen wel zaken goed gaan, maar de basis is zwak en er gebeurt steeds weer iets dat dit doorkuist. Dit leidt bijvoorbeeld tot ambivalentie bij de jeugdreclasserder over de vraag of de jongere wel naar huis terug kan of daar wel kan blijven wonen. In deze gezinnen is de kans aanwezig dat men de resterende onafhankelijkheid, strijdvaardigheid dan maar opgeeft. De verandering in het gezin wordt dan een verandering van *professionals*, geen verandering die vanuit het de jongere of gezin zelf voortkomt. De verandering is daarom voor hen van geen waarde. Jongere en ouders hebben geen reden zich echt voor deze verandering in te zetten, en laten het er dan ook bij zitten. De professionals nemen de besluitvorming als reactie daarop *nog meer* over.

Bij activeren is het volgende belangrijk:

225 1992

1. Eerst moet een alliantie tussen één jeugdreclasserder en de jongere tot stand komen, zoals eerder werd besproken. De jeugdreclasserder moet deze ook *onderhouden*. Daartoe zijn vaste, regelmatige gesprekken nodig met de jongere en eventueel de ouders en andere betrokken hulpverleners, over de vorderingen van de hulp. Regelmatig, dus *niet alleen naar aanleiding van een crisis of een klacht*. Als blijkt, dat niet het gehele gezin daarbij aanwezig kan zijn (vader is bijvoorbeeld niet gewenst), dan moet dat moet worden opgelost. Dit overleg is voor jeugdreclasserder en hulpverleners moet een vast contactmoment zijn. Het biedt hen mogelijkheden om de samenwerking nog eens af te stemmen. Als de ouders bij begeleiding betrokken zijn, is het is aan te raden om met hen gesprekken voor bijvoorbeeld het komende half jaar te plannen, en deze per brief te bevestigen. Dit activeert ouders, omdat zij zelf bepalen een onderwerp voor het komende overleg te bewaren, of toch meteen de jeugdreclasserder te bellen. Zonder een vaste afspraak hoeft een ouder of jongere alleen maar te bellen, en de jeugdreclasserder en andere begeleiders/hulpverleners trekken er als de brandweer op uit.

2. De jongere en ouders ervaren de jeugdreclasserder als iemand die meer macht heeft. De jeugdreclasserder moet de taak op zich nemen om te proberen een meer evenwichtige en symmetrische relatie tot stand te brengen. Belangrijkste middel daartoe is rekening te houden met de angst van de jongeren en ouders en hun het gevoel de controle kwijt te zijn. Wanneer men hieraan voorbijgaat, komt een samenwerkingsrelatie niet tot stand. Kaplan²²⁶ en Kagan & Schlosberg²²⁷ geven de volgende aanwijzingen (deze werken we uit in de Handreikingen 'motiveren' en 'de eerste gezinsgesprekken; omgaan met weerstanden'):
  - a. Kies voor wat het angstniveau reduceert.
  - b. Kies voor wat duidelijkheid geeft. De jeugdreclasserder kan daartoe ook van blokkeren gebruik maken (zie volgende paragraaf).
  - c. Kies voor wat de jongere en ouders zoveel als mogelijk controle over de situatie laat ervaren.

3. De jeugdreclasserder en anderen kunnen doorgaans makkelijker aan de samenwerking vasthouden zolang de jongere nog in het gezin woont. Anders wordt het, wanneer een uithuisplaatsing dreigt of is gerealiseerd, of wanneer de jongere is gedetineerd. Dan wordt in het gezin 'geknipt', en deze knip dreigt ook in de samenwerking tussen de instanties. De wegen kunnen zich scheiden tussen de instantie die vooral met de jongere verder gaat (JJI, voorziening voor pleegzorg, residentiële afdeling), en de instantie(s) die (ook) bij de ouders betrokken is / zijn. De kans daarop is vooral groot, wanneer de jongere en /of het gezin het met de plaatsing niet eens zijn. Voor de jeugdreclasserder ligt er dan een belangrijke taak om, vanuit zijn positie als vertrouwenspersoon, de uithuisplaatsing of detentie te legitimeren en indien mogelijk ook expliciete *instemming* van de ouders voor de uithuisplaatsing of detentie te verkrijgen. De instelling die zich vooral met de jongere bezig houdt, en ook de jongere zelf, zullen hierdoor veel minder snel ervaren dat het opkomen voor de belangen en rechten van de jongere neerkomt op het afvallen van het gezin van herkomst.

In de loop van een uithuisplaatsing of detentie blijven alle hens aan dek vereist om een gezamenlijke visie overeind te houden, en deze steeds weer te richten op de jongere en het gezin. Een mogelijkheid daartoe bieden de jongeren zelf, die in de JJI, het pleeggezin of de leefgroep de hulpverleners laten merken hoe zij tegenover de thuissituatie staan. Deze boodschappen moeten naar het gezin worden doorgegeven, zij horen thuis in gesprekken met het gezin. De jeugdreclasserder moedigt waar mogelijk bezoeken van de ouders aan de instelling aan en vergemakkelijkt ze.

Het kan in de loop van de tijd duidelijk worden dat de jongere niet is gebaat bij terugkeer naar huis. Op dat moment is opnieuw vereist dat de jeugdreclasserder, als betrouwbaar persoon, dit legitimeert en probeert daartoe instemming van zowel jongere als de ouders te verkrijgen, en de betrokken instellingen verbindt om voor het realiseren van dit nieuwe doel samen te werken.

---

226 1986
227 1989

4. De jeugdreclasserder helpt situaties te creëren / arrangeren waarin het oplossen van problemen en het uitproberen van nieuwe vormen van handelen op een veilige, prettige manier kan plaatsvinden. Daarin neemt de jongere samen met de ouders beslissingen zoveel mogelijk zelf. Een eenvoudig voorbeeld is het arrangeren van een gesprek over huisregels tussen de jongeren en zijn ouders, waarbij de jeugdreclasserder alleen de spelregels voor goede gespreksvoering introduceert en bewaakt. Interacties die in het gezin thuishoren, moet de jeugdreclasserder terugbrengen naar het gezin, en in deze oefensituaties onderbrengen. Als moeder steeds met haar zoon ruzie maakt als zij hem in de JJI opzoekt, ontmoedig dan de bezoeken niet, maar *intensiveer* het contact juist, en help hen om op productieve wijze ruzie te maken.

Blokken van gezinspatronen (2)

De jeugdreclasserder spoort patronen in het gezinsleven op, die weliswaar de spanning en stress reguleren, maar toch disfunctioneel zijn omdat zij leiden tot *verwijdering* van jongere en ouders onderling of van de jongere met de jeugdreclassering of hulpverlening. Bijvoorbeeld: wanneer de ouders ruzie maken, gaan de jongeren de aandacht op zichzelf vestigen, of zij gaan buitenshuis rondhangen. Of: wanneer de spanning oploopt, vraagt de jongere de jeugdreclasserder om toch maar een woning te regelen. Of: de jongere belooft de jeugdreclasserder actie te ondernemen, maar hij doet niets en steekt de kop in het zand.

Blokken betekent dat de jeugdreclasserder, juist op het moment dat de stress *oploopt*, dit patroon *blokkeert*, en zich vervolgens terugtrekt en afwacht tot het patroon *zelf* verandert.

Voor het blokkeren van patronen zijn diverse technieken beschikbaar:

- het vestigen van de aandacht op iets geheel anders,
- het voorschrijven van *geen* verandering ('ik denk dat u maar met uw ruzies moet leren leven' of als jeugdreclasserder: 'zo kom jij dus nooit van mij af, de keuze is aan jou' ... stilte), of
- circulaire gesprekstechnieken, zoals het roddelen in het bijzijn van de ander ('zie je dat, pa en ma hebben alweer bonje, wat vind je daar nou van?' .... stilte).

Het toepassen van dergelijke interventies is voor jeugdreclasserders niet altijd gemakkelijk, omdat zij zich zo *verantwoordelijk* voelen voor het slagen van de begeleiding. Het lijkt alsof zij de jongere hiermee in de kou laten staan. Het vereist dan ook lef om op deze manier te werken. In veel situaties zijn deze interventies toch nodig. Het kost namelijk vaak (te) veel tijd om *alleen* via het activeren van gezonde elementen de gewenste veranderingen te bereiken.

Voor de jeugdreclasserder is het blokkeren als strategie ook van waarde voor het bouwen aan een samenwerkings- of vertrouwensrelatie, omdat het gedwongen kader meer vraagt dan alleen empathie tonen en 'actief luisteren'. Daarmee neemt hij de leiding nog niet. De jeugdreclasserder moet vriendelijk zijn, maar ook beslist. Het is vereist dat hij aangeeft wanneer hij tevreden is (doelen), en wat daarvoor nodig is. De jeugdreclasserder bepaalt de spelregels, maar zet de jongere niet buiten spel. Hij blokkeert het patroon waarin de jongere of het hele gezin vlucht, vecht of zich afhankelijk van hem maakt. Het geven van een schriftelijke aanwijzing kan op deze manier heel effectief zijn. Daarbij blijven empathie en actief luisteren natuurlijk vereist: Het kan niet zo zijn, dat de jeugdreclasserder de leiding neemt door autoritair optreden, besluiten zonder overleg, en een veroordelende houding.

Lukt het de jeugdreclasserder niet om een samenwerkingsrelatie op te bouwen, dan blijft hij mede-eigenaar van het probleem en medeverantwoordelijk voor de oplossing ervan. De jeugdreclasserder zal nog nadrukkelijker de leiding moeten nemen, en kaders moeten scheppen, waarbinnen hij in elk geval recidive en schade helpt voorkomen, en de ontwikkeling van de jongere zoveel mogelijk veilig stelt.

Blokkeren van een patroon tussen jeugdreclasserder en jongere of gezin (3)

Deze strategie is gericht op de jeugdreclasserder zelf. De strategie is noodzakelijk om de regie vast te houden, wanneer bij de jongere of gehele gezin gedesorganiseerd zijn, bij chaos, en bij een afhankelijke opstelling. De kans is in deze situatie groot, dat de jeugdreclasserder veel te hard gaat lopen, omdat de problemen zo overweldigend zijn. Als er, ondanks alle ellende, toch een alliantie is ontstaan, voelt de jeugdreclasserder zich nóg meer verantwoordelijk. Waar is dan de verantwoordelijkheid van de jongere om aan zijn delictgedrag te werken gebleven? Hierdoor neemt de druk op de jongere en het gezin zelf af, en dat is niet de bedoeling. Deze druk, hoe problematisch ook, horen thuis bij de jongere en in het gezin, en niet in het contact met de jeugdreclasserder. De kans bestaat, dat er zo een stabiel patroon van stutten, pappen en nathouden ontstaat, tot de jeugdreclasserder is opgebrand. Dit jeugdreclasserder moet dit patroon doorbreken om de jongere voor verandering verantwoordelijk te houden. De jeugdreclasserder kan hier zelf op letten, maar hier ook tijdens de teamvergadering of individuele werkbegeleiding op worden gewezen. Bovendien is vereist dat collega-instanties steeds precies van elkaar weten welke zaken bij de jongere en in het gezin worden geactiveerd. Blokkeren, en niet tóch overnemen, wordt dan een gezamenlijke inspanning. Immers, in de optiek van de jongere of ouders: als jeugdreclasserder 1 niet een stapje extra zet, kan hulpverlener 2 dat misschien wel doen.

Bij het blokkeren van een patroon tussen jongere en jeugdreclasserder is van groot belang dat eerst de jeugdreclasserder *zelf een oplossing bedenkt* om de jongere weer te activeren. Wanneer collega's, gedragsdeskundigen of teammanagers dat van hem overnemen, en hem met allerlei opdrachten of adviezen weer 'terugsturen' naar het gezin, versterken zij de kluwen en afhankelijkheid van het gezin alleen maar!

Activeren van de jeugdreclasserder (4)

Het blokkeren van gezinspatronen, het tonen van lef, het duidelijk scheppen van kaders, moet gebaseerd zijn op gezonde overtuigingen. De jeugdreclasserder deelt zijn gezonde overtuigingen in het overleg en geeft daar anderen feedback op. Het is niet professioneel om met jongeren te werken op basis van boosheid, teleurstelling, of angst. Dit leidt tot eigenmachtig optreden en daarmee tot grote problemen in de onderlinge samenwerking. De jeugdreclasserder moet zelf de beslissing nemen om patronen te blokkeren en dit besluit en de afloop ervan delen met anderen tijdens vast overleg, zodat men onderling precies weet waarom en hoe men de behandeling aanpakt.

Gezonde overtuigingen komen langs twee wegen tot stand. De eerste weg is een organisatorische. Deze bespreken we in de volgende paragraaf. De tweede weg is, dat de jeugdreclasserder zijn emoties zeker niet moet uitschakelen. Integendeel, het gaat erom dat hij ermee *werkt*. Emoties zijn belangrijke sleutels om de problemen van het gezin te begrijpen en deze te scheiden van de meer persoonlijke dilemma's van de jeugdreclasserder. Het gaat er bij het scheiden van deze emoties om dat de jeugdreclasserder nagaat welke emoties bij hem zelf horen, omdat zij worden opgeroepen door de weerstand die de jongere laat zien (*hij voelt bijvoorbeeld frustratie, omdat de jongere niet naar hem luistert*), en emoties, die bij de jongere of ouders horen, en die een uiting zijn van de angst en machteloosheid om te veranderen (*de jeugdreclasserder voelt bijvoorbeeld ook hopeloosheid, omdat de jongere zich hopeloos voelt*). Het is in dit voorbeeld vereist, dat de jeugdreclasserder niet werkt op basis van zijn frustratie, maar het gevoel van hopeloosheid aan het gezin voorlegt, om zo te werken aan een alliantie of eerste concrete verbetering: *'Ik krijg het gevoel dat jij er geen gat meer in ziet. Is dat zo?'*

Soms lijkt de samenwerking helemaal stuk in de ogen jeugdreclasserders. Zij kloppen aan bij hun teammanager of gedragsdeskundige. Samen gaan zij na of de grens met (het werken met) de jongere inderdaad is bereikt. Bij aanvang van de begeleiding is dat meestal niet het geval. Er is dan eerder sprake van persoonlijke onmacht van de jeugdreclasserder of van een of meer andere betrokken hulpverleners. Zij dringen aan op uithuisplaatsing van de jongere, of hebben al veel te veel zorg verleend zonder aan hulpverlening toe te komen. In dergelijke gevallen neemt de teammanager of gedragsdeskundige het 'probleem' niet over. Er vindt geen interventie plaats, de betrokkenen moeten zelf tot een oplossing komen. De teammanager of gedragsdeskundige moet er zeker voor openstaan dat de jeugdreclasserders deze zaken voorleggen, en het gaat er dan om

samen te ontdekken waar de moeite ligt. Maar de jeugdreclasseerder moet dan wel individueel weer verder.

Activering van de jeugdreclasseerder is niet langer mogelijk als de grens wel bereikt lijkt. Een residentiële groep of trainingsprogramma raakt helemaal vast met de jongere. Men eist overplaatsing, een gele kaart, enzovoorts. In dat geval betekent het alsnog activeren van de jeugdreclasseerder dat men niet alleen hem, maar ook de jongere in de kou laat staan. Teammanagers of gedragsdeskundigen dienen dan dit patroon te blokkeren, door zelf in te grijpen: 'Dit gaat zo niet'. Zij helpen met een oplossing, op basis van de uitgangspunten voor samenwerking. Deze oplossing kan soms zijn, dat de grens met de jongere werkelijk is bereikt. De teammanager of gedragsdeskundige benoemt dan naar jeugdreclasseerder hij door de jongere onmachtig is gemaakt. Het is belangrijk, dat de betrokkenen later in het werkoverleg de ruimte krijgen aan te geven waar de moeite, onmacht in deze casus ligt.

4.2 Delictgericht samenwerken door medewerkers van betrokken instanties

Het model voor het blokkeren en activeren van patronen, zoals in de vorige paragraaf besproken, is ook van toepassing op de interacties tussen de jeugdreclassering en de samenwerkende instantie(s). Ook medewerkers van andere instanties kunnen chaotisch opereren en daardoor te afhankelijk van elkaar worden, onderling in een kluwen verstrikt raken. Anderzijds kunnen zij elkaar teveel uit de weg gaan, vluchten, of onderling de conflicten van de jongere of het gezin 'uitspelen' en met elkaar vechten. Bijvoorbeeld over de visie op problemen en mogelijkheden, of aanpak daarvan. Het is voor een succesvolle hulp belangrijk dat medewerkers deze processen zelf kunnen constateren en corrigeren. Waar ging het ook al weer om: de jeugdreclasseerder moet bij deze jongere voorkomen dat hij recidiveert, en zijn bedreigde participatie moet opgeheven worden.

Bij teveel afhankelijkheid van elkaar, een chaotische samenwerking, moet de jeugdreclasseerder de jongere weer in het centrum van de aandacht plaatsen, en er voor zorgen dat men samen opnieuw op zoek gaat mogelijkheden voor 'empowerment'. De verantwoordelijkheid voor veranderingen worden weer bij de jongere en eventueel ook het gezin teruggelegd door *activeren* van de jongere en het gezin. Bij vluchten van elkaar, of bij onderlinge ruzie / meningsverschillen tussen instanties, is het eerst zaak dat jeugdreclasseerder zich hiervan zelf, soms door een interventie van derden, *bewust worden*. Van daaruit kan men zoek gaan naar nieuwe mogelijkheden om de samenwerking tussen beide instanties weer te activeren, nieuwe impulsen te geven. Daardoor wordt het vluchten of vechten weer een probleem van de jongere en het gezin zelf, waar het ook moet worden opgelost.

Bij een deel van de jongeren kan dat niet. Dan stuiten de betrokkenen toch op een grens van mogelijkheden. Jongeren en *kunnen* dan eenvoudigweg niet wat er van hen wordt verlangd. Ook komt voor, dat jongeren vragen stellen die onbeantwoordbaar zijn. Het *niet willen* is dan te sterk. Voor medewerkers van betrokken instanties is het dan zaak, de eigen grenzen aan te geven en de leiding *blijvend* over te nemen.

Bovenstaande is de rode draad. Deze draad heeft telkens een andere tint op verschillende momenten in het begeleidingstraject. Houding en vaardigheden zijn dan hetzelfde, maar de concrete inhoud is steeds anders. Wij nemen nu de belangrijkste momenten van dit traject door, en formuleren daarbij concrete vragen (aandachtspunten) om patronen tussen de jeugdreclasseerder en medewerkers van betrokken instanties te activeren of blokkeren.

Wanneer het **Plan van Aanpak gereed is**, en de jongere of het gezin zijn aangemeld bij een instelling, neemt opnamecoördinator van die instelling contact op met de jeugdreclasseerder. Tijdens dit contact spreken de jeugdreclasseerder en de coördinator niet *met*, maar *over* de jongere. Een punt van aandacht in dit contact is daarom altijd, wie op welke wijze het besprokene met de jongere zelf zal doornemen. Het gaat daarbij om vragen als:

- Wat is de prognose / de wachttijd voor de jongere?
- Is er in de wachttijd een voorlopig aanbod nodig? Vraagt de jongere daar zelf ook om? Wie betreft de jongere in het overleg daarover? Hoe doet hij dat?

- Zijn er andere punten waarover de jongere op dit moment zelf een besluit moet nemen? Wie legt dit aan de jongere voor? Hoe?

Door deze thema's meteen te bespreken, voorkomen de jeugdreclasseerder en de coördinator dat zij in dit vroege stadium de verantwoordelijkheid al uit handen van de jongere nemen.

Door sommige opnemende voorzieningen krijgt de jongere of het gezin 'standaard' een voortraject aangeboden. Bij hulp in gezinsverband is dit vaak intensieve ambulante hulp. Dit aanbod gaat direct op de meest urgente hulpvragen in, en een eventuele residentiële plaatsing van de jongere kan hiermee worden voorbereid, waardoor deze plaatsing een veel gericht karakter krijgt.

Ook bij dergelijke standaardtrajecten is belangrijk, dat de jeugdreclasseerder er niet stilzwijgend van uitgaat dat de plaatsing hiermee zo goed als geregeld is. De jeugdreclasseerder en opnemer moeten de agenda trekken om samen met de jongere of het gezin de taken en verantwoordelijkheden tijdens dit voortraject vast te leggen.

Het is niet ongewoon, dat de jeugdreclasseerder en opnemer een eigen visie hebben op de (on-) mogelijkheden van de jongere en/ of de ouders. Natuurlijk kan men op grond van feiten, en door ervaringen met de jongere, tot een oordeel komen over wat waarschijnlijk wel en niet kan met deze jongere. Het is, om samenwerkingsproblemen te voorkomen, van groot belang dat de jeugdreclasseerder plaatser en opnemer deze visies altijd met elkaar delen. Nog beter is het, wanneer zij hun visies in *aanwezigheid van de jongere zelf* uitwisselen. In dit stadium staan er daarom naast de praktische vragen ook meer fundamentele vragen op de agenda:

- Wat zijn de hulpvragen van de jongere zelf? Welk hulpaanbod (welke oplossing) heeft bij de jongere en eventueel ouders de voorkeur?
- Wat is de interpretatie van de jeugdreclasseerder hiervan? Hoe kijkt hij daar tegen aan? Deelt de opnemer deze visie?
- Wat zijn de mogelijkheden en onmogelijkheden? Welke successen zijn met deze jongere haalbaar? Deelt de opnemer deze visie?
- Wie heeft bij deze jongere duidelijk gemaakt wat de hulp of begeleiding / training inhoudt? Wat de kansen en de mogelijkheden zijn? Heeft de jongere dat allemaal goed kunnen opnemen? Moet dat nog worden herhaald tijdens het voortraject?

Wanneer er met de jongere onenigheid is over de aard van de hulpvragen, het gewenste hulpaanbod, het gedwongen karakter van de hulp, moet de jeugdreclasseerder de *legitimatie* van het hulpaanbod en de status daarvan opnieuw *met* de jongere doorneemt. Het is essentieel dit nogmaals tijdens het voortraject te doen, waarbij ook een medewerker van de opnemende voorziening aanwezig is. De jeugdreclasseerder en opnemer maken daarmee duidelijk vanuit één visie op hulpvragen, hulpaanbod en prognose te opereren.

Bovenstaande vragen en aandachtspunten gelden ook, wanneer een plaatsing onmiddellijk mogelijk is. En ook bij een crisisopname gelden deze vragen onverkort. Er is dan een heel kort voortraject, waarin het vaak niet mogelijk lijkt de jongere of het gezin een duidelijke rol te geven. Er staat druk op de jeugdreclasseerder en opnemer, vaak omdat de veiligheid in het geding is. Hoogstens plegen de jeugdreclasseerder en opnemer hier enkele uren of dagen intensief overleg over. Al gauw worden, begrijpelijk, keuzes voor de jongere gemaakt, en niet met de jongere. Juist in deze hectiek is vereist, dat men ook over bovenstaande fundamentele vragen uitwisselt.

Goed overleg over de genoemde vragen voorkomt ook, dat de jeugdreclasseerder en opnemer na een voortraject tijdens de **kennismaking** en start van de behandeling de eigen taken en verantwoordelijkheden en die van de jongere nog eens opnieuw moeten gaan vaststellen, omdat er allerlei dingen blijken te zijn veranderd. Dit betekent voor de jongere een onaangename herhaling van zetten. Tijdig afstemmen is veel beter. Bij de start van de behandeling kunnen zij dan volstaan met het samen vaststellen dat men bekend is met elkaars visie, taken, verantwoordelijkheden, en dat men aan het werk kan. Tijdens een dergelijk gesprek komt er in principe dus geen nieuwe informatie op tafel! Goed van start gaan, een goede basis voor communicatie leggen, wederzijdse intenties bekrachtigen en neerleggen in het Plan van Aanpak, is cruciaal.

Ook bij **evaluatie(s)** van de geboden hulp, nieuwe planbesprekingen en herindicatie heeft het de voorkeur als jeugdreclasseerder en opnemer niet alles op die besprekingen te laten aankomen. Het

regelen van al deze praktische zaken en bovendien het uitwisselen van visies op hulpvragen, hulpaanbod, gedane inspanningen en het perspectief op de toekomst, allemaal in een of twee gesprekken, is vragen om problemen. Het grootste probleem dat dan kan ontstaan, is dat de jeugdreclassereerder voor de jongere kiest, en de opnemende instantie voor de ouders (of andersom). Dit patroon kan de jeugdreclassereerder in een veel eerder stadium al blokkeren, door deze formele evaluaties bij de jongere en ouders *aan te kondigen* en deze goed *voor te bereiden*. Tussentijds werkoverleg, liefst met de jongere erbij, is dus vereist in de periode tussen Plan van Aanpak en eerste evaluatie. Dan wordt er bij de formele evaluaties, als het goed is, niets nieuws gezegd.

4.3 Consequenties op organisatieniveau

Kies een passende besturingsfilosofie

A – Het management koppelt visie aan daadkracht

Om dit model in de instelling (afdeling jeugdreclassering) te laten functioneren, moet het initiatief bij het management liggen:

- Het management neemt eerst leiding, door de keuze voor het terugdringen van recidive en het bevorderen van participatie van jongeren vast te leggen in de missie en visie van de organisatie, en deze uit te dragen naar medewerkers.
- Vervolgens werkt het management samen met de medewerkers om een omslag te maken in deze richting. Het management heeft daarbij een rol waarin veranderingsmanagement en coaching samenkomen. Men zorgt ervoor dat het middenkader en de jeugdreclassereerders bewust worden van de noodzaak om bedreigde participatie op te heffen en met de What Works beginselen te werken, en dat zij *kiezen* voor deze verandering, daar verantwoordelijkheid voor nemen. Samen formuleert men nieuwe *concrete en realistische* eisen die aan deze werkwijze worden gesteld, en op basis daarvan komt men tot een keuze voor opleiding, en indien nodig, organisatieverandering.
- Tenslotte werken in de derde fase de jeugdreclassereerders zelfstandig aan deze verandering en de borging hiervan. Daarbij coacht het hoger management hen. Activeren staat daarbij voorop. Het hoger management kiest voor een motiverende houding en spreekt het middenkader aan op de eigen mogelijkheden en verantwoordelijkheid. Het middenkader werkt consequent aan verbeter- en actiepunten. Zij stellen deze punten vast in overleg met uitvoerend werkers. Onderwerpen zijn daarbij (het perspectief op) de problemen die men tegenkomt, de oplossing die is vereist, en de route waarlangs deze wordt bereikt. Het middenkader rapporteert in deze derde fase alleen nog oplossingen aan het hoger kader, of overlegt met het hoger kader over de vraag of de route om oplossingen te bereiken geschikt is.

Zichtbaar in deze drie fasen is, dat de manager vanuit eerst een leidende rol, via een combinatie van leiding en coaching, steeds meer in de rol van alleen coach groeit.

B - Het management gaat in principe niet over casuïstiek

Het is de taak van het hoger management van om via de leidinggevenden (zoals locatiemanager, stafmedewerker, teammanager, gedragdeskundige) meer structurele samenwerkingsproblemen te ontdekken. Wanneer bijvoorbeeld besluiten van opnemende voorzieningen de uitgezette lijn steeds doorkuisen, overlegt men op managementniveau. Over de casuïstiek zelf spreekt het management bij hoge uitzondering. Besluitvorming over jongeren hoort op dit niveau helemaal niet thuis. Gebeurt dit wel, dan dient het hogere kader dit proces zelf te blokkeren.

Het hoger management kan deze meer structurele problemen alleen op het spoor komen door jeugdreclassereerders zelf te leren deze samenwerkingsproblematiek te signaleren, en onderscheid te maken tussen problemen op casusniveau en meer structureel niveau. Dit bewustzijn is 'op de werkvloer' van de organisatie vereist. Deskundigheidsbevordering, gebruik van de eerder gepresenteerde checklist, werkoverleg en samenwerkingsoverleg zijn daartoe mogelijkheden.

Wel blijft het werken met casuïstiek als discussiemateriaal voor het hogere kader bij dit alles een

belangrijk middel voor het doordenken van de consequenties van beleid. Men blijft dan immers vanuit het gezin denken.

C - Verantwoordelijkheid ligt laag in de organisatie

Het hoger management voert ook de discussie over de verdeling van taken en verantwoordelijkheden van medewerkers van de eigen en andere organisatie in principe *niet*. Medewerkers kunnen dit op casusniveau zelf bepalen, waarbij zij door hun teammanagers worden gecoached. Waar nodig leggen zij dit vast in protocollen of (liever) gespreksregels.

Het scheppen van deze kaders en activeren van deze processen is uiteraard wel een taak van het hoger management, evenals het scheppen van mogelijkheden om besluitvormingsprocessen over de concrete hulp aan jongeren tussen de betrokken instellingen te koppelen. Ook het formuleren en uitdragen een visie (groeimodel) en het toetsen hiervan door middel van het opzetten van onderzoek is een belangrijke taak voor het hogere kader.

Structureer het indicatie- en behandelingsoverleg

Tijdens overlegsituaties waarin *over*, en niet *met* jongeren wordt gesproken, moeten een groepsfacilitator en vaste discussieregels het groepsinteractieproces sturen²²⁸. Dit is zeker het geval wanneer het gaat om 'messy' problems, waarbij al snel een 'defensieve' communicatie ontstaat, waarbij 'te snel evaluatieve opmerkingen worden ingebracht en te weinig probleemverkennde vragen worden gesteld, en het meer gaat om het beheersen van de discussie dan het verhelderen van het probleem en de mogelijkheden'. Hierbij gelden de volgende discussieregels²²⁹:

1. Argumenteer niet voortdurend voor je eigen positie.
2. Accepteer al te snelle overeenkomst in de groep niet.
3. Stel kritische vragen.
4. Geef je mening niet te snel op, uit angst de sfeer in de groep te bederven.
5. Luister goed naar anderen, in plaats van meteen te beoordelen wat er gezegd wordt.

Bij de groepsfacilitator zijn volgens de auteurs (gebaseerd op onderzoek) de volgende attitudes en vaardigheden vereist:

1. Attitudes:
  - a. Helpend
  - b. Neutraal
  - c. Eerlijk
  - d. Onderzoekend

---

228 Pijnenburg, Vennix en De Bruijn (1999)
229 Pijnenburg, Vennix en De Bruijn (1999)

2. Vaardigheden:

- a. Kunnen structureren van het groepsbesluitvormingsproces
- b. Communicatieve vaardigheden
- c. Vaardigheden om met conflicten om te gaan

De jeugdreclassereerder kan de samenwerkings- / of vertrouwensrelatie die hij opbouwt met jongeren en eventueel ouders, en de leiding die hij hierbij moet nemen, concretiseren door tijdens overleg met anderen te bespreken of hij:

- a. voor veiligheid heeft gezorgd,
- b. de betrokkenen voldoende heeft geïnformeerd,
- c. voor concrete en realistische doelen in het Plan van Aanpak zorgdraagt,
- d. kiest voor het realiseren van doelen door activering en
- e. zich nadrukkelijk inzet voor het realiseren van de vereiste hulp- en dienstverlening.

Organiseer samenwerkingsoverleg

Het werk van de jeugdreclassereerder betreft jongeren in de knel. Velen hebben zelf kinderen, waardoor het nog dichterbij komt. De jongeren confronteren ons met alle valkuilen waar wij zelf ook in gelopen zijn. Het is voor jeugdreclassereerders daarom belangrijk met elkaar uit te kunnen wisselen over het werk, om van daaruit de samenwerking en gezamenlijke uitgangspunten te bevestigen. Dit moet los van de methodiek en casuïstiek plaatsvinden, in een samenwerkingsoverleg.

Teammanagers en gedragsdeskundigen signaleren vaak dat de jeugdreclassereerder de eigen onmacht en angsten niet laat zien, en zich verstoppt achter de inhoud: 'de jongere is echt getraumatiseerd'. In een samenwerkingsoverleg bespreekt men wat jongeren en hun ouders persoonlijk met de jeugdreclassereerder doen. Niet om 'over de jongere heen te gaan', maar om vast te stellen wat nieuwe persoonlijke werkpunten zijn. Het gaat erom, dat de jeugdreclassereerder hun reddersfantasieën herkennen en afleggen, en leren aanvoelen wanneer zij het contact met de jongere aan het verliezen zijn. Dit om te voorkomen dat zij opbranden.

Het is niet 'soft' om dergelijke ervaringen te delen in een gestructureerd gezamenlijk overleg, maar het draagt juist bij aan de eigen professionaliteit. Het is niet goed om te denken dat de ander alles wel aankan, terwijl iedereen er zelf tegenop ziet, bang is, of zich onhandig voelt.

1 De gang van zaken tijdens een zitting

Tijdens de zitting moet de rechter tot een oordeel komen over de vraag of de jongere schuldig is aan de strafbare feiten waarvan de officier van justitie hem beschuldigt. Stelt de rechter vast dat de jongere schuldig is, dan legt hij hem (bijna altijd) een straf op. Als het goed is komt op de zitting alles aan bod dat kan helpen bij de vraag of de jongere het strafbaar feit heeft gepleegd. Feiten die vóór de jongere pleiten en feiten die tégen hem pleiten. Ook komt alles aan de orde wat van belang is voor het vaststellen van een goede straf, bijvoorbeeld of de jongere werk heeft, of hij agressief is, of hij drugs gebruikt, of hij vaker strafbare feiten heeft gepleegd, enzovoort.

Kort samengevat is het doel van het *onderzoek ter terechtzitting* zoals de zitting officieel wordt genoemd dat de rechter vaststelt of de jongere het strafbaar feit heeft gepleegd en of en in welke mate hij daarvoor gestraft moet worden.

De beschuldiging van de officier van justitie heet *tenlastelegging*. Deze tenlastelegging staat in de *dagvaarding*. Dat is de officiële oproep die de jongere heeft gekregen om naar de strafzitting te komen. Zijn ouders en zijn advocaat ontvangen ook een afschrift van deze dagvaarding.

In de dagvaarding staat: op welke dag, op welk uur en waar de rechtszaak wordt gehouden en van welke strafbare feiten de officier van justitie de jongere verdenkt.

Gang van zaken tijdens de zitting

1. Om te beginnen wordt de jongere opgeroepen om de rechtszaal binnen te gaan. Op dat moment wordt vastgesteld of hij wel of niet is verschenen. Anders dan bij strafzaken tegen strafrechtelijk meerderjarigen (18-plussers) is een minderjarige in het jeugdstrafrecht *verplicht* om ter zitting te verschijnen. De rechter moet namelijk ook een indruk kunnen krijgen van de jongere zelf, hoe hij zich gedraagt, of hij spijt heeft, enzovoort.
Komt de jongere niet opdagen, dan wordt de zitting, bij verdenking van een *misdrif* (dit zijn de wat zwaardere feiten zoals diefstal met geweld, zedendelicten en mishandeling), uitgesteld, zodat de jongere opnieuw kan worden opgeroepen. Zo nodig haalt de politie hem bij zo'n tweede oproep van huis en brengt hem naar de zitting. Bij verdenking van een *overtreding* (dit zijn de wat lichtere strafbare feiten) wordt de zaak gewoon zonder de jongere afgehandeld.
NB: De ouders van de jongere worden wel opgeroepen maar zijn *niet* verplicht om te verschijnen.
2. Vooraan in de zaal zit de kinderrechter die de strafzaak leidt. In zware zaken, bijvoorbeeld bij een zedendelict, of bij doodslag, zijn er drie rechters die de zaak samen behandelen. De middelste rechter (dit is de kinderrechter) leidt in dat geval de zitting. Hij stelt de vragen. Naast de rechter(s) zit de griffier, die een verslag maakt van de zitting. Aan een apart tafeltje zit de officier van justitie. Rechter(s), griffier en officier van justitie dragen alle drie een zwarte toga. Als de jongere is binnengebracht, vraagt de rechter hem hoe hij heet en de rechter zegt hem dat hij goed moet opletten wat er tijdens de rechtszaak gebeurt.
3. Dan krijgt de officier van justitie het woord. Hij leest de tenlastelegging voor. In de tenlastelegging staat het strafbaar feit (of de strafbare feiten) waarvan de officier van justitie de jongere beschuldigt. Deze feiten waren ook al opgenomen in de dagvaarding die de jongere thuis toegestuurd heeft gekregen.
De tenlastelegging vormt de kern van de zitting. Want tijdens de zitting draait het om de vraag of de jongere het tenlastegelegde feit heeft gepleegd en zo ja, hoe de jongere moet worden gestraft.

4. Als de officier van justitie klaar is, gaat de rechter verder. Hij ondervraagt nu getuigen en deskundigen. Een getuige is iemand die iets gezien of gehoord heeft over het strafbaar feit of over de verdachte. Zo kan bijvoorbeeld als getuige worden opgeroepen de reiziger in de tram die gezien heeft dat de verdachte de trambestuurder een klap in het gezicht gaf. Of de man die een signalement kan geven van de dader omdat hij hem voorbij heeft zien komen. Overigens worden er in lang niet voor iedere zitting getuigen opgeroepen. Vaak is dat niet nodig omdat toch al wel bewezen is dat de jongere het strafbaar feit heeft gepleegd.
Een deskundige is iemand die vanwege zijn kennis door de rechter wordt ondervraagd. Bijvoorbeeld een psychiater die iets kan vertellen over de geestelijke stoornis van de verdachte, of een hulpverlener, zoals een jeugdreclasserder, die informatie geeft over de gezinssituatie van de jongere.
5. Als de getuigen en deskundigen aan het woord zijn geweest, ondervraagt de rechter de jongere zelf. De rechter stelt niet alleen vragen over het strafbaar feit maar ook over de situatie thuis, of de jongere werk heeft, of hij spijt heeft, wat hij van een werkstraf zou vinden, enzovoort. De rechter probeert hiermee een beeld te krijgen van de jongere als persoon, zodat hij een straf op kan leggen die voor deze jongere geschikt is.
De jongere is als verdachte niet verplicht om antwoord te geven op de vragen die hem worden gesteld. De rechter moet hem op dit zwijgrecht wijzen. Vaak is het overigens wel verstandig om de vragen van de rechter te beantwoorden. Als een jongere overweegt om tijdens de zitting van zijn zwijgrecht gebruik te maken, doet hij er goed aan dit eerst met zijn advocaat te bespreken.
6. Als de ouders aanwezig zijn op de zitting, geeft de rechter hen na de ondervraging van de jongere de gelegenheid om ter verdediging van hun kind, te reageren op wat de getuigen, de deskundige en hun kind naar voren heeft gebracht.
7. In sommige gevallen krijgt nu het slachtoffer het woord. Een slachtoffer kan namelijk aan de rechter vragen of hij van zijn spreekrecht gebruik mag maken om tijdens de zitting aan alle aanwezigen uit te leggen wat het strafbaar feit met hem gedaan heeft. Of hij nog pijn heeft, angst heeft om 's avonds over straat te gaan, enzovoort.
Nu het toch over de positie van het slachtoffer gaat, wijzen we er op dat het slachtoffer ook het recht heeft om, al dan niet via zijn advocaat, voor de zitting een schadeclaim in te dienen tegen de verdachte voor de schade die de verdachte bij het slachtoffer heeft veroorzaakt. Is deze schadeclaim juridisch eenvoudig, dan doet de strafrechter in zijn vonnis aan het eind van de rechtszaak meteen ook een uitspraak over de schadeclaim van het slachtoffer. Vindt de strafrechter de zaak te ingewikkeld, is er bijvoorbeeld geen duidelijk verband tussen schade en daad of is de hoogte van de schade moeilijk vast te stellen, dan verwijst de strafrechter de schadeclaim door naar de burgerlijke rechter. Voor het slachtoffer betekent dit dat hij een aparte rechtszaak voor de schadeclaim moet beginnen bij de burgerlijke rechter.
8. Vervolgens komt de officier van justitie met zijn requisitoir. In dit verhaal legt de officier van justitie uit welk bewijs hij heeft voor de beschuldiging van de jongere. Hij legt dus uit waarom hij meent dat de jongere schuldig is. Bovendien komt hij met zijn *eis*. De eis is het voorstel van de officier van justitie aan de rechter voor een straf.
De eis is *niet* de straf die de jongere wordt opgelegd, want niet de officier maar de rechter beslist over de straf. De eis van de officier van justitie kun je zien als een voorzet die de officier van justitie geeft voor een mogelijke straf.
9. Na de officier van justitie is het woord aan de raadsman (advocaat) van de jongere. Hij houdt een pleidooi, dit wil zeggen een verhaal waarin hij opkomt voor de belangen van de jongere. Als de jongere de zaak niet heeft bekend en er maar weinig bewijs tegen de jongere is, zal de advocaat de rechter ervan proberen te overtuigen dat de jongere onschuldig is. Maar in de meeste gevallen staat de schuld van de jongere wel vast. In dat geval komt de raadsman vooral met verzachtende omstandigheden die er voor pleiten om de jongere een niet al te zware straf te geven, bijvoorbeeld geen jeugddetentie maar een leerstraf, of een taakstraf. Zo kan hij bijvoorbeeld wijzen op de verontschuldigheden die de jongere al heeft aangeboden aan het slachtoffer, op een training die hij nu doet, of op de opleiding die hij nu volgt.

10. Aan het einde van de zitting moet de rechter de jongere nog het laatste woord geven. De jongere krijgt dan nog een laatste kans om iets te zeggen over zijn zaak. Hij kan van die gelegenheid gebruik maken door bijvoorbeeld excuses aan te bieden, beterschap te beloven of iets dergelijks. Het is verstandig als de jongere zijn laatste woord van te voren bespreekt met zijn advocaat.

11. Daarna sluit de rechter de zitting. Als de kinderrechter de zitting alleen doet, komt hij vaak meteen na de zitting met zijn uitspraak. Behandelen drie rechters de zaak, dan deelt de rechter bij de sluiting van de zitting mee wanneer de uitspraak wordt gedaan. Meestal is dat 14 dagen na de zitting. De uitspraak wordt ook weer gedaan in de rechtszaal.

Opmerkingen

In principe worden strafzaken tegen minderjarigen achter 'gesloten deuren' behandeld. Dit betekent dat publiek en pers geen toegang tot de zitting hebben. De rechter kan een uitzondering maken als het om een zeer ernstige zaak gaat die veel publiciteit heeft gekregen.

Hoger beroep

Een jongere hoeft zich niet neer te leggen bij de uitspraak van de rechtbank. Hij kan in hoger beroep gaan. Dit wil zeggen dat hij zijn zaak (en de uitspraak van de rechter) voorlegt aan een 'hogere' rechter van het Gerechtshof. Voor het instellen van hoger beroep heeft de jongere 14 dagen de tijd. Uiteraard is het verstandig om hierover te overleggen met de advocaat.

2 Wie spelen er een rol op de zitting?

Tijdens een strafzaak spelen verschillende personen een rol. Hieronder een overzicht.

Jongere

Om te beginnen is er de jongere. Hij is de verdachte. Om hem draait het allemaal tijdens de rechtszaak. Heeft hij het strafbaar feit gepleegd en zo ja welke straf moet hij dan krijgen?

Jeugdreclasserder

De jeugdreclasserder heeft een dubbele rol. Hij is, meestal al lang voor de zitting, als *hulpverlener* aan de jongere toegevoegd. Hij biedt hulp die er vooral op is gericht dat de jongere niet opnieuw in de fout gaat. Daarnaast heeft hij ook een rol als *rappporteur*. Hij legt in zijn verslag vast hoe de begeleiding van de jongere is verlopen en welke resultaten er (al dan niet) zijn bereikt. De twee rollen van hulpverlener en rapporteur moeten de jongere wel duidelijk zijn. De werker moet er voor zorgen dat de jongere niet de indruk krijgt dat de werker er alleen maar 'achter' hem staat en met hem uitsluitend is gericht op een zo licht mogelijke straf. Dat is niet de taak van de reclasseringswerker. Zijn interventies en zijn rapportages zijn gericht op het voorkomen van nieuwe strafbare feiten. Dat kan in bepaalde gevallen betekenen dat de jongere, mede door de rapportage van de werker, een zwaardere straf krijgt opgelegd dan hem lief is.

De taak van de werker is dus ook een andere dan die van de advocaat. De advocaat bewaakt het strafproces en komt op voor de juridische positie van zijn jeugdige cliënt. Het is van belang om de verschillende taken van advocaat en werker helder neer te zetten voor de jongere en om ook beiden rolvast op te treden ten opzichte van de jongere. De advocaat helpt met alle juridische zaken die bij het strafproces en de zitting horen, de jeugdreclasserder is hulpverlener en rapporteur. Een rolvast werker geeft dus geen adviezen aan zijn jongere over zaken zoals wel of niet bekennen, gebruik maken van het zwijgrecht, in beroep gaan, enzovoort. Als de jongere vragen heeft die te maken hebben met de inhoud van de strafzaak, verwijst de werker hem door naar zijn advocaat.

Medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming

Als de politie proces-verbaal opmaakt vanwege een strafbaar feit door een minderjarige, waarschuwt zij altijd de Raad. De Raad stelt dan een basisrapport op over de persoonlijke omstandigheden van de jongere en als daar aanleiding toe is, maakt zij daarna nog een

vervolgverslag op. De Raadsmedewerker licht tijdens de zitting het basisverslag en een eventueel vervolgverslag nader toe.

Advocaat

Een minderjarige verdachte krijgt voor een rechtszaak automatisch een advocaat. Daar hoeft hij zelf niets voor te doen. Dat gebeurt op het moment dat het OM besluit om hem een dagvaarding te sturen waarin hij wordt opgeroepen voor de rechtszaak. Het is overigens goed mogelijk dat de jongere al eerder een advocaat kreeg toegevoegd, bijvoorbeeld omdat hij tijdens het vooronderzoek al in verzekering is gesteld. In dat geval blijft de advocaat die hem eerder werd toegewezen ook zijn advocaat voor de zitting.

Hierboven bij de taak van de jeugdreclasserder, ging het al even over de taak van de advocaat. De advocaat behartigt de belangen van zijn cliënt. Dat doet hij om te beginnen door er op toe te zien dat de regels van het strafproces door politie, justitie en rechter goed worden toegepast zodat de jongere een eerlijk proces krijgt en zijn rechten niet worden geschonden. Ook houdt hij in de gaten of er wel voldoende bewijs is voor het tenlastegelegde feit en of er wel met alle (verzachtende) omstandigheden rekening wordt gehouden bij het opleggen van een straf of maatregel.

Ouder of voogd

De ouder(s) die het gezag over de jongere heeft (hebben), word(t)en opgeroepen voor de zitting. Zijn er geen ouders met gezag dan wordt de voogd van de jongere opgeroepen. Ouders of voogd zijn niet verplicht om ter zitting te komen, maar als ze aanwezig zijn, geeft de rechter ze de gelegenheid om, ter verdediging van hun kind, te reageren op wat de getuige, de deskundige en het kind zelf hebben gezegd.

De rechter kan de ouders of de voogd ook vragen stellen. Hij mag ze echter geen verklaring ontlokken die als bewijs tegen hun kind kan worden gebruikt. Ouders en voogd hebben namelijk verschoningsrecht. Dit wil zeggen dat ze niet tegen hun kind hoeven te getuigen. De advocaat van de jongere zal er zeker op toezien dat dit verschoningsrecht wordt gerespecteerd.

Officier van justitie

De officier van justitie, die deel uitmaakt van het Openbaar Ministerie, heeft het initiatief genomen voor de rechtszaak. Hij meent dat politie en justitie over voldoende bewijs beschikken om de jongere van een strafbaar feit te beschuldigen. Daarom heeft hij de jongere gedagvaard om ter terechtzitting te verschijnen. Vóór de zitting ligt het initiatief dus bij de officier van justitie. Tijdens de zitting ligt het initiatief bij de rechter. Hij leidt de zitting en geeft de verschillende partijen het woord.

Aan het begin van de zitting geeft de rechter de officier van justitie het woord om de tenlastelegging (officiële beschuldiging) voor te lezen. Later, als de getuigen, de deskundigen, de jongere en eventueel zijn ouders aan het woord zijn geweest, krijgt de officier van justitie opnieuw het woord voor zijn requisitoir. Daarin legt hij uit waarom hij de verdachte schuldig en strafbaar acht en hij komt met een voorzet voor een straf of maatregel. Dit laatste wordt de eis genoemd.

Rechter

De rechter leidt de zitting. Het is zijn taak om vast te stellen of de jongere het strafbaar feit waarvan de officier van justitie hem beschuldigt, ook echt heeft gepleegd. Daarvoor is de zitting bedoeld. De rechter ondervraagt getuigen, deskundigen en de jongere zelf en soms stelt hij ook vragen aan de ouders. Daarnaast krijgen de officier van justitie en de advocaat van de jongere de gelegenheid om hun verhaal te houden. Als alles is gezegd, sluit de rechter de zitting. Daarna moet hij beslissen of er voldoende wettig en overtuigend bewijs is dat de jongere het ten laste gelegde strafbare feit (of de strafbare feiten) heeft gepleegd. Is dat het geval dan zal hij hem bijna altijd een straf of maatregel opleggen.

De rechtbank bestaat uit een sector *Kanton* en uit overige sectoren. Aan de sector Kanton zijn de zogeheten kantonrechters verbonden. Kantonrechters zijn bevoegd om overtredingen te berechten. Overtredingen zijn de doorgaans wat lichtere strafbare feiten. In de praktijk komen jongeren vooral bij de kantonrechter terecht als het gaat om overtreding van de Leerplichtwet. De kantonrechter is een *alleensprekende rechter*. Dit wil zeggen dat hij de zitting alleen doet en ook alleen over zijn uitspraak beslist.

De misdrijven worden berecht door de andere sectoren van de rechtbank. Misdrijven zijn de zwaardere strafbare feiten zoals diefstal, afpersing, verkrachting, oplichting en vernieling. Misdrijven van jeugdige verdachten worden bij de rechtbank behandeld door de *kinderrechter*. Een kinderrechter is een rechter die gespecialiseerd is in zaken die met jongeren te maken hebben. Ook de kinderrechter is doorgaans een alleensprekende rechter. Ernstige en ingewikkelde zaken worden door drie rechters in een zogeheten *meervoudige kamer* behandeld. Eén van hen leidt dan de zitting, dat is de voorzitter. In jeugdzaken treedt de kinderrechter altijd op als voorzitter.

De alleensprekende strafrechter voor zaken tegen strafrechtelijk meerderjarige verdachten, noemt men de *politierechter*. Hij behandelt en vonnist eenvoudige strafzaken. Ingewikkelde zaken worden ook bij meerderjarigen door een meervoudige kamer van drie rechters berecht.

Griffier

Naast de rechter(s) zit de griffier. De griffier maakt een verslag van de zitting. Hij stelt zelf geen vragen en beslist ook niet mee over de zaak. Hij heeft de rol van secretaris.

Rechter-commissaris

Behalve een rechter speelt in het strafproces soms ook de rechter-commissaris een rol. Hij komt niet op de zitting, want hij heeft een rol in het onderzoek van politie en justitie dat vooraf gaat aan de zitting. Bijvoorbeeld als de jongere tijdens het onderzoek in bewaring moet worden genomen, of als een jongere, eenmaal in bewaring genomen, onder voorwaarden weer in vrijheid wordt gesteld. In het volwassen strafrecht wordt de functie van rechter-commissaris vervuld door een rechter die niet betrokken is bij de strafzitting. In jeugdzaken ligt dit anders. Daar vervult de kinderrechter ook de rol van rechter-commissaris.

Naar aanleiding van de rol van de rechter-commissaris maken we een aantal opmerkingen over de eerste fase van het strafproces dat vooraf gaat aan de terechtzitting.

Een belangrijk moment voor de jongere tijdens de fase voordat hij wordt berecht is de *voorgeleiding aan de rechter-commissaris*. Een verdachte die in verband met het onderzoek van zijn vrijheid wordt beroofd en in verzekering wordt gesteld, moet uiterlijk binnen drie dagen en vijftien uur worden voorgeleid aan de rechter-commissaris. Dit wil zeggen dat de verdachte naar het bureau van de rechter-commissaris wordt gebracht waar hij door hem wordt verhoord. De bedoeling van deze voorgeleiding is dat de rechter-commissaris beoordeelt of de verdachte rechtmatig 'vast' wordt gehouden. Is dit het geval, dan loopt de vrijheidsbeneming gewoon door. Meent de rechter-commissaris dat er fouten zijn gemaakt of dat de verdachte anderszins niet terecht vast zit, dan moet hij hem onmiddellijk in vrijheid stellen. Meestal wordt deze voorgeleiding meteen ook gebruikt voor de inbewaringstelling. Een verdachte kan namelijk inclusief verlenging maximaal zes dagen in verzekering worden gesteld. Moet hij daarna nog langer vast worden gehouden, dan moet de officier van justitie bij de rechter-commissaris een inbewaringstelling vorderen. Voordat de rechter-commissaris hierover beslist, moet de verdachte aan hem worden voorgeleid. Zoals al gezegd, vaak worden beide voorgeleidingen in elkaar geschoven en toetst de rechter-commissaris niet alleen de rechtmatigheid van de inbewaringstelling maar neemt hij meteen een beslissing over de inbewaringstelling. Een inbewaringstelling duurt maximaal 14 dagen. Kan de verdachte dan nog niet in vrijheid worden gesteld, dan kan de officier van justitie bij de rechtbank de gevangenhouding van de verdachte vorderen. Voordat de rechtbank daarover een beslissing neemt, hoort ze de verdachte. De gevangenhouding duurt maximaal negentig dagen. De beslissing over de vordering van de officier van justitie wordt in de *raadkamer* genomen. Dit wil zeggen dat het overleg van de rechters over de vordering niet openbaar is en in alle beslotenheid plaats vindt. Dit geldt overigens ook voor het overleg van een meervoudige kamer van rechters over het uit te spreken vonnis. Ook dit overleg wordt in de raadkamer gehouden. Alleen het vonnis wordt in de openbaarheid gebracht. Men spreekt in dit verband wel van *raadkameren*.

Inverzekeringstelling, inbewaringstelling en gevangenhouding zijn geen straffen maar vrijheidsbenemende dwangmiddelen ten behoeve van het onderzoek. Ze worden opgelegd vóór de terechtzitting. Vanzelfsprekend kunnen deze dwangmiddelen niet eindeloos worden ingezet want uiteindelijk zit een verdachte vast voordat een onafhankelijke rechter een uitspraak heeft gedaan over zijn (on)schuld. Daarom houden de vrijheidsbenemende dwangmiddelen op als de negentig dagen zijn verstreken van de gevangenhouding. Op dat moment moet het Openbaar Ministerie kiezen: of de verdachte moet in vrijheid worden gesteld, of de rechtszaak moet beginnen. Wil het Openbaar Ministerie de verdachte niet laten gaan maar is men ook nog niet helemaal klaar voor de rechtszaak, dan volgt er een *pro forma* zitting. Dit wil zeggen dat de rechtszaak officieel wordt

uitgeroepen en dat er wat formaliteiten worden afgehandeld, de inhoudelijke behandeling van de zaak volgt pas enige tijd later. Op die manier hoeft de verdachte niet te worden heengezonden, want als de rechtszaak eenmaal is begonnen, mag de gevangenhouding gewoon doorgaan ook over de negentigdagen-grens heen.

3 Voorbereiding van de jongere op de zitting

De zitting is een gebeurtenis in de nabije toekomst met een ongewisse uitkomst, die het dagelijks leven en de toekomst van de jongere sterk kan veranderen. In alle gevallen is vereist dat de jeugdreclasseerder de informatie in vorige paragrafen, in duidelijke taal uitlegt aan de jongere en eventueel ouder(s). Daarnaast kan de jeugdreclasseerder de jongere psychologisch voorbereiden. Hierop gaan we in onderstaande tekst in.

Faalangst?

Jongeren kunnen verschillend anticiperen op de zitting. In de eerste plaats kan de jongere de zitting met spanning en angst tegemoet zien. Bij deze jonger is het zinvol een vergelijking te maken met faalangst (ook wel: examenangst).

Faalangst is een angst die voorkomt als de jongere een taak moet vervullen. Deze taak heeft dan meestal betrekking op sociaal en/of cognitief gebied. Voor deze taak worden prestaties van de jongere verlangd. De mate waarin de jongere angst ervaart en de reactie erop verschilt per persoon. Onzichtbaarheid kan tot onbegrip leiden. De jongere die door de jeugdreclassering op de zitting wordt voorbereid, kan ook worden gezien als een jongere met een taak: Hij moet zich presenteren, met zijn verhaal, hij moet vragen beantwoorden die hij nog niet kent, hij moet (soms) de blikken en opmerkingen van zijn ouders en (soms) van het slachtoffer in de rechtszaal onder ogen zien, en hij weet niet wat de afloop van dit alles zijn. Bij een deel van de jongeren zal dit leiden tot faalangst.

Oorzaken en symptomen van faalangst.

De oorzaken van faalangst liggen vaak in de omgeving. Indien de jongere in een niet al te veranderlijke omgeving is opgegroeid, dan ontwikkelt hij een basisgevoel van veiligheid en zelfvertrouwen. Deze ontwikkeling kan in het gedrang komen door gezinsproblemen, probleemgedrag van de jongere of een ander een gezinslid, en ook latere negatieve reacties op school (hij wordt vaak uitgelachen) of in zijn vriendenkring (hij is meestal het haasje), kunnen zijn gevoel van eigenwaarde aantasten.

De houding van ouders en andere significante volwassenen heeft grote invloed op het zelfbeeld van jongeren. Faalangst ontstaat sneller als deze volwassenen onduidelijke of tweeslachtige signalen aan de jongere afgeven en niet vertellen wanneer ze tevreden over of trots op hem zijn. Dit leidt tot onzekerheid en verwarring. Ouders van faalangstige jongeren laten bovendien naar verhouding veel gevoelens van irritatie en onmacht zien. Zij leggen bijna altijd grote druk op het leveren van hoge prestaties en spreken tevens vaak hun twijfels uit over het succes van de inspanningen van de jongere. Het zal daardoor gaan twijfelen aan zijn capaciteiten. Voor de jeugdreclasseerder biedt dit belangrijke aanwijzingen. Ook hij, en de kinderrechter, zijn in de wereld van de jongere een tijdelijk significante volwassene.

Faalangst is een veel voorkomend gedrag in het onderwijs. Ongeveer 10 tot 15% van de leerlingen is faalangstig. Enerzijds zorgt deze angst voor verbeterde prestaties en gaat een leerling intensiever en meer werken. Dit is de positieve faalangst. Anderzijds verstoort deze angst de prestaties en werkt het negatief op de prestaties van de leerling. Dit is de negatieve faalangst.

Niet alle jongeren zullen voorafgaand aan de zitting gedrag laten zien dat wijst op faalangst. Er zullen ook jongeren zijn, die zich een onverschillige houding aanmeten, maar van binnen wel degelijk spanning voelen.

Symptomen. De jeugdreclasserder kan faalangst herkennen aan:

- Algemene lichamelijke spanning:
  - transpireren;
  - onrust;
  - trillende handen;
  - hyperventilatie.
- Het voelen van psychische spanning:
  - angst;
  - onrust.
- Piekeren:
  - ongeordend denken;
  - onlogisch denken;
  - snel afgeleid;
  - prikkelbaar.

Aanwijzingen bij faalangst

Het gevolg van spanning en piekeren is dat de faalangstige jongeren niet taakgericht en efficiënt werken. Hierdoor maken ze een slechte start, klappen zij dicht bij een mondelinge beurt, en hebben zij moeite met nieuwe informatie. Voor de jeugdreclasserder is dit belangrijke informatie. In gesprekken voorafgaand aan de zitting, en ook tijdens de zitting zelf, kan dit gedrag optreden. De jongere presenteert zich hierdoor aan de kinderrechter op een minder positieve manier. Hij lijkt er met zijn hoofd niet bij te zijn, is steeds afgeleid, of raakt geprikkeld door de situatie. Dat is niet bevorderlijk voor een goede afloop. Wat kan de jeugdreclasserder doen?

- Probeer zo vroeg mogelijk na te gaan of jongere ten aanzien van de zitting faalangstig is. Ga na of de jongere door de spanning van de komende zitting beter gaat presteren, de wens heeft zich in te zetten voor een goed resultaat (functionele, positieve faalangst), of juist teveel gebukt gaat onder de komende taak (de zitting).
- Spreek positieve verwachtingen ten opzichte van de jongeren uit.
- Zorg voor een veilig klimaat tijdens de zitting.
- Stel reële doelen.
- Verklaar succes of mislukking aan de jongere.
- Presenteer de informatie over de zitting in kleine onderdelen (volg 'Instructie geven' in de Handreiking 'Leiding geven aan de jongere').
- Vraag de jongere om feedback. Heeft hij alles begrepen? Stel heldere, korte vragen.
- Zorg voor situaties waarin de jongere succes kan boeken.
- Maak de opvoeders duidelijk dat ze geen druk op de jongere moeten leggen.
- Probeer te weten te komen wat de wensen en doelen van de jongere zijn.
- Geef aan dat het naar voren brengen van persoonlijke doelen tijdens de zitting heel aanvaardbaar is.
- Leer de jongere om de justitiële rapportage/correspondentie op de juiste wijze te lezen. Doe dit zonedig samen met de jongere.

Calulerende jongeren

Er zijn ook jongeren die calculeren. Zij zijn meer verhard, en zullen bij de zitting wel zien wat er gebeurt. Zij calculeren bij het plegen van een delict in dat er een pakkans is met alle gevolgen van dien: 'Nu is het misgegaan, volgende keer beter'. Er is bij het voorbereiden van de jongere op de zitting een groot verschil tussen een first offender en recidivist. Veel jongeren zijn door de verhalen van vrienden goed op de hoogte van de verschillende strafsoorten.

Voor de meer onverschillige en verharde jongeren verwijzen we ten eerste naar de Handreiking 'Motiveren van de jongere', in het bijzonder naar de aanwijzingen in de fase van voorbeschouwing en ambivalentie. Ten tweede verwijzen we naar de Handreiking 'Leiding geven aan de jongere', in het bijzonder naar de aanwijzingen voor het instructie en correctiegesprek.

Handreiking 14

Aanvullende hulp en zorg tijdens de begeleiding of na afsluiting

Wanneer de bemoeienis van de jeugdreclassering stopt, kan een (door)verwijzing van de jongere cq het gezin voor aanvullende hulp of zorg nodig zijn. Dat kan ook tijdens de begeleiding al zijn vereist. De jeugdreclasserder rapporteert dit altijd aan de Raad, en hij gaat hierover met de jongere cq het gezin in overleg.

Om welke situaties gaat het?

1. De jeugdreclassering is actief, en de jeugdreclasserder komt in de diagnostiekfase of tijdens de uitvoering tot de conclusie dat aanvullende hulp of zorg nodig is voor niet delictgerelateerde criminogene factoren. Aanvullende hulp of zorg kan ook een voorwaarde zijn bij een STP of proefverlof.
2. De jeugdreclassering stopt, maar de jongere of ouders brengen zelf naar voren dat zij aanvullende hulp of begeleiding willen.
3. De jeugdreclassering stopt, en de recidivekans is gedaald. De jongere is echter kwetsbaar, hij participeert onvoldoende in de samenleving, of er zijn andere problemen die weliswaar niet aan het delict zijn gerelateerd, maar nog wel aandacht vereisen. De jeugdreclasserder maakt zich hierover zorgen en wil daarom aansturen op een verwijzing.
4. De jeugdreclassering stopt, bijvoorbeeld omdat de jongere vrijspreekt of geen voorwaarden meer oplegt. De recidivekans is echter niet (voldoende) gedaald. De jeugdreclasserder maakt zich hierover zorgen en wil aansturen op een verwijzing.

In deze handreiking bespreken we eerst de mogelijkheden voor verwijzing. We vervolgen met aanbevelingen voor de manier waarop de jeugdreclasserder de jongere verwijst. Om op het laatste al iets vooruit te lopen: deze handreiking heeft als titel 'Toeleiding', en niet 'Verwijzing'. Een toeleiding is persoonlijk, een verwijzing niet.

1 Waarheen toeleiden?

Er zijn drie mogelijkheden om voor de jongere elders hulp, begeleiding, of een andere activiteit te zoeken: Voorliggende voorzieningen, zorgaanbieders, en (speciaal) onderwijs.

1.1 Voorliggende voorzieningen

Deze voorzieningen bevinden zich meestal in de buurt en zijn vrij toegankelijk voor iedereen. Zij worden meestal gefinancierd door de gemeente of vanuit privé-fondsen. De voorzieningen bieden informatie (lichtste vorm, niet op maat), advisering en ondersteuning (meer intensief en meer persoonsgericht), en ook trainingen en cursussen (het meest intensief). De voorzieningen houden zich *niet* bezig met hulpverlening, training of therapie voor opvoedingsproblemen, gedragsproblemen en psychiatrische problemen²³⁰, maar zij doen wel preventief en adviserend werk op deze gebieden. Zo zijn er bijvoorbeeld oudertrainingen, bedoeld om de ontwikkeling van de kinderen te stimuleren.

Andere voorzieningen houden zich wel met problemen bezig, vooral rond huisvesting, rechtsbijstand, discriminatie en andere vormen van achterstelling, en schulden.

Het gaat te ver om in deze handreiking alle typen voorzieningen op te noemen, ook al, omdat dit per gemeente sterk kan verschillen. We geven hier alleen een algemene indruk.

Thema's waarop de voorzieningen zich onder meer richten:

---

230 Enkele gefinancierde voorliggende voorzieningen doen dit wel. Sommige kerken bieden gezinstherapie aan voor geloofsgenoten, en gespreksgroepen voor homoseksuelen jongeren en slachtoffers van (seksueel) geweld hebben ook een therapeutisch karakter. Daarnaast zijn er uiteraard vrijevestigde behandelaars, al dan niet geregistreerd bij een beroepsvereniging. Op dit aanbod gaan we in deze handreiking niet in.

School - Buurt – Huisvesting – Integratie - Vrije Tijd - Drugs en Alcohol – Veiligheid en Criminaliteit – Gezondheid – Seksualiteit en homoseksualiteit – Opvoeding – Kindermishandeling / misbruik – Rechtshulp – Kinderrechten - Werk - Opleiding – Financiën en schulden – Psychiatrie – Religie en spiritualiteit - Ouderen.

Activiteiten van deze voorzieningen:

Informatievoorziening – Voorlichting – Advisering en consultatie – Training, cursussen, opleiding – Clubs – Oudergroepen – Belangenbehartiging – Sport – Festiviteiten (bijv toernooien, contactavonden).

Beroepskrachten in voorliggende voorzieningen: Leerkrachten en remedial teachers - Maatschappelijk werkers - Bedrijfsmaatschappelijk werkers – Medewerkers in Gezondheidscentra (al dan niet met een consultatiebureau) - Artsen en verpleegkundigen in ziekenhuizen – Huisartsen – Medewerkers in kerken en moskeeën - Politie (wijkagenten) - Schoolartsen - Schoolpsychologen / studentenpsychologen / schooladviesdiensten - Naschoolse opvang - Advocaten - Buurtwerkers / Opbouwwerkers / Medewerkers van buurthuizen en jongerencentra - Medewerkers van cursushuizen – Vrijwilligers (ouders, jongeren) – Medewerkers van (Patiënten) Belangenverenigingen. – Diëtisten – Medewerkers sociale werkplaatsen en arbeidsrehabilitatieprojecten.

In algemene zin kunnen we zeggen dat de voorliggende voorzieningen vooral de participatie van de jongere kunnen ondersteunen. Als het om hulpverlening of behandeling gaat, zijn zij minder aangewezen. Het aanbod is daartoe vaak te licht. Dat moet ook, omdat het laagdrempelige voorzieningen moeten zijn. Ze kosten niet veel of zijn gratis, en het geeft niet als je een keer niet komt of er mee stopt.

Als er nog wel problemen zijn, maar de jongere is juist gebaat bij een laagdrempelig aanbod (bijvoorbeeld omdat hij voorlopig geen bemoeienis meer wil), kan de jeugdreclasserder overwegen de jongere toe te leiden naar een voorliggende voorziening waar in elk geval mensen werken die goed kunnen signaleren of de problemen wellicht verslechteren: een vinger aan de pols houden.

1.2 Geïndiceerde hulpverlening: Zorgaanbieders

Door de per 1 januari 2005 inwerking getreden Wet op de Jeugdzorg stelt het Bureau Jeugdzorg vast welke zorg nodig is bij ernstige opvoed- en opgroei problemen. Daar waar nodig zorgt het BJJ voor toeleiding naar geïndiceerde zorg. De jeugdreclassering is, als onderdeel van BJJ, ook bevoegd om dit te doen.

Het Bureau Jeugdzorg indiceert de jongere voor hulp door de jeugd-GGZ, en de jeugdhulpverlening. Binnen korte tijd zal ook de sector Licht Verstandelijk Gehandicapten volgen. Op veel plaatsen kan ook nog direct bij zorgaanbieders van de jeugd-GGZ worden aangemeld (via BJJ is niet nodig).

De meeste instellingen voor geïndiceerde jeugdzorg ontvangen financiering van het Ministerie van VWS of Justitie. Privaat, of deels privaat gefinancierde instellingen richten zich vaak op een beperkte doelgroep. Het Leger des Heils (afdeling jeugdhulpverlening en jeugdbescherming) is hierop een uitzondering.

De Bureaus Jeugdzorg, en ook de geïndiceerde jeugd-GGZ en jeugdhulpverlening ondernemen ook activiteiten samen met, of juist naast de lokale voorzieningen. Zo geven bijvoorbeeld medewerkers van het AMK preventietrainingen op scholen. Het Paedologisch Instituut traint bijvoorbeeld leerkrachten om in de klas een trainingsprogramma voor agressief gedrag toe te passen.

De jeugdreclasserder maakt voor een indicatie gebruik van de sociale kaart van zijn regio. Wat is er in de eigen regio voorhanden? Het is vereist hier eerst naar te kijken omdat hulp zo dicht mogelijk bij huis moet plaatsvinden. Op internet, of via het management, zijn overzichten (sociale kaarten) verkrijgbaar van regionale aanbod. Een alternatief voor 'zelf zoeken' is, dat een aantal BJJ's een vorm van (casus)overleg heeft georganiseerd waar ook de jeugdreclasserder een casus

kan inbrengen. Naast vertegenwoordigers van de Raad, gezinsvoogdij, vrij toegankelijke ambulante hulp (door BJZ zelf) en het zorgtoewijzingsorgaan, zijn hierbij vaak ook contactpersonen van de opnemende voorzieningen aanwezig. In kleine, interdisciplinaire kring kan worden besproken wat het beste aanbod voor de jongere (en eventueel ouders) is, als de jeugdreclasseerder gaat afsluiten. Dit overleg kan tijdwinst opleveren, maar er is ook een keerzijde: er wordt niet *met*, maar *over* de jongere gesproken. De jeugdreclasseerder mag de uitkomst van dit overleg niet zien als een besluit, maar moet deze zien als een hypothese die hij eerst nog bij de jongere moet toetsen. In de Handreiking Case-management gaan we hierop dieper in.

In de **jeugd-GGZ** zijn de belangrijkste aanbieders:

- het MKD (Medisch Kinderdagverblijf, voornamelijk dagbehandeling en ambulante hulp),
- de Riagg-jeugdafdelingen (vooral ambulante hulp en crisisinterventie), en
- de Jeugd-GGZ poliklinieken (residentieel, dagbehandeling en ambulante).

De zorgaanbieders maken gebruik van een indeling in functies. Dit komt overeen met de thema's van de voorliggende voorzieningen, maar het aantal is meer beperkt, omdat hun werkgebied mee beperkt is. Het gaat immers alleen om de meer ernstige opvoedings- en ontwikkelingsproblemen. In Amsterdam is het aanbod bijvoorbeeld als volgt door de jeugd-GGZ in functies ingedeeld:

- Gedragsstoornissen (o.a. ADHD, en delinquent gedrag)
- Emotionele stoornissen
- Eetstoornissen
- Psychosestoornissen
- Ontwikkelingsstoornissen
- Licht verstandelijk gehandicapten
- Crisisinterventie
- Observatie
- Verslaving
- Neuropsychiatrie
- Multi-probleem gezinnen met GGZ
- Infantpsychiatrie

Deze indeling lijkt sterk op een psychiatrische classificatie.

De hulp die de jeugd-GGZ bij deze functies aanbiedt, presenteren de diverse instellingen in de vorm van **modules**, die wijzen op de locatie van de hulp. De namen van de modules in de jeugd-GGZ kunnen verwarrend zijn. Zo worden 'dagbehandeling', 'ambulant' en 'poliklinisch' vaak door elkaar gebruikt, terwijl zij alle inhouden dat de jongere thuis woont en voor een afspraak of een deel van de dag naar de instelling gaat. 'Groepstherapie' en 'groepsbehandeling' kunnen hetzelfde betekenen, maar in andere gevallen is de therapie veel intensiever en langduriger dan de behandeling. Beide zijn voorbeelden zijn een module in veel zorgprogramma's.

Naast de genoemde ambulante hulp, dagbehandeling en residentiële (klinisch) hulp, biedt de jeugd-GGZ gezinshulp/therapie, en cursussen/trainingen als modules aan.

Modules worden vaak gecombineerd in **zorgprogramma's**. Sommige zorgprogramma's worden geheel door één instelling aangeboden, maar veel vaker werken een of meerdere instellingen samen om voor dezelfde functie hulp te verlenen. Zorgprogramma's staan of in hetzelfde overzicht (sociale kaart) of in een tweede document vermeld. Aan sommige zorgprogramma's doet ook de jeugdreclassering *zelf* mee.

Het overzicht geeft doorgaans ook aan, welke modules *binnen* zorgprogramma's het beste overwogen kunnen worden. Bij voorbaat staat namelijk niet vast dat alle modules nodig of geschikt zijn. Per module van het zorgprogramma dat hulp biedt bij een functie, vermeldt het overzicht indicaties en contra-indicaties. Daarnaast worden vaak voor het zorgprogramma als geheel meer algemene indicaties en contra-indicaties gegeven (zodat de jeugdreclasseerder niet verder hoeft te speuren).

Directe verwijzing naar de jeugd-GGZ verloopt niet altijd gemakkelijk. Er zijn vaak lange wachtlijsten, of een aanbod is er niet. Vooral ambulante jeugd-GGZ is in Nederland niet voldoende

aanwezig. De jeugdreclasserder moet dan terugvallen op de jeugdhulpverlening, die niet altijd de expertise heeft om jongeren met ernstige gedrags- en ontwikkelingsproblemen ambulante (thuis) te begeleiden. Een derde reden voor de soms moeizame doorverwijzing naar de jeugd-GGZ, is een andere visie op behandeling. Bij de jeugd-GGZ kan het denken overheersen dat alles wat een orthopedagogische aanpak vereist (ook al is de onderliggende problematiek psychiatrisch), naar de jeugdhulpverlening moet. Dit verschilt overigens per regio en per instelling. In sommige regio's is een aanbod dat psychiatrie met gezinsgericht en/of ambulante werken combineert, wel voorhanden.

Met de sector **jeugd-LVG** zijn (tot zij deel worden van BZJ) vaak vaste afspraken voor doorverwijzing van jongeren gemaakt. De samenwerking is doorgaans goed, maar ook in deze sector is er nog niet voldoende aanbod voor ambulante hulp. Ook hier we dus vaak dat jongeren 'dan maar' naar de reguliere jeugdhulpverlening worden verwezen. Voor jongeren met LVG-problematiek is dat erg nadelig, want zij krijgen niet de juiste hulp. De jeugdreclasserder dient in elk geval ook na te gaan of de jongere in het (voortgezet) speciaal onderwijs op de goede plek zit, en anders hierop actie ondernemen.

De **jeugdhulpverlening** maakt soms gebruik van een functie-indeling in probleemgebieden (vooral als men samenwerkt met de jeugd-GGZ), maar soms ook van een indeling in typen die de *vorm* van de hulp aanduiden:

- ambulante,
- dagbehandeling,
- residentiële hulp,
- pleegzorg,
- crisishulp /observatie.

Dit laatste is nogal verwarrend: de functies van de jeugdhulpverlening zijn in de jeugd-GGZ nu juist de modules! Wanneer de jeugd-GGZ en jeugdhulpverlening samenwerken in een zorgprogramma, kunnen dus 'therapie' en 'dagbehandeling' als modules worden gekozen.

De functies waarop het aanbod van de jeugd-GGZ en jeugdhulpverlening kunnen in dezelfde documenten staan of in verschillende. Dit is afhankelijk van de regio.

Doorgaans is in de regionale overzichtsdocumenten ook opgenomen welke voorzieningen *bovenregionaal* voor een verwijzing door de jeugdreclassering (Bureau Jeugdzorg) toegankelijk zijn. Dit zijn doorgaans gespecialiseerde residentiële behandelingsinstellingen.

1.3 (Voortgezet) Speciaal onderwijs

Voor kinderen en jongeren zijn er scholen voor speciaal onderwijs. Deze scholen zijn ingedeeld in vier clusters:

Cluster 1. Visueel gehandicapte kinderen en jongeren.

Cluster 2. Auditief en Communicatief gehandicapte kinderen en jongeren (doven, slechthorenden, ernstige spraakproblemen)

Cluster 3. Lichamelijk gehandicapte kinderen en jongeren, verstandelijk en meervoudig gehandicapte kinderen en jongeren. Langdurig zieke kinderen en jongeren.

Cluster 4. Kinderen en jongeren met ernstige ontwikkelings-, gedrags- of psychiatrische stoornissen. Zeer moeilijk lerende kinderen en jongeren. Zeer moeilijk opvoedbare kinderen en jongeren. Psychiatrisch langdurig zieke kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren in scholen verbonden aan pedagogische instituten (psychische problemen)

De clusters 2, 3 en 4 werken samen in Regionale Expertise Centra (REC). Wanneer de jeugdreclasserder een jongere wil aanmelden voor een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs, dan kunt u terecht bij de Commissie voor de Indicatiestelling in een REC.

2 Aandachtspunten bij toeleiding

Een doorverwijzing van de jongere naar de zorgaanbieders of naar het aanbod van de voorliggende voorzieningen moet nooit zomaar worden ingezet 'omdat de hulp gaat stoppen'. Het aanbod moet nodig zijn. Teveel hulp, weer extra stappen, is ongewenst.

Als aanvullende hulp of zorg wél nodig is, is het simpel 'doorsturen' van de jongere of gezin ook niet wenselijk. De jongere moet precies weten waar hij aan toe is. De jeugdreclasseerder beschrijft de grenzen de huidige hulp, en de mogelijkheden van andere (aanvullende of nieuwe) hulp.

Hij begeleidt de jongere ook persoonlijk naar het 'nieuwe adres' en voert daar een overdrachtsgesprek met de jongere en de betrokken medewerker(s). We verwijzen naar 'Onderhandelen' in hoofdstuk 4, Planvorming, en naar de handreiking 'Motiveren van de jongere' voor de technieken die de jeugdreclasseerder kan gebruiken om met de jongere tot overeenstemming te komen over een aanvullend aanbod. Om deze overeenstemming te krijgen, kan de jeugdreclasseerder ook een familieberaad voorstellen.

2.1 Aanmelding van de jongere: eerste contact en informatieverstrekking

De 'intaker' of 'aanmeldfunctionaris' van de voorziening waar de jeugdreclasseerder de jongere aanmeldt is doorgaans goed op de hoogte van het aanbod. Hij is er meestal voor opgeleid om in heldere en begrijpelijke termen de jeugdreclasseerder te informeren, en in eerste aanleg te beoordelen, op grond van objectief vastgestelde kenmerken, of de jongere tot de doelgroep behoort. Als de jeugdreclasseerder hieraan twijfelt, moet hij niet schromen door te vragen, te vragen om folders en documenten, of te vragen naar een ander contactpersoon.

De agendapunten bij dit (vaak telefonische) gesprek zijn doorgaans:

1. De jeugdreclasseerder legt uit in welk juridisch kader hij met de jongere werkt of heeft gewerkt. Dit houdt dus ook in, dat de jeugdreclasseerder de intaker vertelt dat de jongere een of meerdere delicten heeft gepleegd. De jeugdreclasseerder vertelt hierbij wat noodzakelijk is, zonder privacygegevens bloot te leggen die niet ter zake doen. Het gaat om het type delict, de vraag of er slachtoffers bij betrokken waren, of het delict in groepsverband is gepleegd, en wat de juridische gevolgen zijn geweest (inclusief eventuele gevolgen in de nabije toekomst). De jeugdreclasseerder geeft ook aan wat de motieven van de jongere voor het delictgedrag waren, hoe de jongere op het gepleegde delict terugkijkt. Vervolgens legt de jeugdreclasseerder uit wat het juridische kader voor de jongere betekent in termen van controle en gedragsbeïnvloeding. Welke voorwaarden en afspraken zijn er? Welke andere instanties of voorzieningen zijn ook ingeschakeld (geweest) om behandeling of zorg te bieden?
2. De jeugdreclasseerder geeft aan wat de problemen en sterke kanten van de jongere zijn. Hij gaat in op specifieke, delict- of schadegerelateerde risicosituaties voor de jongere. (De aanmeldfunctionaris vergelijkt dit vaak meteen al met de kenmerken van zijn beoogde doelgroep. Soms klinkt twijfel door, en de jeugdreclasseerder moet dit meteen benoemen en bespreken. In andere gevallen is de intaker juist erg 'gretig'. Hier niet overhaast te werk gaan, maar alle agendapunten afwerken.)
3. De jeugdreclasseerder geeft aan welke veranderingen hij (alsnog) hij in algemene (brede) zin bij de jongere zou willen zien (doelen). Hierbij geeft hij zijn prioriteiten aan.
4. De jeugdreclasseerder legt uit welke strategie hij heeft om de doelen te bereiken, en welke plek de diverse voorzieningen die hij op het oog heeft, hierin zouden kunnen innemen (brede strategie), en welke plek juist deze voorziening zou kunnen innemen.
  - Als de maatregel nog in uitvoering is, benoemt de jeugdreclasseerder hierbij duidelijk zijn rol als case-manager: hij benoemt het aanbod van de instelling of voorziening als een *onderdeel* van het plan van aanpak dat al bestaat, hij positioneert zichzelf als spil en regisseur van de begeleiding. Hij geeft concreet aan in welke overlegvorm(en) de instelling wordt verwacht om 'aan te schuiven' om de begeleiding/behandeling van de jongere te bespreken en op elkaar af te stemmen. De jeugdreclasseerder voorkomt hiermee vanaf het eerste contact dat de begeleiding versnipperd raakt en dat instellingen langs elkaar heen

werken. Ook geeft de jeugdreclasseerder aan welke vormen van controle (zoals voorwaarden en afspraken) met de jongere zijn gemaakt. Hij legt uit welke hiervan deze tijdens de aanvullende hulp of zorg gegarandeerd moeten worden, en waar dan de verantwoordelijkheden moeten liggen.

- Indien de maatregel stopt en de begeleiding wordt afgesloten, geeft de jeugdreclasseerder aan welke naar andere instellingen hij de jongere eventueel ook toeleidt, en welke redenen daarvoor zijn.
5. Daarna *overlegt* de jeugdreclasseerder met de intaker hoe het (hulp)aanbod van de voorziening past in de verkozen strategie. (Ook hier twijfel meteen benoemen en bespreken). Het is mogelijk dat de intaker *intern* moet overleggen of meer gedetailleerde informatie wil, en daarom niet meteen kan instemmen met de vraag van de jeugdreclasseerder. Dat is een goed recht, en de jeugdreclasseerder informeert daarom op welke termijn hij hierover uitsluitel mag verwachten. Tijdverlies moet voorkomen worden, zeker als de begeleiding stopt. Er mogen geen 'gaten' in de begeleiding vallen, omdat dit de recidive- en schadekansen mogelijk kan vergroten. De jeugdreclasseerder moet deze urgentie absoluut benoemen en uitleggen. Hij probeert de vaart er in te houden: 'wanneer kan ik daarover terugbellen?'
  6. Tenslotte worden er gegevens uitgewisseld, en afspraken gemaakt over aanmeldingsformulieren, een kennismakingsbezoek of intakegesprek, en over de manier waarop de jeugdreclasseerder de informatie over zowel de voorziening als het gesprek zelf aan de jongere zal doorgeven.

Als het aanbod niet tegemoet komt aan de vraag, dan is de aanmeldfunctionaris vaak in staat een suggestie te doen voor een andere voorziening.

De aanmeldfunctionaris vraagt de jeugdreclasseerder meestal (zeker bij zorgaanbieders en REC's) de daartoe ontworpen aanmeldingsformulier in te vullen en zo spoedig mogelijk op te sturen. Als de informatie niet op tijd binnen is, kan het gesprek zelden worden uitgesteld. Bij jongeren zonder telefoon is dat bovendien niet eens mogelijk. Het is belangrijk dat de informatie tijdig wordt aangeleverd.

Een goede overdracht betekent dus ook, dat de informatie van de jeugdreclasseerder op orde is, en dat hij tijdig de aanmeldingsformulieren heeft toegestuurd aan de betreffende voorziening.

Als er wachttijden zijn, houdt hij regelmatig telefonisch contact om te zien of er plek is, en wat de prognose is voor de open plek. Hij geeft dit steeds aan de jongere en eventueel ouders door. Dit maakt het voor hen draaglijker. De datum en plaats van het gesprek worden ook per brief aan de jongere gestuurd.

Deze snelheid en zorgvuldigheid kunnen de overdracht aanzienlijk vergemakkelijken: er wordt tijdens de overdracht alleen gesproken over datgene waar het om draait (geen herhalingen van de geschiedenis), en het motiveert de jongere: 'hier zijn professionals aan het werk, ik ben hier aan het goede adres'.

2.2 Intake / overdrachtsgesprek

Vorbereiding

Ook al is tijdens de evaluatie afgesproken dat aanvullende hulp of zorg zal worden ingezet, als de intake dichterbij komt neemt de spanning toch toe. Een doorverwijzing bij het stoppen van de begeleiding kan de jongere als groot verlies ervaren, ook al 'haatte' hij de jeugdreclasseerder. Hij kan de volgende / nieuwe hulpverlener beschouwen als iemand die het estafettestokje kritiekloos overneemt. Ook kan het verwarrend zijn: wie heeft nu en straks de verantwoordelijkheid? De jeugdreclasseerder kan dan 'terugtrekkende bewegingen' verwachten: Het goed thuis toch wel goed, of nu een stuk beter. Ik zie er toch maar vanaf. De jeugdreclasseerder die aansluit bij dit angstniveau (zie 'Omgaan met weerstand' in Handreiking 'De eerste gezinsgesprekken) kan dan in de verleiding komen hierin mee te gaan en het aantal nieuw betrokken hulpverleners toch maar te beperken. Dat is niet adequaat, want als hulp vereist is, moet de jeugdreclasseerder deze toch proberen te realiseren. De jongere verliest anders ook een professioneel netwerk waarmee hij in

moeilijker tijden wellicht zijn hoofd net boven water kan houden. Daarom verdient het aanbeveling dat de jeugdreclasseerder naar het intakegesprek meekomt , en ook aanbiedt vooraf een kijkbezoek af te leggen.

De jongere en ouders moeten vooraf weten, dat zij tijdens het gesprek, of daarna (bedenktijd), nog nee kunnen zeggen tegen het aanbod: 'Het is net als in een winkel. Je gaat naar binnen met het idee 'zou dit wat zijn?' of 'dit lijkt me wel wat'. Je bent niet verplicht om iets te kopen, je kunt ook de winkel weer uitlopen. En je stelt eerst nog wat vragen, want zij weten er alles van. De man van de winkel stelt jou ook vragen. Dat is service van zijn kant. Hij wil weten of dit echt wel iets is wat jij nodig hebt en of het bij je past. Hij wil je niet zomaar iets verkopen. '

Indien de aanvullende hulp of zorg een *voorwaarde* is bij de maatregel of eventueel STP/proefverlof, is deze ruimte veel kleiner. De ouders staat het vrij om van het aanbod af te zien, maar de jongere niet. Hij mag nee zeggen, maar dit betekent dat hij een voorwaarde breekt. De jeugdreclasseerder moet de jongere nog voor het intakegesprek hierop voorbereiden.

De jeugdreclasseerder moet nagaan wat de motivatie is van de jongere voor de aanvullende hulp of zorg. Soms is deze motivatie helemaal afwezig. Door aan te geven 'het moet gewoon' kan de jeugdreclasseerder dan de jongere een uitweg bieden uit 'niet willen', zoals besproken in hoofdstuk 3. Indien er twijfels en vragen zijn, kan de jeugdreclasseerder de techniek van motiverende gespreksvoering inzetten (zie handreiking 5, fase voorbeschouwing). Ook hier geldt: dreigen of paaien heeft geen zin.

Het gesprek

Intakegesprekken worden bij zorgaanbieders en REC's gevoerd door daartoe opgeleide medewerkers.

Over het algemeen is een '*driehoeksgesprek*' van jongere en eventueel ouders, jeugdreclasseerder en nieuwe hulpverlener / begeleider het best. Het voordeel hiervan is dat de informatie op deze wijze de minste kans loopt op foute interpretatie, en de jeugdreclasseerder kan de jongere en ouders over zaken geruiststellen. Het is vertrouwder.

Het kan noodzakelijk zijn dat er meerdere gezamenlijke overdrachtsgesprekken worden gevoerd, bijvoorbeeld bij complexe problematiek, een veelheid aan interventies of heftige weerstand van de jongere tegen opnieuw een verandering van hulpverlener.

Het hoofddoel van de intaker zal met name zijn, ingang te krijgen bij de jongere en eventueel ouders. Hij zal daartoe informatie geven over het aanbod en de keuzes die de jongere of ouders daarbij hebben, en hij zal aansluiten bij (het motivatie- en angstniveau van) de jongere en eventueel de ouders. Het is dus geen gesprek om te beoordelen of de jongere al dan niet *past* in de voorziening. Dit station is – als het goed is – al gepasseerd in eerdere contacten van de jeugdreclasseerder met de intaker. De jongere en ouders moeten dit vooraf ook weten, zodat zij niet het gesprek ingaan met de verwachting dat zij daarop beoordeeld zullen worden.

Het hoofddoel van de jeugdreclasseerder is tijdens de overdracht 'zijn' jongere en eventueel ouders zo goed mogelijk in staat te stellen met het aanbod te *kunnen en willen* beginnen. Hij richt zich daartoe zowel op de jongere en ouders als op de intaker, maar hij is alleen 'advocaat' voor de jongere en niet van de aanvullende hulp of zorg. Het gaat bij de overdracht immers om een aanvullend aanbod om recidive of schade te voorkomen. Dat kan alleen als dat aanbod past bij de responsiviteit van de jongere, en niet als de jongere bij het aanbod moet passen. Tijdens het intakegesprek heeft de jeugdreclasseerder daarom primair een bemiddelende rol voor de jongere. Hij zorgt ervoor dat het aanbod zo responsief mogelijk is door te vertellen, of de jongere aan te moedigen te vertellen over de volgende zaken:

1. Wat betekent het om begeleiding in een gedwongen kader te krijgen: je wordt gecontroleerd. Er zijn sancties als je afspraken niet nakomt. Je bent vaak niet vanzelf gemotiveerd om te investeren en actief mee te doen. Er wordt over je beslist, of je nu wilt of niet. De jongere kan de *verwachting* of *wens* hebben dat de aanvullende hulp en zorg ook zo zal zijn, of juist, dat het kader helemaal niet meer gedwongen is. Dat geldt ook voor de ouders. De intaker kan ook vooraf een beeld hebben van deze verwachtingen en wensen van de jongere. De jeugdreclasserder moet de jongere en intaker helpen deze verwachtingen en wensen over en weer uit te spreken.
2. De jongere en jeugdreclasserder die elkaar al enige tijd kennen, hebben een samenwerkingsrelatie ontwikkeld. Het is mogelijk dat de jeugdreclasserder een rolmodel voor de jongere is geworden. De jeugdreclasserder moet expliciet bespreken dat aanvullende hulp of zorg niet betekent, dat hij de jongere nu in steek laat. Hij geeft tijdens het gesprek aan hoe hij contact blijft houden met de jongere, en ook hoe hij nagaat of de hulp of zorg die de jongere hier krijgt, bij hem past en goed wordt uitgevoerd.
3. Als er schadekansen zijn, bijvoorbeeld door risicovol gedrag, druggebruik, of het steeds te laat komen op afspraken, moet de jeugdreclasserder deze bespreken. De jeugdreclasserder kent de risicosituaties voor de jongere. Hij weet welke omstandigheden bij de jongere kunnen leiden tot delictgedrag of ander schadelijk gedrag. Dit is een lastig onderwerp, want de jeugdreclasserder introduceert hier 'beren op de weg'. De jeugdreclasserder moet voorkomen dat de intaker en/of de ouders nu tegen de jongere gaan 'preken' of allerlei zorgen gaan uiten. Beter is het, per onderwerp of risico gewoon zakelijke afspraken te maken.
  - Als er al controlemaatregelen als voorwaarden zijn vastgesteld, krijgt de intaker de gelegenheid uit te leggen hoe deze in de instelling of voorziening concreet worden uitgevoerd. Ook moet duidelijk zijn wie er uiteindelijk verantwoordelijk is voor de controlemaatregel, en wat er gebeurt als de jongere zich er niet aan houdt. De jeugdreclasserder moet zorgen dat de jongere dit begrijpt, en gaat dit ook na door de jongere te vragen dit te herhalen.
  - Als er rond een risico geen voorwaarden zijn vastgesteld, vraagt de jeugdreclasserder de jongere eerst aan te geven hoe hij, en hoe de medewerkers van de aanvullende zorg of hulp hem kunnen *helpen* om elk risico te beperken. De jeugdreclasserder is hier de advocaat van de jongere. De antwoorden die de jongere geeft, worden niet zo maar geaccepteerd. Als de schadekansen meer controle en afspraken vereisen, leggen de intaker en jeugdreclasserder dit uit, en overleggen met de jongere over een oplossing. Uiteindelijk moet de jeugdreclasserder hier een beslissing nemen.
4. Indien de jongere terugkeert uit een JJI, en/of recentelijk zelfstandig is gaan wonen, is er een grote kans dat het sociaal netwerk van de jongere beperkt is, en dat jongere zorgen heeft over zijn nieuwe zelfstandigheid: niet meer in een vaste dagstructuur, zelf je zaken regelen. Aanvullende zorg of hulp in de vorm van opvang of begeleid wonen houdt hier wel rekening mee, maar voor een gezinstherapeut of activiteitenbegeleider in een centrum is dit niet vanzelfsprekend. De jeugdreclasserder moet hen uitleggen dat deze periode voor de jongere zwaar is, en eventuele terugval of afwezigheid met hen proberen te ondervangen. Ook hierbij vraagt de jeugdreclasserder eerst aan de jongere zelf hoe hij hierbij ondersteund kan worden.

De agenda van een overdrachtsgesprek is doorgaans als volgt:

1. De jeugdreclasserder introduceert de intaker / medewerker van de voorziening bij de jongere / ouders.
  - a. Hij vertelt welke contacten zij al hebben gehad en wat daarbij is besproken.
  - b. Hij gaat na wat de jongere en ouders al weten van de aanvullende hulp of zorg.
2. De intaker legt uit wat in algemene zin de bedoeling van het aanbod / de hulp is.
3. De intaker vergelijkt dit de doelen die hij al met de jeugdreclasserder heeft doorgenomen. Zo laat hij merken dat hij deze informatie met hen wil delen en hij controleert meteen of dit nog klopt.
4. De jeugdreclasserder introduceert de specifieke punten bij overdracht vanuit / door de jeugdreclassering (hierboven besproken) :

- a. het gedwongen kader en de aanvullende hulp of zorg: wat is de verhouding?
  - b. de samenwerkingsrelatie van de jongere (eventueel ouders) met de jeugdreclasseerder
  - c. schadekansen, risicosituaties, eventuele voorwaarden en nieuwe controleafspraken
  - d. eventueel: periode na vrijlating uit JJI en/of zelfstandig wonen
5. De intaker en jeugdreclasseerder vragen de jongere / ouders naar aanleiding van punt 2 en 3 vragen te stellen, of er doelen toegevoegd/afgevoerd moeten worden, en zij de door de jeugdreclasseerder en intaker vastgestelde prioriteiten herkennen. De jeugdreclasseerder steunt hierbij de jongere en ouders nadrukkelijk en verheldert zoveel mogelijk.
  6. De intaker en jeugdreclasseerder vragen de jongere / ouders of zij verder willen met het aanbod / de hulp. (Als jongere / ouders twijfelen, kan de jeugdreclasseerder de ambivalentie vergoten met motiverende gespreksvoering. Er is dan vaak bedenktijd nodig). Om jongere / ouders 'over de streep te trekken' wordt eventueel aangeboden de hulp / het aanbod eerst 1 maand uit te proberen.
  7. Als jongere / ouders accepteren, worden concrete afspraken gemaakt. De intaker heeft hierbij in het gesprek de leiding.

2.3 Informatieverstrekking

De jeugdreclasseerder verstrekt de volgende informatie aan de aanvullende hulp of zorg:

- Bij geïndiceerde zorg tijdens de uitvoering van de jeugdreclassering krijgt de zorgaanbieder het plan van aanpak toegestuurd, waarin tevens het indicatiebesluit is opgenomen.
- Bij toeleiding naar zorg in verband met het stoppen van de begeleiding gaat in het geval van niet-geïndiceerde zorg de afsluitrapportage van de jeugdreclasseerder naar de zorgaanbieder. Gaat het om geïndiceerde zorg, dan zal de jeugdreclasseerder moeten zorgen voor een indicatiebesluit met de daarbij behorende rapportage.

De zorgaanbieder, school of voorliggende voorziening heeft meestal vastgelegd welke informatie op welke momenten aan jongeren wordt verstrekt. Deze informatie moet relevant, begrijpelijk en duidelijk voor de jongere zijn. De volgende indeling kan de jeugdreclasseerder gebruiken als checklist.

Na de aanmelding kan de jongere verwachten:

- Algemene informatie omtrent de instelling
- Informatie omtrent wachtlijsten en urgentiebepaling
- Toelatingscriteria
- Werkinhoudelijk beleid (visie, producten, levensovertuiging, methodieken en werkwijzen)

Voor of tijdens het overdrachtsgesprek verstrekt de voorziening informatie over

- Medezeggenschap
- Huisregels
- Veiligheid en hygiëne
- Klachtrecht
- Privacyreglement
- Werkinhoudelijk beleid, toegesneden op de vraag of problematiek van de jongere (visie, producten en diensten,
- Levensovertuiging, methodieken en werkwijzen
- Rechten en plichten van de jongere
- Eventueel: Afschrift van het contract of de hulpverleningsovereenkomst

1 Justitiële Jeugdinstellingen

Er zijn in Nederland zeventien justitiële jeugdinstellingen waar jongeren van twaalf tot achttien jaar worden opgenomen. Een hogere leeftijd is in bepaalde gevallen ook mogelijk. Jaarlijks verblijven ruim 4500 jongeren korte of langere tijd in een jeugdinstelling. Er zijn rijksinstellingen en particuliere instellingen; het onderscheid geldt vooral de aansturing en bedrijfsvoering. De kosten van de rijksinstellingen komen voor rekening van de Dienst Justitiële Instellingen (DJI) en het personeel is in dienst van DJI. Particuliere jeugdinstellingen worden volledig door de Dienst Justitiële Instellingen gesubsidieerd; het personeel is in dienst van een stichting.

Vanaf 1 september 2001 is de Beginselenwet justitiële jeugdinstellingen (Bjj) van kracht. Hierin liggen de rechten en plichten vast van de jongeren die in een justitiële jeugdinstelling verblijven. Ook staat erin wat de instellingen voor de jongeren moeten regelen op het gebied van onderwijs, opvoeding, zorg, ontspanning en sport.

Jeugddetentie kan maximaal één jaar duren voor jongeren die twaalf tot zestien jaar oud waren toen ze het misdrijf pleegden. Als ze tijdens het plegen van het misdrijf zestien of zeventien jaar oud waren, kan de jeugddetentie maximaal twee jaar duren. Jeugddetentie wordt in een **opvanginstelling** uitgevoerd. Hier zitten zowel jongeren die van een misdrijf worden verdacht (voorlopige hechtenis) als jongeren die al een straf opgelegd hebben gekregen. Samen met de jongere wordt een verblijfsplan opgesteld met daarin de problemen waar hij mee worstelt en de doelen die bereikt moeten worden tijdens het verblijf. Die doelen variëren van praktische vaardigheden, zoals omgaan met geld, tot therapeutische vaardigheden, zoals voorkomen dat boosheid omslaat in geweld. Onderwijs is een belangrijk deel van het dagprogramma in een opvanginstelling.

De maatregel van **plaatsing in een jeugdinstelling (PIJ)** wordt opgelegd voor twee jaar. De maatregel wordt uitgevoerd in een **behandelinstelling**. De kinderrechter kan die maatregel opleggen, omdat de jongere schuldig is aan een ernstig misdrijf en de kinderrechter vindt dat hij intensieve hulp en behandeling nodig heeft om herhaling van het misdrijf te voorkomen. Als de maatregel is opgelegd voor een geweldsdelict of zedendelict, kan die termijn met twee jaar worden verlengd. Een PIJ-maatregel kan vervolgens nog een keer met maximaal twee jaar worden verlengd, als de jongere tijdens het plegen van het misdrijf leed aan een gebrekkige ontwikkeling of psychiatrische stoornis. In het laatste geval kan een PIJ-maatregel dus maximaal zes jaar duren.

Er zitten ruim twee keer zoveel jongens als meisjes in een behandelinstelling. Van alle geplaatste jongeren zit 40 procent in een behandelinstelling op grond van een PIJ-maatregel en 60 procent vanwege een OTS met machtiging tot uithuisplaatsing. Daarbij lopen de verschillen tussen jongens en meisjes nogal in het oog: terwijl meer dan de helft van de jongens in verband met een strafrechtelijke PIJ-maatregel in een behandelinstelling verblijft, is 90 procent van de meisjes daar geplaatst op grond van een civielrechtelijke OTS met machtiging tot uithuisplaatsing.

2 STP, Work-Wise en proefverlof

Om jongeren voor te bereiden op de terugkeer in de maatschappij ondersteunt de Justitiële Jeugdinstelling hen op twee manieren: het Scholings- en Trainingsprogramma (STP) en het proefverlof. STP en proefverlof zijn twee varianten in de tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende

straffen of maatregelen. Het begrip Scholings- en Trainingsprogramma is afkomstig uit de Beginselenwet Justitiële Jeugdinrichtingen. Een bijzondere STP is Work-Wise.

Een STP/Proefverlofplan wordt opgesteld door de JJI en de begeleidende instantie. De directeur van de JJI draagt hierbij de eindverantwoordelijkheid. De (jeugd)reclassering – indien betrokken - *adviseert* de directeur door, op basis van informatie en gesprekken met vertegenwoordigers van de JJI en met de jongere, een voorstel voor een STP/Proefverlof in te dienen.

Het STP/Proefverlofplan wordt door de directeur van de JJI als bijlage meegestuurd bij een aanvraag STP/machtiging voor proefverlof. De selectiefunctionaris van DJI beoordeelt op basis van deze documenten in hoeverre een STP/Proefverlof toegestaan wordt. Vervolgens fungeert het STP/Proefverlofplan als plan van aanpak en afsprakenkader voor alle betrokkenen tijdens de uitvoering van het STP/Proefverlof.

Inhoud STP/Proefverlofplan

Deel I

Situatie voor detentie/voorgeschiedenis

- a Gezin/familie
- b Andere sociale relaties
- c Woonsituatie/huisvesting
- d Scholing en werk
- e Financiën
- f Lichamelijke gesteldheid
- g Psychische gesteldheid/gedragsproblemen
- h Verslaving/middelengebruik
- i Hulpverleningsgeschiedenis
- j Delict(geschiedenis) en delictscenario

Situatie tijdens detentie

- a Gestelde verblijfs/behandeldoelen en mate waarin deze gerealiseerd zijn
- b Gedrag van de jongere tijdens detentie
- c Contact met ouders/familie

Huidige situatie

- a Mate waarin de jongere voldoet aan toelatingscriteria voor STP/Proefverlof
- b Inschatting recidiverisico
- c Motivatie van de jongere om aan STP/Proefverlof deel te nemen
- d Mate waarin de jongere voldoende competenties en vaardigheden bezit om (zelfstandig) in de maatschappij te functioneren
- e Begeleidingswensen

Conclusie en indicatie

- a Wat is de inschatting op risico voor recidive, op basis van de voorgeschiedenis, situatie tijdens detentie en huidige situatie?
- b Wat betekent dit voor de invulling van het STP/Proefverlof?

Deel II

Voorstel STP/Proefverlof

- a Doelen van STP/Proefverlofplan (in relatie tot delictgedrag en risico op recidive)
- b Fasering traject
- c Onderbouwde toelichting op activiteiten en trainingen/programma's
- d Uitvoerders programma's/modules
- e Wekelijkse tijdsinvestering diverse activiteiten
- f Start- en einddatum
- g Huisvesting gedurende STP/Proefverlof
- h Bijzondere voorwaarden
- i Consequenties van overtreding voorwaarden
- j Begeleidende instantie
- k Aard en intensiteit van begeleiding
- l Wijze waarop toezicht vorm krijgt (mede gerelateerd aan recidiverisico)
- m Invulling van controle en toezicht

Overige zaken

- a Afspraken over rapportage
- b Afspraken over melding wijzigingen in situatie de jongere of invulling plan van aanpak
- c Ondertekening door directeur JJI, begeleidende instantie, jongere

2.1 STP

Indicatie en contra-indicaties

In principe komen de meeste jongeren in aanmerking voor een STP. Een STP omvat minimaal 26 uur per week aan activiteiten; van onderwijs en werk tot sociale vaardigheidstraining, bijzondere zorg en vrijetijdsbesteding.

Een overzicht van alle STP's is te vinden op <http://www.dji.nl/main.asp?pid=171>

Een STP is bedoeld voor jongeren met een jeugddetentie, OTS'ers en voogdijpupillen, en voor PIJ'ers met een maatregel van twee tot vier jaar. Jongeren met een PIJ wegens gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens komen in aanmerking voor proefverlof met een vergelijkbaar programma.

Jongeren met een veroordeling tot jeugddetentie kunnen in aanmerking komen voor een STP wanneer zij ten minste de helft van hun strafrestant (de strafduur na aftrek van de voorlopige hechtenis) in de inrichting hebben uitgezeten. Het STP duurt minimaal een maand en maximaal drie maanden.

Deelname aan het STP is in twee gevallen niet mogelijk:

- als er tegen de jongere nog een andere veroordeling tot een vrijheidsbenemende straf en/of maatregel loopt;
- als de jongere een combinatievonnis heeft van jeugddetentie en een PIJ-maatregel. Hij kan pas in aanmerking komen voor het STP, wanneer zijn PIJ-maatregel ten einde loopt.

Van de jongeren met een PIJ-maatregel kunnen de meesten in aanmerking komen voor het STP. Voor jongeren met een PIJ-maatregel van twee jaar duurt een STP hooguit drie maanden, bij een vierjarige maatregel duurt een STP zes maanden.

Begeleiding en duur

Zolang de jongere bezig is met een STP krijgt hij begeleiding: in alle gevallen is Bureau Jeugdzorg – middels een (gezins)voogdij-instelling of de jeugdreclassering - verantwoordelijk voor de begeleiding en het toezicht.

Jongeren kunnen gedurende één maand tot één jaar (afhankelijk van de straf of maatregel) buiten de JJI een STP volgen. Ook gedurende de nacht verblijven zij elders. Formeel vallen de jongeren nog wel onder de hoede van de JJI: een STP is dus géén vorm van Nazorg. Als de jongere de vrijheid niet aankan, loopt hij het risico terug naar de inrichting te moeten.

Standaard-STP of modules

Naast de vaste netwerkpartners kunnen ook scholen, werkgevers en andere (jeugd)zorginstellingen zelf programma's aanbieden als onderdeel van een STP. Een programma bestaat vaak uit een aantal modules. Hierdoor kan een STP specifiek worden toegesneden op de jongere.

Jongeren kunnen daarom door de JJI worden voorgedragen voor een standaard-STP óf voor een programma dat wordt samengesteld uit erkende modules en onderdeel vormt van hun behandelplan. Dit individuele programma moet worden goedgekeurd door een selectiefunctionaris van DJI.

Evidence-based?

Een jongere kan slechts in aanmerking komen voor een STP als het programma / de module erkend is volgens de Regeling erkenning Scholings- en trainingsprogramma's. Diverse aanbieders kunnen een verzoek indienen om programma's of modules te erkennen. Dit kan bij de

sectordirectie Justitiële Jeugdinrichtingen. De beoordeling van deze aanvragen is niet aan de strikte regels verbonden die de erkenningscommissie gedragsinterventie heeft opgesteld. We moeten daarom erkennen dat de meeste STP's niet evidence-based zijn. Het zijn praktische programma's om jongeren opnieuw te helpen integreren in de samenleving, zonder gedegen theoretische onderbouwing of begeleidend effectonderzoek.

De jeugdreclasserder moet daarom bij zijn voorstel voor een STP over diagnostische middelen beschikken die voldoen aan de de What-Works beginselen:

- Wat is de recidivekans? Is een STP intensief genoeg wanneer we kijken naar de recidivekans?
- Wat zijn de schadekansen? Wat betekent dit voor het risicomangement bij uitvoering van een STP? Welke bijzondere voorwaarden, vormen van controle en toezicht en afspraken zijn er mogelijk?
- Grijpt het STP aan op de delictgerelateerde criminogene factor of factoren die in hoge mate bij de jongere aanwezig zijn?
- Past het STP bij motivatie, mogelijkheden en leerstijl van de jongere? Kan de jongere bijvoorbeeld tijdens de uitvoering wel thuis wonen? Zo niet, is het haalbaar dat de jongere dan elders, of zelfstandig woont? Of moeten de jeugdreclasserder, JJI en de jongere eerst aan voorliggende doelen werken, bijvoorbeeld: zich houden aan afspraken, een motivatietraject, het realiseren van een (tijdelijke) verblijfplaats.
- Wordt het STP door goed opgeleide professionals uitgevoerd zoals bedoeld, en wordt dit door de uitvoerende instelling ook bewaakt?

Wanneer de jeugdreclasserder niet *alle* bovenstaande vragen duidelijk positief kan beantwoorden, moet hij er van *afzien* een STP te adviseren, ténzij het STP de toegang van een individuele jongere tot basisvoorzieningen kan bevorderen. Dit laatste biedt vanuit de *normatieve* route (bevorderen van participatie is een *recht* voor de jongere) een tweede argument om een STP aan te bieden. De jeugdreclasserder kan dat echter alleen doen als hij een goed risicomangement kan realiseren.

Begeleiding door de jeugdreclasserder

Bij de keuze en uitvoering van een STP zijn er twee mogelijkheden:

1. De strafrechtelijk geplaatste jongere wordt in de JJI begeleid door de jeugdreclassering. In dat geval is de jeugdreclasserder de case-manager bij de *uitvoering* van het STP. Hij werkt bij de selectie van het STP nauw samen met de gedragsdeskundige van de JJI en bij de uitvoering met de aanbieder(s). De jeugdreclasserder zorgt er voor, dat de JJI op de hoogte blijft van de uitvoering van het STP, door het organiseren van een driehoeksoverleg van jeugdreclassering, JJI en STP-aanbieder op de volgende momenten: aanmelding, start uitvoering, tussentijdse evaluatie(s) – minimaal een keer in de zes weken – evaluatie en afsluiting.
2. De strafrechtelijk geplaatste jongere krijgt in de JJI geen begeleiding van de jeugdreclassering. De JJI vraagt advies aan de jeugdreclassering voor de keuze van een STP voor de jongere en verzoekt de jeugdreclassering de jongere hierbij te begeleiden. In dit geval is de jeugdreclasserder formeel niet de case-manager. Vanuit de methodiek van *duaal-casemanagement* (die door Work-Wise is ontwikkeld, zie 2.2), ligt het echter wel voor de hand dat de JJI het case-management tijdens de uitvoering van het STP aan de jeugdreclassering *delegeert*. Het is raadzaam dat de JJI al bij de selectie en aanmelding van de jongere bij een STP met de jeugdreclassering overleg zoekt. Het driehoeksoverleg, onder 1 genoemd, krijgt dan hetzelfde karakter.

Bij korte STP's zal de begeleiding van de jongere door de jeugdreclasserder een ander karakter hebben dan bij STP's die drie maanden duren. Het is immers de vraag of de jeugdreclasserder na een STP bij de jongere betrokken zal blijven. Bij een kort STP zijn er daarom beperkte mogelijkheden voor een samenwerkingsrelatie. De normatieve route zal in dit geval op de voorgrond staan: de jeugdreclasserder zal de jongere vooral informatie geven, kaders stellen, en nagaan of hij zich aan de afspraken houdt. Bij langer durende STP's is er meer werk: de jongere gaat bijvoorbeeld in veel gevallen voor langere tijd weer thuis wonen en de jeugdreclasserder heeft de taak dit goed voor te bereiden en te begeleiden.

Bij vrijwillige Nazorg, maar zeker bij de komst van verplichte Nazorg (zie volgende paragraaf) ontstaat een andere situatie. Het is dan denkbaar dat dezelfde jeugdreclasserder de nazorg op zich neemt om wisseling van begeleiders te voorkomen. In dat geval kan de jeugdreclasserder

ook bij korte STP's meer in de samenwerking met de jongere investeren en zich met de jongere en de JJI voorbereiden op het maken van een Plan van Aanpak voor de periode na vrijlating.

2.2 Work-Wise

Work-Wise Nederland²³¹ is een samenwerkingsverband van 13 Justitiële Jeugdinstellingen die een arbeidstoeleidend programma uitvoeren volgens de methodiek Work-Wise. Work-Wise begeleidt jongeren en jong volwassenen bij het vinden van een passende baan of beroepsopleiding. De visie van Work-Wise is dat het hebben van werk de jongeren niet alleen structuur en inkomen biedt, maar ook status en zelfvertrouwen.

Het arbeidstoeleidend programma van Work-Wise wordt gefinancierd uit een Europees stimuleringsfonds (ESF). Het programma biedt jongeren een individueel traject zodat maatwerk mogelijk is. Dit traject bestaat uit een samenhangend geheel van activiteiten op het gebied van assessment (waarbij een risicotaxatie wordt ingezet), scholing, training en werkervaring en op het gebied van huisvesting, schuldsanering, relatieherstel, sociaal netwerk, sociale vaardigheden en vrijetijdsbesteding. De begeleiding start reeds in de JJI. Nadat de jongeren de inrichting hebben verlaten, worden ze gedurende een periode van gemiddeld zes maanden begeleid door de Individuele Trajectbegeleider.

Work-Wise bestaat uit drie parallel lopende trajecten, die in een periode van 1,5 tot 2 jaar doorlopen worden. De drie trajecten zijn:

- Arbeid & Scholing
- Zelfstandig wonen & Vrijetijdsbesteding
- Opbouw sociaal netwerk

Het koppelen van deze drie trajecten is specifiek voor Work-Wise. Het uitgangspunt van Work-Wise is dat een goede arbeidstoeleiding pas mogelijk is als jongeren hebben geleerd voor zichzelf te zorgen en een vrijetijdsbesteding en een sociaal netwerk hebben.

Work-Wise is bijzonder, omdat het behandeling in een JJI met nazorg combineert. De jeugdreclasserder is in en buiten de JJI de case-manager, terwijl (ook) de Individuele Trajectbegeleider zich intensief met de jongere bezighoudt. Om dubbel werk, misverstanden en versnipperde aandacht voor de jongere en elkaar te voorkomen, hebben Work-Wise en de jeugdreclassering een model voor *duaal casemanagement* ontwikkeld²³². Kern hiervan is dat de jeugdreclasserder het case-management tijdens de uitvoering aan de Individuele Trajectbegeleider van Work-Wise delegeert, uiteraard alleen op de gebieden waar Work-Wise zich op richt: arbeid, scholing, zelfstandig wonen en vrijetijdsbesteding en het opbouwen van een sociaal netwerk.

De Individuele Trajectbegeleider zorgt ervoor, dat de jeugdreclasserder op de hoogte blijft van de uitvoering van Work-Wise, door het organiseren van een driehoeksoverleg van jeugdreclassering, JJI en Work-Wise op de volgende momenten: aanmelding, start uitvoering, tussentijdse evaluatie(s) – minimaal een keer in de zes weken – evaluatie en afsluiting.

Dit duale model is een praktische oplossing. Het past goed bij de pragmatische route die de jeugdreclasserder doorloopt. De jeugdreclasserder moet echter als case-manager ook de wetenschappelijke en normatieve route doorlopen. Dat heeft voor de afstemming met Work-Wise belangrijke gevolgen:

In de eerste plaats moet de selectie van jongeren en de uitvoering van Work-Wise voldoen aan de What-Works beginselen. De jeugdreclasserder moet dus tijdens de aanmelding en selectie helpen bewaken dat de diagnostiek van Work-Wise hieraan voldoet. Bijvoorbeeld: De gebieden waar Work-Wise zich op richt, moeten duidelijk delictgerelateerde criminogene tekorten zijn. De intensiteit van Work-Wise moet aangepast kunnen worden afhankelijk van het recidiverisico. Work-Wise moet aangeven hoe het omgaat met schadekansen, en hoe de jeugdreclasserder dit kan ondersteunen. Het aanbod is anders niet nodig of anderszins niet geïndiceerd, ténzij – zoals ook bij een STP - Work-Wise de toegang van een individuele jongere tot basisvoorzieningen kan

---

231 zie www.work-wise.nl

232 Equal project IMPACT 2004

bevorderen. Dit laatste biedt vanuit de *normatieve* route (bevorderen van participatie is een *recht* voor de jongere) een tweede argument om Work-Wise aan te bieden. Work-Wise kan dat echter alleen doen als de Individuele Trajectbegeleider een goed risicomanagement kan realiseren.

In de tweede plaats is er de normatieve route. De het duaal-casemanagement wordt ook de *toezichthoudende* functie aan de Individuele Trajectbegeleider van Work-Wise gedelegeerd. De jeugdreclasseerder heeft dan een adviserende rol ten aanzien van het risicomanagement van de jongere.

2.3 Proefverlof

De mogelijkheid van het proefverlof bestaat alleen voor jongeren die een langlopende PIJ-maatregel hebben gekregen. Mede in verband met een gebrekkige ontwikkeling of psychiatrische stoornis is bij hen de PIJ-maatregel tot zes jaar verlengd. Het proefverlof duurt minimaal zes maanden. Het heeft een onbepaalde duur en stopt wanneer de maatregel wordt beëindigd.

Tijdens het proefverlof wordt de jongere op verzoek van de JJI begeleid door een jeugdreclasseerder. De jeugdreclasseerder, JJI en jongere maken een proefverlofplan, waarin zij concrete afspraken vastleggen over zaken die tijdens het proefverlof van belang zijn. Ook de voorwaarden waaraan de jongere zich dient te houden tijdens het proefverlof staan in het plan. Naast algemene voorwaarden kunnen er specifieke voorwaarden in opgenomen worden, bijvoorbeeld over:

- verdere behandeling en/of nazorg door de polikliniek of een andere instelling;
- medicatiegebruik;
- alcohol- en drugsgebruik;
- besteding van financiële middelen (budgettering).

De jongere valt nog wel onder de verantwoordelijkheid van de JJI maar de begeleiding is in handen van de jeugdreclassering. Die rapporteert aan de JJI. Op dat moment wordt gekeken of het proefverlof wordt voortgezet. Gebeurt er iets tijdens het proefverlof wat niet door de beugel kan (de jongere houdt zich bijvoorbeeld niet aan de voorwaarden van het proefverlofplan of er zijn signalen dat hij terugvalt in zijn oude gedrag), dan kan de JJI het (proef)verlof intrekken. De jongere wordt dan geplaatst in de JJI.

Wanneer de jongere proefverlof heeft woont hij zelfstandig buiten de JJI, thuis, in een begeleid-wonen-project of forensisch-psychiatrische kliniek.

Tijdens de begeleiding van het proefverlof benut de jeugdreclasseerder dezelfde middelen en technieken die hij bij de maatregelen Hulp en Steun, en Toezicht en begeleiding inzet. We verwijzen hiervoor naar hoofdstuk 4. Bij de jongere is doorgaans psychiatrische problematiek aanwezig. Zie hiervoor handreiking 15.

3 Nazorg²³³

Tot voor kort kwam het regelmatig voor dat er na afloop van de sanctie geen enkele bemoeienis met de jongere meer was. Bovendien onttrokken veel jongeren zich aan vrijwillige begeleiding. Om dit te voorkomen heeft Jeugd Terecht in het actieplan van 2003 voorgesteld, verplichte nazorg in te voeren na een vrijheidsstraf of -maatregel, een zware taakstraf, of in aansluiting op ITB. Momenteel wordt deze verplichte nazorg voorbereid, op het gebied van wetgeving, afstemming met onderwijsvoorzieningen en arbeidstoeleiding, en aansluiting met de volwassenenreclassering. In dit handboek houden we hiermee rekening, door uit te gaan van een situatie van verplichte Nazorg.

---

233 In deze paragraaf geven we enkele hoofdpunten aan voor de begeleiding van jongeren tijdens nazorg. De beschrijving is niet uitputtend. Afhankelijk van de ontwikkelingen rond verplichte nazorg, komt er in 2006 of in een later stadium een aparte methode beschikbaar.

3.1 Wat is nodig bij nazorg?

Gendreau²³⁴ noemt de volgende elementen voor effectieve interventies bij terugkeer in de samenleving:

1. Intensieve gedragsmatige aanpak.
2. Focus op jongere met een hoog recidiverisico en focus bij hen op factoren die sterk bijdragen aan het delictgedrag.
3. Er is maatwerk vereist bij de matching van jongere, werker en interventies/programma's.
4. Werkers zijn getraind in constructieve en attente communicatie.
5. De structuur en de interventies van het programma zijn gericht op het verstoren en uit elkaar vallen van netwerken van delinquente jongeren.
6. De buurt / omgeving / familie krijgt concrete aanwijzingen, hulp bij het ondersteunen van de jongere bij de preventie van terugval / recidive.
7. De werkers zijn pleitbezorgers voor de jongeren bij lokale instanties en diensten.

Gendreau geeft daarnaast op basis van effectonderzoek naar terugvalpreventie (onderzoek dat overigens opvallend schaars is) specifieke aanwijzingen voor terugvalpreventie. Hij benadrukt het belang van zgn. 'transitional supports' bij de overstap van de JJI naar de eigen omgeving. Met deze supports kunnen zowel de JJI als de jeugdreclasseerder bij nazorg aan de slag:

1. Plan en oefen prosociale gedragsalternatieven.
2. Monitor en anticipeer op probleemsituaties, die aanleiding kunnen geven tot terugval.
3. Oefen met prosociaal gedrag in steeds lastiger situaties en beloon elke toename van competentie.
4. Train significante andere, zoals vrienden, ouders, familie, leerkrachten en werkgevers om prosociaal gedrag te bekrachtigen / belonen.
5. Verzorg 'booster sessies' (follow-up trainingscontacten) na het afronden van de nazorg.

De kern van deze beschrijving is, dat de jeugdreclasseerder niet zonder uitvoerige planning allerlei zaken voor de jongere gaat regelen. Zoals bij elke maatregel, is ook bij nazorg een diagnose en planvorming op basis van de What Works beginselen nodig. Hiervoor verwijzen we naar hoofdstuk 2 en 3. Bij de uitvoering is de aanpak gedragsmatig, en gericht op het signaleren, vermijden en omgaan met risicosituaties. Hieromheen organiseert de jeugdreclasseerder prosociale steun van familie en voorliggende voorzieningen, en hij richt (cognitieve) interventies op het oude (negatieve) netwerk van de jongere.

Spencer en Walker²³⁵ voegen nog enkele elementen toe op basis van een literatuuronderzoek naar effectieve reïntegratieprogramma's voor jongeren:

- Het programma is zeer gestructureerd opgebouwd.
- De jongere zelf krijgt veel structuur aangeboden
- Het programma is intensief: het duurt minstens 9 maanden
- Het programma is duidelijk in het uitspreken van verwachtingen en de gevolgen van tegenwerking / weigering door de jongere en de directe omgeving
- Werkers zijn getraind in het omgaan en interveniëren in intensieve persoonlijke relaties (ook van de jongere met de werker zelf)
- Het programma is gebaseerd op een cognitief gedragsmodel en focust tegelijkertijd op de context van de jongere

Voor de JJI's, die vaak landelijk werken, is het niet makkelijk contacten te leggen of te onderhouden met lokale instellingen in de regio waar de jongere terugkeert. Hier ligt voor de jeugdreclasseerder bij nazorg een belangrijke taak. Dat geldt ook voor de gemeenschap / buurt waarin de jongere terugkeert. Voor de jeugdreclasseerder ligt er bij nazorg de taak aan te sluiten bij de cultuur waarin de jongere terugkeert. Het gaat hier niet alleen om etnische achtergrond, maar ook om armoede en kansloosheid.

---

234 1996
235 2004

Jongeren die terugkeren uit een JJI worden vaak door de omgeving argwanend bekeken. Omdat ook bij veel jongeren de vorderingen gering zijn, moet rekening worden gehouden met een self-fulfilling prophecy. Zij zijn dubbel kwetsbaar. Er ligt voor de jeugdreclasseerder bij nazorg ook een taak in het wegnemen van vooroordelen in de directe omgeving van de jongere.

3.2 Wat doet de jeugdreclasseerder?

De begeleiding van de overstap naar huis luistert heel nauw. De jeugdreclasseerder maakt daarom met de jongere een gedetailleerd plan van aanpak op basis van de hoofdstukken 2 en 3 van dit handboek. Hij past als begeleider zelf interventies toe zoals beschreven in de handreikingen en zorgt er als case-manager voor dat anderen dit ook doen, om aan het principe van programma-integriteit vast te houden.

Beginnen in de JJI

De jeugdreclasseerder start de nazorg bij voorkeur al voordat de jongere vrijkomt uit de JJI. De jeugdreclasseerder bezoekt de jongere in de JJI, liefst al enkele weken voordat hij vrijkomt. Dit is nog geen overdrachtsgesprek, maar een intake. De jeugdreclasseerder hanteert de agenda die in hoofdstuk 2 wordt beschreven.

Na dit intakegesprek in de JJI met de jongere en stimuleert dat de JJI met de jongere een Vertrekplan maakt (als dat er nog niet is) en uitvoert. Dat is vereist om praktische zaken als huisvesting en school te helpen organiseren, en omdat ouders en andere betrokkenen dan kunnen worden voorbereid op de definitieve thuiskomst. Bij de uitvoering van dit plan biedt de jeugdreclasseerder ondersteuning. Zodra de jongere vrij is, stopt het Vertrekplan en werkt de jeugdreclasseerder met een eigen Plan van Aanpak.

Om de overstap met de jongere te kunnen beginnen, is een motiveringstraject vereist. Niet zelden is de jongere maar wat opgelucht als hij de instelling verlaat, en wil hij even niets meer met de jeugdhulpverlening of jeugdbescherming te maken hebben. Motiverende gespreksvoering tijdens een of enkele aanvullende gesprekken in de JJI, en ook het aanbod de jongere op concreet-materiële gebieden te ondersteunen (succes boeken en daarmee motiveren), kunnen hierbij van dienst zijn.

Het vertrekplan

In het vertrekplan staan in elk geval de volgende doelen:

- De jongere heeft werk en/of school
- De jongere heeft een vrije tijdsbesteding
- De jongere heeft huisvesting
- Er zijn ondersteunende afspraken gemaakt tussen ouders en jongere over de huisregels (in geval van bij ouders wonen)

Het vertrekplan is van de JJI. De doelen hiervan moeten al tijdens de detentie of in de eerste weken na vrijlating worden behaald. Als de JJI zelf geen gebruik maakt van vertrekplannen, moet de jeugdreclasseerder tijdens de intake voor Nazorg in de JJI met de jongere en betrokken begeleider een vertrekplan - of de hoofdlijnen daarvan - ontwerpen. Hij motiveert de jongere en JJI het plan uit te voeren.

De thuissituatie

De What Works beginselen geven aan, dat het werken in de eigen context van de jongere meer resultaat kan hebben, dan het begeleiden in een omgeving die de jongere min of meer vreemd is. De gezinssituatie is een van die contexten. De ouders kunnen bij nazorg een grote rol spelen bij het ondersteunen van de jongere bij het voorkomen van terugval.

De gezinssituatie is in de tweede plaats belangrijk, omdat de jongere in veel gevallen maar weinig contact met zijn ouders heeft gehad tijdens de detentie of plaatsing. Hij heeft veel meegemaakt, is langdurig en continue door hulpverleners en begeleiders gecontroleerd en gestructureerd, hij is (waarschijnlijk) lichamelijk flink gegroeid en sterker geworden, enzovoort. De ouders hebben dit van een afstand min of meer gevolgd. Op de terugkeer van hun zoon zijn zij zelden intensief voorbereid. En dan zit hij van de ene op de andere dag weer thuis op de bank.

Wat is er dan vereist: :

- praktische en sociaal-emotionele aanpassing van het gezin / de familie aan de terugkeer van de jongere
- ondersteuning door de ouders en familie van het voorkomen van terugval door de jongere:
  - o concrete reacties op het gedrag van de jongere,
  - o ondersteuning bij het leren van vaardigheden,
  - o het helpen organiseren van gunstige omstandigheden voor de jongere
  - o versterken van de affectieve banden en communicatie in het gezin

De jeugdreclasseerder moet vaststellen of hij als begeleider deze doelen zelf kan helpen bereiken, of dat daarvoor een verwijzing nodig is. Om dat te kunnen vaststellen, moet hij een bezoek aan het gezin afleggen voordat de jongere vrijkomt. Hij kan hierbij de ouders informeren over de nazorg en peilen of de ouders gemotiveerd zijn de nazorg te ondersteunen. De ouders zijn daartoe niet verplicht.

Een andere mogelijkheid is het gezin te bezoeken en dit te bespreken wanneer de jongere op verlof is. Dit vereist een gedegen voorbereiding met de jongere.

Oude vrienden en kennissen, en andere risicosituaties

Een goede voorbereiding met de jongere op een verlof is belangrijk, omdat de kans bestaat dat de jongere oude vrienden tegenkomt. De jeugdreclasseerder steunt hier op de risicotaxatie. Zijn er hoge recidive- of schade-kansen, dan verbindt hij strakke voorwaarden aan het verlof en maakt afspraken met (bijvoorbeeld) de politie. Hij combineert dat met motiverende gespreksvoering, en niet met preken: Preken gaan uit van een mogelijke mislukking.

Wanneer de jongere vrijkomt, moet de jeugdreclasseerder met hem na enkele weken ook risicosituaties bezoeken. De eerste weken na vrijlating zijn gericht op het herkennen en vermijden van risicosituaties. De jeugdreclasseerder weet echter, dat de jongere hier hoe dan ook toch weer in verzeild zal raken. De jongere moet hiermee leren omgaan. En dan? De jeugdreclasseerder bereidt daarom de jongere op deze situaties voor en gaat met hem mee. Hij kiest hierbij in overleg met de jongere een situatie waarbij hij kan aannemen dat de jongere niet sterk geïntimideerd of uitgedaagd zal worden, en waarin de jongere in die risicosituatie ook voor de jeugdreclasseerder nog te benaderen valt, dus wel een plein of voetbalwedstrijd, maar niet een houseparty. Het gaat er immers om, de jongere gaandeweg te helpen om in steeds lastiger situaties voor pro-sociaal gedrag te kiezen. De jeugdreclasseerder instrueert of coacht vooraf, en geeft achteraf feedback. We verwijzen naar de sociale omgevingsanalyse in handreiking 6 voor meer aanwijzingen.

De jeugdreclasseerder bereidt situaties waarin hij niet kan meegaan, droog voor. Hij speelt desnoods de situatie die tot delictgedrag aanleiding kan geven, met de jongere alvast voor.

Netwerkontwikkeling volgen

De jeugdreclasseerder bespreekt met de jongere niet alleen risicosituaties. Hij heeft het ook over alledaagse dingen, over afspraken die met instanties en opleidingen zijn gemaakt, hoe het contact met familie, wat hij voor de jongere in praktische zin kunt doen, enzovoort. Een heel belangrijk punt in deze uitwisseling is, dat de jeugdreclasseerder de *netwerkontwikkeling* van de jongere volgt. De jongere is langdurig uit zijn sociaal netwerk weggeweest. Vaak is het netwerk erg klein geworden. Elke stap die de jongere zet qua *uitbreiding* van zijn netwerk, is zeer belangrijk. Het kan hier gaan om nieuwe risico's, (uitlokkers), maar ook om steun. De jeugdreclasseerder volgt deze netwerkontwikkeling niet alleen met de jongere zelf. Hij gaat ook bij de diverse instanties (school, werk) etc die zich met de jongere bezighouden, na hoe de jongere zijn netwerk ontwikkelt. De jeugdreclasseerder staat in de nazorg centraal, dus hij moet precies weten hoe het netwerk zich ontwikkelt. Hij mag niet voor verrassingen komen te staan waar hij de jongere niet op heeft kunnen voorbereiden.

Afronding

In deze fase gaat de jongere steeds vaker zelfstandig naar meer risicovolle situaties. Vooral nu is de jeugdreclasseerder afhankelijk van een goed gebruik van zijn contacten in het netwerk.

Een doorverwijzing is ook een onderdeel van de begeleiding van de jongere. De jeugdreclasseerder weegt hierbij steeds af of hij zelf mee moet gaan.

De aanwijzingen in deze handreiking²³⁶ zijn bedoeld als houvast voor de jeugdreclasseerder en kunnen een psychiatrische diagnose of behandeling niet vervangen. Zoek overleg met de gedragsdeskundige zodra symptomen zichtbaar zijn of worden vermoed, en wanneer reeds bekend is dat de jongere een psychiatrische stoornis heeft.

Voor deze jongeren kan het lang duren tot er een geschikte behandelplaats gevonden is. Ook het zoeken van de juiste medicatie en het moment waarop de medicatie bij de jongere werkelijk effecten heeft, kan enige tijd in beslag nemen.

Bij het zoeken naar een behandelplaats is bovendien vereist, dat de behandelingsomgeving goed moet aansluiten bij de jongere. De opname doet anders (veel) meer kwaad dan goed. Dit geldt vooral voor jongeren waarbij de relaties met het gezin en de familie door de opname niet of nauwelijks meer aanwezig (zullen) zijn, en voor jongeren met een combinatie van psychiatrische problematiek en drugsverslaving / alcoholverslaving.²³⁷

In deze handreiking bespreken we een groot aantal psychiatrische stoornissen. Hierbij geven we steeds aan, wat de jeugdreclasseerder zelf kan doen.

1 Gestoord gedrag of niet?

Soms zijn de problemen zo ernstig en is het gedrag zo afwijkend van de norm, dat men kan spreken van een psychische stoornis. De grens tussen psychisch gestoord en afwijkend gedrag, anders dan door een psychische stoornis, is echter niet scherp en wordt beïnvloed door bijkomende factoren zoals karakterstructuur en sociale en maatschappelijke factoren. Toch is het nuttig in de praktijk enig onderscheid te kunnen maken, omdat dat bepaalt wat er gedaan, of met wie er overlegd wordt.

Veel mensen maken wel eens een periode door waarin het niet zo lekker gaat. Wanneer het een jongere betreft, en de jeugdreclasseerder maakt zich zorgen, dan is het goed een aantal zaken op een rijtje te zetten, te weten:

- Hoe het gedrag van de jongere is en wat valt je op?
Probeer het te beschrijven. Let daarbij op sociale omgang, activiteit, prestaties, slapen, voedingspatroon, etc.
- Hoe het uiterlijk is: kleding, verzorging, lichamelijke conditie.
- Op welke niveaus het probleem zich manifesteert: thuis, op school, tijdens eventueel werk, in de vrije tijd (o.a. Clubs, sport, etc.). Het probleem is ernstiger als het op meerdere niveaus mis gaat.
- Hoe lang het probleem al speelt en of er een verband is met vroegere gebeurtenissen. Hoe langer de tijdsduur, hoe ernstiger.
- Hoe ernstig de symptomen zijn; wordt het dagelijks leven van de jongere er negatief door beïnvloed?

Daarnaast is er een aantal alarmsymptomen '-rode lampjes'- die op een psychiatrische stoornis kunnen wijzen:

- Zeer vaak een sombere of angstige stemming, of juist te vrolijk, zonder remmen;
- Niets meer leuk vinden; niet meer kunnen genieten;
- Afnemende schoolprestaties;
- Aspecten van het denken:
  - Vorm: traag, versneld, van de hak op de tak, verward (niet te volgen);
  - Inhoud: dwanggedachte, verwarring van fantasie en realiteit, wanen en bizarre verhalen;

236 De tekst in deze handreiking is met vergenomen van de GGD Nederland en aangepast voor het handboek.
Zie Gribling en Noorda (2002)

237 Youth Justice Board (2002)

- Voortdurend een matte, emotiearme indruk maken (afstandelijk, onverschillig);
- Contactname vluchtig, ontwijkend of sterk claimend gedrag;
- Terugtrekken uit sociale contacten;
- Dingen zien of horen die er niet zijn;
- Dwanghandelingen en tics;
- Ernstig opstandig en antisociaal gedrag;
- Middelen- en verslavingsproblematiek (anders dan incidenteel gebruik).

De jeugdreclasserder moet jongeren met psychische problemen verwijzen naar een centrum waar uitgebreide diagnostiek en begeleiding kan plaatsvinden, bijvoorbeeld Riagg, forensisch psycholoog/psychiater of een kinderpsychiatrische polikliniek. Zij kunnen helpen bij het analyseren van een probleem, een inschatting maken van de ernst daarvan en verwijzen naar de juiste instanties. Op veel scholen functioneren zogenoemde zorgteams, waaraan de jeugdreclasserder een bezoek kan brengen. Regelmatig gestructureerde overlegmomenten zijn noodzakelijk.

2 Depressie en suicidaliteit

Inleiding

In de adolescentie kunnen gevoelens van neerslachtigheid, teruggetrokken gedrag, eenzaamheid en humeurige buien voorkomen. Meestal gaat het om tijdelijke en voorbij gaande stemmingsschommelingen, zodat de adolescent de ene keer 'himmelhoch jauchzend' is om even later weer 'zum tode betrübt' te zijn.

Ook zullen de meeste jongeren te maken krijgen met teleurstellingen in hun dagelijks leven en met stress situaties, waarop ze kunnen reageren met voorbijgaande gevoelens van verdriet en ongemak. Deze gevoelens zijn echter van tijdelijke aard en zijn onderdeel van het verwerkingsproces van bovengenoemde teleurstellingen en men spreekt dan ook niet van een depressie.

Wanneer moeten we nu aan een depressie denken?

Bij een depressie duurt de stemmingsverandering abnormaal lang of staan de gevoelens van somberheid qua intensiteit en duur niet in verhouding tot datgene dat er gebeurd is. En dit alles heeft een zodanige invloed dat de normale activiteiten van de jongere in het gedrang komen.

Centraal bij een depressie staan de sombere stemming en het verlies van interesse en plezier in de dagelijkse activiteiten. Naast deze kernsymptomen zijn er andere symptomen als het zichzelf als waardeloos beleven, besluiteloosheid en verminderd vermogen om na te denken en zich te concentreren.

Ook kunnen jongeren terugkerende gedachten aan de dood hebben, de wens koesteren om dood te zijn of met zelfmoordgedachten rondlopen.

Er kunnen lichamelijke klachten zijn zoals slaapstoornissen, slecht eten en gewichtsverlies, vermoeidheid, geen energie hebben.

Deze symptomen komen niet bij elke depressie voor en men spreekt van een depressie als 5 van de volgende symptomen aanwezig zijn

- Depressieve stemming;
- Verlies van interesse of plezier in alle/nagenoeg alle activiteiten;
- Gewichtsverlies of gewichtstoename;
- Slapeloosheid of heel veel slapen;
- Druk en opgewonden gedrag of bewegingsarmoede;
- Vermoeidheid, verlies aan energie;
- Gevoelens van waardeloosheid, schuldgevoel;
- Verminderd vermogen na te denken, zich te concentreren of besluiteloosheid;
- Terugkerende gedachten aan de dood, of zelfmoord gedachten.

Bovenstaande doet vermoeden dat een depressieve jongere makkelijk te herkennen is. Het tegendeel is veelal het geval. Er is namelijk een groep jongeren bij wie door hun negatieve gedrag niet direct wordt gedacht aan een depressie. Tevens uit niet iedere jongere zich. Er zijn jongeren die zichzelf waardeloos, prikkelbaar, geagiteerd voelen en die soms zelfs agressief zijn met als gevolg conflicten met anderen. Soms staat dit agressieve gedrag zo op de voorgrond dat de depressieve symptomen niet in het oog vallen maar die bij goed doorvragen of observeren wel aanwezig blijken te zijn. Ook kan de depressieve jongere door het negatieve zelfbeeld en de

gedachte 'niemand moet mij' een verongelijkte en ontevreden houding aannemen wat vaak ergernis bij en afwijzing door de omgeving teweeg brengt.

Het negatieve zelfbeeld kan er tevens toe bijdragen dat ze zich minder gemakkelijk onder leeftijdgenoten begeven waardoor ze minder sociale vaardigheden opdoen. Veel depressieve jongeren hebben dan ook problemen in de omgang met leeftijdgenoten. Zowel agressiviteit, prikkelbaarheid, verongelijkheid als sociaal onhandig gedrag kunnen leiden tot negatieve reacties van de omgeving waardoor de jongere steeds bevestigd wordt in zijn negatief zelfbeeld en er een vicieuze cirkel ontstaat.

Er zijn ook jongeren die zich moeilijk uiten en opvallen door stug teruggetrokken gedrag. Soms uiten dezen zich via opstellen of tekeningen die gaan over dood of de wens dood te willen zijn. Op dat moment is het belangrijk met de jongere te gaan praten.

Hoe vaak komen depressies voor bij adolescenten?

Geschat wordt dat depressie bij 2 tot 8% van de jongeren voorkomt. Hieronder zijn meer meisjes dan jongens.

Hoe krijg je het?

Aan depressies bij jongeren liggen psychosociale, maar ook familiale en biologische factoren ten grondslag. Vaak gaat het om een combinatie van factoren.

- Psychosociaal:
Hier kunnen 3 ervaringen in de kindertijd genoemd worden:
  - Geen veilige en stabiele relatie met de ouders bereikt hebben;
  - Als ouders irreële eisen stellen, waaraan de jongere niet kan voldoen;
  - Verlies van een ouder, gecombineerd met andere onaangename ervaringen zoals herhaalde milieuwisseling en/of stiefouder die de jongere afwijst.
- Familiaal:
Jongeren van ouders met een depressieve stoornis hebben een verhoogd risico voor het ontwikkelen van een depressie.
- Biologisch:
Onderzoek naar biologische oorzaken van depressie bij volwassenen heeft een grote vlucht genomen, maar de bevindingen zijn niet eenduidig. Onderzoek bij jongeren staat nog in de kinderschoenen.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Vroegtijdige onderkenning van een depressieve jongere is belangrijk gezien het feit dat herstel of de mate van herstel mede bepaald wordt door de duur van de depressie en omdat door de depressie de ontwikkeling van de jongere stagneert. Tevens bestaat er de kans dat de jongere suïcidaal is. Het is belangrijk hier op bedacht te zijn en hier ook gericht naar te vragen.

Verwijzing naar een forensische kliniek kinder- en jeugdpsychiatrie of naar een Riagg is dan nodig.

Suïcidaliteit

Suicide staat voor zelfdoding. Het onderwerp suicide is belangrijk, omdat het bij jongeren één van de belangrijkste doodsoorzaken is. Er zijn jongeren die gedachten hebben om zichzelf te doden (suïcidale gedachten), een deel hiervan doet een poging (suïcidepoging) en een kleiner deel onderneemt actie die leidt tot de dood (suicide). Geslaagde suicides worden vaak voorafgegaan door (meerdere) pogingen.

Als reden om dood te willen, wordt vaak aangegeven dat ze verlost willen worden van gevoelens van ellende en dat ze met de dood willen ontsnappen aan een hopeloze situatie. Ook wordt suicide nogal eens gebruikt als manier om een ander te straffen of om nog iets gedaan te krijgen b.v. Bij het uitgaan van een liefdesrelatie.

Veel maar zeker niet alle suïcidale jongeren zijn depressief. Veel jongeren die een suicide poging doen, blijken naast hun depressieve of sombere stemming ook impulsief te zijn en met agressie te reageren op teleurstelling of krenking. Het beeld van het depressieve jongere dat eindelijk een poging doet, is niet altijd juist. Vaak gaat het om jongeren met een agressieve grondhouding of opstandig gedrag. Suïcidale jongeren kunnen opvallen door somberheid of depressie, anderen juist door negatief gedrag, maar er is ook een groep die zich moeilijk kan uiten en hun doodswens tot uitdrukking brengen in opstellen, internet of tekeningen.

De manier waarop men suïcide pleegt, is afhankelijk van de doodswens; hoe sterker die wens, hoe agressievere methodes toegepast worden.

Suïcidepogingen van jongens zijn over het algemeen agressiever (b.v. Ophanging, van grote hoogte springen) dan van meisjes (vergiftiging door inname van medicijnen). Er zijn suïcidepogingen waarbij de betrokkene niet echt dood wil, maar waarbij onbedoeld wel dood of blijvende lichamelijke schade is optreden.

Welke factoren kunnen een kans op suïcide vergroten?

Ernstige trauma's zoals dood of echtscheiding van ouders, verwaarlozing of mishandeling of suïcide van een familielid kunnen de kans op suïcide vergroten. Ook problemen in de ouderjongere relatie komen vaak voor. Een eerdere suïcide poging is de grootste voorspellende factor voor herhaling of voor een geslaagde suïcide. Maar ook imitatie van suïcidaal gedrag zoals bijvoorbeeld bij een suïcide op school of in de directe omgeving van de jongere kan van belang zijn.

Hoe vaak komt suïcidaal gedrag voor?

Tussen 10 en 14 jaar is suïcide zeldzaam, maar vanaf 15 jaar neemt het voorkomen beduidend toe. Meisjes doen 2 à 3 maal vaker een poging dan jongens.

2,2% van de jongeren uit het voortgezet onderwijs heeft ooit wel eens een poging gedaan.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Het belangrijkste hierbij is een zesde zintuig en als het vermoeden bestaat het onderwerp niet te schuwen. Veel mensen vinden het moeilijk dit onderwerp ter sprake te brengen, vaak omdat men denkt de jongeren op verkeerde gedachten te brengen. Echter jongeren die geen suïcidewensen hebben, zullen eenvoudig ontkennend antwoorden, terwijl jongeren die deze wens wel hebben het als een opluchting kunnen ervaren dat er begrip voor is en dat erover gesproken kan worden.

De volgende voorbeelden zijn bedoeld om een indruk te geven hoe naar zelfmoord gedachten gevraagd kan worden.

- Voel je je wel eens zo naar of verdrietig dat je denkt 'het hoeft voor mij niet meer'.. 'Ik zie het niet meer zitten'.. 'Ik zou best dood willen'?
- Heb je wel eens geprobeerd jezelf iets aan te doen?
- Als een jongere hier bevestigend op antwoordt is het belangrijk om verder te vragen naar hoe hij/zij dat zou willen doen en wat ermee bereikt zou worden. Ook is belangrijk te vragen wat hen ervan weerhoudt; als dit heel mager is, is er des te meer reden tot ongerustheid en verdere actie.

Suïcidaal gedrag kan over het algemeen opgevat worden als een teken van ernstige psychische nood en als een appèl om hulp. Het beste is de jongere direct naar de jeugd-GGZ te verwijzen. Er *moet* duidelijkheid zijn dat de jongere op korte termijn gezien kan worden. Het is ook verstandig om er op toe te zien dat de jongere de afspraak ook nakomt en wanneer nodig contact blijft houden.

Als de jongere minder inzicht in zijn situatie heeft, is het raadzaam om te bespreken met wie u de gegeven informatie mag delen (b.v. Teammanager, ouders, jeugdarts, of huisarts).

Als de jongere hier niets van wil weten is het belangrijk dat u onderstreept dat u zich mede verantwoordelijk voelt en dat u alleen in samenwerking met anderen kunt helpen. U kunt vragen of u tenminste de huisarts op de hoogte mag stellen. Deze kan vervolgens in overleg met de jeugdreclasserder de ernst van de situatie inschatten en eventueel overgaan tot maatregelen om de jongere tegen zichzelf te beschermen.

Beloof nooit dat u er met niemand over spreekt, anders heeft u een probleem waar u niets mee kunt.

Wat moet u als jeugdreclasserder doen bij een geslaagde suïcidepoging?

Een aparte plaats neemt een geslaagde suïcidepoging. Jongeren die met suïcidegedachten rondlopen kunnen nu besluiten dit ook te doen. Bij een sterfgeval door suïcide is het belangrijk om heel zorgvuldig met de loskomende emoties en reacties om te gaan. Zorg dat er een protocol is dat men kan raadplegen.

3 Lichamelijke klachten met een psychische oorzaak

Wat is het?

Jongeren kunnen ernstige lichamelijke klachten hebben, zonder dat een lichamelijke oorzaak wordt gevonden. De klachten ontstaan onbewust, in tegenstelling tot simuleren, waarbij de jongere bewust een klacht voorwendt om bijvoorbeeld een ongewenste situatie te ontlopen.

De symptomen kunnen heel verschillend zijn. Globaal zijn ze te onderscheiden in pijnklachten en niet-pijnklachten. Pijnklachten betreffen meestal steeds terugkerende buikpijn, hoofdpijn, pijn in het borstgebied of pijn in de ledematen. Bij de niet-pijnklachten worden allerlei lichamelijke symptomen onbewust nagebootst (in de psychiatrie noemt men dit conversie): bijvoorbeeld verlammingen, epileptische aanvallen, stoornissen in het gevoel, klachten over wazig zien of niet goed kunnen horen, spiertrekkingen. Een duidelijk kenmerk van deze symptomen is dat ze niet consequent zijn; bijvoorbeeld een verlamd been wordt in de slaap wel bewogen.

Er kunnen verschillende oorzaken zijn, en men is het niet altijd eens over de betekenis die verschillende factoren hebben op het ontstaan van de klachten. Een rol kunnen spelen: traumatische ervaringen, langdurige stress, ongeval of ziekte waarbij de klachten blijven bestaan zonder dat er een medische reden aanwezig is, schoolproblemen of problemen in de contacten met leeftijdgenoten (gevoel niet geaccepteerd te worden, gepest worden).

In het algemeen is er een te grote psychische belasting van de jongere, die kan voortkomen uit innerlijke conflicten. De jongere ervaart vele, soms tegenstrijdige, gevoelens die het niet kwijt kan of niet kan verwoorden. De jongere hoeft zich daar niet bewust van te zijn. Feit is dat de lichamelijke klachten de enige - maar niet zo'n efficiënte - uitlaatklep zijn voor emoties.

Wordt de jongere door de omgeving voor zijn lichamelijke klachten 'beloond', bijvoorbeeld door aandacht of door uit de weg gaan van het conflict dat aan de angst of boosheid ten grondslag ligt, dan zal dit het proces (coping-mechanisme) in stand houden.

Wanneer moet u aan een psychogene oorzaak gaan denken?

Als uitgebreid lichamelijk onderzoek niets oplevert of de klachten niet voldoende kan verklaren, terwijl de jongere blijft klagen en niet gerustgesteld is dat er niets aan de hand is. Soms ziet u dat ze, met hun ouders, gaan 'shoppen' en de ene arts na de andere raadplegen.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Neem de jongere serieus; hij simuleert niet. De jongere ervaart werkelijk lichamelijke klachten. Te snel zeggen dat de klachten psychisch van aard zijn, kan grote weerstand oproepen.

Uitleg aan de jongere kan belangrijk zijn. Als de jongere gehoord heeft dat er bij lichamelijk onderzoek niets bijzonders gevonden is, kan geruststelling al helpen. Ook kan uitleg over het 'vertalen van psychische spanningen in lichamelijke klachten dat sommige mensen nu eenmaal gemakkelijker doen dan anderen' de symptomen uit de sfeer van 'is het echt of niet echt' halen. Bekijk of de jongere met de klachten iets kan 'bereiken', bijvoorbeeld aandacht krijgen.

Verzuimregistratie (school, trainingsprogramma's), inclusief reden van verzuim, is essentieel! Het kan een belangrijke ingang vormen bij de aanpak van de problemen. Bovendien is het zinnig om te weten of het verzuim door de ouders wordt gedekt of niet. Overleg met de huisarts of jeugdarts omdat interpretatie van medische gegevens vaak lastig is.

In eerste instantie is meestal een medisch onderzoek noodzakelijk. Wanneer duidelijk is dat er geen lichamelijke oorzaak gevonden is, is veelal verdere hulpverlening noodzakelijk. Helaas is het geen automatisch gegeven dat de behandelende artsen doorverwijzen voor psychologische hulp. Wanneer de jeugdreclasserder dat merkt is het ook raadzaam om te overleggen met huisarts of jeugdarts om te kijken of en hoe de jongere verwezen kan worden naar de jeugd-GGZ.

4 Stoornissen binnen het autistisch spectrum

Inleiding

Onder personen met autisme en aan autisme verwante (contact)stoornissen worden personen verstaan, bij wie de ontwikkeling verstoord verloopt of verlopen is op grond van een aangeboren psychiatrische aandoening waarvan de oorzaak niet precies bekend is.

Hierdoor ontstaan:

- Stoorissen in het sociale contact, met name in de sociale wederkerigheid.
De aard van deze contactstoornis kan heel verschillend tot uiting komen. Sommige personen zijn heel passief en nauwelijks betrokken bij de hen omringende wereld, terwijl anderen geen afstand bewaren en vaak op een bizarre claimende wijze iemands aandacht opeisen. Bovendien is, zowel het inzicht in wat anderen voelen en denken, als het doorzien van sociale situaties gestoord.
- Stoorissen in de verbale en non-verbale communicatie.
Sommige personen spreken in het geheel niet, andere zijn misleidend welbespraakt met alle mogelijke tussenvormen. Het blijft echter voornamelijk éénrichtingsverkeer (er is geen wederkerigheid in het contact). Mimiek en gebarentaal zijn voor hen moeilijk te begrijpen en dit kan een bron van verwarring vormen. Tevens denken ze heel concreet waardoor grapjes en dubbele bodems niet begrepen worden.
- Stoorissen in het verbeeldingsvermogen.
Deze stoornis (zich iets kunnen verbeelden/voorstellen en er betekenis aan kunnen verlenen) kan zich uiten in o.a. Een totaal gebrek aan verbeelding, invoelingsvermogen, maar ook aan te veel fantasie, waar het individu zich in verliest.
- Een opvallend beperkt repertoire van interesses en activiteiten.
Een beperkt repertoire van interesses kan leiden tot het in beslag genomen worden door één allesbeheersende activiteit of gedachte bijv. Alles weten over componisten.

Bovenstaande symptomen kunnen voorkomen in een continuüm van subtiel tot zeer ernstig, aan de ene zijde van dit spectrum spreken we over jongeren met autisme, aan de andere over jongeren met 'aan autisme verwante contact stoornissen'. De verschijnselen worden meestal zichtbaar voor de dertigste levensmaand en komen tot uiting op meerdere ontwikkelingsgebieden. Dit leidt tot een onevenwichtig ontwikkelingsprofiel. Qua niveau van functioneren zijn er vaak uitschieters, zowel naar boven (bijvoorbeeld op gebied van getallen of techniek) als naar beneden (bijvoorbeeld sociaal inzicht). Geschat wordt dat 5 op de 10.000 jongeren autisme hebben en 20-25 op de 10.000 een aan autisme verwante contactstoornis. Het zijn 3 maal vaker jongens dan meisjes. Het idee dat een tekort aan emotionele betrokkenheid van de ouders er de oorzaak van is, is van de baan. De deskundigen zijn het er nu over eens dat autisme een hersenfunctiestoornis is, waarvan de oorzaak (nog) niet duidelijk is. Er zijn sterke aanwijzingen voor erfelijke factoren. In sommige gevallen is er een samengaan met een medisch ziektebeeld.

Bij bovengenoemde stoornissen verloopt de informatieverwerking van de hersenen verstoord. Informatie wordt anders opgeslagen en verwerkt. De logische samenhang ontbreekt en er ontstaat onvoldoende inzicht in hetgeen men ervaart. De wereld bestaat voor mensen met deze stoornis uit losse fragmenten. Zij leggen daardoor onvoldoende of vreemde associaties, en het vermogen om opgedane kennis in een breder vlak toe te passen is ontoereikend. Een persoon met deze stoornis zoekt in de voor hem onoverzichtelijke wereld zekerheid en veiligheid door zich vast te klampen aan details en vastliggende gewoontes. Veranderingen kunnen hen in grote paniek brengen. De stoornis komt voor bij personen met uiteenlopende niveaus van verstandelijk functioneren, van diepzwakzinnig tot hoog intelligent.

Bij jongeren met een 'aan autisme verwante contactstoornis' valt hun sociale onhandigheid en geïsoleerdheid op, naast een onvermogen om sociale interacties te begrijpen en ernaar te handelen. Soms lijkt het of ze gebrekkig ontwikkelde gewetensfuncties hebben, met bizar, soms wreed gedrag; dit is niet het geval. Verder kunnen ze gepreoccupeerd zijn met bizarre interesses en vallen zij op door hun dwangmatig vasthouden aan bepaalde routines. Dit alles bij normale of boven normale intelligentie.

Wat betreft hun cognitief functioneren valt op:

- Een achterstand in taalontwikkeling. Hierdoor zal hun verbale IQ lager zijn dan hun performale IQ;
- Ze zijn vaak relatief goed in visueel ruimtelijke, niet verbale, taken;

- Begrijpend lezen en opstellen maken veronderstellen een communicatieve instelling van het normale jongere; de jongere moet zich kunnen verplaatsen in ideeën van anderen en het moet zijn eigen ideeën zo kunnen formuleren dat een ander zijn denkproces kan volgen. Dit levert voor jongeren met een aan autisme verwante stoornis grote problemen op.

Enkele specifieke problemen:

- Veel leerkrachten en ook hulpverleners hebben moeite met de gebrekkige sociale vaardigheden van de jongere. De omgang met leeftijdgenoten geeft vaak problemen. In dit kader wordt ook het omgaan met pesten door klasgenoten genoemd, alsmede het niet begrijpen van grapjes;
- Gymnastiekles kan problematisch zijn, doordat het een lawaaiige situatie is met weinig structuur. Hierdoor kan de jongere angstig of agressief worden;
- Het wisselen van jeugdreclasseerder kan ook tot moeilijkheden leiden omdat de jongere moeite heeft met verandering;
- Jongeren raken in paniek omdat ze de opdrachten niet kunnen overzien.

Wat kan de jeugdreclasseerder doen?

Vaak zijn deze jongeren al verwezen naar een centrum voor autisme, kinderpsychiatrische afdeling van een Riagg, of ziekenhuis. Voor de jeugdreclasseerder is van belang voldoende geïnformeerd te zijn over de stoornis en regelmatig met de ouders te spreken (want vaak zijn deze de meest ter zake kundigen) om zodoende tot een goed op elkaar afgestemde opvang te komen. Voor deze jongeren zijn speciale cursussen sociale vaardigheden bij veel Riagg's, zodat ze iets meer zicht krijgen op sociale interacties. Omdat ze soms onverwacht toch in paniek kunnen raken is het raadzaam dat ze bij steeds dezelfde goed bekende hulpverleners / begeleiders (ook: jeugdreclasseerder) terecht kunnen. Tevens is belangrijk dat er in de klas of groep een duidelijke structuur is en de orde gehandhaafd kan worden.

5 Posttraumatische stressstoornis

Wat is het?

Jongeren die een traumatische ervaring hebben gehad, kunnen zich soms niet meer herinneren wat hen is overkomen. Er is een stuk uit hun geheugen gewist. Omdat ze in een levensbedreigende situatie hebben verkeerd, hebben ze hun herinneringen en emoties hieromtrent verdrongen. Het kan echter ook zo zijn dat ze vrijwel dagelijks de traumatische ervaring (gedeeltelijk) opnieuw beleven (intrusie). Beide reacties zijn normale reacties op abnormale gebeurtenissen.

Als het verwerken lang duurt en het lijden dusdanig is dat het functioneren beperkt wordt spreken we van een post traumatische stressstoornis (PTSS). Hier gaat het dan niet om gebeurtenissen als bijvoorbeeld een verhuizing of een ziekenhuisopname, maar om ervaringen die buiten de gebruikelijke menselijke ervaringen liggen en bij vrijwel iedereen leed zouden veroorzaken, zoals een ernstig verkeersongeval, een gijzeling, seksueel misbruik, of een oorlog. Ook het zelf plegen van een ernstig geweldsdelict, of hiervan slachtoffer zijn, kan een PTSS veroorzaken. Vooral vluchtelingen uit oorlogsgebieden hebben vaak traumatische ervaringen achter de rug en men moet erop bedacht zijn dat ze een PTSS kunnen hebben.

Hoe kunnen jongeren reageren?

Als we kijken naar de uitingvormen naar aanleiding van een traumatische ervaring kunnen we drie soorten onderscheiden:

- Het steeds opnieuw beleven van de gebeurtenis in dromen, gedachten of flashbacks (intrusies);
- Hardnekkige vermijding van prikkels die geassocieerd kunnen worden met de traumatische gebeurtenis; gesprekken over het trauma vermijden; onvermogen een belangrijk aspect van het trauma te herinneren; het beperkt kunnen tonen van gevoelens met meer algehele emotionele afstomping;
- Verhoogde prikkelbaarheid, voortdurende alertheid en spanning, moeite met inslapen, moeite met concentreren, woede uitbarstingen, overdreven schrikreacties.

Met name door de concentratieproblemen kan het (school)werk negatief beïnvloed worden. Ook zijn veel jongeren die rampen hebben overleefd pessimistisch over de toekomst en hebben hun vertrouwen in lange termijn planning verloren. Dit wordt bij 30-40% van de jongeren waargenomen. Dit kan zodanig zijn dat men geen beroeps- of studiekeuze kan maken en niet in staat is langdurige relaties aan te gaan of na te denken over een (toekomstige) kinderwens.

Naast één van bovengenoemde symptomen kan er ook een bedrukte stemming zijn en verlies van interesse in zaken waar men vóór het trauma wel plezier aan beleefde.

Ook schuldgevoelens worden beschreven. Jongeren kunnen zich bijvoorbeeld verwijten dat zij anderen geen hulp geboden hebben tijdens een ernstig accident, of dat zij zich in veiligheid bevonden terwijl anderen gevaar liepen.

Hoe is in te schatten hoe een jongere zal reageren?

Dit is moeilijk te voorspellen. Belangrijk voorspellende factoren zijn: hoe de ouders het trauma hebben beleefd, hoe de sfeer thuis is en de mate waarin de ouders de jongere kunnen steunen en opvangen.

Een ander punt is het functioneren van de jongere voor de ramp; als het al een kwetsbaar jongere was valt te verwachten dat dit heftiger zal reageren. Ook meisjes reageren vaak sterker. De mate waarin men bij de traumatische gebeurtenis betrokken is geweest, maakt doorgaans veel uit, b.v. Het naast de verongelukte bestuurder zitten of juist in de auto die er achter reed.

Wat kan de jeugdreclasserder doen als hij een PTSS vermoedt.

Het beste is een directe verwijzing naar de jeugd-GGZ. Bij vluchtelingen is het mogelijk om advies te vragen aan Pharos, aangezien de problematiek (met het verschil van landaard en de situatie waarin ze zich bevinden) veelal ingewikkeld is.

6 Dwangstoornissen

Wat is het?

Vaste gewoontes hebben we allemaal. Sommige van die gewoontes zijn in de ogen van de buitenwereld wat overdreven, maar vallen binnen de normale grenzen. Zo kan iemand heel precies zijn in het opbergen van zijn spullen, op een vaste plek, op steeds dezelfde wijze. Of iemand steekt een kaarsje op, steeds als een dierbaar persoon op reis gaat. Er is niets aan de hand als mensen er geen last van hebben, als ze het ervaren als iets dat bij hen hoort. Als mensen het wél als een last gaan ondervinden, als iets dat hen vreemd is, kun je spreken van een dwangstoornis.

Bij dwangstoornissen is er sprake van een psychiatrisch ziektebeeld, waarbij dwangverschijnselen op de voorgrond staan. Men noemt dit ook wel 'dwangneurose'. Een echte dwangneurose komt niet zo vaak voor bij jongeren. Men schat tussen 0,5 en 3 %. Dwangverschijnselen zijn globaal onder te verdelen in dwanggedachten, dwangfantasieën en dwanghandelingen. Al deze dwangverschijnselen hebben met elkaar gemeen dat ze beleefd worden als van binnen uit opgedrongen. Ze worden als vreemd, niet-eigen ervaren en beperken de eigen vrijheid. Het is alsof een innerlijke tiran het leven beheerst, van wie alles 'moet'. De jongere lijdt eronder en het functioneren wordt er door belemmerd. Naast de dwangverschijnselen zijn dan ook specifieke persoonlijkheidskenmerken aanwezig (zie verder). Dwangverschijnselen komen echter ook voor in de puberteit als een normaal ontwikkelingsfenomeen. Deze zijn dan van tijdelijke aard en hebben geen invloed op het dagelijkse leven. De jongere wordt er niet volledig door in beslag genomen. Zo kunnen veel pubers eindeloos piekeren over thema's als leven en dood, de zin van het leven, etc. Wanneer dit echter overgaat in een voortdurend, zinloos en vooral kwellend gepeins, is er sprake van een stoornis.

Dwanghandelingen ontstaan uit dwanggedachten. Ze zijn divers van aard en worden steeds herhaald, op dezelfde manier, volgens bepaalde 'regels'. Een voorbeeld is het steeds de handen moeten wassen, of elke vierde stoeptegel aan moeten raken, of het in een bepaalde volgorde zetten van boeken voor het slapen gaan. Onderbreking van dwanghandelingen leidt tot angst en paniek. Dwangverschijnselen dienen als het ware als een soort afweergeschut om heftige gevoelens de baas te blijven. Maar soms faalt ook dit, met als gevolg dat de jongere met een dwangneurose ook last kan hebben van woede-uitbarstingen, agressief gedrag of grote paniek.

De inhoud van dwangverschijnselen heeft veelal te maken met vuil, verderf en verval, geweld of obsceniteiten.

De oorzaak is nog niet opgehelderd. Men denkt aan anders reagerende hersenen door mogelijk een erfelijke afwijking, maar ook de persoonlijkheid van de ouders, het gezin en maatschappelijke factoren zouden een rol kunnen spelen. In het laatste geval wordt vooral gekeken naar de westerse cultuur waarin grote nadruk ligt op presteren en concurreren, maar waar (te) weinig plaats is voor het gevoelsleven.

Hoe herkent u het?

Symptomen ontstaan meestal sluipend, over een lange periode. In een enkel geval is er een acuut ontstaan na een stressvolle of nare gebeurtenis. Omdat het begin sluipend is, en het aanvankelijke beeld niet zo ernstig lijkt, duurt het soms jaren voordat jongere en ouders hulp gaan zoeken. In eerste instantie zal de jongere ook proberen de symptomen op school te verbergen en komt het alleen thuis tot uiting. De jongere met dwangverschijnselen heeft enkele specifieke persoonlijkheidskenmerken:

- Overdreven perfectionisme;
- Altijd twifelen over van alles en nog wat, geen beslissingen kunnen nemen;
- Ouwelijk optreden;
- Geremde, weinig spontane verbale expressie, veel gebruik van clichés;
- Veel oog voor details, geen hoofd- van bijzaken kunnen onderscheiden;
- Houterige, gerede motoriek, of juist overbeweeglijkheid in combinatie met gespannenheid.

De jongeren vallen op door hun aangepaste, uiterst brave gedrag. Ze proberen in de smaak te vallen en vermijden conflicten. Het schoolwerk is uitermate goed verzorgd.

Bij ernstige vormen van dwangneurose zijn ook buiten het gezin de symptomen te zien en herkennen. Vanzelfsprekend eerder bij dwanghandelingen dan bij dwanggedachten en dwangfantasieën. Wees vooral alert als de jongere anderen in zijn dwanghandelingen gaat betrekken, zoals iemand met smetvrees, die van zijn gezinsleden eist dat ze schoenen uit doen uit angst voor vuil van buiten.

Ook relaties met leeftijdgenoten lopen spaak: door hun ouwelijke optreden zijn deze jongeren duidelijk anders en vallen ze buiten de groep. Vaak worden ze geplaagd.

Soms geven dwangverschijnselen aanleiding om situaties te vermijden, bijvoorbeeld door geen hand meer te willen geven, of niet meer naar school te willen.

Door dwangmatig twifelen kunnen ernstige leerstoornissen ontstaan als gevolg van het niet efficiënt bezig kunnen zijn met het schoolwerk. De dwanggedachte of -handeling leidt dan af van de taak. Voorbeeld: het steeds moeten controleren of men geen bladzijde heeft overgeslagen.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Met de ouders praten als u bij de jongere dwangverschijnselen vermoedt of hebt gesignaleerd. Ongetwijfeld zijn er dan thuis ook symptomen waarneembaar.

Verwijzing voor nadere diagnostiek en behandeling is noodzakelijk. Hoe eerder iemand behandeld wordt, hoe beter; in plaats van geruststelling kan men beter iemand overreden hulp te zoeken.

7 Tics

Wat is het?

Tics zijn ongewilde, plotselinge, meestal kortdurende, zich herhalende, zinloze bewegingen, gebaren of geluiden. Een tic kan geïsoleerd of samen met andere tics voorkomen, voorbijgaand of chronisch van aard zijn en in aanvallen of over de dag verspreid voorkomen.

Tics zijn er in twee soorten, namelijk de bewegings- of motorische tics (bijvoorbeeld: oogknippen, trekken met neus en mond, strekken van het been, huppelpasjes maken, likken, ruiken) en de geluids- of vocale tics (onder andere: kuchen, hoesten, grommen, gillen, woorden nazeggen). De bewegingstics kunnen alleen voorkomen, maar ook in combinatie met geluidstics. Er zijn grote verschillen in frequentie, in heftigheid, in hinderlijkheid en in het gemak waarmee tics te onderdrukken zijn. Kenmerkend is het komen en gaan van tics; over de dag, over maanden, zelfs over jaren. Vooral spanningen doen tics toenemen: denk aan examentijd, zitting, conflicten thuis, een nieuwe klas.

De bekendste ticstoornis is het syndroom van Gilles de la Tourette (=GTS). De tics beginnen gemiddeld rond het zevende levensjaar, meestal in het gezicht en zijn motorisch van aard. Later volgen motorische tics in de rest van het lichaam en vocale tics. Met name het samen optreden van geluidstics met bewegingstics is typerend voor GTS. Iedereen kent de patiënt die op de meest ongelukkige momenten obscene woorden eruit flapt. Overigens komt dit laatste lang niet bij alle GTS patiënten voor.

De ziekte kan een mild verloop hebben, maar kan ook een negatieve invloed hebben op de ontwikkeling van de jongere. Naast de tics kunnen andere symptomen aangetroffen worden, die voor de jongere veel moeilijkheden kunnen opleveren: hyperactiviteit, verhoogde afleidbaarheid en impulsiviteit, dwangstoornissen. Tussen dwangneurose en tics is een overlap en men denkt dat beide ziektebeelden veel met elkaar te maken hebben. Ook leerproblemen worden veel genoemd bij GTS jongeren.

Er bestaat ook een voorbijgaande ticstoornis, waarbij het gaat om eenvoudige motorische of vocale tics, zoals oogknippen of kuchen, die vanzelf weer overgaan, meestal voor het intreden van de puberteit. De duur is korter dan een jaar.

Eenvoudige ticstoornissen komen veel voor op de kinderleeftijd. Schattingen lopen uiteen van 3 tot 10%.

De ernstiger vorm, GTS, komt veel minder vaak voor; men schat bij 1% van alle jongeren; bij jongens vaker dan bij meisjes. Het is een erfelijke aandoening die in verschillende graden van ernst tot uiting kan komen.

Wat kunt u als jeugdreclasserder doen?

Spanning vergroot de frequentie en ernst van de tics. Ga na welke situaties spanningsvol zijn.

Keur vooral de tics niet af; de jongere kan er niets aan doen. Hoewel het de tics kortdurend kan onderdrukken, is dat op den duur niet op te brengen. Schoolgaande jongeren zullen de tics op school vaak onderdrukken om thuis gekomen de tics de vrije loop te laten, hetgeen als een opluchting ervaren wordt. Zelden worden tics misbruikt om de omgeving te manipuleren.

Verwijzing voor nadere diagnostiek en behandeling is noodzakelijk. Medicijnen kunnen bij sommige jongeren helpen.

Jongeren met GTS hebben aan de ene kant leiding nodig, maar ze hebben ook behoefte aan bewegingsruimte. Doordat ze zo rusteloos zijn moeten GTS-jongeren zich regelmatig lichamelijk (vrij) kunnen bewegen. Soms hebben ze ook een plek nodig waar ze hun tics kunnen uiten zonder dat dit door andere mensen wordt opgemerkt. Een keertje extra naar het toilet mogen of een boodschap doen, kan ze hierin tegemoet komen.

Bij langdurige taken en tests kunnen zich (concentratie)problemen voordoen. Dit is zeker het geval bij jongeren die medicatie krijgen. Voorlichting over het GTS - liefst door de jongere zelf - kan pesterijen verminderen..

8 Dissociatieve stoornissen

Wat is het?

Dissociatieve stoornissen zijn stoornissen waarbij een essentieel deel van de mentale persoonlijkheid (het zelfbewustzijn, het geheugen en de identiteit) gestoord of tijdelijk veranderd is. De stoornis kan tot gevolg hebben dat de eigen identiteit tijdelijk vergeten wordt, er een nieuwe identiteit wordt aangenomen, er een gevoel van onwerkelijkheid of onechtheid ontstaat over zichzelf of over de omgeving, of dat er geheugenverlies optreedt van belangrijke persoonlijke gebeurtenissen of informatie. Dissociatieve stoornissen worden in verband gebracht met traumatische ervaringen in de vroege jeugd zoals mishandelingen, seksueel misbruik, bedreigende medische ingrepen, ongelukken of oorlogsgeweld. Dit laatste kan vóórkomen bij jongeren van vluchtelingen. Er bestaan verschillende van elkaar te onderscheiden dissociatieve stoornissen.

1. Geheugenverlies/-stoornis: Eén die het geheugen betreft (dissociatieve amnesie). Hier is er een onvermogen zich belangrijke persoonlijke gegevens te herinneren, meestal van traumatische of stressveroorzakende aard, zonder dat dit verklaard kan worden door gewone vergeetachtigheid. Vaak gaat het hier om oorlogservaringen of een eenmalige ernstige gebeurtenis zoals natuurramp, auto-ongeval etc.
2. Een tweede vorm betreft mensen die onverwachts op reis gaan (dissociatieve fugue). Deze mensen gaan weg van huis, ze kunnen zich hun eigen verleden niet herinneren en nemen een andere identiteit aan. Ook deze vorm wordt met ernstige spanning of traumatische gebeurtenissen in verband gebracht. Er moet vermeld worden dat het hier niet gaat om mensen met een speciale vorm van epilepsie.
3. Een derde vorm betreft de persoonlijkheid (meervoudige persoonlijkheidsstoornis). Hier gaat het vaak om vrouwen die lijden aan een meervoudige persoonlijkheidsstoornis. Deze mensen

hebben twee of meer, duidelijk van elkaar te onderscheiden persoonlijkheden, die elkaar afwisselen met elk een eigen gedragspatroon. De afzonderlijke persoonlijkheden kunnen zich soms niets van elkaar herinneren. Soms horen deze mensen stemmen in hun hoofd en bestaat de kans op zelfbeschadiging zoals krassen in de polsen.

4. Een vierde vorm is de depersonalisatie ofwel het gevoel los te staan en een externe waarnemer te zijn van zijn eigen persoon (het gevoel alsof alles in een droom gebeurt).

Bij jongeren komen bovenstaande stoornissen ook voor. Ze klagen er meestal niet over en vragen niet om hulp. Vaak zijn het de gedragsproblemen die door de omgeving als storend of afwijkend ervaren worden, die de reden zijn voor het zoeken van hulp.

Hoe ontstaan dissociatieve stoornissen?

Zoals beschreven, worden dissociatieve stoornissen in verband gebracht met ernstige trauma's in de kinderjaren. Wanneer een jongere in een dergelijke situatie terecht komt wordt hij overspoeld door angst waartegen geen fysiek verweer mogelijk is. De jongere kan zich mentaal 'losmaken' ofwel dissociëren. Het kan de lichamelijke gevoelens en de daarbij behorende emoties, die doorgaans met elkaar verbonden zijn, van elkaar scheiden om zich zodoende tegen de alles overweldigende gevoelens en angst te beschermen. Zo vertelde een meisje dat ze tijdens regelmatig terugkerend seksueel misbruik 'polletje helmgras' was want, zo vertelde ze, 'gras kan niet voelen'. Als een situatie keer op keer terugkomt kan een jongere er rekening mee houden. Door te dissociëren kan hij zichzelf beschermen. Zo zal een overlevingsstrategie ontstaan zelfs wanneer de bedreigende situatie al lang niet meer bestaat.

Wat kan de jeugdreclasserder merken?

Veel verschillende gedragingen kunnen gezien worden als symptomen van een dissociatieve stoornis.

- Geheugenverlies: het zich niet meer kunnen herinneren en ontkennen van zaken waar ze overduidelijk voor verantwoordelijk zijn. Ze worden door de omgeving vaak als leugenaar gezien.
- Plotseling vreemd gedrag: plotseling dingen stelen, agressief worden, of spullen vernielen.
- Leeftjdsregrèssie: zowel in spreken als in gedrag kan de jongere jaren jonger lijken, op andere momenten kan het weer wel leeftjdsadequaat reageren.
- Vreemd praten: het praten met verschillende stemmetjes alsof er verschillende jongeren zijn.
- Tranceachtige toestanden: het plotseling in het niets staren, om vervolgens weer verder te gaan. Bij schoolwerk valt soms een opvallend verschil in niveau van functioneren waar te nemen, of het handschrift kan er opeens heel anders uitzien. Er wordt dan nogal eens aan 'petit mal' epilepsie gedacht.
- Leerproblemen: niet alleen de gedragsproblemen vallen op maar ook kan de jongere wisselend presteren, soms is zelfs binnen een les een omslag merkbaar. Ook kan het vóórkomen dat wat in de ene toestand is geleerd niet kan worden gereproduceerd in een andere toestand. Later weet de jongere het 'opeens' weer wel.
- Het horen van stemmen in het hoofd.
- Zelfverwonding: in een gedissocieerde toestand, waarin de jongere niet de bijbehorende pijnsensaties heeft, kan het zichzelf verwonden, bijvoorbeeld door krassen in de pols.
- Verbaasde deskundigen: volwassenen om de jongere heen zoals familie, hulpverleners en jeugdreclasserders, zijn het vaak met elkaar oneens over wat er met de jongere aan de hand is. De jongere is vaak anders in verschillende situaties. Het is zelfs mogelijk dat er situaties zijn waarin de jongere zonder opvallende problemen functioneert.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Een dissociatieve stoornis is een ernstig psychiatrisch ziektebeeld waar de adolescent zijn/haar leven lang door geïnvalideerd kan zijn. Door de veelheid van symptomen die op verschillende plaatsen anders tot uiting kunnen komen zal de mogelijkheid bestaan dat de jongere zich anders op school presenteert dan thuis waardoor er onenigheid tussen jeugdreclasserders en ouders kan ontstaan. Bij gedragsproblemen, leerproblemen met wisselend presteren en daarnaast verschillend functioneren in verschillende situaties met in de voorgeschiedenis een ernstig psychotrauma, moet de mogelijkheid van een dissociatieve stoornis in het achterhoofd gehouden worden. Het stellen van de diagnose dissociatieve stoornis en vooral de aanpak van deze stoornis is een dermate gespecialiseerde zaak dat het van belang is bovenstaande symptomen te signaleren en met

(forensisch) psychiater of SVP-er te overleggen om tot een goede organisatie van hulpverlening te komen.

9 Psychosen in de puberteit

Wat is het?

Psychosen behoren tot de meest dramatische psychische ziektebeelden. In een psychotische periode is het besef van de werkelijkheid verminderd en is het vermogen om fantasie van werkelijkheid te onderscheiden afgenomen. 'psychose' is eigenlijk de benaming van symptomen die bij verschillende ziektebeelden kunnen voorkomen. Kenmerkend voor een psychose zijn angst, rusteloosheid, gestoord denken en waarnemen. Daarnaast is er sprake van minder specifieke symptomen: aandachts- en concentratie-problemen, afgenomen vermogen om plezier te kunnen beleven, belangstelling voor de dagelijkse dingen verliezen, en minder gevoelens hebben. Het gedrag van mensen met een psychose is vaak moeilijk te begrijpen; bovendien verschilt het van persoon tot persoon hoe een psychose tot uiting komt. De patiënt heeft vaak zelf niet in de gaten dat hij ziek is, hij ontkent zijn ziekte.

In de puberteit zijn er vier ziektebeelden van belang, waarbij psychosen een rol spelen:

9.1 Schizofrenie

Wat is het?

Schizofrenie is een ernstige psychiatrische stoornis die verstrekkende gevolgen kan hebben voor het functioneren van de patiënt. De ziekte komt overal ter wereld voor, maar niet overal evenveel. In de westerse wereld loopt, naar schatting, 1 : 100 mensen de kans de ziekte gedurende zijn leven te krijgen. Daarmee komt schizofrenie vaker voor dan suikerziekte, en ongeveer evenveel als reuma.

De ziekte komt bij jonge pubers nog zelden voor, maar het vóórkomen stijgt met het vorderen van de puberteit. Men schat dat 2 : 1000 jongeren tussen de 13 - 19 jaar de ziekte krijgen, aanvankelijk vaker bij jongens dan bij meisjes. Op latere leeftijd is dit verschil overigens verdwenen.

De verschijnselen van schizofrenie, die overigens niet gelijktijdig hoeven op te treden, zijn:

- Psychotische verschijnselen, waarbij stoornissen optreden van het denken, in de waarneming en van het gedrag.
- Bij een stoornis van het denken dient onderscheid gemaakt te worden naar een gestoorde denkvoorm (chaotisch, onsamenhangend denken) en een gestoorde denkinhoud (wanen). Wanen zijn denkbeelden die niet op waarheid berusten, maar voor de patiënt waar zijn. Zo kan men denken achtervolgd te worden.
- Stoornis in de waarneming: hallucinaties. Bij hallucinaties worden dingen waargenomen die er niet zijn. Het gaat om zintuiglijke waarneming (zien, horen, ruiken, voelen). Zo kan men stemmen horen die soms opdrachten geven.
- Stoornis van het gedrag: vreemd en verward gedrag. Daarnaast een sterke verandering van het sociaal gedrag, wat tot uiting komt in zelfverzorging, contact met anderen en werkhouding. Bekende verschijnselen zijn kaalscheren of absurde kapsels.

Andere verschijnselen, optredend na de acute psychotische periode (die soms kort, soms lang aanwezig kunnen blijven):

- Verminderde energie, minder initiatief, apathie;
- Sombere en uitgebluste zijn;
- Gedachten- en spraakarmoede;
- Een moe gevoel, veel op bed willen liggen;
- Een grote behoefte om alleen te zijn;
- De minder specifieke verschijnselen zoals in de inleiding hierboven zijn genoemd.

Agressie en buitensporige angst komen wel voor, maar niet zo vaak als wordt verondersteld.

Voorafgaand aan de ziekte zien we vooral bij jongens vaak ernstige gedragsproblemen, vreemd seksueel gedrag en achteruitgang van schoolprestaties. Meisjes vertonen vaker schuw en teruggetrokken gedrag. Toch zijn het geen specifieke verschijnselen en blijft het moeilijk om de ziekte te zien aankomen.

Oorzaken van schizofrenie.

Momenteel wordt schizofrenie gezien als een ziekte van de hersenen, waarbij naast aanleg verschillende biologische factoren een rol kunnen spelen, zoals bepaalde virusinfecties in de zwangerschap en geboortetrauma's. Zeker weet men het nog niet! Er zijn wel duidelijke aanwijzingen voor een erfelijke component.

Psychosociale factoren zijn van invloed op het daadwerkelijk tot uiting komen van de ziekte, alsmede op het beloop er van. Veel druk van buiten af, ingrijpende gebeurtenissen of ongunstige sociale omstandigheden kunnen leiden tot het (opnieuw) optreden van psychotische verschijnselen. Door de biologische kwetsbaarheid zijn patiënten gevoelig voor stress!

Beloop.

Schizofrenie, die in de puberteit begint, verstoort de normale ontwikkeling van de jongere. Het volgen van onderwijs is moeilijk in een bepaalde periode van de ziekte, de puber blijft langer afhankelijk van zijn ouders en het opbouwen van een sociaal netwerk wordt belemmerd.

Het beloop op lange termijn is niet gunstig. Een kwart van de patiënten herstelt min of meer. De rest blijft sociaal verminderd tot extreem slecht functioneren en krijgt herhaaldelijk opnieuw psychotische periodes. Er zijn aanwijzingen dat vroege herkenning en vroege behandeling van de eerste psychose een gunstige invloed heeft op het beloop van de ziekte (van belang voor signaleren).

Soms is (gedwongen) opname noodzakelijk; niet alleen wegens agressie, maar ook wegens ernstige teloorgang van maatschappelijk en/of sociaal functioneren of afnemende zelfzorg met ernstige bestaansverschralling.

9.2 'Puberteitspsychose' of 'korte psychotische stoornis'

De oude term 'puberteitspsychose', staat tegenwoordig ter discussie. Men twijfelt er aan of er een aparte 'puberteitspsychose' bestaat. Tegenwoordig valt de 'puberteitspsychose' onder de benaming 'korte psychotische stoornis' die per definitie langer dan één dag en korter dan een maand duurt. Een vaststaand feit is wel dat pubers blootstaan aan veel stress, alleen al door de stormachtige ontwikkeling die ze doormaken. Daarvoor gevoelige personen kunnen dan ook in een psychose komen. Sommige van die psychoses in de puberteit kenmerken zich door een acuut begin zonder voortekenen, een korte duur en meestal zonder herhalingen. De sociale relaties zijn stabiel. Nogal eens worden de symptomen gebagatelliseerd en wordt de ernst van de situatie niet onderkend. 'het gaat wel over; het hoort bij zijn ontwikkelingsfase', is een veel gehoord argument. Bij een psychose in de puberteit moeten de 'rode lampjes' gaan branden en dient psychiatrisch onderzoek plaats te vinden! Er blijken nogal wat jongeren te zijn met een aanvankelijk gediagnosticeerde 'puberteitspsychose', die later toch een schizofrene ontwikkeling doormaken. Bij meisjes kunnen de op gang komende hormonale veranderingen een rol spelen. In de tweede helft van de menstruatie cyclus komen dan psychotische periodes voor, die weer verdwijnen als de menstruatie op gang is gekomen.

9.3 Manisch-depressieve psychose

Het begin is plotseling, zonder voortekenen, meestal met een depressief beeld. Daarna volgt een manische periode, die het spiegelbeeld vormt van de depressie. De patiënt heeft energie te veel, slaapt weinig, is overmoedig en in veel zaken ongeremd, bijvoorbeeld op seksueel of financieel gebied. Hij denkt als het ware te snel. In deze periode komen nogal eens grootheidswanen voor. Bij de puber kan het beeld sterk lijken op een beginnende schizofrenie door het optreden van 'schizofreenachtige' verschijnselen.

9.4 Psychosen als gevolg van genotmiddelen

Alcohol, cannabis, ecodrugs en xtc-pillen kunnen een psychotisch beeld geven dat soms moeilijk te onderscheiden is van een schizofrenie of manisch-depressieve psychose. Vooral de combinatie van

'speed' (amfetamine = pepmiddel!) met XTC is berucht. Waarschijnlijk speelt aanleg tot het ontwikkelen van een psychose hier een rol.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Zoals eerder genoemd, is een snelle signalering van belang. Wees gealarmeerd bij een plotselinge afname van inzet van de jongere in behandeling, training, van de schoolprestaties, mét daarbij een veranderd sociaal gedrag. Specifieke voortekenen zijn er niet, wat het vaak lastig maakt om een onderscheid te maken met de 'gewone' emotionele problemen. Wanneer de jongere daarbij moeilijk te volgen is, niet invoelbaar gedrag vertoont en erg achterdochtig is, moet de jeugdreclasserder gaan denken aan een schizofrene ontwikkeling. Bij twijfel kan vroeg overleg met een psychiater handvaten geven om gericht te kunnen observeren.

Behandeling dient plaats te vinden vanuit de psychiatrische hulpverlening: in de eerste, acute fase door middel van medicijnen, later mede in de vorm van individuele en gezinsbegeleiding, en (als schoolgang mogelijk is) begeleiding van de school.

Verder:

1. Bied structuur zodat de jongere zoveel mogelijk in contact met de realiteit kan blijven:
  - a. De jongere kan vaak zelf zijn wereld niet organiseren. Vraag de ouders zoveel mogelijk om steun en biedt daarnaast, of in plaats daarvan activiteiten aan die de jongere bezighouden: recreatiegroepen, hobbyclubs, gestructureerde vormen van alternatieve opvang, spelgroepen.
  - b. Zonder te overdrijven moet alle uren van de dag zijn ingeroosterd.
  - c. De jongere krijgt duidelijke en ondubbelzinnige regels aangeboden. *'Slaan mag niet'. 'Geen rommel maken'. 'Je praat nu onduidelijk. Zeg duidelijk wat je wilt zeggen'.* Geef de jongere een concrete beloning als hij zich aan de regels houdt.
2. Versterk / beloon het contact van de jongere met de realiteit. Zeg bijvoorbeeld *'Je hebt vanmiddag tijdens dit gesprek duidelijk goed geluisterd.'* *'Je moeder zegt dat je gisteren op tijd bent thuisgekomen'.*
3. Geef de jongere mogelijkheden om de verwachtingen helder te krijgen:
  - i. Vraag de jongere regels hardop te herhalen.
  - ii. Vraag de jongere de regel te zeggen terwijl hij zich hieraan houdt.
4. Sta toe dat de jongere logische en natuurlijke gevolgen ervaart van zijn eigen handelingen, als deze niet gevaarlijk of schadelijk zijn. Bijvoorbeeld: Als de jongere zijn sleutels vergeet, kan hij niet naar binnen. Sta toe dat dit gebeurt (terwijl er wél een ouder thuis is om de deur te openen). Een natuurlijk gevolg van een delict kan zijn, dat een jongere op zitting met komen. Ook die ervaring is in principe goed voor de jongere. Het is niet raadzaam de jongere hiervoor te behoeden.

Sommige jongeren zijn weliswaar niet psychotisch of schizofreen, maar zij zijn wel erg angstig. Zij bijten bijvoorbeeld voortdurend op hun nagels, ontwikkelen angstige lichamelijke klachten of verwonden zichzelf. De jeugdreclasserder kan met deze jongeren het volgende doen:

1. Praten over de thema's waar de jongere moeite mee heeft.
2. De jongere succesvolle ervaringen laten opdoen in situaties die vreest.
3. Het zelfvertrouwen van de jongere vergroten door situaties aan te bieden waar hij succesvol in kan zijn (sport, kunst)
4. Een rollenspel doen met de jongere om hem voor te bereiden op situaties die hem enige (niet al te grote) angst inboezemen:
  - a. De jeugdreclasserder speelt een andere jongere (bijvoorbeeld uit de klas).
  - b. De jeugdreclasserder speelt een leraar of werkgever.
  - c. De jeugdreclasserder speelt de jongere, om (model)gedrag voor te doen dat de jongere vervolgens zelf kan oefenen.

10 Eetstoornissen: anorexia nervosa en boulimia

10.1 Inleiding

Wat is het?

Onder eetstoornissen wordt verstaan: een gestoorde manier van denken en gedrag wat betreft de verhouding tot voedsel, gewicht en eigen lichaam. Alles wat met eten te maken heeft is voor mensen met eetstoornissen beladen. Het leven wordt beheerst door eten en voedsel. De twee uitingsvormen van eetstoornissen zijn anorexia nervosa (AN) en boulimia (B).

AN wordt gekenmerkt door extreem aan de lijn te doen en B door geen controle over het eetgedrag, zich uitend in onbedwingbare eetbuien. De jongere met AN is mager tot zeer mager, terwijl de jongere met B er vaak gewoon uitziet, maar ook te dik of te mager kan zijn. Eetstoornissen komen het meest voor bij jonge mensen tussen de 12 en 25 jaar. De vrouwen zijn verreweg in de meerderheid (85-95%). Naar schatting heeft 0.5% van de vrouwen AN en 2% B.

10.2 Uitingsvormen

Anorexia nervosa

Anorexia nervosa betekent 'gebrek aan eetlust ten gevolge van zenuwen', dit is misleidend, want er is wel degelijk eetlust die zij meestal met succes weten te bedwingen, soms zelfs door gebruik van amfetamine, het drinken van azijn of extreem veel sambalgebruik. Soms echter is de eetlust zo sterk, dat er toch een eetbui uit voortkomt.

AN lijkt schijnbaar plotseling te ontstaan, maar meestal kan men achteraf reconstrueren, dat het al maanden soms al jaren, sluimerde. Veelal begint het met een besluit te vermageren. Opvallend is dat het om een paar pondjes kan gaan, ook bij een normaal gewicht. Vaak gaat het om voorbeeldige, extraverte jongeren, die grote moeite hebben onafhankelijk van hun ouders te functioneren en seksualiteit en agressie als beangstigend en verwarrend ervaren.

In plaats van open, opgewekt en makkelijk worden ze humeurig, grillig en teruggetrokken. Voordat er groot gewichtsverlies optreedt, verbreken ze sociale contacten, slapen slecht, de menstruatie blijft uit, en er treedt een toename op van lichamelijke activiteit om calorieën te verbranden (sporten, traplopen, fietsen). Vaak wil men een uitlokkende gebeurtenis aanwijzen, maar veeleer lijkt het samen te gaan met normale veranderingen, zoals naderend eindexamen, uit huis gaan van broer of zus, etc. Na de fase van humeurig en hyperactief zijn, dieet houden en gewicht verliezen (meestal tot 50 kg.), komt er een fase waarin ze nog strenger worden en in korte tijd nog 10 kg. Afvallen. Ze hebben dan geen greep meer op de ziekte; de ziekte neemt zelf het heft in handen. AN-patiënten zijn in de regel extreem mager, maar door hun gestoord beeld over hun lichaam ervaren ze zichzelf als te dik. Dit gestoorde lichaamsbeeld is de essentie van de stoornis. Ook is er een bepaalde manier van omgaan met kleding, sommigen dragen zo klein mogelijk, anderen dragen juist verhullende kleding, zoals dikke truien, wijde broeken, etc. Omdat de omgeving er meestal erg op aandringt dat ze meer moeten eten, terwijl het hun juist erg tegenstaat, komt het voor dat jongeren met AN voor hun omgeving verbergen dat ze niet eten. Ze halen daarvoor allerlei trucs uit, zoals stiekem gaan braken, weggooien van lunchpakket, zeggen dat ze net gegeten hebben, etc. Daarnaast zullen zij vaak hun ziekte ontkennen en niet eerlijk antwoord geven op vragen betreffende eetgewoontes en overmatig sporten. Ze weten alles af van diëten en calorieën en zijn daar een groot deel van de dag in hun gedachten dwangmatig mee bezig. Sommige gebruiken naast hun dieet plas- of laxeer middelen met alle nare gevolgen van dien.

De ziekte kan op verschillende manieren verlopen en het valt van tevoren niet te voorspellen hoe het beloop zal zijn. Sommigen worden in korte tijd beter, anderen blijven jarenlang ziek. Een deel overlijdt, meestal ten gevolge van vermagering of zelfdoding.

Boulimia

Boulimia betekent letterlijk 'honger hebben als een rund'. Ook deze benaming klopt niet helemaal, omdat jongeren met B in korte perioden heel veel eten en daarmee doorgaan, ook als ze geen honger meer hebben. Iemand met B lijdt aan eetbuien. Deze eetbuien vinden plaats in afzondering en in korte tijd worden makkelijk te nuttigen calorierijke producten gegeten zoals chips, koek, zoutjes, etc. Na deze eetbuien voelen ze zich somber en volgt er een periode van vasten.

Iemand met B heeft een sterke behoefte aan eten om een gevoel van spanning te reduceren, omdat men eten ervaart als iets dat troost geeft.

Om niet te dik te worden door de eetbuien wekken ze vaak zelf braken op, misbruiken ze soms laxeer middelen of doen aan extreme lichaamsvoeding. Ze kunnen heftig lijden onder het idee dat ze te dik zijn of dat hun lichaam niet mooi genoeg is, ook als daar objectief geen aanleiding voor is.

Eten en lichaamsgewicht zijn obsessies voor hen. Ze tobben over wat ze wel en niet kunnen eten en wat daarvan de gevolgen voor hun uiterlijk kunnen zijn.

Mensen met B hebben in de regel een perfecte façade ontwikkeld en komen open en tevreden over, maar zijn in wezen erg ontevreden over zichzelf. B-patiënten hebben vaak wisselende stemmingen en het aantal suïcidepogingen ligt bij hen hoger dan bij patiënten die AN hebben.

Daarnaast verschillen mensen met B van mensen met AN, omdat ze in veel mindere mate hun behoeften kunnen verdringen; behoeften die naar buiten komen in de vorm van niet beheersbare eetbuien. In tegenstelling tot AN zijn ze niet extreem mager, maar hebben een wisselend gewicht; de variatie bedraagt ca. 5 kg. Het essentiële verschil zit echter in het bij B minder gestoorde zelfbeeld. Vaak ook zijn ze minder dwangmatig dan in geval van AN.

Hoe krijg je het?

De oorzaken voor AN en B zijn maar gedeeltelijk bekend en in ieder geval complex. Culturele, sociale en psychologische factoren spelen een rol. Ook zijn er aanwijzingen dat erfelijkheid een rol speelt.

Daarnaast komt het voor dat ernstige traumatische ervaringen in de jeugd, zoals bijvoorbeeld incest, ten grondslag kunnen liggen aan de eetproblemen.

Gevolgen van eetstoornissen

De psychische verschijnselen die zich voor kunnen doen zijn somberheid, eenzaamheid, gevoel van nutteloosheid en weinig eigenwaarde. Daarnaast zijn er ook belangrijke lichamelijke gevolgen, zoals het uitblijven van de menstruatie, botafbraak (osteoporose - vaak onherstelbaar), chronische vermoeidheid en spierzwakte, aantasting van het gebit (door veelvuldig braken) en hartritmestoornissen (door kaliumtekort; eveneens door veelvuldig braken). De ziekte kan een zeer ernstig beloop hebben: twintig jaar na het begin van AN is 15% van de patiënten door uitputting of door zelfdoding overleden.

Behandeling

Hoe korter de eetstoornis bestaat en hoe jonger de patiënt is, des te groter de kans op herstel. Bij B is psychotherapie geïndiceerd die gericht is op het gestoorde eetpatroon en alle emotionele belevenissen van eetbuien, vasten, braken en misbruik van laxeermiddelen.

Bij AN kan de lichamelijke toestand zo slecht zijn dat ziekenhuisopname geïndiceerd is om ernstige ondervoeding te behandelen; pas daarna kan psychotherapie plaatsvinden, eventueel ondersteund door medicatie.

Hoe kunt u een eetstoornis herkennen?

Om een eetstoornis te herkennen is het belangrijk te weten wat de belangrijkste symptomen zijn. Daarvoor wordt verwezen naar bovenstaande tekst. Vaak gaat het om meerdere signalen die opgevangen worden door verschillende personen, zoals de mentor, de leerkracht, maar ook de gymnastiekleraar en de medejongeren.

De signalen kunnen zijn: gewichtsverandering, vreemde eetgewoonten, veelvuldig toiletbezoek, abnormale toename van lichaamsactiviteit, maar ook achteruitgang in schoolprestaties door afname van concentratie en sociaal isolement en vereenzaming, stemmingsveranderingen (humeurig, prikkelbaar).

Wat kunt u als jeugdreclasserder doen?

Bij een vermoeden is het belangrijk te overleggen met jeugdarts of jeugdverpleegkundige. Probeer het vertrouwen te winnen van de jongere en deze te motiveren voor een bezoek aan jeugdarts of huisarts.

Bij AN-patiënten wordt men vaak geconfronteerd met ontkenning van het probleem omdat de patiënt geen inzicht in de ziekte heeft.

Het ontwikkelen van een vertrouwensband kan ze dan toch vaak motiveren om hulp te zoeken. Het is ook belangrijk om de ouders hierbij te betrekken, mits de situatie het toelaat. De jeugdarts of jeugdverpleegkundige kan naar Riagg of andere instantie binnen de geestelijke gezondheidszorg verwijzen.

Uit preventief oogpunt moet u heel voorzichtig zijn met uitlatingen over lichamelijke kenmerken en uiterlijk. Die worden vaak als kritiek opgevat.

11 Persoonlijkheidsstoornissen

Wat is het?

Onder een persoonlijkheidsstoornis verstaan we een star patroon van persoonlijkheidstrekken, waardoor de jongere zich moeilijk kan aanpassen aan wisselende omstandigheden. Deze vaste patronen in denken, doen en voelen zijn bij jongeren al enige tijd aanwezig, het gaat dus niet om gevolgen van bijvoorbeeld druggebruik, een andere psychische stoornis, of een lichamenlijk probleem.

Deze patronen zijn weinig flexibel en laten zich in zoveel verschillende persoonlijke sociale situaties zien, dat dit leidt tot stress en belangrijke beperkingen in het sociaal, beroepsmatig en maatschappelijk functioneren. De jongere heeft een gebrekkig empathisch vermogen: hij kan zich moeilijk inleven in het denken, doen en voelen van anderen, en kan niet inzien hoe hij op de ander overkomt. Dit geeft vooral op school, thuis en in de vrije tijd problemen.

Het gaat bij een persoonlijkheidsstoornis vooral om moeilijkheden in de omgang met anderen, vooral in (intieme) relaties, al doen zich meestal ook op andere levensgebieden problemen voor. Denken en waarnemen kunnen daarbij sterk gekleurd of vervormd zijn²³⁸. De beleving en uiting van gevoelens kan verstoord zijn, bijvoorbeeld heel wisselend of heel intens. Deze verstoringen en vervormingen kunnen samengaan met gebrek aan impulsbeheersing, en dat kan een directe aanleiding zijn voor een delict, *zeker* als er ook sprake is van alcohol- of druggebruik.

Het zelfbeeld van de jongere is sterk gebaseerd op de vaste patronen van denken, doen en voelen. Zij denken anders over zichzelf: het beeld van zichzelf is steeds gelijk. Vaak hebben zij een te hoge of te lage dunk van zichzelf, ook in situaties waarin dat niet terecht is.

De jongere gedraagt zich naar dit (starre) zelfbeeld - bijvoorbeeld door overheersend, joviaal, aandachttrekkend, onderdanig of schuw gedrag - maar heeft niet door hoe hij op de ander overkomt. Anderen jongeren hebben geen moeite met oppervlakkige contacten, maar hebben moeite met meer diepgaande relaties.

Dit gedrag leidt tot onbegrip en verwarring die de jongere zelf niet kan herstellen, waardoor hij in een negatieve spiraal terecht komt. Het beeld van de ander is ook star: jongeren met een persoonlijkheidsstoornis denken vaak zwart-wit over een ander en kunnen dit beeld niet bijstellen als de ervaringen met die ander veranderen. De jongere heeft vaak hetzelfde beeld van anderen: zij zijn bijvoorbeeld allemaal onbetrouwbaar of juist allemaal te vertrouwen.

Door het starre zelfbeeld en beeld van de ander heeft de jongere vaak verwachtingen van anderen die niet kloppen of niet realistisch zijn. Dit leidt tot teleurstellingen en spanningen, die de aanleiding kunnen zijn tot een delict. Dit speelt zich ook af op maatschappelijk gebied: De jongere durft bijvoorbeeld niet aan een baan of opleiding te beginnen, wil zijn werk extreem goed doen, of stopt er radicaal mee als het even tegenzit. De jongere kan er daardoor aan gewend zijn geraakt te worden ontslagen of weggestuurd.

Het gevolg van de negatieve spiraal waar de jongere in zit kan zijn, dat anderen hem gaan vermijden, waardoor de jongere eenzaam, depressief, en wantrouwend wordt.

Jongeren met een persoonlijkheidsstoornis *externaliseren* hun delictgedrag: Zij hebben er moeite mee het afwijkende in hun gedrag te herkennen en te erkennen (al beseffen zij doorgaans wel dat zij problemen hebben en dat het niet goed is wat zij hebben gedaan). De oorzaken van de problemen - en dus ook de schuld van het delictgedrag - zoeken zij niet bij zichzelf, maar zij leggen die bij een ander of bij de omstandigheden. Daarom vinden jongeren met een persoonlijkheidsstoornis het meestal niet nodig om hulp te zoeken. Het externaliseren van het delictgedrag is bij behandeling vaak het eerste onderwerp dat aandacht krijgt.

Hoe ontstaan persoonlijkheidsstoornissen?

De oorzaken van persoonlijkheidsstoornissen zijn divers:

1. Erfelijke factoren: het temperament geeft een verhoogde kwetsbaarheid.

---

238 Wanen en hallucinaties komen echter niet voor. Dit zijn symptomen van schizofrenie en psychosen. Deze stoornissen kunnen wel samengaan met een persoonlijkheidsstoornis.

2. Lichamelijke factoren: problemen tijdens de zwangerschap (drugs, medicatie), zwangerschapscomplicaties, leidend tot gedragsproblemen op heel jonge leeftijd.
3. Opvoeding: de opvoeding van jongeren die een persoonlijkheidsstoornis ontwikkelen is eerder een reactie op het karakter en het gedrag van de jongere dan een oorzaak van de persoonlijkheidsstoornis. De persoonlijkheidsstoornis regeert de opvoeding. De ouders begrijpen doorgaans niet wat er met hun kind aan de hand is en vragen zich af wat zij verkeerd doen. Omdat het lang kan duren voordat duidelijk is dat de jongere een persoonlijkheidsstoornis heeft, kunnen de ouders ook niet accepteren dat hun kind in feite een handicap heeft. Zij kunnen zich schuldig voelen. Sommige ouders proberen steeds weer andere oplossingen, anderen bijten zich vast in een star antwoord.
4. Traumatische gebeurtenissen kunnen soms een oorzaak zijn, vooral als deze in de vroege jeugd plaatsvinden.

Overzicht van de persoonlijkheidsstoornissen

In de DSM-IV zijn meer dan tien verschillende persoonlijkheidsstoornissen opgenomen. In onderstaande tabel²³⁹ worden ze vermeld. Bij elke stoornis staat een korte beschrijving van het zelfbeeld, beeld van de ander (ook van de jeugdreclasserder) en de verwachtingen van de ander (ook van de jeugdreclasserder). Deze komen overeen met de *kernovertuigingen* van de jongere (zie handreiking 1, criminogene factor 'denken, gedrag en vaardigheden'). Ook de reacties van de omgeving en behandelaar, en aandachtspunten / valkuilen voor de behandeling zijn in de tabel opgenomen. De valkuilen voor de behandelaar zijn ook van toepassing op de jeugdreclasserder als begeleider.

stoornis	zelfbeeld	beeld van de ander	verwachtingen van de ander	reacties in de omgeving	behandeling: omgaan met...
paranoïde	ik ben altijd op mijn hoede om te voorkomen dat anderen misbruik van mij maken	niemand is echt te vertrouwen, mensen bedoelen meestal iets anders dan zij zeggen	als ik een ander iets toevertrouw, maakt die daar misbruik van	moedeloosheid door voortdurende vijandigheid of meegaan in de negatieve opvattingen	expertise ter discussie stellen, vijandige houding, dreigen met stoppen en indienen van een klacht
schizoïde	ik heb anderen niet nodig; ik heb genoeg aan mezelf	anderen zijn opdringerig	anderen hebben mij niets te bieden en zijn het niet waard om je voor in te zetten	ervaren overlast omdat jongere zijn eigen gang gaat, hebben geen zin de jongere te helpen / steunen	gebrek aan motivatie, onvrede omdat de gesprekken inhoudsloos blijven en jongere geen contact met zijn gevoelsleven krijgt
schizotypisch	ik pas niet in deze maatschappij omdat ik overal de diepere betekenis van zie	anderen zijn bedreigend omdat ze mijn gedachten kunnen lezen	alles wat gebeurt, gebeurt met een bepaalde reden; toeval bestaat niet	verbazing en onbegrip over bizar gedrag en opvattingen, men vindt jongere een zonderling, er is geen contact mogelijk	schijnbare motivatie, maar jongere volgen adviezen en opdrachten niet (tijdig) op, behandelaar moet met kleine successen tevreden zijn
antisociaal	ik ben sterk en heb niemand nodig	anderen zijn zwak en verdienen het om een lesje te leren	als je de ander niet pakt, wordt je zelf gepakt	angst of contact helemaal verbreken omdat men al zo vaak is bedrogen	alcohol-, drug- en gokverslaving, lappen regels aan hun laars, teleurstelling en boosheid

239 Derks, Troelstra & Van der Geize (2005)

borderline	ik ben machteloos, kwetsbaar, kan mezelf niet beschermen en heb geen controle over mezelf, ik word overspoeld	anderen zijn boosaardig, misbruiken je en zijn niet bereidwillig	als anderen mij echt leren kennen, zullen ze mij verwerpelijk vinden en in de steek laten	uitputting, wanhoop, machteloosheid, irritatie over gebrek aan zelfdiscipline en grilligheid, angst door dreigen met zelfmoord of verwonding	klemgezet worden: angst om in steek gelaten te worden en daardoor teveel accepteren, extreem aandacht vragen, behandelaar laten vallen als een baksteen, machteloosheid, irritatie
theatraal	als ik niet in het middelpunt sta, stel ik niets voor	anderen moeten bewondering hebben voor wie ik ben en wat ik doe	als ik me opvallend gedraag (uiterlijk, opvallende huil- of lachbuien, etc), zullen anderen mij aandacht geven en bewonderen	krijgen genoeg van het aandacht vragen, gemanipuleerd worden en gebrek aan inlevingsvermogen	je gebruikt voelen door de aandachttrekkerij, pogingen tot (ook seksuele) verleiding
narcistisch	ik ben een bijzonder en bewonderenswaardig persoon	anderen zijn minderwaardig en hebben niet het recht om kritiek op mij te hebben	omdat ik boven anderen uitsteek, gelden de regels niet voor mij en heb ik recht op een voorkeursbehandeling	krijgen genoeg van arrogant gedrag, manipulaties, gebrek aan respect	denigrerend gedrag van jongere (het is vernederend om hulp te vragen), gevoelens van ergernis over arrogantie, strijd met de jongere willen aangaan
ontwijkend	ik ben saai, oninteressant en niet boeiend om mee om te gaan	anderen kijken op mij neer en zien me niet voor vol aan omdat ze méér kunnen dan ik	als ik mijn gevoelens laat zien, zullen anderen mij afwijzen	pogingen doen om vereenzaming tegen te gaan, of de jongere langzaam verliezen	vermijden van contact, zich niet willen binden aan de behandeling, trage verandering, praten over oppervlakkige en onbelangrijke zaken
afhankelijk	ik ben hulpeloos als ik helemaal aangewezen ben	anderen zijn sterker dan ik, dus moeten ze mij ondersteunen	als ik niet aardig doe tegen anderen, laten ze mij in de steek	moedeloosheid over met gebrek aan zelfstandigheid, irritatie over zorgzaamheid jongere om waardering te krijgen	moedeloosheid, gevolgd door ergernis: jongere lijkt dankbaar en bereid, maar vorderingen blijven uit omdat de jongere gewoon niet kan
obsessief-compulsief	ik mag geen fouten maken	anderen zijn slordig, gemakzuchtig en onverantwoordelijk	als ik maar één fout maak, vinden anderen mij meteen een mislukking	worden tureluurs van de wens alles onder controle te willen hebben	saai en langdradige verhalen, irritatie door het zeuren over details en onbenulligheden
passief-agressief ('negativistisch')	ik trek mij er niets van aan als anderen kritiek op mij hebben	anderen zijn vaak te veeleisend	als je openlijk protesteert, wordt je gepakt	moeite met nors en geïrriteerd gedrag, voortdurend klagen en pijnlijke 'grappen' en de schuld afschuiven	irritatie over 'gezeur' en 'vergeten' van afspraken door de jongere, wens dat de jongere in zijn sop gaarkookt
depressief	ik ben een mislukking die het niet verdient om gelukkig te zijn	anderen geven niet om mij	niemand kan mij geven wat ik nodig heb	veel zorgen, pogingen om jongere te activeren, interesseren, opgeven	overtuiging van de jongere dat het toch niets wordt, dat iets doen dus geen zin heeft, en dat hij geen hulp verdient; zelfmoordpoging

Co-morbiditeit

Persoonlijkheidsstoornissen gaan vaak samen met andere stoornissen:

- ADHD
- Verslaving
- Post Traumatische Stress Stoornis
- Schizofrenie en psychosen

- Depressie
- Seksuele stoornissen
- Eetstoornissen
- Autisme en aan autisme verwante stoornissen.

Behandeling

In de behandeling komen doorgaans de volgende thema's aan de orde:

- Motivatie
- Verantwoordelijkheid nemen voor het eigen gedrag
- Accepteren van de stoornis, aanvaarden van beperkingen en inrichten van het leven op basis daarvan
- Betrekken van ouders, gezin.
- Doorzetten, de behandeling niet afbreken, controlemaatregelen van justitie / jeugdreclassering
- Gedragverandering ter voorkoming van recidive (dus niet: persoonlijkheidsverandering): oefeningen, opdrachten, huiswerk
- Aanpassen van het beeld van de werkelijkheid d.m.v. cognitieve therapie
- Psychotherapie, afhankelijk van de stoornis, in een groep, in het gezin of gesprekstherapie. Terugvalpreventie is altijd een onderdeel: risicosituaties herkennen en vermijden, en delictgedrag actief voorkomen
- Behandeling voor verslaving, als daarvan sprake is, inclusief controle (blaas-test, urinetest).
- Omgaan met (intieme) relaties
- Aanvullende medicatie voor depressie, angst/boosheid, stemmingswisselingen, agressie, impulsiviteit of alcoholgebruik
- Nazorg

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Diagnostiek en plan van aanpak:

Meestal is het de raadsonderzoeker die in overleg met de OvJ de jongere aanmeldt door diagnostiek door een forensisch psycholoog of psychiater. In andere gevallen is al bekend dat de jongere een persoonlijkheidsstoornis heeft. Dat wil niet zeggen dat er dan ook een behandelingscontact is, want de jongere kan dat verbroken hebben.

Een persoonlijkheidsstoornis kan bij de jongere delictgerelateerd zijn. In dat geval is behandeling voor de stoornis door een forensisch psychiatrische afdeling of polikliniek essentieel om recidive te voorkomen. De jeugdreclasserder kent dan in het plan van aanpak (of bij de zitting) een hoofdrol toe aan het behandelen van de persoonlijkheidsstoornis als lange-termijn doel. Over de vorm waarin dat gebeuren moet, en over het risicomangement dat daarbij nodig is, overlegt hij met de forensisch psychiater en eventueel de Raad. Het is erg belangrijk de ouders / familie vroeg bij de planvorming te betrekken.

Bij een jongere met een persoonlijkheidsstoornis die een STP gaat volgen of proefverlof gaat, moet de jeugdreclasserder nagaan welke bijzondere voorwaarden nodig zijn om de jongere in de periode buiten de JJI te ondersteunen en schade te voorkomen. Kan de behandeling buiten de JJI worden voortgezet? Welke afspraken zijn nodig voor controle, medicatie? Hoe kunnen ouders en familie helpen? (In Handreiking 16 is de volledige lijst met aandachtspunten opgenomen bij het aanvragen van een STP/Proefverlof).

Wanneer de persoonlijkheidsstoornis niet delictgerelateerd is, is zorg vereist, en zijn er wellicht maatregelen nodig om te voorkomen dat de jongere zichzelf schade aandoet. De jeugdreclasserder neemt dit op in het plan van aanpak.

Een persoonlijkheidsstoornis staat op de voorgrond. De jeugdreclasserder moet ervoor waken dat hij daardoor de sterke kanten en mogelijkheden van de jongere niet meer ziet.

Uitvoering:

De jeugdreclasserder moet zich zoveel mogelijk informeren over de stoornis en de behandelaars vragen stellen als zaken niet duidelijk zijn. Dit is nodig om bij de uitvoering symptomen te kunnen herkennen. Pas als de jeugdreclasserder deze kent en begrijpt waarom de jongere zich op een bepaalde manier gedraagt, kan hij er adequaat mee omgaan. Dit kan veel verwarring en misverstanden voorkomen. Wanneer de jongere beseft

dat de jeugdreclasseerder zijn gedrag niet (altijd) accepteert, maar hem wel begrijpt, versterkt dit de samenwerkingsrelatie.

In de bovenstaande tabel worden vele valkuilen beschreven, die ook de jeugdreclasseerder moet zien te omzeilen. Kern hiervan is, dat de jeugdreclasseerder weet waar zijn grenzen liggen en deze duidelijk aangeeft.

Naast overleg met de (forensisch) psychiater is het absoluut vereist dat de jeugdreclasseerder daarover regelmatig overleg heeft met de gedragdeskundige en met ervaren collega's. Indien mogelijk, vormen jeugdreclasseerders een intervisiegroep over het omgaan met jongeren met psychiatrische problemen. Supervisie kan vereist zijn als de jeugdreclasseerder moeite ervaart met het stellen van duidelijke grenzen bij jongeren met een persoonlijkheidsstoornis.

12 Jongeren van ouders met psychiatrische stoornissen

Wat is het?

Opgroeien in een gezin met een psychiatrisch gestoorde ouder heeft consequenties voor de ontwikkeling van de kinderen / jongeren uit dat gezin. Zij lopen een groter risico op het zelf krijgen van psychiatrische problemen. Ongeveer éénderde van deze jongeren krijgt zelf langdurige psychiatrische problemen. Toch is er nog een groot gedeelte van jongeren van deze ouders dat een redelijk normale ontwikkeling doormaakt; wat niet wil zeggen dat deze jongeren niet lijden. Zij kunnen er hun hele leven last van blijven houden.

Lange tijd is er voor de positie van de jongeren in deze gezinnen weinig belangstelling geweest, en nog steeds is het in veel gevallen nodig de zorg rondom deze jongeren te stimuleren.

Niet zozeer de psychiatrische stoornis bij de ouder zelf, als wel de stress als gevolg daarvan, is bepalend voor het ontstaan van psychische stoornissen bij de jongere. Het is ook niet zo, dat de jongere automatisch de psychische ziekte van zijn ouder(s) krijgt, met uitzondering van die ziekten, waarbij een aangeboren en/of erfelijke factor vast lijkt te staan, zoals bij het syndroom van Gilles de la Tourette. Bovendien maakt het ook nog uit, of één of beide ouders een psychiatrische stoornis hebben.

Of de jongere daadwerkelijk psychiatrische symptomen ontwikkelt, hangt af van beschermende en kwetsbaar makende invloeden. Een psychiatrisch gestoorde ouder is niet per definitie een slechte ouder. Wanneer de ouder voldoende in staat is op de behoeften van de jongere te reageren, kan de jongere zich binnen redelijke grenzen veilig en geaccepteerd voelen en zich normaal ontwikkelen. De hamvraag is of het gezinsleven normaal doorgang kan vinden. Soms is dan zelfs een opname van de ouder(s) gunstiger voor de jongeren, dan het dagelijks geconfronteerd worden met bizarre en onverwachte gedragingen (vooropgesteld dat er adequate opvang is geregeld).

Beschermende factoren zijn:

- Een voldoende bevredigende ouderjongere relatie, ondanks de psychische ziekte van de betreffende ouder;
- Psychologische aanwezigheid van de andere ouder, die de jongere kan steunen, opvangen en positieve ontwikkelingskansen biedt. Hetzelfde geldt min of meer voor de aanwezigheid van broers, zusjes en/of andere volwassenen in de familie of vriendenkring;
- Korte duur van de psychische stoornis van de ouder;
- Een normaal gezinsleven, zonder al te grote verstoringen van de dagelijkse routine;
- Weinig andere stressvolle levenservaringen;
- Redelijke sociale vaardigheden bij de jongere, waardoor het in staat is zelf compensatie te zoeken voor wat het thuis tekort komt;
- Een veilig schoolklimaat, met aandacht en begrip voor het betreffende jongere; als het dan thuis niet leuk is, dan tenminste op school wel!

Kwetsbaar makende factoren zijn:

- Verwaarlozing, ontbreken van ouderlijke zorg;
- Het betrokken worden in de symptomen van de ouder. Bijvoorbeeld de jongere dat van jongs af aan moet voldoen aan de onrealistische eisen van een moeder met smetvrees;
- Slachtoffer zijn van agressieve handelingen of vijandig gedrag;
- Onderwerp of doelwit zijn van ouderlijke wanen;
- Het meemaken van veel traumatische gebeurtenissen;
- Langdurige, chronisch aanwezige psychische stoornissen bij de ouder(s);

- Verstoring van het gezinsleven;
- Lage economische status, te kleine behuizing, crimineel milieu.

Uit onderzoeken is bekend dat jongeren met psychiatrisch gestoorde ouders zich erg eenzaam kunnen voelen. Zij schamen zich ten opzichte van de buitenwereld en durven niet over hun probleem te praten. Vaak ook leven de gezinsleden langs elkaar heen, wat de gevoelens van eenzaamheid versterkt.

Wat kan de jeugdreclasserder doen?

Zorgen voor een prettige, veilige en open sfeer in gesprekken, in behandelingen, op school. Een plek creëren waar deze jongeren het wél fijn hebben. Begrip en ondersteuning zijn sleutelwoorden in de benadering van deze jongeren!

Wees alert op de signalen die de jongere uitzendt: wordt de stress te groot? Ontstaat er bij de jongere zelf een psychische stoornis? Probeer na te gaan welke hulp de jongere al krijgt via de jeugd-GGZ. In veel plaatsen zijn speciale projecten gestart met als doel aan deze jongeren snelle en adequate hulp te kunnen bieden. Veelal zijn het de Riagg's die hieraan vormgeven, met bijvoorbeeld het kopp-project (jongeren van ouders met psychiatrische problemen). Het is de moeite waard naar deze vorm van hulpverlening te informeren.

- Ackers, R. L. (1994). *Criminological theories – Introduction and evaluation*. Los Angeles: Roxbury.
- Allen-Hagen, B. (1975). *Youth Crime Control Project: A Final Report on an Experimental Alternative to Incarceration of Young Adult Offenders*. Research Report No. 75-1. Washington: Washington, D.C. Department of Corrections.
- Andrews D.A. (1995). The Psychology of Criminal Conduct and Effective Treatment, in: McGuire J (ed), *What Works: Reducing re-offending*, Wiley, Chichester.
- Andrews D.A. & Bonta, J. (1983), The Assessment of Outcomes in the Correctional Settings, in: Lambert ML, Christensan ER, DeJulio S.S. (Red.) *The measurement of psychotherapy*, Wiley, New York.
- Andrews D.A. & Bonta, J. (1996). *LSI-R: Level of service inventory – revised*, Multi-Health Systems Inc, Toronto.
- Andrews, D. A. & Bonta, J. (1998). *The psychology of criminal conduct* (2nd ed.). Cincinnati: Anderson Publishing Company.
- Andrews, D.A., Kiessling, J.J., Russell, R.J. & Grant, B.A. (1979). *Volunteers and the One-to-One supervision of adult probation*. Toronto: Ontario Ministry of Correctional Services.
- Andrews, D., Zinger, I., Hoge, R.D., Bonta, A., Gendreau, P. & Cullen, F.T. (1990). Does correctional treatment work? A clinical relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28: 369-404
- Angenent, H. & Man, T. de (1996). Background factors of juvenile delinquency. *American University Studies, series XI, Anthropology and Sociology*, 68.
- Auerbach, A.W. (1978). *The role of the therapeutic community 'Street Prison' in the rehabilitation of youthful offenders*. Washington, DC: George Washington University. University Microfilms No. 78-01086. (Academisch proefschrift)
- Ausloos, G. (1985). *Systemic approach to acting-out youth in and out of placement*. Symposium conducted at Parsons Child and family Center, Alany, New York.
- Baars, H. & Uffing, J. & Dekkers, G. (1990). *Sociale netwerkstrategieën in de sociale psychiatrie; een handleiding voor de geestelijke gezondheidszorg*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten/Antwerpen.
- Baars, H. (1997). *Sociale netwerk studies; handleiding Maastrichtse Sociale Netwerk Analyse*. Maastricht: Universiteit Maastricht.
- Bartels, A. A. J. (2001). De toepassing van het sociale-competentiemodel binnen diverse strafmodaliteiten. *J* Tijdschrift over jongeren*, 2(1), 10-19.
- Bartels, A. A. J., Schuurisma, S. & Slot, N. W. (2001). Interventies. In: R. Loeber, W. Slot & J. A. Sergeant (Red.), *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie, omvang, oorzaken en interventies* (pp. 291-318). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Beck, A. T. & Freeman, A. (1990). *Cognitive therapy of personality disorders*. New York: Guilford Press.
- Beck, R. & Fernandez, E. (1998). Cognitive-behavioral therapy in the treatment of anger: A meta-analysis. *Cognitive Therapy and Research*, 22(1), 63-74.
- Beenackers, E.M.Th. (2001). *Effectiviteit van sanctieprogramma's: op zoek naar interventies die werken. Een literatuuronderzoek*. Den Haag: WIDC (Onderzoeksnotitie 2001/1)
- Behan, J. & Carr, A. (2000). Oppositional defiant disorder. In: A. Carr (Ed.), *What Works with children and adolescents? A critical review on psychological interventions with children, adolescents and their families* (pp. 102-130). London: Routledge.
- Beke, B., Wijk, A. van H. Ferwerda (2000). *Criminaliteit in groepsverband ontrafeld. Tussen rondhangen en bendevorming*. Amsterdam: SWP.
- Bennett, D. S. & Gibbons, T. A. (2000). Efficacy of child cognitive behavioral interventions for antisocial behavior: A meta-analysis. *Child and Family Behavior Therapy*, 22(1), 1-15.
- Berg, K.I. (1994). *Ik wil mijn kind niet kwijt*. Haarlem: De Toorts.

- Berge, I.J. ten (1998). *Besluitvorming in de kindbescherming. De ontwikkeling en evaluatie van een checklist voor de beoordeling van meldingen bij de Raad voor de kindbescherming*. Delft: Eburon (academisch proefschrift).
- Bijl, B., Beenker, L., Vogelvang, B. & Veldkamp, E. (2005). *Evaluatie ITB Harde Kern en ITB Criem*. Den Haag / Duivendrecht: WODC / PI-Research.
- Boer, D.P., Hart, S.D., Kropp, P.R., & Webster, C.D// vert. Hildebrand, M. Ruiter, C. de, & Beek, D.van (1997/2001). SVR-20 Richtlijnen voor het beoordelen van het risico van seksueel gewelddadig gedrag. Utrecht: Dr. Henri van der Hoevenstichting.
- Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 355-379.
- Boone, M. (2002) : *Leren diversifiëren. Reclassering en culturele diversiteit*. Bunnik: Libertas.
- Borduin, C.M., Henggeler, S.W., Blaske, D.M., & Stein, R.J. (1990). Multisystemic treatment of adolescent sexual offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 34:105–113.
- Braak, J. van den, Burik, A., van Jansen, P., van Montfoort, A., Veltkamp, E., van Vianen, R., & Vogelvang, B. (2003). *Opvang ex-gedetineerden*. Den Haag: WODC.
- Brown, J.D. (2004): Managing the transition from institution to community: A Canadian parole officer perspective on the needs of newly released federal offenders. *Western Criminology Review* 5 (2): p. 97-107
- Browne K.D. (1989). Family Violence: Spouse and Elder Abuse. In: Howells K, Hollin C (Red.), *Clinical approaches to violence*, John Wiley & Sons, Chichester.
- Browne, S.F. (1975). *Denver High Impact Anticrime Program: Evaluation Report*. Denver: Denver Manpower Administration.
- Chamberlain, P. & Rosicky, J. G. (1995). The effectiveness of family therapy in the treatment of adolescents with conduct disorders and delinquency. *Journal of Marital and Family Therapy*, 21(4), 441-459.
- Chandler, M.J. (1973). Egocentrism and antisocial behavior: The assessment and training of social perspective-taking skills. *Developmental Psychology* 9:326–333.
- Chapman, T and Hough, M (1998). *Evidence Based Practice: A guide to effective practice*. H.M. Inspectorate of Probation/Home Office: London.
- Choy, J., Pont, S. & Doreleijers, Th (2003). *Moet-willige hulpverlening. Systeemtheoretische methodiek voor gezinsvoogden en jeugdreclasserders*. Amsterdam: SWP.
- Cladder, J.M. (1980) *Inleiding in de gedragstherapie bij ouder en kind*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Clark D.A. (1998). *Effective regime measurement research*. H.M. Prison Service, unpublished.
- Colapinto, J.A. (1995). Dilution of family process in social services: implications for treatment of neglectful families. *Family Process* (34)/3: 59-74
- Collot d'Escury, A. & Ponsioen, A. (2004). De meerwaarde van diagnostiek van sociale cognitie bij LVG-kinderen uit gezinnen met ambulane begeleiding. *Onderzoek & Praktijk*, 2 (1), 7-9
- Cornish, D., Clark R.V. (1975). *Residential treatment and its effects on delinquency*. Home Office Research Unit Study No. 32, HMSO, London.
- Crick, R. C. & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Delinquency Research Group. (1986). *An Evaluation of the Delinquency of Participants in the Youth at Risk Program*. Claremont: Claremont Graduate School, Center for Applied Social Research.
- Derks, F., Troelstra, J. & Geize, A. van der (2005). *Persoonlijkheidsstoornissen en delicten. Brochure voor patiënten en hun familie - en hulpverleners*. Utrecht: Forum Educatief.
- DesNoyers Hurley, A., Tomasulo, D.J. & Pfadt, A.G. (1998). Individual and Group Psychotherapy Approaches for Persons with Mental Retardation and Developmental Disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 10 (4), 365-386.
- Doreleijers, T.A.H. (1995). *Diagnostiek tussen jeugdstrafrecht en hulpverlening*. Arnhem: Gouda Quint.
- Došen, A. (1990). *Psychische en gedragsstoornissen bij zwakzinnigen*. Meppel: Boom.
- Duker, P, Didden, R. & Seys, D. (1993). *Probleemgedrag bij zwakzinnigen. Analyse en behandeling*. Utrecht: De Tijdstroom.

- Edwards, D.L. Schoenwald, S.K., Henggeler, S.W., & Strother, K.B. (2001). A multilevel perspective on the implementation of multisystemic therapy (MST): attempting dissemination with fidelity, In: Bernfeld, G.A., Farrington, D.P. & Leschied, A.W. (Red.). *Offender Rehabilitation and Practice. Implementing and Evaluating Effective Programs.* Chichester: Wiley & Sons.
- Endicott, O.R. (1991). *Persons with Intellectual Disability Who are Incarcerated for Criminal Offences: A Literature Review. A Report Prepared under Contract to the Research Branch Communications and Corporate Development Correctional Services of Canada.* Canadian Association for Community Living.
- Eronen, M., Hakola, P. & Tiihonen, J. (1996). Factors associated with homicide. Recidivism in a 13-year sample of homicide offenders in Finland. *Psychiatric Services, 47*(4), 403-585.
- Farrelly, F. & Matthews, S. (1994). Provokative therapie. In: R. J. Corsini (Hrsg.), *Handbuch der Psychotherapie* (Bd. 2, s. 956-977). Weinheim: Beltz
- Feldman, R. A., Caplinger, T. E. & Wodarski, J. S. (1983). *The St. Louis conundrum: The effective treatment of antisocial youths.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Ferwerda, H. & Kloosterman (2004). *Jeugdgroepen in beeld. Stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlistmethodiek.* (Programma Politie en Wetenschap', Politiekunde nr. 6). Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke /Regiopolitie Gelderland Midden.
- Forensic & Applied Psychology Research Group (2004). *Rehabilitative strategies for preventing re-offending* Adelaide: University of South Australia.
- Friendship, C., Blud, L., Erikson, M. & Travers, R. (2002). *An evaluation of cognitive-behavioural treatment for prisoners.* Findings 161. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Gall, R. (1997). Verstehen, aber nicht einverstanden sein. In: J. Weidner (Hrsg.), *Analyse des Behandlungskonzepts der Einrichtung: Glen Mills Schools, Concordeville, USA, und die Diskussion von Möglichkeiten der Übertragung einzelner Programmpunkte in die Praxis der Jugendhilfe / Jugendkriminalrechtspflege in der BRD.* Lüneburg: Universität Lüneburg.
- Gendreau, P. (1996). Offender rehabilitation: What we know and what needs to be done. *Criminal Justice and Behavior, 23*(1), 144-161.
- Gendreau, P., Little, T. & Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What Works? *Criminology, 34*, 575-607.
- Glick, B., & Goldstein, A.P. (1987). Aggression replacement training. *Journal of Counseling and Development 65*(7): 356-362.
- Goldstein, A.P., Glick, B., (2001). Aggression Replacement Training: application and evaluation management. In: Bernfeld, G.A., Farrington, D.P. & Leschied, A.W. (Red.). *Offender Rehabilitation and Practice. Implementing and Evaluating Effective Programs.* Chichester: Wiley & Sons.
- Goldstein, A.P., Glick, B., Carthan, W., & Blancero, D.A. (1994). *The Prosocial Gang: Implementing Aggression Replacement Training.* Thousand Oaks: Sage Publications.
- Gomez, R., & Hazeldine, P. (1996). *Social information processing in mild mentally retarded children.* Research in Developmental Disabilities, 17, 217-227
- Gordon, D.A., Graves, K., & Arbutnot, J. (1987). *Prevention of adult criminal behavior using family therapy for disadvantaged juvenile delinquents.* Unpublished manuscript. Athens: Ohio University.
- Gottfriedson, G. D. (1987). Peer group interventions to reduce the risk of delinquent behavior: A selective review and a new evaluation. *Criminology, 25*, 671-714.
- Greenwood, J.R. (1996). Responding to juvenile crime: Lessons Learned. The Future of Children *The Juvenile Court* Vol. 6 / No. 3 – Winter 1996
- Gribbling, T. & Noorda, J. (2002). *GGD-Wijzer met Jongeren. Gezondheid en welzijn bij 12-19 jarige jongeren.* Utrecht: GGD Nederland.
- Groth, N. (1990). Rape and Sexual Offences. In: Weiner N, Zahn M, Sagi R (Red.), *Violence: Patterns, causes and public policy*, Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- Guerra, N.G., & Slaby, R.G. 1990. Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: 2. Intervention. *Developmental Psychology 26*(2):269-277.

- Hanson, R.K. (2001). Sex Offender Risk Assessment. In: Hollin C.R. (ed.), *Offender assessment and treatment*. Wiley, Chichester.
- Hashimi, J.K. (1981). Environmental modification: teaching social coping skills. *Social Work* (26): p. 323-326.
- Hazani, M. & Nahari, G. (2003). Social organization, intergenerational ties, and juvenile delinquency. *International Review of Sociology*, 13(1), 5-20.
- Henggeler, S.W., Schoenwald, S.K., Borduin, C.M., Rowland, M.D., & Cunningham, P.B., (1998). *Multisystemic Treatment of Antisocial Behavior in Children and Adolescents*. New York: Guilford Press.
- Herbert, M. (1987). *Conduct disorders of childhood and adolescence*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Hermanns, J.M.A. & Laan, P.H. van der (2002). *Perspectief in jeugdreclassering. Missie en methodische uitgangspunten*. Utrecht: Vedio
- Hersey, P. (2001). *Situationeel leidinggeven*. Amsterdam: Business Contact.
- Hofstede, G., Suurmond, J. & Nijnatten, C. van (2000): *Beschermengel II: Gesprekken tussen ouders en gezinsvoogden in de beginfase van de ondertoezichtstelling*. Utrecht: Universiteit van Utrecht (Faculteit Sociale Wetenschappen).
- Hollin, C.R., Epps, K.J., & Kendrick, D.J. (1995). *Managing Behavioural Treatment: Policy and Practice with Delinquent Adolescents*. London: Routledge.
- Horne, A. M. & Sayer, T. V. (1990). *Treating conduct and oppositional defiant disorders in children*. New York: Pergamon Press.
- Hulme en MacKenzie, 1992; in van der Molen, 2002) Ref volgt.
- James A.C., Neil P. (1996). Juvenile Sexual Offending: One-Year Period Prevalence Study Within Oxfordshire. *Child Abuse and Neglect*, 20, 477-485.
- Jessness, C.F., Allison, F.S., McCormic, P.M., Wedge, R.F., & Young, M.L. (1975). *Evaluation of the Effectiveness of Contingency Contracting with Delinquents*. Sacramento: California Youth Authority.
- Junger-Tas, T. (2001). Preventie van antisociaal gedrag in de praktijk. *TSG: tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 79, 500-505.
- Kagan, R.M. & Schlosberg, S.B. (1989). *Families in perpetual crisis*. New York: Norton.
- Kaplan, L. (1986). *Working with multi-problemfamilies*. Massachusetts/Toronto: D.C. Heath & Company/Lexington.
- Kazdin, A. E. (1997). Practitioner review: Psychosocial treatments for conduct disorder in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 62, 161-182.
- Kirigan, K.A., Braukmann, C.J., Atwater, J.D., & Worl, M.M. (1982). An evaluation of teaching family (Achievement Place) group homes for juvenile offenders. *Journal of Applied Behavior Analysis* 15(1):1-16.
- Klassen D., O' Connor, W.A. (1989). Assessing the Risk of Violence in Released Mental Patients: A Cross Validation Study. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1, 75-81.
- Konijn, C. (2003). *Internationaal overzicht effectieve interventies in de jeugdzorg*. Utrecht: NIZW.
- Körner, J. (2002). Die Glen Mills Schools aus kognitiv-entwicklungspsychologischer Perspektive. In: *Die Glen Mills Schools, Pennsylvania, USA. Ein Modell zwischen Schule, Kinder- und Jugendhilfe und Justiz? Eine Expertise*. München: Deutsches Jugendinstitut e.V.
- Klooster, E.M., Hoek, A.J.E. van, Hoff, C.A. van 't (1999). *Alloctonen en strafbeleving; een onderzoek naar de strafbeleving van Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse en Turkse jongens*. Den Haag: Directie Preventie, Jeugd en Sanctiebeleid (PJS).
- Kregtig, L. (2004) *Methodiekbeschrijving ITB-Criem*. Rotterdam: Transfergroep Rotterdam (In opdracht van het Ministerie van Justitie / Programma Aanpak Jeugdcriminaliteit / Jeugd Terecht).
- Kruisink M, en Verwers, C. (2002). *Jeugdreclassering in de praktijk*. Den Haag: WODC.
- Laan, G. van der (2002): *De dans met de straatkinderen*. Amsterdam: SWP
- Lattimore, P. K., Visher, C. A. & R. L. Linster (1995). Predicting re-arrest for violence among

- serious youthful offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 32(1), 54-83.
- Leschied, A.W., Bernfeld, G., & Farrington, D.P. (2001). Implementation Issues. In: Bernfeld, G.A., Farrington, D.P. & Leschied, A.W. (Red.). *Offender Rehabilitation and Practice. Implementing and Evaluating Effective Programs..* Chichester: Wiley & Sons.
- Lindsey, C. (1979). Working with rage and anger; the establishment of a therapeutic setting in the homes of multi-problem families. *Journal of Family Therapy* 1: p. 117-124.
- Lipsey, M.W. & Wilson, D.B (1998). Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders: Synthesis of Research. In: R. Loeber & D.P. Farrington (Red.). *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*. New York: Sage Publications.
- Lipsey, M.W. (1992). Juvenile delinquency treatment: A meta-analysis inquiry into the variability of effects. In: T.D. Cook, H. Cooper, D.S. Cordray, H. Hartmann, L.V. Hedges, R.J. Light, T.A. Louis, & F. Mosteller (red.). *Meta-analysis for Explanation. A Casebook*, New York: Russell Sage, pp. 83-127.
- Lipsey, M.W. (1995). What do we learn from 400 research studies on the effectiveness of treatment with juvenile delinquents? In: J. McGuire (Red.) *What Works? Reducing Reoffending*. New York, NY: John Wiley, pp. 63-78.
- Loeber, R. (1998). Ontwikkelingspaden en risicopatronen voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevante interventies: Nooit te vroeg en nooit te laat. In: W. Koops & W. Slot (Red.), *Van lastig tot misdadig* (pp. 16-33). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Loeber, R., Slot, N.W. & Sergeant, J.A. (red.). (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum
- Lösel, F. (2001). Evaluating the effectiveness of correctional programs: Bridging the Gap between Research and Practice. In: Bernfeld, G.A., Farrington, D.P. & Leschied, A.W. (Red.). *Offender Rehabilitation and Practice. Implementing and Evaluating Effective Programs..* Chichester: Wiley & Sons.
- Luciana, M. & Nelson, C.A. (1998): The functional emergence of prefrontally-guided working memory systems in four- to eight year old children. *Neuropsychologica* 36: p. 273-293.
- MacKensie, J. (1997). Criminal justice and crime prevention. In: L. Sherman, D. C. Gottfredson, J. E. Esk, P. Reater & S. D. Bushway (Red.), *Preventing crime: What Works, what doesn't, what looks promising*. Washington: National Institute of Justice.
- Manen, T. van (2001) *Zelfcontrole. Een sociaal-cognitief interventieprogramma vor kinderen met agressief en oppositioneel gedrag*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum. @@@@
- Martinson, Robert. (1974). 'What Works? Questions and Answers About Prison Reform'. *The Public Interest*, 36, 22-54.
- May, C. (1999). *Exploring Reconviction Following a Community Sentence: The role of social factors*. (online publicatie van Home Office met volgnummer 192). London: Home Office..
- McCord, J., Spatz Widom, C. & Crowell, N. (2001). *Juvenile crime juvenile justice, panel on juvenile crime: Preventions, treatment, and control*. Washington: National Academy Press.
- McGuire (2002). Criminal sanctions versus psychologically-based interventions with offenders: a comparative empirical analysis. *Psychology, Crime & Law*, 8, 183-208
- McGuire, J., Kinderman, P. & Hughes, C. (2002). *Offender Behaviour Programs*. London: Youth Justice Board.
- Meij, R. van der (1994). *De onderhandelingsgids*. Amsterdam: VNU
- Menger, A. & Kregtig, L. (2001). *Intensieve begeleiding van de harde kern. Een beschrijving van de aanpak*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Directie Preventie, Jeugd en Sanctiebeleid.
- Miller, W.R., & Rollnick, S. (2002). *Motivational interviewing: preparing people for change*. New York: Guildford Press.
- Minnesota Governor's Commission on Crime Prevention and Control (1973). *An Evaluation of the Group Residence Program for Juvenile Girls: June 1972 through April 1973*. St. Paul, MN: Minnesota Department of Corrections.
- Mirrlees-Black, C. (1999). *Domestic Violence: Findings from a new British crime survey self – completion questionnaire*. Home Office Research Study No. 191; RDS(D), Home Office, London.

- Monahan, J., Steadman, H. J. (1996). *Violence and Mental Disorder: Development in risk assessment*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Montfoort, A.J. van (2004). Vraaggericht werken? Drie modellen voor de relatie hulpverlener-cliënt. *Sociale Interventie*, 13 nr 1, pag. 9-17
- Morris, J.A. (1970). *First Offender: A Volunteer Program for Youth in Trouble with the Law*. New York: Funk and Wagnalls.
- National Institute of Corrections (2001). *Cognitive reflective communication: dealing with risk roots*. Washington DC: author.
- Nieuwenhuijzen, M. van, (2004). *Social information processing in children with mild intellectual disabilities*. Proefschrift. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Wijnroks, L., & Vermeer, A. (2000). *Sociale informatieverwerking en emotionele en gedragsproblemen bij licht verstandelijke gehandicapte kinderen en jongeren*.
- Novaco, R.W. (1997). Remediating Anger and Aggression with Violent Offenders. *Legal and Criminological Psychology* 2, 77-88.
- O'Brien, J. (1971). Violence in Divorce-Prone Families. *Journal of Marriage and the Family*, 33, 692-698.
- Orobio de Castro, B. (2000). *Social information processing and emotion in antisocial boys*. Duivendrecht: PI-Research. (academisch proefschrift).
- Pijnenburg, H.M, Vennix, J. & De Bruijn, E.(1999). Psychodiagnostische besluitvorming in teams. In: Bosch, J.D. e.a (Red.): *Jaarboek ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kinderpsychiatrie 3: 1988-1999*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Prochaska, DiClemente, & Norcross (1992): In Search of How People Change: Applications to the Addictive Behaviors. *American Psychologist* 47:1102-1114.
- Prochaska, J. O. & DiClemente, C. C. (1986). Toward a comprehensive model of change. In: W. R. Miller & N. Heather (Red.), *Treating addictive behaviors: Processes of change* (pp. 3-27). New York: Plenum.
- Projectgroep Toegang (2000). *Eindadvies*. Utrecht: NIZW
- Quinsey, V.L., Rice, M.E., Harris, G.T. (1995). Actuarial Prediction of Sexual Recidivism, *Journal of Interpersonal Violence*, 10, 85-103.
- Raynor, P., Kynch, J., Merrington, S., Roberts, C. (1999). *Evaluating Risk and Need Assessment in Probation Services: Interim report to the Home Office*. Oxford: University of Wales, Swansea & Probation Studies Unit.
- Raynor, P., Kynch, J., Roberts, R., Merrington, M. (2000). *Risk and Need Assessment in Probation Services: An evaluation*. Home Office Research Study No. 211; RDS (D), Home Office, London.
- Reclassering Nederland (2005): *RISc Indicatiestelling. Aanvulling op de handleiding RISc versie 1.0*. (i.s.m. Reclassering Leger des Heils, SVG GGZ Nederland en Gevangeniswezen): Utrecht: auteur.
- Reder, P, Duncan, S and Gray, M (1993). *Beyond Blame: Child Abuse Tragedies Revisited*. Routledge: London.
- Rolf J., Masten A.S., Cicchetti D., Nuechterlein K.H., & Weintraub S. (Red.) (1990), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rollnick, S., & Miller, W.R. (1995). What is motivational interviewing? *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 23, 325-334.
- Rollnick, S., & Miller, W.R. (2002). *Motivational Interviewing: Preparing People For Change*. Guilford Publications 2002, 2nd. Edition.
- Rosenbaum, A., O'Leary, D. (1981). Marital Violence: Characteristics of Abusive Couples, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49, 63-71.
- Ross R.R., Fabiano E.P. (1985). *Time to Think: A cognitive model of delinquency prevention and offender rehabilitation*. Johnson City: Institute of Social Sciences and Arts.

- Ross, R.R., & McKay, B. (1976). A study of institutional treatment programs. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology: An Interdisciplinary Journal* 20(2):167–173.
- Roy, M. (1982). *The abusive partner*. Van Nostrand Reinhold, New York.
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Medical Psychology*, 57, 316-331.
- Rutter, M. (1988). Longitudinal data in the study of causal processes: some uses and some pitfalls. In M. Rutter (Ed.), *Studies of psychosocial risk: the power of longitudinal data* (pp. 1-29). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (1989). Intergenerational continuities and discontinuities in serious parenting difficulties. In D. Cicchetti & V. Carlson (Red.), *Child Maltreatment* (pp. 317-349).
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A.S. Masten, D. Cicchetti, K.H. Nuechterlein, & S. Weintraub (Red.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 181-215). Cambridge: Cambridge University Press.
- Santamour, M.B. & West, B. (1982). *The Retarded Offender*. New York: Praeger.
- Schlicter, K.J., & Horan, J.J. (1981). Effects of stress inoculation on the anger and aggression management skills of institutionalized juvenile delinquents. *Cognitive Therapy and Research* 5(4):359–365.
- Schuyt, C. (1993). Jeugdcriminaliteit in groepsverband. *Delikt en Delinkwent*, 23, 499-510.
- Seckel, J.P., and Turner, J.K. (1985). *Assessment of Planned Re-Entry Programs (PREP)*. Sacramento: California Youth Authority
- Seghorn, T., Prentky, R.A., Boucher, R.A.J. (1987). Childhood Sexual Abuse in the Lives of Sexually Aggressive Offenders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 26, 262-267.
- Serin, R., & Kennedy, S. (1997): *Treatment Readiness and Responsivity: Contributing to Effective Correctional Programming*. Research Branch Eastern and Northern District Correctional Service of Canada.
- Shivrattan, J.L. (1988). Social interactional training and incarcerated juvenile delinquents. *Canadian Journal of Criminology* 30(1):145–163.
- Slot, W. & Spanjaard, H. (1996). Ontwikkelingstaken voor ouders van jonge kinderen. *Jeugd en Samenleving* 1: 3-18.
- Spence, S.H., & Marzillier, J.S. (1981). Social skills training with adolescent male offenders: II. Short-term, long-term and generalized effects. *Behavior Research and Therapy* 19:349–368.
- Spencer, M. & Jones-Walker, C. (2004). Interventions and services offered to former juvenile offenders reentering their communities: An analysis of program effectiveness. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(1), 88-97.
- Stapele, S. van (2003). *Crips.nl - 15 jaar gangcultuur in Nederland*. Amsterdam: Vassallucci.
- Stewart, M.A., Culver, K.W. (1982). Children Who Set Fires: The Clinical Picture and a Follow-up, *British Journal of Psychiatry*, 140, 357-363.
- Straus, M.A. (1979). Family Patterns and Child Abuse in a Nationally Representative American Sample. *Child Abuse and Neglect: The International Journal*, 3(1), 213-225.
- Straus, M.A. Gelles, R.J., Steinmetz, S.K. (1980). *Behind Closed Doors: Violence in the American family*. New York: Doubleday/ Anchor / Sugarman.
- Susteren, J. van & Melissen, M. (2002): *Ambulante interventie voor de beroepspraktijk*. Woerden: Adviesbureau Van Montfoort
- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1970). *Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Tardiff, K. (1984). A model for the short-term prediction of violence potential. In: D. Brizer & M. Crouner (Red.), *Current approaches to the prediction of violence*. Washington: American Psychiatric Press.
- Taylor, R. (1999). *Offender Group Reconviction Scale – Version 2*, R&D, Home Office.
- Thambidurai, G.A. (1980). *A comparative outcome study of a contract parole program for individuals committed to the youth correctional complex in the state of New Jersey*. New Brunswick: Rutgers University. *Dissertation Abstracts International* 41, 371B. University Microfilms No. 80–16503. (academisch proefschrift)

- Timmers-Huigens en Damen, 2005 Ref volgt
- Tremblay, R. E. (1998). De ontwikkeling en preventie van fysieke agressie. In: W. Koops & W. Slot (Red.), *Van lastig tot misdadig*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Trotter, C. (1999). *Working with Involuntary Clients: A Guide to Practice*. Sydney: Allen and Unwin.
- Valenkamp, M. (in press): *Theoretische handleiding CoVa+: Training cognitieve vaardigheden voor justitiabelen met een verstandelijke handicap*. Woerden / Utrecht / Den Haag: Adviesbureau Van Montfoort / Leger des Heils Jeugdzorg en Reclassering / Minsiterie van Justitie
- Vedivo (2000). *Protocol Jeugdreclassering*. Utrecht: auteur.
- Verbeek, W. (1999). *Samenspel van zorg*. Utrecht: NIZW.
- Verhoeff en Mevissen (1997). *Ouders willen veranderen* Utrecht: HvU Press.
- Vinke, A. Vogelvang, B. O., Erfteemijer, L., Veldkamp, E. (2004). *Handleiding RISC: Recidive Inschatting Schalen. Gebruikersversie 1.0* Woerden / Utrecht: Adviesbureau Van Montfoort / Stichting Reclassering Nederland.
- Vogelvang B.O. (1997). Process-oriented research into home-based treatment programs. In: W. Hellinckx, M. Colton & M. Williams (Red.): *International perspectives on family support*. Brookfield: Ashgate.
- Vogelvang, B.O (1999): *Intensieve outreachende gezinshulpverlening*. Leeuwarden: NHL.
- Vogelvang, B.O. (2001). *Betrokken Instanties: vraaggericht samenwerken in de geïndiceerde jeugdzorg*. Rotterdam/Alphen a/d Rijn: St. jeugdzorg Rotterdam Zuid-Holland Zuid / Horizon.
- Vogelvang, B.O, Burik, A. van, Knaap, L. M. van der & Wartna, B. S. J. (2003). *Prevalentie van criminogene factoren bij mannelijke gedetineerden in Nederland*. Woerden / Den Haag: Adviesbureau Van Montfoort / WODC.
- Vreugdenhil J. (2003). *Psychiatric disorders among incarcerated male adolescents in The Netherlands*. Amsterdam: Vrije Universiteit (academisch proefschrift)
- Wartna, B. S. J. (2005). *Evaluatie van daderprogramma's*. Den Haag: WODC.
- Weidner, J. (1994): Anti-Aggressivitäts-Training. In: F. Stimmer (Hrsg.), *Lexikon der Sozialpädagogik und Sozialarbeit* (pp. 31-13). München: Oldenbourg
- Weisz, J.R., Walter, B.R., Weiss, B., Fernandez, G.A., & Mikow, V.A. (1990). Arrests among emotionally disturbed violent and assaultive individuals following minimal versus lengthy intervention through North Carolina's Willie M Program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 58: 720-728.
- Weitzmann, J. (1985). Engaging the severely dysfunctional family in treatment: basic considerations. *Family Process* (24): p. 473-485.
- Welling, M. (2000). Vraaggericht werken. *Nederlands Tijdschrift voor de Jeugdzorg. nr.4:* 28-32
- Wilson, S.J., & Lipsey, M.W. (2000). Wilderness challenge programs for delinquent youth: a meta-analysis of outcome evaluations. *Evaluation and Program Planning*, 23, 1-2.
- Wolf, M.M., Phillips, E.L. & Fixson, D.L.(1974). *Achievement Place: Phase II* (Vol. 1). Rockville: National Institute of Mental Health, Center for Studies of Crime and Delinquency.
- Wolfgang, M. E. & Ferracuti, F. (1967). *The subculture of violence: Towards an integrated theory in criminology*. London: Tavistock.
- Youth Justice Board (2002): Mental health. *Key Elements of Effective Practice Edition 1*. London: auteur.